176432

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL YAPI VE SOSYAL DEĞİŞME BİLİM DALI

BURJUVA SINIFININ TEŞEKKÜLÜ AÇISINDAN KARL MARX İLE MAX WEBER'İN SOSYOLOJİ KURAMLARININ MUKAYESESİ

(Doktora Tezi)

Kürşat Haldun AKALIN

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN

İstanbul, 1996

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL YAPI VE SOSYAL DEĞİŞME BİLİM DALI

BURJUVA SINIFININ TEŞEKKÜLÜ AÇISINDAN KARL MARX İLE MAX WEBER'İN SOSYOLOJİ KURAMLARININ MUKAYESESİ

(Doktora Tezi)

Kürşat Haldun AKALIN

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN

İstanbul, 1996

İ Ç İ N D E K İ L E R :

BİRİNCİ BÖLÜM

I-KARL MARX'IN SOSYOLOJİSİNDE BURJUVA SINIFININ TEŞEKKÜLÜ 1-95

A-KARL MARX'IN SOSYOLOJİSİNE GENEL BİR BAKIŞ 1-16

1-Toplumun Maddî Hayatının Özellikleri 1

a-İnsan İradesinden Bağımsızlığı 2

b-Sosyal Bilincin Temeli Olma Niteliği 2

c-Sosyal İlişkileri Şartlandırma Özelliği 3

2-Toplumun Maddî Hayat Şartları 3

a-Coğrafî Çevre ve Nüfus 4

b-Üretim Tarzı 4

I-Üretim Güçleri 5

II-Üretim İlişkileri 5

3-Üretim Tarzının Değişmesi 6

a-Zorunlu Uygunluk Yasası 7

b-Çelişki ve Değişim 7

4-Sınıflar 8

a-Sınıfların Teşekkülü 9

b-Sınıfların Faaliyet Biçimi 9

I-Dışsallık 10

II-Yabancılaşma Olgusu 11

c-Sınıf Mücadeleleri 12

5-Sınıflar Arası Mücadelelerde Üst Yapı Olarak Din 13

B-KARL MARX'IN SOSYOLOJİSİNDE BURJUVA SINIFININ ÖZELLİKLERİ 17-26

1-Burjuva Sınıfının Tanımı 18

2-Burjuva Sınıfının Yaşama Tarzı 18

3-Burjuva Sınıfının Gelir ve Serveti 19

4-Burjuva Sınıfının Mücadeleleri 21

a-Feodal Sınıfa Karşı 21

b-Kilise Otoritesine Karşı 22

c-İşçi Sınıfına Karşı 23

3-Burjuva Sınıfının Gelir ve Serveti 201

4-Burjuva Sınıfının Toplumsal İlişkileri 202

C-MAX WEBER'İN SOSYOLOJİSİNDE BURJUVA SINIFININ TEŞEKKÜLÜ 206-319

1-Kalvinist Asketikismle Rasyonelleşme 209

a-Orta Çağın Katolik Asketikismin Kopuş 213

b-Kalvinist Tanrı İtikadı 225

c-Kalvinist Meslek Anlayışı 234

d-Kalvinist Faiz Yorumu 243

2-Kalvinist Asketikismde Fertçilik 246

3-Karizmatik Nedensellik Olarak Kalvinist İdeal Tipi 249

a-Kalvinist İdeal Tipi 250

b-Kalvinist İdeal Tipin Genelleşmesi 253

c-Burjuva Faaliyet Tarzına İntibak 257

4-Burjuva Faaliyet Tarzının Meşrulaşması 260

a-Karizmatik Otoritenin Teşekkülü 263

b-Hukukî ve Siyasî Yapının İnkişafı 272

I-Karizmatik Kurumsallaşmanın Faaliyet Merkezi:Batı Kentleri 273

II-Rasyonel Devlet ve Bürokrasi 281

c-Piyasa ve Burjuvazinin Yükselmesi 289

I-Ekonomik Hayatın Ticarileşmesi 292

II-Endüstri Tekniğinin Gelişmesi 301

III-Kapitalist Ruhun Tekâmülü 305

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III-KARL MARX İLE MAX WEBER'İN SOSYOLOJİ KURAMLARININ MUKAYESESİ 320-369

A-Toplumsal Temeldeki Değişme Sürecinde Burjuvazi 320

1-K.Marx'ta Ekonomik Temelin Değişmesi 320

2-M.Weber'de Kültürel Temelde Değişme 326

B-Toplumsal Temelden Burjuva Faaliyetinin Yükselmesinde Ferdin Rolü 330

1-K.Marx'ta Sentetik İnsan 330

2-M.Weber'de Karizmatik İnsan 337

C-Toplumsal Temelde Burjuva Faaliyetinin Nedenselliği 341

1-K.Marx'ta Yabancılaşma Olgusu 341

2-M.Weber'de Rasyonelleşme Süreci 351

D-Toplumsal Temeldeki Değişmenin Metodolojisi 358

1-K.Marx'ta Tek Nedenli Diyalektik Dışsallık 358

2-M.Weber'de Tek Nedenli Karizmatik İçsellik 365

SONUÇ 370

KAYNAKLAR 373

G İ R İ Ş :

Tarihi dönem itibarıyla sadece batıda tezahürlerine rastlanılan burjuvazinin bir sınıf özelliğinde yükselmesi olgusunu araştıran bu doktora tezimiz;yaklaşık 11. yüzyıldan itibaren başlayan yapısal değişme sürecine,birbirine karşıt iki görüş noktasından bakarak kurmuş oldukları teorileriyle çağımız düşüncesine derinden tesir eden iki alman sosyoloğu Karl Marx (1818-1883) ile Max Weber'i (1864-1920) karşı karşıya getirmektedir.Aynı sosyal hadiseye,kültürel fenomene ve bunların müşahhas bir ifadesi sayılan toplumsal ilişkiler ağına;birbirlerine tamamıyla ayrı bakış açılarına sahip olarak,aynı sürecin farklı sahalarına öncelik tanımak suretiyle bakmalarının sonucunda;biri diğerinin gölgesine bile karşıt olan iki etkili kuram ortaya çıkmıştır. Burjuva sınıfının teşekkülü sürecini ele alan bu çalışma konusunu seçerken,sayısız kültürel fenomeni ve sosyal hadiseleri içeren olguları araştırma imkânına sahip olamadığımızın daima bilincinde olarak; bu iki sosyoloğun şemsiyesi altında ilerlemenin ve çözümlemelerinde sundukları zengin tarihsel kaynaklardan yararlanarak bir sonuca varmanın en doğru bir yol olacağı kânaatiyle;sadece toplumsal yasalara öncelik tanıyan K.Marx ile değer yönelmesini esas alan M.Weber'in sosyoloji kuramlarını mukayese etmeyi daha uygun bulduk.

Böylece çalışma konusunu seçtikten sonra,burjuva sınıfının teşekkülü süreci,acaba,K.Marx'ın savunmuş olduğu fikriyle,doğanın, bireyin akıl ve düşüncesinden bağımsız olarak gelişmesinin sonucunda biçimlendirdiği dış dünyanın,insanın dışında değişmesinin son aşaması olarak yabancılaşma olgusuyla tanımlanan,kişinin,üretimin yasalarına, sermayenin ve dolaşımın çarklarına bağımlı kalarak kişiliğini oluşturması anlamına mı gelmektedir? Bir başka deyişle,toplumsal varlığın, insanın toplumsal bilincinden bağımsız olması nedeniyle;tarihsel değişimde bireyin etkinliğine,değer yargısı ile yeteneklerine hiç bir rol atfetmeksizin,doğrudan doğruya üretimin tekniğine dayanan toplumsal güçler tarafından ekonomik yapının değişerek,yasalarıyla hükmü altına aldığı kişiye ,burjuva davranışlarını uygulattırması mümkünmüdür? İnsanın,değişimin yasalarına bağımlı kalarak kendi şahsiyetini oluşturmasının sonucunda sermayenin kişiselleşmiş bir ilişkisi haline gelmesiyle birlikte;protestanlık,üretim faaliyetinden fiilen koparak insanî doğasını yitiren ve bütün insanca davranışlara yabancılaşan burjuvazinin fren sınır tanımayan kazanç tamahkârlığıyla kendi özünü dışlaması anlamını içererek;genel olarak din,ekonomik yabancılaşmanın yansıması kapsamındaki insanın kendi hayvanal fiillerinin,başkasının emeğine

sahiplenme içgüdüsüyle giriştiği tecavüzlerinin bir yansımasımıdır? Yoksa din,kırbaç altında taş kıran kölelerin inleyişimidir;bağlılık yeminini etmiş serflerin uğradıkları zülmün ilâhî takdisimidir;yoksa, işin makinalaşmayla mekanikleşmiş temposuna ayak uydurmak mecburiyetinde kalmasına rağmen,ürettiği ürününe sahip çıkamayan işçi sınıfının, bir insan olarak kendisini kuşatan sosyal yasaların boyunduruğu altındaki bir sızlanışımıdır?

Kuramları olduğu gibi,düşünürlerin kendi yazılarından aktarmak olan bu çalışmanın amacı,kesinlikle bir eleştiri getirmek olmadığı halde;kendi kendimize de sormadan edemiyoruz:eğer her şey, iş aletinin devrimci atılımı sayesinde,nesnenin,insandan bağımsız bir şekilde gelişmesinin neticesinde gerçekleşmesine bağlıysa;aynı sonucun, sanayi devrimini başlatan buhar kazanından teknik bakımdan hiç bir farkı olmayan,İskenderiyeli Heron tarafından İ.S.100 yıllarında icad edilen "aelipil" ismini verdiği buhar tribünü nedeniyle Roma İmparatorluğunda da yaşanması,aynı determinist yasalar gereği bir zorunluluk değilmiydi? Oysa, "aelipil" Roma İmparatorluğundaki hemen hemen tüm tapınakların kapısının otomatik olarak açılıp kapanmasında kullanıldığı halde,neden üretime uyarlanmadığını;burjuva sınıfının yeniden yaratmakla iftihar ettiği Roma hukuğunun bilge insanların çalışmalarıyla sürekli geliştirilmesine,seferlerle edinilen ganimetlerin muazzam parasal sermayeyi oluşturmasına,ve nihayet Max Weber'in dahi övgüyle bahsettiği dirayetli yöneticilerinin rasyonel devlet anlayışına rağmen, neden modern kapitalizmi yaratan o dehşetli gelişmeleri başlatmadığını açıklamamız kâbil değildir.

Yoksa,burjuva sınıfının teşekkülü olgusu,Max Weber'in savunduğu gibi,sadece batıya mahsus bir gelişme olarak görünen,hayatın her sahasına nüfuz eden bir rasyonelleşme sürecinin ürünümüdür?Kültürleri, rasyonellik seviyesini belirleyen dinî durumlarının bir ifadesi olarak gören M.Weber'in tespitlerine göre ;Tanrı'ya yönelmeyi manastırın duvarlarıyla ve seçilmiş olduğuna inanılan kilisesinin hiyerarşik atamalarına sığınan ruhban heyetiyle sınırlandıran orta çağ katolikliğinin,bütün toplumsal olgu ve insanî güdülerinden tamamıyla terk ve red halindeki asketik inancından;kadercilik itikâdıyla,inancın ibadetle ispat edilmesinin ilâhî kurtuluşa tesir edemediği kânaatine vararak hiç bir aracıyı kabullenmeksizin,hiç bir kimsenin irşadına da boyun eğmeksizin,Tanrısıyla derin bir yalnızlığa bürünen kalvinistin;seçilmişliğin işaretlerini meslekî başarısında görebileceği şeklindeki ümidiyle,münzevi hayatı ve çilekeşliği kendi işyerinde yaşamasıyla

kalvinist asketikisme geçilmesi sebebiyle;eskiden cebren dıştan tesis edilmek istenilen dinî baskı,bireyin kendi iç dünyasında kurulmuş, başarısızlığa neden olacak her sapma,en büyük bir günah olarak görülerek,cemaatten atılmasına neden olmuştur.Kalvinistin bu içsel denetimiyle münzevi hayatı kendi dünyevi işinde yaşamasının,burjuva sınıfını teşekkül ettirdiğini savunan Max Weber;geleneksel yapının kırılarak rasyonelleşmesinde,kazanç maksatlı çalışmaya zorlayan kültürel değerlerin kurumsallaşmasında,ekonomik faaliyetlerin ve sosyal ilişkilerin benimsenen ideal tip kalıbında yapısallaşmasında karizmatik ferdiyetlere çok büyük bir önem atfetmiş olduğundan;toplumsal değişmede insanın arzu ve iradesi,düşünce ile değerleri,tahsil ile yetenekleri daima fonksiyonel bir güce sahip olmuşlardır.

İnsanların inançlarını,itibar ettikleri kültürel değerlerini ve hatta hürafelerini,kehanetlerini dahi sosyal değişmeyi gerçekleştiren nedensel güçteki bir anlam bağı olarak fiilin güdüsel açıklaması özelliğinde dikkate alan Max Weber'in,protestan ahlâkının burjuva eyleminin özünü,mânâsını içermesine ait ikna edici kuramına,bu fikri ispatlayan zengin tarihsel bilgiyi sunmasına rağmen;Roma İmparatorluğunun getirdiği düzeni tanıyarak Romalı tarzı yaşamı benimsemek suretiyle otoritesini kabul eden kıta Avrupasının iç kısmındaki ülkelerin tamamının katolik,Roma hâkimiyetine karşı savaşan uç kesimlerdeki ülkelerin tamamına yakın bir kısmınınsa protestan olmaları çok dikkat çekicidir.

Bu doktora çalışmasını önemli kılan karşıtlık,bir tarafta, düşünce ve fikirleriyle,inanç ve değer yönelmeleriyle insanın etkinliğini ön plana çıkaran Max Weber'in sosyoloji kuramındaki,ideal tip kalıbında kavramsallaştırılan belli bir faaliyet tarzının bir düzen ilişkisi haline dönüşerek meşrulaşması anlamında yorumlanan sosyal değişme sürecinde şahsî bir fonksiyona muktedir bulunan bireyin karizmatik yetenekleri,ile;diğer tarafta,evrimin gerektirdiği toplumsal yasaların sınırları dahilinde devrimci bir rol tanıdıkları Cromwell, Colbert,ve hatta bizzat Lenin'in kendisinin bile bireysel yetenek ile dehasını önemsemeyecek bir derecede toplumun kendiliğinden değişmesi fikrine bağlanan marxist kuramdaki sınıf şuuru kapsamındaki kollektif şahsiyet anlayışını,karşı karşıya getirilmesini ifade etmektedir.

Ancak,sosyal değişmede bireysel etkinliği hiçe sayacak ölçüde ekonomik yasaların zorunluluğuna dayanan K.Marx'ın kuramı;inanılmaz ölçüde insancıldır ve insanlığın ekonomik bağımlılıktan kurtulmasıyla

ilgilidir.İnsanın bir başka insana,içinde bulunduğu sınıf itibarıyla ve ekonomik nedenle bağımlı olmasını,insanî özünü dışlayıp,kendi doğal haline yabancı kalması sonucunu doğurduğunu açıklayarak karşı çıkan K.Marx;tarihi seyri içinde insanlığın her geçen dönemde özgürlüğe daha yaklaştığını;kölenin hayatıyla,serfin kişisel sadakâtiyle ve nihayet ücretli işçinin de yalnızca ekonomik bir gerçeklilikle hâkim sınıfa bağımlı olan insanın;özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla birlikte, zorunluluk alanından çıkıp,tam anlamıyla özgür olacağı,kendi doğal haline dönerek;artık,yabancılaşmanın insan zihnindeki yansımasından başka bir şey demek olmayan dine de gerek kalmayacağını savunmaktaydı.

Oysa Max Weber'in sosyoloji kuramında din,sosyal faaliyetin anlam bağını içererek bir nedensellik özelliğini taşıdığı için;tesir altında kalınarak duygusal saikle ve değer muhtevası kapsamındaki karizmatik bir eylemi,dinî öncülerin etkinlikleriyle düzen ilişkisi kalıbında meşrulaştırıyor;böylece karizmatik bir nedensellik gücünü taşıyan dinsel tasavvurlar,kültürel hayatın rasyonellik derecesini belirliyor,sosyo-ekonomik yapının sistemezasyonunda fonksiyonel bir rol üstleniyordur.Hürafelerin,kehanetlerin dahi belli bir eylem tipinin genelleşmesinde nedensellik gücüne kavuştuğuna işaret M.Weber; özellikle de kapitalist organizasyonun teşekkülündeki tek engelin, geleneksel yapıda barınan büyü ve batıl itikâtların olduğunu ısrarla belirterek;büyü ve kehanetlere inanıldığı bir toplumda rasyonel davranışa,kazanç takibine,hızla gelişen rasyonel bilime dayalı olan bir teknolojiye vs., rastlanamayacağını açıklamaktadır.Bu nedenle burjuva sınıfının teşekkülü,dindeki rasyonelleşmeyle başlayan irrasyonel mahiyetteki unsurları daimi kılan geleneksel bünyenin aşılarak dünyevi meşgalelerinin,kâr güdüsünün dinî bir anlam bağına kavuşmasıyla mümkün olmuştur.

K.Marx ve M.Weber'in sosyoloji kuramlarındaki bu karşıtlıkları bütün detaylarıyla ele almak amacındaki tezimizin çalışma planında sosyoloğlara ayrılan ilk iki bölümünde;öncelikle,her iki sosyoloğun sosyoloji teorilerinin genel olarak sunulması ve sonra da özel olarak burjuva sınıfı hakkındaki fikirlerinin nakledilmesi tasarlanmaktadır. Ancak bundan sonra,burjuva sınıfının teşekkülü olgusu gibi somut bir konunun açıklılıkla ele alınabileceği düşünülmüştür.Üçüncü bölümde ise, burjuva sınıfının teşekkülü dikkate alınarak sosyolojileri kıyaslanmak suretiyle,bu farklılıklar en kapsamlı bir şekilde sunulmak istenmektedir.

Tezimizde özellikle tarihci metod ve kaynak taraması tekni-

ği kullanılmaktadır.Böylece,hem burjuva sınıfını oluşturan olgular tarihi bir süreç içinde ele alınmak istenmekte ve hem de her iki sosyoloğun düşüncelerini mukayese ederek bir sonuca varmayı gaye edinmektedir.Tezi hazırlarken karşılaştığımız tek zorluk,batıdaki bu rasyonelleşme sürecini betimleyen ve özellikle de bu kültürel değişmede hristiyanlığın önemini tanıtlayan türkçe eserlerin olmayışıdır. Böyle bir zorluk karşısında,bazı önemli detayların açıklamasını Max Weber'in eserinde bulamadığımız için,ikinci kısmın metninde,kuramsal olarak hristiyanlığın bütün kol ve çeşitlerinin ayrıntısıyla ele alındığı "Ernst Troeltsch'nin The Social Teaching of Christian Churches" isimli eserinden yararlandık.Bu arada,Max Weber'in hemen tüm çalışmalarda öne sürmüş olduğu,rasyonelleşme sürecinin sadece batıya ait bir gelişme olduğu ve bu kültürel değişme neticesinde burjuva sınıfının ortaya çıkarak kapitalizmi yükselttiği fikrini,kendi tezimizin bir varsayımı olarak kabul ederek,çalışma alanınımız, gerek K.Marx'ın ve gerekse de M.Weber'in sadece batıyla ilgili araştırmalarıyla sınırlandırılmıştır.

Saygılarımla arz ederim.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARL MARX'IN SOSYOLOJİSİNDE BURJUVA SINIFININ TEŞEKKÜLÜ

A-KARL MARX'IN SOSYOLOJİSİNE GENEL BİR BAKIŞ :

Karl Marx'ın (1818-1883) sosyolojisinin temel karakteristik özelliği olan insanın kendi kendisine yabancılaşması olgusu;üretim faaliyetinde bilfiil görev almama[1] veya ürettiği ürünün tamamına sahip çıkamama[2] neticesinde üretilen metaya olağan üstü güçler atfedilerek insanî değerlerin kaybedilmesi sonucunda,bütün ilişkilerin ürünün değişim yasalarına bağımlı kalması[4] ile açıklanabilir.İnsanın üretimde maksat olmaktan çıkıp araç haline düşürülmek suretiyle baskı ve bağımlılığa maruz kalması anlamındaki yabancılaşma olgusu;tek yönlü ve gayrî iradî olarak diyalektik tarzdaki çatışmalarla,sosyal sınıflar tarafından kanlı ihtilâllerle kendiliğinden değişen üretim tarzının; insanın duygu ve düşünceleriyle birlikte şahsiyetinin ve bütün davranışlarının esasını tayin ettiği anlamındaki materyalist felsefesiyle[5] öz olarak ifade edilebilir.

Bu materyalist felsefesi gereği K.Marx,toplumsal varlık ile sosyal bilinç arasında ve toplumun maddî hayatı ile toplumsal fikirler ve devlet biçimi arasında gerçekleşen bütün ilişki ve yapılanmaları tek nedenli ve dışsal[6] olarak yorumlanmasının sonucunda;bütün düşünce ve fikirlerin,sanat ile ahlâki yargıların ve dinî inanç ile akidelerinin,insan iradesinden bağımsız olarak gelişen toplumun maddî hayatını yansıttığı görüşünü savunmuştur.

1-Toplumun Maddî Hayatının Özellikleri :

K.Marx'ın sosyolojisi,insanların ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla tabiatta saklı bulunan nesneleri kullanmaya elverişli bir hale getirmek için giriştikleri bütün çabaları ifade eden üretim sürecinin temelindeki maddî olguların,insan iradesinden bağımsız gelişmesinin sonucunda;sosyal hayatı kendisine uygun gelen bir tarzda değiş-

---

1-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 60

2-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 154,154-155,156

3-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 131

4-K.Marx , A.g.e., syf: 131-132

5-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 199

K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 69

6-K.Marx-F.Engels , A.g.e., Syf: 12,41,42,43,74

meye zorlaması kuramı üzerine kuruludur.Böylece,ilk önce toplumun maddî hayatı veya ekonomik temeli diye adlandırılan dış çevre şartları değişir[7];ancak bundan sonra insanın sosyal hayatı,toplumun bütün kurumlarının altüst olmasıyla sonuçlanan bir değişmeye tabi olur.

a-İnsan İradesinden Bağımsızlığı :

Toplumun temelini teşkil eden ve gelişmesinde öncelik özelliğini taşıyan maddî hayatı,sadece fertlerin istek ve arzularından değil,fakat genel olarak bütün insanların iradesinden bağımsız bir şekilde[8] nesnel bir gerçek olarak kendi mevcudiyetini sürdürür,ve bunu yaparken de kendi maddî olgularının o herşeyi kendisine bağımlı kılan yasalarını[9] uygular.Bu nedenle,insanlardan hiç birisi,içinde yaşamış olduğu bu dış çevre şartlarını,yani üretimin muhtevasını teşkil eden maddî olguların niteliğini kendi iradesiyle değiştiremediği gibi[10],bu gelişmenin seyrine engel de olamaz.

b-Sosyal Bilincin Temeli Olma Niteliği :

İnsanların kendilerini yönlendiren düşüncelerini,ahlâki yargılarını,sanat faaliyetlerini ve bilimsel kuramlarını[11] bir bütün olarak sosyal bilinç adı altında toplayan K.Marx;bunları toplumsal varlığın bir ürünü[12] saymakla,aynı zamanda da toplumun maddî hayatının bir yansıması şeklinde değerlendirmiştir.Zira,insanların üretim tekniğinde kendiliğinden gerçekleşen devrimle değişen maddî hayatı[13] sonucunda;kişilerin düşüncelerinde,ahlâki yargılarında ve bütün bunla-

---

7- K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 11

8- K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 69-70
K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 270

9- K.Marx , A.g.e., syf: 47-49
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 186-187

10-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 73-74
K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 93-95
K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 122,123,124

11-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 41

12-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 85
K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 syf: 23

13-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 252-254
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 11-12
K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 syf: 23-24,283-284

rı simgeler şeklinde sergileyen sanat eserlerinin muhtevasında da bu maddî temele uygun düşen değişmeler gerçekleşmektedir.Sınıflı toplumlardaki maddî hayatın hayalî bir yansıması[14] olarak nitelendirmiş olduğu din ise,toplumdaki hakim sınıfın sömürüsüne boyun eğmekten,kaderine tevekkül ederek haline razı olmaktan başka bir anlam taşımaz.[15]

c-Sosyal İlişkileri Şartlandırma Özelliği :

İnsanların tabiat üzerinde etkide bulunarak ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlayan üretim faaliyetine girişirken kendi aralarında gerçekleşen ekonomik ilişkileri[16];işin sosyal karakterinin ve üretim sürecindeki kişilerin kurdukları işbirliği ve işbölüşümün niteliğine uygun düşen üretim güçlerinin tarihî gelişme seviyesine bağlıdır.[17] Üretim sürecinde gerçekleşen ve üretim güçlerinin belli tarihî seviyesine bağlı olan ekonomik ilişkiler beraberinde,kendisine uygun düşen, yani toplumun maddî gerçeğiyle şartlandırılan belli sosyal ilişki kalıplarını insanlara egemen kılarlar.[18] Böylece,insanların kendi aralarında süreklilik taşıyan sosyal ilişkileri kişiler kendi iradeleriyle değiştiremedikleri[19] gibi,sadece maddî hayat şartlarınca belirlenen bu ilişki kalıplarını da aşamazlar.[20]

2-Toplumun Maddî Hayat Şartları :

Toplumların gelişme kanunlarını bulmak isteyen[21] K.Marx, insanların iradesinden bağımsız bir şekilde gerçekleşen bir toplum tipinden başka bir toplum tipine geçişi sağlayan maddî hayat şartla-

---

14-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 134,135
15-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 80,145
16-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 47-49
17-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 15-16 ,59-63 , 117
18-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 340-341
19-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 74-76
K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma İSTANBUL 1979 syf: 141
20-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 47-49
21-K.Marx , A.g.e., syf: 46-49
F.Engels , Anti-Dühring ANKARA 1975 syf: 192-194
F.Engels , Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm ANKARA 1978 syf: 93-94

rından sadece üretim tekniğini[22] esas almış;coğrafî çevre ile nüfusun toplumsal değişmede belirleyici rollerinin olmadığı sonucuna varmıştır.[23]

a-Coğrafî Çevre ve Nüfus :

Coğrafî çevrenin toplumun en önemli maddî hayat şartlarından biri olduğunu kabul eden K.Marx;hem toplumsal gelişmenin coğrafî yapıdaki gelişmelerden daha hızlı gerçekleşmesi[24] ve hem de coğrafî çevrenin aynı kalmasına rağmen bir toplum tipinden diğerine geçişin mümkün olması sebebiyle;coğrafî ortamı sosyal gelişmenin temel nedeni ve belirleyici gücü olarak görmez.

Aynı şekilde K.Marx,belirli bir nüfus olmadan insanın tabiat üzerinde etkide bulunmasının imkânsız olduğunu kabul etmesine rağmen; ne göçlerin ve ne de nüfus artışının bir toplum tipinden diğerine geçişi açıklayabileceğine ihtimal vermemiştir.Ayrıca,nüfus yoğunluğu ve artış hızı ile toplumun gelişme seviyesi arasında bir paralelliğin olmaması;nüfusun,sosyal gelişmenin temel nedeni ve belirleyici bir gücü olmadığı hakkındaki görüşünü pekiştirmiştir.[25]

Ancak,K.Marx'ın Asya Üretim Tarzının ana nedeni ve tek belirleyici faktörü olarak coğrafî çevreyi öne sürmesi,ve özellikle de nüfusun nitelik itibarıyla yapısını daima ihmâl etmesi,marxist sosyolojinin temel kusurlarıdır.[26]

b-Üretim Tarzı :

Toplumun genel görünüş ile gidişatını,geçilen toplum tipi içerisindeki ekonomik ve sosyal ilişkileri,devlet biçimini,egemen olan düşünce tarzını,ahlâki yargıları ve sanat faaliyetlerini açıklayan;bir toplum tipinden diğerine geçişi belirleyerek yerleşmiş düzeni

---

22-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 143
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 11

23-K.Marx ,Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 syf: 261-265
J.Stalin , Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm ANKARA 1978 syf: 27-30

24-J.Stalin , A.g.e., syf:27-30
K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 syf: 264,281

25-K.Marx , A.g.e., syf:261-265

26-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 106-107

altüst etmek suretiyle yeniden kuran temel güç[27],marxist sosyolojide maddî malların üretim tarzıdır.[28] Maddî malların üretimi sırasında insanlar,bir taraftan tabiat ile ilişki halinde olurlarken (üretim güçleri)[29],diğer taraftan da kendi aralarında bir ilişki içerisine (üretim ilişkileri) [30] girerler.

I-Üretim Güçleri :

Maddî malların üretimi sırasında insanın tabiat ile olan ilişkisi,emek güçleriyle iş araçlarını[31] kullanarak iş nesneleri üzerinde etkili olunması şeklinde gerçekleşir.Kullanılan iş araçları içerisinde iş aletleri üretimin nasıl gerçekleştiğini göstermekle, sadece tarihî süreç içerisinde üretim tekniğinin hangi aşamada olduğunun bir göstergesi olmakla kalmaz;fakat aynı zamanda da üretim yeteneğinin gelişmesini kapsayan tarihî aşamaları birbirinden kesin olarak ayıran temel bir ölçü[32] özelliğini taşır.Zira,iş aletlerinin gelişme derecesi,tabiattaki maddelerin insanların ihtiyaçlarına elverişli birer ürünler haline nasıl geldiklerini,dolayısıyla tabiatla nasıl bir ilişki içerisinde bulunduğunu açıklamakla birlikte;insanların kendi aralarındaki ilişkilerin muhtevasını belirleyen insanın tabiat üzerindeki gücünü de tayin eder.

II-Üretim İlişkileri :

Maddî malların üretiminden tüketilmesine kadar geçen süreç içerisinde insanlar arasındaki ilişkiler,daima üretim araçlarının ve emek ürünlerinin mülkiyeti ilişkileri[33] anlamını taşır.Üretim araçlarının mülkiyeti,bu araçların kimler tarafından ve ne şekilde kulla-

---

27-K.Marx ,Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 syf: 23-25

28-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 123-124

29-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf: 188-190 ,198

30-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 126

31-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf:273-274

32-K.Marx , A.g.e., syf: 27 -274

33-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf: 194,196,197
K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 syf:23-25 , 261-263

nıldığını tayin ettiği gibi;elde olunan ürünlerin kime ait olacağını da kesin olarak açıkladığından,ürünün dağılımını daha onun üretilmesinden önce belli eder.Böylece,üretim araçları mülkiyeti(34) insanlara kendi aralarında gerçekleşen bütün sosyal ilişkilerinin odak noktasını teşkil eder.

3-Üretim Tarzının Değişmesi :

İş aletinin niteliğiyle belirlenen toplumun üretici güçleri ile bunlara uygun düşen üretim ilişkileri arasındaki bütünlüğü ifade eden üretim tarzının,insanların düşüncelerinde ve yaşayışlarında ,toplumun ise sosyal bilinç ile kurumlarında temelden altüst oluşla sonuçlanan sürekli bir değişime uğraması(35),toplumların gelişme tarihinin üretim biçimleri tarihi olduğunu gösterir.Üretim ilişkilerinin şeklinin,üretim güçlerinin niteliğine uygun düşmediği(36),yani gerisinde kalarak engeller özelliğini taşıdığı anda çelişki ortaya çıkarak sosyal devrim aşamasına geçilir ve üretim tarzı değişir.

> "Varlıklarının toplumsal üretiminde,insanlar,aralarında, belirli,zorunlu,kendi iradelerine bağlı olmayan ilişkiler kurarlar;bu üretim ilişkileri,onların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder.Bu üretim ilişkilerinin tümü,toplumun iktisadî yapısını,belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukukî ve siyasî üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli teşkil eder.Maddî hayatın üretim tarzı,toplumsal,siyasî ve genel olarak entellektüel hayat sürecini şartlandırır.İnsanların varlığını belirleyen şey,bilinçleri değildir;*tam tersine*,onların bilincini belirleyen,toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında,toplumun maddî üretici güçleri,o zamana kadar içind hareket ettikleri mevcut üretim ilişkileriyle ya da bunların hukukî ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkileriyle çelişkiye düşerler.Bu ilişkiler,üretici güçlerin gelişmesinin sonucu olan şekiller olmaktan çıkıp,bu gelişmenin önünde engeller niteliğine bürünürler.O zaman toplumsal devrim çağı başlar.İktisadî temeldeki değişme,kocaman üstyapıyı büyük ya da az bir hızla devirir..bu değerlendirmeleri maddî hayatın çelişkileriyle,toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir.İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce,bir toplumsal şekillenme asla yok olmaz;yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri,bu ilişkilerin maddî varlık koşulları,eski toplumun bağrında çiçek açmadan,asla gelip yerlerini almazlar." (37)

34-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:164-166

35-K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 s:23-24

36-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:88-89
K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 s:23-24

37-K.Marx , A.g.e., syf:23-24

a-Zorunlu Uygunluk Yasası :

Üretim tarzındaki ilk değişme,daima,üretim güçlerinin devrimci bir ögesi olan iş aletindeki gelişmelerle başlar.Üretim güçlerinin niteliğindeki bu gelişmeye uygun olarak üretim ilişkileri de zorunlu bir şekilde değişmeye başlar.(38) Zira,üretim güçlerinin gelişmesiyle birlikte,insanların üretim yetenekleri,iş araçlarını kullanma hünerleri ve dolayısıyla tabiat üzerindeki tesir güçleri de artarak yaşama biçimleri değişmiş,bu da üretim ilişkilerini değişmeye zorlamıştır.

b-Çelişki ve Değişim :

Marxist sosyolojiye göre,üretim güçlerinin üretim ilişkilerini geride bırakarak gerçekleşen gelişmesi üretim tarzında çelişkinin doğmasına neden olmaktadır.İnsanların iradesinden bağımsız olarak kendiliğinden gerçekleşen üretim güçlerindeki bu gelişme(39),yeni üretim güçlerinin eski toplum tipi içinde ortaya çıkması anlamını taşır.(40) Zira,insanlar,istedikleri üretim tarzını seçme özgürlüğüne sahip olamadıkları (41) gibi;üretim ilişkilerinin üretici güçleri gelişmeye zorladığı aşamadaki iş aletindeki devrimci bir gelişmenin sonuçlarını hiç görememektedirler.(42)

İş aletindeki bu devrimci değişmeyle üretici güçlerinde nitelik itibarıyla gelişerek üretim ilişkilerini geride bırakmasıyla başlayan iç çatışma(43),üretim tarzını geliştiren ve yeni toplum tipine geçişe zorlayan gücün ta kendisidir.Çelişkinin doğduğu andan itibaren geride kalan üretim ilişkileri,artık üretim güçlerinin gelişmesini engellemek suretiyle kendisine uygun düşen eski üretim tarzını devam ettirmek gayretini taşır.(44) Ancak,üretim ilişkileri üretim güçlerinin gelişmesinin ve toplumun değişmesinin karşısında bir engel haline

---

38-K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma ANKARA 1979 syf: 166
K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf: 168

39-F.Engels , Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm ANKARA 1977 syf:92-93,94

40-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 533

41-F.Engels ,Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu İSTANBUL 1975 syf:72-73 , 73

42-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf:272-274

43-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf: 128-129
K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 s:15,41

44-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 72-73

geldikten sonra [45] bile devam ettirmek istediği üretim tarzının hâlâ yegane itici gücü olma özelliğini taşımaktadır.

Çünkü,üretim ilişkileri başlangıçta belli bir teşekkül halindeki sınıfların ekonomik durumlarını ve niteliklerini ifade ederken[46];zamanla bir sınıfın topluma hakim olmasıyla gerçekleşen sosyo-ekonomik gelişmeyle birlikte kurumsallaşmış,sosyal bir sistem haline gelerek düşünce tarzını tayin etmiştir.[47] Fakat,marxist sosyolojinin işlediği anatemaya göre,üretim güçleri safındaki sınıflar,önlerinde engel hüviyetine bürünen tutucu üretici ilişkilerini devam ettirmek isteyen hakim sınıfıyla giriştiği mücadelede[48],eski üretim tarzından filizlenen yeni toplum tipine geçişi gerçekleştireceklerdir.[49]

4-Sınıflar :

Marxist sosyolojinin özünde,bir üretim tarzından diğerine geçişle yorumlanan toplumsal değişmenin[50] ferdin faaliyetleri ile değil de,sadece sınıfların aralarındaki mücadeleler sonucunda gerçekleştiği fikrinin olması[51],K.Marx'ın sınıflara vermiş olduğu önemi gösterir.Marxist terminolojiye göre,sınıf kavramı,tarihi olarak belirlenen bir toplumsal üretim sistemindeki yerlerine göre,üretim araçlarıyla olan ilişkilerine,emeğin toplumsal örgütlenmesindeki rollerine ve toplumsal zenginlikten aldıkları pay ve bu pay alış yöntemlerine göre beliren insan grubları olarak tanımlanmaktadır.[52]

45-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf:93-95
K.Marx , Ücretli Emek ve Sermaye,Ücret Fiyat ve Kâr ANKARA 1975 syf:39-40
46-F.Engels ,Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm ANKARA 1978 syf:94,95
K.Marx , A.g.e., syf:39-40,47,85
47-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf: 81-82,83,100-101
48-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 83-85
49-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:95,96
50-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 33
51-K.Marx , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 s:202
K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 66,75
K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:180,181
52-K.Marx , Kapital 3 ANKARA 1978 syf:37
K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 syf: 275-277
K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:173

Ancak,tarihi,sınıf savaşlarının tarihi[53] olarak yorumlayan marxist sosyoloji,bu yorumun bir gereği olan,insanların ferdî faaliyetlerinin sınıflandırmasını yaparak bunlardan toplumsal anlam taşıyan ve sosyal yönden de algılanabilen genel faaliyetlere ulaşma gibi açıklama yoluna gidilmemiş;dolayısıyla ferdî faaliyetler,ya da tarihte bireyin oynadığı rol[54] tamamıyla ihmal edilerek sınıf münasebetleri sadece o sınıf mensubunun üretim araçlarıyla olan ilişki kalıbının dışına hiç çıkamamıştır.[55]

a-Sınıfların Teşekkülü :

Üretim araçlarının özel mülkiyeti[56] sonucunda daha fazla artı ürünün elde edilmesiyle toplumun sınıflara bölündüğünü savunan K.Marx,böylece sınıfların ortaya çıkmasını sağlayan ve belirleyen tek faktörün ekonomik temel[57] olduğunda ısrar etmiştir.Bununla,bir sınıfın teşekkülünden önce belli bir üretim aracının ortaya çıkmasını şart koşmuştur.[58] Zira,insanların sosyal sonuçlarını bilmeksizin üretime uyarladıkları yeni iş aleti sadece üretim araçlarını geliştirmekle kalmamakta,fakat aynı zamanda da bunların mülkiyetini elinde bulunduran yeni bir sınıfı da teşekkül ettirmektedir.[59]

b-Sınıfların Faaliyet Biçimi :

Nesneyi yapan insanın,aynı üretim süreci içerisinde yine nesne tarafından kişiliğinin sınıf şuuru kapsamında teşekkül ettiğini[60] müdafaa eden K.Marx;üretimin muhtevasını ve maddî yönünü vücuda getiren üretim güçleri tarafından şekillendirilen,kapitalist üretim faaliyeti sırasında her bir şahsın diğer insanlarla olan sosyal münasebetlerini karakterize eden üretim ilişkilerinin;insanın bütün hayatı-

---

53-K.Marx-F.Engels , Komünist Manifesto Ankara 1975 syf: 10
54-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf:80-81,115-116
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf:178-179,198-199
K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf: 50-52
55-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:48,49,50,51,52
56-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 273,263-264,256
57-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 174
F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf: 400
58-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf: 115-116
59-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf:110-111
60-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 144
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 384-385

na hakim olacak nisbette faaliyetlerine derinden tesir ettiğini[61]; hatta,insanın irade gücünden düşünce tarzına,inanç şekillerine ve bütün bunlara kalıcılık özelliğini kazandıran sanatsal etkinliklerine varıncaya kadar her şeyi tayin ettiğini[62] öne sürmektedir.

Böylece iş aletinin niteliğine göre,insanın dışında belirlenen üretim faaliyeti[63],tek başına bütün sosyal ve beşerî hayat biçimini oluşturduğu gibi[64];bunlardan hiç tesir görmeksizin insanın diğer bütün faaliyetlerinin muhtevasını ve beraberinde getirmiş olduğu ilişkiler biçimini yine tek başına belirlemektedir.

I-Dışsallık :

Kapitalist faaliyet biçimi,genel olarak da her üretim faaliyeti,doğal-tarihsel süreç içinde ve her biri kendisine has ekonomik kanunlara bağlı kalarak[65] birinden diğerine geçişle karakterize edilen üretim tarzı tarafından doğrudan şekillendirildiğinden;ayrıca toplumdaki hiç bir kimsenin bu diyalektik evrime doğrudan tesir ederek değiştirmesinin kesinlikle mümkün olmadığından[66];faaliyet biçimi dış çevre şartları tarafından[67] ve insanın dışında değişir.Burada şahıslar,ancak ekonomik zümreler kendilerine kişilik kazandırdıkları nisbette faal olabilirler.[68]

Nitekim,gerek doğal-tarihsel bir süreç içerisinde[69] ve önce dış çevre şartlarının gelişmesiyle birinden diğerine geçilen üretim tarzı tarafından doğrudan belirlenen faaliyet biçiminin egemen olmasında,gerekse de üretim tarzı içinde kalıplaştırılan ilişki biçimlerinin zorunlu bir şekilde hakim olmasında;insanların arzu ve iradelerinin

---

61-K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma ANKARA 1979 syf:265-266
K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf: 161
62-K.Marx , A.g.e., syf: 188-190
63-K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 syf: 283-284
64-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 77
65-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 463
66-K.Marx , A.g.e., syf: 270
67-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 266
68-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 35
69-K.Marx , A.g.e., syf: 484-485 , 47-49
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 336,337

kesinlikle rol oynamadığını[70] savunan K.Marx'a göre,birey,ancak,iş aletinin muhtevasını teşkil ettiği maddî malların üretim biçimi temeline göre faaliyette bulunabilir.[71]

Her ne kadar K.Marx,insanın hür olmasını ısrarla savunmuş olmasına[72] rağmen;iş aletinin özünü teşkil ederek şekillendirdiği, ve hep ileriye doğru gelişerek doğal-tarihsel süreç biçiminde değiştiği,ve nihayet toplumsal bir niteliğe eriştikten sonra,asla açıklanamayan bir şekilde gelişmesini tamamlayarak durdurduğu üretim tarzının sınırlarında yorumladığı faaliyet biçimi içinde yok ettiği insanın iradesini,bilinçlerini,istek ile arzularını,inançlarını vs. tayin ederek[73] bütün faaliyetlerini de sürekli keskinleşen sınıf mücadeleleri kapsamında yorumlamak suretiyle,kişiyi kapitalist faaliyet biçiminin kalıplaştırdığı fasit ilişkiler içinde yorumlamıştır.[74]

Nitekim,marxist hipoteze göre,bütün sınıfların faaliyet biçimleri,muhtevasını iş aletinin tayin ettiği üretim tarzındaki yabancılaşma olgusuyla üretim ilişkileri sınırlarında ve sınıf şuurunun da ferdi iradeye şekillendirerek sınıflar arası mücadeleler şeklinde gerçekleşmektedir.[75]

II-Yabancılaşma Olgusu :

K.Marx'a göre,tarihî bir süreç içerisinde üretim araçlarının özel mülkiyetini elinde bulunduran sınıfın faaliyet tarzı[76];üretime bilfiil katılmaksızın,sadece daha fazla ürüne sahip çıkarak,gelişen üretim güçleriyle çelişen tutucu üretim ilişkilerini devam ettirmek maksadıyla[77];üretime fiilen ve bedenen katılanların emeklerini aşırı kullanarak ürününe sahip çıkılması sonucunda[78],nesneye olağan üstü

70-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf: 50-51
71-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feurabach) ANKARA 1976 s:117
72-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:187-188,189,193,199-202
F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf:192,193,194
73-K.Marx , A.g.e., syf: 172,360,361
K.Marx-F.Engels ,Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf:340
74-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 s:111
75-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin eleştirisi ANKARA 1976 syf:340,351,367,391-392
76-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf:105-107
77-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf:61
78-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 588-589

güçler atfederek[79] bağımlı kalması ve bütün ilişkilerini de nesnelleştirmesidir.[80] Üretim araçlarının özel mülkiyetiyle gerçekleşen bu çeşit faaliyet tarzı,üretime fiilen katılmasına rağmen,uğraştığı işin kendisinin değil de,bir başkasının işi olması[81] ,işçinin kendi işine yabancılaşarak,işinde kendi kendisine ait olmadığı,bir başkasının nesnesi haline geldiği sonucunu ortaya çıkarır.[82] Böylece,insan,üretmiş olduğu ürüne,emeğine ve dolayısıyla kendi kendisine yabancılaşarak, üretim araçlarından kopma süreci içerisinde mülksüzleşir,kendi ürettiği nesneye yabancılaşır,âdeta düşman kesilir.[83]

Oysa,K.Marx'ın materyalist felsefesindeki insanın hayvanlıktan ayrılması sürecinin temelinde sadece iş olgusu[84] bulunmaktadır. Yalnızca üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurması sebebiyle üretilen ürüne sahip çıkan sınıf ise,işten fiilen ayrı kalması sonucunda kendi kendisine yabancılaşmıştır.[85] Özellikle kapitalist toplumda, sürekli olarak ödenmemiş emeğe sahip çıkarak,bir anlamda rekâbete ayak uydurmak isteyen kapitalist,üretimde kadın ve çocukları aşırı çalıştırmakla,ücretleri kısıp çalışma sürelerini arttırmakla,sadece kâr güdüsünü[86] tatmin etmekle kalmaz,fakat bununla birlikte pazarda yok olmamanın huzurunu da hisseder.

c-Sınıf Mücadeleleri :

Sınıflar arası uzlaşma,işbirliği ve yakınlaşma olgusunu kendi yaşadığı dönemin toplumlarında görmeyen K.Marx;üretim güç ile üretim ilişkileri kalıbında incelediği sınıflar arası münasebetlerin;üretilen ürüne sahip çıkarak çalışanların mülksüzleşmelerine[87],sefalete düşmelerine neden olan üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduran hâkim

---

79-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf:129-130,144,237
80-K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma ANKARA 1979 syf:265-267
81-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 164-165 , 167-168 , 217 , 55-56 , 163
82-K.Marx , A.g.e., syf: 164-165
83-K.Marx , A.g.e., syf: 154-155
84-K.Marx-F.Engels ;Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 35
85-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 61
K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 61
86-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 365
87-K.Marx , A.g.e., syf: 522-523 , 524-525
K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:156

sınıfa karşı düşmanlık his ve tavırları içinde gerçekleşeceğini savunmuştur.Zira,kapitalist toplumda üretilen malların makinalaşmayla çoğalmasına ve zenginliğin artmasına rağmen;makinanın işçinin yerini alması (88),ödenmemiş emek süresinin yoğunlaştırılması,ucuz işgücünün kullanılması vs. gibi sebeplerle toplumda fakirliğin artmasına mani olmak imkânsızdır.(89)

Sınıf mücadelelerinin,artan sefalet ve keskinleşen rekâbet ortamıyla sürekli kızışacağını,üretim güçlerinden yana devrimci sınıfın lehine sonuçlanarak bir üretim tarzından diğerine geçileceğini savunan K.Marx,feodal yapıda burjuvazinin(90),kapitalist toplum tipinde ise proletaryanın kendi egemenliğini kurmak için mücadele ettiklerini belirtmiştir.Bu sınıf mücadelesinde egemenliğini kurmak isteyen sınıf,üretim güçleriyle çelişkiye düşerek geride kalan tutucu ve eski üretim ilişkilerinin tesis etmiş olduğu üst yapısıyla mücadele etmek zorunda kalmış(91),ekonomik bakımdan güçsüz kılarak kendi ideolojisini yaymaya ve politik iktidarını da gerçekleştirmeye başlamıştır.

5-Sınıflar Arası Mücadelelerde Üst Yapı Olarak Din :

K.Marx'ın sosyolojisine ait ilk metinlerine,Bruno Bauer (1809-1882) tarafından yazılan bir kitabın eleştirisinde rastlamaktayız.B.Bauer,genel anlamıyla ifade edecek olursak,dini hayatın veya ruh ile zihniyet dünyasının maddî hayattaki dünyevî faaliyetleri şekillendirdiği anlamında K.Marx'ın üzerinde bir kanaat uyandırmıştı.Oysa, K.Marx'a göre,B.Bauer,dinî hayat tarzıyla açıklayacak yerde,yaşama biçimini dinî akideler aracılığıyla açıklamaya çalışmaktaydı.(92)

Böylece,din,burjuva toplumunu ve bu toplumdaki üretim ilişkilerini tayin etmemekte(93);tam tersine burjuva toplumu dini ve mezhep akidelerini,alışkanlıklarını şekillendirmektedir.(94) Özel genelleştirilecek olunursa,K.Marx,dinî inancı ve akidelerini,ekonomik temel üzerine kurduğu alt yapının,kendi deyimiyle ' üretim tarzındaki yabancı-

88-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:124,397-398,401-402,414-415
89-K.Marx , A.g.e., syf: 376-377
90-F.Engels , Ludwig Feuerabach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu İSTANBUL 1975 syf: 56
91-F.Engels , A.g.e., syf:87,88,89
F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf: 495
92-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 174-175
93-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 138-139
94-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:37-38

laşma olgusunun bir görüntüsü,yansıması "[95] olarak kabul etmiştir.

Maddî hayat biçiminin bir yansıması olarak nitelendirdiği dinî hayat[96],iş aletinin belirleyici gücüyle değişen ekonomik temeldeki üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında sentezle sonuçlanan çatışmaların mahiyetine göre şekillenir.[97] Zira,"insanı yapan din değil,dini yapan insandır"[98] Buna göre din,iş aletindeki devrimci bir atılım sonucu ileriye doğru gelişerek mahiyetini değiştiren,gelişen üretim güçlerine ayak uyduramayan,eski üretim tarzını karakterize eden mülkiyet ilişkilerini devam ettirmek maksadıyla hâkim sınıf,yani feodalizmde senyör,papalık veya kapitalizmde burjuvazi tarafından,kendi kişisel çıkarlarını korumak ve sömürüsünü kamufle etmek için,üretim faaliyetiyle kendi kendisine yabancılaşmış olan insanın tesis ettiği suni bir bilinç türüdür.[99]

Bu nedenle,K.Marx'a göre din,insanın faaliyetlerini ve sosyal ilişkilerini tayin edemez[100],tam tersine,iş aletinin karakterize ettiği sosyal ilişkiler dinin mahiyetini ve akidelerini şekillendirir.[101] Böylece,dinî akideler hiç bir zaman hiç bir toplumun sosyal yapısını teşekkül ettiremedikleri[102] gibi;şahısların birbirleriyle olan ilişkilerini,davranışlarını ve tavırlarını da tayin edemezler,yönlendiremezler.[103] Din,sadece,insanın kendi kendisine yabancılaşmasının bir ürünü[104] olduğundan;üretim tarzının şekillendirdiği ve şahısların kesinlikle farklı davranamadığı üretim ilişkileri kalıbının bir yansımasıdır.[105]

Nitekim,üretim tarzının özünü,muhtevasını teşkil eden üretim güçlerinin ileriye doğru devrimci gelişmesi ve eski üretim ilişkileri

---

95 -K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 37-38
96 -K.Marx-F.Engels ,Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 138-139
K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:277
97 -K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 147
98 -K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 38
99 -K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 147 , 261
100-F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf: 464-
101-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:191
102-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:150,151
103-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf:140
104-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:191,256,257
105-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 148-149 , 252-253 , 268-269

tarzını aşmasıyla,alt yapıda kendisini gösteren çatışma,sosyal hayatta sınıfların mücadelesi tarzında cereyan eder.Üretim tarzının tayin ettiği bu sınıf mücadelesi kendisine uygun düşen bir zihniyet yapısını yansıtır.Şu halde,alt yapı,yani maddî malların üretim biçiminin tayin ettiği üretim tarzı,sadece sınıf şuurunun sınırladığı belirli,kaçınılmaz standart kalıplarla fertlerin duygu,düşünce ve davranışlarını şekillendirmez;fakat bununla birlikte kendisine uygun gelen dinî,ahlâkî bir zihniyet yapısını da tesis eder.

Böylece,dinî akideler ve telkin ettikleri ahlâkî yargıları, davranış değerleri K.Marx'a göre,üretim tarzından müstakil olarak hiç bir zaman insanın davranışlarını şekillendiremez,faaliyetlerinin motivasyonu olamaz ve sosyal yapıya değiştirici yönde etkide bulunamazlar.(106) Dinî akideler,bir toplum tipini teşekkül ettiremezler,insanda böyle bir uyanışa kaynak ya da tayin edici faktör olma özelliğini taşıyamazlar.Sadece,maddî malların üretim biçimine göre teşekkül eden toplum tipinde insanlar arasındaki ilişkileri yansıtırlar;hâkim sınıfın sömürüsünü haklı çıkartarak(107) veya Tanrı'nın sonsuz adaletine havale ederek kamufle ederler.

Denilebilir ki,dini,sınıf mücadelelerinin bir yöntemi olarak kabul etmekle(108) K.Marx,insanlar arası ilişkilerde dinin varlığını ve önemini;sadece,önceden değişmiş sosyal yapıda yerleşen faaliyet biçimini devam ettirmek maksadıyla,sonradan insanlar tarafından kurulmuş manevî bir baskı aracı olarak(109) yorumlamıştır.Bu yorum,dinin, bir faaliyet biçiminden,bu faaliyet biçimini meslek edinen bir sınıftan veya fertten,meşrulaşarak kurumsallaşmış bir toplum yapısından önce ortaya çıkarak etkide bulunmasını;veya bu olgulardan bağımsız olarak insanları yönlendirmesini,meşrulaştırarak genelleştirmesini mümkün kılmaz.(110)

Zira,yabancılaşma olgusuyla insan nasıl kendi eliyle ürettiği metaya olağan üstü güçler atfederek kişiliğini nesnede bulmasının,(111)

106-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 168-169
107-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf: 61
108-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 267-268
109-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 148-149
110-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 92, 73-75
K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:164,191
111-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 131,133,135,140,144

sadece mal değişimi sırasında toplumsal ilişkiye girerek değişim yasalarına bağımlı kalmasının neticesinde,kendisinin yarattığı nesneler insanlar üzerinde hâkimiyet tesis ediyorlarsa;aynı şekilde,maddî hayattaki bu yabancılaşma olgusunun zorunlu kıldığı ilişki biçimlerinin insan zihnindeki yansımasından ibaret gördüğü din de,insanın kendi kafasının yarattığı birer ürünler olarak kişi üzerinde hâkimiyet kurmaktadır.

B-KARL MARX'IN SOSYOLOJİSİNDE BURJUVA SINIFININ ÖZELLİKLERİ

K.Marx'ın sosyolojisinde uygulamış olduğu sınıf kriteri,tarihi olarak kesinleşmiş bir üretim tarzı içinde,üretim araçları mülkiyetine sahip olma ya da olmama durumu üzerine kuruludur.(112) Bu kritere göre,üretim araçları mülkiyetine sahip olmayan dolayısıyla başkasının işinde çalışan kişiler;üretimde farklı araçları kullanmış olsalar,ve toplumsal işbölümüne göre ürünün bir parçasının yapılmasında ya da bir işlemin tamamlanmasında farklı işlerde uzmanlaşarak değişik meslekler edinseler dahi aynı sınıfa mensubturlar.

Sınıfların gelir ve servet kaynakları yine bu temel kritere göre belirlenmiş olduğundan,servet,üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran burjuvazide toplanacak;burjuvaziye has bir üretim sistemi olan kapitalist üretim tarzında,bu servet artışının devamı, çalışan sınıfların sefalete düşerek mülksüzleşmeleri yoluyla gerçekleşecektir.(113) Burjuva sınıfının kazancı,çalıştırdığı ücretli işçilerin artı emeğine dayandığı için zenginlik artışı mülksüzleşmeyi ve sefaleti de beraberinde getirerek(114) ortak sınıf menfeatini pekiştirecek; karşılıklı düşmanlık hisleri şeklindeki sınıf şuuru yine üretim araçları mülkiyeti kriterine göre sınıflarda teşekkül edecektir.

Marxist sosyolojide,sermaye birikiminin,üretim araçlarından koparılan ve ücretli işçi haline getirilerek mülksüzleştirilerek proleterleşen tüm çalışanların artı emeğinden kaynaklandığı(115) kapitalist toplumda;burjuva sınıfının yaşadığı hayat uslûbu,yani barınma mahalleri ve evlerinin durumları,tüketim alışkanlıkları,tahsil seviyesi ve kültürel zevkleri vs. gibi sınıfsal özellikleri,yine doğrudan üretim araçları mülkiyeti üzerine kuruludur.(116) Belki de bu nedenle,K.Marx, burjuva sınıfının bu özelliklerine pek değinmemiş;sadece işçi sınıfının yaşadığı sefalet ortamına bu kriterleri kullanarak dikkat çekmiştir.

112-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 186,187-188
113-F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf:313
114-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 119
115- K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 100-102 , 104-105 ,153 , 181,182,183
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 359-362
116- F.Engels , İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu İSTANBUL 1974 syf:28,39,82-83,90-94,101-104,142-143,201-205,238-241
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:186-206

1-Burjuva Sınıfının Tanımı :

K.Marx,burjuvaziyi[117],kapitalist üretim tarzına feodal yapıyı yıkarak geçişi sağlayan,üretim ve değişim araçları mülkiyetine sahip olarak ücretli emeği,artı değeri sürekli yoğunlaştırmak suretiyle sömüren bir sınıf anlamında tanımlamıştır.[118]

Üretim ve değişim araçları feodal yapı içinde ortaya çıkan burjuva sınıfı[119],şahsî bağımlılık üzerine kurulan ve zor kullanılarak yürütülen feodal mülkiyet ilişkileriyle çelişkiye düşmüştür.[120] Zira,özgür iş akdini esas alan burjuva üretim ilişkileri;insan ilişkilerinde tabiyeti esas alarak astın sadakât ve itaatiyle pekiştirilen bağlarla karakterize edilen feodal yapı içerisinde,hem üretici güçlerin belli bir aşamasıyla yeni üretim araçlarının ortaya çıkmasını,ve hem de kişilerin doğrudan üretim aracı olmalarına neden olan bu şahsî bağımlılıktan kurtularak hür,dilediği işte çalışabilen ve istediği ücreti de talep edebilen bir kimse haline gelmesini gerektirir.[121] Ayrıca, burada,özgür olmalarına rağmen,hiç bir üretim aracına sahip olmayan ücretli işçilerin mülksüzleştirilmeleri,bunları istihdam eden burjuvazinin servetinin yegane kaynağı[122] olarak yorumlanmıştır.

Ancak,ister ticarî servetiyle sanayici haline gelsin,isterse de hiç bir işçinin emeğini sömürmeksizin serbest meslek erbabı olarak faaliyette bulunsun;burjuvazinin temel karakteristik özelliği[123], üretim araçları mülkiyetine sahip olarak kendi hesabına çalıştırmış olmalarıdır.

2-Burjuva Sınıfının Yaşama Tarzı :

Kapitalist üretim tarzının kalıplaştırmış olduğu faaliyet biçiminde burjuvazinin hesaba dayalı mal edinme hırsı ve sonsuz kazanç sağlama azmiyle yorumlanan sermaye içinde klişeleşmiş yaşama tarzı, K.Marx'a göre,yine hesaba dayalı ve ekonomiktir.

117-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf: 53-54
F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf: 401,402-403
118-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf: 143
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 256-257
119-F.Engels , A.g.e., syf: 496
120-F.Engels , A.g.e., syf: 401
K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:39-40,53
121-K.Marx , Kapital I/2 syf:307,308,312 ANKARA 1974
122-K.Marx , A.g.e., syf: 318,319,326-327
123-K.Marx , A.g.e., syf: 328,329-330

Burjuvazinin varlık içinde kendisini mahrumiyete sürükleyecek nisbette biriktirme emeliyle yaşama tarzının gerçek anlamda çilekeşlikten başka bir şey olmadığını belirten K.Marx'a göre;yalnızca sermaye birikimini gerçekleştirerek daha çık kazanma zevki uğruna burjuvazi sadece işçileri kendisine bağımlı kılarak yoksulluk içinde feragata zorlamaz;fakat aynı zamanda kendisi de sermayeye bağımlı kalarak kendi varlığını parayla simgeler,bütün yaşamını sermayeye adar.

> "Paranın niceliği gitgide onun tek ve erkli özgülüğü durumuna gelir..bütün tutkular ve tüm etkinlik,zenginlik susuzluğu içinde yok olmalıdırlar..Kendinden vaz geçme,yaşamdan ve tüm insanal gereksinmelerden vazgeçme,onun baş savıdır.Ne kadar az yer,ne kadar az içer,ne kadar az kitap satın alır, tiyatroya,baloya,meyhaneye ne kadar az gider,ne kadar az düşünür,sever,kuram kurar,ne kadar az şarkı söyler,konuşur,kılıç oynarsan vb., o kadar çok biriktirir,ne güvelerin ne de tozun yiyebilecekleri hazineni,sermayeni,o kadar çok arttırırsın.Sen ne kadar azsan,yaşamını ne kadar az belirtirsen, o kadar çoğa sahip olursun,yabancılaşmış yaşamın o kadar büyür,yabancılaşmış varlığından o kadar çok biriktirirsin. İktisatçı senden yaşam ve insanlık olarak aldığı şeylerin yerine,para ve zenginliği koyar ve senin yapamadığın her şeyi,senin paran yapabilir:yiyebilir,içebilir,baloya,tiyatroya gidebilir;sanatı,derin bilgiyi,tarihsel ilginçlikleri, siyasal erkliği sınar..bu zenginlik bilimi..çilecilik bilimidir de,ve onun gerçek ülküsü,çileci,ama tefeci cimri ile, çileci,ama üretici köledir." (124)

Özellikle,insan emeğini artı değerle sömürerek kazancını sürekli arttırma eğilimiyle tanımladığı burjuvazinin dünyevi zevklerden kendisini çekerek,herşeyden kendisini mahrum edercesine bütün gücüyle biriktirme,yığma emeli onun yaşama tarzının yegane anlamıdır.

> "Gerçi sanayici kapitalist de zevk alır..ama onun zevki.. üretime bağımlı bir zevkten başka bir şey değildir,ve böylece bu zevk hesaplı,öyleyse iktisada uygun bir zevktir.. zevk sermayeye,zevk alan birey de sermayeleştiren bireye bağımlıdır.." (125)

3-Burjuva Sınıfının Gelir ve Serveti :

Özellikle,sanayici haline gelen burjuva sınıfının gelir ve servet kaynağı(126),işletmekte olduğu üretim araçlarından sağladığı kârdan oluşmaktadır.Bir sanayi burjuvazisi olan kapitalist için kâr,

---

124-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:207 , 210-211 , 210
125-K.Marx , A.g.e., syf: 219
126-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 373 , 376-377

bir üretim dolaşımı içinde,üretime yatırılmış bir sermayenin artışı olarak tanımlanmaktadır.Kâr,bu kapitalistin giderleriyle ve gelirleri arasında ve genel olarak da satılan malların satış fiyatıyla maliyet bedeli arasındaki bir artış veya bir fazlalık biçiminde kendisini göstermektedir.Ancak,K.Marx'a göre,kârın kendisi de bir artı değerdir (127),yani ödenmemiş emektir,ama görünürde kâr,ticarî kâr,rant,faiz vs. gibi çok değişik biçimlere bürünür.Kapitalist üretim biçiminde kâr, üretimde bulunmanın yegane motifi olmakla birlikte,aynı zamanda da rekabete karşı direnen burjuvazinin tek güç kaynağı özelliğini taşır. Zira,K.Marx'a göre,rekabet sayesinde bütün üretim dallarındaki kârlar ile ücretler birbirine yakın seviyeye gelerek,sermaye birikiminin yoğunlaşmasının sonucunda düşen kâr oranıyla küçük üreticiler piyasadan silinmektedir.(128)

Kapitalist üretim tarzında burjuvazinin piyasada kalması, metaları değerinin üstünde bir fiyatla aldığından daha pahalıya satması yoluyla daha çok kâr edinerekgerçekleşmemektedir.Çünkü,K.Marx'a göre,kârın kökeni,değişim hareketinde değil,fakat üretimin kendi iç yapısındadır.(129) Kâr ücretli işçi tarafından üretilmesine rağmen burjuvazi tarafından karşılığı ödenmeksizin elkonulan meta değerinden, yani artı değerden kaynaklanmaktadır.Zira,mağdem ki,burjuvazi üretim araçlarının sahibidir,o halde,ücret karşılığında kullandığı işgücünün işletmesinde üretmiş olduğu bütün ürünlerin de sahibi kendisi olmalıdır.(130)

Kârın arttırılması,artı değerin yoğunlaştırılmasıyla aynı anlamı taşıdığından(131),burjuvazinin piyasada ayakta kalarak rakiplerini elemesi K.Marx'a göre,üretimde çalışma saatlerini arttırmasına, karşılığı ödenmemiş emek süresini arttırmasına,daha yaygın bir şekilde kadın ve çocukları çalıştırmasına vs., kısaca ücretli işçi sınıfını sömürmesine bağlıdır.(132) Böylece,marxist sosyolojide kapitalist üretim tarzında burjuvazinin bütün servet ile gelirinin yegane kaynağı olan kâr,işçi sınıfının sömürülmesi sonucunda doğmakta ve karşılığı ödenmeksizin üretimde el konulan metayla arttırılmakta olan artı değerin değişmiş,dönüşüme uğramış bir biçimidir.(133)

127-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 246-247
128-K.Marx , Kapital 3 ANKARA 1978 syf: 237,259-260,263-264,279
129-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 249
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 226,260-261,309
130-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 251,520
131-K.Marx , A.g.e., syf: 250
132-K.Marx , A.g.e., syf: 213-214,216,226
133-K.Marx , A.g.e., syf: 62 , 214-215

4-Burjuva Sınıfının Mücadeleleri :

Feodal yapı içinde burjuvazi,başlangıçta,askerî ve idarî kudreti kendinde toplamak suretiyle toprakların mülkiyetine çalışanlarla birlikte sahip olan ve zor yoluyla angarya şeklinde işleten senyörler(134),ile,evrensel kilise birliğini temsil eden orta çağın katolik ruhban sınıfına(135) karşı mücadele etmiştir.

a-Feodal Sınıfa Karşı :

Feodal üretim tarzını(136),senyörün,şahsî bağımlılık ilişkileri(137) halinde kendisine tâbi kıldığı serfleri ekonomi dışı zor kullanmalar yoluyla angarya olarak çalıştırarak(138) ve haraç alarak lükse yönelik kendi tüketim harcamalarını(139) karşılaması şeklinde tanımlayan K.Marx;burjuvazinin kendi kentleri içinde öncelikle özgürlük mücadelesi vererek bu haraçlardan ve farklı muamelelerden kurtulmak istediğini belirtmiştir.(140)

Ticaretin gelişmesiyle birlikte,senyörlerin gittikçe artan israfını karşılamak için serfler üzerindeki baskılarını arttırmaları (141),bu arada soya dayalı statü sonucunda ailenin büyümesiyle birlikte asalak sınıfın hacminin de iyice genişlemesi;angarya ekonomisinin yükünü çeken serflerin kentlere yönelmelerini hızlandırmıştır.Ayrıca, parasal serveti sürekli olarak kendi elinde biriktiren burjuvazinin özgürlük,iş,toplumsal statü vaadleri(142),serflerin toplu bir halde malikânelerini terk ederek(143) feodal yapının temelinin çökmesine neden olmuşlardır.

134-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 87-88
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 334-335
K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 303
135-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf: 137-138
136-K.Marx-F.Engels ,Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 82,83,133
F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf: 494
137-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 144-145
138-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 165
139-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 334-335
140-K.Marx , A.g.e., syf: 209-210
F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf: 180,257,262
141-F.Engels , A.g.e., syf: 489,490,491,492
142-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 161-163
143-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 179-180

"Kilise dogmaları,aynı zamanda,siyasal belitler idiler,ve Kutsal Kitap tümceleri de,tüm mahkemelerde yasa gücüne sahipti.Hatta bağımsız bir hukukçular sınıfı oluştuktan sonra bile,hukuk bilimi daha uzun süre tanrıbilimin egemenliği altında kaldı.Ve tüm entellektüel çalışım alanında tanrıbilimin bu egemenliği,aynı zamanda,feodal egemenliğin en genel bireşimi ve onaylanması olan kilisenin durumunun da zorunlu sonucu idi.Buna göre,genellikle feodalizme karşı yöneltilen tüm saldırıların,her şeyden önce kiliseye karşı saldırılar olacakları,toplumsal ve siyasal tüm devrimci öğretilerin,aynı zamanda ve her şeyden önce,tanrıbilimsel sapkınlıklar olacakları açıktır.Var olan toplumsal koşullara dokunabilmek için,onların kutsal niteliklerini kaldırmak gerekiyordu."(144)

b-Kilise Otoritesine Karşı :

Böylece,feodal toplum demek,insanlar arası ilişkilerde bu tâbiyet esasını ilâhi düzenin hiyerarşik otoritesiyle kutsayan,kazanca yönelik bütün çalışmalarla birlikte ticareti de kınayan ve açıkça hor gören,ücret ile fiyatları donduran,faizi men eden,fakat bütün bunlara rağmen mevcut toprakların önemli bir kısmını kendi uhdesinde bulunduran,dinî aidatlarla büyük bir malî gücü temsil eden evrensel kilise birliği(145) demektir.

"Bu yüksek kilise görevlileri,ya imparatorluk prensleri, ya da başka prenslerin metbuluğu altında,birçok serfler ve angaryalılar ile birlikte,geniş toprakları egemenlikleri altında tutan feodal beylerdiler..Dolaysız zor dışında,dinin bütün mızıkçılıklarını;uyruklarının son mangırlarını sökmek ve kilise varlığını artırmak için,işkencenin korkunçlukları dışında,aforoz ve günah bağışlamanın tüm korkunçluklarını kullanıyorlardı..Matbaanın bulunması ve tecim gereksinmelerinin genişlemesi,bu zümrenin elinden sadece okuma yazma tekelini değil,ama yüksek kültür tekelini de almıştı..Din adamları zümresi, yeni hukukçular kastı tarafından bir dizi son derece etkin görevden uzaklaştırıldığı görüldü." (146)

Bu tarihî mücadelesinde(147),ticarî servetiyle gerçekleştirdiği muazzam sermaye birikimiyle feodal yapıya son veren burjuva sınıfının orta çağın katolik imanını da bilimdeki yeni buluşları teşvik ederek ve kullanarak yıktığını(148),din adamları zümresini gereksiz kıldığını savunan K.Marx,protestanlıkla burjuvazinin kendi dinine

---

144-F.Engels , Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim ANKARA 1975 syf: 53
145-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 98,267-268,299
146-F.Engels , A.g.e., syf: 41
147-F.Engels , A.g.e., syf: 42,43,45
148-F.Engels , A.g.e., syf: 53 , 54-55

kavuştuğunda ısrar etmiştir.

> "..burjuva muhalefet,tembellik yaşamı ve gevşek töreleri kendisine tepki uyandıran rahipleri daha da sert biçimde kınıyordu.Bu kutsal insanların utanılacak yaşama biçimlerine karşı tedbir alınmasını,rahiplerin yararlandığı özel yargılama yetkisi ve vergi bağışıklığının kaldırılmasını ve genel olarak,keşiş sayısının azaltılmasını istiyordu." (149)

Bireycilik yolundaki insanı esas alan,bütün otoritelerin boyunduruğundan çekip kurtaracak özgürlüğe büyük önem veren burjuva dünya görüşü;insan aklına inanmakla siyasî yapının temellerini de, artık hiyerarşik sıraya göre Tanrı'dan sonra gelen evrensel kilise birliğinin akidelerinde değil,doğrudan birey olarak insanın kendisinde (150) aramaktaydı.

c-İşçi sınıfına Karşı :

Ancak,daha sonra kilisenin yerine geçen devletin müdaheleleri ve sınırlamalarından kurtulmayı a aç edinen burjuvazi,dünya görüşünün bir gereği olarak,bireyin iradesinin ve başta mülkiyet hakkı olmak üzere bütün kişisel hak ile özgürlüklerin devletin temeli olduğu fikrini savunmakla(151);sadece kişisel özgürlüğe tam anlamıyla kavuşmamış,fakat bununla birlikte,devletin,ekonomik kararlara ve işçi ile işveren münasebetlerine karışmasını önlemiş,serbest iş akdini ekonomik bir prensip haline getirmiştir.

Bu nedenle,burjuvazi tarafından bütün ihtimaller dikkate alınarak uzmanlara titizlikle hazırlattığı iş akitlerinin niteliği hakkında hiç bir bilgisi olmayan ve hükümlerinin sonuçlarını da asla tahmin edemeyen işçilerin imzaladıkları hür iş akdinin maddeleri gereğince(152);insanların,kötü çalışma şartları altında istihdam edilmelerine,çalışma sürelerinin uzatılmasına,ücretlerin asgarî geçim haddinde dondurulmasına,özellikle de iş güvenliğinin sağlanmasına yönelik sosyal güvenlik konularına devlet müdahelede bulunamıyordu.

149-F.Engels , Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim ANKARA 1975 syf:45

150-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 290 ,292 , 293 , 294

151-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 178,179

K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma ANKARA 1979 syf: 265 , 523 ,625

152-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 88-89,105,165,175-176,206

K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 256-257 , 358,397

Ücret seviyesi,mümkün olduğu kadar az para karşılığında çok ürün elde etmek istiyen burjuvazinin insiyatifine kalınca,ücretler asgari geçim seviyesinin üstüne hiç çıkamaz.

> "İşçilerin açlıktan ölmemelerine dikkat edilmesi kadar, ellerine tasarruf edilmeye değer bir şey de geçmemelidir..Hayatlarını günlük çalışmalarıyla kazanan kimseler kendilerini işe yarar insanlar haline getirecek ihtiyaçlarından gayri bir dürtüye sahip değildirler; bunun için,onların bu ihtiyaçlarını ölmeyecek kadar karşılamak akıllılık,tamamıyla tatmin edip yok etmek ise delilik olur.Çalışan bir kimseyi gayrete getirebilmenin biricik yolu,ona orta karar bir ücret vermektir. Çok düşük bir ücret onu,tabiatına göre,bezgin ve şaşkın bir durumda bırakır,çok fazla ücret ise küstah ve tembel yapar..köleliğe yer vermeyen hür bir ülkede zenginliğin en sağlam ve güvenilir alanı,iş görür fakirler kitlesinden meydana gelir." (153)

Ürünü daha ucuza üretmek isteyen burjuvazi,işgücünün yerini sürekli olarak makinaların almasıyla kadın ve çocuklardan oluşan ucuz emeğin istihdamına yönelmekle;ücretleri sürekli düşürerek asgari geçim haddinde sabit tutmasına rağmen,çalışma sürelerini arttırarak yoğunlaşan artı değer sayesinde kârını azamî kılmakla;sermaye birikiminin kaynağını teşkil eden ödenmemiş emekle ürettiği ürününe el koymak suretiyle mülksüzleştirdiği,sefalete sürüklediği işçi sınıfına karşı ekonomik sahada çetin bir mücadeleye girişir.

Burjuvazinin,işçi sınıfına karşı giriştiği ekonomik mücadelesinde,proleterya sınıfının genel grev,işgal ve çeşitli tahribatlar vasıtasıyla karşılık vereceği ekonomik savaşında etkili olabilmek için, ayrıca çelişen ücret-kâr ilişkisinde işçiler üzerindeki gücünü arttırarak daha küçük miktardaki emeği çıkarları doğrultusunda kullanabilmek gayesiyle;kendi düşünce tarzının bir ürünü olarak uzlaşmaz sınıf çatışmaları sonucunda doğan devletin,burjuva sınıfının bir baskı aracı ve egemenlik unsuru olduğunu kuramsallaştıran K.Marx;bu üretim biçiminin proleter sınıf şuurunu keskinleştirmesine mukabil burjuva sınıfını kendi iç çekişmeleri sebebiyle daraltacağını,kapitalist bir zümrenin teşekkül ederek ekseriyetin proleteşeceğini savunmuştur.

Zira,marxist teoriye göre,sermayeler arası rekabette kapital birikimi yoğunlaştığı ölçüde üretimde daha az miktarda işgücünün kullanılması(154);bir taraftan işçi sınıfının proleterleşmesine neden olurken,diğer taraftan da,artı değerden kaynaklanan kârın düşerek yeterli

---

153-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:375
154-K.Marx , A.g.e., syf:393

sermaye birikimini gerçekleştiremeyen küçük burjuvazinin rekabet dolayısıyla düşen fiyatlar karşısında dayanamayarak piyasadan silinmesine, proleterleşmesine sebep olmaktadır.

Artı değeri yoğunlaştırmak suretiyle sömürüsünü arttırarak ekonomik sahada,devlet ve hukuk kurallarıyla tahakküm kurarak politik alanda işçi sınıfına karşı mücadele eden burjuva sınıfı;sömürüsünün kamuflajı niteliğindeki üst yapısını teşekkül ettiren fikir ve değerlerini topluma egemen kılarak ideolojik olarak mücadele eder.Böylece, bu fikir ve değerler,maddî hayatın zorunlu kıldığı faaliyet tarzı ile üretim ilişkilerinin nedenleri değil de sonuçları olarak sonradan insan zihnindeki yansımalar özelliğinde,toplumsal varlığı belirleyici hiç bir fonksiyonu olmayan bilinç türleri şeklinde değerlendirilir.

Emeğinin ürünlerinden mahrum kalarak sürekli mülksüzleşen, sefaletin içine itilen işçi sınıfı için;

> "..din,henüz kendi kendini bulmamış olan ya da kendini yeniden yitirmiş insanın kendi hakkındaki duygusu ve kendi hakkındaki bilincidir..Hristiyanlığın toplumsal ilkeleri alçaklığı,insanın kendisine nefret duymasını,alçalmayı,köleliği, alçak gönüllülüğü,kısaca ayak takımının tüm kalitelerini öğütlüyorlar;kendine ayak takımı gibi davranılmasına izin vermek istemeyen proletaryanın cesaretine,özsaygı duygusuna, gururuna ve bağımsızlık ruhuna ekmeğinden de çok gereksinmesi vardır..Hristiyanlığın toplumsal ilkeleri,ezen bir sınıfın ve ezilen bir sınıfın gerekliliğini öğütlüyorlar,ve ezilen sınıfa,ezen sınıfın lütfen merhametli davranması konusunda dindar dilekten başka verecek bir şeyi yok..Böylece, hristiyanlık son aşamasına girmiş bulunuyordu.Herhangi ilerici bir sınıfın özlemlerine gelecekte ideolojik bir kılıf hizmeti görecek yetenekten yoksun bir hale gelmişti; gitgide egemen sınıfların tekellerinde olan bir mülkiyet oldu,ki bu sınıflar,onu,aşağı sınıfların dizginlerini elde tutmak için basit bir yönetim aracı olarak kullanıyorlardı." (155)

Diğer taraftan,üretimde daha yüksek oranda sabit sermaye kullanmasının sonucunda kâr oranını düşürerek orta ve küçük burjuvaların proleterleşmesine,daralarak kendi yapısından kapitalist bir zümrenin yükselmesine neden olan burjuva sınıfı için;protestanlığın,insan ne yaparsa yapsın Tanrı'nın önceden mukadder kıldığı yazgısını değiştiremeyeceği inanç temeli(156):deniz aşırı ticaretin güvensizlik ve belirsizlik taşıdığı dönemlerinde olsun,dünya piyasalarını kapsayan kitlesel üretimiyle peryodik buhranların hüküm sürdüğü iktisadî canlan-

---

155-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 38 , 80 , 264
156-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 300 - 304

ma ve daralma devrelerinde olsun,burjuvazinin risklerle dolu olan tüm iş hayatında kendisinin dahi hiç tesir edemediği ekonomik yasalara ve gelişmelere bağımlılığının,kazancın ya da iflâsın âdeta bir yazgı şeklinde yorumlamasının bir sonucudur.

Ancak,K.Marx'ın,üretim tarzının veya maddî yaşama biçiminin insan zihnindeki bir yansıması olarak yorumladığı dinin,sınıf mücadelesinin ideolojik bir aracı veya aygıtı özelliğindeki bu tanımlamasının tarihteki geçerliliği;hemen her toplumda aynı nitelik taşıyan el değirmeninin ya da buhar kazanının aynı dini inanç ve akideleri tesis ettirmesi,bütün dinlerin ortaya çıkmadan önce ekonomik temelin değişerek kendisine uygun düşen üretim ilişkileriyle kişilerin iradelerini belirlemesi vs. gibi mantıkî sonuçlarının ispatını gerektirir.

C-KARL MARX'IN SOSYOLOJİSİNDE BURJUVA SINIFININ TEŞEKKÜLÜ :

Genel olarak,yeni bir üretim aracının mülkiyetine sahip olunarak üretimde kullanılmasının sonucunda geçilen üretim tarzı sınırlarında sınıfların teşekkülü olgusunu yorumlayan K.Marx'ın sosyolojisinde burjuva sınıfı,ekonomik temelini zaten kaybetmiş olan feodal yapının yıkıntıları üzerinden ortaya çıkmıştır.(157) Böylece,feodal yapıdan kapitalist üretim tarzına geçişi üretim araçlarının teknik gelişmesine bağlayarak(158),toplumların değişmesini kendi iç dinamikleriyle açıklamış;bir üretim tarzından diğerine geçişle sınırlandırdığı toplumların gelişme ve değişme seyrinde,her toplum tipini,o topluma egemen olan sınıfın kendisiyle özdeşleştirmiş ve karakterize etmiştir.(159)

Toplumsal gelişmeyi de,üretim araçları mülkiyetini sürekli olarak kendi elinde bulunduran ve toplum tipini karakterize eden hâkim sınıfın bütün zenginlikleri kendisinde toplamak suretiyle diğer sınıfların mülksüzleşmelerine,sefalete düşmelerine(160) bağlayan K.Marx; böylelikle,feodalizmin yıkılmasıyla birlikte,bütün servetin ticaret yoluyla parasal serveti(161) elde eden burjuva sınıfında toplandığı varsayımında bulunmuştur.

> "İnsanları harekete geçiren ne varsa,hepsi zorunlu olarak onların beyninden geçer,ama bunun beyinde alacağı biçim, koşullara çok bağlıdır..Burjuvazi ve proletarya,her ikisi de,ekonomik koşulların,daha doğrusu,üretim biçiminin değişmesi sonucunda oluşmuşlardı.Bu değişme,ilkin lonca tezgâhından manüfaktüre,manüfaktürden de makineler kullanan,su buharı ile işleyen ve bu iki sınıfı geliştirmiş olan büyük sanayiye geçiştir.Bu gelişmenin belli bir aşamasında,burjuvazi tarafından harekete geçirilen yeni üretici güçler - en başta,işbölümü pek çok sayıda dağınık işçilerin bir tek manüfaktür içinde bir araya toplanmaları - bunun yanında,bu güçlerin yarattığı değişim koşulları ve gereksinmeleri,tarihten gelen ve yasaların onadığı mevcut üretim düzeniyle,yani feodal toplum düzeninin lonca ayrıcalıkları ile ve sayısız kişisel ve yerel -ayrıcalıklı olmayan toplum katları için de o ölçüde engel meydana getiren- ayrıcalıklarla bağdaşmaz duruma geldiler. Burjuvazi tarafından temsil edilen üretici güçler feodal toprak sahipleri ve lonca ustaları tarafından temsil edilen üretici güçler feodal toprak sahipleri ve lonca ustaları tarafından temsil edilen üretim düzenine karşı geldiler..feodalitenin bağrında burjuvazinin gücü gelişiyordu. Büyük toprak sahiplerine karşı yeni bir sınıf sahneye giriyordu.Kentlerin burjuvaları her şeyden önce ve salt olarak meta üreticileriydi ve ticaretle geçiniyorlardı.."(162)

157-K.Marx-F.Engels, Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 169-171 , 249 , 273

158-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 523 , 524 , 525

K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 273 , 263-264

Burada,burjuva sınıfının teşekkülü konusunda,K.Marx'ın, üretimde yeni kullanılan üretim araçlarının mülkiyetine sahip olarak burjuva sınıfının oluşması;sadece ticarî servetiyle(163) sermaye birikimini gerçekleştirerek(164) ekonomik üstünlüğe kavuşması;diğer sınıfların üretim araçlarından koparak mülksüzleşmelerine(165) sebep olan faaliyet biçimindeki sömürüsüyle bütün servetin kendisinde toplanmasının sonucunda hâkim sınıf haline gelmesi ile ilgili görüşleri araştırılacaktır.

1-Üretim Güçleri ve Burjuva Sınıfının Teşekkülü :

Burjuva sınıfının üretim tarzı içinde teşekkülü,üretim araçları mülkiyetini elde etmesiyle başlamaktadır.(166) Zira,marxist sosyolojinin özünü,esasını teşkil eden materyalist felsefesine göre(167), iş aletinin devrimci atılımı sonucu ileriye doğru gelişen üretim güçleri,yeni üretim ilişkilerini gerektirdiğinden(168),eski mülkiyet tarzını karakterize eden üretim ilişkileriyle çatışarak sosyal sınıfların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.Ekonomik üstünlüğüne kavuşarak hâkim sınıf haline gelmesiyle,üretim araçlarının özel mülkiyetini elinde bulunduran bu sınıf;gelişen üretim güçlerine ters düşen eski üretim ilişkilerini korumak ve devam ettirmek için;kendi üst yapısını(169),yani dinî ve ahlâki yargılarıyla birlikte hukukî yapı organlarını da kullanır, düşünce ve bilinç şekillerinin tamamını,bütün sanat etkinliklerini âdeta kendisine bağımlı kılar.Bu sebeple,marxist sosyolojide din,maddî hayat tarzındaki yabancılaşma olgusunun insan zihnindeki bir yansıması olarak kabul edilmiştir.(170)

159-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 47-49
160-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 425 (dipnot)
161-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 226
162-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 255 , 56 , 268
163-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 226
164-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 425 (dipnot)
165-K.Marx , A.g.e., syf: 182-183
166-K.Marx , A.g.e., syf: 295 , 586-587
167-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 195-196 , 198-199
K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 229-230
K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 s:54
168-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 182 (dipnot)
169-F.Engels , Anti-duhring ANKARA 1975 syf: 400
170-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 164-165 , 191
K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feurabach) ANKARA 1976 syf: 48-49

Ancak,bu sosyolojik yorum tarzı içinde,doğum sancıları çeken feodal bir yapıda[171],henüz daha can çekişmeler başlamamışken,iş aletinin devrimci bir atılımıyla el değirmeninden buharlı değirmene geçiş şeklinde üretim araçlarının yeni bir nitelik kazanması;böylece üretim güçlerinin de toplumsal bir mahiyet taşımasının neticesinde,üretim sürecinde sosyalliğin gerçekleşmesiyle kapitalist üretim tarzına geçilmesi gerekirdi.Sosyal oluşum süreciyle de,feodal toplum tipinin,buharlı değirmenle teşekkül etmeye başlayan burjuva sınıfıyla,feodal yapının hâkim sınıfı senyörler arasındaki amansız sınıf mücadelelerinin sonucunda yıkılması;devrimci üretici güçleri safındaki burjuva sınıfının çelişkiye düşerek çatışmaya girdiği,gerici üretim ilişkilerini ve bunların tesis ettiği insanın kendi kendisine yabancılaşmasının bir ürünü saydığı felsefe-ilim-sanat-ahlâk-dinden ibaret kıldığı üst yapıyı ortadan kaldırarak,feodalizmden kapitalizme geçişi gerçekleştirmiş olmaları gerekirdi.

Böylece,bu sosyolojik yorum gereği,ilk kapitalist organizasyona,kapitalist zümreyi bünyesinden çıkaran burjuva s nıfına 18. yüzyıldan önce rastlamamış olmamız gerekirdi.Zira,mağdem ki marxist sosyolojinin kuramına göre toplumun sınıflara ayrılmasının tek sebebi ve kriteri, iş aletini muhtevasını teşkil ettiği üretim araçlarına sahip olma ya da olmama durumudur;o halde,kapitalist üretim tarzının muhtevasını teşkil eden iş aleti buharlı değirmenin[172] icadından önce,kapitalist zümreyi yükselten burjuva sınıfına,ne kapitalist üretim ilişkileri sınırlarındaki sosyal münasebetlere ve ekonomik faaliyetlere ve ne de ücretli işçiye hiç rastlamamış olmamız gerekirdi.

Aynı sosyolojik teoriye göre,feodalizmden kapitalizme geçiş tarzında birbirine bağlı ve birbiri ardısıra takip eden bir sosyal değişme olgusu[173] içindeki burjuva demokratik devrim de,hiç bir zaman kökenini açıklamadığı iş aleti in gelişmesinin neticesinde üretim güçlerinin niteliğini değiştirdikten sonra gerçekleşmeye başlaması gerekirdi.Böylece,üretim güçlerinin devrimci bir karakt r kazanmasıyla eski üretim ilişkileriyle çelişkiye düşerek sınıf yapısının değişmesi, sınıf mücadelelerini keskinleştirmesi gerekirdi.Kısaca,üretim güçlerine bu devrimci niteliği kazandıran iş aleti buharlı değirmenin,üretime uyarlanmasından sonra gayri iradî bir şekilde feodalizmden kapitalizme geçişin gerçekleşmesi gerekirdi.Yani,ya 18. yüzyılda ortaya çıkan buharlı değirmenin feodal üretim tarzı içinde üretimin yapısına uyarlan-

---

171-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf: 127 , 128-129
172-K.Marx , A.g.e., syf: 111.115-116.121-122
173-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:572-573

ması gerekirdi;ya da feodalizmden kapitalizme geçişin 18. yüzyıldan önce gerçekleşmemesi gerekirdi.

Eğer,buharlı değirmen kapitalist üretim tarzının en son safhasında ortaya çıkmışsa;feodalizmden kapitalizme geçişi sağlayan iş-aleti nedir ki,üretim güçleri bu iş aletiyle niteliğini değiştirerek burjuva sınıfını teşekkül ettirmiştir? Diğer bir deyişle,16. asrın sonuna doğru gerçekleşen burjuva demokratik devrimin ekonomik kökeni marxist sosyolojiye göre nedir?Ayrıca,Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde görülen bu burjuva demokratik devrimin,feodal yapının yıkılışından iki asrı aşan tarihi bir boşliktan sonra ve kapitalist üretim tarzını karakterize eden iş aletinin üretime uyarlanmasından yine yaklaşık iki asrı aşan bir tarihi gelişmeden önce gerçekleştiğini nasıl açıklayabiliriz?

Aynı şekilde,şayet kapitalizmin üretim güçleri feodal toplumun yapısında ortaya çıkmışsa,burjuva sınıfı hangi iş aletinin mülkiyeti sayesinde teşekkül etmeye başlamıştır?Eğer burjuva sınıfını ortaya çıkaran üretim güçlerinin dinamiği olan iş aleti,kapitalist toplumu meydana getiren iş aletinden ayrı ise,bu takdirde tarihte beşten fazla toplum tipi vardır demektir.

> "Ekonomik çağları birbirinden ayırt eden şey,ne yapılmış olduğu değil,fakat yapılan şeyin hangi iş-araçları ile yapılmış olduğudur.İş-araçları,sadece,insan iş-gücünün geçirmiş olduğu gelişmenin derecesini ölçen şeyler olmakla kalmazlar,aynı zamanda,bu işgücünün hangi toplumsal koşullar altında kullanılmış olduğunu da gösterirler.İş-araçlarının kendileri arasında..mekanik olanları,belirli bir üretim çağını diğerlerinden ayırmada,..sırf iş nesnelerinin..saklanmalarına yarayan..iş araçlarından çok daha kesin belirleyici özellikler arzeder."(174)

Ekonomik temeli doğrudan iş-aleti tarzında teknolojik gelişmeye ve bunun üretime uyarlanmasına bağlamasına rağmen(175),iş aletini ortaya çıkaran bu teknolojik ilerlemenin kökeninin ne olduğunu,neden buharlı değirmenden sonra teknolojik gelişmenin yeni bir iş aleti meydana getirmediğini ve neden son bulması gerektiğini,sosyalist topluma geçişin üretim aletinin ne olduğunu vs., K.Marx hiç açıklamamıştır.Kal-

---

174-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 273-274
175-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:144-145
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 136
K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 170-171

dı ki,ekonomik yapıyla sosyal yapı arasında tek yönlü ve gayri iradi tarzda[176] bir değişme yerine,belli zaman kesitlerinde karşılıklı fonksiyonel rollerinin bulunduğu gibi;üretim tekniğiyle ekonomik temel arasında da teknikten ekonomik yapıyı şekillendirme yönünde tek yönlü gelişme yerine karşılıklı tesir görmeler vardır.

2-Üretim İlişkileri ve Burjuva Sınıfının Teşekkülü :

Feodal toplum tipi içinde üretim araçlarının gelişmesi sonucunda üretim güçlerinin feodal mülkiyet ilişkilerini geride bırakarak çelişkiye düşmesiyle[177] burjuva sınıfının teşekkül etmesi anlamını taşıyan K.Marx'ın sosyolojisi;bu konuda üretim aracının niteliğiyle ilgili hiç bir bilgi ve tarihi delili kapsamamaktadır.Bir başka deyişle,burjuvazinin hangi üretim aracının mülkiyetine sahip olmasının sonucunda bir sınıf şeklinde teşekkül etmeye başlamasıyla ilgili köken sorununa hiç değinmeyen K.Marx;ticaret yoluyla elde edilen parasal servetin[178] daha 11. yüzyıldan itibaren burjuvazinin elinde nasıl toplanmış olduğunu içeren mülkiyet ilişkileri temelini kuramsallaştırmaya çalışmıştır.

a-Kent ve Köyün Birbirinden Ayrılması :

Tarihin hemen her devrinde görülen ve muazzam servetler de edinilen ticaret yoluyla para-sermaye birikiminin oluşarak,insanlar arasındaki üretim ilişkilerinde burjuvazinin bir sınıf olarak teşekkül etmesi,K.Marx'a göre,köy ile kentin birbirinden ayrılmasını gerektirmiştir.

> "Ticaretin,kentlerin gelişmesine dayanması ve buna karşılık da kentlerin ticarete bağımlı bulunması da doğal bir şeydir" (179)

Ticaretin canlanmasıyla birlikte,büyük servet sahibi olan burjuvazi feodal beylerin manorlarının yanında kendi burg'larını yükseltmekle,yani kendi şehirlerini kurmakla;en fazla ihtiyaç duydukları şahsî hürriyet ve ferdi teşebbüs haklarını[180] esas almışlar;kendi yargı organlarını kurarak adlî imtiyazlar elde etmişler[181],ayrıca finans özerkliğine kavuşmuşlardır.Böylece,K.Marx'a göre,yeni bir siya-

---

176-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 33,463,158,140-141
177-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 256 , 204-205
178-K.Marx , A.g.e., syf: 226,227
179-K.Marx , Kapital 3 ANKARA 1978 syf:348

sal ve ekonomik ortam ortaya çıkarak,para-sermaye birikiminin yolu açılmış,özel bir tüccar sınıfı halinde burjuva sınıfı teşekkül etmeye başlamıştır.

İlk olarak,bütün tabiyet bağlarından kendisini kurtarmış insanlarla kalabalıklaşarak büyük şehirlerin odak noktası haline gelecek olan bu tüccar burg'larındaki şahsî hürriyet esası;toprağa bağımlı olarak çalışan serflerin kitleler halinde feodal beylerin malikânelerinden kaçmalarına neden olmuştur.Zaten,feodal yönetici sınıfın aşırı israfıyla serflerin üzerindeki baskının yoğunlaşması,hızla gelişen ve özgürlük ile iş vaad eden burjuva kentlerinin cazibesini arttırarak, serflerin kitleler halinde toprak mülkiyetine bağımlılıktan kurtulmak için kaçmaları sonucunda[182] feodal üretim ilişkileri çökme aşamasına girmiştir.Zira,geride kalan serfler,zor yoluyla da olsa angarya ekonomisini kaldıracak yeterli sayıyı çoktan kaybetmiş bir durumdaydı.

Ancak,burjuva kentlerine gelecek senyörlerden kurtulan kaçak serfler,gündelik iş zorunluğu sonucu,lonca kuralları ve kalfa ile ustaların otoritelerine bağımlı kalarak nitelik gerektirmeyen işlere girmek zorunda kalmışlardır.Karşı koyacak bir güçleri ve özellikleri olmadıkları için,burjuva kentlerinde kısa zamanda bir halk plebi oluşturan bu kaçak serfler[183];bu halleriyle,burjuva sınıfının teşekkülünde önemli bir faktör olan ücretli işçi özelliğini taşımalarından çok uzaktır.

Oysa,başlangıçta,burjuva kentlerinde bu siyasi ortamın oluşması,soya dayalı statü nedeniyle serflerden biriyle evlenmek zorunda dahi kalan ve ticaret yapmak için bölgesinde bulunduğu senyöre rüsum ödeyen burjuvazinin[184],şahsi hürriyet ve ferdi teşebbüs hakkını kentte yaşayan herkese tanıması şeklinde gerçekleşmiştir.[185] Bu arada, orta çağın katolik kiliselerinin ticareti kınayan ve hor gören,kazanca yönelik bütün faaliyetleri men eden dini telkinlerine[186] göre şekillenen hukuk kuralları;burjuvazinin hayat tarzıyla ve özlemleriyle çeli-

---

180-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 113 , 114 , 115 , 130
K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 169-170
181-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 87-88
182-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 109-110 , 103
183-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 113
184-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 303-304
185-K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma ANKARA 1979 syf: 276-279
186-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 76

şiyor,ticari faaliyetlerinin gelişmesi önünde en büyük engel özelliğini taşıyordu.

Şahsi hürriyeti,kendisi kadar,yanında çalıştırmakta olduğu kimselerin de senyörün idari ve yargı gücünden kurtulması maksadıyla, kentteki herkes için isteyen burjuvazi;bu gayeyle,kendi faaliyetlerindeki anlaşmazlıkları çözebilecek bir özelliğe sahip olan mahkemeler kurmaya(187) başlamıştır.Böylece,ticari muamelelerde seneti delil olarak kabul eden(188),ipotek ve rehin gibi işlemleri kurallaştıran yasaları kente hâkim kılmakla burjuvazi,siyasi ortamı yerleştirmiştir.

Kentte oluşan bu siyasi ortam sayesinde,parasal sermayenin oluşumunu engelleyen,senyörlerin rüsum ve angarya ekonomilerine olan bağımlılıktan kurtulmuş olmasına rağmen burjuvazi,hâlâ bir sınıf özelliğine kavuşmuş değildi.Çünkü,hâlâ parayla değerlendirilemeyen sermayesi ilkel bir durumda olduğu için,parasal bir anlam taşımıyordu(189), dolaşım özelliği olmadığından veya çok sınırlı bulunduğundan babadan oğula intikâl eden zümreye bağlı sermaye yapısındaydı.(190)

b-Üretim ile Ticaretin Birbirinden Ayrılması :

11. yüzyıldan itibaren köy ile kentin ayrılmasına neden olan işbölümündeki genişlemenin,ekonomik temelde üretim ile ticareti birbirinden ayırarak bir tüccarlar sınıfını teşekkül ettirebilmesi için,her şeyden önce iç pazarın teşekkülü sonucunda bir tüccar sermayesinin varlığını gerektirir.(191) Kaldı ki,tüccar sermayesi burjuvaziyi karakterize eden kapitalist üretim tarzından çok daha öncede var olmasına rağmen,ne kentsel gelişmeyi başlatabilmiştir ve ne de yeni bir üretim tarzına geçişte burjuva sınıfının teşekkül ile yükselmesine katkıda bulunmuştur.(192) Nitekim,bu tüccarlardan pek azı,manorlar arasında dolaşan,panayırlar gezen gezgin tacir olmaktan ileri gidebilmiştir.

Kent toplumunun ekonomik temelini,üretimde kullandığı üretim araçları kendisine ait olan ve dilediği fiyata mal alıp satabilen küçük

---

187-K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma ANKARA 1979 syf: 279-281
188-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 130-131
189-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 258 , 260
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 329-330
190-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf: 96 , 103
191-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 226
192-K.Marx , Grundrisse ANKARA 1979 syf: 574-575

üreticilerin teşkil etmesine rağmen;ticareti cazip kılan,bir yörede kıt olan metanın bir başka bölgede bol olması nedeniyle ucuza alınıp, pahalıya satılabilmesi olmuştur.Böylece,küçük üreticiler,tüccar sermayesine sahip olan burjuvazinin aracısı durumuna girerek onun hesabına mal üretir bir hale düşmüşlerdir.

> "Ticaretin ve tüccar sermayesinin gelişmesi,her yerde,değişim değerleri üretimine doğru bir eğilim yaratmış,hacmini arttırmış,çeşitlendirmiş,kozmopolitleştirmiş ve parayı dünya parası haline getirmiştir." (193)

Genişleyen dünya pazarlarında(194),büyük kazançlar getiren dış ticaretin politik bir üstünlüğü gerektirmesi ve büyük ölçüde de yağmaya dayanmış olması tüccarların kendi aralarında dayanışma tesis etmelerine;neyin,nerede,ne kadar ucuza alınabileceğine birlikte karar vermelerine yol açtı.Kent yönetimine tamamıyla hâkim olan burjuvazi (195),kimin ne zaman ticaret yapacağını kendisi düzenlemekle,piyasanın kontrolünü de elinde tutuyor;kıtlık ve bolluk yörelerini kent yönetimiyle ayarlamakla yüksek kazançlar temin ediyordu.Pazarın denetimini ve bütün ekonomik faaliyetleri kent yönetimiyle elinde tutan burjuvalar,üretimden tamamıyla koparak zanaatkârları kendilerine bağımlı kılmışlardır.Ücret ve fiyatları bizzat tayin ederek,zanaatkârları sürekli denetleyerek dünya ölçeğinde bir pazarın kontrolünü eline geçirmeye büyük özen göstermişlerdir.

Özellikle de,zanaatkârları yerel pazardaki perakende ticaretle sınırlamaları ve ürünlerini kendilerine satmaya mecbur kılmaları burjuvaziye çok yüksek kazançlar sağladı.Burjuva sınıfının gelir kaynakları arasında zanaatkârlardan ucuza alıp kıtlık yörelerinde pahalıya satmanın dışında,kendisine ait kent arsalarını yüksek fiyatla satmak veya kiraya vermek,kilise gelirlerini iltizam etmek;daha sonra da kralın vergilerini iltizam etmek,madenlerini işletmek,kilise mallarını yağmalamak vs., gibi kazançlarının tamamı(196),hep bu kent yönetiminin kendisine sağladığı ayrıcalıklı statüsüne dayanmaktaydı.Bu ayrıcalıklı statüyü burjuvaziye tanıyan kent yönetimi,öylesine ekonomik hayatı tanzim ediyor,denetliyor ve idare ediyordu ki;burjuva sınıfının karşı-

---

193-K.Marx , Kapital 3 ANKARA 1978 syf: 347
194-F.Engels , Anti-duhring ANKARA 1975 syf: 180
195-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 109-110
196-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 531-534
K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma ANKARA 1979 syf:572-573,576-578,582-584,586,587

sında,lonca içindeki zanaatkârların kendilerini müteşebbis durumuna getirecek sermaye birikimini gerçekleştirmeleri pek mümkün olmadı.[197]

c-Paranın Sermayeye Dönüşmesi :

Ticaret sermayesiyle kazandığı parasal serveti,zanaatkârları ve diğer küçük üreticileri kent yönetimiyle kendisi için üretim yapan birimler haline getirerek yoğunlaştıran burjuva sınıfının;yağmalar ve spekülatif yatırımlarla sermaye birikimine kaynak oluşturduğunu kuramsallaştıran[198] K.Marx;genişleyen dünya pazarlarında[199] artan kazanç nedeniyle burjuvazinin doğrudan üretim faaliyetinde bulunduğunu öne sürmüştür.

> "Feodal üretim tarzından geçiş iki şekilde olur.Üretici, doğal tarımsal *ekonomi* ve orta çağların kent sanayilerinin loncaya bağlı elzanaatlarının tersine,tüccar ve kapitalist halini alır.Bu,gerçekten devrim yapan bir yoldur..tüccar doğrudan doğruya sanayi kapitalisti haline gelmektedir.(mevcut) tüccar,üretim üzerinde doğrudan bir egemenlik kurar." (200)

Ancak,kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle birlikte,feodal yapının yıkılmasında etkili olan bu kentlerdeki tüccar kesimi gerileyerek piyasadan silinmesinin sonucunda,burjuvazi kendi bünyesinde daralarak müteşebbislik karakterine uygun düşen bir zümreyi yaratmıştır.

Burjuva sınıfını müteşebbis haline getiren[201] bu olgu,17. yüzyıldan itibaren büyük birliklerin zanaatkârları arasından müteşebbis bir tüccar zümresinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır.Böylece,kent yönetiminin ayrıcalıklı sınıfı burjuvazinin karşısına,büyük şirketlerin küçük imalatçıları arasından zanaatkârları kendi hesabına ücretli olarak çalıştırmak isteyen müteşebbis burjuvalar çıktı.Kent yönetiminin ayrıcalıklı statüsü sayesinde tüccar burjuvazinin üreticiyi kendisine bağımlı kılma ve ticaret alanına koyduğu sınırlamalarıyla;müteşebbis burjuvazinin manüfaktürlerden elde etmiş olduğu yüksek kazançlarına sınır çizmekteydi.Zira,müteşebbis burjuvazinin kazançları,deniz aşırı ticaretten elde edilen kazançlarla kıyaslandığında,hiç de cazip değildi.Bu nedenle,burjuvaziye özgü kapitalist üretim ilişkileri,kent yöne-

---

197-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 571-572
198-K.Marx , A.g.e., syf: 181
199-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 s:103
200-K.Marx , Kapital 3 ANKARA 1978 syf: 350,351
201-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 570

timinin ayrıcalıklı statüsünün kendi lehine çevrilmesini ve zanaat loncaları üretim organizasyonunun çökmesini gerektiriyordu.

Başlangıçta,burjuva müteşebbis,bir ürünün başından sonuna kadar gerektirdiği işleri yapan çeşitli bağımsız elzanaatlarına mensub olan işçileri kendi kumandası altında bir işyeri çatısında bir araya getirerek ücret karşılığında istihdam eder.(202) Burjuvazinin kumandası altında ücretli işçi haline gelen bağımsız zanaatkârlar,ürünün sadece bir parçasını imâl etmekle daralan faaliyetleri sonucunda uzmanlaşmakla beraber,o pek övündüğü kâbiliyetlerini de kaybeder.
Çünkü,

> "Mal,pek çok çeşitli işleri kendi başına yapan bir zanaatkârın bireysel ürünü olmaktan çıkar;her bir işin bütününün devamlı olarak,ancak bir ve aynı parçasını yapan zanaatkârlar birliğinin toplumsal ürününe dönüşür." (203)

Ürünün toplumsallaşmasıyla gerçekleşen kapitalist üretim ilişkilerinde burjuvazi,elindeki sermayenin artmasının ancak,çalışma süresinin arttırılarak üretim araçlarının yükselen ölçüde sermayeye dönüşmesine bağlı olduğunun bilincine varır.(204)

d-Sermaye Birikimi ve Mülksüzleştirme :

Ürünün toplumsallaşmasıyla birlikte,üretim araçlarına sahip olmak için yapılan yatırım anlamındaki sermaye birikimi;ücretli işçiler haline gelen diğer mülk sahibi sınıfların mülksüzleşerek(205) servetin müteşebbis burjuvazide (kapitalist) toplanmasıyla gerçekleşir.Böylece, diğer sınıfların kendi emek ürünlerinden yoksun bırakılarak mülksüzleştirilmeleriyle(206) sermaye birikimi;gittikçe çoğalan ücretli işçilere ait ürünlerin,mülklerin,giderek daralan burjuva sınıfının elinde toplanması anlamını taşır.

Sonuçta,üretim araçlarıyla emek güçlerini satın alacak sermaye birikimine sahip olan burjuvalar(207) ile,tam anlamıyla mülksüzleşerek emek güçlerinden başka satacak üretim araçları kalmayan ücretli işçiler(208) olmak üzere toplum iki sınıfa ayrılma temayülü gösterir.Sermaye birikiminin bir merkezde toplanması nedeniyle,mülksüzleştirme sürecine,rekabete ayak uyduramayan küçük ve orta burjuvazi de katılır.

202-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:88-89,86-87,144
203-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 495
204-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:62,82,83,85,178-179
205-K.Marx , A.g.e., syf: 329-330
206-K.Marx , A.g.e., syf: 377
K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977
5 ; 60-61

3-Yabancılaşma Olgusu ve Burjuva Sınıfının Teşekkülü :

Üretimin teknik yönünü oluşturan üretim güçlerini geliştirerek insanlar,üretim araçlarının niteliği ve bunu kullanacak olan kişilerin yetenekleri sayesinde,tabiatı etkileyiş biçimi olan ve kendi varlıklarının nedeni sayılan maddi hayat tarzını devam ettirmek için bağımlı kaldıkları üretim sürecini de değişmeye zorlarlar.Böylece,insanın dışında[209] gerçekleşen ve kişilerin iradelerinden de bağımsız olarak ilerleyen üretim süreci anlamındaki dış koşulların değişmeye zorlanmasıyla;yani,insanın tabiat üzerindeki tesirinin artmasıyla;bu üretim süreci içinde oluşan,insanların kendi aralarındaki üretim ilişkileri, üretime egemen olan işbölümünün gereklerine uyarak yok olmaya,değişmeye başlar.

Üretim güçlerini geliştirerek tabiatı değişmeye zorlamakla insan,aynı zamanda,kendi içinde yaşadığı toplum biçiminin de değişmesine neden olmaktadır.[210] Zira,tabiatın,toplumun,ve düşünce ile faaliyetleriyle insanın aynı genel yasalara bağımlı kalarak[211] değiştiğini savunan K.Marx'a göre;nasıl tabiattaki değişmeler doğrudan toplumun düzenini değiştiriyorsa[212],toplumsal temeli teşkil eden ekonomik yapıdaki değişmeler de insanın faaliyet tarzını,ilişki kalıplarını,düşünce biçimlerini doğrudan belirlemektedir.[213]

İnsanın,üretim süreci sınırları dahilinde yorumlanılan bütün faaliyetleri ve ilişkileri doğal tarihsel bir seyir içerisinde kalıplaştırılmış olduğundan[214];bir üretim tarzından diğerine geçişi üstlenen sosyal sınıfın (burjuvazi) eski toplum tipinde oluşmasını temin eden,maddi hayat tarzının üretimindeki nesnel koşulları,sadece ortak sınıf şuurunu teşekkül ettirmekle kalmaz;fakat bununla birlikte,toplum içinde yürütülen ekonomik çabanın çıkar çatışması muhtevasında gerçekleşmesine de neden olarak karşılıklı çatışmalara sebebiyet verir.[215]

207-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 55-56
208-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:387,390-391,392,436
209-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf:142
210-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:93,94,95
211-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 250,251
212-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 279
213-K.Marx , A.g.e., syf: 12
214-K.Marx , A.g.e., syf: 47-49 , 437
214-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 105,106,107

Ancak,üretim güçlerindeki gelişmelere göre şekillenen maddî hayatın nesnel koşullarının,menfaat çatışmaları muhtevasındaki ekonomik çabayı belirlemek suretiyle toplumun sınıflara bölmesi için;toplumun değişen ekonomik temelinin muhtevasını belirleyen üretim araçlarının özel mülkiyetinin belirli bir sınıf elinde toplanmasını gerektirir.(215)

Üretim araçlarının özel mülkiyeti feodal toplum tipi içerisinde burjuva sınıfını teşekkül ettirmekle;burjuvaziye hâs olan belirli bir faaliyet tarzının zorunlu kıldığı ilişkiler biçimini de beraberinde getirmekle(216);değişen ekonomik temelle başlayan çatışma ve mücadeleler sonucunda geçilen kapitalist üretim süreci içerisinde,burjuvazi kişi olarak kendisi de bu toplumsal düzene uymuştur.(217)

Çünkü,insanın davranış tarzının bağımlı olduğu toplumsal düzen tarafından belirlendiğini(218) savunan K.Marx'a göre;insanın düşünce şekillerinden sanatsal etkinliklerine,tavırlarına varıncaya kadar bütün özelliklerini,karakter yapısını,istek ve arzularını,iradesini toplumun ekonomik temeli şekillendirmektedir.Toplumun ekonomik temelinin muhtevasını ise,üretim araçlarının mülkiyeti teşkil etmektedir.219

a-Üretim Araçları Mülkiyeti ve Yabancılaşma :

İnsanların toplumsal hayatında önce dış koşulların değiştiğini(220),sonra buna uygun düşen düşünce biçimlerinin,faaliyet tarzlarının ve ilişki kalıplarının topluma egemen olduğunu öne süren K.Marx'a göre;maddî ihtiyaçları karşılamak için doğayla girişilen mücadelede kullanılan üretim araçlarının muhtevası,maddî şartları belirleyen temel bir etken özelliğini taşıdığından;üretim araçlarının özel mülkiyeti de toplumun sınıflara ayrılmasının temel nedenidir.(221) Nitekim, üretim araçlarının devrimci bir ögesi olan iş aletlerinin değişmesiyle birlikte,üretim güçleri de gelişerek eski üretim ilişkilerini geride bırakmaktadır.

215-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 319
216-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 40-41
217-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feuerabach) ANKARA 1976 syf: 111-112
218-K.Marx , A.g.e., syf: 182 dn , 340-341
219-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 40-41
220-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 270
221-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 203,204,205,207

Her yeni üretim aleti,sadece doğaya karşı girişilen mücadele biçimini değiştirmekle kalmamakta;fakat bununla birlikte,üretim sürecinin muhtevasını da değiştirerek kendine özgü ilişki kalıplarını zorunlu kılmak suretiyle insanın bilincini,karakterini değiştirmektedir.[222] Bu sebeple,doğadan topluma,toplumdan da sınıf bilinci kapsamında insana yönelen insanlığın tarihi gelişmesinde üretim sürecinin muhtevasını teşkil eden iş aletinin niteliği;toplumun ekonomik temelini ve gelişmişlik derecesini belirleyen bir faktör olmanın çok ötesinde,işgücünün hangi sosyal ilişkiler düzeni içinde sınıfların oluşumunu[223] ihtiva eden bir anlamı da ifade etmektedir.

Toplumun temelini doğrudan soyut insan emeği[224] anlamında yorumlayan K.Marx,özel mülkiyete dayanan ilişkiler düzeni içinde ürettiği ürünün tamamına sahip çıkamayan işçi,insanı hayvanlıktan ayıran işe[225],dolayısıyla bizzat kendi kendisine,emeğine,ürününe yabancı kalmaktadır.Artık,insanın bağımlı kaldığı sosyal münasebetlerin kendi doğasına uygun düşen ilişkiler olmaktan çıkarak[226] kendisine yabancı kılan ve bağımsız faaliyette bulunmasından yoksun bırakan üretim araçlarının özel mülkiyeti yabancılaşma olgusunun nedeni sayılmakla beraber,karşılıklı tesir görmeler içinde,esas itibarıyla bir sonucu olarak görülmektedir.

Burjuvazinin,üretim araçları mülkiyetini kendi inhisarında bulundurmak suretiyle,üretimde bilfiil görev alan işçilerin mülksüzleştirilerek üretim araçlarından koparılmasının veya yoksun bırakılmasının sonucunda[227] emeğine ve ürününe yabancılaşması yoluyla sınıf özelliğinde sermaye egemenliğini teşekkül ettirmesi;feodal üretim biçiminin zorunlu kıldığı mülkiyet ilişkilerinin zor vasıtasıyla hükümran olduğu bir sırada,üretim güçlerinin gelişerek ekonomik temelin değişmesi aşamasında gerçekleşmiştir.Feodal toplumu karakterize eden[228],idarî ve askerî iktidara muktedir bulunarak angarya çalıştırmalar yoluyla kendisine bağımlı kıldığı serfler sayesinde toprağın özel mülkiyetine muktedir olan senyörler sınıfının ekonomik gücünün şehirlerin gelişimiyle birlikte,çökmesinin sonucunda burjuvaziyi teşekkül ettiren ekonomik

---

222-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 182 dn
223-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 47-49
224-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 105-106
225-K.Marx , A.g.e., syf: 159
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 166-168
226-K.Marx , A.g.e., syf: 161-162
227-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 245-246

temel,yani üretim güçlerinden başlayan ve geçmişin mülkiyet ilişkileriyle çelişerek yeni üretim ilişkilerini gerekli kılan münasebetler ağı (nesneler arası değişimin sosyal görüntüsü) topluma egemen olmuş, şekillendirmiştir.

Kapitalist ekonomik temelin doğal-tarihsel bir süreç içerisinde dış çevrenin değişmesinin zorunlu bir sonucu olarak oluşmasının neticesinde senyörün karşısında kent burjuvazisini bir sınıf koşulunda yükseltmesi,K.Marx'a göre,herşeyden önce,üreticilerin kendi üretim araçları üzerindeki mülkiyetlerinin ortadan kaldırılarak mülksüzleştirilmelerine bağlıdır.Üretim araçları özel mülkiyetinin sürekli bir şekilde burjuva sınıfının elinde toplanmasıyla gerçekleşen çalışanların mülkiyetten yoksunlaştırılması(229),özellikle,ekonomik temeli çöken feodal toplumda köylülerin mülksüz olmaları nedeniyle kentlere akın etmelerine neden olarak özgür ve ucuz ücretli işgücünü sunmasıyla birlikte artı-değer yoluyla sermayeyi yoğunlaştırmasının sonucunda burjuva sınıfı kapitalist toplumun aslî sınıfı gücüne kavuşmuştur.

Ancak,üretici güçlerin gelişmesinin sonucunda feodal yapının ekonomik dayanağının çökmesiyle birlikte tâbiiyyet esası üzerine kurulmuş ve hiyerarşik bir düzenlemeyle kişiler birbirine bağımlı kılınmış olan feodal sosyal tabakalaşma şekli karşısında burjuvazinin bir sınıf özelliğinde teşekkül ederek kendi üretim araçları mülkiyetine uygun düşen ilişki kalıplarını topluma egemen kılmasını sağlayacak olan demokratik devrimini gerçekleştirmesi için;ekonomik temelde üretim araçları mülkiyetinin,emek,sermaye ve toprak mülkiyeti olmak üzere birbirinden ayrılması(230);emeğin yabancılaşma olgusu içerisinde bir meta olarak pazarda değerlendirilmesinin sonucunda yabancılaşmış emekle toplumun üretim araçları mülkiyetine sahip olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye bölünmesi sürecinin de başlaması gerekmektedir.

Burjuva sınıfının servetini yoğunlaştıran ve sermaye egemenliğine dayanan kapitalist toplum biçimini kurmasını sağlayan ekonomik dayanağı yabancılaşmış emek(231) olduğundan;işçi ne kadar çok mal üret-

---

228-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 13 , 137-138
K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 144-145
229-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 588-589
230-K.Marx , A.g.e., syf: 211-212 , 522-523 , 536
231-K.Marx , A.g.e., syf: 307-308
K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:161,162,165,167

se,o kadar çok emeğine yabancılaşarak refah kaybına uğrayacağı ve mülkten de yoksun kalarak sefalete düşeceği için;burjuvazinin parasal serveti,işçinin kendi üretim araçlarından koparılarak mülksüzleşmesinin sonucunda ücretli işçi statüsünde sürekli sömürülmesiyle birikir.(232)

Şu halde,yabancılaşmış emek,ücretli işçiyi sermayeye bağımlı kıldığı ölçüde(233) burjuva sınıfının teşekkül etmesi için gerekli olan ekonomik temele geçişi mümkün kılar.Yabancılaşmış emekle sermaye bağımlı kılınan işçi,sermayenin temel şartı olma özelliğini(234) taşıdığından;ürettiği ürünün miktarı arttığı nisbette kendisinin nesnel değeri azalır,ücretler düşerek sermaye birikimi yoğunlaşır.Artık,burjuvazinin çıkarına yaptığı üretimde işçi ne kadar çok çalışırsa o kadar emeğinin ürününden mahrum kalarak zihnî yeteneklerini ve bedenî sağlığını kaybeder, "ürünü ne kadar biçimliyse,işçi o kadar biçimsizdir."(235)

> "..9 ve 10 yaşındaki çocuklar gece yarısından sonra saat 2, 3 veya 4 te kötü ve pis yataklarından zorla alınıp gecelerin saat 10,11,12 ye kadar çalıştırılıyorlar.Ellerine verilen ücret ancak canlarını tende tutacak kadar bir şey.Elleri,kolları ve bütün vücutları harap oluyor,kavruk ve güdük yaratıklar haline geliyorlar;yüzleri bembeyaz,ifadeleri insanlıktan uzak,bütün insanlıkları tamamen yok olup gitmiş, sanki taştan yapılmışlar gibi;görünüşleri bile insana dehşet veriyor." (236)

Üretim araçlarının belli bir sınıfın tekelinde yoğunlaşarak diğer sınıfların mülksüzleşmelerine yol açan yabancılaşma olgusuyla; maddî malların üretiminde bilfiil görev alan gerçek bireyler,kendi doğalarına yabancılaşmış faaliyet tarzından doğan dışsal koşullara bağımlı kalmalarının neticesinde;kişilerin bilinçli olarak giriştikleri ilişkilerinde,sosyal kapsamdaki davranışlarının kökeni ve motivasyonu açısından,insan kendi kendisinden kopmuştur.(237)

Artık,o,kişilerin birbirleri için çalıştıkları burjuva toplumunda olduğu gibi bütün ilişkilerini nesnelleştirerek(238),yani insanlar arası sosyal münasebetlerin kökenine nesneler arası ilişkileri

---

232-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 323
233-K.Marx , A.g.e., syf: 318
234-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 259 , 260 , 260 dn
235-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 156
236-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 360
237-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 159-160
238-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 130 , 131 , 132 , 147

egemen kılarak kendi öz doğasından[239] uzaklaşmış olur.Böylece,işçi ne kadar çok mal üretirse,o kadar çok kendi doğasına ters düşen bu faaliyet tarzına bağımlı kalarak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılarak üründen o kadar az pay alır,sermayenin egemenliğine girerek o kadar çok kendi doğasına yabancılaşmış olur.[240]

Burjuva toplumunda işçinin yabancılaşmış emeğinin ürünü olan ve kendisi üzerinde egemenlik kuran nesneyle ilişkisi,kendisinin dış dünyayla olan bağlantısının temelini teşkil eder.Yabancılaşmış emeğin bağımlı kaldığı ve kendisine düşman bir çevre şeklinde karşısına çıktığı doğa nesneleri temeli üzerinden işçinin çalışma içindeki faaliyet tarzıyla olan ilişkisi de kendisine yabancılaşır.[241]

İşçinin kendisine yabancılaşmasıyla,ürünün işçiye ait olmayan fakat kendisine bağımlı kılan dışsal bir güç haline gelmesinin sonucu olan bu yabancılaşmış emekle,işçinin bütün moral gücü körelir ve zihnî yetenekleri de toplumsallaşarak burjuva toplumunda hızla gelişen makinalaşmanın etkisiyle işgücü homojenleşir.[242] Yabancılaşmış emekle,hem üretim sürecindeki işçiler işgücü yönüyle homojenleşerek bütün bireysel farklılıkları ortadan kaldırıp sınıf bilinci şeklindeki ortak kişisel özellikleri şahıslara aktarılır;hem de faaliyet itibarıyla bağımlı kılınan ve sermaye egemenliğini temsil eden kişilere karşı ilişkilerini de teşekkül ettirir.

Böylece,gelişen yeni üretim araçlarının özel mülkiyetiyle değişen ekonomik temele bağımlı kalarak,burjuva toplumunda ortaya çıkan sermaye egemenliğinin üretime dolaysız olarak (bilfiil) katılan işçiler üzerinde mutlak bir insiyatif kurması;insanı yaratan işten ayrı kalması sonucunda kendi doğasına yabancılaşan burjuva sınıfının paraya olan tutkunluğu,rekabet azmi içinde sermayesini yoğunlaştırma eğilimi vs., şeklinde tanımlanan ve yabancılaşmış emeğin dışavurumundan başka bir anlam taşımayan kişisel özelliklerinin oluşması,emeğin yabancılaşmasının toplumsal sonuçlarıdır.[243]

239-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 157-158
240-K.Marx , A.g.e., syf: 156
241-K.Marx , A.g.e., syf: 154,155,157,158
242-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 99-100
243-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:180-182
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 174 , 179 ,

"Varlıklı sınıf ile proleter sınıf,aynı insanal yabancılaşmayı temsil ederler.Ama birincisi kendini bu yabancılaşma içinde kendi yerinde duyar;bu yabancılaşmada bir doğrulama bulur,bu kendinin yabancılaşmasında kendi öz erkliğini görür ve onda insanal bir varoluş görünüşüne kavuşur;ikincisi,kendini bu yabancılaşma içinde yıkıma uğramış duyar, bu yabancılaşmada kendi erksizliğini ve insandışı bir var oluş gerçekliğini görür." (244)

İnsanı hayvanlıktan ayıran iş'ten,yani dolaysız üretim faaliyetinden bilfiil ayrılarak kendi emeğine karşı yabancılaşan burjuvazi, para tutkusuyla hayatın zevklerinden kendisini yoksun bırakmasının sonucunda,o kadar çok sermayenin egemenliğine bağımlı kalır ve neticede kendi doğal yaşamına bütünüyle yabancılaşmış olur.Yabancılaşmış emekle sermayeye bağımlı kalan burjuvazi,parayı bütün faaliyetlerinde yegane aracı haline getirerek,her şeyi satın alma niteliğine sahip olan ve bütün nesneleri değiştirme fonksiyonunu yerine getiren paraya sahip olmakla insanlar üzerinde egemenlik kurma emelini taşımaktadır.

"İnsan bir üretim ve tüketim makinesidir;insan yaşamı bir sermayedir;iktisadî yasalar dünyayı körükörüne yönetirler..Özel mülkiyet çerçevesinde her şey ters bir anlam kazanır.Her insan,öteki için,onu yeni bir özveriye zorlamak,yeni bir bağımlılık içine sokmak ve yeni bir yararlanma,ve bunun sonucu iktisadî yıkım biçimine götürmek üzere yeni bir gereksinme yaratmaya çalışır..Kapitalist, kendi kişisel ya da insanal yetenekleriyle değil,ama sermaye sahibi olduğu ölçüde,bu güce sahiptir..İnsan olarak yapamadığım şeyi,demek ki benim tüm özsel birey yeteneklerimin yapamadıkları şeyi,para aracılığıyla yapabilirim." (245)

İnsanlar arasındaki ilişkilerde aracının yine insanın bizzat kendisinin olması gerekirken;burjuva toplumunda para,ihtiyaçlar ile nesneler,insanın hayatı ile ihtiyaçları arasında bir aracılık üstünlüğüne(246) sahip olmuştur.Böylece,para,üretim süreci içerisinde burjuvaziyi kendisine yabancılaştıran ve sermayeye bağımlı kılan bir güç haline gelerek,insanlar arasındaki ilişkilerin gerçekte nesneler arasındaki ilişkiler halinde gerçekleşmesine neden olmaktadır.

"Burada,insanların bizzat kendi aralarındaki toplumsal ilişkinin,onların gözünde nesneler arasında var olan hayal ürünü bir ilişki şekline girmesinden başka bir şey olmamaktadır..Üreticiler arasındaki toplumsal ilişki,ancak bunların emek ürünlerinin birbirleri ile değişimi yoluyla kurdukları

244-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 61

245-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf:128,206,115,233

için,üreticilerinin özel emeklerinin spesifik toplumsal karakterleri de ancak bu değişim ile kendilerini gösterirler. ..emek harcayan kişilerin kendi aralarındaki dolaysız toplumsal ilişkiler olarak değil de aksine kişiler arasındaki maddî ilişkiler ve nesneler arasındaki toplumsal ilişkiler olarak görünürler." (247)

b-Yabancılaşma ve Üretim İlişkilerinde Değişme :

İnsanların ekonomik temele bağımlı olarak kalıplaşmış bütün sosyal ilişkilerinin özünde nesneler arasındaki değişim ilişkisinin bulunması(248) anlamındaki K.Marx'ın bu sosyolojik tezi;burjuva toplum biçimini karakterize eden mala mistik bir özellik kazandırmaktadır.İnsanların ihtiyaçlarını karşılama ve insan emeğinin ürünü olma özelliğine sahip olan mallar,insanların birbirleri için çalıştıkları burjuva toplumunda geçerli olan üretim sürecindeki şartlara,kişilerin ortalama hüner derecesine göre üretimleri için harcanan işgücü miktarına göre değerlendirilmektedir.İçerdikleri toplumsal bakımdan gerekli olan işgücüyle değerlendirilen malların insan emeğiyle ifadeleri toplumsal bir mahiyet taşıdığından;metanın değişim kıymeti ancak bu mallar arasında kurulan toplumsal ilişkiler yoluyla gösterilmektedir.

İnsanlar arasındaki sosyal ilişkilerinin altında nesneler arasında var olan ilişkilerin bulunması(249),emek ürünlerinin nesnel niteliklerinin,yani içerdikleri toplumsal bakımdan gerekli olan işgücü özelliklerinin üretim ilişkilerine egemen olması;kişilerin mallara olağan üstü güçler atfederek(250) metaların değişim ilişkilerinin kişiler arasındaki maddî ilişkiler ve nesneler arasındaki ilişkiler haline gelmesiyle gerçekleşir.Ancak,bütün mallar içerdikleri homojen insan emeğinin ürünleri olduklarından,insanlar kendi emek ürünlerini birbirinin karşısına değer olarak çıkartmayacakları için;nesneler arası değişim ilişkisi,homojen insan emeğinin saf maddî görüntüsü halinde görünürler.

Her çeşit insan emeğinin meta üretiminde eşitlenmesinin sonucunda,kişilerin tek başına iştirak etmiş olduğu fakat üretim sürecine bağımlı kılındığı işin toplumsal özelliği nedeniyle insan emeğinin

---

246-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 150,152,155,158
K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma ANKARA 1979 syf: 234-235 , 237 , 239
247-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 131,132
248-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:124 -125
249-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 129-130,144,237
250-K.Marx , A.g.e., syf: 131,132,237

üründe değer şekline bürünmüş olmasına rağmen,ürünleri değiştiren hiç kimse metada kristalleşmiş insan emeğini düşünmeksizin karşılığında ne kadar yabancı ürüne sahip olacağını esas aldığından,değişimde nesnelerin hangi oranlarda değiştirilebileceği ön plana çıkar.Böylece,insan emeğini ihtiva ettiği için bir değer taşımayan malların bu özelliği değişimde hiç dikkate alınmaksızın,insanların kendi ürettikleri ürüne özel bir önem atfetmesinin sonucunda meta insan üzerinde hakimiyyet kurar(251),artık insanı şekillendiren,bütün ilişkilerini belirleyen yıkılmaz bir güç haline gelir.

Bütün malların değişim değerinin üretimindeki iş zamanıyla belirlenmiş olmasına rağmen bir değişim vasıtası olan altın,sadece altın olduğu için değerlidir.(252) Altında açıkça görüldüğü gibi,bütün kişilerce âdeta red edilerek nesnelerin sadece nesne olduklarından dolayı bir değer taşıdığı şeklindeki üstünlüklerinin kişiler tarafından algılanmasının sonucunda meta değişimi,insanların bütün sosyal ve beşeri münasebetlerini temelden şekillendirerek kendisine bağımlı kılar.

Artık,özel mülkiyet temeline dayanan burjuva toplumunda insanlar arası üretim ilişkileri kişilerin kendi aralarında dolaysız olarak gerçekleşen sosyal ve beşeri münasebetler olmaktan çıkmış;değişime,pazardaki rekabet gücüne dayanan ilişkiler haline gelmiştir.(253) İnsanların bütün münasebetlerinin temelde nesneler arası değişim ilişkisi haline bürünmesinin sonucunda(254),kişiler bizzat kendileri ürettikleri ürünlerin yani metaların egemenliği altına girerek üretim ilişkileri doğrudan mal dolaşım biçimine bağımlı bir hale gelir.

Böylece,gerçekte metada bu üstün güçler bulunmadığı halde, insanların olağanüstü bir önem atfetmesinin sonucunda burjuva üretim sürecinde emeğin sermayeye bağımlılığı,işçi sınıfının artı-değerle proleterleşerek sömürülmesi vs., gibi temel ekonomik ilişkiler hiç fark edilmez.(255) Burjuvaziyle işçi sınıfı arasındaki ilişkiler,mal sahibiyle emek sahibi arasındaki ücret ilişkisi haline bürünür.(256)

İnsanlar arasındaki bütün ilişkilerin temelinde metaların

251-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 144
252-K.Marx , A.g.e., syf: 155-157
253-K.Marx , A.g.e., syf: 131-132
K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma ANKARA 1979 syf: 265-267
254-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf:131-132
255-K.Marx , A.g.e., syf: 441-442
256-K.Marx , A.g.e., syf: 248 , 254

birbirleriyle değişim ilişkisi saklı olduğundan,işgücü de tıpkı bir mal gibi hesaplanabilen değişim değeriyle piyasaya arz edildiğinden; kapitalist,belirli bir iş zamanı karşılığında üretken faaliyetinden dolayı işçiye ancak yaşamasını devam ettirecek kadar bir ücret öder.(257) Malların piyasada değerlerine eşit fiyatla satılması esası gereğince,kâr işçinin ödenmemiş emeğine eşit olduğu için;burjuvazinin çıkarları ile işçilerin menfaatleri arasında ters orantılı bir ilişki vardır.Yani,emeğin payı ücret düştüğü ölçüde,sermayenin payı olan kâr artarak ödenmemiş emeğe sahip çıkan burjuvazinin rekabet gücünü arttırır.(258)

Rekabet gücünü,artı değerle sermaye birikimini yoğunlaştırarak arttırmak isteyen burjuvazi serveti kendi tekelinde toplamak suretiyle çoğalttığı nisbette fakirliği yaygınlaştırarak sadece işçi sınıfını sefaletin içine sürüklemez(259),fakat bununla birlikte rekabete giriştiği diğer burjuvaları yok edecek bir mücadeleye girişir.(260) Zira,sermaye birikiminin yoğunlaşmasının sonucunda her seferinde daha az miktarda işgücü kullandığı için,artı-değerin kitlesel olarak düşmesi nedeniyle kâr oranı azalır.(261) Kâr oranının düşmesi eğilimi içinde sermayeler arası rekabette küçük kapitalistler piyasadan silinerek toplum iki temel sınıfa ayrılır.(262)

Burjuva sınıfının kendi içinde birbirleriyle ve işçilere karşı giriştiği rekabet şartlarının belirlediği ilişkilerin temelindeki mal değişimine dayanan ekonomik faaliyeti bilinçli bir çaba olmasına rağmen insanların istek ve iradelerinden bağımsız olmasının ötesinde bunları şekillendirmektedir.Böylece,insanların sınıf menfaatleri sınırları içerisinde yorumlanılan bütün sosyal ilişkilerinin mal değişim şartlarını yansıtması nedeniyle,ekonomik faaliyeti yönlendiren kanunlar insanların bütün sosyal ve beşeri ilişkilerini temelden tayin ederler.(263)

K.Marx'ın bu teorisine göre,doğal-tarihsel bir süreç içerisinde ilerleyen üretim tarzı,üretim araçlarının özel mülkiyeti nedeniy-

---

257-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 375-376
258-K.Marx , A.g.e., syf: 70-71 , 72
259-K.Marx , A.g.e., syf: 384
260-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 121-124 , 125
261-K.Marx , A.g.e., syf: 302,303
262-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 436
263-K.Marx , A.g.e., syf: 328,333,585-586
K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 35,47-49,147

insanı kendi kendisine yabancılaştırmakta olduğundan;sömürü esasına dayanan sınıflar arası münasebetleri sürekli keskinleşen sınıf mücadeleleri şeklinde yorumlanmıştır.Makineleşmeyle ferdi hüner ile tecrübenin ortadan kalkarak(264) homojenleştirilen(265) işgücünün işçiler arasındaki bütün nitelik farklılıklarını yok ettiği öne sürülerek; fizyolojik tesirlerle aynı psikolojik yapıya sahip olacakları savunulmuştur.Böylece,sınıf şuurunun doğrudan fertlerin iradelerini,şahsiyetlerini,faaliyetlerini,inançlarını,isteklerini aynı kılarak tayin ettiğinde ısrar etmiştir.

Kişileri bu şekilde belli davranış tarzları içinde faaliyette bulunmalarına icbar eden motif(266),kesinlikle şahsi olmayıp sosyal bir mahiyet taşıyan ve sosyal varlığın sınıf şuuru kapsamında doğrudan kişilerin bilinçlerini,şahsiyet yapısını teşekkül ettirerek bütün tavırlarına hâkim olduğunu ifade eden ekonomik temelden yükselir.Nitekim, bu ekonomik temel üzerinden,sınıfı teşkil eden her bir ferdin,kendi aralarında ortak menfaatlerinin olduğu bilincine erişerek fizyolojik bir özellikte ve karşı sınıfa yönelik duyulan hasmane tavırlarıyla da psikolojik bir tarzda kaynaklanan sınıf şuuru,kişilerin bir diğer sosyal sınıfa karşı olan münasebetlerini temelden tayin etmektedir.İnsanlık tarihini,sınıf mücadeleleri tarihi olarak yorumlayan K.Marx;kişilerin kendi aralarındaki bütün münasebetlerini de,sınıf mücadeleleri kapsamında dikkate almıştır.

Kapitalist faaliyet biçimini gerçekleştiren şahısları aynı sınıf yapısında ortak sınıf şuuruyla bir araya getiren,bütün münasebetlerini sınıflar arası mücadeleler şeklinde tayin eden tek dinamizm; yabancılaşma olgusunun doğal-tarihsel seyriyle,doğrudan doğruya kişilerin içinde yaşadıkları toplum tipinin veya bağlı kaldıkları üretim tarzının zorunlu kıldığı,aynı sınıftan olan şahısların aynı istek ile hedeflere sahip olarak hareket etmeleridir.

Kısaca,K.Marx'a göre,aynı sınıftaki şahısların farkına vardıkları menfaat birliği,beraberinde davranış birliğini de getirerek insanlar arasındaki bütün ilişkileri tayin etmektedir.Sınıf durumlarının şekillendirdiği menfaat birliği,bir sınıfın çıkarlarının ancak karşı sınıf fertlerini zarara uğratarak veya sömürülerine son verip, kazançlarını a ıltarak gerçekleşeceği için;her kapitalist,rekabet gü-

264-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 57
265-K.Marx , A.g.e., syf:44
266-K.Marx , A.g.e., syf:210,307-308,318
K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977
syf: 59

cünü ancak daha fazla artı-değere sahip çıkarak elde edeceğini bildiğinden;sınıflar arası münasebetleri kapsamına sığdırdığı bütün sosyal ve beşeri ilişkileri uzlaşmaz bir nitelik taşımak suretiyle sürekli keskinleşen sınıf mücadeleleri biçiminde tezahür etmektedir.

Üretimin toplumsal niteliğine rağmen bölüşümün özel mülkiyet ilişkileri üzerine kurulu olmasına dayanan bu temel çelişki(267),kapitalist faaliyet tarzının yegane dinamizmi olan yabancılaşma olgusundan kaynaklandığı için;K.Marx'a göre,önce kişinin şahsiyet yapısı herhangi bir motivasyonun tesirinde kalarak değiştikten sonra bütün faaliyetleri ve bu faaliyet biçiminin getirmiş olduğu sosyal ve beşeri ilişkileri değişmemiş;tam tersine,yabancılaşma olgusuyla doğal-tarihsel bir süreç içerisinde üretim yapısı değişikliğe uğrayarak maddî yaşama biçimi eski toplum tipi içinden yükselmiş,maddî hayattaki değişmeye bağımlı kalarak faaliyet tarzları,ilişki kalıpları,düşünce şekilleri ve bütün bunların insan zihnindeki yansımasından başka bir anlam taşımayan dinî tefsirleri vs., değişmiştir.

Böylece,şahıslar üretimin yapısını ve faaliyet tarzlarını kendi iradeleriyle değiştirmemişler(268);tam tersine,doğal-tarihsel bir süreç içerisinde gayri iradi olarak değişen üretimin maddî muhtevası,faaliyet tarzlarını,ilişki kalıplarını,şahısların karakterlerini, düşünce biçimlerini,inançlarını vs., değiştirerek tayin etmiştir.

> "..günün 24 saatinde emeğe el koymak,kapitalist üretimin temel dürtüsü,mutlak eğilimidir..Burjuva kafası bile ucuza satan patronların durumunu kavramıştır:işçilerin karşılığı ödenmeyen emekleri bunların rekabet güçlerinin temelidir.. O,kapitalist olarak kişileşmiş sermayeden başka bir şey değildir.Onun ruhu sermayenin ruhudur.Sermayenin ise bir tek dürtüsü vardır:değerlenmek,değerine değer katmak,artı-değer yaratmak,kendisinin değişmeyen kısmı ile,üretim araçları ile,mümkün olduğu kadar büyük bir artı-emek kitlesini yutmak..Üretim sürecine değerlenme,değerine değer katma açısından baktığımızda iş değişir.Üretim araçları derhal başkalarının emeğini emme aracı haline gelirler." (269)

Dolayısıyla,K.Marx,üretim araçlarından kopma süreci içerisinde(270) gerçekleşen yabancılaşma olgusunun birer ürünü olarak gördüğü insanın,inançları,ahlâkî değerleri,sanat faaliyetleri vs., gibi özelliklerinin köllektif mülkiyet tarzına geçilmesiyle yabancılaşmanın

---

267-F.Engels , Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm ANKARA 1977 syf: 94-95 , 97 , 99 , 102
268-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 47-49
269-K.Marx , A.g.e., syf: 378 , 370 ,345 ,454
270-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:210,307-308,318

sona ermesi nedeniyle [271] ortadan kalkacağını öne sürmüştür.Her ne kadar sınıfhız toplum diyalektiği içinde yabancılaşma olgusunun bir son bularak insanların özgürlüğe kavuşacağını[272] savunmuş olsa bile; insanın karakter ile iradesini,faaliyet ile bütün ilişkilerini doğrudan sınıf şuurana bağımlı kılarak insanın yükselmesinin önüne setler çekmiştir.Zira,davranış ile faaliyetlerini,ekonomik temelin tayin etmiş olduğu üretim tarzının hâkim kıldığı ilişki kalıpları içinde sınırlandırmak suretiyle[273],ferdi hürriyet hakkını insanın elinden koparıp almıştır.

Sınıfsız toplum idealiyle yabancılaşmaya son vermek suretiyle insanı hürriyete ulaştırmayı kendisine yegane hedef seçmiş olmasına rağmen;teorisinde insanın davranışlarını belli kalıplara sığdırmaya hipotezlerinin gerçekliliği açısından kendisini mecbur hissederek, pratikte insanın özgürlüklerini tahdit edici bir yorum içerisine girmiştir.Sınıf şuurunun doğrudan homojenleştirdiği insan karakterini bir varsayım olarak kabul ederek akılcılıktan uzaklaşmıştır.

c-Yabancılaşma Olgusu İçinde Burjuvazinin Teşekkülü :

Her ne kadar K.Marx,bireyi sınıf kapsamında yorumlayıp,fertlerin bütün tavır ile davranışlarını fizyolojik ihtiyaçların tesiriyle ortak sınıf bilinci anlamında homojenleştirerek,insanın özgürlüğünü üretim araçlarına sahip olamayışı nedeniyle sömürülen kişilerin yabancılaşmadan kurtulmaları sonucunda toplumsal olarak elde edebileceklerini savunmuşsa da;sınıf savaşlarıyla kendi doğasına ve benliğine dönecek olan insanın gerçek özgürlüğüne kavuşmasını bir insanlık ideali olarak benimsemiştir.

Tabiattan topluma ve toplumdan da insana yönelen dış çevre koşullarının zorunlu kıldığı yasalarını bilmekle,insanın yabancılaşmadan kurtularak gerçek anlamdaki özgürlüğüne kavuşacağını,kendi sınıf konumu içinde kişinin bilinçlenerek tavır ile davranışlarını şekillendiren dış çevrenin mahiyeti hakkında artık bilgi sahibi olduktan sonra onu değiştirmek için eyleme geçebileceğini öne süren K.Marx;böylece insanın istek ve iradesinden bağımsız olan ve bireyi şekillendirerek iç dünyasına nüfuz eden ekonomik temeldeki yabancılaşmaya son vererek zorunluluğun yok olacağını,mutlak anlamdaki özgürlüğün bütünüyle topluma egemen olacağını iddia etmiştir.

271-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 190 , 195
272-K.Marx , A.g.e., syf: 193-194
273-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri s:77

Ekonomik temelin yabancılaşma olgusuyla sınıflara böldüğü toplum içindeki insanın bağımlı olduğu nesnelleşmiş yasaların bilinmesiyle zorunluluk toplumsal olarak ortadan kalkacak;üretimin sosyallik niteliğine uygun olarak bölüşümün de eşitlik ilkesine göre gerçekleşmesinin sonucunda,her insan kendisini bir diğer insanla eşit olarak görerek ve hissederek ekonomik çabasıyla mutlu olacak;özgürlüğe kavuştuğu nisbette maddi malların üretim biçiminin insan zihnindeki yansımasından ibaret olan inançlarından,duygusal bezginliklerinden kendini sıyırarak ve bu nesnel yasaları kendi bilinçli eylemine uyarlayarak zorunluluğun hâkim kıldığı akıl dışılığa da bir son verecektir.

Ücretli emeğin üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduran kapitalist sınıf tarafından sömürülmesi olarak yorumladığı burjuva toplumunu,üretim biçimindeki zorunluluğun özgürlükleri tahdit etmesinin sonucunda irrasyonel bir özellik taşıdığında ısrar etmekle;sınıf konumu içindeki insan emeğine ve ürününe dolayısıyla kendi kendisine ve doğasına yabancı kalmasını;ekonomik temelin zorunlu kıldığı yasalara kişilerin körükörüne bağımlı kalmasıyla açıklamaktadır.

Burjuva toplumunun ekonomik temelini teşekkül ettiren yabancılaşmış emeğin artı değeri yoğunlaştırmak suretiyle sürekli arttırılmasının sonucunda kârın kitlesel olarak azamiye çıkarmak için planlanan ekonomik hedeflere ulaşma anlamında ve sınırlı kapsamda uygulanılan rasyonelliğin;sonuçları itibarıyla toplumun genel menfaatleriyle çelişmesi ve sosyallik niteliğine hiç erişemeyerek tümüyle akılcı bir hedefi kapsamaması nedeniyle;uzlaşmaz ve çelişkili bir özellik taşıdığını,ancak burjuvazinin kendi dar ve bireysel teşebbüsü içinde geçerli olabileceğini savunmuştur.

İnsanın bilinçli eylemiyle zorunluluktan özgürlüğe,yabancılaşmadan da kendi doğal benliğine kavuşması suretiyle burjuva toplumuyla birlikte bu irrasyonelliğin de yok olacağını,bilginin sosyal kapsamda topluma egemen olacağını savunmakla K.Marx;nesnelleşen insan ve insan ilişkileriyle üretim sürecine bağımlı kılanan ferdi bu yabancılaşmadan kurtarmayı,müşterek menfaatlere sahip olması dolayısıyla ortak sınıf bilincine erişerek aynı duyguları paylaşan,aynı ortamda yaşayan kişilerin,doğal-tarihsel süreç içerisinde insanlığına yaraşır bir ekonomik düzene,hürriyet çevresine geçilmesini insanlık görevi şeklinde düşünmektedir.

I-İnsanlığın Doğal-Tarihsel Süreci İçinde Burjuvazi :

Doğal-tarihsel süreci içinde insanın evrimini sosyolojisine temel alırken,maddi malların üretim biçiminin toplumsal varlığın kendisini teşkil ederek,kendi sınıf konumları içindeki insanların bağımlı oldukları faaliyet biçimleri,ilişki normları,düşünce şekilleri,arzu ve iradeleriyle kişiyi şekillendirdiği anlamındaki materyalist bir görüşe (274) sahip olan K.Marx'a göre;insanın,senyöre veya burjuvaziye has olan bütün değerleri,davranış ile tavırları kendi benliğinde hissederek o sınıf bilincine erişmesi;kesinlikle ruhi iç nedenlerle açıklanamayan,fakat doğrudan üretim tarzına bağlı olan dışsal bir gereksinmenin sonucudur.

Nitekim,

> "Dış âlem üzerinde etki yaparken ve onu değiştirirken o, aynı zamanda kendi öz tabiatını da değiştirir.Böylece, kendisinin uyuklamakta olan güçlerini geliştirir ve bunların hareketini kendi kontrol ve emri altına alır." (275)

İnsanların arzu ve iradesinin dışında kendiliğinden doğal olarak değişen maddi malların üretim tarzı;kişiyi bağımlı kıldığı faaliyet biçimine göre kendi nesnel şartlarını yarattığı nisbette bir sınıf mensubu olarak şekillendirmiştir.Dolayısıyla bu maddi şartlar insanın kendi öz gerçekliğini teşekkül ettirerek,kişiliğini nesne içinde oluşturarak ve bağımlı kılarak;nesne ne biçimde elde olunursa,kendisi de o şekle göre teşekkül eder.

Böylece,nesnelerin temellükü veya değişim ilişkisi sadece insanların yaşama seviyelerini tayin etmez,fakat bununla birlikte toplumun sınıflara ayrılmasına,belli ilişki kalıpları içinde davranmasına, belli düşünce özellikleri göstermesine neden olarak;kişilerin dayanışma birliği içinde müşterek bir hisiyata sahip olmalarını,bu sınıf bilinci kapsamında aynı davranış ile tavırları kendiliğinden bu şuurlu olarak göstermelerini zorunlu kılar.

Üretimin maddi muhtevasından başlayan,nesnelerin değişim ilişkileriyle insana yönelerek düşünce ve ilişki kalıplarını teşekkül ettiren,böylece bir bütün olarak istek ve iradeleriyle ferdin iç dünyasına nüfuz eden bu doğal-tarihsel sürecin gelişme seyri içinde insanlığın özgürlüğe doğru yol aldığını ekonomik baskı ve bağımlılıktan kurtularak kendi benliğine kavuşacağını savunan K.Marx'a göre;insan faaliyetinin nedenleri dışardan kişiye yönelen (276) bir zorunluluğun sonucudur.

274-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 182 dn
275-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 270
276-K.Marx , A.g.e., syf: 35 , 270 , 378 , 397

Şayet burjuvazi,sonsuz bir kazanç hırsı içinde tamahkâr davranarak kendi bencil ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla[277] para peşinde koşuyorsa,sermayeye olan kendi bağımlılığını insanlar üzerinde egemenlik kurarak yoğunlaştırmışsa[278],bunu da artı değeri büyüterek diğer sınıfları mülksüzleştirerek[279] sefalete itme pahasına[280] ve dolaysız üreticilerin ödenmemiş emeğini arttırmak suretiyle gerçekleştiriyorsa;bağımlı olduğu bu faaliyet biçiminin sevk ettirici nedeni (motivasyonu) ne dini inançlarıdır,ne kültürel değerleridir ve ne de kendi bireysel özellikleridir.

> "Tükenmek bilmez kâr hırsı,altına duyulan kahrolası açlık kapitaliste daima rehber olacaktır..Kapitalist bilir ki, ne kadar kötü görünürlerse görünsünler,ne kadar pis kokarlarsa koksunlar,bütün mallar,inanç olarak da gerçek olarak da paradır;ve dahası var,paradan daha fazla para yapmayı sağlayan mucize yaratıcı şeylerdir." (281)

İlişkilerin değişim yasalarına bağımlı kalarak kişiliğin nesnelleşmesi anlamını taşıyan bu yabancılaşma olgusu içinde,bütün bu sevk ettirici ögeleri belirleyerek şekillendiren;yani,aynı fizyolojik ihtiyaçların tesiriyle menfaat birliğinin yaşanması sonucunda ortak sınıf bilincini hisseden insanları kendi sınıf statülerine göre müşterek bir şuur özelliğinde[282] homojenleştirerek belirli tavır ile davranışlarını sürekli kılan;düşünce tarzını oluşturan,sanatsal etkinliklerini şekillendiren,ahlâki yargılarını ve dini inançlarını belirleyen[283] tek âmil K.Marx'a göre,kişilerin birbirine özel çıkar bağıyla bağlandıkları burjuva toplumunun ekonomik temelidir.[284]

Ancak,insanların kendisine karşı olan ve yakışmayan bu davranış ile fiillerden kendisini kurtararak yabancılaşmayı aşması;burjuva toplumun insanları şekillendiren nesnelleşmiş ilişki normlarından ve düşünce kalıplarından kendisini sıyırarak nesnenin egemenliğine son vermesine;nesnelleşmenin aşılarak kendi sınıfsal bilincine erişilmesinin sonucunda insan olduğunun artık farkına vararak kendisini şekillen-

---

277-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 210 , 289-290
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 342 , 343 , 345
278-K.Marx , A.g.e., syf: 345
K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 147
279-F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf: 217
280-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 553-554
281-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 236,237
282-F.Engels , A.g.e., syf: 323-324
283-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 471
284-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi ANKARA 1976 syf: 174 , 175

diren ekonomik temelin maddi muhtevasını diyalektik değişme sürecindeki gelişmesine katkıda bulunmak suretiyle değiştirmesine bağlıdır.

Doğanın,toplumun ve insanın bağımlı olduğu bu diyalektik gelişme sürecinde[285];insanın dışında gerçekleşen tabiatla olan ilişkisini,hiç bir kimsenin etkide bulunmasının mümkün olmadığı bir zorunluluk esası üzerine kurmuş olmasına rağmen;bu gelişme sürecinin yasalarına bağlı olan insanın bilinçlenerek özgürlüğünü genişletmesi sonucunda kendisini şekillendiren bu dış çevre şartlarının değişen maddi muhtevasına göre kişilik kazanabilir.Daha açık bir deyimle,doğadaki değişmeler toplumu,toplumdaki değişmeler de insanı oluştururken,sınıf bilinci içindeki insan sadece bu gelişmeye uymak suretiyle nihai sonuca ulaştırarak kendi etkinliğini göstermiş olur.[286]

Yoksa,kendi sınıf bilinci kuvvetinde etkin olan insanın,ne birbirine bağlı olan ve karşılıklı tesir görmeler yoluyla nicelikten niteliğe geçiş şeklindeki sürekli değişime zorlanan tabiattaki gelişmelere katkıda bulunması[287];ne de bunun aynı yasalara bağımlı kalarak değişen toplumun maddi muhtevasındaki gelişmeleri gerçekleştirmesi mümkündür.

Toplumda insanı şekillendiren sınıflara bölünme olgusunun kökeninde doğadaki çelişki halindeki gelişmesi olduğunu[288],bütün değişmelerin temelinde zıtların mücadelesinin bulunduğunu savunan K.Marx;insan ilişkilerini belirleyen nesnenin içindeki çelişkilerin toplum hayatına sınıfların mücadelesi şeklinde yansıdığını belirterek; burjuvaziyi,nesnenin içinde vuku bulan çelişkinin bir ürünü sayarak, bütün özelliklerini (tavır,davranış,düşünce,değerler,duygu,inanç vs.,) bu maddi muhtevaya bağımlılık açısından yorumlamıştır.[289]

Böylece,tabiattaki aynı yasalara bağımlı kalan ve gelişmesiyle maddi muhtevası teşekkül eden toplumsal varlığı içinde bütün insanlar,kendi sınıf statülerine göre üretim faaliyetinde bulunurken,istek ve iradeleri dışında egemen olan ilişki kalıplarına tâbii olmak suretiyle[290] bilinçlendikleri için;burjuvazinin,üretim araçlarını kullan-

---

285-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:252-253,254,255
286-F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf: 400
287-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:159,160
288-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 151-152
289-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf: 256,257
290-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 35-36 , 47-49

ma biçiminde emek üzerinde baskı ve bağımlılık kurma zorunluluğu[291], kâr hırsı ve paraya tutkunluğu tamahkârlığını[292] gerçekleştirmek azmiyle emeği sömürme zarureti,sınıf statüsü içinde klişeleşmiş bencilliği,sadece nesnelleşen toplumsal varlığının birer yansımasıdır,sonuçlarıdır.İşte burjuvazi de,tabiattan toplumun maddi muhtevasına yönelen böyle bir doğal-tarihsel gelişme sürecinin ürünü olarak oluşan ekonomik temelin yarattığı bir olgudur.[293]

II-Faaliyet Tarzıyla İnsanî Doğasından Kopuş Aşamasındaki Burjuvazi :

Her ne kadar K.Marx,insan şahsiyetinin,toplumun maddi muhtevasıyla uygunluk göstererek kendiliğinden ve bağımlı bir şekilde değişen faaliyet biçiminin zorunlu kıldığı ilişki kalıpları içinde yorumlamak suretiyle,sınıf bilinci kapsamında homojenleştirilen kişiliğinin nesnel dış şartlar tarafından belirlenmekte olduğunu[294] ısrarla savunmuş olmasına rağmen;üretim aleti yapmak ve kullanmakla başlayan iş süreciyle hayvanlıktan ayrılan[295],fakat henüz kendi benliğine yabancılaşmamış insanın özüne yaraşır olan ve uygun düşen bir doğasının bulunduğunu benimsemiştir.

Zira,üretim araçlarında özel mülkiyetin bulunmasıyla toplumun sınıflara ayrılmadığı,her şeyin topluluğun ortak malı olduğu tarihi bir dönemde ortaklaşa girişilen üretim faaliyeti sonunda elde olunan ürünün herkesin;ihtiyacına göre eşit olarak paylaşıldığı komünal toplumda insanın kendi saf doğasının kişiliğine egemen olduğunu ileri süren K.Marx'a göre;metaların değişim ilişkilerinden bağımsız olan insan ilişkilerinin nesnelleşmemiş olmasının sonucunda insanın değeri büyük bir önem taşımış;hiç kimsede mal biriktirme hırsı olmadığından bencil hesaplar peşinde koşarak insanın sömürülmesine gerek duyulmamış; emeğin nesnelleşerek ürününe yabancılaşan dolaysız üreticilerin ürettikleri nisbette sefalete düşmelerinin sonucunda kendisine ait olan metayı yine kendisine karşı düşman bir güç halinde karşısına çıkartmasıyla insan olarak doğasından kopmasına henüz rastlanılmamıştır.

Oysa,K.Marx'a göre,kim olursa olsun gerçekte bütün insanlar

291-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 312
292-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 209
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 340-341
293-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 143 dn
294-K.Marx , A.g.e., syf: 47-49
295-K.Marx-F.Engels ,Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri. ANKARA 1977 syf: 77
296 K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 51

iyidir,sevgi ve şefkat doludur,yardımsever ve barışçıdır[297].İnsanın bütün bu kendisine has olan ve özünde saklı bulunan vasıfları,doğrudan doğruya onun sosyal bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır.Ürettiği her ürünü,toprağını,üretimde kullandığı ve kendisini hayvanlıktan ayıran işaletini birbirleriyle paylaşma ve ortaklaşa kullanma özelliği; onun insanı temel edinmesini sağlamış,kendisine yabancılaştıran bencillikten arındırmış olan,ilk maddi malların üretim biçimini yansıtan bilinç ve düşünce şekilleriyle uyum içinde olan davranış normlarıydı.

K.Marx'a göre,insan,ilk toplum tipi komünal mülkiyet tarzında,böyle bir toplumsal hayatı yaşamıştı.İlk iş aletinden olan 'taşın balta şeklinde işlenmesiyle elde edilen top kaması' , ortaklaşa kullanıldığından evrensel bir niteliğe sahipti ve hiç farklılık göstermiyordu.Her insan,yani marxist terminolojide iş aleti yapan hayvan,aynı iş aletine sahip olduğundan özel mülkiyet yoktu;özel mülkiyetin insanda kendi kendisine yabancılaşmış şekillerinden olan aile yoktu,sınıflar halinde toplum bölünmemiş olduğundan da insanın insan tarafından sömürülmesine hiç rastlanmıyordu.[298]

Emeğin ürününe yabancılaşarak insanın insan tarafından sömürülmediği,toplumun sınıflara ayrılmadığı komünal mülkiyet tarzında; para,rekabet,kazanç hırsı,bencillik,çıkarcılık vs., gibi değişim ilişkilerinin bağımlı kıldığı kendi benliğine yabancılaşmış insanın zihnindeki yansımasından ibaret gördüğü dinî inançlara ve ahlâkî yargılara rastlanılmadığı gibi;sınıflara arası sömürünün arttırılarak devamında bir baskı aracı saydığı devlete[299] veya herhangi bir otoriteye hiç gerek duyulmuyordu.Çünkü,herkes her yönüyle eşitti,kimse kimseden hiç bir şekilde farklılık göstermiyordu.İnsanlık gerçek anlamdaki özgürlüğünü bu topluluk biçiminde yaşamıştı.

İnsanlığın doğal-tarihsel süreci içinde,toplumun maddî muhtevasındaki gelişmelere bağımlı kalarak değişen insan ne kadar kendi benliğine yabancı kalsa dahi,bu insanal özünü sinesinde barındırdığını ve sırf bu nedenle yabancılaşmanın aşılarak tekrar kendi değişmeyen doğasına döneceğini savunan K.Marx;burjuvaziyi yaratan faaliyet biçiminin zorunlu kıldığı kendisine yabancılaşmış şahsiyet yapısıyla[300], özünde açığa çıkaramadığı insani doğasını birbirinden ayrı tutmakta; yabancılaşmış tavırlarını kendisinde olmayan,fakat dışardan mecbur

---

297-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 189 , 192 , 193

298-K.Marx , A.g.e., syf: 191 , 196

299-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:172-174

300-K.Marx , A.g.e., syf: 206-207

tutulan fiiller olarak yorumlanmaktadır.

Toplumun maddi muhtevasını teşkil eden ekonomik temelini,insanın dışında gerçekleşmiş olmasına rağmen,diyalektik bir süreçle zorunlu olarak insanın iç dünyasına nüfuz ederek onu kendi benliğinden koparan ve doğasına yabancı kılan,bütün davranış ile tavırlarına,düşünce ile iradesine hükmederek burjuvaziyi kendi sınıf durumu sınırlarında belli fiillerde bulunmaya mecbur tutarak karakterini nesnelleştiren tek unsur olarak gördüğü için;ancak,dünyanın diyalektik evrimi hakkında bilinçlenilmesi halinde zorunluluktan özgürlüğe geçileceğini,yabancılaşmadan da insanın doğasına dönüleceğini[301] ileri sürmüştür.İnsanın dışında olmakla birlikte kişiyi şekillendirerek kendisine bağımlı kılan bu toplumsal değişme kavranılmadığı sürece,burjuvazinin kazanç hırsı ve paraya olan tamahkârlığı arzusuyla bencil çıkarları peşinde koşarak neden böyle davrandığının anlaşılamayacağını savunmuştur.

III-Yabancılaşma Olgusu Nedeniyle Burjuvazinin Teşekkülü :

Kişilerin sadece ürünlerin değişimi sırasında sosyal ilişkilere girdiği şeklindeki K.Marx'ın bu temel varsayımı,bütün ilişkilerinde bireyin meta sahibi olarak paranın kişileşmesinden başka bir şey olmadığına dair yargısına dayandığı için;ferdin bütün faaliyet biçiminin doğrudan üretim tarzı tarafından belirlenmiş olduğu,maddî hayattaki bu yabancılaşma olgusuyla insanî değerlerinden kopan burjuvazinin kendisinin özgür iradesinin eseri olmayan kalıplaşmış ilişki normlarına bağımlı kalarak düşünce ile davranışlarıyla nesnelleşen kişiliğinin doğrudan toplum tarafından belirlenmiş olduğu sonuçlarına varır.

Özetle,burjuvazi,kendi iradesiyle üretim ve mübadele biçimini teşekkül ettirmemiş,tam tersine,insanın dışında gerçekleşen ve teknolojik ilerlemenin sonucu olan ekonomik temeldeki bu değişmenin neticesinde bir sınıf özelliğine kavuşmuş;yani,bağımlı kaldığı ekonomik yasalarla doğal özünden kopup kendisine yabancılaşarak,düşüncesiyle, tavır ile davranışlarıyla sınıf bilinci kapsamındaki karakterini geliştirmiş,bütün bunların insan zihnindeki yansımasından ibaret olan inanç biçimini topluma hâkim kılarak sömürüsünü gizlemeye çalışmıştır.

Böylece,bireyi bencil ve çıkarcı yapan burjuva toplumu: meta üretiminde kişileri birbirinin aracı durumuna düşürerek insan hayatını

301-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 190

değersiz kılmış;insanları ekonomik baskı ve bağımlılıktan kurtararak gerçek özgürlüğü getirmemiş,tam tersine,mülkiyet özgürlüğünü hâkim kılarak sermayeyi yüceltmiş;mal değişim yasalarına bağımlı kıldığı insanın bütün toplumsal ilişkiler düzenini temelden belirleyerek,bireysel özgürlüğü sunduğu ölçüde birbirine bağımlı kıldığı insanların bencillik ve tamahkârlık güdülerini,kişisel çıkarlarını gerçekleştirme azmini diğer insanların özgürlüklerini tahdit eden doğal bir zorunluluk haline getirerek,sınıf bilinci kapsamındaki burjuvazinin karakterini teşekkül ettirmiştir.

İnsanın dışında müstakil olarak değişen ekonomik temelin hâkim kıldığı faaliyet biçimine ve ilişki düzenine bağımlı kıldığı faaliyet biçimine ve ilişki düzenine bağımlı kalan burjuvaziyi sermayenin ruhu olarak tanımlayan K.Marx;ancak mübadele süreci içinde birer meta veya para sahibi olarak belirlenmiş toplumsal varlığını hisseden burjuvazinin;bu değişim değerini temsil ettiği müddetçe toplumsal mevki ile prestijini koruyabileceğinin ve de yükseltebileceğinin bilincine varmasının sonucunda,kişiliğini sermaye bağımlı kıldığını,emeğin sömürülmesini araç olarak gördüğünü savunmuştur.

Bu nedenle,burjuvaziyi tanımlanan bu fiil ve davranışlarda bulunmaya zorlayan,kendisini ait olduğu doğal özünden ayırarak insanî benliğinden koparan,dolayısıyla hem kendisine ve hem de tabi dış çevreye yabancılaştıran temel neden veya sevk ettirici motivasyon;insanlığın tarihi gelişmesi içinde kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla ürettikleri nesnelere büyük önem atfederek bağımlı kalması,ilişkilerini nesnelleştirerek kişiliğini meta içinde oluşturmasıdır.(302)

Zira,insanlığın bu tarihi gelişmesinde nesneye atfedilen ve insanı aşan bu büyük önem sonucunda,senyöründen burjuvasına ve kölesinden proleterine varana kadar bütün insanlar kendi yarattıkları ürüne bağımlı kalmışlar,ilişkilerindeki özünü nesne içinde aradıkları için doğal niteliklerini kaybederek nesnelleşmişlerdir.Böylece,nesneye bağımlı kaldıkları ölçüde kendi doğal güçlerini ve kabiliyetlerini kaybederek bütün ilişkilerinde metayı esas almışlar;kendi yeteneklerini ve zenginliklerini nesnenin içinde aramalarının sonucunda da,bunu yaratan unsurun yine kendisi olduğunu hiç anlamaksızın,bütün ilişkilerini nesne vasıtasıyla dolaylı olarak gerçekleştirdikleri için kendi kendilerine yabancılaşmışlardır.Bu yabancılaşma olgusu içinde,güç ile yeteneklerini nesneye aktardıkları nisbette kendi insani değerlerini düşür-

302-K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 147

müşler,nesneye bağımlı kalmışlar,ilişkilerini nesnelleştirmişlerdir.

> "İşçi,üretici,kendi etkinliği ile,ona yabancı duruma gelen kendi insan doğasına yabancılaşır.İşçi olmayana,çalışıp üretmeyen kapitaliste gelince,o,bu olgu sonucu,insanın,üretmenin ta kendisi olan doğasına yabancı durumdadır." (303)

İşte,burjuvazi de böyle bir yabancılaşma olgusunun sonucudur.Böylece,feodal yapı içinde toplumun ekonomik temelinin değişmesi neticesinde emek ile sermaye birbirinden ayrılmış;üretim araçları mülkiyetini kendinde yoğunlaştıran burjuvazi,daha çok metaya sahip olmak ve kazancını azamî kılmak için kentlerinde özgürlük sunduğu ücretli işçiyi mülksüzleştirmiş;ürettiği ürüne sahip çıkarak işçiyi verimli olduğu nisbette yoksullaştırarak kendi insanî yeteneklerini köreltmiş;bu arada da kendi doğal özünden koparak nesneye bağımlı kalmış,kendi benliğini nesne içinde aramasının sonucunda da kendi kendisine yabancılaşmıştır.(304)

Bu doğal-tarihsel süreci içinde,üretim faaliyetinden,yani insanı hayvanlıktan ayıran işten(305),bilfiil ayrı kalmasının sonucunda özde hâlâ bağımlı olduğu doğayla ilişkisini koparan burjuvazi, bu nedenle insanî değerini yitirmiş;bütün üretkenliğini kaybederek zenginlik ile itibarını nesne içinde aramaya koyulmuştur.Kendisi fiilen işten ayrı kalmasına rağmen,sırf bu duygularla ürüne sahip çıkmasının neticesinde nesneyi yaratanlarından ayrı ve bağımsız bir güç olarak karşısına çıkarmış;işçiyi de kendi emeğine,ürününe yabancılaştırarak onu sefalete ittiği nisbette yeteneklerini köreltmiş, zihinsel gelişmesini önlemiş ve böylelikle insan olarak kendi kendisine yabancı kılmıştır.

Artık,insanın ve toplumun yegane kaynağı ve yaratıcısı(306) olarak gördüğü emek de böylece burjuvaziden ve çalışandan ayrılmış; emek ürünlerinin insandan üstün tutularak bütün ilişkilerin,nesnelerin değişim yasalarıyla belirlenmesiyle insana yabancı bir güç haline gelmiştir.Emeğine yabancılaşan insan,kendi üretkenliğinin yok olması

303-K.Marx , 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe ANKARA 1976 syf: 169
304-K.Marx , Age syf: 305
305-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:80,82,87
306-K.Marx-F.Engels , Age syf:81

sonucunda nesnelleşen ilişkiler içinde bir amaç olmaktan çıkmış;araç haline gelmek suretiyle nesneye bağımlı kalmıştır.(307) Kazancın arttırılarak sermaye birikiminin yoğunlaştırılması,bu maksatla iş süresinin ve ödenmemiş emeğin genişletilerek,hayatın bütün zevklerinden ve imkânlarından mahrum kalma pahasına tasarrufa yönelerek birikimin gerçekleştirilmesi;bu uğurda kendisi dahil bütün kişilerin araç olarak kullanılması,feda edilmesi burjuvazinin vazgeçemeyeceği mizacı haline gelmiştir.

Yabancılaşma olgusuyla,insanın değersizleşmesi,ilişkilerinde amaç olmaktan çıkıp araç haline gelerek nesnenin egemenliğinin artması;kişileri nesneye bağımlı kılarak özgürlüklerini sınırladığı gibi,zihnî gelişmelerini ve üretken yeteneklerini de köreltmek suretiyle bilinçli olmalarını engellemiştir.Burjuvazinin insanî doğasına yabancılaşan bu toplumsal varlığı,şekillendirmiş olduğu bilincini de insanî özünden (doğasından) koparark yabancılaştırmıştır.Böylece, düşünce biçimleri,ahlâkî yargılar,dinî inançlar,siyasî yapılar vs hep bu temeldeki yabancılaşmanın ürünü olarak,sosyal bilinç kapsamında insandan ayrı olan ve kendisi üzerinde baskılar kuran birer yansımalar şeklinde ortaya çıkmaya başlamışlardır.

4-Burjuva Sınıfının Teşekkülü ve Düzenin Yabancılaşması

Üretim güçlerinin gelişmesinin sonucunda sürekli artan üretme eğilimiyle gittikçe keskinleşen sınıf menfaatleri ve mücadelelerinin bir gereği olarak tesis edilen,maddî malların üretiliş biçimini karakterize eden ekonomik temele bağımlı kalarak ortaya çıkan toplumsal düzenin(308);kişiyi üretim süreçlerine bağımlı kılarak özgürlüğünü elinden alması nedeniyle,insanı kendi kendisine yabancılaştırdığını(309) savunan K.Marx;metaların değişim yasaları tarafından belirlenen ve sonsuz mal biriktirme tamahkârlığıyla insanın araç durumuna düşürülerek değersizleştirilmesine(310) sebep olan sınıf ilişkilerinin;kişilerin istek ile iradesinden bağımsız olarak,sınıf egemenliği-

---

307-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 9
K.Marx , Kapital I/1 ANKARA 1974 syf: 153
K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf: 32

308-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:378-379
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:35-36,38
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:161-162

309-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:70
K.Marx-F.ENgels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:254-255,256-257

310-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:235-237,289-290

ne dayanan bu sosyal sistem[311] tarafından korunup,hakim kılındığını iddia etmektedir.

Toplum düzenini oluşturan sınıf ilişkilerinin,bireyin istek ile iradesinden bağımsız olmakla birlikte;kişilerin düşünce biçimlerinin,davranış ile tavırlarının ve geleceğe ait beklenti ile tutkularının doğrudan meta dolaşım yasalarına bağımlı kalarak[312] üretilen nesneye olağanüstü güçler atfedilmesinin sonucunda;kişi,daha fazla servet edinerek sosyal mevkiini veya gücünü arttırma arzusunu ifade eden sınıf çıkarını[313] sağlamak maksadıyla kendi kişiliğini,toplumsal varlığını üretilen nesne içinde arayarak kendi doğasından kopar[314],insanî özüne de böylece yabancılaşmış olur.Kişiselleşmiş bir sermayeyi[315] karakterize eden müteşebbis burjuvazinin tüm davranış ile ilişkileri;üretim sürecine bağımlı kılınarak özgürlüğü yok edilmiş[316] ve hayatı boyunca baskı altına alınmış insanın bütün fiilleri;insanlığın doğal özüne yabancılaşmış olan toplumsal düzenin yasalarına bağımlı kılınmıştır.[317]

Sınıf çıkarını korumak veya arttırmak için,burjuvazinin,çalışma saatlerini arttırarak ya da ücretleri düşürerek[318] emekçinin ürettiği ürününe el koymak suretiyle açlık ve sefalete sürüklemesi, bedenî ve zihinsel gelişmesini önlemesi şeklindeki davranışlarının sorumlusu kendisi değildir.[319] Bütün bunlar,insanın doğasına yabancılaşmış olan toplumsal düzenin kaçınılmaz,zorlayıcı dışsal yasalarına olan bağımlılığının[320] bir sonucudur.Zira,insanın düşünce ve fiillerini belirleyen,bütün ilişkilerini de sınıf çıkarları kapsamında düzenleyen toplumsal düzen içindeki burjuvazinin davranışları;sermayenin zorunlu kıldığı birer fonksiyonları[321] niteliğindedir.

311-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:68,69
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:333
K.Marx , Ücretli Emek ve Sermaye,Ücret Fiyat Kâr ANKARA 1975 syf:39-40
312-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:113-114
313-K.Marx , Grundrisse Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma ANKARA 1979 syf:237,239-242,258
314-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:131-132
315-K.Marx , A.g.e. syf:344-345,468
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:340-342
K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:64-65
316-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe ANKARA 1978 syf:118
317-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:47-48,269-270,370
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:254-255,256-257
318-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:384-385
K.Marx-F.Engels ,Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:120
319-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:35,47,131-132,147,463
K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:311,312,313
320-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:158,270,463
321-K.Marx , A.g.e. syf:"70-371
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:182

Burjuva sınıfının varlık ile hâkimiyetinin temel koşulu olarak,servetin özel şahısların tekelinde sürekli birikimine dayandırarak (322),sermayenin teşekkül ve çoğaltımının doğrudan ücretli işçinin artı emeğine sahip çıkılarak mümkün olabileceğini(323) savunan K.Marx; sermayenin varlığını işgücünün sömürülmesi kuramı üzerine kurmakta; burjuvazi ile proletaryanın birer sosyal sınıf olarak oluşumlarını ise, toplumsal düzeni belirleyen üretim araçları mülkiyetinin tarihî bir sonucu olarak(324) yorumlamaktadır.Nitekim,proletarya sınıfıyla,bilfiil çalışması sayesinde sermayeyi üreten ve onu verimli kılan üretiçi kesimi kast etmekle(325),sermayenin varlık koşulu olarak ücretli işçilerin üretim araçlarından koparak başkaları için üretim yapma bağımlılığını gerekli gören K.Marx;burjuva sınıfının teşekkülünü de,toplumun, zorunlu olarak,üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduran ile üretimde etkin bir şekilde bilfiil görev almasına rağmen emek gücünden başka satacak hiç bir şeyi olmayanlar şeklinde ikiye ayrılmasının sonucunda(326);insan emeğinin ürünü olan ve değişime konu olan malların fetişist bir güce erişerek insanlar arasındaki bütün ilişkileri kendi dolaşım yasalarının hükmü altına almasıyla(327) açıklar.

Böylece,üretici kesim ücretli işçinin sömürülerek sürekli olarak mülksüzleştirilmesi(328) yoluyla,toplumda metayı,para ve sermayeyi elinde bulunduran burjuva sınıfının teşekkülü hadisesini;metanın genelleşerek insanların irade ve bilincine nüfuz etmek suretiyle onların maksat ve niyetlerini belirlemesi sonucunda bir düşünce olarak da kişiler üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurması(329) sürecine bağlayan K.Marx;tıpkı tabiattaki değişmelerin toplumu değiştirdiği(330) gibi, ekonomik temele sıkı sıkıya bağımlı kalan toplumsal düzendeki değişme-

322-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:114,262
K.Marx , Ücretli Emek ve Sermaye Ücret-Fiyat-Kâr ANKARA 1975 syf:52-53
K.Marx ,Grundrisse ANKARA 1979 syf:281
323-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:116-117
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:531
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:256-257
K.Marx , Ücretli Emek ve Sermaye Ücret-Fiyat Kar ANKARA 1975 syf:78-79
324-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:106,372
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:163-164,103
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:522-523,524-525
325-"Burjuvazi ile sosyal üretim araçlarının sahibi olan ve ücretli emek çalıştıran çağdaş kapitalistler kastedilmektedir.Proletarya, kendilerine ait üretim araçları olmadığından yaşamak için emek güçlerini satmak zorunda bırakılan çağdaş ücretli işçi sınıfıdır."
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:100
326-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:425
327-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:113-114
328-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:280-281
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:85,118,119
329-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:131-132

lerin de insanı değiştirdiğini[331] iddia etmiş;sermaye birikiminin ücretli işçinin emeğine yabancılaşarak sefaleti pahasına gerçekleştiğini savunarak sınıflar arası çatışmaların kaçınılmazlığı[332] hükmüne varmıştır.

Üretim araçlarının özel mülkiyeti içinde,sermaye ve işgücünün karşılıklı olarak birbirini üretmeleri,sadece sermayeye bağımlı kılınan işçinin ücretinin düşürülmesi yoluyla[333] mümkün olduğu için; sermayenin çıkarları ile ücretli emeğin çıkarları arasında tam bir zıtlık[334] bulunmakta;rekabetin zorunlu kıldığı makinalaşmayla girişilen sürekli artan üretimde[335] işçinin emeğine artan miktarda el konulmakla,işçi daha çok çalışarak daha az ücret almaya bağımlı kılınmaktadır.

Üretimin toplumsal niteliğine karşın bölüşümün üretim araçlarının özel mülkiyeti sonucu belirli bir sınıfın tekelinde yoğunlaşması eğilimiyle başlayan burjuva toplumundaki bu temel çelişki[336] ; üretimde etkin bir şekilde görev alan ücretli işçinin,ürünün paylaşımındaki hissesinin sürekli azalarak toplumun sayıca çoğalan bir kısmının devamlı olarak sefalete itilmesiyle[337] etkisini daha da arttırır. Bu temel çelişkinin sonuçlarından olan,servet dağılımı arasındaki eşitsizliğin kaynağı durumundaki özel mülkiyet ve değişim ilişkisinin[338],üretici kesimin emek gücünden yararlanma hakkını burjuva sınıfına vermesiyle toplumda sınıflar arası karşıtlıkların büyümesi;mülk sahibi burjuvaziye sözleşme hukuğuyla[339] hiç bir şeyi olmayan emekçi sınıfı sömürme hakkını koruyan ve onun üstündeki mutlak hakimiyetini yasallaştırarak devam ettiren bir kurum olarak devletin ortaya çıkmasına[340] neden olmuştur.

330-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:221-222
K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:308
K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf:153
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:73-74
331-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:185
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:445-446
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:72,74-75
332-K.Marx , Kapital (3) ANKARA 1978 syf:402
333-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:394
334-K.Marx-F.Engels , A.G.E. syf:72
K.Marx , Grundrisse ANKARA 1979 syf:351,352,356,375,376,418,421
335-K.Marx , A.g.e. syf:640-641
K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:454
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:119,121-122
336-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:182,207
337-K.Marx, A.g.e. syf:425
338-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:85-86
339-K.Marx-F.Engels , A.g.e. syf:96-97,99,100
340-K.Marx-F.Engels , A.g.e. syf:57-58

Toplumsal düzendeki sınıf çelişmeleri uzlaşmazlığı olgusunun bir ürünü ve ifadesi olarak ortaya çıkan modern devletin doğal temeli[341];insanın insana bencil hesaplar[342] ve özel çıkar güdüsüyle[343] bağımlı kılınarak ekonomik bir baskı altına alındığı burjuva toplumu; ve bu toplumu yansıtan,özel mülkiyet ile girişim özgürlüğü ideolojisiyle[344] yasallaştırılan eşitsizlikle,servetin sürekli şekilde sayıca azalan burjuva sınıfının tekelinde birikmesi eğilimidir.[345] Burjuva toplumunda sefalete neden olan bu servet artışı karşısında devletin yegane maksadının[346],sınıflar arasındaki mücadeleyi hakemlik işleviyle kırmak ve uzlaşmazlığı kurulan toplumsal düzenle sınırlamak olduğunu savunan K.Marx;bir sınıf egemenliği örgütü özelliğiyle devletin[347] ,üretim araçlarının özel mülkiyetini elinde bulunduran sınıfın diğer toplumsal sınıfları sindirmek için baskı altında tutmaya yarayan bir organı olduğunu iddia etmiştir.

> "Devlet,daha çok,toplumun,gelişmesinin belirli bir aşamasındaki bir ürünüdür;bu,toplumun,önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz-karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden,kendi kendisiyle çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır.Ama, karşıtların,karşı iktisadî çıkarlara sahip sınıfların,kendilerini ve toplumu kısır bir savaşım içinde eritip bitirmeleri için,görünüşte toplumun üstünde yer alan çatışmayı hafifletmesi,düzen sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesi kendini kabul ettirir;işte toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç devlettir."(348)

Böylece toplumun devleti şekillendirmesi ile devletin siyasal iktidarı kanalıyla toplumu yönetmesi işlevindeki siyaset sosyolojisinin sınıflar açısından başlangıç bir yorumunu taşıyan K.Marx'ın sosyolojisi de;burjuva sınıfının mevcut üretim ilişkilerini koruyup devam ettirmek suretiyle ve kendi sınıfsal menfeatlerini güvence altına almak maksadıyla temeldeki çelişkileri yasallaştırmak için kurduğu

---

341-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:71-74,140-141
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:174
342-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:102-105,192
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:132,133
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:184-185
343-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:70-71,112
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:49-50
344-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:84,86,86-87
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:174
345-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:484-485
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:250,309,318-319,397-398
346-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:53
347-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:71
K.Marx-F.Engels ,Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:119-120
348-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:398

devletin diğer toplumsal sınıfları baskı altına alarak özel hayatı düzenleme gücünü kullanması gibi iki temel konuyu içermektedir.

Kısaca,marxist sosyolojide devlet,bir taraftan toplumsal düzendeki bağımlılık ilişkilerine yol açan sosyal eşitsizliklere ve sınıfsal çelişkilere göre kendi yasal yapısını oluşturmuşken;diğer taraftan da,bu bağımlılık ilişkilerinin yasallaştırılmasından başka bir anlam taşımayan burjuva sınıfının düzendeki egemenliğini,diğer sınıflar üzerindeki hakimiyetini devam ettirme işlevini de üstlenmiştir.

Modern siyaset sosyolojisindeki toplumun devleti oluşturma sürecini,bireysel menfeatlerin sınıf çıkarlarına dönüşerek genel ilişkiler kapsamında hukukî bir muhtevaya kavuşmasıyla(349),geniş kitlelerin çıkarlarına tamamıyla yabancılaşan(350) devletin toplumdan kopması olgusuyla açıklayan K.Marx;devletin toplumu şekillendirmesi ve yönetmesi gücündeki işlevini de,toplumu teşkil eden ekseriyetin genel çıkarlarının (barınma,eğitim,sağlık,iş güvenliği,ücret,zihinsel gelişim vs.,) aleyhine işleyen ve üretim araçlarının özel mülkiyetini elinde bulunduran burjuvazinin bireysel çıkarlarını herkesin genel menfeatleri olarak(351) korumayı üstlenen devletin bütün icraatlarını, emek-sermaye çelişkisi açısından değerlendirmiştir.

Kamusal gücün bir sınıf egemenliği muhtevasını içermesiyle (352) tanımladığı devletin baskıcı özelliğinin,burjuvaziye has bir mana taşıyan özgürlük ve eşitlik gibi kavramlarıyla şekillenen,düşünce tarzlarının(353) ve bunların ideolojik yorumlarının,ahlâkî yargılar ile dinî inançların ve sınıf karakteri niteliğindeki burjuva kültürünün;burjuvazinin kendi tamahkâr bireysel çıkarını toplumun genel menfeatleriymişcesine(354) sunmak istemesinin,sömürüsünü kamufle etme maksadının birer sonuçları olarak;ekonomik temeldeki yabancılaşmanın ürünleri ve de yansımaları olduğunu savunmuştur.

349-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:36-38
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:128,129-130

350-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:66-70
K.Marx-F.Engels ,Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:52-56

351-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:36-38,49-50,53
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:135-138

352-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:135-138

353-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:101,102

354-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:137-138
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:36-38

a-Sınıf Şuuru ve Burjuva Devleti :

Burjuva demokratik devrimleriyle[355],ki özellikle de 1648 İngiliz ve 1789 Fransız inkılâplarıyla birlikte feodal mülkiyet ilişkilerinin tamamıyla ortadan kalkarak,yerine serbest rekabete dayanan sosyal ve ekonomik bir düzenin[356] kurulmasıyla;artık,burjuva mülkiyet ilişkilerinin bir gereği olarak mal varlığının mirasçılar arasında eşitçe paylaşılmasına,bireysel çıkarların sınıfsal menfeatler haline dönüşerek hukukî ilişkilerin genel haklar özelliğinde kavranmasına geçildiğini[357] belirten K.Marx;mülkiyet,aile,çalışma tarzı vs., gibi hayatın çeşitli unsurlarını ancak senyörlük hakları ve feodal tabakalar yoluyla siyasî sahaya intikal ettirebilen burjuvazinin,kendi özel ilişkisini genelleştirdiğini[358] ve toplumdaki herkesi kapsayan genel bir faaliyet halini aldığını savunmuştur.

Feodal toplumu teşkil eden mahallî idarelerin yargı gücü ve ayrıcalıkları karşısında işiyle,mülkiyetiyle toplumsal bir rol oynama özelliğinden daima yoksun kalan burjuvazinin;eski toplum düzeninin çözülmesi demek olan siyasî hayatın özgürleşmesi[359] anlamındaki bu devrimleri sayesinde,meta fetişizminden[360] kaynaklanan kendi özel ilişki biçimini ve eylem tarzını toplumun genel ilişkisi[361] ve faaliyeti haline getirmek suretiyle siyasî hayatı bir araç olarak kullanmasının sonucunda;artık bu bencil insanın herkesi kendisine bağımlı kılarak erişmek istediği tamahkâr menfeatleriyle yerleşen ilişki biçiminin siyasî devletin temeli[362] haline geldiğini iddia etmiştir.

Burjuvazinin bencil özgürlüğünün korunması maksadındaki devletin halktan koparak yabancılaşmasının[363],toplumun diğer kesimlerinin karşısına bir güç olarak çıkmasının[364] kaçınılmaz olduğunu

---

355-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:143,218
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:58-59,124
356-K.Marx-F.Engels ,Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:103
357-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:128,129-130
358-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:184-185
359-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:135-136
360-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:130-133
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:384-385
K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:292-295
361-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:138-139
362-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:138
363-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:139-140
364-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:120-121,123,132

vurgulayan K.Marx;bunun,ancak çalışanların mülksüzleştirilmeleri pahasına,üretimde yabancılaşmış emeğin arttırılarak üretim araçlarının özel mülkiyetinin yoğunlaştırılması yoluyla gerçekleşen burjuva bireyin özel çıkarları ile toplumun genel menfaatlerinin çatışmasının bir ürünü olduğunu(365);başlangıcının da,kurduğu bağımlılık ilişkisiyle ve çatıştığı menfaatleriyle burjuva sınıfının halktan ayrılmasının(366), çelişerek topluma yabancılaşmasının(367) sonucunda vukuu bulduğunu belirtmiştir.

Bu nedenle,toplumdaki herkesin kendi özel çıkarları peşinde koştukları,bu maksatla da diğer şahıslarla girdikleri ilişkilerde bir bağımlılık düzenini(368) hâkim kıldıkları,kişinin kendi bencil gereksinimlerini sadece insanları aracı durumuna düşürerek giderdikleri(369), bu bencil çıkarlarını sağladığı müddetçe tatmin olarak toplumda bir mevki sahibi oldukları vs., gibi fikirleriyle;burjuvaziyle birlikte gelişen sivil topluma ait G.W.F.Hegel'in (1770-1831) tasvirlerine(370) ta-

---

365-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:50,56
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:138
366-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:54,56
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:340
K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:206,207
367-K.Marx , A.g.e., syf:206-207,209,210,210-211
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:56
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:203
368-K.Marx , A.g.e., syf:206-207
K.Marx-F.Engels , siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:102-103
369-K.Marx , A.g.e., syf:106
370-"..özel şahıs,mahiyeti gereği,bazı şahıslarla ilişki içindedir;öyle ki,her şahıs ancak başkası aracılığıyla kendisini ortaya koyar ve tatmin eder..Bencil gaye,bu şekilde belirlenen gerçekleşmesi sırasında,bir karşılıklı bağımlılık sistemi kurar..Sivil toplum,bu zıtlıkları ve karmaşıklıkları içinde,hem sefahat ve sefalet,hem de bu ikisi için ortak olan fizik ve moral yozlaşma manzaraları gösterir..Sivil toplum şu üç momenti içerir:ihtiyaçlar sistemi..mülkiyetin yargı gücü vasıtasıyla korunması..özel menfaatlerin kamu yönetimi..vasıtasıyla ortak menfaatler olarak korunması..sivil toplumda mülkiyet,onu ispatlanabilir yapan ve hukuken geçerli kılan mukaveleye ve formalitelere dayanır..Mülkiyet ve şahsiyet, sivil toplumda geçerli olarak tanınmış ve kabul edilmiş şeyler olduklarından,suç artık burada,kamusal varlığa karşı da tecavüz olur..Yargı gücü sayesinde mülkiyete ve şahsiyete tecavüz giderilir..Ticaret,mukaveleyi doğuran bir hukukî faaliyet ve aynı zamanda büyük bir kültür vasıtasıdır..Kamu yönetiminin ilk gayesi.. özel amaçların ve menfaatlerin kişisel olarak himayesini ve güvenliğini hedef alan bir dış düzen şeklinde ,kurumlar şeklinde yapar ..Burada her kişi,kendisi gibi hukukî bir şahıs olan başka kişilerle ilişkiye girerek,kendi varlığını bu ilişki içinde ve bu ilişki aracılığıyla devam ettirir..Devlet,örf ve âdetlerde dolaysız olarak;bireyin kendilik bilincinde,bilgisinde ve faaliyetinde dolaylı olarak mevcuttur.Buna karşılık,birey de,devlete kendi öz mahiyetine,gayesine ve faaliyetinin bir ürününe bağlanır gibi bağlanarak, onda kendi cevhersel özgürlüğünü bulur."

G.W.F.Hegel , Hukuk Felsefesinin Prensibleri İSTANBUL 1991 syf:159-198

mamen katılan K.Marx;burjuva bireyin,boyunduruğu altına aldığı toplumun diğer bütün kesimleriyle çatışmasının kamu gücüne siyasal bir mahiyet kazandırarak(371) fiiliyata devlet-toplum kopukluğu şeklinde yansıdığını ifade eden düşüncesiyle;toplumun bir bütün halinde en yüksek fikir olarak devlette yeniden uzlaştıkları idealine karşı çıkar(372); özel mülkiyete bağımlı olan devletin,bireysel çıkarların üstünde olduğu ve toplumun genel menfaatlerini temsil ettiği şeklindeki görünüşünün(373) aldatıcı olduğunu;hakikâtteyse devletin,toplumdaki herkesin temsilcisi olduğu savıyla ortaya çıkan burjuvazinin özel mülkiyet iradesinin maddileşmesinden ve kurduğu bağımlılık ilişkisinin de yasallaştırılmasından(374) başka bir anlam taşımadığını savunur.

Burjuva sınıfının toplumdan kopup ayrılmasını(375) göstermek için,kişisel özgürlüğün çalışanları mülksüzleştirme hakkı niteliğinde sadece hâkim sınıfın bireyleri olarak kendilerine münhasır kaldığını (376),eşitliğin ise bu bağımlılık ilişkisini daimî kılmak maksadıyla geçerli olduğunu(377) iddia etmesiyle;devletin özerk bir alan oluşturarak özel mülkiyet üzerinde yer almadığını(378),üretime hâkim olan egemen sınıfın ekonomik çıkarlarının korunması maksadının bir ürünü olduğunu (379) savunmasıyla K.Marx;devletin toplumdan kopup yabancılaştığı;yani, para tutkusu ve mal edinme hırsıyla hareket eden burjuvazinin,aracı haline getirerek değersizleştirdiği insandan daha fazla yararlanmak gayesiyle kurduğu bağımlılık sistemiyle,herkesi egemenliği altına almasını sağlayan bu yabancılaşmış güç(380) sayesinde kendi bencil ihtiyaçlarının doyumunu içeren sınıf şuurunun doğrudan devletin iradesini teşkil ettiği(381) yargısına kapılmıştır.

Burjuva toplumunda üretim araçlarının özel mülkiyeti nedeniyle insanın kendi doğasına yabancılaşarak toplumun sosyal sınıflara

---

371-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:139
372-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:35-36
373-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:143-144
374-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:121-122,122,131
375-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:60
376-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:103,104-105
377-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:101,143
K.Marx ,Grundrisse ANKARA 1979 syf:265-266,278
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:596-597
378-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:90
379-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:251-252
380-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:139-140,140
381-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:73
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:251-252

ayrılmasıyla[382] birlikte;insanlar arasındaki bütün toplumsal münasebetlerin muhtevasını belirleyen üretim ilişkilerinin dolaysız olarak gerçekleşen ilişkiler olmaktan çıkıp;değişime,pazarda meta alım ile satımına,paraya dayanan ilişkiler haline gelerek[383] doğrudan meta dolaşım yasalarına bağımlı kalmasının sonucunda,insanlar bizzat kendi ürettikleri nesnelerin egemenliği altına girmişler[384];kendi toplumsal varlığını metada kişiselleştiren[385] burjuva sınıfının, sermayenin yasalarına tâbi kalarak üretimde bilfiil çalışan emekçi sınıfını sömürmesinden,onu sefalete iterek ekonomik baskı ve bağımlılığa sürüklemesinden oluşan fiilî durum,hep bu ilişkilerin meta dolaşımı kisvesine bürünmesinden dolayı gizli kalmış[386];insanın insanı araç durumuna düşürerek sömürmesi[387] hiç fark edilmemiştir.

Modern devletin doğal bünyesini[388] teşkil eden burjuva toplumundaki egemen sınıf üyelerinin özel çıkar bilinciyle diğerlerini ekonomik baskı ve bağımlılık altına sokarak yoğunlaştırdıkları sömürüsünün;mülkiyet ve girişim özgürlüğü sayesinde hür olarak davranan meta-emek sahibi iki insan arasındaki eşit ilişkiler halinde görünmesine[389] sebep olarak gizlenmesi sonucunda;insanın kendi gerçek hayatındaki ekonomik yabancılaşmasından kaynaklanan çıkar uyuşmazlıkları[390],ister istemez emekçi sınıfının burjuvaziye karşı düşmanca duygular beslemesine ve mücadele arzusunu taşımasına yol açmıştır.[391]

Ancak,günlük çıkarları için sürekli savaşmak mecburiyetinde kalan emekçi sınıfının toplumdaki yer ile durumunu kavrayarak bir sınıf bilincine erişmesinin;yani,başka sınıfların siyasal yöntemlerinden kendisine hiç bir fayda gelmeyeceğini görerek sınıf halindeki kurtuluşunun bütün sınıfların ortadan kaldırılarak kendi egemenliğinin kurulmasına bağlı olduğunu[392] anlamasının öyle pek kolay olma-

382-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:102,103
383-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:81
K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:47,297
K.Marx , Grundrisse ANKARA 1979 syf:282-284
384-K.Marx , A.g.e., syf:284-285
K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:130-133
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf: 384-385
385-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:130-133
386-K.Marx , Grundrisse ANKARA 1979 syf:258,265-266,284
387-K.Marx-F.Engels, Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:38-39
388-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:174
389-K.Marx , A.g.e., syf:231,228-230
390-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:163-165,206-207
391-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:373-374
K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:124
392-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978
syf:125,126,140,230,269,346,388-389

dığını belirten K.Marx;mevcut ekonomik ilişkileri koruyup devam ettirme bilincindeki burjuva sınıfının kendi mülkiyet ile çıkarlarını güvence altına almak maksadıyla kurduğu devlet ve hukuğuyla(393),yaydığı ideolojisi ve diniyle(394) emekçiyi bunalttığını,artık gerçekleri göremez bir hale getirdiğini savunmuştur.

Zira,marxist sosyolojiye göre,üretim araçlarının özel mülkiyeti insanları birbirinden ayırarak karşıt saflarda toplamasına(395) rağmen,üretim süreçlerinin hâlâ toplumsallığı çelişkisi nedeniyle insanları ekonomik ilişkileri dolayısıyla farklı konumlarda bir araya getirmesi;emeğin sömürülmesine dayanan burjuva sınıfının varlığı işçi sınıfının mevcudiyetini gerektirdiği gibi;karşıt ve düşman bu sınıflar arasındaki hakim olmaktan ve boyun eğmekten ibaret olan sınıf ilişkilerini ifade eden burjuva toplumunun devamı,üretim araçları özel mülkiyetini elinde bulunduran ve üretilen toplumsal ürüne sahip çıkan burjuvazinin kendi siyasal yapısını oluşturmasını zorunlu kılar.

Üretim araçları özel nedeniyle ortaya çıkan sınıfların varlığı,ancak bir sınıfın ötekini zorla egemenliği altına almasına ve tüm toplumun bu hakim sınıfın iradesine boyun eğmesine bağlı olduğu(396) için;ayrıca,sınıfların birbirleriyle olan mücadeleleri de,ekonomik durumlarını belirleyen üretim ve değişim biçimleri tarafından kalıplaştırılan mülkiyet ilişkilerinin korunarak devamını zorunlu kıldığı için(397);burjuva sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte tüm topluma hakim olmak gayesiyle giriştiği üstünlük mücadelesi(398),toplumdaki siyasî ve hukukî yapılanmanın doğrudan mülkiyetin üretimdeki dağılımına bağlı olduğunu(399) göstermektedir.

Ekonomik temeli yıkılan feodal toplumun(400) bünyesinde ortaya çıkan burjuva sınıf,toplumun tamamına hakim olmak ve dolayısıyla kendi iradesini kabul ettirmek maksadıyla feodal üst yapıya (kilise ve akidelerine,hukukî ve siyasî müesseselerine,ayrıcalıklı statüsüne)

393-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:313
K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf:87
394-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:31
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:263-265
395-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:373-374
396-K.Marx-F.Engels , Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri ANKARA 1977 syf:53-55
397-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:120
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:37
398-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:131
399-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:38,40-41,131-132
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) syf:448-452,460-461
400-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:127-128,138-

karşı giriştiği mücadelesinde[401] ekonominin belirleyici rolü;gelişen yeni üretim araçları özel mülkiyetini elinde bulundurmak suretiyle ekonomiye hakim olan burjuva sınıfının kendisini toplumda egemen sınıf durumuna getirecek maddî bütün güçlere sahip olmasıyla[402] açıklanabilir.

Burjuva sınıfının ekonomik güç ile çıkarı ve dolayısıyla toplumsal varlığı,emekçi sınıfların ürünlerine sürekli sahip çıkarak sermayeyi kendi tekelinde yoğunlaştırma gayretine bağlı olduğu için; devlet aracılığıyla[403],sömürmekte olduğu sınıfları baskı altında tutmak suretiyle,özel mülkiyet özlemlerine erişmede,sermayenin kör yasalarına bağımlı kalarak[404] özgür bir şekilde sömürüsünü yoğunlaştırmada[405] emniyet halinde olmak istemektedir.Bu nedenle,siyaset, devlet örgütüne bütünüyle hakim olan ve bu muazzam güç sayesinde ekonomik çıkarlarını sürekli gerçekleştirerek daimi kılan burjuvazinin ekonomik çıkar ile özlemlerini ifade eden ve sağlayan bir araç[406] olması niteliğiyle,toplumdaki maddî ve ekonomik ilişkiler temelini yansıtmaktadır.[407]

Feodal bünyede gelişen üretim araçlarının özel mülkiyetini elinde bulunduran burjuva sınıfının köhnemiş mülkiyet ilişkilerini yıkarak[408],yeni üretim güçlerine uygun düşen üretim ilişkilerini egemen kılması için;sosyal devrim yoluyla[409] siyasal iktidarı kökten eline geçirerek,ekonomik temelinin kaybolmasına rağmen hâlâ ideolojisi ve yönetim organıyla hükümranlığını sürdüren feodal beylerinin üst yapıdaki bu egemenliğine[410] son vermesi gerekmektedir.Sınıf uzlaşmazlığı halindeki ekonomik temelde gerçekleşen maddî ilişkileri en dolaysız bir şekilde yansıtan siyasal üst yapıdaki örgütlenmesiyle[411]

401-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:159,331-332
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:133
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:448-449
402-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:163-170
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:111,114-117
403-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:120-121,121
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1977 syf:226
404-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:50-52,53
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:166-168
405-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:169-170,406-407
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:312
406-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:75
407-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:139-140
408-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:127,133
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:342
409-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:127,133,133-134
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:105,106
410-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:159-163
411-K.Marx-F.Engels , Devlet ve hukuk İSTANBUL 1974
syf:127-128,128,129-130,131,131-132

burjuva sınıfı,ekonomiye egemen olmanın verdiği güçle siyasete de hakim olarak toplumun öncü sınıfı[412] konumuna gelir;ekonomik temel ve sürekli sınıf ilişkileri tarafından belirlenen siyasal ilişkiler burjuva sınıfının çıkar ile özlemleri doğrultusunda şekillenir.[413]

Burjuva toplumundaki uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin bir ürünü ve doğal temeli niteliğindeki bir ifadesi olarak devletin;ekonomiye hakim olan burjuva sınıfının toplumdaki egemenliğini sürdürmesini, üretim ilişkilerini güvence altına almasını temin eden bir organ gücüyle[414];baskı ve bağımlılık ilişkisi içinde sömürülen karşıt sınıfları denetim altında tutma[415] ihtiyacından doğduğunu savunan K.Marx; devletin yegane işlevinin,ekonomiye hakim olan sınıfın sömürülen sınıflar üzerindeki egemenliğini daimî kılarak,baskı altındaki bütün sınıfların direncini kırmak ve sınıf egemenliğini teşkil eden toplumsal düzenin korunması için kökleri toplumun sınıf yapısında oluşan bir zorlama aygıtı[416] olduğu anlamındaki yargısında ısrar etmiştir.

> "Devlet,sınıf karşıtlıklarını frenleme gereksinmesinden doğduğuna göre,ama aynı zamanda,bu sınıfların çatışması ortasında doğduğuna göre,kural olarak en güçlü sınıfın,iktisadî bakımdan egemen olan,ve bunun sayesinde, siyasal bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devletidir..tıpkı feodal devletin,serf ve angaryacı köylüleri boyunduruk altında tutmak için soyluların organı,ve modern temsilî devletin de ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi aleti olması gibi...yalnızca toplumda başlamış bulunan sınıflar halindeki bölünmeyi değil,ayrıca mülk sahibi sınıfın hiç bir şeye sahip olmayan sınıfı sömürme hakkını ve onun üzerindeki egemenliğini de sürdürüp götüren bir kurum.Ve bu kurum çıkageldi.Devlet icad oldu." (417)

Bu yargısının bir sonucu olarak da,devlet tarafından kurulan ve etkin kılınan bütün hukuk kurallarını;mülkiyet eşitsizliklerinin yaşandığı[418] burjuva toplumunda üretim araçları özel mülkiyetini elinde toplayan hakim sınıf burjuvazinin,ekonomik ve siyasal egemenliğini koruyamadığı bir ortamda iradesini yasa olarak yerleştirmek mak-

---

412-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi ANKARA 1976 syf:109-111
413-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:138-139,140
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:460-461
414-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi ANKARA 1976 syf:128-130
415-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:30-31,336,397
416-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1977 syf:462-464
417-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:400,336
418-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:400-402
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:174

sadıyla[419] genel çıkarlarının bir ifadesi olarak yorumlayan K.Marx; devletin yasalarla kurallaştırdığı özel mülkiyet ilişkilerini düzenleyerek ve insanlar arasındaki ilişkilerde özel mülkiyetin çıkarlarını güvence altına alarak[420],kişinin özel mülküne yönelik her türlü saldırıyı kanunları bozma olarak nitelemekle[421] burjuva hukuğunun,doğrudan daimî kılınmak istenilen üretim ilişkileri tarafından belirlendiğini[422],bu ekonomik temeli yansıttığını[423] savunmuştur.

Ancak,egemen sınıfın genel çıkarlarının bir ifadesi olarak mevcut mülkiyet ilişkilerini devlet iradesinden geçirerek yasallaştıran burjuva hukuğunun[424];burjuvazinin genel çıkarlarını ifade etme ve kişinin özel mülkiyet hakkını daimî kılma vs., gibi işlevleriyle, özde,toplumsal eşitsizliklerden ve sermayeye bağımlılıktan oluşan ekonomik temeli yansıtması nedeniyle sınıfsal bir özellik taşımasına[425] rağmen;bütün yurttaşların kanun karşısındaki eşitliğini temel ilke edinmesiyle[426],özel mülkiyet ile girişim özgürlüğünü toplumdaki herkes için tanıyıp,esas almasıyla[427] biçimsel olarak egemen sınıf iradesi olarak görünmez.

Fakat,biçimsel olarak[428] burjuva hukuğu,insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen,haklarını ve karşılıklı ödevlerini belirleyen, herkesin çıkar ile girişimlerini yasalar çerçevesinde güvence altına alan,kanun önündeki herkesin eşitliği ilkesiyle;burjuva toplumundaki sosyal eşitsizliği,ücretli işçinin ekonomik baskıya maruz kalarak sö-

---

419-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:123-124

420-"..Rusya'da şu anda bir toplumsal devrimin niçin çok kolaylıkla,Batı Avrupa'da olduğundan çok daha kolaylıkla yapılabileceğini onlara açıklamak zorunda hissediyor.Kentsel proletaryaya sahip değiliz,bu kuşkusuz doğru;ama burjuvaziye de sahip değiliz..işçilerimiz yalnızca siyasal iktidara karşı savaşmak zorunda olacaklar-sermayenin gücü,bizde,hâlâ rüşeym halindedir..devlet,ancak uzaktan bakınca bir güç olarak görünür;halkın iktisadî yaşamında hiç bir köke sahip değildir;herhangi bir zümrenin çıkarlarını temsil etmez.Sizin ülkenizde devlet hayalî bir güç değildir.Her iki ayağı ile de sermayeye dayanır;belirli iktisadî çıkarları kendi içinde temsil eder..bizim toplum biçimimiz,varlığını,devlete,.. toplum düzeniyle ortak hiç bir şeyi bulunmayan ve kökleri bugünde değil,geçmişte olan bir devlete borçludur."
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1977 syf:462-464

421-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:84-85,90
422-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:30
423-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:30,155,160,161
424-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:76-77,168
425-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:77,78-79
426-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:143,161-162
427-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:101,104-105,113,145
K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:267-268
428-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:64-66,81-82

mürülmesini,sermayeye olan bağımlılığını[429] kamufle etmektedir.Bu nedenle burjuva hukuğunun,dış görünüşte biçimsel olarak sınıflar üstü[430] bir özellik taşımasına rağmen,muhtevada ekonomik temeli yansıttığı için egemen sınıfın iradesinden vücut bulduğunu iddia eden K.Marx;burjuvazinin egemenliği üzerine kurulan[431],toplumun üstünde [432] ve sürekli ona yabancılaşan bir güç olarak üretim yasasına uyan devlet sayesinde;burjuva sınıfının siyasal bakımdan da topluma hakim bir sınıf haline geldiğini,tıpkı bir komite işlevindeki yürütme organı bürokrasisi vasıtasıyla ortak işlerini yönettiğini belirtmiştir.

b-Burjuva Devleti ve Toplumsal Sınıflar :

Ekonomik şartların gelişerek üretim tarzının dönüşümü sonucunda teşekkül eden burjuva sınıfının yeni üretim güçlerini temsil ederek;bir taraftan,yerel ayrıcalıklara[433] son vermek suretiyle feodal toprak sahipleri ve lonca ustalarından vücut bulan üretim düzenine karşı üstünlük kurarken;diğer taraftan da,gerici mülkiyet ilişkilerinde ısrar eden toprak aristokrasisine karşı giriştiği siyasal mücadelesinde kendi demokratik yönetimlerini getirmeleri;ürünün üreticisi üzerinde üstünlük kurmasının sonucu olan emeğin sömürülmesi yoluyla mümkün olmaktadır.

Böylece,burjuva sınıfının bütün gelir ile serveti,dolayısıyla toplumsal varlığı,ödenmemiş artı emeğin doğrudan üreticiler durumundaki ücretli işçilerin elinden alınmasına dayandığı[434] için; insanın,kendi doğasından koparak yabancılaşmasını ifade eden ve üretim yasalarına olan mutlak bağımlılığını karakterize eden ürünün bölüşüm ilişkilerinin ekonomik temeli[435];doğrudan üretimin muhtevasından doğan ve kendisi de belirleyici bir unsur olarak onu etkileyen kamu gücünün siyasal niteliğini[436],yani,sınıf egemenliğinden yükselen siyasal devlet ile otoritesinin yasallaştırdığı yöneten ile yönetilenler arasındaki ilişkiyi bütünüyle belirlemektedir.

429-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:68-69,70-71
430-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf:142
431-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:42
432-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:71
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1977 syf:262-263
433-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:143,146,147
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:135,162-165
434-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:367
435-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:65,66,67
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:274
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:159
436-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:135-137

Sermaye ile emek arasındaki egemenlik ve bağımlılık ilişkisi[437] mahiyetindeki sermaye birikiminin,doğrudan işçi sınıfının artı değer yaratarak emeğinin sömürülmesini zorunlu kılması üzerine kurulan üretim ilişkilerinin devamı iradesinden doğan bu ekonomik toplululuğun bütünüyle oluşumu;üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olan burjuva sınıfı ile sonuçta emeğinden başka satacak hiç bir nesnesi kalmayan doğrudan üretici durumundaki sınıflar arasındaki egemenlik ve bağımlılık ilişkisinin,kendisine uygun düşen siyasal yapıyı hakim kılmasıyla gerçekleşir.

Özel mülkiyet ve girişim özgürlüğü sayesinde[438],feodal bünyedeki bütün tabiyet bağlarından kurtulmuş fakat özel çıkar bencilliğiyle sermayeye bağımlı kılınmış insanlardan oluşan burjuva toplumunda[439];kişinin kendisine yabancılaşan mülkiyet,siyaset,hukuk,din ve ahlâk gibi hayatın hakim unsurlarını kendi öz özgürlüğüymüşcesine[440] gördüğü hürriyetlerinin,gerçekte ürünün insan üzerindeki egemenliğinden başka bir şey olmadığını[441] ve ayrıcalıkların yerini hukuğun aldığını[442] savunan K.Marx;özgür iradeye bağlı bir alış-verişmişcesine kurulan bu mübadele ilişkisinin,çalışıp üreten herkesin emeğinin ürünü üzerinde mülkiyet sahibi olmasıyla açıklanan,serflik veya kölelik gibi toplumsal kategorilere neden olacak bütün ayrıcalıkların ilga edilmesinin sonucunda üretim dışı yollardan servet sahibi olunmasının imkânsız kılınmasıyla tanımlanan özgürlükçü ve eşitlikçi dış görünüşünün altında,özel çıkarların serbestçe çatışmasının ve daha genel olarak herkesin herkese karşı savaşının yattığında ısrar etmiştir.[443]

> "Üretim,mübadele ve mülkiyet ilişkileriyle çağdaş burjuva toplumu,bunca devâsa üretim ve mübadele gücünü yoktan var eden bu toplum,efsunlarıyla cehennemden çağırdığı güçlerin ipini elden kaçıran bir büyücü gibidir..Burjuvazinin gelişmesi yolunda atılan her adım,o sınıfın siyasî gücünün artmasında yeni bir aşamayla birlikte gitmiştir..İnsanı doğal üstlerine bağlayan karmakarışık feodal bağları hoyratça koparıp atmış,insanla insan arasında yalın çıkar ve katı nakit para bağından başka hiç bir ilişki bırakma-

---

437-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:111-113
438-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:110-111
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:174,175,178,179
439-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:267-268
K.Marx , Grundrisse ANKARA 1979 syf:448
440-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:179
441-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:384-385
442-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:143
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:107,127,135
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:242-243
443-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:312
K.Marx , Fransa'da Sınıf Savaşımları(1848-1850) ANKARA 1976 syf:46-47

bırakmamıştır.Dinî iştiyakın coşkun şövalye ruhunun,gözü yaşlı filisten (ham ervah) duyarlılığın en yüce heyecanlarını bencil hesabın buzlu sularında boğmuştur.Kişisel değeri mübadele değerine dönüştürmüş,iptali gayri mümkün sayısız beratli özgürlüklerin yerine o yegâne,vicdansız özgürlüğü getirmiştir:Serbest ticaret..Burjuvazi o güne dek el üstünde tutulan,baştâcı edilip saygı duyulan ne kadar meslek varsa hepsinin hâlesini yolup atmıştır.Hekimi,hukukçuyu,papazı,şairi,bilim adamını kendisinin ücretli işçilerine çevirmiştir.Burjuvazi,ailenin yüzünü örten yıvışık peçeyi yırtmış,aile ilişkisini salt bir para ilişkisi derekesine indirmiştir.Burjuvazi,gericilerin onca hayran oldukları ortaçağ kaba kuvvet gösterisinin nasıl olup da en miskin tembellikle bir arada gittiğini gözler önüne sermiştir."(444)

Burjuva toplumunu karakterize eden bireylerin kendi özel çıkarlarını korumak maksadıyla giriştikleri rekabetlerinin,ekonomik temel tarafından kalıplaştırılmış ilişkiler tarzında karşı karşıya gelen ve toplumsal varlığı tamamıyla bu mübadele biçimiyle belirlenmiş olan şahısların aralarındaki mücadelelerinin,esasta ücret-sermaye çelişkisini(445) içermesi;dolaysız üretici durumundaki bütün insanların ürünlerine el koymak suretiyle ödenmemiş emeğine sürekli sahip çıkan burjuvazinin,yükselen mübadele değerini sermayeye dönüştürme iradesinin ve bu değişim değerini üreten emeğin ücretli işçi halinde özgür kılma hukuğunun bir sonucudur.

Ancak,hiç bir şahsa köle yapılamaması ve şahsî bağımlılık ilişkisinden doğan zora dayalı olarak angarya şeklinde çalıştırılamaması serbestliğiyle ücretli işçinin özgür kılınmasının(446);bireyin ekonomik davranışları itibarıyla toplum karşısında bağımsız bir şahıs statüsüne kavuşmasının;ekonomik baskı ve bağımlılıktan kurtularak ve zorunluluklar âleminden çıkarak gerçek mânada hür olmasına(447) yetmediğini savunan K.Marx;emek gücünün metaya dönüşerek akde dayalı hukukî statüsüyle özel mülk haline gelmesinin sonucunda tarafların hür iradeleriyle kurulan kapitalist üretim ilişkilerinin,tabiyet bağlarıyla çalışanlar üzerinde üstünlük kuran mülk sahibi şahısların egemenliğinin zorunl kıldığı angaryaya dayanan çalışma köleliğini fiilen kırıp yok etmesiyle doğan boşluğun yerini devletin(448) aldığını iddia etmiştir.

444-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:106,103

445-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf:181-182
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:109,114-115

446-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:103

447-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:40-41
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1977 syf:294-295

448-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:127-128

Zira,burjuvazinin,bilfiil üretim faaliyetinde bulunmaması nedeniyle ürünün egemenliği altına girerek kendi doğasına yabancı kalmasıyla(449),bireysel çıkar ile tutkularını gerçekleştirme gayesini de içeren sınıf bilincinin doğrudan devlet iradesini teşkil etmesiyle(450) ;şahsî maksat ile çıkarlarını sınıf dilekleri haline getirerek topluluğun genel menfeatleriyle bütünüyle ters düşmüş;bir taraftan genel oy hakkıyla dahi olsa topluluk siyasetten arındırılarak devlet toplumdan tam mânasıyla koparken(451),diğer taraftan da,kamu gücünün siyasal bir nitelik kazanmasının(452) sonucunda,burjuvazinin kendisine has bireysel ilişkisi hukukî bir statüye kavuşturularak herkesi kapsayan genel ilişki tarzında bütün insanlar üzerine egemen kılınmıştır.(453)

Feodalitedeki ekonomik ve politik hakimiyet birliğinin(454) artık son bulmuş olmasına biçimsel olarak iktisadî güç ile siyasî iktidarın birbirinden ayrılması sayesinde devletin topluluğun bütününü temsil ediyormuş(455) gibi görünmesine rağmen;burjuva sınıfının bireysel ilişki biçimini genelleştirerek topluma hakim kılmasının(456) sonucunda bir sınıf egemenliğini içeren burjuva devletinin,bu nedenle fiiliyatta sermaye kesimlerinin ortak çıkarlarını temsil ettiğini savunan K.Marx;meta değişim yasaları tarafından belirlenen burjuva ilişkilerinin özel üretim esası üzerinde gerçekleştiği ve üreticilerin emeklerinin toplumsallaşarak kişilerin emekleri arasındaki eşitliğin sadece metaların değişimi yoluyla kurulduğu(457) için;artı değeri gizleyen bu eşitliğin bir yanılsama olduğunu,içinde bir sömürüyü beslediğini belirterek,devletin temsil ettiği görünüşteki ortak çıkarın gerçekte sermaye kesiminin bencil ihtiyaçlarından kaynaklandığını(458) öne sürmüştür.

Burjuva sınıfını teşekkül ettiren kapitalist üretim tarzının esasını(459),özgür ve ücretli emeği temsil eden kişilerin bireysel emeklerinin toplumsal emek haline dönüşerek gerçekleşen özel üretim

---

449-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi ANKARA 1976 syf:64-67
450-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:138,138-139
451-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:140, 140-141
452-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:399-402
453-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:403-404
454-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi ANKARA 1976 syf:45-47
K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:144-145
455-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:71-72
456-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:174-175
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:135-138
457-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:292-295,297
K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 s:54-55
458-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:174
459-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:49,54,55,85-86
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:335,589
K.Marx , Kapital (3) ANKARA 1978 syf:271-272,279,399-400

işlevi sırasında elde olunan ürünün pazarda meta sahibi tarafından satılması anlamındaki emeğin toplumsallaşması süreci meydana getirdiği için;ayrıca,pazara sunan sahibi nazarında hiç bir fayda etmeyen, yani herhangi bir kullanım değeri içermeyen metanın,alıcısıyla karşılaşarak bir kullanım değerini taşıdığı anda sahip değiştirerek,bireylerin emekleri arasında kurulacak eşitliği meta değerleri şeklinde belirlediği için;meta dolaşım sürecindeki herkes kendi çıkarını azamî kılmak için bir başkasının maksadına hizmet eder(460);bu tutkuyla amacına erişmede bir başkasını aracı halinde kullanarak bireyler arasındaki bütün ilişkiler meta dolaşım yasalarınca(461) tayin olunur.

Herkesin mülk edinmeyle birlikte bunu dilediği şekilde tasarruf edebilme hakkına eşit bir şekilde sahip olduğu fikrini ihtiva eden kişiler arasındaki özel mülkiyet özgürlüğü sayesinde gerçekleşen tarafların hür iş akdi yapabilme(462) ortamıyla;hem metanın değer yasası gereğince artı değeri yaratarak emeğin sömürülmesi olgusunun gizlenmesini temin etmesiyle;hem de,değişim değerleri arasındaki eşitliğin,belirli üretim ilişkilerinin taşıyıcıları durumundaki bireylerin sözleşmeyle giriştikleri hukukî işlerinin dayanağını teşkil etmesiyle;değişim ilişkisi,sosyal hayatı düzenleyen yegane doğal bir yasa(463) haline gelir.

Burjuva sınıfının varlığının ve egemenliğinin esas koşulu olarak gördüğü sermayenin oluşumunu ve birikimini(464),ücretli emeğin sömürülmesi olgusuna dayandırmakla;burjuva toplumunda bireyler arasındaki bütün ilişkilerine hukukî bir güvence ve yaptırım gücü kazandıran bu sözleşme özgürlüğünün(465) ve özel mülkiyet haklarının korunmasından(466) devleti sorumlu tutan(467) esasa işaret etmekle K.Marx;burjuvazinin ortaya çıktığı andan itibaren katettiği her gelişmesine,zorunlu olarak dolaysız üretici durumundaki diğer sınıfları ezmek maksadıyla kurulan kamu gücünün siyasal örgütlenmesi durumundaki ve burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komite mahiyetindeki devletin büyümesinin(468) eşlik ettiğini vurgulamaktadır.

460-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:206-207
461-K.Marx , A.g.e., syf:336-337,340
K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:131-134
462-K.Marx , A.g.e., syf:273-274
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:182,207
463-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:131
464-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf:80-81,84,111,127-9
465-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:145,145-146
466-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:183,231,336
467-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:123-124
468-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:61,130

Devletin toplumdan kopmasının ve kamu gücünün siyasal bir nitelik edinerek bireysel yaşamın toplumun genel menfeatleriyle çelişmesinin nedeni olarak gördüğü ücret-sermaye ilişkisinde[469], burjuva devletinin diğer sınıflara karşı sermayenin egemenliğini pekiştirmek için üzerine düşen yegane işlevinin, artı değerle gerçekleşen genişletilmiş yeniden üretim sürecinin kapitalist yöntemlerle ve sermayenin yoğunlaşmasını sağlayacak özellikte organizasyonunun gerektirdiği koşulları dışardan yaratmak olduğunu iddia ederek; hür iş akdinin yaptırım gücüyle[470] ve özel mülkiyetin insanlar ile nesneler arasındaki ilişkinin herkese tanınan tarafsız bir hak şeklindeki görünüşüyle[471]; çalışanların üretim araçlarından koparak mülksüzleşmelerine dayanan sermaye birikimindeki sömürünün, yani üreticinin emek gücünün değeri ile mülk sahibi adına çalışırken harcadığı emeğin değeri arasındaki gasp edilen farkın gizlenmesinin[472], dolayısıyla özel mülkiyetin fiiliyatta toplumsal bir güç halini almasının[473] yegane dayanağının burjuva devletinin olduğunu savunmuştur.

Zira, artık bir siyasal ilkeler mücadelesi haline dönüşmüş bulunan sınıf mücadelesinde[474], özel mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün yegane teminatı işlevindeki[475] burjuva devleti; kişilerin iradelerinin dışında gelişerek aralarındaki bütün ilişkilerini belirleyen ve âdeta kalıplaştırarak derinden etkileyen maddî hayat ve üretim biçimi yapısından yükselmekle, yani ekonomik temel üzerinde kurulmak suretiyle; burjuvazinin mülk ve servetiyle birlikte bütün çıkarlarını bu genel ilkeler çerçevesinde ülkenin içinde ve dışında koruma gücüne, bu gücü kullanma yasallığına erişmiş bulunmaktaydı.[476]

Ekonomik ilişkinin yansıdığı bir irade beyanından başka bir şey demek olmayan sözleşme özgürlüğü sayesinde[477]; taraflardan para sahibi olan ve parasını sermayeye dönüştürme azmini taşıyan burjuvazinin bu emeline kavuşmasının; bir insan olarak hür olması nedeniyle kendi işgücü üzerinde tasarruf hakkına muktedir bulunması, işgücünden baş-

---

469-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:119-120,230-232
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:398
470-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:159,161,174
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1977 syf:260-262
471-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 s:176,197-199,213
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:338-339
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:182-183
472-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:176-177
473-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:141-142,146,336,485
474-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:146,161-162,174
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:62
475-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:95,95-96
476-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:398
477-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:96-97

ka satacak hiç bir malının olmaması sebebiyle üretim araçlarından tamamıyla yoksun kalarak(478) çalışma mecburiyetinde olması anlamıyla özgür olan ücretli işçinin varlığına,bu kesimin artı değerle sömürülmesine bağlı olduğunu belirtmekle K.Marx;burjuvaziye has bir üretim biçimi olan kapitalist sistemdeki bu karşılıksız çalışmayı(479),yani yabancılaşmış emeği,çalışma süresini arttırmak veya emeğin üretkenliğini yükseltmek yoluyla azamî kılma gayretiyle birlikte toplumun siyasî karakterinin de değiştiğini(480);sermaye-emek arasındaki mücadelede burjuva devletinin işçi sınıfını baskı altına alan bir kamusal güç niteliğini kazanarak sınıf egemenliğini içerdiğini savunmuştur.

Ayrıca,burjuva devletinin,temsil ettiği geniş kitlelerin hak ile menfaatlerine giderek daha fazla yabancılaşarak,üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduran zümrenin dolaysız üretici durumundaki herkesi (ücretli işçi,rençber vs.,) sömürmek maksadıyla oluşturulmuş bir komite haline dönüşerek baskı ve bağımlılık aracı özelliğini (481) kapsadığını;özel çıkar ve bencil hesaplarla biri diğerini aracı olarak kullanmasının sonucunda bağımlılık ilişkisini egemen kılan burjuva bireyine ve onun sadece kendisine özgürlükler sunan burjuva toplumuna dayanmak suretiyle;mülk sahibi sınıfların,yani toprak sahibi,borsa simsarı,bankeri ve sanayi ile ticaretle uğraşan kapitalist burjuvazisinin,dolaysız üretici durumundaki köylülere ve işçilere karşı örgütlenmiş kamu gücünden başka bir şey olmadığını(482) savunmakla;insanların bütün hukukî ve siyasî ilişkilerinin,düşünce tarzlarının,dinî tasavvurlarının doğrudan ekonomik yaşama koşullarını yansıttığı,dolayısıyla üretim ile değişim biçimlerinin birer ürünleri olduğu varsayımında(483) bulunmuştur.

478-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:184-185,188
479-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:390,391-392
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:182
K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:471
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:93-94,134,135,175,434
480-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:596-598
481-"Her siyasal güç,ilkin toplumsal nitelikte ekonomik bir göreve dayanır..Bireylerin,asla kendi iradelerine bağlı olmayan maddî yaşamları,birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen üretim biçimleri ve alış-veriş biçimleri,devletin gerçek temelidir ve bireylerin iradesinden tüm bağımsız olarak,işbölümü ile özel mülkiyet gerekliliğini sürdürdükçe,her basamakta da böyle kalır.Bu fiilî ilişkiler devlet iktidarınca yaratılmış değildir.Tersine,devlet iktidarını yaratan,bu ilişkilerdir.Ve işte bu ilişkiler çerçevesinde topluma egemen olan bireyler, iktidarlarını devlet kılığında billurlaştırmak zorundadırlar."
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk ISTANBUL 1974 syf:48,70,72
482- K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:147-148
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:254-255
483-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:40-41,41-42

c-Düzendeki Yabancılaşmanın Ürünü Olarak Düşünce Tarzı ve İdeolojiler:

Burjuvazinin mülkiyet ile çıkarlarını korumak ve geliştirmek maksadıyla bir ideolojik güç olarak topluma hakim kıldığı iktidar örgütü niteliğindeki burjuva devletinin,daha ortaya çıktığı andan itibaren bir sınıfın bilincini yansıtması nedeniyle(484) sınıf egemenliğini içerdiği nisbette toplumdan giderek bağımsızlaşarak(485) yeni bir ideoloji yarattığını belirten K.Marx;toplumun maddî yaşama biçimi tarafından belirlenen ve doğrudan üretim ilişkileri temelini yansıtan siyasî,felsefî,dinî ve ahlâkî düşünce biçimlerinin tümünü ve bütün sanat faaliyetlerini içine alan ideolojinin,toplumun maddî gücünü elinde bulunduran hakim sınıfın düşüncelerinden ibaret olduğunu(486); tıpkı sınıflar arasındaki mücadelelerde olduğu gibi,ideolojilerin de karşıt kutuplara ayrıldıklarını ve birbirleriyle sürekli bir savaş halinde bulunduklarını(487) ileri sürmüştür.

Her ne kadar,toplumsal gelişmenin insanların istek,irade ve bilincinden bağımsız olan yasaların etkisinde gerçekleşerek(488),doğadan topluma ve sosyal düzenden de insana doğru yönelen bu doğal tarihsel süreci içinde maddî malların üretim biçimindeki değişmenin sınıf bilinci kapsamında kişinin karakter ve düşüncelerini doğrudan şekillendirdiğini(489) ileri sürmüş olsa da K.Marx;toplumsal varlığın oluşmasının ve değişmesinin,ancak fikir ve irade sahibi olan insanların istek ve tutkularıyla,duygu ve düşünceleriyle mümkün olduğunu(490) kabullendiği için;düzendeki yabancılaşmanın ürünü olarak ortaya çıkan ve insanlar üzerinde hakimiyet kuran bu manevî unsurların(491),yani inanç ile değerlerin,düşünce ile etkinliklerin rolleri tespit olunmadıkça,toplumsal gelişmenin mahiyetinin tam olarak kavranamayacağını açıklıkla ifade etmiştir.

> "İnsanların,koşulların ve yetişmenin ürünü olduğunu ve onun için de,değişen insanların başka koşulların ve değişen yetişme tarzının ürünü olduğunu savunan maddeci öğreti,koşulları değiştirenlerin insanlar olduğunu,eğiticiyi de eğitmenin şart olduğunu unutur..İnsanın özü,gerçekte,sosyal iliş-

484-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:174,179
485-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1977 syf:378
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 s:450-451,452
486-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:28-29
487-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:596-598
488-K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 s:23-25
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:252-253,254-255
489-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:252-253,254-255,256-257
K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 s:31,32
490-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:16
491-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1979 syf:459

kilerin toplamıdır..İnsanlar..aralarındaki ilişkileri Tanrı ya da normal insana,vb. dair düşüncelerine göre düzenlemişlerdir.Kendi beyinlerinin yarattığı hayaletlere hâkim olamamışlardır.Onlar ki yaratanlardır,yarattıklarının önünde secdeye gelmişlerdir.Boyunduruğu altında perişan oldukları kâbuslardan,fikirlerden,dogmalardan,hayalî varlıklardan kurtaralım onları..İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar; ama kendi seçtikleri koşullarda,canları istediği gibi değil, geçmişten aktarılmış belli koşullarda.Bütün ölü kuşakların geleneği,yaşayanların zihinleri üzerinde bir kâbus gibi ağırlığını duyurur." (492)

Nitekim,doğal tarihsel süreci gereği değişen üretme biçimiyle kendisine yabancılaşmanın son aşamasını oluşturan burjuva toplumunda(493) insanlar dıştan gerçekleşen bu gelişme seyrine bağımlı kalarak kendilerini(494) ve eşyayı(495) kökten değiştirmekle;üretim ilişkileri denilen ekonomik temeli yansıtan düşüncelerini,siyasî ve felsefî görüşlerini,dinî inanç ile ahlâkî yargılarını ve sanat faaliyetlerini bir bütün olarak kapsayan ideolojik muhtevasını da değiştirmek suretiyle(496),kendisine mahsus manevî bir dünyayı yaratarak,alt yapı tarafından şekillendirilen bir üst yapıyı da tesis ederler.

Doğal ve toplumsal gerçekliğin bir yansıması şeklinde zorunlu olarak ortaya çıkan bu üst yapının ideolojik muhtevası sayesinde, artan insan ihtiyaçlarına uygun olarak ve belli bir amaç güdülerek tabiatın değişmesinde insanın etkin bir şekilde emeğini sarf edebilmesi için;fikirlerin,kuramların ve sanatsal düşlerin yaratılması yoluyla gerçekleşen manevî üretimle toplumsal bilincin kişilerin zihinleri üzerine işlenmesini(497) gerekli gören K.Marx;sınıflara ayrılmış burjuva toplumunda çatışma ve mücadeleleri yansıtan manevi yaşamın maddî hayata sıkı sıkıya bağlı kalarak(498) ekonomik gücü elinde bulunduran burjuva sınıfına ait olan ideolojinin egemen bilinç olarak topluma da hakim olduğunu;bunun,devlet gibi yeni toplumsal kurumların muktedir oldukları kamu güçleri ile siyasal ve hukukî ilişkiler mahiyetindeki yeni toplumsal sahaların düzendeki etkileri vasıtasıyla yapısal bir değişmeye uğradığını;hukukî,siyasî,felsefî,dinî vs. gibi türleriyle içten farklılaşarak geliştiğini(499) açıklamıştır.

492-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 s:16,17,18,292
493-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 s:164-165,167
494-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:44-45,51,57,229-230
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:351
495-K.Marx , A.g.e., syf:45-46,223-224
496-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:26-27,166
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:122-123
497-K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 s:23-25
498-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:85-86
499-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:37
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:270-271

Burjuvazinin maddî çıkarlarının saptanması ve manevî açıdan ifadesiyle topluma aktarılması,herkese özendirilmesi işlevindeki ideolojisinin[500],burjuva sınıfının değişen durum ile çıkarlarıyla birlikte değişikliğe uğradığını belirtmekle;burjuva devrimiyle kesinleşen toplum üzerindeki egemenliğini kuruncaya kadar ideolojisinin, bireysel çıkarları evrensel bir çıkarmışcasına bütün insanların yararına olduğunu[501] gösterme gayretiyle,sınıflar üstü insanî bir mâna kazandırma yönelik olduğunu;kendi hakimiyetini kurup toplumun çıkarlarıyla çelişmeye başladıktan sonra,artık ideolojisi de,özgür akla ve mutlak adalete dayanma gibi özelliğini kaybetmeye başladığını[502]; mevcut sömürü düzeninin her ne pahasına olursa olsun korunması,siyasî, hukuî,felsefî,dinî vs. sahalardaki ideallerinin topluma aykırılığına rağmen doğruluğunun ısrarla savunulması[503] gayretine dönüştüğünü savunur.

Zira,burjuvazinin,feodal hiyerarşi zihniyetine karşı giriştiği mücadelesinde;soyluların sınıf ayrıcalıklarına karşı eşitlik fikrini savunmasında[504];mahallî yörelerde egemen olan senyörlerin idarî-malî-yargı özerkliğinin sağladığı ekonomik ve politik egemenliğiyle uyguladıkları her türlü tahdit ve vergilendirmelerine karşı çıkarak,serbest ticaret ve serbest alım-satım hakkının herkese tanınması mahiyetindeki özel mülkiyet ve girişim özgürlüğünü düstur edinmesinde[505];mahkemelerde kanun yerine geçen,siyasî düşüncenin de temelini teşkil ederek bütün zihin faaliyetleri ve çalışma hayatı üzerinde derinden hâkimiyet kuran kilise ve dogmalarına karşı giriştiği özgürlük savaşında[506],insanı dinden kurtarmaksızın dinî özgürlüğünü istemesinde,hep bu sınıf çıkarlarının yattığını savunan K.Marx; demokratik devrimiyle,yani burjuvazinin zaferiyle kurulan yeni düzeninde, artık ideolojisinin feodal ilahiyata karşı mücadele ederken var olan ilericilik vasfına,maddeci ve insanî niteliğine sahip olmadığını;kendi insanî doğasına yabancılaşmış ve artık toplumdan kopup ayrılmış bir durumda bulunan burjuvazinin[507],insanları bağımlılık ilişkisi içinde sömürerek sağladığı bireysel çıkarlarının,topluluğun genel

---

500-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:113
501-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:203
502-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:454,455
503-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:433
504-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:59
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:242-243
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:363
505-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:174,187
K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:267-268
506-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:267-268,268,268-269
507-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:184-185
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:36-39,55,114

menfaatleriyle (barınma,sağlık,eğitim vs.,) çelişmesini gizlemeye[508] ,kalıplaştırdığı sosyal ilişkileri devam ettirmek maksadıyla da kitleleri avutmaya yönelik olduğunu savunmuştur.

Toplumsal bilincin kişilere aktarılarak sömürü düzeninin gerektirdiği ilişki biçimini daimî kılmak,toplumun karşılaştığı görevlerin yerine getirilmesine manevî gerekçe oluşturmak suretiyle sınıf karakteri taşıyan ideolojinin[509];toplumun hayatındaki ve gelişmesindeki rolünün doğrudan ekonomik temel tarafından belirlendiğini[510], metanın insan üzerindeki üstünlük ve egemenliğini karakterize eden[511] üretim ilişkileri yapısını aksettirdiğini iddia eden K.Marx; öncelikle,sınıflar arası ilişkileri belirleyerek,tüm sınıf amaç ile çıkarlarının siyasal örgüt olarak kamu gücüne muktedir olan devlet ve kurumları vasıtasıyla gerçekleşmesine,korunmasına muhteva sunarak sınıf ile devletlerin güttükleri siyaseti tayin eden siyasal ideolojinin önemi üzerinde durmuştur.

Topluma egemen olan burjuva sınıfının çıkar ile maksatlarının,sadece bunları dile getiren ideologlarının ve politikacılarının bilincinden geçtiği ölçüde siyasî bir mahiyet taşıyacağını,uygulanan politikalara yön vereceğini belirterek;burjuva sınıfının temel ekonomik çıkarlarınca biçimlenen siyasal ideolojinin içerdiği muhteva sınırlarında ortaya çıkan,dolayısıyla düzendeki yabancılaşmanın ürünü sayılan ve siyasal mücadelenin amaç ile araçlarını belirleyen fikirler vasıtasıyla yönetimin gerçekleşeceğini[512],günlük politikaların üretilebilineceğini açıklamıştır.

Böylece,sınıfların etkinliğinde somut bir nitelik taşıyarak sınıf çıkarlarını içeren[513] siyasal ideolojinin bu nedenle ekonomik temeli yansıttığı ve düzendeki yabancılaşmanın bir tür ürünü olduğu varsayımını[514];siyasetin toplumun her kesimine nüfuz ettiği ve toplumsal yaşamın her sahasını etkilediği gerçeğini benimseyerek genişletmiştir.Bütün diğer bilinç biçimlerine tesir eden siyasal ideolojinin,hukuk kavramlarının,dinî inanç ile ahlâkî yargıların,sanatsal

---

508-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:184-185
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:128-129
509-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:27-28,168
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:48-49
510-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:28,29
511-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:26
512-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:330-332,342
513-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:80-81,102,113,125,168,243-244
514-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1977 syf:21

imgelerin aracılığıyla dolaylı bir etki yaptığını;bunların hepsinin siyasetle iç içe olarak özde egemen sınıfının bağımlılık ilişkisi içine soktuğu dolaysız üretici durumundaki sınıflar üzerindeki hükümranlığını gizlemek maksadını taşıdığını iddia etmiştir.

Özellikle,hak arayışları mahiyetindeki hukuk kavramlarının (515),siyasal ideolojiden ayrı bir bilinç biçimi olmasına rağmen; ancak sınıflar arasındaki belli bir ilişkiler grubunun oluşturduğu bu siyasal temel üzerinden yükselmek suretiyle devletin yasalarında maddeleşerek hükümet siyaseti niteliğini kazandığını(516) belirtmekle K.Marx;bütün diğer düşünce tarzlarında olduğu gibi hukuk kavramlarının da topluma egemen olan sınıfın görüşlerini ifade ettiğini,ekonomik ilişkilerden kaynaklandığını bu sınıfın yerini bir başkasına terk ettiği andan itibaren yeni hukuk kavramlarının topluma hâkim olacağını savunmuştur.

> "Ekonomik ilişkiler mi hukukî kavramlar eliyle düzenlenir, yoksa tam tersine,hukukî ilişkiler mi ekonomik ilişkilerden kaynaklanır?..Burjuva toplumunun gelişimi ile,yani bireysel çıkarların sınıfsal çıkarlara dönüşmesi ile birlikte,hukukî ilişkiler de kılık değiştirip medenî bir görünüme büründüler.Hukukî ilişkiler,bundan böyle bireysel ilişkiler olarak değil de genel ilişkiler olarak kavranmaya başlandı..hukuk,hiç bir zaman,toplumun ekonomik yapısından ve bu yapı tarafından belirlenmiş olan kültürel gelişimden daha yüksek bir yerde olemaz." (517)

Nitekim,burjuva sınıfının zaferiyle sonuçlanan demokratik devrimleri(518) sayesinde tatbik imkânı bulan,mahiyet itibarıyla da toplumdaki herkesin yasalar önünde eşit olduğunu,bütün yurttaşların özel mülkiyet ve girişim özgürlüğüne muktedir olarak kendi servetini

---

515-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:32-33,37,63-64,65-66,90

516-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1977 syf:434-435

517-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:128,160

518-"..burjuvazinin zaferi,o tarihte yeni bir toplum düzeninin zaferiydi;burjuva mülkiyetinin feodal mülkiyet üzerindeki zaferiydi;milliyetçiliğin bölgecilik üzerindeki zaferiydi;terekenin mirasçılar arasında eşitçe bölünmesinin,terekenin hiç bölünmeksizin olduğu gibi ayrıcalıklı bir mirasçıya intikali üzerindeki zaferiydi;toprak malikinin toprağa egemenliğinin,toprağın toprak malikine egemenliği üzerindeki zaferiydi:,akılcılığın boş inançlar üzerindeki zaferiydi;modern ailenin aristokratik aile üzerindeki zaferiydi; sanayinin muhteşem tembellik üzerindeki zaferiydi;burjuva hukukunun,ortaçağ ayrıcalıkları üzerindeki zaferiydi..Sınıf mücadelesinin yeni bir aşamasını dile getiren her devrimden sonra,devlet gücünün salt baskı altına alıcı karakteri daha da belirgin bir biçimde su üstüne çıktı..Palazlanan burjuvazi,devlet gücünü,emeğin ücretine bir çeki düzen verebilmek,yani artı değer sömürüsünü koruyacak sınırlara sıkıştırabilmek,özel olarak emek süresini uzatabilmek ve emekçiyi bağımlılık durumunda tutabilmek için gereksinir ve kullanır.Bu eylem,ilk sermaye birikiminin aslî ögesidir." K.Marx-F.Engels , A.g.e. syf:127,132

dilediği şekilde tasarruf edebilme hakkına sahip olduğunu içeren burjuva hukuğunun[519];artık köhnemiş üretim ilişkilerini korumak ve devam ettirmek maksadıyla insanlığın öz doğasına yabancılaşmış bu toplumsal sistemi savunmada diğer bilinç türlerine (bilim,felsefe,sanat,din, ahlâk,edebiyat vs.,) dayanarak;sınıf egemenliğine ve dolaysız üretici durumundaki bütün sınıfların sömürüsüne dayanan toplumsal ilişkileri korumak için yürürlükte kalan yasalarının adalete uygun olduğuna inanmalarını sağlamak suretiyle;kurulan hukuk sisteminin insanlar arasındaki ilişkilerde bağlayıcı ve zorlayıcı bir güç olarak uygulanması kolaylaşır.[520]

d-Düzendeki Yabancılaşmanın Yansıması Şeklindeki Din ve Ahlâk :

Burjuva toplumunda,insanın,kendi yarattığı nesne içinde toplumsal varlığını arayarak metaya bağlanmasının[521],kendi ürettiği ürüne olağanüstü güçler atfederek insandan değerli ve üstün kılmasının sonucunda,bütün ilişkilerinin nesnelerin değişim ilişkisi haline gelmesiyle;kişiyi saran ekonomik bağımlılık ve baskıya dayalı çalışma mecburiyeti karşısında[522],insanın sadece doğal benliğinden kopup ayrılmadığını,fakat bununla birlikte tabii dünyasına da yabancı kalarak uğradığı sömürü karşısında çaresizlik içindeki yalnızlığıyla ve hayalî bir şekilde zihninde yarattığı doğaüstü güçlere yönelmek suretiyle[523];ekonomik temelin bir yansısı özelliğindeki kendi dinini de yarattığını savunan K.Marx;genel olarak,insanların geçim araçlarını elde etmek için bağımlı kaldıkları maddî malların üretim biçimi tarafından belirlenen kendi aralarındaki ilişkilerde uğradıkları evrensel yabancılaşma ve gayrî şahsileşme neticesinde,dinin toplumsal bir bilinç türü olarak insanın hayatına derinden tesir ettiği konusunda tüm materyalistleri uyarmıştır.[524]

Toplumsal varlığı ve gerçeği yansıtan toplumsal bilinç,insanların davranışlarını da biçimlendirdiği için[525];üzerinde yaşanan maddî evrenin doğaüstü kâinatın tabiyeti altında varlığını sürdürdüğü ve insanın da doğal bir varlıktan ibaret olmayıp,doğaüstü güçlerle ilişki içinde bulunduğu şeklindeki temel öğretisiyle[526] bütün dinle-

519-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:161-162
520-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:137
521-K.Marx , Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ANKARA 1974 s:267
522-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:61-62
523-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:181,277
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:37,37-38,38
524-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:9,10,11,16
525-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:62-63,69-70,71,73-75
526-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:85,80,100-101,145

rin ideolojik özünün mucize kavramışyla ispatlanmaya yönelmiş bir düalizm (ruh ile madde,dünya ile ahıret,doğaüstü ile tabiat,günah ile sevap vs.,) fikrinin oluşturduğunu(527) belirtmekle kalmayıp;dinin insanlara zorla kabul ettirme yoluyla değil de,kişilerin kendi içlerinden gelerek gönüllü bağlanmaları neticesinde yığınların arasından çıktığı özelliğine dikkatleri çekmekle(528);toplumsal faaliyetiyle doğal özüne yabancılaşmış insan ilişkilerini ve dış dünyayı çarpıtılmış bir şekilde hayalî olarak yansıtmış olmasına rağmen(529) dinin,dünyaya karşı belli bir tutumu içermesiyle(530) ve kitlelerin özlemlerine duygusal nitelikte cevap vermesiyle(531),emekçi kitleleri gerçek sorunlarından uzaklaştırıp,enerjisini felce uğratmak suretiyle pasifize ederken,yükselen burjuva sınıfının tehlikelerle dolu olan girişimlerine manevî bir dayanak teşkil ettiği ve güç kattığı için sınıflar üzerindeki etkisinin önemini hiç de küçümsememektedir.(532)

Nitekim,burjuvazinin varlık koşulu olan ücretli işçinin emeğinin gasp yoluyla sömürülmesi karşısında doğaüstü güçlere teslimiyet inancıyla(533) ve kadere karşı konulamayacağını öğüt vermesiyle(534) dinin,sömürenlere karşı boyun eğmenin gerekliliğini ve baskıya karşı direnmenin yanlışlığını içeren bu telkinleriyle(535) emekçilerin devrimci enerjilerini felce uğrattığını,ahıretle ilgili vaadleriyle de insanları bu dünyaya ait sorunlarından uzaklaştırmak suretiyle(536) insanca bir düzen kurma yönündeki istek ve eğilimlerini kırdığını(537) vurgulayan K.Marx;manevi bir boyunduruk aracı niteliğindeki dinin(538), insana yabancılaşmış düzenin hâmisi ve en önemli unsuru olması nedeniyle;kadercilik inancıyla sadece emekçileri bu sömürü düzenine itaat ve bağımlılığa sevk etmediğini;fakat bununla birlikte,tehlikelerle dolu olan işinde başarının kişinin kendi elinde olmayan dış şartlara bağlı olduğunun ihtiva etmesiyle burjuva sınıfının girişimlerine manevî bir güç kattığını da(539) belirtmiştir.

527-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:37-39
528-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:264
529-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:10-11
530-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:98
531-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:37-39
532-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:99-100,263-264,301,303-304
533-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:38-39,145
534-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:37-39
535-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:74-75
536-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:38-39
537-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:146-149
538-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:80
539-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:181-182
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:56

Böylece,ekonomik temelin değişmesiyle teşekkül eden burjuva sınıfının mülkiyet ilişkilerinin zorunlu kıldığı bağımlılığın hayalî bir yansıması olarak dinin(540),insan zihninde yaratılmış olmasına(541) ve insana yabancılaşan toplumsal varlığının sadece bir yansıması(542) ve sonucu olarak değerlendirilmesine rağmen;temelindeki üretim ilişkilerini koruma maksat ile işlevini taşıdığı ölçüde(543) marxist teoride önem kazanmaktadır.Yine de,sınıf mücadelesinde bir araç olmaktan öteye gidemeyen din,burjuvaziye has faaliyet biçiminden,nesnelleşmiş ilişki kalıplarından önce,toplumsal bilincin şekillendirdiği davranış ve düşünce biçimlerinden müstakil olarak ortaya çıkarak,bunlara etkide bulunması red edildiği gibi;üretim ilişkilerinin hayalî bir yansıması şeklinde yorumlanarak,burjuvazinin kâra yönelik rasyonel faaliyetinin nedenselliğini oluşturabileceği fikrine de kesinlikle karşı çıkılmıştır.

> "Cennetin hayal edilen gerçekliğinde bir insan-üstü kişi arayan ve orada kendi yansısından başka bir şey bulamayan insanoğlu,kendi doğru gerçekliğini aradığı ve araması gerektiği yerde sadece suretini,insan olmayanı görmeye bundan böyle yanaşmayacaktır..insan,dünyanın dışında çömelmiş oturan soyut bir varlık değildir.İnsan insanın dünyasıdır:devlet,toplum.Bu devlet,bu toplum,ters bir dünya bilinci olan dini yaratır,çünkü onlar ters bir dünyadır..İnsan dini yaratır,din insanı yaratmaz..Din, insan özünün hayalde gerçekleşmesidir,çünkü insanın özü somut gerçekliğe kavuşmuş değildir.Onun için,dinle mücadele etmek,dolaylı yoldan o ters dünyayla-ki din o dünyanın manevi rahiyasıdır- savaşmaktır..Din bir aldatmaca güneştir sadece;insan kendi çevresinde dönmedikçe,din onun çevresinde döner."(544)

Çünkü,K.Marx'ın sosyoloji teorisinde,burjuva sınıfı,üretim güçlerinde devrimci bir gelişme sonucunda feodal toplumun maddî muhtevasının (eldeğirmeni ve aynî mübadeleye dayalı serf emeği) çöküşünden sonra ortaya çıkan yeni üretim araçları mülkiyeti biçimine bağımlı olarak teşekkül etmiş;birbirine bağlantılı ve aşamalı bir şekilde toplumsal işbölümündeki ilerleyen gelişmesinin sonucunda iç pazarın yaratılmasıyla kendisine uygun düşen üretim ilişkilerini burjuva toplumuna egemen kılmıştır.Kuramsal olarak birbirine bağlantılı olan bu aşamalar, 11. yüzyıldan itibaren kentin köyden ayrılmasıyla başlamış,iki asrı aşan bir zamandan sonra üretim ile ticaretin de birbirinden ayrılmasıyla tüccar burjuvazi sınıfı ortaya çıkmıştır.Ancak,kent yönetiminin

---

540-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:59
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:134,135
541-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:37,38,39,135,147
542-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:136,147,234
543-K.Marx-F.Engels , Felsefe İncelemeleri ANKARA 1975 syf:150-151
544-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:9,10,11

kendisine tanıdığı ayrıcalıklı statüsü sonucunda,uğraştıkları çeşitli faaliyetleriyle edindiği parasal servetin,17.yüzyılda,büyük şirketlerin küçük meta üreticileri şeklindeki ilk müteşebbis burjuvalar tarafından emilerek sermaye birikimine kaynak teşkil etmesiyle ilgili K.Marx'ın görüşü;kuramının mülksüzleştirme kökeni ve sömürü ilişkisiyle ilgili esasını ihmal etmesine sebep olmuştur.

Feodalizmden kapitalizme geçiş aşamasında,üretim güçlerindeki devrimci gelişme ve üretim ilişkilerinde buna uygun gelen değişme sonucunda burjuva sınıfının teşekkül etmesinden sonra;kendi insanî doğasına yabancılaşan toplumsal varlığının bir yansıması şeklinde değerlendirilen ve sosyal bilinç şekillerinden biri olan dinin de,bu ekonomik baskı ve bağımlılığın insan zihnindeki aksi özelliğinde(545) sosyo-ekonomik oluşumdan sonra ortaya çıktığını ileri sürmesi;gerek burjuva sınıfının oluşum hadisesinde,gerekse de sınıflar arası ilişkilerin kurulmasında dine hiç bir rol tanımamasına yol açmıştır.(546)

Bu sosyoloji kuramıyla,11. yüzyılda kendi kentlerini kurmaya başlamasıyla birlikte burjuva sınıfının,feodal üretim ilişkilerini yansıtan ortaçağın evrensel kilise birliğine karşı mücadele ettiğini öne süren K.Marx;bilimdeki yeni gelişmeleri kullanarak bu katolik birliğini yıktığını ve protestanlıkla kendi faaliyetlerine uygun gelen bir din kurduğunu savunmuştur.

> "Din dünyası,gerçek dünyanın yansımasından başka bir şey değildir.Mal üretimi üzerine kurulmuş,içinde üreticilerin birbirleriyle ürünlerini mallar ve değerler olarak görmek suretiyle toplumsal ilişkilere giriştikleri,böylece kendi bireysel özelliklerini homojen insan emeği ölçüsüne indirgedikleri bir toplumda soyut insan inancıyla Hristiyanlık, özellikle onun burjuva döneminin geliştirmiş biçimleri olan protestanlık, deizm vb. en uygun din şeklidir."(547)

545-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:147

546-"..feodalitenin kucağında,burjuvazinin gücü giderek gelişti.Büyük toprak sahiplerine karşı yeni bir sınıf ortaya çıktı.Feodal üretim biçimi,ana çizgileriyle,kayıtlı bir çevrede üretilen ürünlerin,kısmen üretici tarafından,kısmen de feodal senyör tarafından kişisel olarak tüketilmesine dayanırken,kentlerde toplanmış burjuvalar,salt mal üreticisi ve tacirleri idiler.Feodalizme yaraşır katolik dünya görüşü,sözü geçen yeni sınıfa ve onun üretim ve değiş-tokuş koşullarına uyamazdı artık..13'üncü yüzyıldan 17'nci yüzyıla dek süren sayısız reform hareketleri ve bu hareketlere bağlı olarak dinsel kılıkta yürütülen mücadeleler,teorik açıdan, burjuvazinin,kent pleblerinin ve her ikisine de katılan isyankâr köylülerin,eski teolojik dünya görüşünü değişen ekonomik koşullara ve yeni sınıfın maddî yaşamına uydurma yolundaki çabalarından başkaca bir şey değillerdi."
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:163

547-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:140

İnsanların istek ve iradelerinden bağımsız olarak değişen toplumun ekonomik temeli[548];burjuva sınıfını yabancılaşma olgusuyla tegekkül ettirip,sınıf şuuru şeklinde bütün münasebetlerini ve faaliyet tarzlarını kalıplaştırdıktan,demokratik devrimiyle kendi sosyal düzenini kurduktan sonra;toplumsal varlığın insan zihnine yansıması şeklindeki içtimai bilincin manevî gücü olarak dini de değiştirmiştir.[549] Çünkü,belirli bir tarza göre üretim faaliyetinde bulunan,sınıf şuuruyla kalıplaşmış üretim ilişkileri içine giren insanlar;maddî üretim biçiminin değişmesiyle geliştirdikleri toplumsal varlığın kendilerinde bir yansımasından ibaret olan ve gerçek hayata yön veremeyen, oluşumuna etkide bulunamayan,bu dış dünyayı hayalî vaatleriyle çarpıtan dini de[550] değiştirmişlerdir.

Toplumun maddî üretim biçimindeki her değişme,insanlardaki yansıması olan köhnemiş sosyal bilincinin yıkılmasıyla gerçekleşmiş olduğundan[551];insanların düşünceleri,dinî inançları ve ahlâkî yargıları da buna bağımlı kalarak çöküntüye uğramak suretiyle yeni bir şekil almaktadır.[552]

K.Marx'a göre,burjuvazi,protestanlıkla,düşünce ve hayatı kilise akidelerine uygunluğunu mecbur tutması,siyaset ve hukuğun rahiplerin insiyatifinde olması şeklinde özetlenen ortaçağın katolik birliğindeki papazların senyörlerle birlikte ekonomik ve politik iktidarı bünyelerinde birleştirerek[553] burjuvazinin gelişmesinin önünde engel teşkil etmesi nedeniyle feodal düzenden kurtulmak istemekle; aynı zamanda da,aidatlarıyla halkın üzerinde bile yük olan din adamları zümresinin gereksizliğinde ısrar ederek[554] ucuz bir kilise istemekteydi.

Reformla birlikte kilise ve mahallî otoritenin yerini devletin almasıyla[555],sadece ilâhî hükmün yerine insan hukuğu egemen olmuyor[556];özellikle de,temaşayla yüceltilen ve sezgiden kaynakla-

---

548-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (2) ANKARA 1977 syf:106-107
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:404
549-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:148-149
550-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:234,264,261
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:74-75
551-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:608-611
552-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:85,92-93
553-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:129-130,162
K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:144-145
554-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:98-99,100-101
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:161
555-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:336,397,400
556-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:162-164

teşkil ettiğini;ancak,yararcılıkla edinilen kazançların topluma değil de kişilere ait olması nedeniyle,bireyin başkalarının menfaatine hiç bir fedakârlıkta bulunmadığı ve hiç bir kimseden de kendisi için böyle bir özveriye girişmesini kesinlikle beklemediği bir anlayışın hakim olduğu ferdî iç değerlendirme ve talep özelliğindeki yararcılığın toplumun menfaatlerine aykırı olduğunu(565) savunmuştur.

Yararcılık,bencillik ve tamahkârlıktan vücut bulun bireyciliğin(566),burjuva ahlâğının genel tavrı ve temel ilkesi olarak toplumdaki herkesin davranışları üzerinde düzenleyici bir etkiye,ahlâkî bir yükümlülükle insanlar arasındaki kalıplaştırılmış ilişkilere bir ölçü ve standart getirmesiyle ilgili toplumsal bir yargıya(567) muktedir olmasının nedenini;geçim araçlarını toplumsal bir üretimle elde etmek için bir araya gelen insanların ilişkilerini ekonomik yasalarıyla belirleyen üretim ve değişim biçiminin,kişilerin uymak zorunda kalacakları haklar ve ödevler mahiyetindeki ahlâkî yükümlülükleri ile bunların iç değerlendirilmesi özelliğini taşıyan davranış ölçüleri standartlarındaki ahlâkî yargıları koşullandırmasıyla açıklayan K.Marx ;ahlâğı doğrudan üretici güçlerin gelişmesine bağlamış(568);üretim ilişkilerinin değişmesiyle birlikte çöküntüye uğrayan sınıf ideolojisinin hakim kılmış olduğu davranış ölçülerinin ve insana egemen kıldığı iç yükümlülüklerin kökten ortadan kalkmak suretiyle ahlâğın da değişeceğini(569) savunmuştur.

Kapitalist mülkiyetin egemenliğiyle belirlenen burjuva ahlâğının "insan,insanın kurdudur" anlayışıyla özetlenen bireycilik ilkesinin;temeldeki üretim ve değişim ilişkilerinin,bütün insanları sermayenin yoğunlaştırılması ve kâr tutkusu uğruna birbirine rakip durumuna getirmesiyle,bencil çıkarların herşeyden üstün tutularak insanın birer araç haline düşürülmek suretiyle değersizleştirilmesiyle oluşan düzende,insanın kendi elinden çıkmış ürünün bütün şahıslar üzerinde mutlak bir hakimiyet kurarak insanı kendi doğal özüne yabancılaştırmasını(570) yansıttığını belirtmekle;ahlâkî yargı ve yükümlülükleri, burjuva mülkiyet ilişkilerinin ideolojik bir ürünü saymış,ve düzendeki yabancılaşmanın insan zihnine yansımasından ibaret bir sosyal bi-

---

565-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:120
F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf:178-179
566-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:267-268
567-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:234-235
K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:184-185,188
568-K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:40-41,166
569-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:36
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:70-71
570-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:134-135

nan bütün dogmalar red edilerek deneye dayalı bilgiyi esas alan bir düşünce tarzı da gelişiyordu.(557) Ayrıca,etkin görevlerden uzaklaştırılan din adamlarıyla birlikte bütün kilise malları da yağmalanarak, geniş arazilerine elkonulmakta(558);asırlardır işletilmeyen bu servet sermaye birikimine önemli ölçüde katkıda bulunmaktaydı.(559)

Ancak,tamamıyla emeğin sömürülmesine dayanan sermaye birikiminin yoğunlaştırılması yoluyla burjuvazinin toplumda egemen bir sınıf haline gelerek kendi ideolojisini topluluğa kabul ettirirken;insan ilişkilerinin önemli bir düzenleyicis işlevindeki ahlâğıyla,hem doğaüstü sınırlama ve müeyyideleri kökten red eden,hem de kendi ferdî çıkarını koruyup azamî kılarak maddî maksatlarının peşinde koşmayı tutku haline getiren etkinlikteki bireyciliğin en yüksek bir ideal olarak (560) benimsendiğini vurgulayan K.Marx;kişi davranışlarının birer toplumsal değerlendirilmesi ve standartlaştırılması mahiyetindeki ahlâk ilkeleriyle(561),insanların gerek birbirlerine ve gerekse de topluma karşı görevlerini belirleyen insan davranışları olma özelliğiyle burjuva ahlâkının,özel mülkiyet anlayışıyla yayılan tavırlarıyla müşahhaslaştırılan,bencillik ve yararcılığı içeren bir bireyciliği yansıttığını(562);gerçekte burjuva sınıfının ihtiyaçlarından doğmuş olmasına ve de kişilere dışardan dayatılmasına rağmen fertlere davranışlarının bir iç değerlendirilmesi şeklinde yansıyan ve herkesçe olduğu gibi kabullenilerek uyulmasını zorunlu kılan bu hüküm ve ödevlerin sınıf karakteri taşıdığını(563) iddia etmiştir.

Burjuva toplumu tarafından üretilen ve korunulan ahlâğın, yazısız ve kurumsuz yargı ile ödevleri kapsaması nedeniyle,burjuva devleti ve hukuğundan önce olarak,üretim tarzında gerçekleşen değişim sonucunda ortaya çıkan burjuva sınıfının ihtiyaçlarını ideal ve ilkeler mahiyetinde saptayan ve kurallar şeklindeki kamu gücüyle bütün davranışları düzenleyen burjuva ahlâğındaki yegane gayenin;bireysel eylem ve davranışları herkes için en yüksek fayda ile tatmini sağlayacak nitelikte düzenlemenin yapılması anlamındaki yararcılığın(564)

557-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:105
558-K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:531-534
K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:302-303
559-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:302-303
K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:531-534
560-K.Marx , Sosyoloji ve Felsefe İSTANBUL 1975 syf:194-196,198-199
K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:210
561-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:174-179
562-K.Marx , Sosyoloji ve Felsefe İSTANBUL 1975 syf:194-195
K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:222
563-K.Marx-F.Engels , Alman İdeolojisi (Feurabach) ANKARA 1976 syf:49
F.Engels , Anti-Duhring ANKARA 1975 syf:166-167
564-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:223-224

linç türü[571] yorumlamıştır.

Böyle olunca da,ister yararcılıkla açıklanan felsefî bir nitelik taşısın,isterse de Tanrı katındaki ilâhî bir güçten kaynaklansın;iyilik-kötülük,adaletli-adaletsiz,güzel-çirkin,doğru-yanlış vs., gibi belli konularda yargılar ortaya koymak suretiyle insanların tavırlarını düzenleyen,davranış ölçülerini standartlaştırarak kişileri iç değerlendirmelere yönelten bütün ahlâkî yükümlülükler K.Marx'a göre; insanlara zorla kabul ettirilen ve insana yabancı olan sınıfsal bir karakter taşırlar[572];insanın insan tarafından sömürüsünü daimî kılan düzendeki bu yabancılaşma sürüp gittiği müddetçe de bütün insanları kapsayan ortak görüş ile çıkarlarından oluşan bir anlayışa sahip olamazlar.[573]

Nitekim,burjuva toplumunun ahlâğının,bireysel bencillik, sonsuz kazanç hırsı ve daha fazla mal edinme tamahkârlığı için duyulan açlık güdüsüyle girişilen rekabet ve mücadeleler üzerine kurulduğunu[574];yarar,çıkar,doyum vs., gibi burjuva ahlğını karakterize eden kavramların özel mülkiyet esasından kaynaklanarak,insanlarda amaç ile çıkarlarının ancak bir mülke sahip olmakla gerçekleseceği şekli deki duygu ve düşünceyi egemen kıldığını[575];bunun için de,yani bir ürünü üretmek veya bir eşyaya malik olmak maksadıyla,mutlaka diğer insanları birer araçmışcasına kullanarak onları bağımlılık ilişkisine sokmanın gerekliliği tavrını topluma hakim kıldığını[576] belirten K.Marx; insanların birbirine eşya nazarında bakmalarının sonucunda[577] kişiler arasındaki borç-alacak ilişkilerinin,mal değişiminden doğan ve bireyi bağlayıcı etkisi olan hak ile ödevler mahiyetindeki yükümlülüklerinin tamamıyla ürünün insan üzerindeki mutlak hakimiyetini aksettirmesine rağmen[578];insanın kendi kendisini hâlâ bir insan olarak görmesi nedeniyle[579],burjuva ahlâkî yargılarının evrensellik yanının olmadığı ve toplumun genel yarar ile çıkarlarını kapsadığı savının geçersiz olduğu fikrini[580] savunmuştur.

571-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:206-211,276-277,153,190
572-K.Marx , A.g.e., syf:153-155,190-191,172-173
573-K.Marx , A.g.e., syf:292-293,294-295,319
574-K.Marx , A.g.e., syf:226,206-207
575-K.Marx , A.g.e., syf:210
K.Marx-F.Engels , Devlet ve Hukuk İSTANBUL 1974 syf:100
576-K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:110,153
577-K.Marx , A.g.e., syf:206-207
578-K.Marx , A.g.e., syf:176-177,217-218,224
579-K.Marx , A.g.e., syf:256
K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:56-57
580-K.Marx-F.Engels , Kutsal Aile ANKARA 1976 syf:255-256

e-Sınıf Karakteri Niteliğindeki Burjuva Kültürü :

Her ne kadar,kültür konusuyla doğrudan hiç ilgilenmemiş olsa da,kültürel gelişmenin toplumun ekonomik temeli tarafından şartlandırıldığını öne sürmekle(581) K.Marx;üretici güçlerin devrimci atılımıyla kurulan sosyal ve ekonomik ilişkiler sistemi içinde burjuvazinin oluşmaya başladığı andan itibaren kendi sınıfsal ahlâğını da ortaya koyduğunu belirttiği için;burjuva sınıfının kendi sosyal devrimini gerçekleştirmesine rağmen,bunu henüz siyasal iktidarıyla tamamlayarak topluma tam manasıyla egemen olmadığı bir safhasında,burjuvazinin kendisini politika içinde tanımasının ve diğer sınıflardan ayırt edilmesinin bir ürünü olarak sınıf kültürüne sahip olduğu,kendi toplumsal yaşama biçimini genelleştirerek bütün sınıfları kapsayacak ölçüde kişiler üzerinde etkin bir duygu ve düşünce ile davranış ve tavır normlarını geliştirdiği vs., tarzındaki marxist yorumların(582) yapılmasına neden olmuştur.

Böylece,insanın öğrenme süreci içinde kazanacağı bütün yetenek ile alışkanlıkları,nesiller boyu kendisine aktarılan bütün değer ile ahlâkî hükümleri,ve bunlar tarafından bir anlam kazandırılarak somutlaştırılan bütün faaliyet ile ilişkileri,ekonomik yapının birer yansıması niteliğinde ve sınıflar arası mücadelenin unsurları kapsamında ele alındığından;burjuvazinin kendi oluşturduğu değerler yoluyla toplumun diğer kesimlerini etkileme ve biçimlendirme gücüne eriştiren kültürün hakim kıldığı yeni bir inanç sistemi ve ahlâkî yükümlülükleriyle,her iliş ve davranışı açıklayan yeni bir dünya görüşü ve yaşama tarzıyla;kişiyi kapitalist toplumsal ilişkilerin bir ögesi olarak kalmaya mahkûm ettiği,bu üretim tarzındaki ekonomik sınıflaşma kendisine kişilik kazandırdığı nisbette düşünüp,davranmaya müsaade edildiği açıklanmak istenmiştir.(583)

Sınıf karakteri niteliğindeki kültürün yığınlara içten içe nüfuz ederek hakim kıldığı bu değer ile fikirler vasıtasıyla kurulan ortak hayat tarzı,ortak düşünce ve davranış kalıpları neticesinde; bir sınıfın üyesi olarak burjuvazinin kendi sınıf çıkarlarının gereği olan maksat birliğini ve kendi özel ilişki biçimini genelleştirerek bütün topluma hakim kıldığı iddia edilmiştir.

581-K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:23
582-G.Osipov , Toplumbilim Teori ve Yöntem Sorunları ANKARA 1977 syf:118-131
583-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:81,85-86

Böyle olunca da,bir eylem ve ilişki olarak kültürel bütünlük kavramı,egemen bir sınıf olarak örgütlenme gücüne muktedir bulunan burjuvazinin kendi bireysel ilişki biçimini genelleştirme gayretinden ibaret görüldüğünden;bütün sanat ve edebiyat ürünleri de,burjuva dünyasının idealleştirilmesi,değer ile fikirlerinin cisimleştirilmesi olarak yorumlanmıştır.

Feodal bünye içinde ekonomiye egemen olan devrimci üretici güçlerin safında yer alan burjuvazinin sadece üretim ve ticareti geliştirerek dünya pazarlarını sömürmediğini,fakat bununla birlikte zihinsel üretime de damgasını vurduğunu açıklayan(584) K.Marx'ın düşüncelerine dayanarak,kültürün muhtevasını manevî kültüre indirgenmesine karşı çıkılmıştır.Ana tema olarak da,yine K.Marx'ın kültürel gelişmenin toplumun ekonomik temeli tarafından koşullandırıldığı,tabiata tesir etme süreci içinde elde olunan bütün ürünlerin insanların el işleri olarak kendi el ile beyinlerinin mahsulü olduğu,nihayet bütün kültürel etkinliklerin insanın bilgi ile deneyinin ve yaratıcı gücünün cisimleşmesi demek olduğu fikri savunularak;kültürün belli bir sınıfa mahsus olarak o sınıfın karakterini teşkil ettiği,ortak duygu ve düşünce tarzı geliştirerek belli olaylar karşısında müşterek hareket birliği beklentisi yarattığı;sınıflı toplumlarda birden çok kültürün olması sebebiyle kültürel farklılaşmanın doğduğu,her bir sınıfa ait kültürlerin bu nedenle çatıştığı;toplumun üretim kaynaklarını elinde bulundurmasının neticesinde devletiyle siyasal iktidara kurallar koyan,sınırlamalar getiren burjuva sınıfının egemen sınıf olması nedeniyle kültürünün de bütün topluma hâkim olduğu vs., gibi sonuçlara varılmıştır.

K.Marx'tan sonra yapılan bütün bu yorum ve sonuçların vardıkları ortak nokta;kanaatimizce,marxist sosyolojinin bir gereği olarak,kültürün,insan davranışlarına anlam kazandırarak faaliyetlerine biçim veren,hakim kıldığı fikir ile değerler yoluyla kişilerin tavır ve eserlerine tesir eden bu nedensellik fonksiyonuyla kurulan (hatta nesiller boyu hüküm sürecek bir tabiyet bağını yaratan), ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yol açtığı ilişkiler de dahil olmak üzere bütün sosyal münasebetleri düzenleme niteliğini hiç dikkate almaksızın;teknolojik değişimin belirlediği ekonomik ilişkilerle teşekkül eden burjuva sınıfının kendi çıkarlarını korumak ve kendi bireysel ilişkisini genelleştirmek gayesiyle tesis ettiği insana yabancılaşmış toplumsal düzenin kültüre muhteva ve nitelik verdiği;dolayısıyla

584-K.Marx-F.Engels , Siyaset ve Felsefe İSTANBUL 1978 syf:26-28,105
K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:433

sınıf karakterini ifade eden bu muhteva ve niteliğiyle kültürün,sadece ait olduğu sınıfın özelliklerinin dile gelişinden ibaret olduğu; nesiller boyu süren kültür-insan arasındaki içleştirme sürecinin de, ancak bu içeriğiyle gerçekleştiği gibi hükümleriyle,kültürü,ekonomik gelişmeye bağlı bir sonuçlar bütünü olarak görmeleri olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

MAX WEBER'İN SOSYOLOJİSİNDE BURJUVA SINIFININ TEŞEKKÜLÜ

A-MAX WEBER'İN SOSYOLOJİSİNE GENEL BİR BAKIŞ :

K.Marx'ın,insanların sosyal ilişkilerini,bütün ekonomik faaliyetlerini maddî malların üretim biçiminin tayin ettiği üretim ilişkileri sınırlarında kalıplaştırmış olmasına ve insan iradesinden tamamıyla bağımsız kılmasına rağmen;Max Weber (1864-1920) toplumsal olayların kavranmasında ve faaliyet tarzlarının yorumlanmasında, fertlerin,düşünce tarzı ve değer yargılarıyla davranış tarzlarının anlaşılmasını esas almakla,sosyal ve ekonomik oluşumları fertlerin düşünce ve faaliyetleriyle açıklanabilen kültür değişmeleri olarak izah etmiştir.

Böylece,marxist sosyolojide üretim biçiminin insan zihnindeki bir yansıması olarak ekonomik temele bağımlı kılınan dinî tasavvur ve ahlâkî yargılar gibi zihniyet dünyasını,insanın kendi kendisine yabancı kalmasının bir ürünü saymasına karşı,Max Weber; ahlâğı,sanatı,dini,bilgiyi,ekonomiyi vs., bir kültür sistemleri bütünlüğü içinde mütalaa etmiş;dini tasavvurlardan başlayan rasyonelleşme sürecinin bütün hayat tarzını değiştirerek,ekonomik fiili hesaba dayalı ve hukuk kurallarına göre düzenlenilen maksada yönelik ussal bir faaliyet haline dönüştürdüğünü göstermekle;ferdin kendi iç dünyasından başlayan,genelleşerek meşrulaşan rasyonel faaliyet tipinin hukukî bir statüye kavuşmasıyla gerçekleşen sosyal ve ekonomik örgütlenmede toplumun kültürel hayatını sosyolojisine temel edinmiştir.

Bu sebeple,özel mülkiyet nedeniyle insanın kendi elinin ürünü olan metaya ve bunun dolaşımdaki şekli olan para ile sermayeye bağımlı kalmasının sonucunda,insanın kendi özünü dışlamakla ve amaç olmaktan çıkarak ekonomik çıkarların aracı haline düşürülmekle başlayan burjuva sınıfının teşekkülü olgusunu,insanın dışında gelişen maddî hayata bağlayarak,toplumun,değişen toplumsal yapılar ve üretim ilişkileri kalıplarında belirlenen sınıflar arası çatışmalarla tanımlanması fikrine tamamıyla karşı çıkmıştır.Tam tersine,değişen dinî yönelmeler ve toplumda kabul görmüş ahlâkî yargılar sayesinde,insanın iç dünyasında kendi bireysel faaliyetine anlam kazandırmasıyla başlayan burjuva faaliyetinin;sınırsız kâr edinme güdüsüyle,mal biriktirme tamahkârlığıyla doğrudan hiç bir bağlantısının olmadığını;rasyonel seçimlerle belirlenen hedef ile araçlarla karakterize olunan sürekli faaliyetle,en yüksek seviyesinde tutulmak istenilen verimlilikle açıklanabileceğini belirtmekle M.Weber;eylemin güdüsel anlamını yorumlarken,hem nedensel bir açıklama getirmeyi ve hem de içerik bakımından kişisel manasıyla toplumun kültürel değerleri arasında bir bağıntı

kurmayı temel edinmiştir.Ayrıca,insan eylemini nedensel açıklamalarla yorumlarken,inanç ve değerlerden,kişisel yönelmelerden oluşan güdüsel unsurların doğrudan doğruya fiilin içeriğini teşkil ettiğini önermesiyle;kişiyi faaliyette bulunmaya sevk ettiren güdüyü,davranışın nedensel açıklaması olarak değerlendirirken,sadece ve doğrudan gerçek hayattaki hadiselerin ihtiva ettikleri değer bağıntısına göre tipleştirilmeleri zorunluluğunun önemi üzerinde durmuş;insanların hayat tarzını karakterize eden faaliyetlerinin bir anlam ifade ettiğinin açıklanması ve bunun meşrulaştırılması temayülünün bulunması nedeniyle de,burjuva davranışını değer bağıntısı halindeki bir biçimlenme tipi olarak dikkate almıştır.

Artık,M.Weber,burjuva davranışının yalnızca sınıflar arası ilişkilerle biçimlenmediğini,kendisine has değer ve tavırlar içerdiğini açıklayabilirdi.Rasyonel amaç ile araçların sürekli seçimiyle ulaşılan en yüksek verimle edinilen ekonomik kazancın,aynı zamanda kendi güdüsel anlamında dinî bir görev olarak belli bir amacı da taşıdığını ifade etmesiyle;dinî görev mahiyetindeki içsel rasyonelleşmenin rasyonel bir faaliyet düzenini meşrulaştırmaya yöneldiğini;yani, hesaba dayanan,verimli ve gayrî şahsî bir eylem olarak tanımlanan kapitalist fiilin kendi toplumsal düzenini meşrulaştırdığını açıklamak istemiştir.Kapitalist fiile özgü toplumsal düzenin,önceki hayat tarzını muhafaza ederek yeniliklere kapalı bir tutum takınan gelenekçi değer ve tavırlarına tam manasıyla zıt olduğunu;her faaliyet tipinin kendi kültürel değerleri sınırlarında meşruiyet kazandığını vurgulamıştır.Zira,kültürel değerlerin,bireyin iç dünyasında faaliyetin güdüsel unsurları haline gelerek,toplumda yerleşen belli davranış ve düşünce biçimlenmesi yoluyla fiilin nedensel ifadesini oluşturduğunu savunan M.Weber'in sosyoloji kuramının esası;belli bir tipteki eylemin bu suretle meşruiyet kazanarak düzen ilişkisi özelliğinde kurumsallaştığı düşüncesine dayanmaktadır.

1-Toplumun Kültürel Hayatının Özellikleri :

Üretim yapısının hakim kıldığı mülkiyet ilişkilerine bağımlı kalarak tek yönlü ve tek nedenli olarak değişen toplumsal temelin insan hayatının her sahasını belirlediği şeklindeki marxist kuramda, sınıf karakteri mahiyetinde sınırlandırılan kültürün,doğrudan ekonomik altyapı tarafından biçimlendirilerek yaratıldığı fikrinin tam karşısında yer alan M.Weber;öncelikle,üretim,dağıtım ve tüketim olmak üzere ekonomik çabanın her yönüyle toplumun kültürel özelliklerine dayandığını öne sürmüş olmakla;bireyi faaliyette bulunmaya sevk ettiren

güdüsel güçler olarak[1] dinî inançları,ahlâkî normları,kısaca değer yönelmesi adlandırmış olduğu kültür unsurlarını ekonomik fiilin nedensel açıklaması olarak yorumlamıştır.

> "Kilise disiplini,papazlık meşguliyeti ve vaız nasihati tesiriyle amelî bir önem taşıyan,zamanın ahlâkî kıssalarında öğretilen kuramsal ve resmî düşüncenin ne olduğu sorunuyla ilgilenmek yerine;bundan tamamıyla farklı olan,dinî inanç ve dinî yaşam pratiğinin yarattığı, kişiyi fiilî davranışta bulunmaya mecbur eden psikolojik yaptırımların baskısını araştırmaktayız." (2)

Böylece,herhangi bir toplumun kültürel hayatını açıklayan duygu ve düşünceler,kuşaktan kuşağa aktarılarak yerleşen ahlâkî yargılar,dinî görev coşkusuyla yaşamın gayesi haline getirilen ruhî yücelmeler vs., M.Weber'in sosyoloji kuramında,sadece biçimsel olarak dikkate alınmamakta;fakat kişiyi eyleme bağlayan nedensel bir açıklama olarak değerlendirilmiş olduğundan,bunlara ayrıca fonksiyonel bir nitelik de atfedilmektedir.Artık,inançlar,töreler,hürafeler,ahlâkî yargılar vs., sadece gözlemlenen kültürel yapının simgesel bir delili olarak kalmamakta;daha da ileri gidilerek,sebep olduğu fiilî ilişkiler tipleştirilen değer bağıntısını teşkil etmek suretiyle,meşru kıldığı hâk ile yetkiler yoluyla kişileri belli bir amaç etrafında bir araya getirerek,hakim kıldığı kurallar ya da normlar sayesinde toplumun kurumsal yapısını yükseltmektedirler.

Max Weber,toplumun kültürel hayatıyla kast ettiği,belli insan gruplarının belli bir takım sosyal,ekonomik ve hukukî esaslar içinde görünen yaşama tarzlarının özünde;fertlerin kendi değer yargılarıyla toplumda meşrulaştırdıkları faaliyet tarzının motivasyonu

---

1-"Weber,'motivasyon' fenomeninin ele alınmasında,güdülerin aşırı tipteki esasına doğru benzer bir kuramsal eğilimde bulunarak göstermeyi arzulamış;hem şahıslara ve hem de bireysel sınıflara isnat ederek,araştırmaların ana kısmını oluşturan ideal tipler kavramıyla aynı amaç ve sonuca yönelmek istemiştir.Faydacılı gelenekteki araştırmalarında zengin şekilde kullandığı 'kâr güdüsü' ile cisimlendirdiği motivasyonu;din sosyolojisi sahasında 'ilâhî kurtuluş ihtiyacı' gibi bazı güdülerle somutlaştırmış,bu motiflerden birini diğerinden ayırarak bireysel şahsiyet seviyesinde mevcut olan daha fazla alışılmış güdülere müracaat etmiştir.Şahsiyet sistemindeki diğer motifler ile toplum ve kültür sistemindeki diğer süreçler arasında bağıntı kurmak yerine;morfolojik çalışmasında güdüler ile kültürel ideal tipler arasında ilişki kurmuştur."
Max WEBER : The Sociology of Religion syf:IXV

2-Max WEBER : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:97

olarak;karizmatik ferdiyetin kendi iç hayatında anlam kazanan bir düşünce tarzının veya ahlâkî yargıların ya da dinsel inançlarda hissedilen bir yorum değişikliğinin bulunduğunu savunmuştur.Böylece, ferdin düşüncesinden,istek ve iradesinden,yani kendi iç dünyasından başlayan bir değişmenin sonucunda,bu kültürel sistem içinde belli bir sosyo-ekonomik organizasyonun gerçekleşmesiyle;kültür yönüyle insan grubu,doğru bulduğu ve kendisine uygun gördüğü anlamda belli bir yaşama tarzına kavuşmaktadır.

Kültürel sistemin yaşama tarzında yerleşmeye başlamasıyla birlikte insanlar,görmek istedikleri şeyleri görerek çevreyi kendi ilgi alanlarında kavramaya,kendi hayat üslûplarıyla yorumlamaya yöneldikleri andan itibaren;artık kültürel değerler,şahısların iç dünyalarına girerek davranışlarına yön vermekte,böylece belli bir faaliyet tarzı genelleşerek meşrulaşmaktadır.Karizmatik ferdiyetin,örnek tavırları,düşünce tarzları ve ahlâkî yargıları kişilerin dünyaya bakış açılarını değiştirmek suretiyle,içe doğru yönelerek gerçekleşen karizmatik bir nedensellik gücüne ulaşmakta;insanların değer yargılarını, davranış biçimlerini ve alışkanlıklarını değiştirmek suretiyle bireysel motivasyonlar halinde şahıslarda[3] zihni bir insiyatif kurmasının sonucunda sosyal bir güce muktedir bulunmakta;bu şahsî sosyal fonksiyonuyla bir faaliyet tarzını genelleştirmekle artık kültürel değerlerin yüklediği anlamını ihtiva etmektedir.

3-"Anlamlı beşeri davranışın nihai unsurları hakkındaki tüm ciddi akset tirmeleri,esas itibarıyla 'maksat' ve 'araç' kategorilerine yönelmek le ilgilidir.Faaliyette bulunan kimseyi,fiilinin arzu edilebilen sonuçlarına karşılık olarak,istenilmeyen taraflarını tartıp mukayesesi ni yapabilen yeteneğiyle bulabileceğimiz için;arzulanan maksada eriş menin bedeli,hangi kültürel değerlerin terk edilmesine dayanmaktadır sorusuna cevap verilmesini gerektirmektedir..Kendi bakış açımıza göre,maksat,faaliyetin nedeni haline gelen bir sonuç (etki) kavramıdır Seçim fiilinin sorumluluğu kendine ait olmak üzere,biz daima,seçim yapan,arzu etme objesinin önemine vukuf olan bir şahsı esas almaktayız.Biz,sadece,arzu ettiği ve seçtiği şeyler arasındaki hedeflerinin ,çevresel şartlarıyla ve manasıyla ilgili olarak,düşünmesini öğretebiliriz.Bunu da,gerçekte fiilen yapılan veya somut bir hedefin temelini teşkil eden,fikirlerin,mantıkî olarak tutarlı hal ve hareket tarzı dahilinde anlaşılır kılınmasıyla,geliştirilmesiyle başarabiliriz.Kültürel hayatı araştıran her bilimin en önemli görevlerinden bir tanesi de,eyleyicilerin gerçek ve sözde mücadele ettikleri fikirlerin rasyonel anlamına ulaşmak olduğu gayet açıktır.Kültürel değerleri yorumlamada kullanılan metodlar,alışılmış anlamıyla özel durumdan genel sonuç çıkarılan tümevarımsal nitelikte olmadığı sürece;bu,deneysel gerçeğin tahlilî usulü için gayret sarfeden bir bilimin sınırlarını aşmak demek değildir..Karar verme gayesindeki bu çözümlemenin sonuçlarına müracaat etmek,her ne kadar bunu üstlenebilen bir bilimin görevi değilse de;tam tersine,eyleyenin,davranışta istek sahibi kişinin görevi olarak,kendi vicdanına ve kişisel dünya görüşüne göre kuşatıldığı değerler arasında o kimse,muhakemede bulunmakta ve bir seçim yapmaktadır."
Max Weber :The Methodology of Social Sciences syf:52,53,54,83

a-Karizmatik Nedensellik(4)

İnsan davranışının kökeninde,bir faaliyet tarzında genelleşme eğiliminin başlangıcını teşkil eden,bilinçli bir şekilde ve kendi arzusuyla insanların birbirini anlamaları yoluyla gerçekleşen kişiler arasındaki ilişkilerde faaliyetlerin nedenleri ve amaçları arasındaki benzerliğin bulunduğunu kuramsallaştıran Weber sosyolojisi;şahsî bir sosyal fonksiyona muktedir olan karizmatik ferdiyetlerin(5) davranış saikleri,kendi değer yargıları,faaliyetlerindeki hedefleri,seçtikleri araçları;doğrudan doğruya kişilerin iç dünyalarına süzülen ve nedenselik özelliğini taşıyan manevî bir güç haline gelmek suretiyle;herkes tarafından uzlaşılan,yaşanılarak nesillere aktarılan bir yaşama tarzı muhtevasında dünya görüşü haline gelirler.

4-Weber'in iskelet çalışması sayılan kültürel düzenin rasyonelleşmesinde 'ilhamın' yeri,anahtar bir kavram olarak anlaşılmalıdır.Tanrı için söz söyleyen kimse,dinî ahlâğın bir seviyesindeki kültürel nizâmı daha fazla rasyonelleştirmek ve sistemleştirmek anlamında daha yüksek seviyedeki süreçlere girişmede hepsinden ziyade tesire malik olduğundan;bunların sırayla düzene dahil olmasıyla toplumun doğal durumu itibarıyla kurumsallaştığını gösterir.Bu,şüphesiz,Weber'in ana tema olarak çokça işlediği karizma kavramını,her ne kadar kendisi ilk olarak ortaya çıkartmadıysa da,esasen kendi tesiriyle sosyal ve kültürel tartışmada kullanılan yaygın lisanın önemli bir kısmı haline gelmiştir.Weber'e göre,dinî şahsiyetin rolü,karizmatik öncülüğün sadece bir örneği olmasından değil,bununla birlikte ilk esas model kalıbı (prototip) olmasından ileri gelir.Rasyonelleşme sürecinin kavranmasına ait görünüşü olarak düzen anlayışlarının gelişmesiyle ilgili aydınlatıcı bir kavram olan karizma fikrininönemini belirleyen,hakkında özellikle dikkate değer kılan iki özelliği vardır. Birincisi,kaideleşerek tesis edilmiş olan düzeni sona erdireceğini haber verme sorumluluğunu üstlenen ve bu ihlâlinin ahlâkça meşru kılındığını alenen söyleyen bir kimse olarak,bu gayesine uygun olarak,yerleşmiş nizama açık ve kesin bir şekilde muhalefet etmeye kendini adamış anlamlılıkta bir hususiyeti olan şahsiyet üzerinde odaklaşmaktadır..İkinci olarak,Weber'in üzerinde durduğu,dikkate değer ve çok sıkı bağlantı kurulan ilham fikrinin,düzenin kavranmasına ait kavramlarının arasında çok sıkı bir ilginin kurulmasına rağmen,kaideleşmiş eski nizamın sona erdirilmesiyle vücut bulan düzen anlayışının hayati ifadesinde açıklığa kavuşmamış taraflar vardır."
Max Weber : The Sociology of Religion syf:XXXIII , XXXIV

5-Örnek alınan dinî öncü,şahsî meziyetlerinin daha yüksek seviyesiyle tanımlanan dinî anlamdaki bir şekillendirmesiyle,diğerleri tarafından takip edilebilecek hayat yolu için bir model hazırlar.Her ne kadar bu örnek davranış veya yolun herkesçe itibar edilen ölçüsü bir delil gerektirmiyorsa da,her hangi bir sosyal topluluk üzerinde bağlayıcı bir güçtedir.Diğer taraftan,ahlâkî olarak dinî öncü,belirli zümrelerdeki şahıslar üzerine talepler yükleyerek,bu yolla sadece sahip oldukları elverişli duruma göre bunların yapılmalarını istemekle yetinmez,fakat bunun yerine hükümlerinin bir görev anlayışıyla takibini şart koşar.Bu hükümler sırasıyla tarif edilmiştir,dinî öncünün şahsî örneğini geçmeye çalışan takipçileri çok fazla değildir, gayri şahsî olarak nitelendirilmiş kaidesel düzen vasıtasıyla umuma tabi olmaları teşvik edilmiştir.

Max Weber : The Sociology of Religion syf:XXXV

Karizmatik ferdiyeti bu sosyal güce[6] muktedir kılan,dolayısıyla insanın sezgilerine ve düşünce tarzına nüfuz ederek kişilerin kendi iç dünyalarından başlamak suretiyle,değer yargıları ve davranış tarzları itibarıyla kendi kendisini yöneltmekle sonuçlanacak bu zihni insiyatifini mümkün kılan şahsî sosyal fonksiyonu[7],M.Weber'e göre; esasta,üstün şahsiyeti ve ileri zekâsıyla insanları etkileme gücüyle birlikte ikna kâbiliyetleri de çok yüksek olan bu ferdiyetlerin; özellikle,toplumun çöküntü anlarında veya bir buhran karşısında çaresiz kalındığı durumlarda ortaya çıkmış olmaları,hiç de tesadüfi değildir.Ancak,toplumun kökleşmiş değerlerine,yaşama tarzına ters düşecek nitelikteki değişmelerin gerçekleşmesinde;kendisine inanan ve bağlanan insanların fedakârlıklarıyla birlikte çıkarlarına uygunluğun da bulunduğunu hiç inkâr etmemektedir.

6-"Bundan böyle,olağanüstü güç ile yetenekleri nitelemek için kullanacağımız karizma deyimi iki tipte olmaktadır.Karizma,sadece doğuştan gelen özel tabii kâbiliyetlerin tesiriyle bir obje veya şahısta meydana gelen Tanrı vergisi bir meziyet olduğundan bu isimlendirme tamamen yerindedir.Böyle aslî karizma,herhangi anlamlarıyla sonradan kazanılamaz.Fakat,öbür tipteki karizma,bazı olağanüstü anlamlarıyla obje veya şahısta suni şekilde üretilir.Hatta,karizmanın bu tipi,bazen asketik veya diğer bir usulle kişinin kendisini biçimsel olarak etkilemesi yoluyla bunları uyandırmadığı müddetçe başlangıçta zaten mevcut olmasına rağmen keşfedilmemiş bir yetenek olarak saklanan şahıs ya da objelerdeki karizmatik yeteneklerin geliştirilebildiği kabul edilmiştir.
Max Weber : The Sociology of Religion syf:2

7-"Bu düzenin her iki tanımlaması ve daha ileri olarak ahlâkî yükümlülüğün niçin kabul edildiğinin muhakemesi,dinî öncünün kendi görev mizacındaki anlayışıyla birleştirilmiştir.Bu,dinî öncünün iki tipi tarafından meşru kılınan kaynağıyla olan ilişkilerinin çok farklı anlayışına zımmen delâlet eder.İbret teşkil eden tipiyle kendisini bir vasal sadakâtinde nitelendirilmesi eğilimini taşıyarak,Tanrıy'la aynı olduğu bazı şahsî bağlantısında muteber kılınmak istemekte, buna dayanarak da ahlâkî bakımdan dinî öncü kendisini Tanrı'nın bir aracı olarak tasavvur etmekte,Tanrı'nın isteğine uyarak diğerleri için kurulan bir düzeni ilân etme görevini üstlenmektedir. Bununla beraber,şahsî olarak kendisinin kutsallaştırılmasına ihtiduymamaktadır...Weber,özellikle dinî yönelmelerin rasyonelleşmesi konusuna gelince,kanun yapımcısı ve eğitmen gibi çok sıkı bağlantı halindeki benzer tiplerinden dinî öncüyü farklı tutmaya büyük özen göstermiştir.Bu sebepten dolayı,kavranmaya ait bir kavram olarak ilâhilik vasfının temelini,iki kola ayrılma eğilimindeki ilhamın iki tipi teşkil etmektedir.Dinî öncünün inanarak katıldığı ve kendisini örnek alarak takip eden kimselerin de buna inanmasını teklif ettiği gibi;Tanrısal kavram,örnek alınan kehanetle yakın ilgi kurularak her yerde mevcuttur,dahilidir,ilâhilik vasfının temel nedeni gereği kamutanrısaldır.Fakat,ahlâkî bakımdan dinî öncü,Tanrı'lık vasfının doğaüstü üstünlüğüne sığınarak kendi öğretisini meşru kılma eğilimindedir;dünyanın dışında ve üstünde kaim olan bir veya daha fazla Tanrı'sal kavram,beşeri şartın yerini tayin eder ve ilâhilik uğruna fikriyatını meşru kılar."

Max Weber : The Sociology of Religion syf: XXXVI

Karizmatik ferdiyetin ikna kâbiliyeti ve icra gücüyle gerçekleşen kişilerin sosyal davranışlarının sistemleşmesinin sonucunda vukuu bulan sosyal olaylarda öncelikle bunu yapan insanın ilişkilerindeki anlama temelinin çözümlenmesine(8) dikkatleri çeken M.Weber; böylece,şuurlu bir şekilde ve kendi arzusuyla belli bir faaliyet tarzını benimsemesinde karizmadan kişinin kendisine yönelen bir nedenselik(9) sonucunda bireysel bir motivasyonun gerçekleştiğine önem vere-

8-"Anlamlı beşeri davranışın nihai unsurları hakkındaki her ciddi fikre,aslında maksat ve araç kategorilerine dayanarak yönelinir.Fikir ve değer yargılarının bilimsel mana ile maksadının eleştirisi,daha kapsamlı araştırmayı gerektirir.Bazı şeyleri somut şekilde,kendi hatırımız için veya daha fazla arzulandığı haliyle başka bir şeyi başarmanın aracı olarak isteriz.Verilmiş bir maksada ulaşılması bakımından aracın uygunluğu sorunu,kesinliklebilimsel çözümlemelere girilerek aşılabilir.Netice olarak,faaliyette bulunan şahsı,eylemin arzu edilmeyene karşı istenilen sonuçlarını tartma ve kıyaslama yeteneğiyle değerlendirebiliriz.Böylece,diğer değerlerin terk edilmesini önceden haber vermesiyle ilgili olarak,arzulanan bir maksadın bedeline nasıl erişilecektir?..Biz,daima,değerler arasında seçim yapan,arzuladığı hedefin manasına vukuf olan bir şahsı sunabilmekteyiz.Arzuladığı maksatlara anlam kazandıran şartlar ile manasına dayanarak hedefleri arasında seçim yapmasınıöğretebiliriz. Bunu da,fiilen icra ettiren veya belirli bir sonucun temelini teşkil edebilen fikirlerin mantıken birbirine uygun hâl ve hareket tarzlarını açıklayıcı kılarak ve geliştirerek yapabiliriz.Kültürel hayatı ele alan her bilimin en önemli görevlerinden birisinin de, kişinin gerçekte veya sözde uğruna mücadelesini verdiği fikirlerin rasyonel manasına ulaşmak olduğu gayet açıktır.Her ne kadar kültürel değerlerin yorumlanmasında kullanılan metodlar alışılmış anlamıyla tümevarımsal değilse de;bu,deneysel gerçeğin çözümsel sıralamasını yapmak isteyen bilimin sınırlarını aşmak değildir."

Max Weber: The Methodology of Social Sciences syf:52-53 , 53-54

9-"Weber'in zengin deneysel araştırmaları,kendisinin ilgi odağı haline gelen dinin modern kapitalizme nüfuzu yoluyla ve daha kapsamlı bir sorun olarak dinin genel şekliyle batı rasyonalizminin tekâmülü üzerinde müessir olmasıyla,dünyanın büyük tarihî dinlerinin hâkimiyet kurduğunu savunmaktadır...Weber,protestan ahlâğında,beşeri sosyal faaliyet sahasındaki kurumsal sorunları önem sırasına göre belirginleştirerek ortaya koymuştur.Temel sorun,kişinin içinde yaşadığı evrensel âlem anlayışıyla ilgiliyse de;bu gibi kavramsal çerçeve dahilinde adı geçenlerin ilâhilik vasfını da ihtiva eden,kişilerin dinî alakalarının;kendilerinin müşahhas faaliyetleri ve sosyal ilişkileriyle birlikte bilhassa ekonomik faaliyet sahasındaki günlük dünyevi meşgaleleri üzerine tesir edebildikleri veya biçimlendirebildikleri hakkındadır.Dinsel fikirlerin kavranılmış fiillerinin nasıl merkezî bir hale geldiği sorununun ciddi olarak göz önünde bulundurulmasıyla,dinin biçimlendirici tesiri imkân dahiline girer.Protestanlıkla kapitalizm arasındaki bağıntı durumuyla ilgili olarak dinî fikirlerin tatbikî çalışması,kendisini tarihi yorum meselelerine yöneltmiştir..Şüphesiz Weber,dinsel yönelmeler ile sosyal yapı arasındaki bağıntıların geniş mukayeseli araştırmasında pek çok diğer saiklerin etkisi üzerinde durmuştur..Bu mukayeseli araştırmalarında Weber,ekonomik organizasyonu sabit bir faktör olarak elinde tutmuş ve kendi bağımsız değişken faktörü olarak dinsel yönelmenin tesirini incelemiştir."

Max Weber : The Sociology of Religion syf: XIII - XXI

rek;kültürel değerlerin,belli bir faaliyet tarzını genelleştirmesinde, karizmatik ferdiyetin ikna kudretiyle kişisel bir motivasyon halinde diğer fertlerin iç dünyalarına yönelerek eylemin nedensel açıklamasını ifade ettiğine işaret etmektedir.

b-Bireysel Motivasyon :

İnsanın kendi istek ve iradesiyle bilinçli olarak belli bir faaliyet tarzını kendisine meslek edinmesi için,kişinin kendi iç dünyasında bu faaliyet şeklini doğru ve gerekli kılan,belirleyen motivasyon tesirinin(10) bulunması gerektiğini savunan M.Weber;karizmatik ferdiyetin ikna yeteneği sayesinde kültürel değerler halini alacak

---

10-"Esas itibarıyla,dünyadaki fiilî davranışın belirli sonuçlarını meydana getirinceye kadar,ilâhî kurtuluşa giden yolun bütün şekilleriyle ilgiliyiz.İlâhî kurtuluşa giden yol,din tarafından farklı bir şekilde azmettirilen ve bazı belli başlı anlamı ya da kesin hedefi birlikte sunulan hayat örneğinin sonucu olarak dünyaya ait günlük işlere kesin şekildeki bir yönelmeyi ele geçirmeye çok benzer.Diğer bir deyişle,ilâhî kurtuluş için yol arayan herhangi dinî bir grup,ortaya çıktığı andan itibaren,amelî baskıları uygulamada en kuvvetli şansa muktedir olarak;dinî güdülerin dışında,bütünü teşkil eden belirli değerlere yönelinerek fiilî davranışı düzene sokar.Bu gibi hayat örneğinin hedef ile manası değişmeyip kalarak bu dünyaya yönelinir veya hiç olmazsa kısmen de olsa faaliyet merkezi bu dünyanın ötesinde odaklaşır.Çeşitli dinlerde hayat tarzının mana ile maksadı fazlasıyla çeşitli üsluplarda ve farklı seviyelerde vuku bulmakta,hatta her bir dinde muhtelif taraftarlar arasında bunun yerini tutan anlaşmazlıklar çıkmaktadır.Ayrıca, hayat tarzının dinsel sistemezasyonu,durumun gerektirdiği şekilde, ekonomik davranış üzerinde müessir güç sarfettirecek kadar belirli sınırlamalarına da muktedirdir.Nihayet,dinsel motivasyonların, özellikle de ilâhî kurtuluş ümidinin;hayat tarzının gidişatı üzerine,bilhassa ekonomik davranış biçimine hiç bir surette güç kullanarak baskı yapma mecburiyetine ihtiyacı yoktur.Şimdiye kadar,çok önemli bir kapsamda nüfuz etmiştir...İlâhî kurtuluşun birbirleriyle en tutarlı tiplerini ihtiva eden din;kişilerin mutlaka üstlenecekleri ve hayat örneğiyle kendini ortaya koyacakları,kaçınılmaz bir şekildeki dinî kurtuluşa düşkünlük halini alır...Bilhassa, ölümden sonraki dirilişin şartları,arzulanan ve erişilmek istenilen belirli tarzdaki kurtuluş yoluyla uyumlu olarak ve bu anlamdaki kurtuluşun ruhî vasfına göre değişerek;hayat tarzına dinsel şekilde yapılan tesirle nüfuz edilir...lütfun kesin ifadesinin etkin belgelenmesine ortam hazırlayan dünya nizamında,çilekeşlik, kişinin tamamıyla rasyonel olması gerektiği bir meslek halini alarak,bireyin yerini tayin etmektedir.Sonuç olarak,servet edinme zevkinin yine men edildiği çilekeşliğin meslekî iş gailesi haline gelerek ekonomik fiile bağlanmasıyla;rasyonelleştirilen ahlâkî icaplara sâdık kalınmış,çok iyi tanımlanan meşruiyetine de itaat edilmiştir.Böyle kazanca yönelik faaliyetin başarılı takibi,takva ehlinden olan bir kimsenin meşakkatinin Tanrı tarafından kutsanmasının ve kendi ekonomik hayat modeliyle Tanrı'nın hoşnutluğunun bir tezahürü gibi sayılarak,itibar görmüştür."

Max Weber : The Sociology of Religion syf: 149-150 , 150-151 , 167

kendi değeryargılarının,fikirlerinin ve bunların telkin ettiği yüksek bir gayeye erişme emelinin bireysel motivasyon özelliğinde toplumdaki diğer kişiler tarafından benimsenmek suretiyle intikâlinin tespitinde, değer yönelmesinin kapsamı ile kültürel anlamlılığın somut gerçekle olan ilgisinin hadiselerle aydınlatılmasına[11] çok önem vermiştir. Nitekim,özellikle,ilâhî kurtuluşu için mukadderatında seçilmiş olma ümidini,Tanrı'nın atadığı ve yükselmesi için fırsatlar tanıdığı dünyevî faaliyetindeki başarılarıyla pekiştiren kalvinist müritler;dünyayı red eden asketikismin bütün icaplarını terk ederek,azizlerin ruhlarına hiç sığınmaksızın,ayinlerle bayram ile haccın kutsamasına itibar etmek sizin,içsel bir tevazu içinde doğrudan Tanrı'ya yönelmek suretiyle kendilerine olan güvenlerini kazanmışlar;dünyevi asketikismin dürüstlüğe,çalışkanlığa,tutumluluğa,sorumluluğa sevk ettiren güdüleri sayesinde,edinilen yüksek kazançların kişisel lüks tüketime akması engellenmiş,rasyonel yaşama biçimiyle de sermaye birikiminin teşekkülü mümkün olmuştur.[12] Elbette,nihai gaye olarak,insanın tüm arzu ve

---

11-Max Weber : The Methodology of Social Sciences syf:77-78
Bkz. dipnot:20 , syf:

12-"Gerçek manasıyla ilâhî kurtuluş peşinde koşmaya kendini adamış kimsenin biçimsel olarak bu dünyadan vaz geçmesi gerekir;yani, kısaca yaratıklarla ilgili bütün alakalarından kopması demek olan; ailesiyle olan sosyal ve psikolojik bağlarından,dünyevi mallara sahip olma gailesinden,politik,ekonomik,estetik ve cinsel bütün fiillerinden tamamen çekilmesini icap ettirir.Dünyadan feragatla ilgili bir vaziyet alışta,dünyanın kabulü anlamındaki bu gibi olaylara herhangi bir iştirak,Tanrı sevgisinden soğutmaya sevk ettirecektir.Bu dünyayı red eden asketikismdir...Diğer taraftan, beşeri davranışın sadece kurtuluşa götüren fiiller üzerine yoğunlaşması;sofu şahısların kişisel yetenekleriyle kendini Tanrı'nın aracı gibi hissettikleri mukaddes ruh haliyle ilgili olarak dünyaya katılmalarını,daha kesin bir ifadeyle dünyanın kurumları içinde fakat bunlara karşı olarak iştiraklerini gerektirebilir.Bu dünyevi asketikismdir.Bu anlamda dünya,hüner sahibi sofu kimselere,kendi sorumluluklarını da sunar.Kendi asketik ideallerine uygun olarak dünyanın biçiminin değiştirilmesi yükümlülüğünü üstlenerek;çilekeş sofu,rasyonel bir reformcu haline gelecek,belki de aslî haklar teorisini ana prensip edinen bir devrimci (Oliver CROMWELL 1599-1658) olacaktır...Dünyevi asketikliğe göre,yaşayan herkes rasyonalist sayılmasına rağmen,sadece bu anlamla sınırlı kalmamakta; kendi hayat tarzını rasyonel olarak düzene koymakla birlikte, ahlâkça irrasyonelliğe,estetiğe veya dünyanın ve onun kurumlarına karşı kendine has hissî karşı koymalarına dayanan her şeyi red etmesini de gerektirmektedir.Özellik belirten hedef olarak,bir kimsenin kendine özgü hayat tarzı ve davranışının yöntemli hakimiyetinde,daima uyanık kalınmalıdır.Dünyevi asketikismin bu tipi, hepsinden ziyade protestan çilekeşliği,kendi çeşitli kolları bu öğretiyi bağlılığın değişen dereceleriyle gösteriyorsa da;dinî fazileti tanıtlayan yegane usul olarak dünya çatısındaki yükümlülükleri yerine getirmenin sadakâtini öğreten prensibi de içine almaktadır."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:166,168

tutkularının yok edilmesi suretiyle bireyselliğin tamamıyla köreltildiği nirvana haline erişmek için,dünya işlerinden bütünüyle soyutlanmayı şart koşan budacılığın;kapitalist fiilin anlam bağını teşkil ederek dünyevi bir güdüyü aşılaması,rasyonel kazanç takibine nedensel bir açıklama getirmesi beklenemezdi.(13) Tanrı tarafından seçilmişli-

---

13-"Orjinal bir şekilde,kazanç peşinde koşmaya karşı iki karşıt tutum birbirine karışmış bir vaziyettedir.Dahili olarak,kabile,klan ve aile cemaatine mensub olan kimselerin ananeye bağlanarak ve sofuca davranarak girdikleri ilişkilerinde,hep birlikte dinî bağlarla bağlandıkları tesir sahası dahilindeki sınırsız kazanç arayışı red edilmiş;harici olarak ise,her yabancıyı aslen bir düşman gibi görerek hiç bir ahlâkî sınırlamanın uygulanmadığı ekonomik ilişkilerdeki kazanç ruhu kesin olarak sınırsızca canlandırılmış;böylece, dahili ve harici ilişkilerin ahlâğı zümreler bakımından birbirinden farklı kılınmıştır.Dahilî ve haricî vaziyet alışların gelişmesi,diğer taraftan da,ananevi kardeşliğe hesap zihniyetinin girmesini icap ettirerek,eski dinî ilişkileri yerinden oynatmıştır.Derhal,mesuliyet aile cemaati dahilinde tesis edilmiş,ekonomik ilişkiler müşterek tasarrufa tabii kılınmaktan uzak tutulmuş;kişinin kendisini saflıkla Tanrı'ya adamasına bir son verilmiş,bu takva anlayışının ekonomik saikleri baskı altında tutması nihayet bulmuştur.Gelişmenin bu cephesi,özellikle diğerlerinden ayırt edici bir özellikte olan batıda görülmüştür.Sınırsız kazanç arayışının düzenlenmesi ile ekonomik prensibin dahilî ekonomiye girerek benimsenmesi birlikte olmuştur.Sonuçta,ekonomik hayat,kuşatılan ekonomik tahriklerin işleviyle tanzim edilmiştir.

Ayrı ayrı ülkelere göre,gelişmenin istikâmeti değişmektedir. Hindistan'da kazanç arayışı üzerine sınırlamalar,sadece en üst tabakadaki soylu Brahmin ile Rajalara uygulanmaktadır.Bu kastların bir üyesinin,bazı mesleklerde iş görmesi dahi yasaklanmıştır.Bir brahman,sadece,arınmış elleriyle aşçılık yapmalıdır.Faiz karşılığı borç para veren sınıfsız rajaları hoş görmektedir.Her ne kadar, raja,ticarî kasta fırsat tanımaktaysa da,dünyanın başka hiç bir yerinde eşine rastlanmayan bu toplumsal tabakalaşma sistemindeki ticarette,bir ölçüde prensibsizliğe rastlanmaktaydı.Nihayet,eski zamanlarda faiz üzerinde yasal sınırlamalar vardı ve Roma ekonomik ahlâğını tanımlayan ceveat emptor'u (Lat.) sunmaktaydı.Yine de,Hindistan'da modern kapitalist gelişme olmamıştır.

Hindistan'daki kastların kapitalizmle olan ilişkisi,büyünün durumuna çok benzer.Hindistan'da kullanılan her yeni teknikî yöntem,ilk olarak kişinin kendi kastını terk etmesi ve ister istemez daha mütevazı sayılan bir diğer kasta geçmesi;ruhların hicretine inanıldığından beri,bunun mevcut manası,arınmadaki kaderinin bir diğer yeniden doğuşa kadar tehir edilmesi demekti.Böyle bir değişmeye güçlükle razı olunmaktadır.İlâveten,geçilen her kastın sürekli olarak saflığı kirlettiği de bir gerçektir.Sonuçta,birbirlerinin elleriyle suyun kanala doldurulmasına dahi cesaret edemeyen işçilerin,aynı imalâthane odasında birlikte istihdam edilmesi hiç mümkün olmamaktadır.Zamanımıza kadar olmasa da,hemen hemen bir asır boyunca süren ülkenin İngilizler tarafından iyelik hakkının yasalarla kullanılmasından sonra,bu engelin üstesinden ancak gelinebilmiştir.Açıkçası,elleri kolları büyüye,efsuna olan kör inançlarıyla bağlanmış bulunan böyle bir ekonomik grubla kapitalizmin gelişmesi imkânsızdır.

Bütün dönemlerde var olmasına rağmen,büyünün tahakkümünün mânen çökertilmesinin ve rasyonel hayat üslubunun tesis edilmesinin bir anlamı da,rasyonel ilhamın taşıdığı büyük önemdir.Her keramet büyünün tesirini tahrip edemez,ama mucizelerin ve başka türden

../..

ğinde rasyonel kararı gerektiren meslekî başarıya ve verimliliği sağlayan ekonomik davranışa belirleyici bir rol atfetmeyen museviliğin,

kerametlerin biçimlendirimesinde itimat sebebi sağlayan kehanet sahibi bir kimse için,kutsallaştırılan ananevi nizamı ruhen yıkmak mümkündür.Kerametler,dünyayı büyünün tahakkümünden kurtarmıştır,bunu yaparken de modern bilim ve teknoloji için,kapitalizmin uğruna bir temel yaratmıştır.Çin ise,böyle bir kerametten yoksun kalmıştır.Lao-Tse ve Taoismin durumunda olduğu gibi,kehanet dışardan gelmelidir.Her ne kadar,Hindistan bir kurtuluş dini meydana getirmemişse de,Çin'e karşıt olarak büyük kehanet vazifeleriyle ilgili malümatı olmuştur.Buda gibi tipik hintli kehanet sahibi bir kimsenin örneğinde olduğu gibi,dünyaya gelişinden önce yaşadığına da inanılan hayatıyla kurtuluşa rehberlik etmesine rağmen; kendisini Tanrı'nın gönderdiği bir kişi olarak görmemekte;kurtuluşa sevk eden yükümlülüklerde sebat gösterilmesini,her kim kurtuluşu arzu ediyorsa serbestçe seçilmişliğe bir son vererek yerini almasını,hayata rehberlik etmesini istemektedir.Mamafih,bir kimse kurtuluşu red edebilir;insanın aşırı istek ve tutkularından kurtulması yoluyla erişilen salt mutluluk Nirvana'ya ölünceye kadar girmesi kişinin kaderi olmayabilir;çok iyi tanımlanmış manasıyla,bu dünyadan nefret etmek suretiyle yalnız filozoflar, hayatından çıkardıkları sevinç ve kedere karşı kayıtsız kalma metanetini göstererek salt mutluluğa kendilerini hazırlayabirler.

Sonuçta,Hintli kehanet,aydın sınıflar için çok büyük bir mana taşır.Münevver kimseler,ormanlık sakinleri ve fakir münzeviler haline geldiler.Bununla birlikte,kitleler için Budist mezhebinin kurulmasının önemi tamamıyla farklı olup,azizlere dua etme fırsatından ibarettir.Çalışmanın kerametine inanarak mübarek bir bir kimse haline gelen kişi,ruhun bir bedenden diğer bir bedene daha iyi geçmesini temin etmesi vasıtasıyla veya serveti,uzun hayatı ve dünyanın iyiliklerini bağışlaması yoluyla iyi fiillerinin karşılığını görerek ihtiyaçlarını en iyi şekilde temin etmelidir.Böylece,en kusursuz şekliyle Budizm,cılız keşişler zümresini sınırlamaktadır.Rahipler dışındaki bütün halkın,hayatı şekillendirecek ahlâkî hükümleri sezemeyeceğinden;hakikâtte budizm, musevilere inen on emirden farklı olarak sadece tavsiye mahiyetindeki uyarılara sahip oldu.Geçmişten baki kalan en mühim hizmet fiili,rahiplerin maddî maişetlerinin devamıydı.Böyle bir fikirdeki dinî ruh,kesinlikle büyüyü yerinden oynatamaz,fakat olsa olsa onun yerine bir başka efsunu hâkim kılar.Hindistan'ın,kurtuluşun asketik diniyle ve bunun kitleler üzerindeki kusurlu fiilleriyle, musevilik ve hristiyanlığa tezat teşkil ederek aşağı tabakadaki kimselerin inançlarından doğmuş ve bunlara ait olmak üzere böyle değişmeyip kalmıştır."

Max Weber : General Economic History syf:356,357,361,362

"Budizm'i dünyayı reddeden ve evleri olmadığı için devamlı göç eden ,sadakayla geçinip düşünceye dalan keşişler yaydılar..Budist keşiş Nirvana'ya ulaşacağından emin,kozmik bir sevgi peşinde koşar.. Çilekeş keşiş,bireysel mülkiyeti reddedip,dünyadan kopmuştur;varlığının temeli kendi mesaisidir;ve en önemlisi de,gereksinimlerinin kesinlikle en aza indirilmiş olmasıdır..Tefekkürcü inzivanın yaratabildiği kural yalnız şu olmuştur:çulsuz keşiş sadece doğanın ve insanların gönüllü olarak verdiklerinden yararlanmalıdır: böğürtlenler,ağaç ve bitki kökleri,kalpten kopan bağışlar.Çalışmak keşişi,kurtuluş için tefekküre dalmaktan uzaklaştırır."

Max Weber : Sosyoloji Yazıları syf:229,237,286

büyüye karşı takındığı tavır nedeniyle hristiyanlığa yaptığı olumlu katkıyı takdirle karşılamasına rağmen,M.Weber,inananlarının meslek teşekküllerinin dışında bırakılmış olmaları sebebiyle,dünyevi asketikismin kökeni veya başlatıcısı olmadığını,kapitalist fiilin nedensel açıklamasını ifade etmediğini savunmuştur.(14)

14-"Her kapitalist istidata karşı,katolik ahlâğın simgesel nefreti ve bunu devam ettiren Lütheran tavrı;esas itibarıyla,kapitalist bir ekonomideki şahsî olmayan ilişkilerin muhalifliğine dayanmaktadır. Kilisenin ve nüfuzunun dışında cereyan eden kaçınılmaz insan işleriyle belirlenen bu şahsî olmayan ilişkilerinin;ahlâkî doğrultu hattında kilise tarafından içine işlenerek ve nevi değiştirilerek önü alınmak istenmiştir.Efendi ile kölesi arasındaki ilişkiler doğrudan ahlâkî düzenlemeye maruz bırakılırken;içteki ve dıştaki ahlaksal vaziyetlerde ikili tavır alınmasıyla,cemaatte kardeş sayılmayan veya kurulmuş cemiyete üye olmayan yabancılardan faiz alınmasına müsamaha edilmiştir.Bu ikili tutumu,özellikle emaneten idare ve bütün çeşitleriyle politik maliyeyle ilgili diğer irrasyonel mahiyetteki ekonomik işlerin tasdiki takip etmiştir.Asırlar boyu museviler bu işlerde özel bir maharet edinerek,bunları yararlı kıldılar ve rağbet edilen bir meşgale haline getirdiler.Fakat, bütün bunlar toplum dışı kalmış kimselere ait kapitalizmdi,batıda yaratılan rasyonel kapitalizm gibi değildi.Sonuç olarak,geniş iş adamı kesimiyle,modern ekonomik durumun yaratıcıları arasında museviye çok ender rastlandığından;müteşebbisler tipi tamamıyla hristiyandır,sadece hristiyanlığın sahası dahilinde idrak olunabilir.Bilâkis,musevi imalâtçılar,modern bir fenomendir.Başka bir sebep yoksa,meslekî teşekküllerin dışında kalmaları nedeniyle musevilerin rasyonel kapitalizmin teşekkülünde paylarının olması imkânsızdır.Esnaf birlikleri yanında bile kendilerini güçlükle muhafaza etmişler hatta Polonya'da olduğu gibi,çok sayıdaki işçi kesimi üzerinde hâkimiyet kurmuşlar,dahilî endüstride veya manüfaktürlerdeki müteşebbislerin kapasitelerini düzene sokmuşlardır. Buna rağmen,hakiki musevi ahlâğı,özellikle Talmud'un gösterdiği şekildeki ananeye bağlılık demektir.Takva ehlinden olan musevinin her hangi bir yeniliğe karşı duyduğu nefret,tamamı tamamına,büyüyle olan inançla kemikleşmiş müesseseleriyle her hangi bir iptidai kavmin arasındaki bir kimsenin tavrının büyüklüğü kadardır.

Her ne kadar musevilik,hristiyanlığa büyüye karşı duyulan husumeti nakletmişse de;modern rasyonel kapitalizm için hatırlanacak önemi daha azdır.Musevilik ve hristiyanlık bir yana,iki veya üç doğuya özgü mezhepde dahil olmak üzere,(bir tanesi Japonya'dadır) büyüye karşı samimi bir şekilde çarpışmayan din yoktur.Belki de,musevilikteki büyüye karşı bu düşmanlık,israillilerin vaad edilmiş ülke olarak Kenan diyarını keşfettiklerinde;Jahve,volkanların, depremlerin ve tehlikeli bulaşıcı hastalıkların Tanrısı iken,tarımsal büyünün de ilâh Baal'in hükmünde olduğu keyfiyeti dolayısıyla ortaya çıkmıştır.İki inanan kesim arasındaki düşmanlık,Jahveh'in zaferiyle sonuçlanınca,Baal'e tapınanların büyüsüne olan bağlılık itibardan düşmüş;çöküşün ve Tanrısızlığın namıyla damgalanmıştır. Musevilik,muhtemelen hristiyanlığı ortaya çıkardığından beri,büyüden tamamıyla müstakil bir din olma hususiyetini kazandırdığından bu yana;ekonomik tarih bakış açısıyla,çok önemli bir hizmette bulunmuştur.Büyünün hâkimiyetinin dışındaki bir alanda olmasından dolayı,hristiyanlık,ekonomik hayatın rasyonelleşmesi önündeki çok mühim engellerden birini aşmayı başarmıştır.Büyü,teknolojik ve ekonomik ilişkiler kalıbını kendine tabii kılar.Çin'de,demir yolları ve fabrikaların inşaasına törenle başlanmaşına girişildiğinde,.. büyüyle mücadele edilmiştir."
Max Weber : General Economic History syf:359-361

Kapitalist eylemin güdüsü olarak,protestan çağrıdaki ilâhi kurtuluş olarak dünyevi asketikizmi öne sürerken,bireysel motivasyon kavramıyla(15),faaliyette bulunan kişinin fiilinin nedenselliği,kendisi açısından gerekliliği ve hatta haklılığı açıklamasını ifade eden bir anlam bağını kast eden M.Weber;sosyal anlamda faaliyette bulunulmasının bireysel bir sebebi olarak bu motifin içerdiği anlam bağını karakterize eden kültürel değerlerin özelliklerine göre tipleştirilebileceğini(16) de savunmuştur. Aynı faaliyet tarzını,hedef seçme ve

15-"Güdü,eylemde bulunan kişinin kendisine veya gözlemciye karmaşık şahsî anlam olarak gözüken konudaki davranışı için elverişli bir temel teşkil eder.Anlama seviyesinin yeterliliği terimini,alışılmış düşünce tarzı ve duygusallığımıza göre,ahenkli davranış yönünün kişisel yorumuna uyguladığımız zaman,bütünü meydana getiren diğer kısımlar,ikili ilişkinin içine girerek anlamanın bileşik tipini oluşturmak suretiyle kabul görürler.Daha yaygın olan ifadesiyle 'doğru' kabul edilmektedir.Diğer taraftan,hadiselerin birbirini takip ederek bir ardışıklık yorumuyla yeterli bir nedenselliğe muhtaç olması,tecrübeyle kurulan genelleştirmelere göre,benzer bir yolla,olaydaki anlamanın bileşik yönünün bilfiil vukuu bulması ihtimali daima mevcuttur.Bu muhakemeyle,anlama seviyesinin yeterliliğinin ne olduğuna bir misâl olarak,geçerli olan hesaplama normlarımıza veya düşüncemize göre,bir aritmetik probleminin doğru çözümünü gösterebiliriz.Diğer bir deyişle,aynı fenomenin nedensellik içeren yeterli seviyedeki yorumunun,aynı sorunun doğru veya hatalı bir çözümünün olduğu denenerek çıkarılan genel sonuçların doğrulamasına göre yapılan istatistikî olasılıkla ilişi vardır.Bu,yine devamlı olarak süregelen kabul görmüş normlara isnad edilmesine rağmen,tipik hataları ve simgesel şaşkınlıkları dikkate almayı da kapsar.Böylece,sebep teşkil eden nedensel açıklama,az bulunan ideal vaziyetindeki sayıca düzenliliğine rağmen,daima hesap edilebilir bazı sezgisiyle beşeri yeteneğin azmettireceği bir olasılığa bağlıdır;açık olarak yapılan veya kişisel olan verilmiş izlenebilir bir vakıa,ancak örnek alınan veya beraberinde refakat eden diğer bir olguyla izah edilebilir."
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization s:98-99

16-"Açık olarak yapılan eylemin ve güdülerinin birlikte doğru olarak idrak edilmesi halinde,ve aynı zamanda onların bağıntıları anlaşılabilir makul bir anlamlılığı taşıdığında;belirli yöndeki faaliyetin doğru bir yorumuna erişilir.Tipik sayılan faaliyetin doğru bir nedensel yorumunun manası,tipik olarak gösterilmesi talep edilen, (eylem ve güdüsü olmak üzere) her ikisinin birlikte anlama seviyesinde lâyıkıyla idrak edilmesinin ve aynı zamanda da bazı derecedeki nedenselliğin yeterliliğinin yorumlanmasının yöntemini ifade eder.Şayet,anlama hususundaki yeterlilik eksikse,o zaman,tam benzerliğin hangi yüksek derecede olduğunun,olasılığın sayısal olarak nasıl kesinlikle belirlenebildiğinin hiç önemi yoktur;açık olarak yapılan veya kişisel süreçlerle gerçekleşen faaliyetle ilgilenilse dahi,yine de anlaşılmayan istatistiki ihtimaliyet hep var olacaktır Diğer taraftan,en mükemmel yeterlilikteki anlama seviyesi bile, sosyolojik bakış açısından,sadece,hakikaten çoğunlukla belirli bir yöndeki anlamlılığı içine alan faaliyetin ihtimalî varlığı uğruna bazı çeşitteki açıklılığının bulunduğu kadar nedensel öneme sahiptir.Bunun için,sık sık vukuu bulan bir ortalama tip veya saf tip yaklaşımıyla bazı sınıflamalara (derecelendirmelere) karar verilebilir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:99-100

araçları kullanma olmak üzere bütün anlamıyla benimsemiş,bilinçli olarak bağlanmış kişilerde dahi çok çeşitli bireysel motiflerin bulunabileceğini kabul etmesine rağmen;karizmatik nedenselliğin(17),bir tür iç yorumları ve anlamları şeklinde kişide doğan motivasyonunun, böylece toplumun kültürel hayatının bütün özelliklerini taşıdığının

---

17-"Sadece asketik protestanlık,büyüyü ve ilâhî kurtuluş takibinde doğaüstü güçleri bütünüyle ihraç ederek;en yüksek şekliyle,akla en fazla değer veren ve aydınlanma fikriyle meşgul olan bir dindir.Protestan çilekeşlik,evvela kişiyi dünyevi mesleğinde vaftiz ederek,ilâhî kurtuluş için dinî motivasyonları tek başına yaratmıştır..Diğer taraftan,yemeden,içmeden ve her türlü dünyevi zevklerden sürekli olarak kendisini uzak tutmayı ifade eden karizmatik asketikism,rahiplerin saflığı,arındırılması,dinî zirve,davranışın ziyadesiyle olağanüstü bir tipiymişcesine evvela iffet fikrinden zühur etmiş,karizmatik vasfın emaresi sayılmış,Tanrı'nın efsunlu kontrolü için gerekli olan araçların ehliyet,hüner ve iktidarlarının kendinden geçercesine vect halinde değer kazanmasının kaynağı haline gelmiştir..Diğer bir deyimle,her hangi bir dinî gruptaki kurtuluşun veya Tanrı mağfiretinin araştırılması,yükseldikleri anda fiili olarak tesirde bulunmak için gösterdikleri gayretle çok güçlü bir fırsata sahip olurlar;dinî motivasyonların dışına çıkarlar,kesin olarak kültürel bütünlüğün değer yargılarından zühur ederek fiilî hayat tarzının sistemezasyonunun sebebi haline gelirler.Bu gibi hayat tarzının hedef ile manası,bu dünyaya hep birlikte yönelerek baki kılınabilir veya bu dünya uhrevi hayatın odak noktasını,faaliyet merkezini teşkil edebilir,hiç olmazsa kısmen de olsa bunları gerçekleştirebilmelidir.Çeşitli dinlerde, bu,muhtelif usullerle ve farklı derecelerde fazlasıyla vakii olmakta,hatta her bir dindeki kendi değişik mizaçtaki taraftarlarının arasında bile birbirlerine uyabilen farklılıklar bulunmaktadır.Bundan başka,hayat tarzının dinî sistemezasyonu,taraftarlarının mizacına bağlı olan,şimdiye kadar ki belli limitteki ekonomik tavır üzerine sarf edilen baskıyı konu edinmektedir.Nihayet,dinsel güdüler,ki özellikle ilâhî kurtuluş ümidi,hayat tarzı ve hususi olarak ekonomik tavırların tarzı üzerine her hangi bir baskıyı gerektiren bir çabaya ihtiyaçları yoktur.Mağfiretin kendisi,bu hayatın öncesinde hazırlanmış örnek bir yansı şeklindeki süreç tarzına büründüğünde,tamamıyla kişisel usullerin tarzı olarak bu dünyada vukuu bulduğunda veya öbür dünyadaki hayatın şartlarının biçimini bir ön takdis özelliğinde bu hayatıyla hazırladığında;ilâhî kurtuluş ümidi,hayatın idaresi için daha geniş kapsamlı sonuçlara sahiptir. Daha sonraki durumlarda,bu ön takdis,ruhi arınmanın tedrici bir usülü veya yeniden doğuş anlamındaki ruhun aniden dirilişi gibi hatıra gelmelidir."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:269-270 , 237-238, 149-150

" Belirli her hangi bir hadiseye müessir olan nedenlerin sayısı ve tipi daima sınırsızdır,bunlardan hiç biri bir diğerinden ayrı olarak tek başına ele alınarak yararlılığı üzerinde durulamaz.Sayısız bireysel olaylar hakkında var olan kararlar karmaşası,sadece,gerçeğin önkabulsüz olarak çözümlenmesine girişilen ciddi bir teşebbüsün sonucudur..Kültürel değerlerle bağıntı halindeki somut gerçek,tek başına bile nedensel açıklamanın objesi durumundadır..Bu nedenler arasından,sadece bireysel hale isnad edilerek,bir vakıanın aslî görünüşünü teşkil edenler seçilmelidir.Fenomenin bireysel hususiyetiyle alakadar olmaktayız."

Max Weber : The Methodology of Social Sciences syf: 78

önemi üzerinde durmuştur.

> "..kişinin hayatı ve dünya,sosyal ve evrensel hadiselerin tamamı,sistemleştirilmiş ve ahenkli kılınmış kesin bir anlamı içerir.Şayet,insanlığın yönelmek zorunda kaldığı davranışının manası kurtuluşu temin ediyorsa;sadece, içerdiği bu anlamla bağıntı kurulmak suretiyle,hayat, birleştirilmiş ve bir mana katılmış örnek bir davranış olarak ele geçirilir.Artık,bu anlam yapısı,değişen biçimlere girerek,mantıken tamamıyla farklı olan cemaatlerde birleştirici güdüler haline gelmek suretiyle kaynaşmayı sağlarlar."(18)

Bütün sosyal olayların uygulayıcısı durumundaki fertlerin aynı faaliyet tarzındaki bu biri diğerine göre farklılık gösteren bireysel motiflerin her fiilde tespit edilmesinin,ahenkli bir bağıntı kurulmasının mümkün olmadığını kabul eden M.Weber;tarihsel dönemlerin özelliğine göre çeşitlilik gösteren bireysel motiflerin anlam bağını teşkil eden kişisel değer yargılarının tamamının,o dönemde geçerli olan fiilî bir değerler ağını meydana getirdiğini belirtmiştir.Kültürel değerlerin ihtiva ettikleri anlamların kişiye bireysel motif özelliğinde intikâliyle gerçekleşen fiillere ancak içerdikleri değer bağıntısı yoluyla nüfuz edilebileceğini önermesi;belli tarihsel döneme ait olan olguları o çağa hâkim olan değerlerin etkinliği açısından bakmak zaruretini ortaya çıkarır ki;bu da,geçmişe bu günün değer yargıları ve beklentileriyle yönelinmesi halinde,olaylara hâkim olan ve faaliyeti belirleyen değerin tespitinde yanlışlıkların yapılmasına neden olur.

İşte bu nedenle,sosyoloğun,kendini değer yargılarından tamamıyla arındırmış olarak,yaşadığı çağa egemen olan değer ile alakâlardan kendisini ayrı tutarak,eylemin anlam bağını teşkil eden kültürel değeri doğru seçmesi gerektiğini vurgulayan M.Weber;seçilen belli bir değere ait,sadece o dönemde geçerli olmak üzere,şahısların yükledikleri kişisel anlam olarak pek çok değer yargısının bulunduğunu;ancak, değer-eylem bağıntısının kurulması halinde bireysel olaylar karmaşasına en gerçekçi bir şekilde yönelinebilineceğini savunur.Zira,sosyal olaylar,fiziksel neden-sonuç ilişkisinde olduğu gibi süreklilik özelliğine sahip olamadığından dolayı,genel yasalar vasıtasıyla gerçek mahiyetleri kavranılamaz. Değer yönelmesini haklı kılan bireysel motivasyon dikkate alınmaksızın;ne kültürel değerleri kendi karizmatik şahsiyetinde müessir bir güç haline getirmesinin sonucunda belli bir faaliyet tarzını kişilere davranış tarzı halinde benimseten dinsel öncülerle gerçekleşen sosyo-ekonomik oluşumlar yorumlanabilir;ne de

---

18-Max Weber : The Sociology of Religion syf:59

kişinin kendi istek ile arzusuyla bilinçli bir şekilde benimsemesi yerine,nesillere aktarılan kemikleşmiş değerler birikimine,yargılarla dokunulmaz kılınmış tabulara hazır bulduğu şekliyle riayet etmenin tabiiyeti sonucunda,doğruluğunu asla muhakeme etmeksizin kabullenerek gelenekselleşen faaliyetlerin mahiyetine nüfuz edilebilir.

c-Genelleşmiş Faaliyet Tipi :

Böylece,sosyal eylemin gerçekleşmesini sağlayan ve kişi için sözkonusu fiili gerekli kılan güdüyü dikkate almakla,doğrudan doğruya eylemdeki kişisel anlamların yorumlanmasına yönelen M.Weber;fikirleri, inançları,değerleri ve hatta tesirini hissettiren hürafeleri dahi eylemin güdüsel açıklaması olarak deneysel bir şekilde gözlenmesi gerektiğini vurgulamakla,eylemin anlamını,güdüsüne göre belirlemektedir.(19)

19-"Nitekim,anlama,diğer bir çeşitinde olduğu gibi,manasını açıklayıcı kabilinden de gözlemlenebilir.Böylece,güdüye dayanarak,bir kimsenin 2x2:4 önermesiyle bağıntı kurarak anlamını ifade ettiğinde veya bunu yazdığında,kesinlikle bu anda ve bu şartlarda onun ne yapmak istediğini hemen anlarız.Eğer biz,kişinin,bir ana hesap defteriyle bilanço ile meşgul olduğunu veya bilimsel ispat yaptığını ya da bu özel ise uygun gelecek kısımda diğer bazı görevle iştigal ettiğini biliyorsak,bu mütalâayla,"anlamaya" erişebiliriz. Bu,yapılan işi yerinde,anlaşılır ve daha şümullü olarak manasını kuşatan çevre ile şartlarını kapsayan motivasyonun rasyonel anlamıdır.Böylece,oduncunun veya silâh nişancısının güdüsüne dayanarak eylemin anlamını görebiliriz;ayrıca,eğer oduncunun bir ücret için çalıştığını veya kendi ihtiyaçlarından dolayı odun kestiğini ya da bunun bir eğlence uğruna mümkün olduğunu bilirsek,doğrudan bir gözlem yapmış oluruz.Fakat,daima öfkelenmeye,duygusal köpürmeye uygun olarak çalıştığından,irrasyonel bir durumdadır.Benzer şekilde,idam mahkûmunu kurşuna dizen asker bölüğünün bir üyesi olarak ateş etmeye kumanda eden bir kimse olduğunu,düşmana karşı savaştığını,bir öc alma duygusuyla savaştığını bilirsek,kişinin,silâh kullanmasına sevk ettiren güdüyü daha iyi anlarız.Sonuncusu,müessir niyetiyle ve böylece kesin bir anlamıyla irrasyoneldir.Nihayet,şayet biz, kıskançlık ve hasedlikle,fenalık veren gururla veya kötü muameleye uğrayarak kişinin tahrik olduğunu bilirsek;birden bire feveran şeklinde ortaya çıkan öfkesinin manasını daha iyi kavrarız.Son misallerin tamamı,müessir niyet sebebiyle irrasyonel güdülerden çıkmaktadır.Yukardaki bütün durumlarda,hususiyeti olan fiil anlaşılabilir ardışıllıktaki bir güdüye mâlik olduğundan,anlama,davranışın fiilî istikâmetini izah eden bir muamele gibidir.Böylece,faaliyetin şahsî anlamıyla ilgilenen bir bilim için,açıklama,kişisel yorumlarıyla anlaşılabilir faaliyetin fiilî yönündeki kompleks manasının idrakini gerektirir.Bu gibi bütün durumlarda,süreçlerin geniş olarak etkileyici olduğu,faaliyetin kişisel anlamının da daima münasebeti olan karmaşık manaları kapsadığı yerde bile,zihinde tasarlanan anlamı yoklamalıyız.Bu alışılmış usulden ayrılmayı gerektirir,böyle düşüncede sadece rasyonel olarak maksatlı faaliyet durumundaki niyeti ifade eder."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf: 95-96

Tüm toplumsal hayatı,sadece ekonomik alt yapıya bağımlı kalarak egemen olan ilişki kalıplarının her döneme has kendi genel yasalarıyla,neden-sonuç bağıntısı içinde açıklayan K.Marx'ın tersine;kültürel fenomenlerin,sosyal faaliyetlerin içtimai kanunları yoluyla kavranılamayacağını (20),bütün ilişki ve olaylarda kişinin bizzat kendisinin artık önem

---

20-"Kültürel fenomenin görünüşünün önemi ve bu anlamlılığın temeli,her ne kadar çözümsel yasaların bir sistemi tarafından ortaya çıkarılamıyor ve anlaşılır kılınamıyorsa da;yine de,kültürel hadiselerin anlamlılığı bu olaylara bir değer yönelmesini önceden hazırladığı için kusursuz kılabilir.Kültür kavramı bir değer kavramıdır.Değer düşünceleriyle bağıntı kurduğumuz nisbette,deneysel gerçek kültür haline gelir.Var olan somut gerçeğin sadece küçük bir kısmı,alakadar olduğumuz değer sınırlaması tarafından belirginleşir ve tek başına anlamlı bir hale gelir.Değer yönelmesi,hadiselerle değerler arasında bağıntı kurması dolayısıyla önem kazanan ilişkileri açıkladığı için anlamlıdır.Sadece bireysel vasıfları öğrenmemiz bakımından değer yönelmesi halinin genişletilmesi faydalıdır.Keşfedemiyorsak da,önceden farz edilemeyen deneysel bilgi araştırması vasıtasıyla değer yönelmesi anlamlı kılınabilir.Tercihen,anlamlılığın algılanması,değer yönelmesinin araştırmanın objesi haline gelmesi bakımından gereklidir.Doğal olarak anlamlılık,bu nedenle yasalarla uyumlu olmayabilir,daha fazla genel olan kanun daha az uygunluk taşır.Bize göre fenomenin özel anlamı,doğal olarak diğer pek çok fenomenle paylaşılan bu ilişkiler içinde bulunmaz.

Gerçek üzerindeki ihtimamın odak noktası,kültürel anlamlılığın ışığı altında böylece tesir ederek yasalara ve genel kavramlara dayanan gerçeğin çözümlenmesinden tamamıyla farklı olan fenomene anlam katan,ayırt edici nitelik kazandıran ve bir düzen getiren değerlerin rehberliğiyle olur.Gerçeği çözümleyen bu iki tipten hiç birinde,bir diğeriyle mantıkî bir ilişkiye girmeye gerek duyulmamaktadır.Bireysel örneklerde uyuşabilmelerine rağmen,arasıra tesadüf etmeleri,prensipte farklı olmadıklarını düşünmemize neden olursa çok kötüdür.Para ekonomisinde değişimin anlamlılığı gibi bir fenomenin kültürel manası,modern kültürün temel bir unsuru olarak geniş bir ölçek üzerinde var olur.Fakat,tarihi bir gerçek olarak oynamış olduğu bu rolü,kültürel anlamlılığını anlaşılır kılması bakımından nedensel olarak açıklanmalıdır.Değişimin genel görünüşleri ile pazar tekniğinin çözümlenmesi,çok mühim ve zorunlu olan ilk görevimizdir.Sadece analizin bu tipi,tarihi bakımdan değişimin modern dünyadaki aslî önemine nasıl kavuştuğu gibi cevaplandırılmamış bir soruya girmemekte,bütün bunlardan başka,esas olarak ilgilendiğimiz konu olarak,değişim tekniğinin tanımlanması ve hiç bir yasadan kaynaklanmayan bu teknikle alakadar olunması için,var olan bir bilim uğruna para ekonomisinin kültürel anlamlılığı üzerinde durulmaktadır.Satın alma gibi değişimin oluşumsal özellikleriyle hukukçuların ilgilenmesine rağmen,biz,somut tarihi bir gerçek olarak geniş kapsamlı şekilde var olan günümüz değişiminin kültürel anlamlılığının çözümlenmesiyle uğraşmaktayız.Bir açıklamaya gereksindiğimizde;günümüzde olduğu kadar antikte de değişimin tamamen aynı oluşumsal özellikleri taşıdığı örneğinde olduğu gibi,kültürümüzün sosyal-ekonomik görünüşlerini idrak etmek istediğimizde;para ekonomisinin önemi nerde vaki olur gibi bir soruyla karşılaştığımızda;tamamıyla farklı olan grupların temel mantıkî prensipleri araştırmamıza dahil olur.Bu kavramları,araştırmayla sağladığımız yoğun ekonomik fenomenin genel özellikleri ile uygulayacağız,hakikaten,kültürümüzün anlamlılık taşıyan çehreleriyle uygun olduğu nisbette bu kavramlar yorumumuzun aracı haline gelirler.Araştırma-

../..

kazandığını ısrarla vurgulayan Max Weber;

> "Güdü,eylemde bulunan kişinin kendisine ve gözlemciye karmaşık şahsi anlam olarak gözüken konudaki davranışı için elverişli bir temel teşkil eder."(21)

demekle,bir taraftan eylemi,bireysel motivasyonunu esas alarak açıklarken,diğer taraftan da bunu nedensellik bağıntısı halinde araştır-

---

mızın gayesi,bu kanun ve kavramların açıklanması yoluyla,oldukları kesin şekline ulaşmak değildir.

Evrensel kavramsallaştırmanın objesinin ne olacağına kesinlik le "önkabulsüz" olarak karar verilememesine rağmen;ticaret kültürü diye adlandırdığımız anlamlılığın sonsuz çeşitlilikteki belirli kısımlarıyla ilgi kurarak sorunu çözümleyebiliriz.Tarihi bir fenomen bilgisini,bireyselliğin bir anlam ifade ettiği tarihî manasıyla araştırabiliriz.Bunda belirleyici öge olarak,sonsuz değişkenlikteki fenomenin yalnızca sınırlı bir kısmının önkabulü vasıtasıyla,bireysel bir fenomen bilgisinin mantıkî olarak anlamlı bir hale gelmesi önemlidir.Tasavvur edilebilen en geniş kanun bilgisiyle dahi,hiç de teferruatlı olmayan gerçeğin en küçük bir kısmının tanımlanmasının yapılmasıyla,muhtemel bireysel bir durumun nedensel açıklamasının nasıl olacağı sorunu karşısında çaresiz kalınmaktadır.Belirli herhangi bir hadiseye müessir olan nedenlerin sayısı ve tipi daima sınırsızdır ve bunlardan hiç biri bir diğerinden ayrı olarak tek başına ele alınarak yararlılığı üzerinde durulamaz.Sayısız bireysel olay hakkında var olan kararlar karmaşası,sadece,gerçeğin önkabülsüz olarak çözümlenmesine girişilen ciddi bir teşebbüsün sonucudur.Bu sonuç yalnızca,her bir münferit anlama yeteneğinin,kesinlikle ayrıntılı olarak ifade edilemeyen bir yasaya ait olan sonsuz miktardaki algılama ögelerinin yoklanmasına son veren bir açıklamayla muhtemel gözükmektedir. Düzen,gerçeğe yaklaştıran kültürel değerlerle bağıntılı olduğundan dolayı,somut gerçekliğin yalnızca bir kısmı bizi alakadar ettiği ve anlamlı geldiği her durumdaki şartta bu karışıklığı beraberinde getirmektedir.Son derece karışık olan somut fenomenin,sadece bu tarafı,genel olarak kültürel önem atfettiğimizden dolayı, değerli bilgileri içermektedir.Kültürel değerlerle bağıntı halindeki somut geçek,tek başına bile nedensel açıklamanın objesi durumundadır.Bu nedensel açıklama aynı özelliği gösterse dahi,tam gerçeklik halindeki her hangi bir somut fenomenin ayrıntılı nedensel açıklaması;yalnızca pratik olarak imkânsız olmakla kalmamakta, basit olarak da abes kaçmaktadır.Bu nedenler arasından,sadece bireysel hâle isnat edilerek,bir vakıanın aslî görünüşünü teşkil edenler seçilmektedir.Fenomenin bireysel hususiyetiyle alakadar olmaktayız.Nedensellik sorunu,yasayla ilgili olmayan fakat,somut nedensel ilişkilere ait olan bir sorundur.Nedensellik,bazı bariz sonuçlar doğuran örnek hale isnad edilen,genel hususiyet altındaki hadiseyi kapsamaya ait olan bir sorun değildir.Nedensellik,isnadla ilgili olan bir konudur.Tarihî ferdiyet özelliğinde dikkate alınan kültürel bir fenomenin nedensel açıklamasında;sebep belirten yasalar bilgisi araştırmanın gayesi değil,sadece birer aracıdır.Yasa bilgisi,nedensel isnadın kültürel anlamlılık taşıyan erkinlik fenomeninin unsurları olarak somut nedenlerine,sebep teşkil eden isnatlar olarak yönelmesini kolaylaştırır ve mümkün kılar.Sadece yasalar sayesinde somut ilişkiler bilgisi bir değer ifade eder.

../..

21-Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:98

maktadır.Böylece,insan eylemine nedensel açıklamalar getirmek suretiyle,empirik gözlemlerinde yorumlayıcı anlamayı kullanmasıyla,sosyolojinin konusunu,kişinin sosyallik niteliğindeki etkinliğiyle sınırlandırmaktadır.

> "Sosyoloji,(kelime burada çok fazla belirsiz olan anlamıyla kullanılmaktadır.) sosyal faaliyetin gerçekleşme şeklinin ve sonuçlarının nedensel açıklamasına ulaşmak için,bunun yorumlayıcı bir özellikte anlaşılmasına teşebbüs eden bir ilimdir.Faaliyet ise,eylemde bulunan kimsenin kendisine subjektif (kişisel) bir anlam verdiği bütün insan davranışlarını kapsamaktadır.Bu anlamda faaliyet,görünüşte fark edilebilen bir davranış olabileceği gibi,tamamıyla içten gelen ve şahsi olan bir tavır özelliğini de taşıyabilir; bir duruma olumlu anlamdaki müdahaleyi kapsayabilir veya böyle bir durumdan düşünerek çekinmeyi,pasif şekildeki kabullenmeyi de ifade edebilir.Faaliyet kişinin bu davranışında,diğer şahısların davranışlarından dolayı bir anlam çıkardığı,diğerlerin davranışlarını dikkate aldığı ve böylece kendi faaliyetlerine yön vererek yönlendirdiği oranda oranda sosyaldir." (22)

Güdüsel açıklamaların empirik bir gözlemle sosyal faaliyetin içeriği ve istikâmeti üzerinde etkili olup olmadığının tespitini yap-

---

> Daha genel ve soyut yasalar,bireysel fenomenin nedensel isnadına daha az katkıda bulunduklarından;kültürel hadiselerin anlamlılığı daha fazla dolaylı olarak kavranılır.Bütün bunların sonucu nedir? Doğal olarak yasalar,evrensel önermeler bilgisini ifade etmekle birlikte soyut kavramlar kurarlar;düzen bilgisi ve yasalar halinde formülleştirme girişimi kültürel bilimlerde ilmî haklılığa sahip değildir.Tam tersine olarak,tarihçilerin nedensellik bilgisi,somut nedenlere yönelen belirli sonuçların isnadını kapsıyorsa ;tekrar tekrar vuku bulan nedensel ardıllık bilgisi gibi genellik le imkânsız olan usul mantığı yaklaşımı olmaksızın her hangi bir ferdi tesirin isnadı geçerli olur.İlişkinin yegane unsuru,tesir için nedensel sorumluluğu üstlenen,somut bir durumdaki birey ise de;söz konusu olan nedensel açıklama,belirsiz durumlarda genel olarak usul bilgisinden ve açıklamayla ilgili aynı kompleksin diğer elemanlarından umulan tahminî etkileri yoluyla belirlenebilmektedir...Yukarda varılan sonuç,kültürel olayların objektif çözümlemesinin,takip edilen usule göre ideal bilim tezi olarak yasaların deneysel gerçekliliğinin azaltılmasının anlamsız olduğudur.Örneğin,kültürel veya zihnî olaylar nesnel olarak daha az yasalar tarafından hükmedildikleri için,çoğu kez muhafaza edilmiş olan yasalar hiç de anlamsız değildir.Diğer bazı sebepler dolayısıyla yasalar anlamsızlık taşırlar.Birincisi,sosyal yasalar bilgisinin toplumsal gerçeğe vukuf olmak yerine,çeşitli katkılarından birisi olarak zihnimiz sayesinde bu maksada erişmek için kullanılmış olmasındandır.İkinci olarak da,bize göre kesin somut bireysel durumlara sahip olan gerçeğin müşahhas burçlarının anlamlılık temeli üzerinde bulunanların dışında diğer kültürel olayların mahiyeti idrak olunamaz.Hangi anlamda ve hangi yerlerde olursa olsun bu durum hiç bir yasa tarafından bize bildirilmez;her bireysel hadeki kültür görüşümüzün ışığı altındaki değer-düşüncelerine göre karar verilir."
> Max Weber : The Methodology of Social Sciences syf:77-80

22-Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:88

makla görevli olan sosyoloğun[23], öncelikle eylemin gerçek güdüsünü saklayan bilinçli şekilde beslenilen esas motif ile diğer muhtelif tavırları dikkate alması gerektiğini belirten M.Weber;güdüsel açıklamanın yeterliliğine ise,nedensel olarak anlamlılık bağıntısının[24] kurulmasıyla erişileceğinde ısrar etmiştir.Bu arada,değer yönelmesi ile eylemin anlam ve maksatları arasında bir bağıntı kurulamaması

23-"Her yorumlamayla,açıklık ve kesinliğe varmaya teşebbüs edilmesine rağmen,anlama açısından gözüktüğü şekliyle böyle bir yorumun açıklığının nasıl olduğunun önemi olmadığı gibi,bu sıfatıyla tek başına nedensel olarak geçerli bir yorumlama olduğu da iddia edilemez. Bu seviyede,yorumlama,yalnızca aklın kabul edebileceği havsalaya sığan özel varsayımlar üzerine kurulmalıdır.İlk olarak,eylemde bulunan kişinin kendisi için lâyıkıyla iyi açıklanabilen,çeşitli güdüleri saklayan ve baskı altında tutan,faaliyetinin gerçek sürükleyici dışavurumunu teşkil eden bilinçli bir güdüsü olabilir. Nitekim,bu gibi durumlarda,kişisel dürüstlüğe özgü yapılan bireysel tahliller bile nispi bir önemdedir.Artık sosyoloğun görevi, bunlar fiilî olarak kişinin bilinçli maksadının somut bir kısmı olmasa bile,hiç bir surette bu mümkün olmasa veya tamamını kuşatmasa dahi ,bu gibi güdüsel hallerin farkına vararak tanımlamak ve çözümlemek olmalıdır.Bu,anlama yorumunun güçlükle ayırt edilebilen bir halidir.İkinci olarak,gözlemciye aynı veya benzer olarak gözüken faaliyet süreçlerinin,fiilen eylemde bulunan kişinin ziyadesiyle karmaşık çeşitlilikteki güdüsel haline uygun gelmesidir. Üçüncü olarak,her hangi belirlenmiş durumlarıyla eylemde bulunan kişiler,tamamını anlamaya muktedir olduğumuz,zıt ve çatışan itici kuvvetlerin sık sık hükmü altına girerler.Bu gibi hallerin geniş miktaroaki kısmında,çatışan güdülerin nispî tesir derecesinin yaklaşık tahminine ulaşmanın mümkün olmadığını,çoğu kez kendi yorumumuzdan emin olamadığımızı tecrübelerimizden biliyoruz.Sadece çatışmanın fiilî sonucu,hükmün güvenilir ve sağlam bir temelini verir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf: 96-97

24-"Anlama,iki çeşitte olabilir.Birincisi,sözlü ifadeyi kapsaması dolayısıyla şahsî anlamlılığı faaliyetle verilmiş (açığa çıkmış) olduğundan gözlemle ilgili olarak kavranılır.Böylece,bu anlamda dolaysız bir gözlem mahiyetindeki 2x2:4 eşitliğini duyduğumuz veya okuduğumuzda manasını derhal kavrarız.Bu,fikirlerin doğrudan rasyonel anlamlılığı halidir.Biz,sözlü yüz ifadesiyle,telâşlı itiraz haliyle veya irrasyonel diğer meyillerle meydana gelen öfke feveranını, hiddet isyankârlılığını daima kavrarız.Bu ise,doğrudan gözlemle ilgili olarak kavranılan irrasyonel duygusal karşı koymalardır. Benzeri bir müşahadeyle,bir odun kesicisinin faaliyetini veya imalatta kendini yetiştiren her hangi bir kimseyi ya da hayvanlar üzerinde kullanılan silâh yapımcısının maksatlarını anlayabiliriz. Bu,faaliyetlerin anlamını rasyonel olarak gözlemlemedir..Bütün bu durumlardaki anlama,aşağıdaki mevcut şartlarından birisinin açıklayıcı manasını kavramayı gerektirir.(a)tarihi yaklaşımda olduğu gibi,belirli bir şahsın faaliyetine göre manasını bilfiil zihinde tasarlanması;(b)sosyolojik yaklaşım durumunda olduğu gibi,yoğun doğal olayların ortalamasıyla faaliyetin manasının bilfiil zihinde tasarlanması;(c)yaygın fenomenlerin saf tipi bilimsel olarak formülleştirilerek manası tahmin edilebilir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf: 94-95 , 96

halini tanımlayan anlamdan yoksunluk durumunun[25] da göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamakla birlikte;esas olarak,güdüsel açıklama ile nedensel anlamayı tipleştirme[26] yoluyla sosyal faaliyeti genelleştirme gayesindeki sosyoloji biliminde,insanın eyleme yönelme

---

25-"Beşeri faaliyetle ilgili bütün bilimler,uyarıcı,sonuçlandırıcı, şartları engelleyici veya yardım edici roldeki kişisel anlamsızlık doğuran yöntem ile doğal olayları dikkate almak zorundadır.Anlamsız olmak demek,tıpkı cansız kalmak veya beşeri olmamak demek olmayıp;örneğin makina gibi insan eliyle yapılan âletin manasını, ancak üretimiyle kullanılan veya kullanılacak olan insan faaliyeti için taşıdığı anlama göre kavrayabiliriz;anlam ise,fazlasıyla çeşitli olan maksat ile niyetlerle kurulan bağıntılardan çıkarılmaktadır.Bu gibi beşeri faaliyetin anlamına nüfuz ederek bağıntı kurmaksızın yapılan bütün çözümlemelerde obje,durağan bir hal halini alarak tamamıyla anlaşılamaz olmaktadır.Anlaşılabilirlik veya kavranılabilirlik,araç ile maksat olmak üzere her ikisinin de beşeri faaliyetteki rolleriyle bağıntı kurulması hakkında olduğundan;böyle bir ilişkiye eylemi yapan kişi veya kimselerin olaya vâkıf olarak faaliyetin maksadına yöneldikleri söylenebilir.Sadece,terimlerdeki bu gibi sınıflandırmalar,"anlamayı" görülen nesneler cinsinde kavranmasını mümkün kılmaktadır.Diğer taraftan,beşeri eylemi canlandırsalar da canlandırmasalar da,insanîleştirseler veya beşerî halinden uzaklaştırsalar da,süreç veya şartlar;zihinde tasarlanan maksat ile niyetlerle bir bağıntı kurulmadığı müddetçe görünen duyusuyla anlamdan yoksundur.Denilebilir ki,anlamdan yoksunluk faaliyetin mana ile maksatlarının rolüyle bir bağıntı kurulamamasına rağmen,sadece uyarıcılardan,taraf tutan veya engelleyen şartlardan oluşma halidir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf: 93

26-"Bir açıklık bilimi olarak sosyolojinin,kavramları tipleştirerek formülleştirmeyi ve tam benzerlik taşıyan deneysel süreçleri de genelleştirmeyi araştırdığı daima varsayılmalıdır.Bu,sosyolojiyi, tesadüfi çözümlere yönelen ve bireysel faaliyetleri,yapıları ve kültürel öneme muktedir olan şahsiyetleri açıklayan tarihten ayrı kılar.Deneysel olaylar,çok büyük genişlikteki sosyolojik kavramların temelini teşkil eder;her ne kadar münhasıran bununla ifade edilmese dahi,faaliyetin benzer somut süreçleri tarihçileri de ilgilendirmektedir.Kavramların formülleştirilmesine dayanan deneysel olaylar arasında genelleştirilerek sonuçlandırılanlar;bazı tarihi ve kültürel önemdeki fenomenlerin tesadüfi açıklamasına yardım etmeye muktedir olarak önemli bir iddiayı ispatlamaya yeltenirler.Her genelleştirici bilimin karşılaştığı gibi,sosyoloji kavramlarının ayırt edici özelliği,aslî tarihsel hakikâtin kıyaslamasını yapma sorumluluğunu üstlenerek,somut muhtevanın yeterli açıklamadan yoksun olduğunu varsaymasıdır.Yeterli açıklamadan yoksunlukla ilgili bu aleyhte durumu telâfi etmesi bakımından,sosyolojik çözümleme,daha geniş kesinlikteki kavramları sunabilir.Bu katiliğe,anlamanın seviyesini,yukarda ileri sürülen kavram tanımına uygun olarak mümkün olan en yüksek derecesinde yeterli kılmak için gösterilen çaba sayesinde erişilir.Zaten,tekrar tekrar vurgulandığı gibi,kavramların ayrıntılı olarak yüksek derecede hadiselere dayanmasıyla ve rasyonel usullerle formül halinde ifade edilerek genel sonuç çıkarılmasıyla,bu gayeye erişilebilir.Fakat,sosyolojik araştırma,kehanette bulunma,tasavvufa yönelme vs., gibi çeşitli sahalardaki irrasyonel sayılan hayret verici hadiseleri içine almaya teşebbüs etmekte;etkileyici faaliyet tarzlarını da, yeterli anlama seviyesi olan kuramsal kavramlara dayanarak açık olarak ifade etmektedir."
Max Weber: The Theory of Social and Economic Organization s:109

sebebini[27] doğru olarak tespit edebilmek için,kuramsal olarak kurulacak ideal tip çözümlemesine[28] ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur.

27-"Diğer taraftan,bir çok nihai maksat veya değerlere yönelik tecrübemiz göstermektedir ki;bazen onları zihnî olarak idrak etsek bile, insanın faaliyetlere yönelme sebebini tam olarak anlayamayabiliriz. Bu faaliyete yönelme nedenleri,kendimize has olan nihai değerlerimizden daha kökten farklılık göstermesi halinde;bizim için onları, hayal gücüne dayanarak bunlara katılmak suretiyle anlayabilmemiz çok daha zordur.Belirli durumun şartlarına bağlı kalarak,bu değerlerin tamamıyla zihnî anlamına dayanarak veya bazen de,bizi yanılgılara sürüklese bile,verilen mâlümatları basit haliyle doğru kabul ederek faaliyetlerin içeriklerine (nedenselliğine) vukuf olmak zorundayız.Faaliyette bulunmaya sevk eden (güdüleyen) bu nihai maksat ile yerleşmiş değerleri;heyecan veren tahmini halleriyle ve zihnî izahlarıyla farklı noktalardaki eylemin mevcut gözüken yönünün bütünüyle elverişli kıldığı bir temele dayanarak anlamaya çalışmalıyız.Fiiliyatta gözüken eyleme yönelme sebeplerini anlamada ortaya çıkan zorluklar;örneğin,fiillere uygun münasebeti olan değerlere karşı pek hassas olmayan,tesirinde kalmayan halk,dinin bir çok olağandışı edimlerine ve hayırseverlik şevklerine kapılabilir; çeşitli türlerinin en aşırı ucundaki rasyonalist tutuculuk tipinin insan hakları ideolojisinin bazı biçimlerini ihtiva etmesiyle ortaya çıkan benzer durumda yine halkın bu görüşü kökten bazı noktalarıyla red etmesiyle karşılaşılan farklılığa uygulanabilir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:91

28-"Bütün rasyonel ve irrasyonel durumlarda,sosyolojik çözümleme,her ikisini de gerçeklikten ayırır ve bununla birlikte hadiseleri anlamamıza yardım eder;bir veya daha çok sayıdaki bu kavramları içine alabilen maddî bir tarihsel fenomene hangi nisbette yaklaşılarak tahmin edileceğini gösterir.Örneğin,aynı tarihî fenomenden biri feodal,bir diğeri patrimonyal,bir başkası bürokratik,nihayet ötekisi de karizmatik olarak sadece bir görünüşte,özellikte olmalıdır. Tarihsel fenomenleri karakterize eden..(feodal,patrimonyal,bürokratik,karizmatik) sadece bir görünüşteki..bu terimlerin kesin manasının verilmesi,anlama seviyesi hakkında tam bir yeterliliği olan bu kavramların doğrulukları vasıtasıyla,mantıkî bütünlüğü mümkün kılan her bir durumu kapsayan faaliyet tarzlarına uygun düşen pür ideal tiplerin förmülleştirilmesinde bu kavramlar sosyoloğlar için çok gereklidir.Bunun kesinlikle gerçeği ifade etmesi,şayet nadiren de olsa hakiki bir fenomenin bulunması ihtimalinde,bu,ideal olarak kurulmuş bulunan saf tiplerden birisine tamamen uyacağı içindir. Bu hal,tıpkı,mutlak bir boşlukla ilgili varsayım üzerine kurulmuş fiziksel tepkiye benzemektedir.Sosyoloji sahasındaki kuramsal çözümleme,sadece bu gibi saf tiplere dayanarak yapılan analizle mümkündür.Fakat,fenomenler tipik durumlarla ilgi kurularak açıklandığında,kavram mutlaka anlaşılmış olmalıdır;bu kavranmadıkça başka türlü haller ifade edilmiş olur;ideal tipin manası sırasıyla rasyonel veya irrasyonel vaziyetler gibi olmasına rağmen,(nitekim, ekonomideki saf tipler daima rasyoneldir) her bir haldeki ideal tip,daima anlama seviyesi hakkında yeterli bir görüş alanıyla kurulmalıdır..Sosyolojinin kuramsal kavramları olarak ideal tipler, sadece objektif görüş açısından kurulmakta,fakat daima kendi uygulamaları içinde kişisel yöntemlere de girmektedir.Büyük bir çoğunluk itibarıyla faaliyet durumları,düşünceleri rahatlıkla ifade edilemeyen yarı bilinçlilik veya şahsî anlamından tamamıyla farkında olmayış halini belirten fiilî bilinçsizlik vaziyetiyle devam edegelmektedir.Eylemde bulunan kişinin,belirsiz bir düşüncedeki farkına varma yerine,ne yaptığını bilen..bir kimse olması daha uygundur."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf: 105-110, 111

Zira,sosyolojinin konusunu oluşturan eylemin şahsî anlamının tipleştirilmesi[29] suretiyle yapılan sınıflandırmada,değer yönelmesi mahiyetindeki nedenselliğine inebilmek için kuramsal olarak tanımlanan yorum kalıbı[30] ile gözlemlenen davranışların kıyaslaması yapılmak suretiy-

---

29-"Faaliyetin itici kuvvetlerle tahrik olması veya alışkanlıklarıyla süregelmesi en fazla görülen hallerdir.Sadece fırsat düştükçe yapılan ve yalnızca birkaç şahsın durumunda geniş miktarda sık sık tekrarlanan aynı tarzdaki faaliyet;rasyonel veya irrasyonel olsa da,açık olarak bilinçli olmaya sevk eder.Anlamlı faaliyetin ideal tipine,manasına tamamen bilinçli olarak vukuf olunduğu ve açıklığın ise son haddine kadar sağlandığı yerde erişilir.Her sosyolojik veya tarihsel araştırma,çözümlemesinde uyguladığı deneysel hakikâtleri mutlaka dikkate almak zorundadır.Fakat sıkıntı,şahsî anlamının muhtemel tiplerinin sınıflaması yoluyla kavramlarını usul ve kurallara dayandırarak sistemleştirilmesinden dolayı sosyoloğun (sahasının) sınırlanmaması gerektiğidir.Yani,şayet faaliyet fiilen kendi kendine bilinçlenen açıklık üzerinden kaynaklanarak ilerliyorsa,sosyoloğ,eylemin şahsî anlamının tipleştirilmesi suretiyle sınıflamasını muhakeme etmelidir.Belirliliğin bu seviyesiyle ilgili bir sorun olduğunda,görünen somut gerçeklerden sapılmasının akıbeti sürekli olarak zihinde tutulmalı,ve sapmanın derece ile çeşiti olmak üzere her ikisi ilgi kurularak dikkatle irdelenmelidir.Açıklık veya belirsizlik taşıyan kavramlardan birisini seçmek çoğunlukla gereklidir.Bu kavramlar açık ve güvenilir olarak ideal tiplerin kuramsallığına muktedir bulunmalarına rağmen,kesinlikle bilimsel maksatlar için az tercih olunmaktadır."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:111-112

30-"Tecrübeye dayanan olaylara nedensel açıklama getirmek maksadıyla; rasyonel,deneysel ve mantıkî olarak doğruluk ile uygunluğa tamamen sahip bulunan; (felsefî bir sistem mahiyetindeki) bir davranış şekli veya düşünce tarzıyla sorulara cevap vermemize yardım eden; rasyonel,empirik-teknik yorum kalıplarına muhtacız.Mantıkî bir bakış açısıyla,sadece,ussal yapılanma olarak adlandırılan ideal tipin çeşitli muhtemel biçimlenmesi sayesinde,rasyonel bir şekilde kurulan "doğru" , "ütopik" , "ideal" yorumlarına ulaşabiliriz. Yalnızca,doğru olmayan neticeyi çıkaran veya kendi kendini yok eden eylem halleri için ideal tiplerin daha kullanışlı olmasına rağmen;irrasyonellik sahasını da kapsamak üzere,ayrı şekilde soyutlamayla kolaylıkla gösterilen bütün faaliyet alanları,optimum mantıkilikteki rasyonelliğe ait bir ideal tipten daha uygun olmaktadır.Uygulamada,araştırmacının,kaide teşkil edecek surette kurduğu ideal tiplere "doğru" olarak müracaat ettiği de bir gerçektir.Her ne kadar mantıkî bir bakış açısına göre,bu tiplerin kuralsal doğrulukları aslî değilse de;kendine özgü bir tipteki bütün olarak tanımlamak maksadı uğruna,araştırmacı,kendi ahlâkî normlarıyla aynı olan bir ideal tip kurarak bu anlamdaki bir tarafsızlıkla "doğruya" ulaşabilir veya kendine has alışılmış tavırlarıyla tamamen çatışan ahlâkî bir ideal tip tesis edebilir;artık halkın davranışlarını bu ideal tiple mukayesesini yaparak inceleyebilir. Ayrıca,hiç bir olumlu veya olumsuz kıymet takdirinde bulunmaksızın bir ideal tip tavrı kurabilir.Kuralsal uygunluklar böyle maksatların tekelinde değildir.Deneysel araştırmada yegane bir işleve muktedir bulunan ideal tip muhtevasının bütünü;kendisini ahlâkî,kanunî,estetik kıldığı gibi;dinî bir normu da içerebilir;teknik,ekonomik veya kültürel bir düstturu olduğu kadar mümkün olduğu nisbette en fazla rasyonel bir biçim taşıyan her hangi bir diğer tipteki kıymet takdirini de ifade edebilir.İdeal tipin işlevi,deneysel

../..

le farklılıklar veya benzerlikler saptanır.Eylemin anlam ile maksadı saf tipin yorum kalıbında bir kere kuramsal olarak tanımlandıktan sonra;artık tasvir edilen bu ideal tipe uymayan bütün davranış ile tavırlar,irrasyonel muameleler olarak faaliyetten sapma unsuru (31) şeklinde değerlendirilir.

---

gerçekle mukayesesi yoluyla,farklılıkları benzerlikleri tespit etmek;bunları,çok fazla belirsizlik taşımayan anlaşılabilen kavramlarla tanımlamak ve nedensel olarak da kavrayıp,açıklamaktır.Mahkemeyle ilgili rasyonel kavramlar,deneysel hukuk tarihinin bu ihtiyacını karşılar;gider ile gelirlerin rasyonel hesaplama teorisi de,kazanç ekonomisi dahilindeki bireysel ekonomik birimlerin fiilî davranışlarının çözümlenmesi için aynı katkıyı sunarlar. Bu bilimlerden ikisi de,anlamaya vesile olan işlevlerine ilâveten ,kesin olarak kuralsal-uygulanımsal maksatlar taşıyan pratik sahalara sahiptir."
Max Weber : The Methodology of Social Sciences syf:42-43

31-" Tipleştirilerek yapılan bilimsel tahlilin maksadının bir gereği olarak,davranışı belirleyen unsurlara tesir eden bütün irrasyonel muameleler,kavramsal haliyle saf maksada yönelik rasyonel faaliyetten birer sapma faktörü (sebebi) olarak değerlendirilir.Meselâ ,borsada başgösteren bir panik,ilk olarak irrasyonel etkenlerin faaliyetin yönüne tesir edemediği bir tarzda alınan kararlarla tahlil edilmeye çalışılır;ancak bundan sonra panik sırasında ortaya çıkan irrasyonel tepkiler kuramsal olarak belirlenen rasyonel istikâmetteki davranıştan sapmalar mahiyetinde gözlemlenir. Bunun gibi,politik kampanyanın veya askerî seferberliğin uygun ifadesi,öncelikle bunun rasyonel istikâmetinin hangi yönde olduğunun belirlenmesiyle,iştirak edenlerin maksatlarının anlaşılması ve bütün bu şartlar hakkında yeterli bilginin sağlanmasıyla tasvir olunabilir.Tasvir olunan bu tipten,nedensel önemdeki irrasyonel unsurların sebep olduğu sapmaların değerlendirilerek tayini, sadece bu yolla mümkündür.Faaliyetin saf rasyonel gidişatının tasviri,bu durumlarda,(davranışın saik ile maksadının) açık seçik olarak anlaşılmasını sağlayan ve belirsizlikleri de gideren bir tip olarak (ideal tip) sosyoloğa yardımcı olur.Böyle bir mukayese usulüyle,kuramsal olarak pürrasyonel faaliyetten beklenilen davranış çizgisinden ayrılarak yapılan sapmaların bir kıyaslaması olması cihetiyle,duygusal reaksiyon ve hatalar mahiyetindeki tüm çeşitlerdeki irrasyonel unsurların etkisiyle yapılan fiilî eylemi anlamak mümkün olabilir.

Daha çok kendimizin çabuk müteesir olduğumuz;endişe,korku, öfke,hiddet,hırs,ihtiras,hased,kıskançlık,sevgi,aşk,heves,kibir, azamet,kindarlık,sadakât,bağlılık,kendini adama,şehvet vs., gibi bütün çeşitlerindeki duygusal karşı koymalar şeklindeki daha ziyade hayal gücüne dayanarak ortaya çıkan,fakat gönüllü olarak, pek farkında olmadan katıldığımız için bunlardan hasıl olan bütün fiiller irrasyonel mahiyetindedir.Bir davranış ile tavrın irrasyonel olması demek,rasyonel takip ile gailenin ortadan kalkması demektir.Kendisini tamamıyla yeteneksiz kılan bu tür duygusal reaksiyonlar ne kadar yoğun bir şekilde gözlemcide bulunursa; fiildeki duygusal saikin anlamını o kadar iyi kavrayabilir,bunun faaliyetin yönüne olan tesirini zihnî olarak o kadar iyi izah edebilir ve anlamlar arasındaki (devindirici tesiri olan duyguyu da) seçimi o kadar iyi yapabilir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:92

Sosyal eylemin nedensel açıklamasını ifade eden güdüsel bağın bir anlama[32] sahip olduğunu;rasyonel anlamayla,tasarlanan belirli bir hedefe ulaşmak için en etkili aracın seçilmesini kast eden

---

32-"Anlam burada iki farklı manada kullanılmaktadır.İlki,verilmiş tarihi durum içinde kendine has özellikleri olan bir fail vasıtasıyla var olan,veya yaklaşık bir tahminle pek çok kişiyi kapsayacak miktardaki bir vaziyeti ifade eden fiilî davranıştır;ikincisi ise, tanımlanmış bir tavır halindeki kuramsal bir faile göre kişisel bir anlamda vasıflandırılmış olan ideal tip kavramıdır..Bütün yorumlama,genel olarak bilimde olduğu gibi,açıklılığı ve gerçekliği ispat edilebilen bir kanıt üzerinde çabalamadır.Anlamanın aşikârlığı,mantıksal veya matematiksel bir şekilde rasyonel nitelikte olabileceği gibi;heyecana kapılarak kuvvetle ifade olunmuş bir halde ve estetik olarak ayırt edilebilen duygusal bir karakterde de olabilir.Davranış ve tavır sahasında rasyonel kanıt sağlanması, ancak zihinde tasarlanan fiile anlam kazandıran şartlardaki hemen herşeyin ussal olarak kavranması yoluyla mümkün olabilmektedir. Davranıştaki duygusal kanıt ise,karşısındakinin hislerine iştirak suretiyle tamamıyla duygusal olarak yaşanmış bir haldir.Doğrudan ve belirsiz olmayan anlaşılabilmenin en yüksek seviyedeki rasyonel ifadesi,özellikle matematiksel ve mantıksal önermelerin birbirleriyle bağlantılı olarak bir anlam teşkil etmesiyle mümkündür.Her hangi bir kimse 2+2:4 eşitliğini kullandığında veya pisagor teoremini sebepleriyle delillerini mantıkî bir silsile düzeniyle öne sürerek,bunların kendi kabul ettiği düşünce tarzıyla tam bir uyum halinde olduğunu açıkladığında;bununla neyi kast ettiğini tam manasıyla anlarız.Benzeri şekilde,kendisine mâl ettiği anlamını seçerek kesin bir maksadı başarmak için gayret sarfettiğinde kişinin faaliyetini anlayabileceğimiz gibi;şayet yaşanılan hakiki ortam yaptığı seçimine temel oluşturuyorsa,tercihi bizce de aşikârdır. Bunun gibi,rasyonel maksada yönelik faaliyetin kullanılan anlamı, herkesçe anlaşılır olan yüksek derecedeki açıklığa (tanıta) da mâliktir..Tamamıyla maksada yönelik rasyonel istikâmetteki bir davranışın yapılış tarzının,açık seçik bir şekilde anlaşılır olması ve bir rasyonel belirliliğinin bulunması nedeniyle,kişinin faaliyeti,bir ideal tip olarak sosyolojiye yardım eder.Böylece,fiil olarak yaptığımız maksada yönelik davranışımızın, (heycan,his ve hatalar gibi) her çeşitteki irrasyonel unsurlara hakim olması yoluyla anlayışımıza yardımcı olduğu gibi;kurulan ideal tiple,aslî davranışımızdan olan sapmaları da tasnif edebiliriz..Diğer bir deyişle,eğer kişiler kendi rollerindeki araç ve maksatlara bağıntılı olarak davranmazlarsa,faaliyetin anlamından saptıkları gibi; bu davranışı terk ederek veya yasaklayarak basit güdülerle iş görmeye alışırlar..İnsan davranışının anlaşılır yorumu mahiyetindeki nedensel öneminin kabulü,sosyolojinin hiç değişmeyen asgârî görevidir.Karmaşık manalı güdülerde hâlen mevcut olan,örneğin, sürekli tekrarlanan belirli maksada yönelik davranış veya bunun rasyonelliğinin yayılması ile kalıtımsal olarak intikâl eden.. psikolojik özellikler arasındaki tipik ilişkilerin mevcudiyetinden hâlen var olan,kesin olarak da anlaşılamayan istatistikî bilgilere sadece bir giriştir..Davranışın somut istikâmetinin doğru olan nedensel yorumu,ancak,böyle kasıtlı bir davranış motiflerinin hep birden doğru olarak soruşturması yapıldığı takdirde ve aynı zamanda da ilişkileri anlamlı bir şekilde anlaşılır bir hale getirdiğinde,başarılır..İstatistikî benzerlikleri kurulan davranışın anlaşılır tiplerinin sosyolojik genelleştirilmesi,sadece,sosyal bir davranışın yönünün kavranılır kişisel manasının açıkça gösterilmesi halinde mümkün olur."

Max Weber : Basic Concepts in Sociology syf:29,30-31,33,34,40

Max Weber;eylemin rasyonel olarak değerlendirilmesi için de,kişinin fiilinin belli bir maksada erişmek gayesiyle seçilen en etkili araç olması halinde,yöneldiği bu eylemini rasyonellik açısından ideal olarak kabul edilerek,yönelinen maksat ile bu hedefe ulaştıracak tüm diğer eylem türleri arasındaki olasılıkların,tamamıyla matematiksel ve mantıkî bakımdan dikkate alınması gerektiğini söylemiştir.Rasyonel anlamanın,gerek kültürel değerlerin anlam bağını teşkil ederek neden oldukları sosyal faaliyet tipine göre ve gerekse de duygusal mahiyetteki bazı irrasyonel saiklerle girişilen fiillere oranla daha kolay anlaşılır olduğunu belirtmiştir.Zira,eylemin nedensel açıklamalarına kavuşmak gayesiyle,güdüsel etkenlerin gözlemsel olarak sınanması suretiyle, faaliyette bulunan kişinin seçtiği hedefinin bilinmesi ve bu maksada erişmede en uygun araç olarak eyleminin değerlendirilmesi durumunda açıklayıcı bir anlamaya sahip olunmaktadır.Ayrıca,kültürel değer içeren veya duygusal tepkilerle gerçekleşen eylemlerde,faaliyette bulunan kimse ile çok farklı kültürel ve tarihsel ortamda bambaşka dünya görüşleriyle belli bir hayat tarzına bağlanmış gözlemcinin,aynı hissî tepkiyi göstermesi veya benzeri değer yönelmesine meyletmesi imkânsız olduğundan,deneysel sınamaların yeterliliği kuşkuludur.

2-Toplumun Kültürel Hayatının Sınırları :

Değer yönelmesini haklı kılan bireysel motivasyonun genel özelliğinin,bu eylemi yapan kişilerin günlük hayatında fiillerini açıklama ve bunu meşrulaştırma eğilimini göstermeleri sebebiyle;gözlemci,söz konusu kişinin söylediklerine göre değil,fakat bizzat kendisinin müşahadeyle vardığı tespitine göre,eylemin,rasyonel ya da irrasyonel olduğuna,anlama düzeyinin yeterli olup olmadığına,tutarlı veya karmaşık bulunduğuna vs., karar verdiği için;gözlemcinin fiilde müessir olan kültürel değeri algılayış tarzı,duygusal etkenleri değerlendirme yeteneği çok büyük bir önem taşır.Her şey,açıklanan inanç ve taleplere uygun eylem tipinin tespitine bağlı olduğu için;kapitalist fiilin nedensel açıklamasını ifade eden protestan ahlâkının benimsenmesinde, kalvinist Tanrı itikâdının neden-sonuç ilişkisi doğuran bir özellikte olup olmadığının tahliliyle araştırmasına başlayan M.Weber;kendine özgü değer ve tavırlar dizgesini karakterize eden kapitalist ruhun, ekonomik kazancın dinî bir görev olarak ilâhi kurtuluşla bağlantı kurmasının sonucunda,meslek hayatına dakikliği,tutumluluğu,çalışkanlığı ve dürüstlüğü yerleştirdiğini açıklayarak;kapitalist etkinliğin, özellikle gelenekçiliğin tüm değer ile tutumlarının tam karşıtı olduğunu vurgulamıştır.

Hangi tipteki faaliyet olursa olsun,her fiilin,daima toplumun değerleri,kurumları ve ahlâkî yargılarıyla sınırlandırılmış olarak ferde aktarıldığına dikkatleri çekerek;aşağıdaki sözleriyle,

> "Ahlâkî zorunlulukların geçerliliğinin temel ile doğasının yorumu;kesinlikle,somut olarak bireysel tavrı sınırlandıran normlar olarak kültürel değerlerin,arzu edilen kurallılıkta olduğu gibi,belirsizlik taşımaksızın ortaya çıkmalarından gelmekte;en azından daha kapsamlı olarak değerlerle ilişkisi bulunmaktadır.Sadece pozitif dinler veya daha dikkatle açıklanan imân ile itikâde ait kesinlikle bağlanılan mezhepler;kayıtsız şartsız muteber kılınan ahlâkî zorunlulukların toplumsal durumunu belirleyen kültürel değerlerin muhtevasına yönelmeye muktedirdirler." (33)

ifade eden M.Weber;toplumsal olguların nedenlerini açıklayan bireysel güdülerin kültürel bünyeyle bir ilişki halinde olduğunu savunmuştur.

Zira,sosyal faaliyet(34),ancak,geçmişten intikâl eden âdetler dahilinde veya meşruiyeti herkes tarafından kabul edilmiş ve

---

33-Max Weber : The Methodology of Social Sciences syf:57

34-"Şahsî olarak anlaşılması mümkün bir davranışın manasına yönelen faaliyet,sadece bir veya daha fazla bireysel olarak hususiyeti olan insanların davranışlarıyla mevcuttur..Kavramaya ait diğer maksatlar,bireyin düşüncesine göre uygun veya gerekli olmalıdır; örneğin,hücrelerin toplanmasında olduğu gibi,biyo-kimyasal reaksiyonların bileşimindeki gibi,kişinin kendi ruhiyatında idrak ettiği farklı unsurların değişikliğiyle tertip olunmuşlarsa,bunlar tarif edilmelidir.Kuşkusuz,bu gibi işlemler,sebep teşkil eden ilişkiler hakkında değerli bilgiler sunacaktır.Fakat bu unsurların davranışı, böyle tam benzerlikleri ifade etmesine rağmen,şahsî olarak anlaşılabilir değildir.Anlaşılamazlık,tabii bilimin bakış açısından daha fazla kesinlikle açık olarak belirtildiklerinden ve daha az olarak kişisel anlamına girdiklerinden,ruhi ögelerde dahi geçerlidir.Bu, kişisel anlamına dayanarak yapılan izah tarzı değildir.Tam tersine, şimdiki anlamıyla sosyoloji ve tarih olmak üzere her ikisi için de görülen objenin kavranması;kişisel anlam elemanlarının bileşiminden oluşmuş faaliyetin anlaşılması demektir..Fakat,faaliyetin kişisel yorumu,gerçeğin bu tipinin aynı tarzda dikkate alınması ve diğer hiç bir kimsenin muktedir olamadığı kişisel yorumun tam bir benzerlik taşımasıdır.Yargılama hakkı veya uygulanabilir hedefler misalinde olduğu gibi,başka kavramaya ait maksatlar,diğer taraftan, devletler,birlikler,iş şirketleri ve kurumlar gibi sosyal topluluklara uygun olmalıdır veya şayet bunlar ferdi şahıslar ise,zorunlu olarak tesirine maruz bırakılmalıdır.Böylece,kişiler,şahsî haklar veya görevlerde olduğu gibi ya da kanunî ehemmiyetteki faaliyetlerin icracısı olarak muamele görürler.Fakat,bu topluluklara dair sosyolojik çalışmadaki faaliyetin kişisel yorumu için,bireyin şahsî olarak anlaşılabilir faaliyetinin gidişatında bir âmil gibi tek başına etkili davranabildiğinden beri,yalnızca bu bireysel şahısların belirli fiillerinin kurumsallaştığı sonuçlarına ve tarzlarına göre işlemden geçirilmelidir.Bununla beraber,sosyoloğ,kendi gayeleri uğruna,diğer bilimsel dallardan türettiği bu müşterek

../..

kurumlar tarafından daimî kılınmış yasalar ile kurallar çerçevesinde, bireyin,eylemiyle uyumluluk taşıyan değer yönelmesine meylederek

kavramlara önem vermemeye zorlanmamalıdır.Faaliyetin kişisel izahı için,en azından iki önemli bağıntının bu kavramlarda olması gerekir.Birinci olarak,bağıntı,çok benzer müşterek kavramları kullanmak için çoğu kez gereklidir,taa ki anlaşılması mümkün teknik bir terimin bulunmasına kadar hakikâten benzer terimler sık sık kullanılır.Böylece,hem yasal bir teknik deyim olarak ve hem de günlük konuşma lisânındaki ifadesiyle devlet terimi;devletin kanuna dayalı olma fikri ile yasal kurallarıyla alakası olan sosyal faaliyetin fenomeni olarak her iki manada kullanılmıştır.Bununla beraber, sosyolojik gayeler için,devlet fenomeni,mutlâken veya esas olarak bile,meşru çözümlemelere uygun olan unsurlardan ibaret değildir; ayrıca,fiilleriyle müşterek şahsiyet gibi böyle şeyler sosyolojik maksatlarda bulunmamaktadır.Söz gelişi,devlet,millet,tüzel kişilik, aile,ordu müfrezesi veya benzeri topluluklarla sosyolojik olarak ilgi kurulmak istendiğinde;tam tersine,sadece,ferdi kişilerin fiilî veya muhtemel sosyal faaliyetlerinin belirli bir çeşitteki gelişmesi,tekâmülü olarak ifade edilmek istenir.Kesinliğinden dolayı ve yargılama hakkı fikrinin genellikle kullanımındaki tanınmışlığı sebebiyle devletin idareyi elinde tutmasına rağmen,tamamıyla farklı bir manada kullanılmaktadır.

İkinci olarak,faaliyetin kişisel yorumu,esas itibarıyla önemli bir hakikâti dikkate almak zorundadır.Sağduyuda,yargılama hakkı veya düşüncenin diğer teknik tarzlarında bulunan müşterek mevcudiyet fikri;kısmen fiilî varlığında olağanüstü bir şey gibi, kısmen de kaide teşkil eden otoritesinde olduğu gibi,bireysel şahısların zihinlerindeki bir manayı ifade eder.Bu,yalnızca yargılama hakkı ve resmi işleri için değil,fakat özel şahısların alışılmış,mutad kılınmış bütün işleri için de geçerlidir.Böylece,failler, kısım kısım kendi faaliyetlerine yönelebilirler,fikirleri gibi kendi rolleri de etkileyici bir nüfuza muktedir olarak,çoğunlukla kati olacaktır;hakiki şahısların faaliyetlerinin istikâmeti üzerinde nedensel bir tesire sahip bulunacaktır.Fikirler,ilişiği olan kabul edilmiş olumlu veya olumsuz kural teşkil eden bir örneği olduğunda,bu yukardaki görüş tamamen gerçektir.Böylece,örneğin,modern devletin mevcudiyetinin önemli bir görünüşü,bireysel kişilerin birbirleriyle karşılıklı olan sosyal ilişkilerinin kesinlikle bir bileşimi olarak,çeşitli şahısların faaliyetlerinden ibaret olduğu gerçeğinin devletin var oluş sebebi olarak inanmaya yöneltmiş veya mecbur tutmuş olmakla,devletin fiil ve yasaları meşru muhakemede muteber olmuştur..Üçüncü olarak,uzvi sosyoloji diye anılan ekolün,bireylerin fiillerindeki "bütünlüğü" görüşünden hareket ederek,birbirine tesir eden karşılıklı sosyal ilişkiyi anlamaya teşebbüs eden yöntemidir.Kişinin faaliyet ile davranışı,netice olarak biraz da yapısal bir örgüt olarak ekonomideki şahsın bir bünyesi işleviyle fizyolojik yolla tesire maruz bırakılarak yorumlanmıştır..burada sadece biyo-kimyasal veya biyo-fizyolojik olarak tanınan tarzdaki bünyesel tahlillerin..prensipte sosyolojik maksatlarımıza..ters düştüğünü belirtmekle yetineceğiz..Biz hangi faaliyet çeşitinin fonksiyonel olarak bakî kalmasının gerekliliğini bilmeye elbette gereksinmeliyiz;ama buna ilâveten ve bütün bunlardan başka da,kültürel tipin muhafaza edilerek idamesi ile buna uygun olan sosyal faaliyet tarzlarının sürekliliği için;hatta bunları mümkün kılan,faaliyetin nasıl vaki olduğunun ve hangi azmettirici saiklerin sevk ettirdiğinin önden araştırılması gerekir.Bir kralın,memurun,müteşebbisin,üretimcinin veya bir efsuncunun bile ne yaptığını bilmeye mecburuz;şöyle ki,bu kategorilerden birine giren şahsın ait olduğu sınıfı tasdik eden tipik sayılan faaliyet

../..

edindiği ideallere ve tutkulara varmak ümidiyle,kendisine belli bir gaye edinmesi koşullarında mümkün olur.Sosyal faaliyetin içeriğini

---

çeşitinin ne olduğunu belirlemek,sosyolojik tahlil için önemli ve bağıntısı olan bu meslekî zümreleşmeyi önceden analizin üzerine almasıyla mümkündür.Fakat,bunu da,yalnızca,beşeri (ama sadece beşeri olan) şahısları tipik olarak farklılaştıran faaliyetlerini sosyolojik olarak anlamayı başarabilen ve bundan dolayı sosyolojinin özel bir işlevini teşkil eden tahlillerin bizzat kendisi yüklenebilir."Bireysellik" yönteminin,her hangi bir idrak edilebilen anlamdaki ferdiyetçi bir sistemin değerlerini içine almalıdır şeklindeki bir düşünce müthiş bir yanlış anlamadır.Bireysel sistemde, sosyolojik kavramların eğilimini kaçınılmaz bir şekilde ayırt edemeyerek,rasyonel güdülerin üstün olduğu gibi bir kânaatle akılcı özellik taşıdığını veya rasyonalizmin olumlu mahiyette kesin anlamını ifade ettiğini varsaymakla kurulan bir bağıntı şeklindeki bu hatadan kaçınılması çok mühimdir.Sosyalist bir ekonomi dahi,şahısların faaliyetine dayanarak ve memuriyete dair tiplerinin de içinde mevcut olduğu,marjinal fayda teorisiyle ilgili olarak serbest değişimin çözümlendiği bir sistem haline geldiği bireysellik kavramlarından,kesin olarak aynı manayı anlayacaktır.Daha iyi bir yöntemin bulunması mümkünse de,yine de bu görüş açısına benzer olacaktır. Hakiki deneysel sosyolojik araştırma,bu sosyalist topluluktaki bireysel üyelerin veya iştirakçilerinin hangi azmettirici veya cezbedici güdülerin tesiriyle davranarak,bu yolla topluluğu birinci konuma getirmiş ve onun mevcudiyetine süreklilik kazandırmıştır sorusuyla başlar.Her hangi biçimdeki fonksiyonel analiz,sadece bu araştırmanın başlangıç bir hazırlığıyla bütünden parçalara doğru bir usul takip ederek ilerlemeyi başarabilir.Hazırlık ise,fonksiyonel analizin yarar ve zorunluluğu olarak,uygun şekilde tamamlanırsa ,tabii olarak bu sorudan daha ileri gidilebilir.

Bilimsel yasalar gibi,örneğin Gresham kanununda olduğu gibi, alışılmış çeşitli sosyolojik genelleştirmeler tertip edilmektedir. Bunlar,gerçekte,verilmiş belirli şartlar altında umulan bir istikâmette vukuu bulacak olan sosyal faaliyetin tatbikinin gözlemlenmesiyle,eylemde bulunan şahısların tipik güdülerine ve şahsî sayılan tipik maksatlarına dayanarak anlaşılabilir olmasıyla doğrulanarak geçerli bir hale konulan tipik ihtimâliyetlerdir.Bu genelleştirmeler,umumiyetle gözlemlenen faaliyetin istikâme tamamıyla rasyonel maksada ulaşmak için yapılan uğraşıya dayandığı nisbette,veya kuramsal tipteki metodolojik uygunluğun muhakemesi için anlamaya vesile olacak tarzda kullanılabildiği yerde,anlaşılabilir olduğu gibi, yüksek seviyede de tanımlanır.Bazı durumlarda,özellikle anlamların seçiminin kaçınılmaz olduğu durumda,anlama ve maksadın bağıntıları tecrübe temeli üzerine kurularak açık bir şekilde anlaşılabilir olmalıdır.Bazı durumlardaysa,eylem tamamı tamamına rasyonel ise, teknik sebepler dolayısıyla başka bir yönde seyredemediği,verilmiş maksatları açık olarak tanımlanmış ise,eylemde bulunan şahıslara yönelen başka mevcut anlamları da olmadığı nisbette,faaliyetin meşruluğu ispat ve iddia ile beyan edilebilir.Bu,faaliyetin sosyolojik yorumunun nihai dayanağı gibi,her hangi bir çeşitteki psikolojide hataların nasıl dikkate alındığını daha ziyade uygulamayla izah edildiği durumdur..Fakat,psikolojinin bu sonuçlarının kullanılması, kişisel anlamaya dayanan beşeri davranış araştırmasından bazen her yönüyle farklı çıkmaktadır.Bu sebepten dolayı,sosyoloji,genel tahlil seviyesinden psikolojinin bu tipiyle olduğu kadar diğer her hangi bir bilimle de çok yakın mantıkî bir ilişki içinde değildir.Zira, ruhî halin kavramsallaştırılması bir hata kaynağıdır.Sosyoloji, yalnız ruha ait olduğu için ruhî olan ne varsa her şeyi sahasına alarak kabul etmez;fakat kişinin ruhi duyusuyla münasebeti olmaksızın başardığı,matematiksel uslamlamayla sonuç çıkardığı düzenli durumun anlamıyla ilgilenir.Aynı şekilde,belirlenmiş niyetiyle

../..

teşkil eden anlam bağı;toplumsal davranışı kuşatan âdetler veya yasa ile kuralların muhtevasında,benimsenen bu fiilin maksat ile araçlarında ve nihayet bu değer ile ideallere itibar ederek davranışına bir mana katan kişiyi güdüleyen unsurların tümünde mevcuttur.Sosyal faaliyetin hangi güdüler tarafından azmettirildiğinin(35) tipleştirilmesi,

---

faaliyet yönünün sonuçları kişinin kendisine has çıkarlarını arttırsın ya da arttırmasın eylemde bulunanın rasyonel olarak irdelenmesi ve buna uygun düşen kararın verilmesi;tek bir kısımda vaki olan psikolojik ilgileri dikkate alarak daha anlaşılabilir kılınmaz. Nitekim,faaliyet,tamamen ekonomiyi de kapsayan sosyolojinin kanunlarına daha çok dayanan bu gibi rasyonel tahminlerle gelişmiştir. Diğer taraftan,sosyolojik olarak faaliyetin irrasyonelliklerini açıklamada,kişisel anlama metodunun kullanıldığı psikolojik usulün takip edilmesi;hiç kuşkusuz,katiyetle çok önemli yardımlarda bulunacaktır.Fakat,bu,aslî metod işlevini değiştirmez."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:101,101-102,102-103,103,103-104,105,106,107,107-109

35- "Sosyolojik sahada olduğu gibi başka alanlarda da,ortalamalar ve böylelikle vasati tipler,sadece nitelik bakımından aynı kalan faaliyetin ayırıcı özellikteki derecesine göre bağıntı kurularak nispi seviyedeki bir kesinliğin sağlandığı yerde açık olarak belirtilebilirler.Bu gibi durumların vukuu bulmasına rağmen,tarihi ve sosyolojik önemdeki ekseri faaliyet halleri,nitelik bakımdan tamamıyla birbirinden farklı güdüler tarafından azmettirilmektedir.Bundan dolayı,gerçek anlamda bir "ortalama" durumdan bahsetmek tamamen imkânsızlaşmaktadır.Örneğin,ekonomik teoride kullanılan sosyal faaliyetin ideal tipleri,şayet faaliyet tamamıyla rasyonel ve yalnızca ekonomik maksatlara yönelmişse,eylemin hangi istikâmette olduğunun sorulması nedeniyle,düşsel veya kuramsaldır.Fakat,bu yorumlama,geleneksel sınırlamalardan,tesirlerinden,hatalarından yükselen sapmaları kapsayan,ve ekonomik maksat ile düşünceler dışındaki diğer azmettirici güçleri zorla dahil eden,tamamıyla ekonomik olarak belirlenmeyen faaliyetin anlaşılmasına yardım etmesinde kullanılabilir.Bu iki yolla vukuu bulmaktadır.Birincisinde,somut vaziyetin genişliğini veya sınıf durumlarının ortalamasını tahlil ederken;faaliyet, diğer unsurların tesiri müddetince kısmen ekonomik olarak azmettirilmektedir.İkincisinde,olayların fiilî yönü ile ideal tipin açığa çıkmış hali arasındaki ihtilâfın tesiri yoluyla,ekonomik olmayan güdülerin tahlili,hakikatte kolaylığı sağlar.Dünyevi gailelere aldırmazlığa mahsus davranış ile tavırlarıyla tasavvufi yönelmenin ideal tipinin,örneğin,politik veya ekonomik olaylardaki çok benzer bir kullanımının işlemi;eylemde bulunan kişinin alışılmış günlük hayatıyla bağıntı kurarak sonuçlarının çözümlenmesinde bir vasıta gibidir.İdeal tipin daha fazla açıklık ve kesinlikte kurulması bu anlamda daha ayırıcı ve düşsel olsa dahi,teknik terimlerin açıklamasının kati olarak belirtilmesindeki,sınıflamaların ve varsayımların kesin ifadesindeki metodolojik işlevlerini yerine getirmeye daha iyi muktedir olacaktır.Çözülen ferdi olayların somut nedensel bir açıklaması,esas itibarıyla tarihçilerin işlemiyle aynıdır..Artık, faaliyetin fiilî yönüyle ve gözlemlenen sapmalarla varılan sebepsel açıklamalar arasında kıyaslama yapmak mümkün olacaktır;yanlış bilgilendirme,stratejik hatalar,mantıkî olarak yanlış kurulan fikir ve kavramlar,şahsî mizaç gibi faktörlere yüklenilen fiilî inhirafların veya sınırlayıcı şartların dışında kalmalarının izahı yapılacaktır. Burada,ilâveten,rasyonel faaliyetin tipik sayılan ideal yorumlama tarzı hakikâten kullanılmış olsa bile,bu apaçık kesinlikte değildir."

Max weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:110-111

yasal veya geleneksel sınırlandırmaların belirlenmesi durumunda her faaliyet tipinin ideal halinin tanımlanması;eylemin fiilî yönüyle kuramsal tasviri arasında bir kıyaslama yapılmasını mümkün kılacaktır. Sürekli bir değişim ve farklılaşma halindeki toplumsal ilişki ile etkinliklerin anlaşılmasının;kişiyi bu eylem tarzına bağlayan nedenin açıklanmasına,yani böyle bir fiile sevk ettiren güdünün belirlenmesine bağlı olması,ideal tip kıyaslamasının önünde duran engellerdir.

Sosyal faaliyetin(36) nedenselliğinin doğru olarak açıklanmasının,doğrudan doğruya kişiyi o fiilde bulunmaya sevk ettiren güdünün

---

36-"Fiille başarısızlıkları ve eylemsizlik halindeki kabullenişleri de içine alan sosyal faaliyet;geçmişe,şimdiki duruma yönelmelidir, yahut da diğerlerinin gelecekteki davranışlarını tahmin etmelidir. Böylece, sosyal faaliyet,geçmişteki bir saldırı için duyulan kin veya intikâm arzusuyla,mevcut duruma ya da gelecekteki saldırganlıklara karşı savunmanın ölçüleri tarafından harekete geçirilebilecektir.Diğerleri,bireysel şahıslar olmalılar ve eylemde bulunan kişi olarak fark edilmeliler veya tanımlanamayan bir ekseriyeti teşkil ederek tamamen meçhul şahıslar olarak sayılmalılar.Böylece, geniş fakat sayısı tahmin edilemeyen miktardaki şahıslarla,kendi faaliyetiyle beklentilerine yönelen kişi,şahsen haberdar olmadığı parayı gelecekteki bazı fırsatlarla kurulacak değişiminde almak için hazır durduğundan;para,eylemde bulunan şahsın ödemede kabul ettiği değişimin anlamlarını içerir.

Her çeşit eylem değil,hatta açık olarak yapılan faaliyet bile, sunulan tartışma anlamında sosyaldir.Açık olarak yapılan faaliyet, yalnızca cansız konuların davranışına yönelmişse sosyal değildir. Kişisel tutumlar,sadece diğerlerinin davranışına yöneldikleri nisbette sosyal faaliyeti oluştururlar.Meselâ,şayet dinî davranış, tamamen tefekküre dalmaktan ibaretse veya münferit olarak niyaz etmekle sınırlıysa sosyal değildir.Bireyin ekonomik etkinliği,sadece ve ancak diğerlerinin davranışını hesaba aldığı müddetçe sosyaldir.Böylece,bu,çok genel olarak biçimsel bir hale getirilebilir, eylemde bulunan kişi diğerleriyle ilgili olarak ekonomik mallar üzerinde fiilî kontrolde bulunursa,faaliyeti sosyaldir.Örneğin, kişinin kendi tüketimi diğerlerinin istekleriyle bağlantılı olarak dikkate alınıyorsa ve bu şahsına ait tasarrufuna olan tesirlerini göz önünde bulundurarak yapılıyorsa,faaliyeti belirli bir şekilde sosyaldir.Diğer bir bağlantıyla,üretim,öbür kesimlerin gelecekteki isteklerine yönelmelidir.

İnsanın her tipteki karşılaşması sosyal bir özellikte değildir;bu,tercihen,eylemde bulunan kişinin davranışı diğerlerine yöneldiği nisbette anlamlı olduğu hallerle sınırlanmıştır.Örneğin, iki dönemin belirgin bir fikir ayrılığı tabii bir hadiseye göre mukayese edilmelidir.Diğer taraftan birbirlerine saldırmaktan, bütünüyle onur kırıcı davranmaktan,hamle etmekten kaçınmaya teşebbüs etmeliler,fikir ayrılığını dostça tartışma takip etmeli ve sosyal faaliyet kurulmalıdır.

Sosyal faaliyet,pek çok kişinin benzer faaliyetleriyle veya diğer şahıslar tarafından tesir gören faaliyetle özdeş değildir.. Bireyin eylemlerinin,sınırlanmış bir saha içinde tutulmuş bir kalabalığın üyesi olduğu bu önemsiz gerçek tarafından kuvvetli şekilde tesir gördüğü gayet iyi bilinmektedir..Burada,daima bir bireyin davranışı,kalabalığın üyesi olması münasebetiyle ve kendisinin üyesi bulunduğunun farkında olduğu gerçeğiyle tesir görmektedir.Bazı karşı koyma tiplerinin işlenmesi,yalnızca fert eylemleri-

../..

isabetli bir şekilde belirlenmesine,bireysel motivasyon açısından davranışı sınırlandıran kültürel çevrenin de doğru olarak yorumlanma-

nin kalabalığın bir parçası olduğu gibi önemsiz bir gerçek tarafından mümkündür.Diğerleri bu koşullar altına daha zor girerler.. Sadece kalabalığın bir üyesi olması sıfatıyla yeltenilen davranışlar,.. yalnızca,bir kalabalığın var oluşunun kişi üzerine yaptığı tesiriyle ortaya çıktığı anda sosyal olan ve eylem olarak da anlama seviyesine yönelmeyen fiiller,mevcut anlamda sosyal faaliyet olarak sunulamazlar.

Ayrıca,Tarde'nin doğru olarak vurguladığı gibi,diğerlerinin faaliyetinin katkısız bir benzeri olan davranışlar,şayet benzeten kişiye yönelen bir anlamlılık hali yoksa,tamamıyla tepkisel sayılacaklarından,özellikle sosyal faaliyetin bir durumu olarak dikkate alınmayacaktır..Diğer şahsın eylemine yönelmesine rağmen,kişinin başkalarına dikkatle bakarak gözlemlemesi yoluyla yaptığı faaliyet,öznel olmayan kesin gerçeklerle bilgilendirilmesiyle birlikte oluşarak,objektif hakikâtlerden kişinin eylemine yönelinir.Şuhalde,bireyin faaliyeti nedensel olarak başkalarının eylemi tarafından azmettirilmesine rağmen,anlamlılığı olmamaktadır.Diğer taraftan,başkalarının faaliyeti,revaçta olmasından,ibret teşkil etmesinden,sosyal farklılık sunmasından veya benzeri temeller üzerine kurulmasından dolayı ayrıca benzetilmek suretiyle;faaliyet,benzetmenin kaynağı haline gelen davranışa veya üçüncü şahıslara ya da diğerlerine yönelerek anlamlılık kazanır.İntikâle ait durumların bütün hâl ve hareket tarzı elbette benzetmenin iki tipi arasındadır.Yukarda tartışılan her iki fenomen,kalabalıkların davranışı veya benzetme,sosyal faaliyetin tanımlanamayan sınırı üzerinde durmaktadır.Aynı şey,çoğu kez ortaya çıktığı gibi geleneksellik veya karizma için de doğrudur.Bu hareket tarzındaki veya durumlarla ilgili belirsizlikler için muhakeme yürütürken; başkalarının davranışına yönelme veya eylemde bulunan kişinin kendisine yüklenilen anlam olarak her ikisinin de altında yatan gerçeğin;daima açık bir tespite yeterli olan anlamlarıyla değil de,çoğu kez tamamen bilinçsiz bir şekilde ve nadiren tamamıyla kendi bilincinde olma haliyle vukuu bulduğu sonucu çıkarılır.Saf haliyle "müessiriyet" ve anlamlı yönelme,bundan dolayı deneysel seviyede daima kesin bir şekilde ayırt edilemektedir.Fakat,kavramsal şekilde onlar kökten ayırt edilir,hatta sadece "tepkisel" benzetme bile,en azından iyice tanımlanmış anlamdaki sosyal faaliyet olarak nitelendirilebilen tipe eşit bir sosyolojik önem derecesine sahip olabilir.Söylemeye hiç lüzum yok,sosyal faaliyetin irdelenmesini çok iyi kuşamasıyla sosyoloji için en azından muteber olan ana hedefteki konusudur;ancak denilebir ki,bir bilim olarak kendi statüsünün kesinliği içinde gereklidir.Fakat,bu, başka ve diğer faktörlerin karşılaştırmalı önemleri üzerinde her hangi bir neticeye zımmen delâlet etmez..örneğin,ırklarda olduğu gibi biyolojik bünyenin ırsî farklılıklarını istatistikî bilgi olarak nasıl sosyoloğ konu ediniyorsa;benzer yolla beslenme ihtiyacının psikolojik gerçekleri veya yaşlılığın faaliyet üzerine tesirlerini de dikkate alması gerekir.Ancak,bu özel haller dikkate alındığı takdirde,sosyolojik olarak uygun davranışa tesir eden kesin istatistiki tanıta ulaşabiliriz.Tabii olarak en az değişen bu gibi faktörlerin sebep teşkil eden anlamlılığının kabulü,sosyolojik tahlilin veya faaliyeti şahsî anlamına dayanarak yorumlayan diğer eylem bilimlerinin özel görevidir..Böylece,ereksel yönelimdeki faaliyetin sık sık tekrarlanan kesin tipiyle veya belli çeşitlerdeki rasyonelliğin derecesiyle;zihnî delil,belirgin etnik özellik veya kalıtımsal olarak devralınan diğer biyolojik karakter arasındaki tipik bağıntıların varlığı fark edilebilir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:112,113,114,115,96

sına bağlı olduğunu savunan M.Weber;ayrıca,eylemin anlamının kuramsal olarak tasvir edilen eylem tipinin anlamıyla uygunluk taşıması zorunluluğuna işaret ederek;ideal tiple anlam birliği göstermeyen fiillerin ,ne kadar düzenli tekrarlanırsa tekrarlansınlar,böyle bir sınıflandırmaya dahil edilemeyeceğini ısrarla belirtmektedir.Böylece,kişinin şahsî bir anlam verdiği ve başkalarının davranışlarıyla ilgili olarak aynı nedensel açıklamaya uygun şekilde düzenlilik içinde sürekli tekrarladığı etkinliği yorumundaki sosyal faaliyetin doğru olarak anlaşılması için;akılcı yöntemlerle elde edilebilen soyut bir zihnî yapı özelliğindeki ideal tipler vasıtasıyla,somut sosyal gerçekliğin karmaşık yönlerine ve sayısız miktardaki kültürel fenomenin anlam belirten nedensellik bağıntısına empirik bir yöntemle nüfuz edilmesi gerektiğini vurgulayan M.Weber;genelleştirici bir bilim olarak sosyolojinin,ancak ideal tip yaklaşımıyla bu maksadına erişebileceğini savunmuştur.Sosyal faaliyetin içerdiği anlam bağını açıklamaya ve değer yönelmesi mahiyetindeki bu davranışların nedenselliğini yorumlamaya teşebbüs eden sosyoloji biliminin;eylemin güdüsüne göre genelleştirdiği tipsel kavramları(37) sayesinde,fiillerin düzen ilişkisine dönüşen kaideselliğini araştıran M.Weber;kültürel hayatın süreklilik kazanan ilişkilerini koruyan kurumlarının da,kültürel normlar,ahlâkî yargılar ya da yasal kaideler halinde bir düzen ilişkisi özelliğine kavuşan genelleşmiş sosyal faaliyetten kaynaklandığını belirtmiştir.

37-"Sosyal faaliyet,eylemin diğer biçimlerine benzer olarak,kendi istikâmet hissinin tarzlarına göre,aşağıda dört sınıfa ayrılmaktadır. (1)Harici durumdaki ve diğer beşerî bireylerin görülen davranışları olarak beklentileri yoluyla, "şartlar" veya "anlamlar" şeklindeki bu beklentilerin eylemde bulunan kişinin kendi akılcı seçimiyle maksatlarına erişmede başarılı olması uğruna kullanılmasıyla ilgili olarak farklı bireysel maksatların sistemine rasyonel olarak yönelinmesi,(2)Mutlak değerdeki bilinçli kânaat,bazı ahlâkî ,güzellikle ilgili,dinî veya davranışın diğer üslûbunu da içine alarak;tamamen değer için ve dıştan gelen başarıların her hangi görünüşünden bağımsız olarak,mutlak bir değere dayanarak rasyonel yönelme,(3)Belli etkenler vasıtasıyla ve eylemde bulunan kişinin hissî haliyle azmettirilmesine dayanan,özellikle duygusal etkileyici yönelme,(4)Fiilen icra olan uzun süreli alışkanlığından dolayı geleneksel yönelme..Eylemin,özellikle de sosyal eylemin,bir veya diğer yollardaki tek bir yönelme hissinin somut hallerini bulmak çok enderdir.Ayrıca,faaliyetin yönelme tarzlarının bu sınıflandırması,sahanın mümkün olduğu kadar teferruatıyla incelendiği anlamına gelmediği gibi;yalnızca,fiilî faaliyetle az ya da çok sıkı bağıntı halinde bulunan kavramsal olarak saf biçimdeki belirli sosyolojik önem taşıyan tiplerin formülleştirilmesinin,teşkil eden unsurların birleşerek tertip olunduğu daha çok genel durumun açık olarak belirtilmesinin tasnifidir.Bu araştırmanın maksatları için yapılan sınıflandırmanın yararlılığı,sadece sonuçlarına dayanarak muhakeme edilebilecektir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:115,117-118

a-Geleneksel Güdüyle Yapılan Faaliyet Tipi :

Geleneksel saiklerle yapılan faaliyetlerde alışkanlıklar çok önemli bir rol oynadıklarından,kânaatkârlıkla asgari seviyede tutulan ihtiyaçları karşılamak için,tüketim gayesiyle yapılan üretim faaliyetinde kullanılan araçlar,kişinin kendi hazır bulduğu ve bırakacağı bir yeterlilikte olduğundan,yeniliğe ve değişmeye kapalı bir zihniyet içinde ve rasyonel seçimden uzak kalınarak faaliyette bulunulur.Alışkanlıkların,bireysel motiflere meydan vermediği,güçlü dayanışma ruhu içinde yapılan faaliyetlerde kişiler,her günkü geçimlerini temin etmekten ibaret olan hedeflerinde,buna ulaştıracak aynı araçları kullanma tarzında hiç bir farklılık göstermezler.Zira,geleneksel güdülerle yapılan faaliyet tipinde(38) kullanılacak araçları,hedefleri ve davranış tarzını,kişinin,toplum tarafından yaratılmış bir şekilde önceden hazır olarak bulmasının ve bu sınırlamanın dışına çıkamamasının sonucunda,bireysel olarak akılcı seçimi söz konusu olamaz,bireysel motivasyonu gelişemez.

b-Rasyonel Güdülerle Yapılan Faaliyet Tipleri :

I-Değere Yönelik Rasyonel Faaliyet :

Rasyonel güdülerle,fakat değere yönelik olarak yapılan faaliyet tipinde(39) ,kişi,ulaşmak istediği hedefi toplumun değerleri

---

38-"Tam manasıyla geleneksel davranış,yukarda tartışılan tepkisel tipteki benzeltme eylemi gibi,haklı olarak nitelendirdiğimiz anlamlılığın yönlendirdiği faaliyetle güçlükle ayırt edilen sınırın çok yakınında ve hakikâten öbür tarafında sık sık vukuu bulur.Geleneksel davranış,hemen hemen kendiliğinden hareket eden otomatik karşı koymadan alışılmış uyarıcı haline gelen çoğu kez bir konu olduğundan,sık sık tekrarlanan takip olunan bir yöndeki davranışa rehberlik eder.Halkın mutad bir şekilde âdet edindiği her günkü faaliyetinin büyük bir kısmı bu tipe yakındır.Bu sebepten,geleneksel davranışın sistematik bir sınıflandırmadaki yeri,sadece sınırlayıcı bir hal olmadığından;sonradan ve üzerinde duracağımız gibi,kendi kendini bilinçlendiren değişen dereceleriyle ve duyuların farklılığındaki alışılmış tarzlarının belirgin bir hale gelmesiyle yakından alakâlıdır."
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:116

39-"Mutlak değere dayanarak yapılan faaliyete yönelme ile tesir altında kalınarak işlenen duygusal eylem,fiile hakim olan nihaî değerlerin kendinin bilincinde olarak açıkça formülleştirilmesiyle ve bu değerlere tahsis olunan yöndeki faaliyete devamlı şekilde tasarlanan yönelimiyle birbirinden ayrılırlar..Mutlak değer içerikli kusursuz rasyonel yönelmenin örnekleriyse,faaliyette bulunan kişinin diğerlerine olan muhtemel sahasının ne olduğunu hiç önemsemeksizin;görev,onur,güzellik peşinde koşma,dinî bir çağrı,şahsî sadakât yoluyla,kendileri için zorunluymuşcasına gözüken inançlarını fiilleriyle uygulamaya koyması;neden ibaret olduğu hususunun hiç mühim olmadığı bazı önemli nedenselliklere göre davranmasıdır.Bu tartışmanın maksatları uğruna,eylem,mutlak değerlere yönelik olarak yapıldığında,faaliyet,daima kişinin hissederek "emirlere"

../..

nedeniyle benimser,ancak,bu sonuca ulaşmak için kullanabileceği araçları rasyonel olarak kendisi seçer ve uygular.Meselâ,daha çok kazanç edinerek Tanrı'nın şanını yükselteceğine olan inancıyla dünyevi faaliyetlere uhrevi bir anlam veren kalvinistin seçilmiş kul olmak maksadıyla giriştiği davranışlar değere yönelik rasyonel güdüyle yapmış olduğu faaliyet tarzı içinde yorumlanmaktadır.Daha çok kazanç temin ederek kendisini Tanrı'nın bir mutemedi gibi görmenin iç huzuruna eren kalvinist,Tanrı'nın kendisini ezelden seçmiş ya da seçmemiş olduğu hususunu hiç aklına getirmez.

II-Maksada Yönelik Rasyonel Faaliyet :

Rasyonel güdüyle amaca yönelik olarak yapılan faaliyet tipinde(40),kişi,araçlarla amaçların ve amaçlarla sonuçların hepsini hesap-

---

veya "taleplere" bağlı kılınmasıyla erişilmesini gerektirir.Bu sadece,mutlak değerlere yönelinmesi olarak tanımlanan kayıtsız şartsız bazı isteklere erişilmesi vasıtasıyla sevk ettirilen beşerî faaliyet durumlarında olmaktadır.Bunun,değişen dereceleriyle deneysel bir durum olmasına karşın,sadece nisbeten önemsiz bir kapsama göre en büyük kısım içindir.Bununla beraber,bu tarzdaki faaliyetin meydana çıkışının gösterilmesi,farklı bir tip halinde formülleştirilmesinin doğruluğu için yeterli bir önemdeyse de; yine de,eylem tipinin teferruatlı bir şekilde tasnifi gibi her hangi bir anlamda formülleştirilmesine teşebbüs edilmesinin burada hiç bir öneminin olmadığına işaret edilmektedir."
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:116-117

40-"Faaliyet,farklı bireysel maksatlar sistemine yöneldiğinde,hedef, anlamlar ve ikincil sonuçlar tamamen rasyonel olarak dikkate alınıp,tetkik edildiğinde rasyoneldir.Rasyonel faaliyet,alternatif anlamlardan maksada kadar rasyonel mütalâyı,verilen her hangi anlamların kullanılmasının diğer beklenilen sonuçlarla olan bağıntısını,ve nihayet farklı muhtemel maksatların nispî önemini gerektirir.Faaliyetin belirlenmesi,duygusal veya geleneksel kavramlarla ifadesi,bundan dolayı rasyonel tiple uyuşmamaktadır.Alternatif ile çarpışan maksatlar ve sonuçları arasındaki bir seçim,mutlak değerin göz önüne alınması yoluyla belirlenebilir.Böyle bir durumda,farklı bireysel maksatların sistemine yönelen rasyonel faaliyet,yalnızca anlamların seçimiyle ilgili olacaktır.Diğer taraftan,eylemde bulunan kişi,alternatif ve çarpışan hedefler arasındaki kararını,rasyonel olarak yöneldiği değer sistemine dayanarak almak yerine; kişisel istekleri verildikleri gibi basit olarak ele alacak,ve bunları göreli zorunluluğun bilinçli takdirindeki derecesine göre düzenleyecektir.Bundan sonra,marjinal fayda prensibinde formülleştirildiği gibi,zorunluluğun mümkün olduğu kadar tatmin edildiği şeklindeki bu ölçüsüne göre,kendi faaliyetine yönelecektir.Böylece ,mutlak değerlere yönelik faaliyetin,farklı bireysel maksatların bir sistemine dayanan diğer rasyonel faaliyet tipiyle muhtelif tarzlarda bağıntısı olmalıdır.Hakikâten,faaliyeti yönlendiren daha fazla değer,mutlak değerin toplumdaki vaziyetini yüceltmekte;bu da daha ziyade irrasyonel anlamdaki faaliyete tekâbül etmektedir.Zira, eylemde bulunan kişi,kayıtsız ve şartsız olarak daha fazla bu değerler uğruna,temiz his ve güzelliğe,mutlak iyilik ve görev düşkünlüğüne kendisini adayarak,faaliyetinin sonuçlarının göz önüne alınmasından daha az tesir görür.Temel değerlerle bağıntısı olmaksızın, tamamıyla maksatların rasyonel başarısına faaliyetin yönelmesi, şüphesiz,esas itibarıyla sadece sınırlı bir haldir."
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:116-117

lamak suretiyle seçtiği amaca planlı olarak ulaşmasında,uygulayacağı araçları seçmesinde tam olarak rasyonel davranmasına rağmen;ekonomik faaliyetin ruhî bir fenomen olması[41] nedeniyle,rasyonelleşmenin en yüksek seviyede olduğu durumlarda dahi geleneğe bağlı kalma unsurunun[42] daima var olacağına işaret etmiştir.Ayrıca,değer içerikli rasyonel faaliyet ile maksada yönelik rasyonel faaliyet arasındaki sınırın fiiliyatta belirsizlikleri[43] taşıması,her iki eylem tipinde de tesir

41-"Ekonomik faaliyetin tanımı,mümkün olduğu kadar genel olmalı;hedefleri,anlamları,engellemedeki rolleriyle ve üretimleriyle beşerî faaliyet için taşıdıkları anlam tarafından,bütün ekonomik yöntem ile objeler tamamen tarif edilmelidir.Mamafih,bunları demekle, bazılarının kast ettikleri gibi,ekonomik faaliyetin ruhî bir fenomen olduğu ifadesine kesinlikle müsaade edilmez.Metaların üretimi,fiyatlar,hatta malların kişisel değer ifadeleri bile, deneysel süreçler olarak kaldıkları müddetçe,yalnızca ruhî fenomen olmaktan uzaktırlar.Fakat,bu yanlış yola sevk ettiren deyimin temelinde doğru bir seziş vardır.Bu,tek başına uygun süreçlerin birliğiyle tanımlanır ve yalnızca kişisel yorumlara nüfuz edilerek anlaşılabilir."
M.Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:158

42-"Ekonomik yönelme,gelenekselliğin veya maksatlılığın bir konusudur. Faaliyetteki rasyonelleşmenin en yüksek olduğu durumlarda dahi, geleneğe bağlı kalma ögesi,hatırı sayılır bir yönelme olarak bakî kalmaktadır.Hangi organizasyon biçimi altında olduğuna bakılmaksızın,doğrudan fiiller kapsamındaki faaliyet için rasyonel yönelme esasen büyük önem taşır.İaşe temini için içgüdüsel olarak aksi tesir yaratan araştırmadaki veya kalıtımla geçme usulleriyle ve âdet hükmündeki,sosyal ilişkilerin korunmasıyla geleneksel kabulleniştek rasyonel ekonomik faaliyetin kökenleri,geniş bir kapsamda ekonomik olmayan olgu ve fiiller tarafından azmettirilmiş olup; bunların günlük hayattaki alışılmış iş görme yönteminin dışında kalan her şeyi kapsamakta,geçinmenin mutlak ve nispî sınırları üzerindeki artan zaruretinin baskısıyla vukuu bulmaktadır..Modern zamanların başlangıcındaki işçi sınıfını karakterize eden örneğiyle hayatın alışkanlıklarındaki gelenekselliğe bağlılığın yüksek seviyesi;büyük ölçekte artan ekonomik teşebbüsünrasyonelleşmesinin kapitalist yönde olmasını engellemeye yetmiştir."
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:166-167

43-"Zweckrational:amaca yönelik rasyonel seçim ile Wertrational:değer içerikli rasyonel uyum kavramları,Weber'in kuramında merkezi bir öneme haiz olmasına rağmen,aynı zamanda da,çevirmenine çok zor sorunları sunmaktadır..Faaliyette bulunan kişinin değeri tahakkuk ettiren bir kimse haline gelmesi başlı başına önemli bir fikirdir. Değere yönelik akılcı seçim,gaye olarak,bunların yeterliliği gibi göz önüne alınan rasyonel düşünceleri kapsadığı kadar,anlamların seçimini de içerir.Fakat,diğerlerine göre her ikisinin de rasyonel ağırlıklı olduğunda sorun bulunmadığı gibi,diğer mutlak maksadın elde edilmesinden başka muhtemel sonuçların dikkate alınması anlamındaki maliyet muhasebesinde de bir mesele yoktur.Diğer taraftan, zweckrationalitat durumunda Weber,faaliyeti,hiç birinin mutlak olmadığı,nisbeten bağımsız olan maksatların bir çokluğuyla harekete geçirildiği tarafıyla tasarlamıştır.Bu sebepten,rasyonellik,bir taraftan bağımsız maksatların gerçekleştirilmesindeki nispî önemin ağırlığını içerirken;diğer taraftan da,arzu edilmeyen sonuçları dikkate alsa da,faaliyetin tasarlanan yönünden türetilen faydaları daha ağırlıklı olarak ihtiva etmektedir.Bu farklılığı kısaca belirten İngilizce terimlerini bulmak mümkün gözükmemektedir.-T.Parsons
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:115

altında kalınarak yönelinen duygusal saiklerin(44) daima var olması ihtimâli;eylemin tek bir yönelme hissinin somut hallerini(45) bulmayı daima zorlaştırmaktadır.Fakat,yine de,faaliyetin rasyonelleşmesi sürecinde(46),kişisel çıkara dayanan durumlara önceden tasarlanarak inti-

---

44-"Tamamıyla tesir altında kalınarak yapılan davranış,anlamlı yönelme diye göz önünde tuttuğumuz faaliyetin hep sınırında vukuu bulur ve bu sınırda tekrarlanır.Örneğin,duygusal davranış,kontrol edilemeyen tepkilerden,bazı ender uyarıcılardan ibaret olabilir.Duygusal davranış,hissî gerilimin bilinçli boşalım şeklinde vukuu bulan faaliyeti müessir olarak azmettirdiğindeki hali,bir yüceleştirmedir.Duygusal saikli eylem,her zaman olmasa dahi,ekseriyetle,amaca yönelik veya değere yönelik rasyonel faaliyette ya da yukardaki anlamlarıyla her ikisinde birden vukuu bulur..Duygusal ve geleneksel saikli her iki eylem tipi,aynı zamanda,faaliyetin anlamı açığa çıkmamış sonucun başarısına dayanmamasına rağmen,özel tipteki eylemin kendisi için icra edilmesi şeklinde genel bir unsura maliktir.Tesir altında kalınarak işlenen eylemin örnekleri,doğrudan tahrikle hıncını çıkararak duyulan tatmin,şehvete ait zevkler, kişinin bizzat kendisini belirli bir şahsa veya ulaşılmak istenilen gayeye adaması,şehvete dalma,ve nihayet duygusal gerilimlerin giderilmesine yaklaşılmasıdır.Bu sınıflamaya ait bazı itici tahriklerin nasıl çıkarcı,sefil veya asil,yüce olduklarına hiç önem verilmez."
Max weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:116-117

45-Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:115,117-118 , Bknz.Dipnot:37

46-"Sosyal faaliyet yönündeki özellikle dikkate değer pek çok yeknesaklıklar,muteberliği tanınan her hangi çeşitteki norma yönelme tarafından azmettirilmediği gibi,geleneğe dayanarak da eylememektedirler;sosyal faaliyetin tarzına tamamen uyan gerçek ise,eyleyenlerin kendilerinin farkına vardıkları olağan çıkarlarına en iyi şekilde adapte oldukları tabii halleriyle yönelmekte olduklarıdır.Bu,örneğin,serbest piyasada fiyat belirlemesinin tekdüzeliklerinde olduğu gibi,bilhassa ekonomik faaliyet için geçerli olmasına rağmen,bunun gibi durumları kuşattığı anlamına gelmez.Pazarda işgören kimseler, böylece,kendilerine hâs tipik sayılan ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmekle tanımlanan hedeflerinin doyumuna ulaşmak anlamındaki kendi faaliyetlerinde muamele ederler;ayrıca,diğerlerinin gelecekteki muhtemel davranışıyla ilgili tipik beklentilerine uyan şartlara göre davranırlar.Kendi faaliyetlerinde daha fazla keskinlikte rasyonel olmaları,aynı duruma benzeyen tepki göstermeye daha fazla meyilli olmalarını gerektirir.Bu yolla,şayet faaliyet bir grup üyeleri üzerinde bağlayıcı tesirleri göz önüne alınan normlar ve görevler sistemine yönelmişse,kendi olduklarından çoğu kez daha uzak sabit kalarak,tavır ve faaliyetlerinde benzerlikler,yeknesaklıklar ve süreklilikler ortaya çıkacaktır.Bireyin ve diğerlerinin salt kişisel çıkarına dayanan duruma yönelinen;serbestliğe imkân vermeyen bir yönetim vasıtasına çok benzeyen sonuçları beraberinde getiren,çok sık boş yere tazyik yoluyla ele geçirmeye teşebbüs eden kişiyle alakâlı,bu fenomen,özellikle ekonomik işlerde hayatî bir ilgi uyandırmıştır.Bunların gözlemlenmesi,gerçekte,bir bilim olarak ekonominin önemli kaynaklarından biri durumundadır.Kendi kendini bilinçlendirmenin ve özgürlüğün kişisel tereddütlerden arınmışlığıyla bu tip;âdet hükmündeki usulleriyle düşünmeksizin razı olunan her çeşitteki karşı sava tezat teşkil ettiği kadar; diğer taraftan,mutlak değerler gibi normlara bilinçlilikle bağlılığı da kabul eder.Faaliyetin rasyonelleşmesi sürecinin en önemli

../..

bak edilmesi sayesinde,faaliyetin durumuna göre çıkması muhtemel sonuçların da dikkate alındığı rasyonel ekonomik faaliyetle,sadece maksat seçiminin(47) kast edildiğini belirten M.Weber;rasyonel ekonomik faaliyetin,yeniliklere açık ve sürekli ilerleme halinde de olsa teknolo-

---

görünüşünden biri,eski âdetle düşünülmeksizin kabul etmenin yerine ,kişisel çıkara dayanan durumlara önceden tasarlanarak intibak edilmesinin esas alınmasıdır.Şüphesiz,bu süreç faaliyetin rasyonelleşmesi kavramının bütün teferruatıyla incelenmesinden başka bir anlam taşımaz.Ayrıca,faaliyetin rasyonelleşmesi süreci diğer yönlerin değişmesiyle ilerler.Olumlu olarak,nihai değerlerin bilinçli rasyonelleşmesi yoluyla;olumsuz şekilde,sadece âdetin değil fakat duygusal değerlerin pahasına;ve nihayet,mutlak değerlerdeki her hangi bir inancın kaybıyla rasyonelliğin ahlâkça şüpheci tipinin tarafını tutarak rasyonelleşme süreci bir usul takip eder.Rasyonelleşme kavramının pek çok muhtemel anlamı tartışmamıza sık sık katılacaktır.(Faaliyetin rasyonelleşme süreci anlamındaki Weber'in din sosyolojisi sahasındaki bir seri incelemesinin merkezi temasını teşkil eden bu ifadesiyle deneysel olarak ilgi kurulmaktadır. Faaliyetin azmettirilmesinde "fikirlere" atfolunan önem sayesinde,rasyonelleşme sürecini keşfetmesi mümkün oldu.-T.Parsons)"
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:122-123

47-"Faaliyet,kişisel anlamına göre ve yararlar sağlamak arzusunun hoşnutluğuyla ilgili olarak "ekonomik bakımdan yönelmedir". Aslında ,iktisadî yönelme demek olan "ekonomik faaliyet" ,eylemde bulunan kişinin kaynaklar üzerindeki kontrolünün barışçıl kullanımıdır. Ekonomik bakımdan rasyonel faaliyet ise,önceden düşünülmüş planlaması vasıtasıyla,ekonomik hedeflere varmak maksadıyla akılcı olarak yönelinen eylemdir.Ekonomik sistem,ekonomik faaliyetin kendi kendini yöneten müstakil bir sistemidir.Ekonomik teşekkül ise, iktisadî faaliyetin sürekli olarak düzenlediği bir sistemidir.. Aşağıdakiler,rasyonel ekonomik faaliyetin tipik ölçüleridir.(1) Tasarrufun esas görünümlerini teşkil eden,eylemde bulunan kişinin göz önünde bulunduracağı tüm muhakemesi hakkındaki,şimdi ve gelecek arasındaki faydaların sistematik dağılımı.(2)Marjinal fayda prensibine göre,sırasıyla tahmin edilen nispî zorunlulukların çeşitli potansiyel kullanımları arasındaki istifadeye hazır faydaların dağılımı.(3)Üretimin bütün gerekli araçlarının eylemde bulunan kişinin kendisi tarafından idaresi maksadıyla,imâlat veya taşımacılık yoluyla faydaların sistematik dağılımı.Faaliyet rasyonel olduğunda,faaliyetin bu tipi,eylemde bulunan kişinin kendi verdiği karara göre vukuu bulur;faaliyetin umulan sonuçları için zorunlu sayılan talebinin,(a),gerekli iş gücü hizmetlerinin usandırıcılığı (b),gerekli mallar haline gelebilecek diğer potansiyel kullanımlar şeklindeki harcamalardan meydana gelen zorunlu masrafları aşmasıyla ortaya çıkar;kısaca,potansiyel alternatif ürün faydasını,kullanımlarını ifade eder.Taşımacılığı da içine almasıyla, bu "üretim" anlamında daha da genişletilebilir.(4),Mevcut mâlikler veya üreticiler arasındaki anlaşmalar yoluyla,idarî ve tanzim edici güçlerin teminiyle,faydaların sistematik kazancı.:Rasyonel değişim,sadece her iki kesimin de bundan kazanç beklentisi olduğunda veya birisinin kendisine özgü ihtiyaç ya da diğerlerinin ekonomik güç baskısı altında bulunduğunda mümkün olur.Değişim,tüketim maksatlarına veya kazanç hedeflerine katkıda bulunur.Böylece değişim, eylemde bulunan kişinin şahsî kullanımı için tedarik etmeye veya kazanç fırsatlarına kavuşmaya bir yönelmedir.:Rasyonel rekâbet, yalnızca satılabilir mallar olduğu takdirde gelişebilir;en yüksek haline de,malların değer kazanıp satıldığı bir kazanç sisteminde erişebilir."
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:158,168,171

jik yapı tarafından daima sınırlandırılmış[48] olduğunu inkâr etmemektedir.Maksada yönelen her insan çabasında,amacın gerçekleşmesine yarayan araçların tamamı ve bunları uygulama tarzı,girişilen faaliyetin tekniğini oluşturur.

Kazanç maksadıyla[49], rasyonel seçimlerle,kararlarla ger-

48-"Her tipteki faaliyette değil,seçim anlamındaki rasyonelliğe akılcı ekonomik faaliyet olarak nitelendirilen veya her hangi bir manadaki ekonomik sayılan eylemde bile;özellikle ekonomi kavramı teknoloji teriminden ayırt edilmelidir..Her iki durumda da problem,maksatların karşılaştırılmasındadır.Ekonomik faaliyet,öncelikle nesneye uygulanması gereken maksadın seçimi sorununa bir yönelmedir. Teknoloji de sorun ise,verilmiş maksada uygun araçların seçimidir. ..Modern dönemlerin teknolojik gelişmesi diye nitelendirilen durumu;oldukça kapsamlı bir şekilde ekonomik bakımdan kâr temini maksadına yönelmiş olması,teknoloji tarihinin aslî gerçeklerinden biridir.Bu aslî hakikâte rağmen,ekonomik yönelme kesinlikle tek başına teknolojinin biçimlendirici gelişmesine dayanmamaktadır. İlâveten,teknolojik buluşların bir kısmı,hayal gücüyle ve uygulanması mantığa aykırı düşen hayalperest kimselerin idrak kâbiliyetleriyle gerçekleştiği gibi;bir kısmı da,uhrevi alakâlar ve garip fikirlerin her türüyle,sanat yönü olan sorunların zihnî meşguliyetiyle ve diğer çeşitli ekonomik olmayan ögeler tarafından hareket ettirilmiştir.Bununla beraber,bütün dönemlerde önem verilen esas husus,günümüzü de içine almak üzere,teknolojik gelişmenin ekonomiyi sınırlandırdığıdır.Rasyonel hesaplama,ekonomik faalliğin temelini biçimlendirmemiş,ekonominin geçmişinde belirli çok özel koşullar var olmamış,rasyonel teknoloji de bunlara katılmamıştır.Ekonomik yönelmeyi teknolojiden farklı kılan görünümleri..sosyolojik görüş açısından,birbirleriyle ve mahiyetiyle ilgili alternatif maksatların ağırlığı,sürekliliğinin bir sonucudur."
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:160,162,163

49-"Sermaye muhasebesine dayanan rasyonelliğine nisbetle,kapitalist bir tarzda belirlenmiş kazanç teminini mümkün kılan yönelmesinin, nitelik bakımdan diğerlerinden ayıran birkaç şekli vardır.(1)Kazanç temini fiiliyle,resmî olarak cebri ve maddî bağımlılığı olmayan,hiç olmazsa nisbeten serbest kılınan değişimin açık olduğu pazardaki satın alma ve satış yöntemlerinin sürekliliğiyle piyasa üstünlüğünü kendi çıkarına kullanmaya yönelinmeli veya sermaye hesabının kullanıldığı sürekli üretken teşebbüslerde kârın maximizasyonuna meyledilmelidir...(6)Kazanç fırsatlarına yönelme,aşağıdaki şekillerle de olabilir.(a)Standartlaşmış mallarda veya bir teşebbüsün güvencesinde tamamen malî spekülasyonla ilgili muamelelerle,(b)siyasî yapıların sürekli malî fiillerinin icra edilmesi yoluyla,(c)yatırımcıya satış güvencesini sunacak bir tarzdaki yeni teşebbüslerin yükselen finansmanıyla,(d)piyasa durumlarının kârlılığını düzenlemek veya gücüne erişmek maksadıyla kapitalist teşebbüslerin ve diğer farklı tipteki ekonomik organizasyonların spekülatif finansmanı yoluyla..Siyasî faaliyetin kapitalist finansmanı,şu iki şart üzerine kuruludur:devletlerin birinin diğeriyle olan rekâbeti,güç uğruna ve rekâbetin yerini tutan kendi aralarında serbestleşen sermayenin kontrolü için yapılmaktadır."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:278-279

çekleşen kapitalist ekonomik faaliyette maksada erişmek için kullanılan araçların en önemli özelliği,M.Weber'e göre,ekonomik hayatın rasyonel organizasyonunu[50] mümkün kılan,ortak bir ölçüyle ölçülebilir olma niteliğidir.Böylece,rasyonel saiklerle benimsenen amaca yönelik faaliyet tipinde,kazanç esası şeklinde genelleşen fiilin amacı ve buna ulaşmak için kullanılan araçların niteliği ortak bir ölçüyle,para ile ölçülür bir duruma gelmesinin sonucunda eylem tipi;parayla ölçülen kâr hedefine ulaşmak için,yapmış olduğu harcamalar ile kazandığı hasılâtın nicelik olarak karşılaştırılmasının hesabını ve kontrolünü sağlayan muhasebe üzerine kurulur.

"Rasyonellik,modern hayatımızda en fazla tarihî önem taşıyan güç olarak kapitalizm için de geçerlidir.Elde etme gailesinin,para ve kazanç peşinde koşma meşguliyetinin,mümkün olduğu kadar en fazla miktardaki parayı ele geçirme dürtüsünün,kendi bünyesinde kapitalizmle hiç bir ilgisi yoktur.Bu dürtü,garsonlar,doktorlar, arabacılar,rüşvet alan memurlar,askerler,asiller,denizciler,kumarbazlar ve dilenciler arasında da vardı. Denilebilir ki,nesnel olarak imkân tanındığı müddetçe, dünyanın tüm ülkelerinde ve her zaman yaygın olarak kazanç tamahkârlığına sahip olan kişiler,tüm çeşit ve şartlarıyla var olacaklardır.İlk olarak,kültürel tarihimizin başlangıcına ait olan kapitalizmin bu acemi yorumundan tamamıyla vaz geçilmesi gerektiği anlaşılmalıdır.Sınırsız kazanç tamahkârlığı,kapitalizmle ve kapitalist ruhla en küçük bir özdeşlik taşımamaktadır. Kapitalizm,irrasyonel bir tahrik mahiyetindeki böyle bir elde etme tamahkârlığının men edilmesiyle veya en azından bu dürtünün rasyonel olarak düzenlenmesiyle özdeş olabilir.Kapitalizm,sürekli,rasyonel ve kapitalist teşebbüs vasıtasıyla,kazanç peşinde koşmayla,hiç durmak-

---

50-"Sadece modern batı dünyasında,sabit sermayesiyle,hür işgücüyle, rasyonel ihtisaslaşması ve işlevlerin birleştirilmesiyle rasyonel kapitalist teşebbüs var olmuş;üretken görevlerin kapitalist girişimler temeli üzerindeki tahsisatıyla da,bir piyasa ekonomisi sınırlarında birlikte yönelmesine ulaşılmıştır.Bu,biçimsel süreleri tamamıyla iradeye bağlı olan işgücünün kapitalist organizasyonuyla;tipik sayılan ve hâkim olan şekliyle halkın çoğunluğunun isteklerinin tedarik edilmesini,işçilerin üretim araçları mülkiyet hakkından yoksun kılınmasını ve tahvilât sahipleri vasıtasıyla teşebbüsün ele geçirilmesini gerektirir.Devlet tahvillerinin çıkartılması biçimi altındaki kamu kredisine;iş ortaklığının meşru tarzına,hisse senedi ihracına;rasyonel teşebbüslerin işini devam ettirmesini sağlayan finansmanına;mallarda,menkûllerde veya düzenlenmiş değişimlerdeki ticarete;para ve sermaye piyasalarına;kazanç sağlayan teşebbüslerin kendi aralarındaki çekişmelerine engel olunması yoluyla malların üretiminin ekonomik bakımdan rasyonel organizasyon tipi olarak tekelci ortaklığına,yalnızca modern batı dünyasında rastlanmaktaydı..Rasyonel kapitalist teşebbüsten ayrı olarak modern ekonomik düzen;para sisteminin düzenlenmesi uslûbunun ve kambiyo senetleri ile tahvillerin ticarileştirilmesinin birliğini ifade etmektedir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:279-280

sızın yenilenen kâr saikiyle özdeştir.Zira,bir bütün olarak kapitalist toplum düzenine bağlı olan bireysel bir kapitalist teşebbüs,kazanç maksadı için fırsatlardan istifade etmediği takdirde,yok olmaya mahkümdur. Kapitalist ekonomik faaliyeti,değişim maksadıyla fırsatların kullanılması sayesinde kazanç beklentisine dayalı olarak yapılan bir eylemin,biçimsel olarak,barışçıl şanslarla yaratılan kârın üzerine kurulması şeklinde tanımlayabiliriz..Rasyonel olarak kapitalist kazancın takip edilmesine uygun düşen faaliyet,sermaye hesaplarına dayanarak ayarlanmalıdır."(51)

Faaliyet tipinin gerek maksat ve gerekse de kullanılan araçlar yönünden rasyonelleşmesinin,yalnızca defter tutma ve muhasebe yöntemlerini geliştirmekle mümkün olduğunu belirten M.Weber;sadece parasal hesapla,sermaye kavramının kullanılmaya başlandığını,sermaye devrinin kontrol edilerek kapital birikiminin gerçekleştiğini,maliyet bedeli hesaplanarak fiyatların oluşumuyla kârı azamileştirme hedefinin artık faaliyatin vazgeçilmez bir maksadı haline geldiğini savunmuştur. Böylece,rasyonellik ilkesinin faaliyet tipinde artık esas alınmasıyla, üretilecek ürünün cins ile miktarından,üretim yönetiminin seçilmesine varıncaya kadar hemen her şey yalnızca verimlilik hesabıyla gerçekleştirilerek;en az kaynak kullanımıyla en yüksek verime ulaşılması hedeflenerek,sürekli üretim tekniğinin geliştirilmesi sonucunda;faaliyetle ilgili bütün kararlarda geleneğin,değerler sisteminin etkinliği tamamıyla kırılmak istenmiştir.

3-Genelleşmiş Faaliyet Tipinde Otoritenin Gelişimi :

Rasyonelleşme sürecinin sadece batıda hayatın her sahasına nüfuz ederek yayıldığını;bütün bu olumlu gelişmelere imkân sağlayan, büyüyü bünyesine almayan dinî yönelişlerdeki rasyonelleşmeden başlayarak,rasyonel bilime ve buna dayanan teknolojiye,rasyonel hukuk ile bürokratik yapıya ve nihayet ussal çok sesli müziğine varana kadar insan faaliyetinin her alanına giren sistematik bir rasyonelleşme mantığının hâkim olduğunu vurgulayan M.Weber;sosyal faaliyeti,nedensellik kudreti olarak gördüğü güdülerine göre tipleştirmekle,toplumsal düzenin doğal yapısını sınıflandırmayı gaye edinmiş;eylem tiplerini düzen ilişkileri haline dönüştürmekle de,eylemin içerdiği anlam bağına uygun olarak,belli bir yönetim tipinin hâkim olduğunu göstermek istemiştir.Zira,var olan toplumsal eylem ve ilişkilerin kurumsallaşmış bir ifadesi olarak düzen,fiili yönlendirmekte ve onu sınırlandırarak süreklilik kazandırmaktadır.Maksada yönelik rasyonel eylem tipi,rasyonel düzenin unsuru olarak bürokratik yapıyı topluma hâkim kılmış oldu-

51-Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:17-19

ğundan,anlam bakımından eylemin ideal tipinden sapılması ihtimalinin olamayacağını savunan M.Weber;değer içerikli rasyonel eylemde önemli olanın,değerin mahiyetinin ne olduğu değil,fakat bu değer yönelmesini haklı kılan bireysel motivasyonun dayanmış olduğu duygusal eğilimle ve coşkuyla kişinin,faaliyetin anlamını benimsemesinin,bağlanmasının büyük önem taşıdığını vurgulamakla;değer içerikli ve duygusal bağ yüklü bu fiilin karizmatik yetke özelliğinde bir düzen ilişkisine dönüştüğünü,ancak bunun sürekliliğinin,ya gelenekselliğe geri dönüşle ya da bürokratik yapıya geçişle kısıtlı olduğunu belirtmiştir.Her bir eylem tipinin içermiş olduğu anlam bağıyla,toplumda kurumsallaşmış düzen ilişkisini ifade eden normlar veya kurallar arasında bir uygunluğun bulunduğunu,tip kavramları yaratmak suretiyle açıklayan M.Weber-'in sosyoloji teorisi;kültürel fenomenlere toplumsal faaliyet kapsamında deneysel olarak nüfuz ederek yorumlayabilmek için,ideal tip kavramlarına yönelmektedir.

a-İdeal Tip Yaklaşımı :

Deneysel temel üzerinde kavramsallaştırılan ideal tiplerin, yaşanılan somut gerçeği açıklamayı hedef alan M.Weber'in sosyoloji kuramında yegâne çözümsel âlet niteliğini taşıması sebebiyle;ideal tip yaklaşımı konusunda,bizzat M.Weber'in kendi sözlerinin metin kısmına aktarılmasının(¥) daha uygun olacağı kânaatindeyiz.

"Somut durumlarda psikolojik analiz,kurumların tarihi kültürel sınırlamasına ve anlamlılığına derinlemesine vukuf olmada ziyadesiyle değerli katkıda bulunur.Sosyal bir mevkideki şahsın ruhî tavrının ilgi çekici görünüşü,söz konusu halin özel kültürel önemine göre,her bir durumu hususi olarak ayrıntısıyla anlatmaktadır.Ruhî tavrın aşırı derecede heterojen olması ve ruhî güdü ile baskıların somut yapısının çok yoğun bulunması bir sorun olmaktadır.Sosyo-psikolojik araştırmalar, duygusal anlama yoluyla yorumlanabilir nitelikteki kültürel unsurların birbirine hiç benzemeyen çok çeşitli bireysel tipleriyle ilgili bir çalışma yapmayı gerektirir.Bireysel kurumlar bilgisinden başlamak üzere,sosyo-psikolojik araştırma sayesinde,psikolojik bir usul geliştirerek,kurumlara nasıl bir anlam vereceğimizi öğrenebiliriz.Yine de, kurumları,psikolojik yasalarla veya bunları psikolojik fenomen esasıyla açıklayarak anlamaya çalışmayacağız.Bundan dolayı,soyut kuramsal önermelerin psikolojik haklılığı sorunu üzerinde odaklaşan,kazanç

(¥) Max Weber : **The** Methodology of Social Sciences
syf:88-101

dürtüsü ve ekonomik prensip vs., gibi maksatları tersyüz ederek faydasız kılan bir sahada toplanan tartışmalara girmeyeceğiz.

Tarihi fenomenin fikirleri olarak adlandırılan yapay yapıları izah edici,soyut ekonomik teorisine sahibiz.Soyut ekonomi teorisi, değişim ekonomisi,serbest rekâbet ve dakikliği esas alan rasyonel tavrın ilkeleriyle örgütlenmiş serbest pazar koşulları altındaki bir toplumda cereyan eden hadiselerin ideal bir tasvirini sunar.Bu kavramsal örnek,içsel tutarlı bir sistem olarak kavradığı tarihi yaşamın kaçınılmaz ilişki ve olaylarını da beraberinde getirerek bir karmaşaya sürükler.Müstakil olarak,bu tanımlama,gerçeğin belirli unsurlarının çözümsel vurgulanması üzerine kurulan,kendi içinde tıpkı bir ütopyoya benzer.Kavramsal örneğin deneysel bilgiyle olan ilişkisi,pazarla sınırlandırılmış ilişki tipi soyut tanımlamayla bağıntı kurularak keşfedildiğinde veya gerçeğin bazı sahasında mevcudiyetinden kuşkuya düşüldüğüne,yalnızca,bu ilişkinin karakteristik özelliklerini sebep-sonuç bağıntısı halinde açık ve anlaşılır kılan bir ideal tip tesis edilmesini gerektirir.Bu usul,yorumlayıcı olduğu kadar anlamaya da vesile olan maksatlar için de zorunlu olabilir.Hipotez olmamakla birlikte varsayımların kurulmasına rehberlik etmeyi sağlayan ideal tip kavramı,anlam yüklemeyle ilgili araştırmamızda yeteneklerimizin gelişmesine katkıda bulunur.İdeal tip kavramının maksatları arasında, gerçeğin tam olarak tanımlanması olmasa bile,böyle bir betimlemeyi ifade eden belirsizlik taşımayan araçların verilmesi de vardır.Böylece tarihi olarak modern toplum düşüncesi değişim ekonomisi üzerine dayandırılarak,tıpkı orta çağ kent ekonomisi fikrinin genetik bir kavram olarak yorumlanmasında olduğu gibi,bize göre tamamıyla aynı mantıkî prensibler dahilinde gelişmiştir.Bunu yaptığımızda,yorumlanılan kent ekonomisi,bütün şehirlerde gözlemlenerek fiilen var olan ekonomik yapıların bir ortalaması olmayacak,fakat kuramsal olarak ideal bir tip tesis edilecektir.Tek taraflı bir şekilde,bir veya daha çok bakış açısıyla vurgulanmak suretiyle,çok fazla miktardaki ayrıntı ve farklılıkların sentezinin yapılması sayesinde,az çok mevcut olan ve bazen de hiç rastlanılmayan müşahhas bireysel fenomenin bütünleştirilmesi yoluyla biçimlendirilen ideal tip;tek taraflı olarak üzerinde durulmuş görüş noktalarından,birleştirilmiş çözümsel tasvirlere olan geçişe göre düzenlenmektedir.İdeal tipteki kavramsal berraklık olarak bu zihnî düzenleme,empirik gerçeğin hiç bir yerinde görülmez.

El sanatları sistemine ait ideal tipin antitezi mahiyetindeki kapitalist üretim sisteminin ideal tipi,geniş ölçekteki modern endüstrinin belirgin görünüşleriyle tanımlanır.Geniş ölçekteki modern

endüstrisine dayanarak,kapitalist kültürü ütopik bir şekilde,hâkim olan düsturun özel sermaye yatırımı olarak tasvir edebiliriz.Bu işlem, kendi emsalsiz modern maddî ve zihnî kültür görünüşlerinden,bizim bakış açımıza göre,bütünüyle kendi bünyesinde tutarlı olan ideal bir yapıya bürünmenin kesin somut çeşitlilikteki bireysel özelliklerini önemle belirtmektedir.Ancak bundan sonra,kapitalist kültür düşüncesi tanımlanabilir.Bir an için bu işlemin nasıl yürüdüğüne aldırmaksızın, diyebiliriz ki,hakikaten kesin olarak sayısız miktarda olan ve hiç biri diğerine pek benzemeyen bir çeşitlilikteki bu ütopyaların başarılı olması;gerçekten var olan bir ekonomik sistem gibi hiç biri deneysel olarak gözlenmese bile,her birinin talepleriyle kapitalist kültür düşüncesini simgelemesi muhtemeldir veya tercih edilen bir şeydir. Bunlardan her biri,kapitalist kültür düşüncesini simgelemeyi,belirli özelliklere gerçekten gerçekten muktedir bulunarak kapsamayı,kendi kültürümüzün deneysel gerçeğinden çıkan ve bunları ideal bir yapıda birleştiren temele ait görünüşleriyle anlamlı kılınmayı talep edebilir.Kültürel fenomen olarak bizi ilgilendiren bu olguları,bağıntısını kurduğumuz değerli fikirlerin çok farklı çeşitlerine göre ele almaktayız.Bizce anlamlılık içeren çok çeşitli bakış açılarının fazlalığından ,özel bir kültürün ideal tipteki yorumlamasına nüfuz eden özelliklerin seçiminde,çok değişken bir ölçüt olarak bu yorumlar uygulanabilir.

Bizim de kurmak istediğimiz böyle bir ideal tipteki yorumların,empirik bilim için nasıl bir anlamlılığı olabilir?Daha fazla uzağa gitmeksizin,ne yapılması gerektiğini belirten bir kalıp olarak var olan ahlâkî zorunluluk fikrini,çözümsel yapıdan dikkatle ayırt ederek, tanımın tam manasıyla mantıkî ifadesiyle "ideal" olmasının üzerinde durulmaktadır.Burada,kendi hayal gücümüzün,mantıkî olarak güdülenmiş ve bundan dolayı da tarafsızlık imkânı olarak kabul ettiği,tanımlanan ilişkilerin,usul mantığı görüş noktasından "yeterli" olarak gözükmesi çok önemlidir.

Soyut ideal tiplerin yorumlanması,bir maksat olarak değil, fakat bir araç olarak tavsiye olunmaktadır.Her ne kadar,tarihçi,somut ilişkilerin yalın kurumunun ötesine geçerek,en açık bireysel bir olayın bile kültürel anlamlılığını belirlemek için derhal teşebbüse geçerek olguyu karakterize etmeye yeltense bile;tarihî açıklamanın kavramsal unsurlarının her ihtimâli dikkate alması göstermektedir ki; kullanılan kavramların,yalnızca ideal tipler biçiminde kesinlikle ve hiç belirsizlik taşımaksızın tanımlanabilir olması zorunludur.Bireycilik,emperyalizm,feodalizm,merkantilizm,teamül vs., gibi kavramlar ile benzeri karakterdeki sayısız fikirler vasıtasıyla;bazı somut fenomenin

önkabulsüz olarak tanımlanması yoluyla somut gerçekten müstakil bir şekilde kurulan ve sayısız somut fenomen niteliğinde yaygınlaşan bu özelliklerin soyut sentezi yoluyla;araştırdığımız gerçek,çözümsel olarak ve başkalarının duygularını hissetmek suretiyle anlaşılabilirmi?

Kavramların genetik tanımlamasının muhtevası,yukarda açıklanan anlamıyla sadece ideal tip kalıbında araştırılmaktadır.Kavramsal bir yorum olarak ideal tip,ne tarihî gerçekten ve ne de doğru gerçekten kurulmaktadır.İdeal tip,somut gerçekle en az uygunluk taşısa bile, gerçek bir ortam veya faaliyet altındaki bir tasarıya tek örnek ihtiva edecek kadar katkıda bulunur.İdeal tip,tamamen en uygun sınırdaki kavram ile gerçek ortam veya eylemin kıyaslanmasıyla,anlamlılık taşıyan unsurlarının kesin açıklamasına temas etmesiyle önem kazanmaktadır. Böyle kavramlar,tarafsızlık imkânı kategorisinin uygulanması suretiyle ,ilişkilerin formülleştirilmesine dayanan yapılardır.Bu sınıflama vasıtasıyla,kendi hayal gücümüzün yeterlilik kazanması,gerçek tarafından alıştırılarak geliştirilmesi hakkında bir karara varılacaktır.Özellikle bu fonksiyonuyla,ideal tip,genetik kavramlar vasıtasıyla yegane tarihi görünüşleri veya bunların bireysel unsurlarını çözümlemeye teşebbüs eder.Örneğin,kilise ve mezhep kavramlarını dikkate alalım. Bu kavramlar,sadece kendi aralarındaki ayrılıklar yoluyla değil,fakat aynı zamanda da kavram muhtevasının daima seyyal olması nedeniyle,tam manasıyla sınıflandırılarak özellikler karmaşasına dalındığında,işlevini yitirirler.Şayet,mezhep kavramını genetik olarak açık ve kesin bir şekilde belirtmek istersek,modern kültür için sahip olunan mezhep ruhunun kesin önemde kültürel bir anlamlılık taşımasından dolayı;bunlara tesir eden yeterli bir seviyedeki nedensel ilişkilere nüfuz ettikleri için,ayırt edici belirli özelliklerin her ikisinde de aslî nitelikler haline geldiğini göstermek gerekir.Her ne kadar,kavramlar,tam olarak kavramsal bütünlük gösterdiği anlamıyla ideal tip haline hiç gelemiyorsa da,bu sadece bireysel örneklerde görülebilmektedir.Yine de,her kavram,gerçeklikten tamamen uzaklaşmış bir sınıflama içinde değildir.Fakat,bir konudan diğerine mantıkî muhakemeyle sıçrayan bilgimizin doğası sayesinde,böyle bir kavramsal yardımı dokunan zihnî önermeler silsilesi vasıtasıyla gerçeği anlayabiliriz.

Hiç bir şey,teori ile tarih bütünlüğünün doğal önyargılarının bozulmasından daha tehlikeli olamaz.Bu bozulma,birinci olarak,gerçeğin muhtevasına olan inançta ve tarihi gerçekliğin mahiyetinin kuramsal yorumlarla tasvir edilmesinde,ikinci olarak,bu kavramsal yapıların tarihin hükmüne zorla girerek kullanılmasında,üçüncü olarak ise,hakiki

güçler ve doğru gerçeklik olarak böyle fikirler birikiminin,hadiselerin gerisinde işlemesinde ve tarihin dışına çıkarak çalışmasında kendini gösterir.Bu üçüncü tehlike,hakikâten esas olarak,çoğunluğa hâkim olan veya hiç olmazsa tarihî bakımdan kendi çağında yaşayan belirli sayıdaki şahısların benimsediği,bundan dolayı da,kendi kültürünün unsurları olarak önem taşıyan bir çağın düşünce ve ideallerini fikirler vasıtasıyla anlamaya çalıştığımızdan beri özellikle daha da büyüktür.Kaçınılmaz ilişkiler ile fikirler arasında,biri düşünmenin pratik veya teorik eğilimi anlamında ve diğeri de bir çağı anlamak için kurlan âletin ideal tip şeklinde tanımlanması olarak iki görünüşü vardır.Bir çağa ait sosyal fenomenin kesin ayırt edici özelliklerinden soyutlanabilen,belli ortamdaki bir ideal tip;fiilî hayat haline dönüşmesi için uğraşılan bir ideal olarak,kaçınılmaz sosyal ilişkileri düzen altına alan temel bir düstur gibi,yaşadıkları çağdaki şahısların zihinlerinde daima mevcuttur.İdeal tipin,insan zihnindeki hakimiyetine, ,ki özellikle Thomas Aiquinas tefsirinde,yukarda bahsettiğimiz orta çağ kent ekonomisinin modern ideal tipiyle olan bağıntılarında rastlanılır.Aynı şey,üzerinde çok konuşulmuş olan,ekonominin temel kavramlarından iktisadî değer fikri için de geçerlidir.İskolastik felsefeden marxizme kadar tarafsızlıkla geçerliliğini sürdüren değer fikri örneğinde olduğu gibi;ahlâkî zorunluluk yargısı,fiyat teşekkülünün empirik usullerinde tanımlanan bir soyutlamayla karıştırılmaktadır.Meta değerlerinin,doğal hukuğun kesin ilkelerince ayarlanması fikri,sadece orta çağ kültürünün değil,genel olarak kültürel gelişmenin gerçekleşmesindeki sınırsız önemini hâlâ sürdürmektedir.Doğal hukuk,fiilî fiyatın teşekkülüne çok ehemmiyetli tesirde bulunmuştur.Fakat,kuramsal kavram deyimiyle anlatmak istediğimiz şeyi,sadece ideal tip kalıplarıyla, kesinlik sağlamak suretiyle,belirsizlik taşımayan bir hale getirebiliriz.

Böylece,insan davranışlarına hükmeden ve tarihî gerçekliğin unsurları olan,tarihî olarak tayin olunabilen fikirden;bunlara uygun gelen ideal tip soyutlaması arasındaki nedensel ilişki;doğal olarak, önemli sayıda fazla biçimlere dönüşmektedir.Gözlemlenen esas nokta, esas itibarıyla bunların tamamının prensipte çok farklı şeyler olduklarıdır.İdeal tipin bir diğer görünüşü de,kişisel tavrı belirlemede somut olarak tesirli olan,belirli bir çağdaki halkın davranışlarına hâkim olan fikirlerin;şahısların çoğunun zihninde belirsiz olarak ve hiç durmaksızın değişerek var olmasından dolayı;biçim ve muhteva, açıklık ve anlam bakımından çok çeşitli ince farklılıklarla zihinlere yüklenilmiş olması sebebiyle;yorumlamayı biraz zorlaştırması,bunların sadece ideal tip biçiminde kesinlikle formüle edilmesini zorunlu kılar.

Orta çağın belirli bir döneminde yaşayan,hristiyan olarak tanımlanan şahısların ruhî hayatlarının unsurları,eğer tam manasıyla tasvir edilebilirse;doğal olarak,aşırı şekilde beliren bir kaos ortaya çıkarılır, ,aykırı fikirler ile hislerin çapraşıklığı gösterilmiş olur.Bu,orta çağ kilisesinin özellikle çok yüksek derecede hâsıl etmek istediği, inanç ve davranış birliği niyetine rağmen bir gerçektir.Şayet biz, her şeye rağmen değişmez bir kavram kullanarak,bu kaosta orta çağ hristiyanlığının durumu neydi,orta çağın kurumlarında gördüğümüz hristiyanlığın bu unsurları hangi hususlara dayanmaktaydı,diye bir soru yöneltsek;burada da,kendimiz tarafından yaratılan ve tamamen çözümsel bir tasvirin uygulanması olarak görülen her bir bireysel hali dikkate alırız.İnanç bentlerinin,kilise hukuğu ve geleneğinden kaynaklanan normların,davranış ile tavra ait düsturların,bir fikir halinde ışık tuttuğumuz sayısız somut karşılıklı ilişkilerin bir terkibi karakterindeki bu bireysel hal;ideal tip yaklaşımında bulunmaksızın tutarlılığına ulaşmayı başaramadığımız bu ögelerin bir sentezidir.

Hazırladığımız böyle fikirlerin,kavramsal sistemin mantıkî yapısıyla olan ilişkisinde,doğal olarak deneysel gerçeğin oldukça değişken olduğunu derhal kabul ederiz.J.Calvin'in (1509-1564) kadercilik öğretisi veya insan davranışına hükmeden ve tarihî tesirlere neden olan ahlâkî önermelerin açık olarak tanımlanabilirliği örneğindeki böyle tezlerden mantıkî olarak türetilen fikirler hiyerarşisinde çözümleyebildiğimiz bir fikir olarak ideal tip;bir veya bir kaç kuramsal nitelikteki esas prensiplerle kolaylıkla formüle edilebildiğinden nisbeten daha anlaşılır bir yapıdadır.Şüphesiz,fikirlerin tamamıyla mantıkî olan ikna edici gücünün etkili önemi,her ne kadar derhal göze çarpıyorsa da,marxizm gücün bu tipinin en göze çarpan bir örneğini teşkil etse bile;her şeye rağmen,deneysel tarihî hadiselerin oluşumu evvelâ psikolojik olarak bireyin zihninde anlaşılmalı,mantıkî koşulları sonradan dikkate alınmalıdır.Tarihî tesirdeki fikirlerin böyle bir sentezinin ideal tip olarak özelliği;fikrin,tarihi bakımdan ve orjinal bir şekilde temeli ya yok olduğu ya da sınırsız ilgi alanında kapsamlı bir şekilde yayılması genel olarak başarıldığı için;bu temele ait esas prensip ve önermeler,mantıksal veya çağrışımsal olarak fikirler tarafından idaresi altına alınan şahısların zihninde uzun süre kalmadığında,daha fazla net olarak açıklık kazanmasıdır.Bizim yarattığımız bir fikrin sentezinin temel gerçeği,bu temele ait esas prensipler ya çok kusurlu olarak göze çarptığında veya kesinlikle açık bilinçlilik seviyesine yönelmediğinde ya da hiç olmazsa fikir bileşimleri ayrıntılı şekilde açıklık biçimine kavuşmadığında;ideal tip,daha ehemmiyetli de-

cede meydana getirilir.Bu işlemi benimsediğimizde,çok sık olan veya olması gereken şey;bizim düşüncemizin hareket noktasını teşkil eden, ekonomik dönemlerin yapay prensibleri olarak pek çok özellikteki saf bir ideal tip vasıtasıyla;belirli bir dönemdeki liberalizmin veya metodizmin ya da sosyalizmin değiştiğini ayrıntıya girmeksizin açıklamasına ait böyle fikirlerle ilgilenilmesidir.İdeal tipin tahminî karakterini betimleyen kavramsal bir sistemdeki daha etraflı sistematik ifadesiyle veya tek bir kavramla daha az tesir imkânıyla;çok geniş kapsamlı ilişkiler de mevcuttur ve bunlar çok yönlü kültürel anlamlılıklara da sahiptirler.Böyle durumlarda,yeni ideal tip kavramlarının yorumlanması sayesinde,anlamlılığın her yeni çehresinin yeniden keşfetmeye sürekli olarak teşebbüs edilmesi,daha doğal ve kaçınılmazdır. Hristiyanlığın esası örneğine ait tüm ifadelerin zihinsel tasvirleri var olan deneysel gerçeklerin tarihi tanımlaması olarak dikkate alındığında;benimsenilen ideal tipler,yalnızca çok nispî ve ister istemez şüpheli geçerlilikte olacaktır.Diğer taraftan,ideal tipler,kavramsal araçlar olarak gerçeğin ölçülmesinde ve bununla mukâyese edilmesinde kullanıldığı zaman,araştırmamız için çok büyük bir değer taşımakta ve yorumlama maksadımız için de çok yüksek sistematik önemi ihtiva etmektedir.İdeal tipler,araştırmanın maksadı için bir elzemdir."(52)

Eylemin anlam bağını açıklayarak güdüsüne göre sınıflamasının yapılmasını sağlayan ideal tip yaklaşımıyla;bir taraftan gözlemlenen deneysel temele dayanarak zihinde tasarlanan kavramlar vasıtasıyla ve tüm kültürel fenomenleri içerdikleri değer yönelmesini haklı kılan bireysel motivasyonuna göre,yani eylemin kişisel anlamını esas alarak, nedensellikleri tespit edilirken;diğer taraftan da,eylemi yorumlayıcı bir şekilde açıklamayı hedef almakla,eylemin anlamıyla ilgili kişilerin birbiri üzerindeki tesirleri,etkinlikleri,karşılıklı yönlendirmeleri ön plana çıkmaktadır.Böylece kurulan sosyal ilişkinin içerdiği anlam,fiilin kapsadığı değer yönelmesiyle sınırlı kalmaktadır.

b-Sosyal İlişki Kavramı :

"Sosyal ilişki(¥) ,birden çok kişilerin bir anlam içeren davranışlarıyla,karşılıklı olarak birbirlerini yönlendirmek suretiyle, kişinin belli bir faaliyet tarzına intibak etmesini ifade etmektedir. Sosyal ilişki,asıl olarak ve bütünüyle,anlamı kavranabilen belli bir

---

52-Max Weber : The Methodology of Social Sciences syf:88-101

(¥)Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:118-120,132-136,139-140

istikâmetteki toplumsal faaliyette bulunma ihtimalinin meydana gelerek ,tanımın maksatları bakımından,bu olasılığın dayandığı temelin kesin olarak,maddeler halinde belirtilmesini gerektirmez.

Böylece,sosyal ilişki kavramının kriteri,karşılıklı olarak eyleme yönelirken,hiç olmazsa en az bir kapsamda da olsa,kişilerin bir ilişkiye girmiş olmalarıdır.Sosyal ilişkinin muhtevası çok değişken bir yapıda olabilir:mücadele,düşmanlık,cinsel cazibe,arkadaşlık, sadakât,ekonomik değişme;bir anlaşmanın gereklerinin yerine getirilmesi,sakınılması,sona erdirilmesi;ekonomik,erotik diğer başka biçimlerde rekâbet edilmesi;yaygın bir statü geleneğini paylaşan ulusal veya sınıf gruplarında ortak üyelik vs., gibi ilişkiler şeklinde görülebilir.Bu sınıf grupları,sosyal faaliyetin kapsamını aşabilirler de,aşmayabilirler de.

Belli somut bir durumdaki iştirakçilere anlamın yüklenilmesi halinin daima var olan,ortalama olarak veya kuramsal şekilde formülleştirilmiş bulunan saf tip kapsamında belirlenmesine rağmen;bunun,kuralsal olarak "doğru" , metafizik bakımından da "haklı" diye gerçek bir anlamı içermesi şart değildir.Sosyal örgütlenmenin,devlet,kilise, dernek veya hatta evlilik gibi bu tür bir biçimlendirmesi söz konusu olduğunda;sosyal ilişki,tahmini anlamıyla tanımlanabilen faaliyetle ilgili olarak,yalnızca ve bütünüyle,üyelerinin birbiri üzerinde karşılıklı tesirlerinin olduğu ve olacağı yolundaki bir olasılığı ifade eder.Karşılıklı tesir konusu,bu kavramların nesnelleştirici bir anlayıştan uzak tutulmasında hayatî bir önem taşır.Örneğin,sosyolojik bakış açısına göre bir devlet,anlamlı bir şekilde yönlendirilen belirli sosyal faaliyet çeşitlerinde yer alması ihtimalinin olduğu müddetçe,var olabilir.Gerçekten de,bir devletin varlığını devam ettirip, ettirmemesi nedeniyle ilgili olarak,başka her hangi bir açık anlamlılığa hiç rastlanılmamaktadır.

Sosyal ilişkinin içeriğinin eylemin anlam bağı tarafından teşkil edilmesi,hiç bir şekilde,birbirine karşılıklı tesirde bulunarak kişilerin somut bir gerçek olan fiillerinde birbirinin aynısı sayılan anlam muhtevasına bağlanmaları demek olmadığı gibi;kişilerin karşılıklı ilişkilerinde bu anlam bağının bir gereği olarak eşit tutumlar halinde oldukları da söylenemez.Nitekim,gruptan birinin duyduğu arkadaşlık,aşk,sadakât,sözleşmeye riayet,vatanseverlik vs., gibi duygularla yüklü olması,bir diğer şahısta tamamıyla farklı olan bir tutumla karşılanır.Bu durumda,katılanlar eylemlerine değişik anlam verebilirler,sosyal ilişki de,tarafsızlıkla asimetrik olduğu

kadar,bu ölçüde,iki taraf için de tek yanlıdır.Karşılıklı anlam birliğinin bulunmayışı,taraflardan her birinin faaliyetinde karşılıklı ilişkinin ortadan kalkmasına neden oluyorsa,böyle bir durumda,sosyal ilişkinin gerçekleşmesi tamamıyla imkânsızlaşır.

Sosyal bir ilişki,geçici bir nitelik taşıyacağı gibi,değişen derecelerde kalıcı da olabilir.Kişisel manasına uygun olarak var olan ve dolayısıyla gerçekleşmesi muhtemel bulunan davranışın kavranılabilir sonucu,sürekli olarak tekrarlanabilme ihtimali üzerine kurulmuş olmasıdır.Yanlış izlenimlere kapılmamak için,zihinde daima canlı tutulması gereken nokta;yalnızca,içerdiği kişisel anlam bileşimine göre vukuu bulan belli bir tipteki eylemin sürekli olarak tekrarlanabilmesi olasılığının bulunması halinde,toplumsal ilişkinin kalıcılık niteliğini kazandığıdır.Gözlemci olarak bizler,arkadaşlık veya devlet ilişkilerinin varlığına ve anlamına;sadece,bazı şahısların kişisel tavırlarından anlaşılan,belirli ve kendisine hâs bir tipteki eylemin ortalama manasıyla gerçekleşen,tanımlanan çeşitteki bir temel üzerine kurulan faaliyetin ihtimâliyetine göre karar verebiliriz.Hukukî muhakemenin maksatları bakımından,hukuksal bir kuralın meşru bir yönetimi hâkim kılıp kılmadığına karar vermek kadar,meşru kılınmış ilişkilerin var olup olmadığını araştırmak da,sosyolojik sorunlarla pek ilgili değildir.

Sosyal ilişkinin kişisel anlamı değişebildiğinden,başlangıçta dayanışma anlayışı üzerine kurulan siyasî bir ilişki,giderek menfaat çatışması haline dönüşebilir.Böyle bir durumda,yeni bir ilişkinin mi geçerlilik kazandığı yoksa eski davranış biçiminin yeni bir manaya bürünerek devam mı ettiği konusunda,terminolojik kavrayış ve değişimdeki sürekliliğin derecesi,karar vermemizi sağlayan bir ölçü özelliğindedir.Eylemin manasının,kısmen sürekli kısmen de değişken olması,ihtimal dahilindedir.

Sosyal bir ilişkide nisbeten sürekli olarak kalan anlamlılığın muhtevası,kendi iştirakçileri tarafından ortalama olarak veya tahmini bir şekilde uymalarını beklediği kurallara dayanarak,açık ve kesin olarak belirtilmesi sağlanır.Değer yönelmesine bağlantılı olarak veya eylemin belirlenmiş maksatlarına uygun olarak,faaliyet,ne kadar rasyonel bir şekilde yönlendirilirse,anlam bağı o kadar iyi belirlenir. Seksüel cazibe,kişisel sadakât veya tesir altında kalınarak yapılan her hangi bir duygusal tipteki davranışla alakâlı olarak eylemin içermiş olduğu kişisel manasının rasyonel formülasyonu,örneğin,iş sözleşmesi durumuna göre daha az kesinlik kazanacaktır.

Sosyal ilişkinin anlamlılığı,karşılıklı olarak rıza gösterilen bir antlaşmaya dayalı olabilir.Bu,iştirakçilerin kendi aralarında ve üçüncü şahıslara karşı gelecekteki davranışlarıyla ilgili olarak verdikleri sözleri ifade eder.Her iştirakçi,eyleminde rasyonel olduğu kadar,diğerinin kendisine yönelik her fiilinde,kendisinin de anladığı manadaki antlaşmanın mahiyetine yönelik olarak davranacağından,olağan haller dahilinde emindir.Herkes,sunulmuş gerçeklere uygun olan beklentilere göre,rasyonel bir şekilde eylemini yönelterek;diğerinin yaptığından,değişen derecelerdeki 'vefalı' maksadından dolayı,kişisel olarak kendisini emin hisseder.Fakat daima,antlaşmanın kavranılan manasına bir görev değeriyle bağlı kalarak kendisini güdüler.Bu,oldukça sezilen bir şeydir.

I-Mücadeleli İlişkiler :

Eylemci,diğer grup ya da iştirakçilerin direncine karşı,kendi iradesini kasten yönlendirmeyi başarıyorsa;sosyal ilişki kadar faaliyetin muhtevası da zıt niteliklidir.Barışçıl mücadele,fiilî olarak fiziksel çatışmanın kullanılmadığı durumlara uyarlanabilir.Barışçıl mücadele,başkaları tarafından da arzulanan fırsatlar ve çıkarlar üzerinde hakimiyet kurmaya vâsıl olmak için,biçimsel olarak barışçıl teşebbüslerden ibaret olduğu nisbette,rekâbet halini alır.Yarışma usulü olarak düzenlenmiş rekâbet,maksat ve araçları bakımından bir düzene yönelmeyi ihtiva eder.Kişileri veya sosyal statü tiplerini,çatışmaya dayanan karşılıklı anlam içeren yönelmeleri olmaksızın,çıkar sağlamak ve hayatı idame ettirmek gayeleriyle karşı karşıya gelmelerinden kaynaklanan mücadeleye ise,seçilme demekteyiz.Seçilme,kendi hayat müddeti boyunca kişilerin nispî fırsatları ele geçirme mücadelesini kapsıyorsa ,buna sosyal seçilme diyoruz.Yok eğer bu,kalıtımsal mahiyetteki bir idamenin farklı şanslarını kapsamaktaysa,buna da,biyolojik seçilme demekteyiz.Bütün kuralları hiçe sayan,gayesi muhalif olan herkesi imha etmek olan kanlı mücadele tipinden,orta çağın özenilen şovalye muharebeleri ortamına varana kadar,zorla kabul ettirilen oyunun kurallarıyla kesin şekilde düzenlenmiş yarışmaları da kapsamak üzere,sürekli geçme maksadında tanzim edilen mücadelenin pek çok çeşiti vardır.Kuralları düzenlenmiş rekâbet olarak,talip olunan bir kadın için sınırsız kur yapmaktan,değişim ilişkileri içinde ekonomik çıkar sağlamaya gelinceye kadar çok geniş bir sahaya yayılmaktadır.Düzenin hakim kıldığı pazar pazar kuralları tarafından sınırlandırılan veya sanatsal ödüller için düzenlenilen veya şampiyonların seçimi için tertiplenilen pek çok mücadeleler vardır.Fiziksel şiddeti kullanmayı kapsayan mücadeleyi

farklı bir tip olarak ele alış tarzımızın;bu araçların kullanılmasının özel nitelikleri ve bunun kullanımının sosyolojik sonuçları bakımından uyan hususiyetleri dolayısıyla,haklılık payı vardır.

Rekâbetin tüm tipik çatışma ve tarzları;uzun dönemde,rastlantı eseri olan unsurların ve şansın pek çok bireysel durumundaki kesin önemine rağmen;bunların arasından,daha yüksek derecedeki,ortalamanın üzerinde,sahip olunan şahsî vasıflarına itibar edilerek başarılı olmalarıyla gerçekleşen 'seçilmesine' sevk eder.Bu şahsî niteliklerin önemi,mücadelenin veya rekâbetin içinde vukuu bulan koşullara bağlıdır. Bireysel yeteneği kuşatan bu kati koşulları;ister geleneksel olsun, isterse de kişisel sadakâtle hiç ilgilenmeyen rasyonel bir özde gerçekleşen çözümsel bir özellikte bulunsun;düzenden grupların davranışına yönelen bir sisteme ait bulunan bu kaidesel unsurları unutmamak gerekir.Düzen baskılarının her tipi,sosyal seçme sürecindeki fırsatlarına başka şekilde tesir eder.Sosyal seçimin her süreci,şimdiki manasıyla,bir mücadele hali değildir.Tam tersine,sosyal seçim,ilk olarak davranışın belirli tiplerinin sadece bir aracı olması sebebiyle şahsî niteliklere bağlıdır;aşığın,kocanın,milletvekilinin,memurun,müteahhidin,genel müdürün,başarılı iş adamının ve bunun gibi diğerlerine göre daha elverişli bir ortamda bulunan kimselerin,farklı çıkarlar temin etmek suretiyle belirli sosyal ilişkilere girme olanağı olarak ifade edilmektedir.Seçimi,tamamıyla ortadan kaldıracak bir yol görünüşte olmadığından,toplumsal seçilme daima kaçınılmazdır.Tam manasıyla uzlaşmacı bir nitelikteki düzen için bile,mücadelenin araçlarını ve çatışmaya sevk eden güdüler olarak objelerini ortadan kaldırmak,yalnızca ilgilenilen bireysel bir tipe münhasır kalmak kaydıyla mümkün olur.Fakat,bu sefer mücadelenin diğer tarzları ön plana çıkar ve açık rekâbet süreçlerini mümkün kılar.

Şahsî çıkarlar sağlamak için ve kendi hayatını idâme ettirmek maksadıyla bireylerin girdikleri çatışmaları;sosyal ilişkileri ifade eden mücadele ve seçilme kavramlarından ayırt etmek,doğal olarak bir gerekliliktir.Sosyal ilişkiler sadece,özel kişisel anlamlarıyla beşeri davranışın sistemleri olarak var olurlar.Bu sebeple,toplumsal ilişkiler arasındaki seçim veya mücadele usûlleri,aynı şahıs veya başka kişilerce eylenilen tek bir tipteki faaliyetin zaman esnasında yerini bir diğer fiile terk etmesini ifade eder.Bu çok çeşitli yollarla vukuu bulmaktadır.İlk olarak beşeri faaliyet,eylemin yerini tutan kaçınılmaz sosyal ilişkileri değiştirmeyi bilinçli olarak gaye edinilmesi veya toplumsal münasebetlerin gelişmesi ile sürekliliğini doğrudan tanzim edebilir.Ayrıca,sosyal faaliyetin gidişatı önceden hiç

tahmin edilemeyen bir sonucu doğurarak,fiile uygun düşen şartları belirleyen ve şüphesiz aynı anlamı içeren belli tipteki sosyal ilişkileri devam ettiren veya yükselten fırsatlarıyla karşı bir tesirde bulunabilir.Doğal ve sosyal koşullardaki her değişme,sosyal ilişkilerin devam ettirilme olasılıklarına çok farklı şekilde tesir eder.

II-Dayanışmalı Sosyal İlişkiler :

Bireysel bir halde olan,ortalama olarak veya ideal tip şeklinde bulunan sosyal bir faaliyetin istikâmeti;tesir altında kalınarak duygusal bir bağlılıkla veya gelenekselliği devralmakla,hep birlikte belli bir cemaate mensup olma hisiyatına dayanıyorsa;toplumsal ilişki topluluğa ait bir ilişki hüviyetindedir.Diğer taraftan,rasyonel bir şekilde güdülenmiş çıkarların düzenlenmesine veya benzer bir şekilde çıkarlar arası bir anlaşma esasına dayanan sosyal bir faaliyete yönelme;mutlak değerler veya çaresel sebepler halindeki rasyonel bir yargı temelini de içeriyorsa,sosyal ilişki örgütlü topluma ait bir ilişki olacaktır.Örgütlü topluma ait sosyal bir ilişki tipinin,karşılıklı mutabakat yoluyla rasyonel bir anlaşma temeline dayalı olduğu fikri, asla kaçınılmaz olmasa bile,çok yaygındır.Rasyonellik kutbundaki eylem ,hem fiilin içeriğini teşkil eden yükümlülüğün geçerliliğine bağlanılan inançla değer olarak,hem de diğer iştirakçilerin anlaşmanın korunmasına ait beklentisiyle amaç olarak,her iki yönde de ussal bir özellik taşır.

Birliğe ait ilişkilerin en saf şekilleri şunlardır: (a)karşıt kılınmış fakat tamamlayıcı nitelikteki çıkarların uzlaşmalarının teşkili üzerine kurulmuş serbest pazardaki rasyonel değişim,(b)kişisel çıkara dayanan tam olarak iradî birliğin iştirakçilerinin,tamamıyla kendisine hâs nihaî çıkarlarının yükseltilmesine yönelen,uzun dönemli, bir anlaşma esasındaki faaliyet,(c)soyut değerlerin düzenlenmesine bağlı kalınarak güdülenmiş şahısların gönüllü olarak iştirak ettikleri birlik,örneğin,duygusal ve hissî alakalar beslemeksizin sadece bir "nedene" hizmet etmeyi araştıran rasyonel bir mezhep.

III-Açık ve Kapalı Sosyal İlişkiler :

Topluluğa veya birliğe ait bir özellikte olup olmadığına hiç itibar etmeksizin,toplumsal bir ilişki,kişisel anlamına uygun olarak ve düzenin sistemine göre karşılıklı olarak yönelinen sosyal bir faaliyetin iştirakçileri olarak dışardaki herkese açıksa;fiilen yapabilecek durumda olarak,katılmak isteyen hiç bir kimse de red

edilmiyorsa;böyle bir sosyal ilişkinin açık nitelikte olduğu söylenebilir.Diğer taraftan,kişisel anlamı nedeniyle veya düzenin bağlayıcı kuralları gereği,belirli bir şahsın katılımı hariç tutulmuş,sınırlandırılmış veya koşullara tabii kılınmışsa,sosyal ilişkinin dışardaki kimselere karşı kapalı olduğundan söz edilebilir.Sosyal bir ilişkinin açık ya da kapalı olması,geleneksel,duygusal,değer içerikli rasyonel ya da maksada yönelik rasyonel eylem tarafından belirlenmiş olabilir. Bir toplumsal ilişki,katılanlarına,çeşitli çıkarlarının ruhanî veya maddî tatmininin temini için fırsatlar sunuyorsa;iştirakle ilgili ilişkinin maksadı olarak veya bazı nihaî sonucuyla ilgili,işbirliğiyle yapılan eylem sayesinde veya çıkarların uzlaşımıyla başarılıyorsa; bu rasyonel sebepler dolayısıyla fiilî dışardakilere karşı özellikle kapalı tutacaklarından,ilişki kapalı olacaktır.Şayet,iştirak eden kimseler,dışardan girmesine müsaade edilen kimselerin;derece ve mahiyet olarak,güvenliği için veya tatminkârlığın kesin anlamıyla kendi mevkilerinin ilerlemesine sevk edeceğine dair bir ümide kapılırlarsa, kendi menfaatleri ilişkinin açık tutulması yönünde olacaktır.Diğer taraftan,kendi durumlarının ilerlemesine ait beklentileri inhisarcı taktikler vasıtasıyla olacaksa,çıkarları,ilişkilerin dışa kapalı olmasını gerektirir.Değerlere rasyonel teslimiyet temeli üzerindeki kapalılık,kesin dinî inancın yaygın bir sisteminden nasibini alan gruplarda daha olağandır.Uygunluk temelindeki rasyonel kapalılığın tipik durumları,tekelci veya zenginler hâkimiyeti özelliğindeki ekonomik birleşmelerdir.Pazar ilişkileri,daima veya hiç olmazsa çoğunlukla,esas itibarıyla açık bir özellik taşır.

Kapalı ilişkilerin en mühim güdüleri şunlardır:(a)itibar kazandıran alakayla,onur hoşnutluğu ve hatta menfaat teminiyle neticelenen fırsatlarla sık sık bir araya gelinen ilişkilerle üstünlük devam ettirilir.Asketik cemaatler,manastır hayatına ait nizâmlar örnekleriyse de;hin dilencilik cemaati,puritenlerdeki dinî mezhepler, teşkilâtlanmış gruplar olarak savaşçılar,bağımlı hizmetliler ve diğer vazifeliler topluluğu,yunan devletinde bir düzen altına sokulmuş zenaat birlikleri şeklindeki sivil biçimlendirmeler özellikle örnek verilmelidir.(b)Tüketim ihtiyaçlarıyla alakalı olan fayda kıtlığına yönelme.En gelişmiş biçimiyle kendi kendine yeten köy cemaatiyle tüketim tekelleri buna örnektir.(c)Kazanmak maksadıyla kıt olan fırsatlara yönelme.Bu, loncalar gibi ticaret tekellerinde,balık avlama hakları gibi iptidai tekellerde rastlanmıştır." (53)

53-Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:118-120,132-136,139-140

c-Meşru Düzen Kavramı(¥) :

"Sosyal faaliyet sahasında,aynı şekilde tekrarlanan tekdüzelikleri deneysel olarak gözlemlemek mümkündür.Faaliyetin belirli tipleri,tipik olarak kendisine mâl olmuş kişisel anlamının bazı şahıslara atfolunabilmesine tekâbül ederek yaygın bir şekilde bulunur;aynı şahıs tarafından sık sık tekrarlanarak veya pek çok farklı kişiler tarafından birlikte icra edilerek var olur.Faaliyetin tipik tarzlarıyla ilgilenen sosyolojik araştırma,bu münasebetle,tarihten farklı olmakta; insan kaderi üzerine hükmeden önemdeki bireysel olayların nedensel açıklamalarına girmemektedir.Sosyal faaliyete yönelmenin sürekli şekilde tekrarlanma tekdüzeliğinin fiilî olarak muhtemel varlığı;şayet, belirli bir grup şahısları arasında idame ettirilme olasılığı,tamamen eylemin fiilî uygulaması tarafından azmettiriliyorsa, "görenek" olarak adlandırılabilir.Görenek,eğer,fiilî icratıyla çok uzun süre davranışlarda serbestlik yaratan alışkanlığa dayanmışsa, "gelenek" olarak nitelendirilir.Diğer taraftan,faaliyetin sürekli tekrarlanılan tekdüzeliğinin,eylemde bulunan şahsın kişisel çıkarındaki durumunun istismar etme fırsatları tarafından azmettirildiği söylenebilir.

Eylemin deneysel olarak ortaya çıkma ihtimaliyetine bağlı olan bu tipteki tekdüzeliğin varlığı,kusursuz rasyonel eğilimde eylemde bulunan şahısların benzer açığa vurulmamış beklentileri tarafından belirlenmektedir.(1)Görenek,şekli de içine alır.Göreneğin,gelenekten farklı yanı ve doğrudan ona karşıt olma özelliği,sadece gösterilen yeni çıkmış şekle uygun davranış eylemin temeli olduğu sürece,göreneğin moda olarak adlandırılabilmesidir.Ekseriyetle her ikisi de sosyal itibara olan rağbetten hâsıl olduklarından;görenek,kabul edilen düzen şeklindeki gelenekle çok sıkı bağıntı halindedir.(Weber,kabul edilen düzen şeklindeki görenek olarak "teamül" kavramını,görenekten daha dar anlamda kullanmıştır.Farklılık,kaide teşkil eden örnekten faaliyet yönelinmesinde meydana gelmekte;sadece,göreneğin icap ettirmediği kurallara uygunluğu ifade eden,ahlâkî yükümlülüğe uygun düşme sorununun şartlarına göre oluşan meşru bir düzenin parçası olarak kabul edildiği sürece,eylem,kabul edilen düzen anlamında görenek "teamül" sayılmaktadır.-T.Parsons) (2) Teamül ve hukuk kavramlarından farklı olarak, gelenek,harici her hangi müeyyide kurallarından yoksundur.Eylemi hakkında düşünmede tamamıyla yetersiz kaldığı durumlarda kendi güdülerine dayanıyorsa da;eylemde bulunan kişi,kendi hür iradesiyle geleneğe uymakta serbesttir,umuma tabii olarak daha fazla teselli bulur veya

(¥) M.Weber : The Theor of Social and Economic Organization syf:120-122,124-132

hepsini başka türlü muhakeme eder.Fakat,daima,grup üyeleri üzerinde haklı bir beklenti yaratmakla âdet hükmündeki kurallar,geleneğe bağlanmış bir vaziyettedir.Böylece,herhangi bir kimseden talep edilmediği takdirde,gelenek,benzeri hiç bir meşru anlamıyla mevcut değildir.Doğal olarak,gelenekten,yaptırımıyla meşrulaşan teamüle ve hukuğa geçiş kademeli şekildedir.Hemen her yerde geleneksellik kolaylıkla,zorla yaptırımın önemli bir kaynağı durumuna gelebilmektedir.Bu gün,âdet edindiğimiz sabah kahvaltısını bile,geleneğin sınırlarında ve kesin örneğine uyarak yapmaktayız.

Faaliyet,özellikle de sosyal ilişkileri icap ettiren sosyal faaliyet,meşru bir düzenin varlığı içindeki bir kânaate,eyleyenler tarafından yönelinmesini gerektirmektedir.Muhtemel faaliyete,fiilî olarak deneysel bakımdan yeterince yönelindiği takdirde,söz konusu düzen "geçerli" olarak adlandırılabilir.(I)Böylece,istikâmet hissinden bir düzenin geçerliliğinin kurulmasının anlamı,âdet veya kişisel çıkar tarafından azmettirilen sosyal faaliyetin tekdüzeliğinin saf olarak varlığından daha fazla şeyi ifade eder.(2)Sosyal ilişkinin kişisel manası,şayet yaklaşık olarak veya ortalama şekildeki faaliyet, belirli kararlaştırılmış düstur veya kurallara yönelmişse,bir düzen olarak adlandırılabilir.Gelenekçi veya maksada yönelik güdülerle bir faaliyete yönelmeden bir düzene geçilirken,diğer taraftan da meşruluk halindeki bir inancı ihtiva etmesi,doğal olarak,tecrübî ve tedrici bir mahiyet taşır.

Bir düzenin meşruiyeti,iki ana yolla garanti edilebilir veya desteklenebilir:(I)Sırasıyla tamamen önyargısız güdüleriyle yapılan, (a)bağlılık hislerinin azmettirdiği duygusallıktan ibaret sadece tesir altında kalınarak yapılan fiiller,(b)ahlâkî,estetik veya hangi tipte olursa olsun,nihaî değerlerin bir ifadesi olarak düzenin mutlak geçerliliğindeki rasyonel bir inançtan hâsıl olan faaliyetler,(c)fiil,düzenle uyumlu bir şekildeki dinî tavırlardan doğabilir.(II)Özel bir çeşitte olduğundan emin olunan sonuçlarına rağmen,kendisine hâs açığa vurulmamış bu sonuçların ümit edilmesiyle ortaya çıkan daima veya tamamen kişisel çıkara dayanan eylemler.

Bir düzen sisteminin teamül olarak nitelendirilmesi için, şimdiye kadarki geçerliliğinin,mevcut bir sosyal grup içindeki sapma halinde nisbeten genel ve fiilî mahiyetteki hoşnutsuzluk tepkisiyle sonuçlanma ihtimali tarafından haricî olarak garanti edilmesini gerektirir.Böyle bir düzenin hukukî sayılabilmesi de,toplumdaki düzene aykırı olarak işlenen fiillerin,fizikî ve ruhî yaptırımları uyum haline

zorlama veya itaatsizliği cezalandırma maksadına haiz olarak bu görevi icra edecek bir grup şahsın özellikle yetkili kılınması suretiyle uygulanma ihtimâli tarafından tasdik görerek süreklilik kazanmasını gerektirir.

Harici müeyyideler tarafından teminat altına alınan bir düzen sistemi,bununla beraber çıkar gözetmeyen kişisel tavırlar tarafından garanti altına alınmalıdır.Hukukî ilişkiler,teamül ve ahlâk sosyolojisi için bir sorun teşkil etmez.Sosyolojik bakış açısından, ahlâkî standart,kişilerin belirli tipteki bir değere istinaden ve bu inancın faziletiyle,kendi faaliyetlerine hâkim olan tek geçerli bir norm gibi davranmalarıdır.Bu anlamda,tanım olarak ahlâkî iyiliğin ne olduğu,benzer şekilde,estetik standartlarıyla ölçülen güzel faaliyet olarak nitelendirilir.Bu çeşitte ahlâkî kaide teşkil eden inançların, her hangi türdeki harici teminatın yokluğunda dahi,faaliyet üzerinde çok derinden tesire muktedir olması muhtemeldir.Bu,başkalarının alakâları kendi ihlâllerine çok küçük tesirde bulunduğu zaman,sık sık görülen bir durumdur.

Böyle ahlâkî kânaatlar sık sık dinî saiklerle teminat altına alınsalar dahi;ceza hukuğunun,polisiye tedbirlerinin veya sivil cezaların yerini tutan yaptırımlarıyla meşrulaşsalar dahi;bunlar birlikte, günümüz lisanıyla ihlâllerin hoşnutsuzluğu ve bunu takip eden davranışı yapmama kararıyla önemli bir kapsamda desteklenmelidir.Sosyolojik manada geçerli hale gelerek kurulan her ahlâkî sistemin,teamül vasıtasıyla,ihlâli halinde ortaya çıkacak hoşnutsuzlukları yoluyla,geniş bir ekseriyet tarafından desteklenmesi uygundur.Diğer taraftan,düzenin tüm toplumsal âdetlere bağlılığı veya hukuken teminat altına alınmış biçimlerinin,ahlâkî normların hâkimiyeti altına girmesini zorunlu kılan iddia elbette ki gereklidir.Teamüle göre daha fazla sıklıkta görülen meşru hükümler,tamamen amaca erişmek için başvurulan çareye dayanarak resmileştirilmişlerdir.Sosyal bir grupta revaçta tutulan düzenin geçerliliğindeki bir inanç olması sıfatıyla meşru nizâmın; "ahlâkîyat" sahasına ait olarak itibar görmesi,tam bir teamül sayılması veya tamamen meşru norm haline getirilmesi;sosyolojik maksatlar uğruna genel terimlerle kararlaştırılamaz.Sosyolojik olarak,nispî bir kavram sayılan hangi değerlerin toplumsal grupta "ahâkî" olarak konu edinildiğine göre davranılması zorunludur.

Teamül terimi,bağlayıcı olarak kabul edilen ve hoşnutsuzluk yaptırımlarıyla ihlâle karşı korunan,mevcut bir toplumsal grup içinde takip olunan bir geleneğin bir kısmını düzenlediği için kullanılmalı-

dır.Tartışılmamış anlamıyla teamülün hukuktan farkı,görevsel bir şekilde ihtisas kazanılmış bir meslek yoluyla zorla uyganmıyor olmasıdır. Stammler,tamamen gönüllü süreklilik özelliğine dayanarak teamülü hukuktan ayırmaktadır.Yine de bu,günlük kullanımına uygun olmadığı gibi,verdiği örneklere dahi uymamaktadır.Selâmlaşmanın alışılmış şekillerinde olduğu gibi böyle konularda teamül ile süreklilik;kendine mâl edilerek veya hürmete lâyık benimsenişiyle giyim modası,sosyal ilişkiler üzerindeki çeşitli kuralların sınırlayıcı hakimiyeti,her iki şekil ve muhtevada olduğu gibi;kişinin kesinlikle beklediği ve kendisi hakkında bağlayıcı olarak itibar ettiği fiillerdir.

Meşruiyet,aşağıdaki yollarla düzenin tesiri altında bırakılan fiiller vasıtasıyla,bir düzene atfolunabilir.(a)Gelenek vasıtasıyla,meşruiyet içinde bir inanç daima vardır.(b)Özellikle duygusal mahiyetteki etkileyici tavırların faziletiyle,(ilham yoluyla) yeniden ifşaa etmek veya bir model olarak örnek almakla geçerliliği meşru kılınmaktadır.(c)Mutlak değer anlayışı içindeki rasyonel bir inancın doğruluğuyla,düzenin,kesin ve nihai vaadinin geçerliliğine yardım edilmektedir.(d)Zira düzen,meşru kabul edilen bir anlayışla kurulmuştur.Bu meşruiyet,bir taraftan uygun kararlarla ilgilenilen partilerdeki gönüllü uyuşmalardan meydana gelmesiyle;diğer taraftan da,düzenin mecbur kıldığı bir temel üzerinde devam ettirilen meşru bir yönetimin, ilgili kişilere zorla kabul ettirilmesiyle ve buna uygun olarak da itaat etmelerini istemesiyle olmak üzere iki yolla meşru olarak işlem görmektedir.

Aşağıda tanımlanan diğer birkaç kavram haricindeki bütün ayrıntılar,hukuk ve yönetim sosyolojisinin konularını teşkil etmektedir.Şimdilik,sadece birkaç hususa değinmekte yarar vardır:

1-Bir düzenin meşruiyetinin,geleneğin mukaddesliğindeki bir inançtan hâsıl olması;oldukça evrensel olduğu kadar,daha çok iptidai bir durumdur.Büyüye ait cezaların kuruntusu,âdet hükmünde korunan faaliyet tarzlarında her hangi bir çeşitteki değişikliğe karşı yürütülen genel psikolojik yasaklamaları geçerli bir hale getirmektedir.Bununla birlikte,düzenle tasdik olunan uygunluğa bağlı bir hale getirilen çok çeşitli kazanılmış hak ile çıkarlar,derhal tesis edilmiş ve aynı yönde işletilmiştir.

2-Yeni bir nizamın teşekkül etmesiyle geleneksellikten bilinçli olarak ayrılma;tamamen nebiye mahsus vahiylerle veya hiç olmazsa peygamberi tasdik eden belgelerle aslî olarak uygun görülmüş olmasını gerektirmektedir.Bundan dolayı süreklilik,peygamberin meşruiyetine duyulan inanca bağlıdır.

3-Mutlak bir değerdeki rasyonel kânaatin doğruluğuyla meşruiyet tarzının durumu,doğal hukukla ifade olunmaktadır.Her ne kadar fiilî tesiri sınırlandırılmışsa da,en uygun iddialarıyla mukayese edildiğinde; inkâr edilemeyen mantıkî olarak gelişmiş muhakemesinin esas faaliyet üzerinde hiç de ihmale gelmeyen bir tesire muktedir bulunduğudur. Yetkiyle tanzim edilen bu tesir tarzı,yalnızca ananeye bağlılıkla tekerrür eden ilham yoluyla bildirilmiş hukuktan açıkça ayırt edilmelidir.

4-Günümüzde meşruiyetin en çok alışılmış temeli;kanuna uygunluğa duyulan inançla,resmen doğru olan ve kabul görmüş muamele usulüyle sorumluluklar yüklemeye muktedir bulunan kurallara riayet etmeye hazır olmaktır.Meşruiyetin düzenle arasındaki farklılığı,gönüllü olarak yapılan akitten doğan düzende,bir kimsenin yükümlülüğünün sadece nispî olmasıdır.Şimdiye kadar düzenin temelini teşkil eden akit hususunda aynı fikirde kalınmamış;geçmişte çoğu kez olduğu gibi,tam olarak kanuna uygunluk için,düzenin akdi kabul ve tasdik etmesi gerekli görülerek;sosyal bir grup içinde düzenin faalliği,toplum düzenine aykırı olarak düşünen ve davranmak isteyen çoğunluğu serbest bırakmak suretiyle,bireylerin rızasına güvenilmiştir.Çok sık görülen bu durumun hakiki manası,düzenin azınlığa zorla kabul ettirilmiş olmasıdır.Bununla birlikte,kuvvet vasıtasıyla veya oldukça insafsız sayılan ve uzağı çok iyi seçebilen metodların kullanılması sayesinde, aslında düzene mukavemet etmiş kimseler tarafından zamanla meşru bir hale gelerek itibar edilmesiyle,düzenin zorla kabul ettirilmesi, azınlıktakiler için çok yaygındır.Gizli oyun kullanılması,düzenin meşru anlamda değiştirilmesi kadar,azınlığın isteğinin biçimsel bir çoğunluğa erişmesi ve çoğunluğun tasvibine sunulması için de çok yaygındır.Bu durumda,çoğunluk kuralı tam bir aldatmacadır.Gönüllü bir anlaşmayla kurulmuş bir düzenin meşruiyetine duyulan inanç, nisbeten eskidir ve söz konusu iptidai halklar arasında benimsenilmesine rağmen;bu durumlarda daima vahiyin yetkili kılmasıyla,bütünleşilmesini gerektirmektedir.

5-Şimdiye kadarki meşru düzenin temeli,sadece korku veya çare güdülerinden hâsıl olmamakta;isteyerek iradesine teslim olunan düzenin bir şahıs veya küçük bir grup vasıtasıyla zora dayalı olarak yüklediği,meşru hâkimiyet kaynağını muhteşem kılan çeşitli anlardaki bir inanca daima delâlet etmektedir.

6-Tamamen yeni düzenlemeler durumuyla karşılaştırılmadıkça;alakaların geniş bir şekilde değişmesiyle,ananeye bağlılıkla gerçekleşen bir kaynaşmayla ve meşrulaşan bir inanç vasıtasıyla;daima güdülerin değişmesiyle düzene itaat etmeye azmettirilmektedir.Çok büyük nisbetteki durumlarda,eylemde bulunan kişi,düzenin idaresi altına girmekle

nereye kadar geleneğin,teamülün veya hukuğun konusuna girdiğinin kuşkusuz farkına bile varamayacaktır.Böyle durumlarda sosyoloğ, geçerliliğin tipik sayılan temelini açık ve seçik olarak belirtmeye teşebbüs etmelidir."(54)

d-Meşru Otorite Tipleri :

Sosyal anlamdaki faaliyetlerin,kişilerdeki çok çeşitli bireysel motiflerin nedensellik özelliğini taşımasının,kabullenişle veya ikna kudretiyle gerçekleşen belli bir otoriteye dayanması halinde mümkün olabileceğini savunan M.Weber'e göre;ister,kemikleşmiş değerler birikimi muhtevasında geleneksel bir otoriteye alışkanlıklar tarzında tekrarlanarak devralınsın ve nesillere intikâl ettirilsin;isterse de, değerler sisteminde karizmatik yetkeye muktedir şahsiyetlerin örnek tavırlarının benimsenmesi suretiyle,hem tesir altında kalınarak duygusal bir bağlılıkla ve hem de değer içerikli bir şekilde vukuu bulsun; zorunlu düzenlilik anlamında(55) davranışların belli bir şekle girme-

---

54-Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:120-122,124-132

55-"Meşruiyetin temeli olarak zorunlu düzenlilik,belirli özel emirlere (veya tüm komutlara) var olan şahıslar grubu tarafından itaat edilmesi esasının ihtimâliyeti anlamında tanımlanmıştı.Böylece meşruiyet,diğer şahıslar üzerinde her tarzda uygulanılan "iktidar" veya "baskıyı" kapsamamaktadır.Bu anlamda komutlara boyun eğmenin güdüleri,sade alışkanlıktan azamî derecedeki tamamıyla istifade edilmesinin rasyonel tahminine kadar bütün yönüyle,durumdan duruma şümullü şekilde sınıflandırılan değişen saygınlıklara dayanır.Her ne kadar zorunlu düzenliliğin her gerçek bağıntısının ölçütü, şüphesiz asgarisinden isteyerek teslim olmaysa da;açığa vurulmamış güdülere veya hakikî kabullenişlere dayanan çıkarların da bu itaat etmede payı büyüktür.

Zorunlu düzenliliğin her durumu,ekonomik anlamda kullanılmamasına rağmen,yine de daima ekonomik objelere dayandırılmaktadır. Daima olmasa da,genellikle faaliyetin zorunlu düzenliliği,sayıca fazla kişilerin bir idarenin bütün memurları üzerindeki yönetimini zorunlu kılar.Zorunlu düzenlilik,tanımlanan bir faaliyetin nisbeten yüksek bir olasılıkta olmasını;varsayılan güvenilir şahıslar grubunun,en yüksek otoritenin genel politikasını ve özel emirleri yerine getirmesine öncelikle yönelmeyi gerektirir.

Zorunlu düzenlilik,yönetimle ilgili bir idarenin bütün memurlarının,gelenekler tarafından tesir edici bağlarla,çıkarların saf maddî kompleksiyle veya en uygun güdüler vasıtasıyla;kendi üstünlüğüne (veya hâkimiyetine) kesin olarak itaat etmelerini zorunlu kılar.Tamamıyla maddî çıkarlar ve fırsat hesapları,âmir ile memur arasındaki dayanışma temelinin bir sonucu olarak,diğer bağlantılarda olduğu gibi,nisbeten daha istikrarsız bir durumdur.Böyle çıkarlara ilâveten,tesir altında kalınarak veya en uygun olanını seçerek ortaya çıkan diğer unsurlar çoğunluktadır.Geçici durumlarda bile,biçimlendiricinin tek başına belirleyici olması kesinlikle istisnaidir.Her günkü alışılmış hayattaki bu ilişkiler,diğerleri gibi,geleneğe ilâveten menfaatin maddî hesabı tarafından sürdürülmektedir.Fakat,gelenek ve şahsî çıkarlar,dayanışmanın saf tesiri

../..

sini sağlayan otorite,genelleşen faaliyet tipinin sosyallik anlamının bağlayıcı dayanağı ve gücü durumundadır.

Zira,meşru otoritenin saf üç tipinden(56) biriyle,kişilerin, ya geleneksel otoritede olduğu gibi sadakâtle bağlanılan ve kültürel değerlerin ahlâkî yargılarıyla donatılmış temsil gücünü taşıyan kimseye itaat etmek suretiyle intikâl ettirilen saf tipi olduğu gibi,hiç muhakeme etmeksizin alışkanlık haline getirerek tatbik ettiklerini;ya da,şahsî sosyal fonksiyon şeklinde yorumladığımız karizmatik ferdiyetlerin ikna kudretiyle kurduklarıyetkeleri sayesinde,kendi görüş,değer yargısı ve davranış tarzlarını çevresindekilere benimsettirmek suretiyle,fertlerin çok çeşitli bireysel motiflerle bu faaliyet tipine bağlandıklarını,meşruiyetini tanıdıklarını kaydeden M.Weber;kararlarda rasyonellik ve davranış ile ilişkilerde de kuralcılık şeklinde ifade ettiği bürokratik otorite sonucunda da,her fert,görev ile sorumlulukları,rol ve statüleri kesinlikle belirlenmiş hiyerarşik bir yapıdaki yönetim hâkimiyetiyle faaliyet tipine intibak etmektedir.

---

veya en uygun güdüleri gibi bu faktörler,birlikte dikkate alınsa dahi,zorunlu düzenlilik sistemi için kafi derecede güvenilir temel biçimidir.Ayrıca,meşruiyete duyulan inanç,çoğunlukla nihai bir unsurdur.

Tecrübeden genel bir sonuç çıkarılarak,ihtiyarî sınırlardaki yönetim sistemi,meşruiyetinin sürekliliğini garanti etmek maksadıyla,bir temel olarak maddî,hissî veya ideal sayılan güdülere sığınmaz.Ayrıca,böyle her sistem,kendi meşruiyeti dahilindeki bir inancı kurmaya ve beslemeye teşebbüs eder.Fakat,talep edilen meşruiyetin türüne göre,itaat edilme tarzı ile yönetimle ilgili bir idarenin bütün memurlarının durumu,sisteme duyulan güveni geliştirir;hâkimiyetin icra üslûbu ise esas itibarıyla meşruiyete tamamıyla farklı bir nitelik kazandırır."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:324-325

56-"Meşru otoritenin üç saf tipi:Meşru hâkimiyetin üç saf tipi vardır. Taleplerinin geçerliliğinden meşruiyetinin temeli:(I)Rasyonel esaslar,kaide teşkil eden hükümler kalıbının meşruiyetine duyulan inanç ile böyle kurallardan yazılı komutlar (yasal otorite) hükmüne giren hâkimiyetin yüceltilmesi hakkına dayanır.(2)Geleneksel esaslar,çok eski ananelerin kutsallığıyla yerleşmiş bir inanca ve bu hâkimiyeti tatbik edenlerin toplumsal mevkilerinin meşruiyetine dayanır.(3)Karizmatik esaslar,hususiyeti olan şahsın kendisine has ve istisnai kutsallığına,kahramanlığına veya ibret teşkil eden karakterine duyulan sadakât,ile,Tanrı tarafından ilham yoluyla bildirilen veya mecbur tutulan kural koyan kalıplara veya düzene bağlılığa (karizmatik otorite) denir..Karizmatik otoritede meşruiyet,kanuna uygunluk yerine,kendi üstünlüğünü kabul etmeye ve buna uygun davranmaya çağıran,karizmatik misyona muktedir bulunan kimselerin görev anlayışlarına dayanır.Psikolojik bakımdan bu karizmatik üstünlüğü tanıma;sahip olduğu meziyete duyulan tam bir şahsî bağlılığı ifade etmektedir;kuvvetli bir ilhamdan,pişmanlık veya ümitten yükselmektedir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:328,359

Ancak,bu üç otoritenin her birinin kendi saf tipini kişiye kabul ettirerek hâkim kılmasının sonucunda değişik çevrelerde olmak üzere aynı anda görülebileceğini belirten M.Weber;her faaliyet tipinin kendisine özgü bir otoriteyle sosyalleşerek ferde intikâl ettiğini,zihni bir insiyatif kurduğunu savunmuştur.

I-Geleneksel Otorite :

Geleneksel faaliyeti[57],kişiye hâkim olan geleneklerin asla kaybedilmemesi gereken mukaddes değerler olduğuna inanılarak;geçmişten

---

57-"Şayet meşruiyet,daima mevcut olduğu şekliyle geçmişten kolaylıkla aktarılan düzenin kutsallığı temeli üzerine kurulan ve beraberinde kontrol güçlerini de hâkim kılan bir geleneği talep ediyor ve bu inanca dayanıyorsa,zorunlu düzenlilik sistemi geleneksel olarak adlandırılabilir.Şahıs veya kişiler,geleneksel olarak intikâl eden önceden belirlenmiş usullere göre otoriteyi tatbik ederler.İtaat konusu,kişinin kendi geleneksel statüsünün tesiriyle kullanma yeteneğine sahip olduğu şahsî otoritesiyle sınırlıdır.En basit anlamıyla,teşkilâtlanmış grubun geleneksel otoriteyi tatbik etmesi,esas itibarıyla şahsî sadakât ilişkileri üzerine kuruludur,tahsilin umumî süreci vasıtasıyla hâkim olur.Otoriteyi tatbik eden kişi, olağanüstü şahsiyet sahibi bir kimse değildir,sadece âmir biridir.

İdari kadrosu,esas itibarıyla memuriyeti içermemekte,kişisel hizmetlilerden oluşmaktadır.Kişiler,bir birliğin üyeleri olmalarından dolayı değil,geleneksel yoldaşlıkları veya kendi uhdesindeki tebası nedeniyle otoritenin idaresi altına girmektedirler.İdarî kadronun âmirle olan ilişkilerini,işyerinin kişisel olmayan yükümlülükleri belirlememekte,hükmedene olan şahsî sadakâti azmettirmektedir.

İtaat,kanunlaştırılan kurallar nedeniyle değil de,gelenekler vasıtasıyla otoritede bir yer işgal eden veya geleneksel bir temel üzerinde böyle bir vazife için seçilmiş bulunan kişilerin tesirinde kalınarak ortaya çıkar.Geleneksel otoriteyi karakterize eden kişinin hâkimiyéti aşağıdaki iki yoldan biriyle meşruiyet kazanır: (a)Komut ile konuların muhtevasını,yetkinin kapsamını doğrudan doğruya geleneklerin kendisi tarafından azmettirildiğinden,otorite, kısmen de olsa geleneğe dayanır.Bu hükmeden âmirin,kendi meşruiyetinin kabullenişliğinin mahvına sebep olarak belirlenmiş toplumsal mevkini tehlikeye atan geleneksel sınırlamaları aşması,kendini bilmemesi halinde doğruluk kazanır.(b)Geleneğin belirli sahada izin verdiği bazı hususlarda,hüküm veren âmirin serbest şahsî iradesi kabullenilmiştir.Geleneklere göre yetki sahası,esas itibarıyla sınırsız kılınan şahsî sadakât bağı üzerine kurulan itaat yükümlülüklerine gerçekten de birinci dereceden bağlıdır.Faaliyet,bir taraftan,kendine hâs geleneğe bağımlı kılınmasına rağmen,diğer taraftan da,her hangi bir özel kaideyi serbest kıldığından;iki yönlü bir saha mevcuttur.Hükmeden şahsın,kendi kişisel iradesiyle veya hoşnutsuzluğuyla,sevgisiyle ya da nefretiyle tamamen keyfiyet temeline dayanan "iyi muamelesini" serbestçe tevcih ettiği bu sahada;özellikle düzenli iradın sık sık kaynağı haline gelen armağanlar da temin edilir.Şimdiye kadar ki faaliyet,müstakil ahlâkî sağduyu,adalet veya maksada yönelik yararcılık gibi temel prensipleri hiç bir surette takip etmez.Her ne kadar bunlar yoksa da, meşru otoritenin olması halinde şekilci prensipler geçerlidir.Yetkinin kullanılmasıyla,genellikle hüküm veren âmir ile idarî mahiyetinin çoğunlukla nasıl müsaade ettiği,geleneksel itaat karşısın-

../..

intikâl eden alışılmış usullerin sürekli tekrarlanılarak dışına çıkma girişiminin ahlâkî yargılarla kırılmasının sebep olduğu yeteneksizliğin sonucunda;bütün yeniliklere ve her türlü değişmelere karşı beslenilen husümet ve çekingenlikle şekillenen bir tâbiyet sadakâtiyle tanımlayan Max Weber'e göre,büyü ve hürafelerle dolu,uğursuzluk telkinleriyle insan üzerinde manevi bir baskı kuran bir din bile,bu geleneksel otoritenin devam etmesinde çok önemli bir maya özelliğini taşımaktadır.Nitekim,dinî bir kisveye de bürünerek nesillere intikâl eden geleneksel değerler birikimini korumak ve devam ettirmek gücünü elinde bulunduran,genellikle babadan evlâda tevarüs ederek el değiştiren geleneksel otoriteye muktedir olanların vermiş oldukları emirlerin meşruluğunun geleneklerle olan uygunluğuna bağlı olduğunu belirten M. Weber;Bu emirlerde şahsî hükümlerin ya da kişisel değer yargıların hiç bulunmadığına,hiç bir idarî maiyette olmaksızın(58) sadece intikâl eden ananelere itaatle bağlanmanın esas alındığına işaret etmektedir.

---

da saikleri nasıl sevk ettirdiği veya kendi mukavemetlerini harekete geçirip geçirmeyeceği sorununa yönelinir.Bir mukavemet vukuu bulduğunda,bu karşı koyma doğrudan doğruya hükmeden âmirin şahsına ya da kendi maiyetindeki bir üyesine karşı ortaya çıkar.Cürüm isnadı da,kendi yetkisini kullanırken geleneksel sınırları gözetmede acze düşmesidir.Bu nedenle mücadele,doğrudan sisteme karşı değildir.Geleneksel otoritenin kusursuz tarzının hukuğa uygun olması veya idarî kaidelerini yasama yoluyla muhakeme edilmek suretiyle ihdas etmeye muktedir bulunması imkânsızdır.Hakikâten yeni olan ne varsa,daima bütün gücüyle geleneğe uygunluğunu böylelikle iddia etmesine rağmen;bunu yürürlüğe koyan kimsenin bilgeliği vasıtasıyla sadece son zamanlarda tecrübeyle bilinir hale gelmiştir.Meşru idareye yönelmede etkin bir rol oynayan yegane belgelerinden,evvelce vaki olmuş ve tekrar vukuu bulması artık âdet haline getirilmiş teamüller,geleneksel otoritenin vesikası durumundadır."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:341-342

58-"Geleneklere göre hükmeden bir âmir,idarî maiyeti olmaksızın da âdetleri tatbik edebilir.En tipik idarî maiyet,aşağıdaki kaynaklardan birini veya daha fazlasını ikmal edilerek donatılmaktadır.
(a)Patrimonyal hizmetlilerin ikmali diye nitelendirilen,şahsî sadakât yoluyla geleneksel bağlarla zaten hükmeden âmire tâbii kılınan kişilerden oluşur.Bu kişiler,erkek akrabalar,köleler, başkasının yardım ile desteğine muhtaç edilen idaresi altındaki ev halkı,yanaşmaları,sömürge yerlisi veya azatlı köleleridir.
(b)İdari maiyet,aşırı patrimonyal esas üzerindeki diğer kaynaklardan da ikmal edilebilir.Bu kategori,bütün çeşitleriyle "himaye edilenleri" efendisine sadakât yeminiyle bağlanarak ayakta kalan vasalları ve nihayet şahsî sadakât bağıyla maiyetin bir unsurunu teşkil ederek kendi hürriyetini elde eden;tamamen şahsî sadakât bağıyla tâbii kılınmış ahaliyi de içine almaktadır.Bürokrasi,ilk olarak,aşırı patrimonyal kaynaklardan beslenen maiyetine şekil veren patrimonyal devletlerde ortaya çıkmış olmasına rağmen; yukarda da ifade edildiği gibi,bu maiyet,aslında kendi efendilerine şahsen tâbii kılınmış olan kimselerden meydana gelmekteydi."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:342,343

Ayrıca,şahsî sadakâtiyle efendisine tâbii kılınmış bir idarî maiyetin bürokrotik nitelikleri taşımadığını[58];geleneksel değerler birikiminin alışkanlıklar halinde nesillere intikâlinde,bu otoriteyi elinde bulunduran efendilerin kendilerinin dahi ilâve ettikleri pek yeni bir şeyin hiç olmadığını önemle vurgulayan M.Weber;yaşama tarzının idamesinden,ilişki kalıplarının şahıslara intikâline varana kadar hemen her şeyin,cemaat tarafından önceden yaratılmış olan,esasta da ahlâkî yargılarla tanzim edilen değerlerin harfiyen uygulanmasıyla korunabildiğini belirtmektedir.Netice olarak,geleneksel otoriteyle ekonomik düzen arasındaki ilişkilerin[59] ;geleneklere bağlı kalma ögesinin daima

---

58-"Geleneksel otoritenin saf tipinde,bürokratik idari memuriyetin aşağıdaki özellikleri mevcut değildir.(a)Kişisel olmayan kaidelerle idare edilen yetki sahasının açıkça tanımlanmış olması,(b)Ast ile üst ilişkilerinin rasyonel olarak bir düzen altına alınması, (c)Serbest akit metinleri temeline dayanan usule uygun atama ve terfi sisteminin kurulması,(d)Kurallaşan bir ihtiyaç olarak teknik eğitim,(e)Nakit olarak ödenilen şekliyle sabit maaş esası." Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:343

59-"Geleneksel otoritenin,ekonomik fiilin tarzları üzerine başlıca tesiri,ekseriyetle çok geniş bir yolla,ananevi tavırları kuvvetlendirmek suretiyle vukuu bulur.Bunun,kişilerin yetkiyi uygularken her hangi bir idarî mekanizmaya sahip olmadığı,gruptaki diğer üyelerine de bırakamadığından dolayı;mazide kalan ve tamamıyla hürmete lâyık hallerle ilgili olduğu gayet açıktır.Böylece onlar, kendi meşruiyetlerini yükseltirken,her hususta geleneğin himaye ve idamesine daha kuvvetli bir şekilde bağlı kalırlar.(I)Bunun dışında,ekonomik düzen sonuçlarının ilki,yükümlülük getiren yetkiyi kullanan grubun finansmanındaki tarzın bir işlevi olmasıdır.Bu bakımdan,patrimonyalizm,farklı olanaklara geniş bir çeşitlilik sunmaktadır.Aşağıdakiler ise,özellikle önemlidir.(a)İhtiyaçların tamamen ayinlerle yapılan niyaz kaidesine dayanarak giderilmek istendiği veya esasen aynı mahiyette olan iane yardımları ve mecburi hizmetler şeklinde verildiğidurumda,oikos (ev ekonomisi) efendi tarafından himaye görür.Pazarların gelişimi tıkanmış,para kullanımı evvela tüketime yönelmiş olduğundan kapitalizmin ilerlemesi imkânsız kılınmıştır.(b)Ayrıcalıklı toplumsal grupların işleri için yapılan tedarik de,çok benzeri sonuçları doğurur.Her ne kadar aynı kapsamda olması kaçınılmaz değilse de,parasal olmayan bir esasa göre herkesten önce satın alma hakkına dayanan ve buna mukabil olarak satın alma gücünü de kıran bir tarzdaki mülkiyetin daima mevcut olması sebebiyle,pazarların gelişimi sınırlı kalmıştır.Ayrıca,ferdi ekonomik birimlerin verimlilik gücü,geniş kapsamda,hüküm süren grubun ihtiyaçları için önceden yapılan tahsisi kadardır.(c)Nihayet,ihtiyaçların tekelci bir temel üzerinden patrimonyalizmin organize etmesiyle karşılanması;kısmen irat sunan teşebbüsler vasıtasıyla,kısmen de aşar ile vergiler yoluyla mümkün olmaktadır.Bu durumda,pazarların gelişimi,bağımlı kalınan tekellerin tarzına göre,az veya çok ciddiyet taşıyan irrasyonel unsurlar tarafından sınırlandırılmıştır.Kârdaki önemli açıklar,efendi ile idari maiyet üyelerinin ellerinde toplanmaktaydı.Verimli teşebbüsler,hüküm süren grubun kendisi tarafından doğrudan idare edildiği nisbette;kapitalizmin gelişmesi bundan dolayı doğrudan engellenilmiştir.Diğer taraftan,emaneten idare,mukaveleli kira ile satış büroları,ordu için yapılan tedarikler,malî sebepler dolayısıyla kapitalist bir temele göre idare olunuyorsa;bu,kapitalizmin geliş-

../..

esas alınarak şahsî sadakât bağı üzerine kurulmuş olmasının kapitalizmin gelişmesine zemin hazırlamadığını;özellikle de patrimonyalizmin ekonomik sahada irrasyonel sonuçlar doğurduğunu[60] savunmuştur.

---

mesinin yolunu açmasına rağmen,ilgisini politik yönelme istikâmetine doğru çevirmektedir."
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:354-355

60-"Parasal araçların başarıldığı yerde bile,patrimonyalizm ve hatta sultanlığın maliyesi dahi,aşağıdaki sebepler dolayısıyla irrasyonel sonuçlar doğurmaktadır.(1)Yükümlülükler,gelenekle sınırlandırılan miktar ve tür olarak sabit kalma eğilimindeki doğrudan vergilendirmenin kaynaklarını belirler.Bununla birlikte,timarlar ile yeniden yüklenilen yükümlülüklerin sınırladığı ve tekellerin düzenlediği tam bir hürriyet ve dolayısıyla keyfi hareket mevcuttur.Bu keyfi hareket unsuru,en azından bir hak olarak talep edilir.Keyfi hareket,tarihi bakımdan geniş olarak değişen bir kapsamda tesirli olmaktadır.(2)Yükümlülüklerin hesap edilebilirliği esası ile özel kazanç sunan fiillere izin veren bir kapsamdaki hürriyetin güvenirliği olmak üzere,ekonomik faaliyetin rasyonelleşmesinin başlıca iki temeli tamamen yoktur.(3)Vergilendirmenin kaynağı olarak mülkiyete sistematik bir biçimde özen gösterilmesiyle,tekellerin de rasyonel bir tarzda nizam altına almasıyla patrimonyal maliye politikasının şahsî hallerde rasyonelleştirici bir tesire sahip olabilmesi muhtemeldir.Patrimonyal maliye politikasının bu rasyonelleştirici tesiri,yapısal olarak bir rastlantı sonucunda vaki olan ve kendine özgü tarihi ayrıntılar üzerine kurulan,batı dünyasının ancak bir bölümünde görülmüştür.

Sadece maliye politikalarıyla değil,bütün bunlardan başka idari uygulamalarının genel karakteriyle de patrimonyal rejimlerin tamamı;rasyonel ekonomik faaliyetin gelişmesini kısıtlama eğilimindedir.Bu,aşağıdaki hususlar dahilinde doğrudur.(a)Geleneksellik, usule uygun rasyonel düzenlemelerin gidişatına,hiç değişmeden kalabilen sabitliği üzerine kurulan ve böylelikle kendi ekonomik uzantıları ile sömürüsünde sayılabilir olan ciddi engellemeler koyar. (b)Resmî teknik tahsiliyle idarî bir memuriyet zümresi genellikle hazır değildir.Batı dünyasının patrimonyal devletlerinde böyle bir sınıfın gelişmiş olması gerçeği,yukarda da gösterildiği gibi,çok hususi olan belirli şartlarla sebebi izah edilebilir.Bunlar,sadece bu özel durumda mevcut olmuş ve ekseriyetle patrimonyalizmin genel bünyesinden tamamıyla farklı olan tükenmiş kaynaklardan gelişmiştir.(c)Hükmeden âmir ile kendi idari maiyetini teşkil eden üyeleri tarafından işlenen fiilî keyfi hareketler ile yalnızca şahsî kapristen kaynaklanan tavırlar için kapsamlı bir saha mevcuttur.Artık fiiliyatta sayılabilir bir hale gelmesi sebebiyle,değişmeyen miktarıyla aşar sabit tutulmuş;tamamen düzen altına alınamayan timar sisteminin dağılması meselesiyle alakalı olarak da rüşvet ve irtikâbın yaygınlaşmış olması;aşar hasılâtına ciddi tesirlerde bulunmuştur.Fakat,dağılmanın tesirleri,her ferdî hizmette durumdan duruma yerleşmiş olan ve dolayısıyla da daha yüksek ölçekte değişen bir yönelmenin konusu olmalıdır.Şayet hizmetler hâsılat icarı ise,görev olarak yükümlülük verme,irrasyonel mahiyetteki mevcut cebri vasıtaların her biriyle yatırdığı parasının sermaye olarak kendisine geri dönen şimdiki menfaatinin gerçekleştiği yerdeki bir mevkiye getirir.(d)Genel olarak patriklik ve patrimonyalizm vasıtasıyla sürekliliğin tabiatında,ekonomik fiilin maddî olarak tanzimi eğilimi vardır.Bu,meşruiyet talebinin ayırt edici özelliğinden ve menfaatin yerini tutan şahısların gönül hoşnutluğundan,kânaatkârlığından hâsıl olmuştur.Gelenekselliğin tesiriyle, teknik bakımdan usule uygun bir meşru düzene yönelen biçimsel ras-

../..

II-Karizmatik Otorite :

Hem karizmatik ferdiyetin üstün kudretinin tesiri altında kalarak duygusal bir güdüyle ve hem de eylemin içermiş olduğu kültürel değer bağıntısı nedeniyle değer yönelmesi saikiyle belli bir faaliyet tipini benimseyen kişilerin;hiç bir zorlama olmaksızın,sonsuz bir güvenle şahsiyetine bağlandıkları önderin,fikir ve davranışlarını, değer yargısı ve ideallerini örnek almalarıyla gerçekleşen karizmatik otoritenin meşruiyeti;gönüllü olarak ve içten gelen bir sadakâtle üstlenilen bir görev şuuru anlayışına dayandırılmaktadır.Batıdaki gelenekçi yapının,karizmatik protestan öncülerin devrimci girişimleriyle kırılmasını ifade eden rasyonelleşme sürecinin;başlangıç itibarıyla değer içerikli-duygusal bir eylem mahiyetindeki kapitalist fiilin,nihai maksat olarak ilâhî kurtuluş ümidiyle meslekî faaliyetlerde ekonomik kazanca yönelinmesiyle genelleşmesinin sonucunda hayatın her sahasını kapsadığını savunan Max Weber;karizmatik otoritenin meşruiyetinin görev şuuru anlayışına dayandığını belirterek,rutinleşmiş bir

---

yonelliğin tarzı işlemez bir hale gelir.Patrimonyalizm aşama sırası temeli üzerine teşkilâtlandığı takdirde,baskının bu tipi, daha da belirgin olduğundan kaçınılmazdır.Diğer taraftan,saf şekliyle sultanlığın olması halinde,keyfî malî hareketler ihtimâl ki daha da önem taşımaktadır.

Bütün bu sebeplere rağmen,patrimonyal rejimin hâkimiyeti altında,sadece belirli tarzlardaki kapitalizm gelişme şansına muktedir olabilir.Devletin,belirli miktardaki kapitalist ticarî alış verişe,emaneten idare tarzındaki kapitalist teşekküle ve hizmetlerin satış ile mukaveleye dayanan icarına,savaşların finansmanı gibi devletin ihtiyaçlarını karşılamak için belirli şartlar altındaki kapitalist özellikteki büyük çiftlikler ve diğer koloniyal teşebbüslerden edinilen tedariklere yerini terk etmesiyle mümkündür.Bütün bu şekiller,patrimonyal rejimlerin tabiatında var olan ve sık sık çok yüksek gelişme seviyesine erişen özellikleridir.Yine de bunların,sabit sermaye mahiyetindeki ağır yatırımlarıyla kazanç sunan teşebbüs şeklinde olmadığı,özel tüketicilerin pazar alımlarına yönelen hür işgücünün rasyonel bir organizasyonunu barındırmadığı bir gerçektir.Patrimonyalizm,adalet işlerinden,yönetimle ilgili uygulamaların diğer şekillerinde ve vergilendirmedeki irrasyonelliklerin bütün şekillerine tamamıyla çok duyarlıdır."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:356-357

"Rasyonel bütün ahlâk ve ekonomik ilişkilerin başlangıcı,ananeciliği,mukaddes kılınan gelenekselliği sona erdirerek ortaya çıkmış, ticaret ve sanayi zümresine dayanmıştır..Geleneksel engeller tek başına ekonomik tahrikler yoluyla aşılmamaktadır..Şayet,ekonomik alakadaki tahrik evrensel ise,ilişkilerin rasyonelleştirilmesi ve rasyonel şekilde ıslah edilerek bu biçim hükmünde sürdürülmesi, kapitalist teşebbüs niteliğindeki rasyonel kurumların vücuda getirilmesi,çok dikkate değer bir meseledir."

Max Weber : General Economic History syf:354-355,355,356

eylem olarak kapitalist edime en uygun düşen düzen ilişkisinin de rasyonel bürokrasi olduğunu kuramsallaştırmak istemiştir.Kapitalist eylemin genelleşmesindeki ilk aşaması diye adlandırabileceğimiz düzen ilişkisini ihtiva etmesi sebebiyle,karizmatik otorite konusunu,yine M.Weber'in kendi deyimleriyle bu metin kısmında yer vermenin(*) daha uygun olacağı düşüncesindeyiz.

"Karizma kavramı,kendisini alalâde insandan ayıran üstünlükleriyle ve muktedir olduğu mucize kâbilinden doğa üstü,insanı aşan tavrıyla veya en azından kendisine özgü olan istisnai yetenekleriyle, nitelikleriyle hususiyeti olan bir şahsiyetin kesin üstünlük haline aittir.Bu kudretler,alalâde şahısta öyle kolay bulunan nitelikler olmadığından;ilâhî kökenli olarak itibar edildiği gibi,ibret teşkil eden tavırlar biçiminde de dikkate alınarak;bunlar üzerinde ayakta duran şahsiyetin bir lider gibi davranmasıyla da ilişiği vardır. İptidai durumlarda tâbii olmanın bu özel çeşitleri;nebiler ,derde deva olan veya hukuksal meselelere çözüm getiren bir bilgeliğe sahip olan kimseler ve savaşta kahramanlık göstern şahıslar içindir.Karizmatik üstünlük,çoğunlukla büyüsel güçlere dayalı bir düşüncedir.Karizmatik üstünlükte söz konusu olan mesele;ahlâkla,estetikle ilgili olarak eninde sonunda bir hüküm vermek,veya diğer bir görüş açısı itibarıyla doğal olarak tanımlamanın maksatlarına tamamen ilgisiz kalmaktır. Tasarrufundaki karizmatik yetkisiyle,kendi hayranları veya müritleri vasıtasıyla,bireyin fiilen dikkate alınması ne kadar önemlidir.

En büyük kahramanların,nebilerin ve kurtarıcıların..tasarrufundaki yetkinin kişiler tarafından tanınması,karizmanın geçerliliği için zorunludur.Zorlama olmaksızın ferdiyete tanınan karizmatik üstünlük,köken itibarıyla daima bir mucize sayılan,kişinin muktedir olduğu işaret veya tanıt tarafından da teminat altına alınarak;gizli bir şeyi ifşaa etmenin (vahiy),kahramanlığına duyulan aşırı sevginin veya liderliğine beslenilen sonsuz güvenin yerine geçen bir bağlılıktan ibarettir.Fakat,karizma içten gelen bir samimiyeti ifade ettiğinde,kanuna uygunluk temeli üzerine kurulmaz.Meşruiyet,kanuna uygunluk yerine, kendi üstünlüğünü kabul etmeye ve buna uygun davranmaya muktedir bulunan kimselerin görev anlayışlarına dayanır.Psikolojik bakımdan bu karizmatik üstünlüğü tanıma;sahip olduğu meziyete duyulan tam bir şahsî bağlılığı ifade etmektedir;kuvvetli ilhamdan,pişmankârlık veya ümitten yükselmektedir.

Halkın,kendisine yönelik davranışlarına bağlı kalarak,muhtaç

(*) M.Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf: 358-364

bulunarak kendi niteliğini dikkate alan kimse,nebi değildir.Görevinde ihmalkârlık yaparak kendisine karşı mukavemet eden veya önem vermemeye uğraşan kimselere karşı sürekli mücadele eden kimse de,seçilmiş bir kral veya askeri lider olamaz.Böyle bir liderin hükmü altında askeri bir seferberliğe iştirak,acemi asker toplama usulen gönül rızasıyla olsa dahi,her zaman ve her yerde küçük görülmeye maruz kalacağından başarısızlığa uğrayacaktır.

Şayet,tanınan şahsiyetinin ispatı demek olan karizmatik niteliği,uzun bir süre kendisini başarısızlığa düşürüyorsa;lidere bahşolunan karizma,kendi ilâhî,büyüsel veya kahramanlığına ait yeteneklerinin artık kendini terk ettiği şeklindeki bir düşünceye sevk eder. Eğer uzun bir süre başarısız kalmışsa,bütün bunlardan başka,kendi liderliği hayranlarına bir fayda sağlamıyorsa;liyakâtinin bitmesiyle birlikte,karizmatik yetkisi de ortadan kalkacaktır.Tanrı vergisi demek olan lütfun hakiki manası budur.

Karizmatik otoritenin idaresi altındaki bir grupta halka ait ilişkiler,duygusal bir kalıp üzerine kuruludur.Karizmatik âmirin idari maiyeti,memurlar zümresinden meydana gelmediği gibi,üyeleri asgarî olarak teknik bakımdan eğitilmiş de değildir.Üyeler,sosyal ayrıcalık esasına göre tarif edilmedikleri gibi,ailesel veya şahsî sadakât kıstasına göre de seçilmemektedirler.Bütün bunların yerine üyeler,karizmatik liyâkatlerine dayanarak seçilmektedirler.Resul,kendi mürit veya havarilerine sahip olurken;savaş lordu kendi hizmetlilerini ayırmakta;lider ise,genellikle kendi hayranlarını yanına almaktadır. Burada,tayin,azledilme,meslekî istidat,terfi vs., gibi hiç bir şey yoktur.Burada sadece,üyelerinin karizmatik niteliği temeli üzerinde duran liderin isteğinden dolayı yapılan emirle davet şeklindeki bir çağrı vardır.Aşama sırası burada yoktur;lider sadece,genel olarak veya kendi idari maiyetindeki üyelerinin havale olunan görevi yapmada yeterli olmadığını mütalaa ettiği bireysel hallerde nüfuzunu kullanarak müdahale eder.Yetki ve yeterlilik alanının sınırlandırılması gibi bir şeye ve sosyal ayrıcalıklar temeline dayanan resmî güçlerin tahsisine burda rastlanmaz.Yine de,karizmatik güçlere ve bireysel vazifelere göre bölgesel veya görevsel sınırlar olmalıdır.Düzenli maaş veya timar gibi bir tahsisatın da hiç önemi yoktur.Mürit veya hayranları, halkla olan ilişkilerinde,öncelikle,bahşolunan istidatı vasıtasıyla muktedir olduğu güçler sayesinde lider olarak kabul edilen kişiyle birlikte yaşamaya meyillidirler.Ancak,tesis edilmiş idari bir yapısı yoktur.Toplumdaki mevkilerine,hükmeden âmir sayesinde kurulan karizmatik otorite vasıtasıyla sağlanılan veya kendine has karizmasıyla muk-

tedir olunan fiilleriyle gelirler.Karizmatik yetkide,şekle bağlı kurallar sistemi,meşru ilkeler kuramı ve dolayısıyla da bunlara yönelen adlî mahkeme hükümler metodu yoktur.Buna paralel olarak,adlî emsale meyleden hukukî bilgeliğe de hiç rastlanmaz.Resmî olarak varılan hükümler,halden hale göre yeniden yaratılmış olmasına rağmen;köken itibarıyla ilâhî hükümler veya vahiyler olarak dikkate alınmalıdır. Bağımsız bir bakış açısıyla,her karizmatik otorite, "kitapta yazılı ama benim sözüm de kanundur" önermesinin taahhüdüne muktedir olmalıdır.Gerçekte askerî önder ve bu anlamda her meşru lider gibi hakiki bir resul de,yeni yükümlülükler getiren taleplerini telkin eder,ortaya koyar.Kusursuz tipteki karizmada,bu talepler,vahiyler veya liderin şahsî iradesiyle devrim otoritesine kabul ettirilir;böyle bir kaynaktan meydana gelmeleri nedeniyle,dinî,askerî veya parti grubunun üyeleri tarafından tasdik görür.Talepleri daima karizmatik bir müeyyideyi gerektiren böyle bir otorite,bir diğeriyle çatışmaya girdiğinde,müracaat edilecek tek yer,büyüsel vesilelerle ve hatta liderin hakiki fizikî muharebesiyle bazı şekillerde karşı koymaktır.Prensipte,karizmatik liderin böyle bir mücadeleye girmeye hakkı varken,diğer taraftan yaptığı yanlışın cezasını çekerek ödemek zorundadır.

Bundan dolayı karizmatik otorite,her günkü alışılmış rutin hayatın ve din dışı sahanın özellikle haricindedir.Bu itibarla,patriarchal,patrimonyal veya diğer her hangi bir tarzda da olsa,karizmatik otorite;rasyonel yetkiye,bilhassa da rasyonel bürokratik otoriteye ve geleneksel hâkimiyetin hepsine şiddetle karşı koymaktadır.Rasyonel ve geleneksel otoritenin her ikisi de faaliyetin her günkü alışılmış kontrol ve idamesinin özel tarzlarını oluşturmasına rağmen;karizmatik tip,rutinleşmiş hâkimiyetin direkt karşı tezini ifade etmektedir.Karizmatik otorite,bütün iç tüzük ve kurallara yabancı kaldığı için irrasyonel bir mahiyet taşırken;zekâ ile anlayarak çözümlenebilir kurallara kayıtlı kalınması anlamındaki bürokratik yetki kesinlikle rasyoneldir. Geleneksel otorite ise,geçmişten intikâl eden âdetlere kolaylıkla tâbii olunması kapsamındaki kaidelere yönelmektedir.Geleneksel hâkimiyetin taleplerinin sahası,karizmatik otoritenin red ettiği geçmişe ait olan ve bu anlamda devrimci gücünü yönelttiği alandır.Karizmatik otorite,hükmeden âmir veya toplumsal bakımdan ayrıcalıklı kabul edilen gruplar tarafından,malik olunan mülkiyetin tesiriyle yetki durumlarının tahsis olunamayacağını benimser.Kişisel karizmanın tek meşruiyet temeli,hayranlarının veya müritlerinin tasdiğini aldığı müddetçe devam eden ve bunların hoşnutluğuyla var olan,kendi şahsiyetini çevresine ispatlama süresidir.Yine de,karizmatik hâkimiyet,sadece,hayran veya

müritlerinin,kişinin ölümünden sonra da basılan karizmatik telkindeki eserlerine inandıkları müddetçe sürebilir.

Kusursuz karizma,ekonomik saygınlığa özellikle yabancıdır. Karizma,her ne zaman ortaya çıksa,bir 'hizmet' veya ruhanî bir 'görev' anlamında üzerinde çok kuvvetle ifade bulan vaadiyle,bir 'çağrıyı' tesis eder.Saf haliyle karizma,gelirin bir kaynağı olarak,Tanrı vergisi sayılan lütfun ekonomik istismarını hakir görerek red ederse de;bu durum,gerçek olmaktan ziyade ideal sayılan bir maksat olarak kalmaktadır.Bundan,karizmatik şahsiyetin,nebinin ve kendi müritlerinin bile belirli şartlar dahilinde edindikleri mülkiyeti veya kazancı her vesileyle red ettiği sonucunu çıkarmak yanlıştır.Savaş kahramanı ve kendi hayranları faal olarak ganimet kazancı peşindedirler;seçilen yönetici veya karizmatik bir parti lideri ise,iktidarın maddî araçlarına özellikle gereksinim duymaktadır.Biçimlendirici karizmatik şahsiyet ise, bütün bunlara ilâveten,kendi yetkisi nisbetinde nüfuzunun da beslenmesinin temini için göz alıcı bir teşhire muhtaçtır.Geleneksel olsun, rasyonel olsun günlük hayatımız idareli olmayı gerektirdiği sürece, ekonomikleşme maksadına adanmış devamlı iktisadî faaliyet vasıtasıyla düzenli bir gelir teminine bağlıysa,gerçek karizmatik tip maddî araçların önemini nasıl küçümseyebilir?Bazen büyük ölçekteki kuruluşları kapsayan,hatta rüşvetçilik ve geniş miktarda asalet ayrıcalığıyla beslenen hibeler yoluyla destekleme,geçinmenin tam manasıyla ihtiyarî tipini teşkil eder.Diğer taraftan,güç yoluyla veya diğer araçların kullanımıyla olsun,ganimet kazancı ya da tehdit unsuru,ihtiyaçların tedarikinde karizmatik biçimin öteki özelliğidir.Rasyonel ekonomik faaliyet bakış açısıyla karizma,tipik bir anti ekonomik güçtür.Karizma ,alışılmış günlük hayatı kapsayan her biçimi red eder.Karizma,mükemmel bir duygusal ilgisizlik tavrıyla,sadece düzensiz ve sistemsiz kazanç fiillerini hoş görebilir.Karizmanın,ekonomik meşgalelerin benimseyicisi olarak sıkıntıyı azaltması,bazı gruplar için,karizmatik hayat tarzının ekonomik temelinin mülkiyet iradına dayanması sebebiyle,bu, ekseriyetle kabul olunan alışılmış devrimci karizmadan sayılmaz.

Kaldı ki,cizvitlerin kilisede görev almalarının yasaklanması gerçeği,müritlik ilkesinin rasyonelleştirilmiş bir uygulamasıdır. Bütün çilekeş öncülerin,dilenen papazlar ile inanç için savaşanların bu zümreye mensup olacakları gayet açıktır.Hemen hemen bütün nebiler, gönül rızasıyla verilen bağışlarla daima desteklenmişlerdir.

Kusursuz biçimdeki karizmatik otorite,her günkü hayatın alışılmış yapılarına özellikle yabancıdır.Doğrudan doğruya girilen sosyal

ilişkiler tam manasıyla kişiselliği gerektirdiğinden;karizmatik şahsiyetin niteliklerinin geçerliliği ve uygulanması temeline dayanır.. Karizma,geleneğe sadakât dönemlerinde en büyük devrimci gücü oluşturur. Karizmatik tesir,aklın devrimci gücüne eşit olarak,faaliyetin durumlarını değiştirmeksizin,kişinin dünyaya karşı tavırlarını sonuçta değiştirecek sorunlarıyla ilgilenerek veya bireyi aydın kılarak faal olur. Böylece karizma,ızdırap,çatışmalar veya kuvvetli ilhamdan kaynaklanan şahsî ve içsel bir yönelmeyi zorunlu kılarak;dünyanın farklı sorun ve yapılarına yönelen bütün tavırların tamamıyla yepyeni sayılan eğilimiyle faaliyetin tutum ile yönlerine ait merkezi sistemini en köklü şekilde değiştirmeyle sonuçlandırır."(61)

Kapitalist fiille bağıntısı bakımından burada bizim özellikle dikkatleri çekmek istediğimiz konu;kişisel bir mahiyet taşıyan karizmatik yetkinin,ne intikâl eden geleneklere ve ne de yasal bir düzene dayanmaksızın,doğrudan şahsiyetin kendisini herkesten farklı kılan nitelikleri üzerine kurularak,başarılı kaldığı müddetçe meşruiyetini koruyabildiği kazanılmış bir hak içeriğine sahip olmasıdır.Kişinin kendisine olan güvenini ve başarısından kaynaklanan etkinliğini karakterize eden karizmatik otoritenin yerini,ya geriye dönüş mahiyetindeki gelenekselliğe bırakacağını ya da herkesi bağlayan gayri şahsî nitelikteki ussal kural ve normlarıyla yasal bir düzene(62) geçileceğini vurgulayan M.Weber;ussal yasal düzenin,yönetimde devamlılığı sağlaması, yönetimde bir mevki işgal edenlerin sadece yeteneklerine göre ve tamamıyla ussal olarak seçilmesi,yetkinin mahiyet ile sınırlarının açık ve

---

61-Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:358-359,359-360,360,360-361,361-362,362,363-364

62-"Yasal otorite durumunda itaatte,hukuken teşkil edilmiş kişisel olmayan bir düzenin tesiri altında kalınır.Yasal otorite,yalnızca komutlarının biçimsel yasallığının doğruluyla ve sadece memuriyetin faaliyet sahasında yetkili kılmasıyla hükmeden büro hâkimiyetini tatbikle görevli şahısları kapsamına alır.Geleneksel otorite halinde ise,hâkimiyeti geleneklere göre tasdik etme mevkiyle iştigal eden ve sahasında gelenekle sınırlandırılan bir âmir şahsın tesiri altında kalınarak itaat edilmesidir.Fakat,buradaki itaat mükellefiyeti,şahsî olmayan bir düzene dayanmasına rağmen;âdet hükmüne gelen yükümlülükler sahasında şahsî bağlılık çok mühimdir. Karizmatik otorite vaziyeti,şahsına duyulan güvenin faziletiyle ve bildirdiği vahyin kudretiyle,kahramanlığıyla veya kendi ayrıcalıklı ruhsal kuvvetine bireylerin beslediği inançla kâim olan örnek alınacak nitelikleriyle başkalarını etkileyebilme yeteneğine sahip olma ehliyetini kazanan bir liderin hâkimiyetidir..Oysa,yönetimin bir memuriyetiyle iştigal eden tipik bir şahıs,nasıl ki kendi statüsüyle ilgili veya diğerlerine ait konuları kapsayan eyleminde kişisel olmayan bir düzene bağlı kalıyorsa;bu gerçek,sadece yasal otoriteyi uygulayan alışılmış anlamıyla memurlar için değil, fakat halkın oylarıyla seçilmiş bulunan bir devlet başkanı için de geçerlidir."
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:328,320

seçik olarak belirlenmesi,üstün yetkilerini kullanmak için gerekli olan tüm yasal imkân ve araçların sağlanması nedeniyle;çağımızdaki anlamıyla bürokratik otoritenin mutlaka yasal bir düzen üzerine kurulması gerektiğini savunmuştur.

III-Bürokratik Otorite :

Kapitalist fiilin anlam bağını teşkil etmek suretiyle dinî tasavvurlardaki bir değişmeyle başlayan rasyonelleşme sürecinin, batıda hayatın her sahasına nüfuz ederek yayılmasının rasyonel bürokrasiyle kurumsallaşarak yörüngesinden sapmasının olanaksız olduğunu ısrarla vurgulayan M.Weber;bir taraftan rasyonel eylemle birlikte mütalaa ettiği özgür ortamı(63) ve bireyselleşmeyi savunurken,diğer taraftan da değer içerikli rasyonel bir eylem mahiyetindeki karizmatik kapitalist fiilin rutinleşmesini rasyonel bürokrasiye bağlaması, bir çelişki gibi görülebilir.Nitekim,bürokraside her şeyin kurallarla düzenlenilerek belirsizliğin asgariye indirilmesiyle birlikte;yönetim de artık önceden ussal olarak belirlenen kuralların tatbikî düzeyine indirgenmiş olduğundan,kişisel yetenek ile tesirler tamamıyla bertaraf edilmekte,kural ve düzene harfiyen bağlılığın insanda bireysel karar alma,sorumluluk üstlenme vs., gibi etkinlikleri sona erdirerek rutinleşmiş ve basite indirgenmiş görevin yürütülmesi haricinde işle ilgilenilmemesi sonucunu doğurmaktadır.

Ancak,rasyonel bürokrasiyle karakterize edilen modern devlet tipinin yaygınlaşması ve teknolojik gelişmeler neticesinde üretimde makinaya üstün hâkimiyet tanıyan geniş ölçekli işletmelerin artması sonucunda,hizmet arzının hukukî olarak yoğunlaşması ve kitlelerin büyümesinin bürokratik gelişmeyi zorunlu kıldığını belirten M.Weber; gerek işletmelerde ve gerekse de resmî dairelerde örgütlerin üstlendikleri görevin büyük ölçüde artmasının,çalışma düzeninin rasyonel esaslara göre ayarlanması zaruretini de beraberinde getirmek suretiy-

---

63-"Deneysel şekilde,karar açıklığının karmaşıklığı mahiyetindeki fizikî ve ruhî baskının olmadığı,duygusal tesirlerin ve rastlantı eseri sayılan arızî hallerin bulunmadığı,bilinçli olarak yapılan rasyonel eylemlerle özgürlük heyecanını en yüksek derecede hissederek;deneysel kurallarla uygunluk taşıyan bilgi sahamızın kapsamına göre,en yeterli araç sayesinde kesin olarak idrak edilebilen bir maksadı takip edebiliriz.Şayet tarih,yalnızca özgürlük anlamındaki böyle rasyonel faaliyetlerle ilgilenmiş olsaydı;eylemde bulunan kişinin hedefi,motifi ve düsturlarının,tahsis olunan araçtan belirsizlik taşımaksızın kaynaklanmasıyla ilgili,tavrına has şahsî unsur olarak ortaya çıkan tüm irrasyonelliklerin ihraç edilmesine ait pek çok sorunu çözmek görevi sayılacaktır."
Max Weber :The Methodology of Social Sciences syf:124-125

le,önceden belirlenebilen hareket ve davranışları sağlayan rasyonel hukuk düzeninin hâkimiyetinin bürokratik kurumsallaşmayı kolaylaştırdığını belirtmiştir.Ayrıca,daha yüksek hayat standardına erişme tutkusunun,ancak düzenli gelir sunan bürokratik kurumlarda çalışmakla mümkün olacağının anlaşılmasının sonucunda;insanların işletmelerde,resmî dairelerde görev almalarının yaygınlaşmasıyla birlikte,kişilerin de bu kurumların rasyonel kurallarına uygun düşen kalıplaşmış davranış tarzlarına uyarak yaşamalarının,ussallığı,hayatın her sahasına hâkim kıldığı sonucuna götürmüştür.

Böylece,ekonomik hayatı verimsiz kılan geleneksel yapının, yalnızca,kapitalist eylemin kurumsallaşması da demek olan rasyonel bürokratik örgütlenmeyle kırılacağını savunarak;bilgi ve teknik mehareteöncelik tanıyan ideal bir bürokrasi kavramını kuramsal olarak da olsa tasvir etmiştir.Örgütlerin biçimsel yapısını,meşruiyetinin dayanağını teşkil eden yetki sınıflamasına göre inceleyen Max Weber;

> "Zorunlu düzenlilik,belirli özel emirlere veya tüm komutlara,var olan şahıslar grubu tarafından itaat edilmesi esasının ihtimaliyeti anlamında tanımlanmıştı.Böylece, meşruiyet,diğer şahıslar üzerinde her tarzda uygulanılan "güç" veya "baskıyı" kapsamamaktadır..Tecrübeden genel bir sonuç çıkarılarak,ihtiyarî sınırlardaki yönetim sistemi,meşruiyetinin sürekliliğini garanti etmek maksadıyla,bir temel olarak maddî,hissî veya ideal sayılan güdülere sığınmaz.Ayrıca,böyle her sistem,kendi meşruiyeti dahilindeki bir inancı kurmaya ve beslemeye teşebbüs eder. Fakat,talep edilen meşruiyetin türüne göre,itaat edilme tarzı ile yönetimle ilgili bir idarenin bütün memurlarının durumu,sisteme duyulan güveni geliştirir;hâkimiyetin icra üslûbu ise,esas itibarıyla meşruiyete tamamıyla farklı bir nitelik kazandırır."(64)

demekle,baskı ve güçten tamamıyla ayırdığı yetkiyi,düzene duyulan güven sayesinde itaat edilme olasılığı olarak tanımlamıştır.Bürokrasinin dayandığı yetki temeline göre sınıflandırmasında geleneksel veya karizmatik tarzlarda oluşturduğunu tipleştirmekle birlikte;kapitalizmin gelişmesine imkân sağlayan bürokratik mekânizmanın rasyonel bürokrasi olduğunu vurgulamıştır.Zira,yasa koyucunun kendisinin dahi uyması zorunlu olarak kanun,yönetmelik kapsamındaki kurallara dayanan ussal-yasal yetkinin;yönetimde devamlılığı sağlaması,kişilerin eğitim yoluyla kazandığı nitelik ve yeteneklerine göre ussal olarak seçilmesi, yetkinin mahiyetinin açık ve seçik olarak belirtilmesi,üstün yetkilerini kullanması için gerekli olan araç ile imkânları sağlayan kurumları oluşturması sebebiyle;geleneksel ve karizmatik yetkinin tam karşısında

---

64-M.Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:324-325

yer alarak,modern devletin yapısına ve rasyonel işletmenin işleyişine en uygun modelin rasyonel bürokrasi[65] olduğunda ısrar etmiştir.

65-"Çağdaş bürokrasinin somut işleyiş biçimi şudur:
I.Genellikle kurallar,yani yasalar ya da yönetsel yönetmeliklerce düzenlenmiş belirli ve resmi yetki alanları ilkesi geçerlidir.
1-Bürokratik olarak yönetilen yapının amaçlarının gerçekleşmesi için gerekli düzenli çalışmalar,resmi görevler olarak belirli bir biçimde dağıtılmıştır.

2-Bu görevlerin yerine getirilmesi için gerekli emirleri verme yetkisi dengeli bir biçimde dağıtılmış ve görevlilerin kullanımına verilen fiziksel ya da dinsel vb., şiddet araçlarına ilişkin kurallarla kesinlikle sınırlanmıştır.

3-Bu görevlerin düzenli ve sürekli yürütülmesi ve karşılıkları olan yetkilerin kullanılması,sistematik hükümler altına alınmış;yalnızca genel kurallara bağlanmış nitelikleri taşıyan kişiler istihdam edilmiştir.

II.Görev hiyerarşisi ve kademeli yetki düzeylerine ilişkin ilkelere göre,küçük görevlilerin yüksek görevlilerce denetlenmesini sağlayan,iyice belirlenmiş bir ast-üst ilişkisi vardır.Böyle bir sistem,yönetilenlere,küçük memurların kararlarına karşı daha yüksek yetkili memurlara kesinlik ve belirlilik taşıyan bir biçimde başvurabilme olanağını verir.

III.Çağdaş bürokrasinin yönetimi,ilk ya da müsvedde biçimlerinde saklanan yazılı belgelere (dosyalara) dayanır.Bu nedenle,geniş bir küçük görevliler ve her türlü yazıcılar kadrosu istihdam edilir..İlke olarak,resmi makam evden;iş yazışmaları,özel yazışmalardan;ticari öz varlık,özel servetten ayrışmıştır.

IV.Daire ya da büro yönetimi,daha doğrusu uzmanlık isteyen tüm çağdaş iş yönetimi,genellikle,çok esaslı bir uzmanlık eğitimini gerektirir.Bu,devlet memurları için olduğu kadar,özel işletmelerin modern yöneticileri ve görevlileri için de aynı derecede geçerlilik kazanmaktadır.

V.Daire ya da büro iyice geliştikten sonra,resmî faaliyet,görevlinin tüm çalışma kapasitesini kullanmasını gerektirir.-İşyerinde geçirmekle yükümlü olduğu zamanın sınırları kesin biçimde belirlenmiş olsa bile.

VI.İşyeri yönetimi,belli bir istikrarı ve kapsamı olan,öğrenilebilir genel kurallara bağlıdır.Bu kuralları bilmek,görevlilerin sahip olduğu özel bir teknik öğrenimi temsil eder.Hukuk,kamu yönetimi ve iş idaresini içerir.

Çağdaş işyeri yönetiminin kurallara indirgenmiş olması doğrudan doğruya doğasından kaynaklanır.Örneğin,çağdaş kamu yönetimi kuramı,kamu yetkililerine yasalarla verilmiş olan,belli konularda emirname çıkarma yetkisinin konuyu soyutta düzenlemeyi içerdiğini varsayar,yoksa her durumda sorunu emirlerle çözmeyi değil. Bu da,tüm ilişkilerin patrimonyalizmde kesin egemenlik taşıyan biçimiyle kişisel ayrıcalıklar ve ihsan bağışlama yollarıyla düzenlenmesinin tam karşıtıdır..Tam gelişmiş bürokratik mekanizmanın üstünlüğü,makineyle yapılan üretimin mekanik olmayan tüm öteki üretim biçimlerine olan üstünlüğünün aynısıdır.Doğruluk, hız,kesinlik,dosya bilgisi,süreklilik,gizlilik,birlik,tam bağımlılık,sürtüşmenin maddî ve kişisel maliyetlerinin azaltılması, işte bütün bunlar tam bürokratlaşmış bir yönetimde..optimumdur."
Max Weber : Sosyoloji Yazıları syf:192,193,194,204

Bürokratik kontrolü doğurduğu sosyal sonuçlarıyla(66) birlikte ele alan M.Weber,kapitalizmin gelişmesine imkân sağlayan bürokratik otoriteyle(67) belli bir faaliyet tipinin,organizasyonla ferdin

66-"Bürokratik kontrolün,daha genel sayılan başlıca sosyal sonuçları şunlardır:(I)Mümkün olduğu nisbette en geniş teknik yeterliliğe dayanan donanım temelini 'aynı seviyeye getirme' eğilimindedir. (2)Mümkün olduğu nisbette en geniş teknik düzenlilikten hâsıl olan orta sınıfı yaratma temayülündedir.(3)Kin veya hırs gütmeksizin, böylelikle sevgi ya da bir galeyana gelmeksizin,şahsa bağlı kalınmayan resmiyetin ruhu hakimiyet kurar.Hâkim normları,kişisel değerlendirmelere pek itibar edilmeyen vazife dürüstlüğü kavramından doğar.Memurlardan her biri aynı tecrübî duruma vukuf bulunarak, biçimsel muamele eşitliğinin tesiri altındadır.Bu da,bürodaki en uygun memuriyet tavırlarının ruhudur."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:340

67-"Kesinlikle tek başına olmasa da,kapitalist sistemin,bürokrasinin gelişmesinde oynamış olduğu çok büyük rolü hiç inkâr edilemez. Böylece,bürokrasi olmaksızın,kapitalist üretim devam ettirilemeyeceği gibi;sosyalizmin her hangi bir rasyonel şeklinin de idareyi tamamen elinde tutması ve önemini hissettirmesi mümkün olmaz.Ekseriyetle kapitalizmin himayesi altında gerçekleşen bürokrasinin gelişimi;istikrarlı,kararlı,kuvvetli ve güvenilir bir yönetimi kaçınılmaz bir zaruret olarak gerektirmektedir.Böyle bir gereklilik,geniş kapsamlı idarenin her hangi bir türünün ana unsuru olarak bürokrasiye,toplumumuzda hayatî bir mahiyet kazandırmaktadır. Yalnızca,siyasî,dinî,iktisadî gibi her sahada eskiye dönüş halindeki dar kapsamlı teşekküllerde,büyük ölçüde bürokrasinin tesirinden kurtulması mümkündür.Her ne kadar kapitalizm ve bürokrasinin her ikisi de,çok farklı tarihi kaynaklardan ortaya çıkmış olmalarına rağmen;gelişmesinin modernleşme merhalesindeki kapitalizm, bürokrasinin tekâmülünü çok güçlü bir şekilde beslemeye meyilli olmuştur.Bürokrasinin tersine kapitalizm,özellikle finansal bakımdan gerekli para kaynaklarını sunmasıyla,bürokratik yönetim için yegane rasyonel ekonomik temel teşkil ettiği gibi,bürokrasinin en fazla rasyonel biçimde gelişmesini de kolaylaştırmaktadır.

Etkili bürokratik yönetimin bu malî şartlarının yanısıra, haberleşme ve ulaştırma sahalarında da aşırı derecede önem taşıyan belirli sınırlamalar vardır.Bürokratik faalliğin dakikliği,demiryolu,telgraf ve telefon hizmetlerini zaruri kıldığı gibi;artarak bunlara bağımlı bir hale gelmektedir.Sosyalist tarzdaki bir organizasyon,bu gerçeği değiştiremez..Bürokratik yönetimin araçları,bilgi kaynağı üzerindeki kontrolün kökten uygulanmasıdır.Bürokratik yönetimin bu niteliği,kendisini özellikle rasyonel kılar.Bu rasyonelliği,bürokratik yönetime olağan üstü bir hâkimiyet durumunu sağlayan teknik bilginin yeterliliğinden ibarettir.Ayrıca,bürokratik teşekküller veya bu gücü kullanan kimseler,servisteki tecrübeden hâsıl olan bilgi yoluyla,gelecekteki hâkimiyetlerini arttırma eğilimine sahiptirler.Bürodaki işlemler vasıtasıyla mevcut durum hakkında özel bilgi edinirler;özel bilgiye dayanan kullanışlı bir materyal yığınına sahiptirler.Büro sırrı,bürokratik teşekküller için alışılmamış bir hal değil,elbette tipik özelliğidir.Bürokratik organizasyonlar,ticarî sırların meydana getirdiği teknolojik ilerlemeyle bir dereceye kadar aynı durumda bulunan,teknik bilgiyle olan daimi ilişkisi sayesinde ayakta kalır,hâkimiyet uğruna gayret sarf ederler.

../..

karşılıklı menfaatleri üzerinde devam ettirildiğini belirterek;teşebbüsteki merkezi bir yönetim yapısı içinde kararlarda rasyonellik,hiyerarşik örgütte açıklılık,görev ve sorumluluk dağılımında belirlilik, yetki alanında sınırlılık ve davranışlarda da kuralcılıkla özetlenebilen bürokratik bir mekânizmayı;iş bölümü ve uzmanlaşmayı esas alan bir faaliyet tarzını belgeleriyle birlikte yasallaştırdığı anlamında yorumlamıştır.Özellikle kapitalist işletme tarafından talep edilen ve kusursuzluğu hesaplanabilir kuralları ile gayri şahsilik niteliğine bağlı olan(68) bürokratik mekânizmanın kolaylaştırdığı işgören faali-

---

Geniş bir alana yayılmış toplumsal fiil ve hareketlerin rasyonel ve objektif esaslara göre bir düzenleme süreci olarak bürokrasi,teknik bilgiyi ve kendi alâka sahasındaki somut gerçeğe ait bilgileri içine alan bilgide üstünlük demek olup,genellikle de kapitalist teşebbüs mahiyetindeki özel bir işyerinin çıkarlarını kapsar.Toplumumuzda kapitalist teşebbüs,rasyonel bürokratik bilginin sevk ile idaresine olan bağımlılığından,hiç olmazsa nispî bir kişisel dokunulmazlığının sürdürüldüğü yegâne tiptir.Halkın kalanının tamamı,kaçınılmaz şekilde bürokratik kontrolün idaresi altında olan büyük ölçekli şirket gruplarının bünyesinde teşkilâtlandırılmaya meyillidir.Bu,büyük çaptaki üretimde makina dakikliğinin üstünlüğü kadar kaçınılmazdır."
Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization
syf:338-340

68-"Bu gün resmî yönetim işlerinin hatasız,net,sürekli ve olabildiğince hızlı görülmesini talep edenlerin başında kapitalist piyasa ekonomisi gelmektedir.Normal olarak,çok büyük modern kapitalist işletmelerin kendileri de katı bürokratik örgütlenmenin başlıca modelleridir.Tüm iş yönetimi giderek artan doğruluk,düzenlilik ve en önemlisi işlemlerin hızlılığı esasına dayanır hale gelmiştir.. Bürokratizasyon her şeyden önce,yönetsel işlevlerin salt nesnel gerekçelere göre uzmanlaştırılması ilkesinin gerçekleştirilmesine optimum olanak sağlar.Her görev ve bunların yürütülmesi,uzmanlık eğitimi görmüş ve sürekli pratik içinde hep daha fazlasını öğrenen memurlara verilir.İşin 'nesnel' biçimde yürütülmesi,her şeyden önce,hesaplanabilir kurallara göre ve 'kişilere göre değişmeyen' bir biçimde yürütülmesi demektir.Kişisellikten arınmışlık,aynı zamanda piyasanın ve genelde her türlü ekonomik çıkar uğraşının da parolasıdır.

Bürokrasinin kapitalizme çok uygun gelen özgül niteliği,bürokrasi ne denli insanlıktan uzaklaşırsa,o denli kusursuz gelişir; resmî işlerden sevgi,nefret ve tüm hesaplanamaz kişisel,irrasyonel ve duygusal ögeleri ne denli ayıklanırsa,bürokrasi asıl niteliğine o denli yaklaşır.Bürokrasinin bu özgül niteliği,onun özel erdemi olarak kabul edilir.

Çağdaş kültür ne denli karmaşıklaşır ve uzmanlaşırsa,onu destekleyen dışsal aygıtı da kişisellikten uzak ve tam anlamıyla nesnel uzmana o denli gereksinim duyar.Bu uzman,geçmişin toplumsal yapılarında,kişisel sempati ve iyilik,lütuf ve şükran duygularıyla hareket eden yöneticilerin yerini alır.Bürokrasi,çağdaş kültürün dışsal aygıtının gerektirdiği tutumları,en uygun bir bileşim içinde sunar.Aslında,rasyonel yasal bir sistemin uygulanmasının temelini atan da bürokrasidir."

Max Weber : Sosyoloji Yazıları syf:205-206

yetlerinin sürekli kontrolü sonucunda iş olgusunda dakiklilik,süratlilik ve belgeye dayanırlılık en üst düzeyde mümkün olmasına rağmen;her şeyin yazılı olarak belgelenmesi zorunluluğu geniş bir yazıcı kadrosunu gerekli kıldığı ölçüde,bu rutinleşmiş iş olgusunda yönetilenlerin karar verme yeteneğini geliştirmemektedir.Fakat her şeye rağmen, bürokratik aygıtın kalıcı niteliği(69) sayesinde ayakta kalan her kapitalist teşebbüste,görev ile yetki alanının hiyerarşik bir sıralama halinde açıklıkla belirlenmesi,davranışlarda kuralcılığı hâkim kılar. Teşebbüs içindeki görev ve yetki dağılımı,kendi hiyerarşik yapısına uygun düşen bir statü derecelemesini de beraberinde getirerek,ilişkilerdeki roller buna göre gerçekleşir.

4-Sınıflar ve Statü Oluşumu :

Özel mülkiyetten kaynaklanan ve insanın kendi özünü dışlamasıyla tanımlanan yabancılaşma olgusuyla,kişilerin üretim araçlarına sahip olma ya da olamama kriterine bağlı kalınarak,servetten pay alma tarzı üzerine oluşmuş sosyo-ekonomik sistemdeki yeri şeklinde tanımlanan ve sadece ekonomik temel üzerine kurulan marxist sınıf kavramının yanında,bir diğer teori de,Max Weber'e aittir.Maddî etkenler olarak mülkiyet ve mülkiyetten yoksun kalma halini bütün sosyal sınıf durumları için temel bir kategori olarak dikkate alırken,ekonomik çıkarı sınıflar arası ilişkilerde belirleyici bir unsur olarak kabul ederken bile,üretim araçları mülkiyetini tek başına ekonomik faktörü tayin eden bir kriter olarak görmediği gibi,toplumsal tabakalaşmada sınıf kavramının yanına,statü ve iktidar olmak üzere iki etken daha ilâve etmiştir.Sosyal tabakalaşmayı teşkil eden bir katman olarak statü gruplarını,daha çok ailenin yaşama tarzının sağladığı veya geçmişinden intikâl ettirdiği toplum tarafından kabul görmüş bir saygınlık olarak tanımlarken;toplumsal farklılaşmanın kriterini kişinin üretimdeki

69-"Bürokrat birey,mekanizmayla bütünleşmiş tüm görevliler topluluğuna böylece perçinlenmiştir.Hepsinin ortak çıkarı,mekanizmanın işlevlerini görmesini ve toplumsal otoritenin kullanılmasını sağlamaktır.Yönetilenlere gelince,bir kez ortaya çıkmış bulunan bürokratik otorite aygıtını kaldıramaz ya da yerine başka şey koyamazlar.Çünkü bu bürokrasi uzmanlık eğitimine,işlerin görülmesinde işlevsel uzmanlaşmaya,tek tek,ama bir sistem oluşturan,işlevlerin mekanik ama virtüözce yürütülmesini sağlayan bir yaklaşıma dayanmaktadır.. Kitlelerin maddî geleceği giderek özel kapitalizmin daha da bürokratikleşen organizasyonunun doğru ve istikrarlı işleyişine bağlı hale gelmektedir.Bu organizasyonu ortadan kaldırma düşüncesi her geçen gün daha da ütopikleşmektedir."

Max Weber : Sosyoloji Yazıları syf:207

etkinliğine veya mülkiyet hakkının gücüne dayandırmak yerine,bireyi o toplum konumunda tutan tüketim harcamaları seviyesini esas almaktadır. Ancak nihai olarak,tüketim harcamaları kapasitesini belirleyen yegâne unsur,eninde sonunda kişinin gelir kaynaklarına dayanacağından,sosyal statü,sadece sınıf konumu üzerinde ayakta kalabilir.Toplumsal tabakalaşmanın bir diğer katmanı olarak iktidar,kişinin sosyal faaliyeti içinde kendi iradesini o fiile katılan şahıslara kabul ettirme gücü olarak tanımlandığından,pek çok maksat için talep edilebilir.Ekonomik olarak zenginleşmek gayesiyle istendiği gibi,toplumda itibar kazanmak veya devam ettirmek maksadıyla da iktidar peşinde koşulur.

a-Sınıfların Oluşumu (*) :

"Toplumsal sınıfları,sosyal değişmeyi gerçekleştiren fonksiyonel bir güç unsuru olarak değil de;piyasada faaliyette bulunan şahısların aldıkları paylar sonucunda ekonomik gücün kişiler arasındaki dağılım şekliyle ilgili bulan M.Weber'e göre,sınıflar,yalnızca fiilin mümkün ve muhtemel temellerini temsil etmek suretiyle;meta ve işgücü piyasalarındaki şartlara uygun olarak oluşan,mal sahibi olmak ve bir gelir sağlamak gibi salt ekonomik çıkarları temsil eden,bir grup insanın yaşama imkânlarının ortak nedensel ögesini ifade eder.Böylece, belli bir piyasa şekline bağımlı kalarak faaliyette bulunan şahısların, mal satışıyla piyasadan kaptıkları paya orantılı olarak edindikleri malî gücüyle veya hizmet ile emeği karşılığında sunduğu beceri ile yetenekleri sayesinde edindiği geliriyle tayin edilen 'tipik olanakların' ifade ettiği;mal ve yaşama şartları içindeki hayat tarzları,tahsil seviyesi,sosyal münasebet şekillerinde prestij üstünlükleri vs., gibi özellikleriyle kişi belli bir sınıf konumuna kavuşmaktadır.

Piyasada rekâbet eden kişilerin sahibi oldukları maddî mülkleri sadece kendilerine belli bir hayat üslûbu sunmakla kalmaz;fakat bununla birlikte rekâbet kurallarının kendi lehine işlemesini sağlamak suretiyle,her hangi bir mülk satışını gerektirmeksizin kârlı iş fırsatlarına girişmesini de mümkün kılmakla,sermaye birikiminin kendi tekelinde yoğunlaşmasını kolaylaştırır.Saf piyasa şartları içinde maddî servet üstünlüğüne sahip olan,dolayısıyla ekonomik gücü oluşturan kişiler;emeklerinin ürünü olan mallarından veya şahsî yeteneklerini ifade eden hizmetlerinden başka satacak güçleri bulunmayan kimselere göre sermaye birikimini gerçekleştirme imkânına,yoğunlaştırma şansına daha fazla sahip olurlar.Değişim amacıyla piyasada rekâbet eden insan-

(*)Max Weber : Sosyoloji Yazıları syf:177-179

lardan oluşan bir toplulukta maddî mülkler üstündeki tasarruf hakkının dağıtım biçimi,kendiliğinden belli bir yaşama olanaklarını yaratmak suretiyle;değerli mallar için girişilen rekâbetten mülksüzleri hariç tutarak,daima mülk sahipleri lehine işlemesinin neticesinde mal edinme tekelini mülk sahiplerinin insiyatifine terk eder.Maddî mülkler üzerindeki dağıtım biçimi,kârlı iş fırsatlarını,mülk sahibi olan ve mallarını değiştirmek zorunda kalmayan kişilerin tekeline bırakmak suretiyle; mülkün servet sahasından sermaye malları piyasasına kaydırılması açısından büyük imkânlar sunduğu için;müteşebbislik işlevini,sermaye kazançlarını paylaşma imkânını doğrudan doğruya mülk sahiplerinin inhisarına bırakır.Müteşebbislik gücüne muktedir bulunanlar,saf piyasa şartlarını kendi çıkarları doğrultusunda işletebilmekte;böylece,mülkiyet ile mülksüzlük bütün sınıf durumlarını tayin eden temel kategorileri haline gelmektedir.

Mülkiyet ile mülksüzlük kategorilerini,kişilerin sınıf durumlarının belirlenmesindeki piyasa içindeki şanslarını arttıran ya da azaltan temel bir faktör olarak görmesine rağmen,M.Weber,aynı kategori içinde bulunması halinde farklı sınıflara ait olunabilineceğini kabul etmekle,sınıf konumlarını kişinin gelir ile servetinin niteliğiyle, piyasaya arz edilen hizmetin türüyle yakından ilgili bulmuştur.Ferdin faaliyet sahasının sınıf durumunu tayin ettiği gibi,parasal servetin kullanılmasına da bir mana kattığını savunarak;gelir getiren mülkiyetin türüne göre veya piyasaya arz edilecek malların çeşidine bağımlı kalarak değişen sınıf konumlarının;mülk sahiplerinin bir rantiye sınıfına mı mensup olduğunu yoksa sermayesini işleten müteşebbis kesimi mi temsil ettiğini belirlediğini açıklamıştır.Zira,maddî malların tasarruf hakkının süreklilik kazanan bir fiil kapsamında kullanılması,kişinin hangi sınıfın üyesi olduğunu ortaya koymaktadır.Sınıf kavramının geniş anlamı daima;kişinin piyasadaki şansının türü,kendi kaderini belirleyen en önemli etken olduğundan,sınıf konumu nihai şekilde piyasa konumu olarak ortaya çıkmaktadır.Nitekim,mülkü olmayan ve piyasa hizmetini arz eden kişiler,hem bu hizmetlerinin cinsine ve hem de hizmetleri karşılığında edindikleri gelirleri nasıl kullandıklarına göre ayrılmaktadırlar.Böylece,mülkiyet gücü,daima sınıf konumunu belirleyen yegane etken olarak,sınıf oluşumlarını temsil etmekte,kişinin kaderi piyasadaki şansı tarafından tayin olmaktadır.Sadece,kaderleri ve hizmetleri,piyasada kendileri için kullanma imkânıyla tayin olanlar, fiilleri kapsamında belli bir sınıfa mensup olurlar."(¥)

(¥) Max Weber : Sosyoloji Yazıları syf:177-179

b-Sınıfların Faaliyet Tipi :

Sosyal faaliyetin mümkün ve muhtemel temelini teşkil eden toplumsal sınıfların ekonomik çaba anlamındaki fiillerini,temelde toplumun irrasyonelliğinden rasyonelliğe geçiş bütünlüğünde yorumlayan Max Weber;böylece,ferdin değişen dünyaya bakış açısı ve yaşama tarzıyla,insanın kendi iç dünyasındaki kânaatlerinin,değer yargılarının etkisiyle belli bir faaliyet tipini teşekkül ettirerek genelleştirdiğini,meşrulaştırdığını savunmuştur.

I-İçsellik :

Toplumun zihniyet dünyasının kültürel sınırlama içinde yaratmış olduğu kavramsal bir ideal tipin,bunu temsil eden ferdiyete hâs şahsî davranış tarzlarının ve değer yargılarının diğer kişiler tarafından da kendi arzu ve iradeleriyle benimsenerek bilinçli bir şekilde tatbik edilmesinin sonucunda sosyalleşmesi yoluyla kuramsal bir faaliyet tarzının saf tipinin toplumda kabul gördüğünü,yerleştiğini savunan M.Weber'e göre,insan,belli bir tipteki faaliyetin sosyo-ekonomik organizasyonunu teşekkül ettiren yegâne etken durumundadır.Böylece,Weber'in sosyoloji kuramında,değer yargıları ve davranış tarzlarıyla doğrudan doğruya insanın bizzat kendisi,ve bunu değer yönelmesi kapsamında diğer fertlere benimseterek yaygınlaştırdığı ölçüde kazandığı şahsî sosyal fonksiyonu (karizma) esas alınmaktadır.Hiç şüphesiz,sınıfların faaliyet tipi olarak,sosyal münasebetlere ve beşeri ilişkilere taraf olan pek çok ferdin kalıtımsal olarak devraldığı veya çevresinden kazandığı bu değer yargılarının teşkil ettiği şahsiyet yapılarıyla, ve bütün bu faaliyetlere sonradan derinden tesir eden kültürel bünyeyle karşılıklı bir ilişki içinde oluşan sosyal bir sistem dahilinde tekdüzeleştirilen ve kurallaştırılan ferdin davranış tarzlarıyla,değer yönelmesi kapsamında meşrulaşıp genelleşerek artık bütünüyle kültürel yapının içine işleyen ve sonra gelecek nesillere aktarılan kapitalist anlamdaki fiiller daha çok dikkate alınmaktadır.Ancak,kültürel yapının özünü ifade eden yaşama tarzının sosyal anlamdaki değerler sistemine, ferdin kendisine hâs değer yargıları ve bunların mücerret görüntüsü demek olan davranış tarzlarıyla intibak etmesi olgusunun,Weber'in sosyoloji kuramındaki yorumuna göre;yani,bir taraftan dinî tasavvurların ferdiyetin tavrında yeni bir yoruma uğrayarak doğrudan kişilerin karakter yapılarının içine işlemek suretiyle tekdüzeleştirilmesinin sonucunda faaliyet tarzları üzerinde müessir bir güç haline gelerek anlam bağını oluşturan içeriğini değiştirmesini;diğer taraftan da,telkin ettiği

bu tek kuramsal ideal tipin toplumdaki bütün şahıslar tarafından örnek alınarak benimsenmesi sayesinde değer yönelmesi mahiyetindeki belli bir faaliyetin anlam içeriğine bağlanılmasını sağlayan kültürel bir değişmenin olması kaçınılmazdır.

Böylelikle,faaliyetin anlam bağını karakterize eden kuramsal tek ideal tip,ilâhî kurtuluşa vesile olan dünyevi uğraşının dinî görev anlamında yüceltilmesiyle özetlenen bireysel motivasyonunun fiilin içeriğini teşkil etmesiyle,başlangıçta hâkim olan kültürel yapının ve değer yargıların dışında kalarak,sadece teolojik tasavvurlarda kavramsallaştırılmaktadır.Geleneksel yapının uhrevi asketikismine karşıt olarak kavramsallaşan dünyevi asketikismin,karizmatik güce muktedir olan ferdiyetler tarafından diğer şahıslara ikna yoluyla benimsetilip, yaygınlaştırılmasının sonucunda genelleşmesiyle,önce içten bireysel motivasyon özelliğinde şahsiyet yapıları üzerinde insiyatif kurarak tekdüzeleşmekte,sonra da alışkanlıkları değiştirerek bunun değer yönelmesi tarzında gelecek nesillere aktarılmasıyla da normlar hüviyetine bürünerek kültürel yapı değişmektedir.

Ancak,hem kısaca dünyevi asketikism olarak kavramsallaştırılan değer yönelmesi mahiyetiyle rasyonel değer içerikli olarak ve hem de geleneksel yapıyı kırmaya azmetmiş protestan dinî öncülere içten bağlanma özelliğiyle tesir altında kalınarak duygusal bir saikle kapitalist fiilin benimsenerek genelleşmesinde;M.Weber'in kalvinist akidelerden kavramsallaştırdığı bu bir tek kuramsal ideal tipin şahsiyet yapılarının içine girerek zihnî bir üstünlük,hâkimiyet kurmasının sonucunda bütün kültürel yapıyı değiştirdiği şeklindeki tasvirleri gerçekçi değildir.

Bütün sosyal sistemin,yani ilişkiler ağının,doğrudan bu bir tek kuramsal ideal insan tipi temeline göre teşekkül etmiş olduğunun öne sürülmesi ve tanımlanması;beraberinde,tarihî süreçlerin ve sosyo-ekonomik yapılanmaların bu bir tek ideal tip kalıbına göre oluşması gerektiği varsayımını da yanında getirdiğinden;tıpkı,K.Marx'ın iş âletinin niteliği ile toplumun sosyo-kültürel yapılanması ve zihniyet dünyası arasında bir münasebet ve hatta bağıntının kurulmasını marxist kuramın gerçekliliği açısından zorunlu kıldığı gibi;burada da,ideal tipin mahiyeti ile tarihi süreçler arasında,sosyal sistemin yapısal nitelikleri ve kültürel normlar yönüyle bir bağıntının,nedensellik ilişkisinin kurulması zaruridir.Nasıl ki,bütün insanlık tarihi taş ve sabanla ya da el değirmeni veya buhar kazanıyla açıklanamıyorsa,bunla-

rın mülkiyet biçimleri de yeknesaklaştırılarak her tarihî çağla,sosyo-kültürel bünyeyle uyumlaştırılamıyorsa;aynı mantık muhakemesiyle,ne tarihî çağların her biri kendisine tıpatıp uyan ideal bir insan tipinin karizmatik hâkimiyetini bütün çağ boyunca daima ve kesintisiz bir şekilde kapsamaktadır;ne de,kültürel yapıya tek bir ideal tip ile ulaşılarak toplumdaki fertlerin tamamının faaliyet ile münasebetleri buna göre yeknesaklaştırılmaktadır.Diğer taraftan,kuramsal ideal tipin şahısların faaliyetleriyle gerçeklilik kazanmasının sonucunda kapsamış olduğu değerlerin kültürel bünyeye sızarak değiştirmesiyle,nesillere intikâl eden normlar özelliğine kavuşarak;fertler tarafından artık hiç farkına dahi varılmaksızın kendiliğinden benimsenerek,sanki tarihi bir mirasmışcasına tatbik edilmesine rağmen,kalvinist dünyevi asketikismin-den türetilen bu tek ideal tipin neden kuramsal bir niteliğe sahip olarak,tarihi şahsiyetler üzerine kurulmuş olması hâlâ açıklık kazanmış değildir.

Acaba,toplumdaki her bir şahsın,karizmatik gücünün tesirinde kalarak benimsediği ve kendisine örnek aldığı ferdiyetin bütün inanç ve duygularını aynen hissetmesi,değer yargılarını da olduğu gibi kabullenerek aynı davranış tarzlarını kendisi pek farkına dahi varmadan, fakat her olay ile ilişkide şuurlu bir şekilde uygulaması mümkünmüdür? Kaldı ki,karizmatik fonksiyonu olan ferdiyetlerin hepsinin de tek bir ideal tipin kuramsal sınırları dahilinde hareket ettiklerine göre,yani bu ferdiyetlerden hiç birisinin kendi müstakil ideal tipini teşekkül ettiremediği için;bunların ferdiyetlik mahiyeti,davranış tarzı ve değer yargıları itibarıyla biri diğerine göre hiç farklılık göstermediğinden dolayı,asgarî ölçüde değilmidir?

Konuya gerçekçi olarak yaklaşılacak olunursa,hiç şüphesiz, ilmin,tek bir araç dahi kullanmaksızın sadece muhakeme yoluyla uhrevi tefekküre dalınarak yapılan felsefî yorum karanlığından kendisini çekip kurtarmasıyla,deney-gözlem-ölçme vs., gibi özelliklerini esas edinerek modern anlamdaki hüviyetine kavuşmasıyla;düşünce tarzları, değer yargıları ve davranış biçimlerinden teşekkül eden kültürel normlar içinde teolojik öğretiler insiyatifini kaybetmiş;M.Weber'in, dinî yönelmeden başlayan rasyonelleşme süreciyle ilgili düşüncesine göre de,hayatın her sahasına yayılan bu ussallık,sonunda dinin sosyal fonksiyonunu asgariye indirmiştir.

II-Rasyonalizm :

Sosyal sınıfların,ancak kendilerini karakterize eden bir

faaliyet temelinde var olacağını,dünyanın her yerinde rastlanılan kazanç peşinde koşma gayretinden farklı olarak,kapitalist eylem tipinin de sadece batıdaki rasyonelleşme sürecinin bir ürünü olduğunu savunan M.Weber,özgür emeğin rasyonel bir işletme çatısındaki istihdamına,kapitalist fiilin meşrulaşarak bir düzen ilişkisi haline dönüşmesiyle birlikte rasyonel hukuk esaslarına,rasyonel bürokrasiye,rasyonel teknolojiye,kısaca hayatın her alanındaki ussallığa yalnızca batıda yönelindiğini,kapitalist ruhun ahlâkî düsturlarıyla açıklamıştır.

"Modern zamanlarında batı,gelişmesine ilâveten,henüz hiç bir yerde rastlanılmayan çok farklı bir biçimdeki özgür işgücünün biçimsel olarak rasyonel kapitalist örgütlenmesi demek olan bir kapitalist teamülle karşılaştı..Kapitalist teşebbüsün modern rasyonel örgütlenmesi,çağdaş ekonomik hayata tamamıyla hâkim olduğu şekliyle ev ile işin birbirinden ayrılması ve bununla çok sıkı bir bağlantı halinde olan rasyonel olarak defter tutulması gibi çok önemli iki unsuru gelişmesinde ortaya çıkarmadan gerçekleşmesi mümkün değildi..Uzak doğu,yakın doğu ve antikte bile kendine hâs hesaplarıyla kapitalist birliklerin gelişmesine rastlamak mümkündür.Fakat bunlar,modern bağımsız iş teşebbüsleriyle mukâyese edildiklerinde,bunların çok küçük başlangıçlar oldukları derhal göze çarpar.Bunun sebebi,özellikle müstakil şekilde davranmanın kaçınılmaz gerekleri olarak,rasyonel defter tutma işine ve işletmenin mal varlığının şahsî mülkiyetinden yasal olarak ayrılmasına hiç rastlanılmaması veya henüz geliştirilmesine başlanmasıdır.. Her şeyin temeli olarak kesin bir hesap,ancak özgür işgücü kaynağında mümkündür..Her yerde sivil pazar fırsatları,şirketler,loncalar,köy ile şehir arasındaki her çeşitteki hukukî farklılıkların olmasına rağmen; modern batının dışındaki hiç bir yerde,vatandaşlık kavramı mevcut değil di,ayrıca,kuralsal bir disiplin altındaki özgür işgücünün rasyonel organizasyonunun olmaması nedeniyle nasıl bir sınıf olarak proletarya mevcut olmamışsa,buna benzer bir şekilde,bir burjuva sınıfı da teşekkül etmemiştir..Bundan dolayı,bize göre,tamamıyla ekonomik bakış açısından bile evrensel kültür tarihinin ana sorunu;ayrı ayrı kültürlerde kapitalist fiile,maceraperest tipiyle karşılaşılması,kazanç kaynakları olarak ticari,savaş,siyaset ve yönetim biçimlerindeki kapitalizm olmak üzere çok farklı bir şekilde görünmesi yerine;serbest işgücünün rasyonel organizasyonuna dayalı olarak rasyonel burjuva kapitalizmin kökeninin olmayışıdır.Kültür tarihiyle ilgili olarak,sorun,aynı şey demek olmasa bile,işgücünün kapitalist organizasyonu başlangıcıyla çok sıkı bir bağıntı halinde olan,batıya hâs burjuva sınıfının kökeni ve özellikleriyle ilgilidir.

Rasyonelleşme,hayatın değişik kollarında ve kültürün tüm sahalarında,çok değişken bir karakterde var olmuştur.Kültürel tarih bakış açısıyla,rasyonelleşmenin farklılıklarını tanımlamak için,hangi sahanın ne yönde rasyonelleştiğinin bilinmesi gerekir..Ekonomik rasyonelleşmenin gelişmesi,kısmen rasyonelleşen teknik ile hukuğa dayalıysa da,esas olarak,pratik rasyonel davranışın belirli tiplerine uyum göstermiş kişilerin yetenek ve temayülleri tarafından belirlenmektedir. Pratik rasyonel davranış tarzına,ruhanî engellerle karşı konulduğunda; rasyonel ekonomik tavrın gelişmesi,yine ağır bir iç direnmeyle karşılaşır.Geçmişte davranış üzerinde en fazla biçimlendirici bir mahiyette baskı yapan yegâne unsur,büyüsel ve dinsel güçlere dayalı olarak kurulan ahlâkî görev yargılarıydı..Ustalar arasında katoliklerin kendi elsanatlarında kalmak için çok güçlü bir eğilim göstererek daha fazla bir sıklıkta ustabaşı olmalarına karşılık;protestanlar uzmanlaşmış işgücü aşamalarına geçmek ve yönetici pozisyonları doldurmak için daha geniş kapsamda fabrikalara yönelmekteydiler.Böyle durumlar,kuşkusuz, çevreden edinilen zihnî ve manevî hususiyetlerle açıklanarak;ülkenin ve ailenin dinî havası tarafından himaye gören eğitim tipinin,iş seçimini ve meslekî kariyeri tayin ettiği gösterilebilir.

Diğer taraftan,yönetici ve yönetilen sınıf olarak,hem çoğunluk ve hem de azınlık olarak protestanların,aynı kapsamda olmak üzere katoliklerin arasında hiç bir şekilde gözlemlenemeyen,ekonomik rasyonalizmi geliştiren özel bir eğilime sahip oldukları kesindir.Jacop Fugger,yeteri kadar para kazanan bir kimsenin,aynı şansı bir başkasına da tanımak maksadıyla köşesine çekilmek suretiyle işten kopmasını ve aynı şeyi kendisinin de yapmasını telkin eden arkadışının tavsiyesini korkaklık diye red ederken;tamamıyla farklı düşünmekte ve hayatının sonuna kadar daha çok para kazanmak istemekteydi.Ancak,bu isteğin ruhu, B.Franklin'den açık bir şekilde farklıdır.J.Fugger'in,ticarî cüretkârlığının ifadesinde ve kazanca yönelik şahsî rağbetinde hiç bir ahlâkî nitelik bulunmazken;B.Franklin'in tanımlamasında hayat tarzının ahlâkî olarak tasvir olunmuş kuralsal bir özelliği vardır.Kapitalizmin ruhu kavramı da,B.Franklin'in tanımlamasındaki özel anlamıyla kullanılmaktadır.

Kişi,para kazanmak suretiyle,hayatın nihai bir maksadı olarak kazanmayı kendi idaresi altına alır.Para,niçin insanların uğraşısı olacaktır diye soranlara..B.Franklin İncil'den bir alıntıyla cevap verir, "Vazifesinde gayretli olan birini gördün mü? O,kralların önünde durmaktadır!" ..Doğal olarak iddia edilebilir ki,modern kapitalist teşebbüsteki girişimciler veya çalışanlar olarak,şahıslar tarafından

bilinçli bir şekilde kabul edilen bu ahlâkî düsturlar,sonradan günümüz kapitalizminin var oluşunun bir koşuludur..Tanımlanan bir hayat ölçüsü anlamında ve talep edilen ahlâkî bir yaptırım olarak kapitalist ruhun, geleneksellik diye tasvir ettiğimiz,yeni durumlara tepki gösteren tipteki tavırlarına karşı mücadele etmek zorunda kalması,çok mühim bir karşıtlıktır..Modern kapitalizmin genişlemesindeki güdüsel güçlerin sorunu,ilk olarak,kapitalist kullanımları maksadıyla mevcut sermaye birikiminin kaynağıyla ilgili bir sorun olmayıp,hepsinden ziyade, kapitalist ruhun gelişmesine ait bir sorundur.Zira,kapitalist ruhun ortaya çıktığı ve her şeyi yerinden oynattığı yerde,kendi sermayesini ve malî arzlarını maksatlarının birer aracı olarak bizzat kendisinin yaratmış olmasına rağmen,bunun tersi olmamıştır..Kural olarak,yeni bir ruhla ekonomik hayata kesin olarak nüfuz eden ahlâkî düsturlara sahip olan kişiler,ekonomi tarihinin hemen her döneminde rastladığımız,ne cüretkâr ve vicdansız spekülatörler ile prensipsiz ekonomik macerapererestler,ne de bu değişim sayesinde yükünü tutan büyük finansmancılardır.Kapitalist ruhun taşıyıcaları,katı hayat okulunda yetişmiş,aynı zamanda hesaba dayanan ve cüretkâr tavırlarıyla zeki,ölçülü ve güvenilir bir kimse olarak,keskin burjuva fikir ve pensipleriyle kendisini tamamıyla işine adamış kimselerdir."(70)

c-Sınıflar Arası İlişkiler :

Sınıfı yaratan unsurun doğrudan doğruya piyasayla bağlantısı olan ekonomik çıkar olduğunu savunan M.Weber;sınıf menfaati kavramının belirsizliğine de işaret ederek,bir kimsenin kendi ekonomik haklarını aramasının ve korumasının,sadece işindeki etkinliğine ve bireysel yeteneklerine bağlı olduğunu,sendikal birliğin de menfaatlerin yönünü önemli ölçüde etkilediğini belirtmiştir.Sınıf konumundan kaynaklanan ve hak arama mahiyetinde girişilen toplu eylemler,hiç bir olumlu netice vermeyebilir,sadece aynı sınıfa mensup olmaktan kaynaklanan ortak duyguyu paylaşmanın bir gereği olarak yeltenilen davranıştan ileri gitmeyebilir.Sınıf çıkarlarının rasyonel yöntemlerle çözülmesine yönelik ortak davranışların eylem haline dönüşmesi,ancak sendikal birlik dahilinde mümkündür.Zira,bir sınıfa mensup olan üyelerin giriştikleri kitlesel eylemlerinin toplu eylem haline gelebilmesi dahi, zihnî kültürel şartlara bağlıdır.Ayrıca,o ana kadar ortaya çıkmış olan çelişkilerin derecesine,özellikle de sınıf konumunun neden ile sonuçları arasındaki bağıntıların açıklığına bağlıdır.Çünkü,yaşam olanakları

70-Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:21,22,23,24,26-27,39,39-40,51-52,53,58-59,68-69,70

arasındaki fark ne denli büyük olursa olsun,bu olgu tek başına kitlesel hareketlere yol açamaz.

> "Koşullandırılma olgusu ile sınıf konumunun sonuçları açıkça ayrıştırılmalıdır.Ancak o zamandır ki yaşam olanaklarındaki çelişkiler,kabul edilmesi gereken verimli mutlak olgular olarak değil,ya (1) o andaki mülkiyet dağılımının ya da (2) somut ekonomik düzenin yapısının sonucu olarak görülebilir.Ancak o zamandır ki insanlar sınıf yapısına karşı tepkilerini kesintili ve irrasyonel protesto eylemleri biçiminde değil, rasyonel birleşmeler şeklinde yürütebilirler." (71)

Tek bir sınıfın kendi içinde sosyal bir topluluk teşekkül ettiremeyeceğini,diğer sınıflara karşı olan ilişkilerin de daima hasmane tavırlar içinde,düşmanlık hi leriyle mücâdele halinde gerçekleşmeyeceğini savunan M.Weber'e göre;diğer sınıflara karşı girişilen sosyal hareketlerin de tek bir sınıfın bilinçli eylemi olmasından çok, kendi sınıf durumlarını ortaya çıkaran değişik sınıfların da katıldıkları toplumsallaşma şeklindeki faaliyetleriyle mümkündür.İşçi sınıfının çıkar mücadelesinde kendi durumunu belirleyen temel etkenlerin, hukuk düzeni temeline dayanan işgücü ve meta piyasalarıyla kapitalist organizasyonun olduğunu belirten M.Weber;mülkiyet haklarını güvence altına alan hukukî düzen dahilinde kapitalist işletmenin gücünün ekonomik iktidardaki prestijiyle orantılı olduğunu savunmuş;buna mukâbil,işçi sınıfının sendikalar vasıtasıyla rasyonel yöntemlerle emek gücünün karşılığı olarak ücreti almadaki etkin gücünün önemine işaret etmiştir.Kapitalist işletmenin rekâbet ortamında değişik piyasalara girerek,rasyonel teknolojiyi de gerçekleştirmek suretiyle örgütlenmesinde daha fazla işgücü istihdam etmenin sağladığı prestijle ekonomik iktidar içindeki etkinliğini arttırma temayülünde olduğunu belirten M.Weber'e göre;işgücü piyasasında rasyonel yöntemlerle elde edilen ücret yükselişleri,meta piyasasındaki işletmenin rekâbet gücünü sekteye uğrattığı gibi,genel bir fiyat yükselişinin kaynağı özelliğini de taşımaktadır.Kapitalist işletmenin varlığının,yalnızca,bireylerin üretim araçları üzerindeki tasarruf hakkının özgürce kullanılmasına imkân sağlayan rasyonel hukuk düzeni tarafından korunduğuna,sınıf konumunun esas etkisinin mülkiyet gücüne dayandığına dikkatleri çeken M.Weber;karşılıklı ilişkileri belirleyen diğer ögelerin hariç tutulması halinde,mülkiyet gücünün piyasadaki mutlak egemenliğinin daha kolay bir şekilde fark edilebileceğini belirtmiştir."(*)

71-Max Weber : Sosyoloji Yazıları syf:180

(*)Max Weber : Age. syf:179 - 182

d-Statü Onuru ve Parti :

"Statü durumuyla,belli toplumsal grupların olumlu ya da olumsuz toplumsal onur kazanma hallerini kast eden M.Weber;eğitim seviyesine de bağlı olan yaşama tarzları arasında görülen farklılıkların,toplumsal onur kazanma koşullarını belirlediğini öne sürmekle; statü grubunu,belirli yaşama tarzıyla ifade bulmuş,kalıplaşmış ve kendine has onur anlayışıyla,yasayla tekelleştirdiği ekonomik ayrıcalık ve olanaklarıyla toplumda yerini almış toplumsal bir grup olarak tanımlanmıştır.İşgücü veya mal piyasalarınca belirlenen sınıf konumunun bir nedeni veya sonucu mahiyetindeki statü durumu;piyasayla olan bağıntıları asgarî seviyede olan toprak sahibi ve köylü sınıflarda kolayca gözlemlenebildiğinden;uzun dönemde mülkiyetin tek başına statünün bir ölçüsü olarak kabul edilmesini gerektirmektedir.Küçük sosyal örgütlenmelerin geçim ekonomisinde mülk sahibi olan bir kimsenin genellikle topluluğa başkanlık etmesi,bunun bir delilidir.

I-Statü Tabakalaşması ve Sonuçları :

Statü onurunun özü,belli bir çevreye mensup olmak isteyen herkesin,öncelikle o grubu karakterize eden bir yaşama tarzına sahip olmasının gerekliliğidir.Normal evlilikleri dahi statü grupları dahilinde kısıtlayan bu gereklilik halinde kişi,söz konusu grubun hayat tarzına özenen biri olmaktan çıkıp,o grubun kabul edilmiş içe dönük eylemlerine uyum göstermeye başladığı an,statüsü de gelişmeye başlamıştır demektir.Statü gruplarına dayanan farklılıklar o şekilde gelişir ki;statü grubu oturduğu mahalle veya sokakla anılmaya,belli bir modaya bağlı kalmaya,o grubu karakterize eden davranış tarzı ile tavırları benimsemeye kişi kendisini mecbur hisseder.Etnik ayrım ve kast haline dönüşmüş statü gruplarının haricinde,siyasal üyelik ve sınıf konumu,statü onurunu belirleyen en önemli etmenlerdir.Özellikle,statü grubu üyelerinden beklenilen hayat tarzını gerçekleştirebilmesi doğal olarak doğrudan ekonomik unsurlara bağlı olduğundan,tüketim harcamalarını mümkün kılan sınıf konumunun belirleyiciliği daha etkindir.

Genel karakteristik hususiyeti,daima şahıslar arasına mesafe koyma ve dışlama şeklinde kendini gösteren statü tabakalaşmasının bir çeşiti olarak etnik ayrımda;etnik grupların birbirinden ayrı vaziyette, kendi içinde birlik halinde yaşaması,ayrı gruplar arasında karşılıklı tiksinti ve hor görme ortamını yaratmasının sonucunda,her etnik topluluk kendi onurunu en yüce olarak tanımaya başlar.Buna karşılık,tüm

etnik grupları yatay ve bağlantısız olarak yan yana bir araya getiren kasta dönüşmüş bir statü grubunda;kast yapısı içinde savaşçılar,rahipler,zenaatkârlar vs., gibi işlevsel özelliklerine göre sosyalleştirilmiş olduklarından;bağımlılık ve egemenlik ilişkilerinde ayrıcalıklı kast ve statü gruplarının lehine işleyen daha yüksek onur peşinen kabul edilmiştir.

II-Statü Ayrıcalıkları :

Statü tabakalaşmasının bir çok bakımdan ve tipik sayılan bir biçimde maddî ve manevî değer ile fırsatların tekelleşmesiyle birlikte el ele gittiğini belirten M.Weber;statü gruplarında çocuğun geleceğini güven altına alınmasının gerekliliği dolayısıyla evlilik işlerinin çok karmaşıklaştığını;ayrıca,statü grubunun giderek kendi içine kapanması nedeniyle de,özel istihdam fırsatları konusundaki teamül ayrıcalıkların,üyelerine ayrılmış özel makamların yasal tekeline dönüştüğünü açıklamıştır.Böylece,paralı bir işte çalışanın dışlanması,piyasadaki alış verişlerde pazarlık yapılmasından nefret edilmesi sonuçlarını doğuran onura ait ayrıcalıklar olarak;özel elbiseler giymek,başkaları için tabu sayılan özel yemekleri yemek,silâh taşımak ve müzik âletleri çalmak vs., gibi davranışlara ilâveten;esas olarak, belli değerlerin statü grubunun tekelciliğinin nesnesi haline gelmesi çok büyük bir önem taşır.Varislerinden başkasına devredilemeyen mülkler,özel ticaret konuları ve hatta serfler sayesinde statü grubu, mülkiyet ve işletme hakkına tek başına sahip bulunarak tekelleştiğinde olumlu bir şekilde gelişmesini sürdürür.Ama,statüsünün gerektirdiği hayat tarzını korumak için,mülkiyet ve işletme hakkına sahip olmamak zorunda kaldığında da,gelişmesi olumsuzluk taşır.

III-Parti :

Sınıf tabakalaşmasının üretim ve mülkiyet ilişkilerine göre, statü tabakalaşmasının ise özel hayat tarzlarının temsil ettiği tüketim biçimleri tarafından belirlendiğini belirten M.Weber'e göre;bu nedenle,sınıfların ekonomik düzen içinde yer almalarına rağmen,statü grupları onur dağılımının yer aldığı toplumsal alan olarak sosyal düzen dahilinde var olurlar.Sınıf konumuna veya statü durumuyla belirlenmiş bazı çıkarları temsil de edebilen partiler ise;sosyal güç ve iktidarı kazanmaya yönelik eylemde bulunurlar,içeriği ne olursa olsun bir toplumsal eylemi etkilemeye çalışırlar.Kitlesel eylemleri toplumsallaştırmayı içeren parti çalışmaları,daima,planlı bir şekilde ulaşıl-

mak istenilen bir hedefe yöneliktir.Sınıf çıkarlarına dayanarak,ideolojik fikirleri esas edinerek parti kurulabileceği gibi;batıda genellikle tipik entellektüel tabakaların manevî önderliğinde,mülk sahibi ve kültürlü çevrelerin birleşmesi suretiyle partileşme gerçekleştiğinden;belli ölçüde rasyonel düzeni ve bu düzeni yaptırımlarıyla uygulamaya hazır bulunan eğitilmiş bir görevli kadrosunun varlığını gerekli kılmıştır.Genel olarak toplumun egemenlik anlayışına bağımlı kalarak biçimlenen partiler,daima iktidara gelmek için mücadele ederler."(¥)

5-Karizmatik Nedensellik Olarak Din :

Günlük hayatın idamesi sırasında kötü ruhların insana hükmetmesi ihtimaline karşı duyulan korkuyla tek tanrıcılığa giden yolda(72), kişinin doğaüstü güçlerle olan ilişkisinde büyüsel niteliklerin de

---

(¥) Max Weber : Sosyoloji Yazıları syf:176-191

72-"Hristiyan biçimlenmenin yegâne ve en mükemmel Tanrısı;harfi harfine tanımlanmış tek tanrıcılığa giden yolda kâim olan,vücut bulan ilâhilik vasıtasıyla erişilen kurtuluş olarak ifade edilmiş,azametli ve eşsiz dinî bir alâka hakikâtinin ilâhî sırrıdır.Tek tanrıcılığa giden yolda bağlılığın değişen dereceleriyle karşı karşıya gelinmesine rağmen,hiç bir yerde ruhların ve şeytanların varlığı sürekli olarak bertaraf edilmemiştir.Reformasyonda bile,nazarî olarak da olsa,ruhlar ve cinler kayıtsız ve şartsız olarak sadece tek Tanrı'ya tâbii kılınmıştır.Bireyin kendine ait her günkü hayatı üzerinde Yüce Tanrı'nın mı yoksa daha aşağıdaki ruhların ya da cinlerin mi en güçlü tesirde bulunarak hükmettiğinin kuramsal olarak kıyaslanması,hâlâ göz önünde tutulan hayatî bir mesele olarak gündemde kalmaktadır.Şayet,ruhlar ve ayrıca günlük hayatın dini,Yüce Tanrı veya aşağıdaki ruhlar tarafından kesinlikle azmettirilmişse;görünüşte rasyonelleşmiş dinin Tanrı kavramı hiç dikkâte alınmıyor demektir.

Böylece,önceden bütün ilâhlara atfedilen bütün güçlere muktedir olan muhtemel tüm fonksiyonlar,evrensel olan tek bir Tanrı'ya isnat edilmektedir.Diğer bütün mabutları red ederek onlara atfedilen güçlere muktedir olma manasındaki tek Tanrıcılığın öne çıkmasında,sadece rasyonel unsurlar hayatî bir önem taşımaktadır.Özellikle,dinî ayin ve törenlerin kalıplaştırılması ile düzenlenmesi durumunda daha çok belirgin bir hâle gelen belirli emirlere riayet edilmesindeki sadakât ile değişmezliğin kesinleşmesi suretiyle rasyonelleşmiş dinî tefekkür benimsendiğinde;cennet ve yıldızların Tanrı'sı tarafından yaratılan bütün ilâhî varlıklar,insan davranışı üzerinde en büyük düzenleyici güç olarak ortaya çıkarlar.Çok mühim güçler atfedilen ve bazen dünyanın yaratıcıları olarak bahsedilen metafiziğe ait zihnî abartmalarla manası tefsir edilen bu ilâhî varlıklar;evrensel boyuttaki doğal fenomenler üzerinde çok büyük tesirde bulunmalarına rağmen;tabî hadiselere nisbetle günlük hayatın dinî yeknesaklaştırılmasında çok küçük bir rol oynamışlardır.Bunun sebebi,doğal olaylar kendi seyirlerinde çok küçük bir değişikliğe uğradıklarından,bunlara tesir etmek için kehanet sahibi kimselerin,büyücülerin,rahiplerin günlük dinî itiyatları şeklindeki tertiplerine başvurulmasına hiç gerek duyulmamasıdır."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:20,21-22

bulunduğunu,kişiyi öbür dünyada kurtuluşa eriştirecek insanî niteliklerin belli bir şahsın davranışlarında kesin olarak belirtmek suretiyle[73] dinin büyüden ayrıldığını[74] belirtmekle M.Weber;Tanrı ile

---

73-"Kâinatı kapsayan bütün tek tanrıcı dinler,sadece,kurtuluş umuduyla bağıntı kurar hâle geldiğinde amelî bir dinî nüfuza sahip olurlar. Bu dünyadaki günahların ve iyiliklerin daha da ilerisine işaret eden dinî fenomenin her yönü,ayırt edici ikili yönüyle karakterize edilen kendine has evrimsel süreciyle tesir eder.Bir taraftan, Tanrı mefhumu ve kişinin Tanrıyla olan imkân dahilindeki bütün ilişkileriyle bağıntı kuran tasavvurların en geniş kapsamdaki rasyonel sistemezasyonu oluşurken;diğer taraftan da,aslî,amelî ve hesaba dayanan rasyonalizmin kendine hâs gerileyişi ortaya çıkmıştır.İlkel rasyonalizmin gerileyişinde olduğu gibi,günlük ekonomik başarıların sadece maddî yararlarına yönelen farklı şekildeki dinî davranışın manasını,giderek daha az arttırmıştır.Böylece,hemen akabinde,ekonomik olmayan uhrevî niyetlerin dinî hal ve hareketi karakterize eden bariz bir özellik haline gelmesiyle,dinî davranışın gayesi irrasyonelleştirilmiştir.Fakat olağan üstü ekonomik inkişafın önceden gerekli olan şartlarından bir tanesi de,kişiyi öbür dünyaya ait gayelerine eriştirecek özel bir şahsın mevcudiyetinin tam olarak tanımlanmasının zorunluluğudur."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:27-28

74-"Kişinin,dua,feragât ve tapınma halini alan büyüsel zorlama mahiyetindeki doğa üstü güçlerle olan ilişkisi,büyüden ayrı olarak din ve mezhep olarak adlandırılır.Buna uygun olarak,şeytan ve kötü ruhların tesirlerinin tersine,büyüsel şekilde baskı altında tutan ve cezbedici bir özelliği bulunan dinî tapınma ve niyazlar,Tanrısal olarak nitelendirilebilirler.Hakikâten her yerde sayısız büyüsel unsurlardan havi olan tapınmaların kesin şekil "dinî" olarak nitelendirildiğinden beri,din ile büyü arasındaki bu farklılığı tamamen gösteren bir örnek vermek mümkün olmamıştır.Din ile büyü arasında bahsolunan farklılığın tarihî gelişmesi,daha eski mabutların şeytanî olarak varlığını sürdürerek,dünyevi veya uhrevi bir gücün yeni bir dinin taraftarı olan bir inancı baskı altında tuttuğunda,sık sık çok basit bir usulde vukuu bulur.

Din ile büyü arasındaki bu farklılığın sosyolojik görünüşü, büyü yapanlardan biraz değişik olarak 'rahipliğin' yükselmesidir. Gerçeğe uyarlanırsa,bütün diğer sosyolojik fenomenler gibi,bu zıtlığın da seyyal olduğu görülür.Bu tiplerin ayırt edici kuramsal nitelikleri bile,şüphe götürmez bir şekilde belirlenebilir bir mahiyette değildir.İnanç ile efsun arasındaki farklılıktaki,büyüsel araçlarla kötülükleri baskı altında tutan büyücüler ile ibadet vasıtasıyla Tanrı'ya tesir eden rahipler olarak profesyonel görevliler arasındaki bu tezada rağmen;hristiyanlığı da kapsayan pek çok büyük dinlerdeki rahiplik tanımı böyle bir büyüsel liyâkati gerektirmektedir.

Bireysel ve fırsat düştükçe yapılan büyüsel çabaların tersine, rahiplik mefhumu,düzenli bir örgütleme görevlilerine ve ilâhlara hükmetmekle alakâlı olan sürekli uyanıklık haline uyarlanabilir. Rahiplik ile efsunculuk arasındaki bu tezad bile,intikâllerin değişebilen bir değerlendirme oranı üstüne kurulduğunu göstermesine rağmen;saf haliyle papazlık kavramı tek anlamlıdır ve inançla ilgili bazı fiilî örgüt kısımlarıyla bağıntılı olan belirli değişmeyen mezhep merkezlerinin görüntüsü yoluyla karakterize edildikleri söylenebilir.

Görevleri bakımından papazlık mefhumunun belirleyici özelliği, vazifelerinin miras yoluyla intikâl eden ırsî veya çalışılarak edinilen şahsî olup olmadığına bakılmaksızın;etkin şekilde sosyal

../..

insan arasında ahlâkî taleplerden kurulan bir ilişki düzeninin,insanlar arasında geliştirilen karşılıklı bağlılık sayesinde kendi hükmünü

örgütlenme tarzıyla bağıntı tesis edilmekte,serbest olarak çalışan efsuncuların tersine,rahipler,örgüt üyelerinin menfaati uğruna iş gören müesseselerde fiilen çalışmakta veya buna vasıta olmaktadırlar.Bu farklılık bile,hakikâtteki seyrini göstermesi bakımından kavramsal şekilde açıkça anlaşılmasında yeterlidir.Efsuncu,intizama girmiş birliğin nadiren azası olmamakta,kendine hâs cemaat bünyesinde büyünün inhisarını elinde tutan ırsî bir kastın bazen mensubu bulunmaktadır.Katolik rahip dahi,mütemadiyen kilise göreviyle iştigal etmemektedir.Roma'da,sadece ekmek ve şarabın takdisi ayiniyle bir yol tutturan,dualarıyla bir şeyler koparak kıt kânaat geçinen hayatıyla rahip,sadakât yemini içmiş fakir bir dilencidir.

Nihayet,rahipliğin bir diğer ayırt edici niteliği;kendine özgü yegâne bilgisiyle,önceden biçimlendirilmiş değişmez öğretisiyle,vazife kâbilinden sayılan ehliyetiyle meslekî olarak kişisel yeteneklerle techiz olunduğu;resullerle,mucize gösteren ve bir vahyi tebliğ ederken açığa çıkan şahsî hünerlerinin (karizma) meziyetleriyle hükmetmeye gayret sarfeden diğer tipteki din görevlilerle,büyücülerle kendisini karşılaştıran,kişisel ispat ve iddia ile beyan etme gücüdür.Fakat yine de,efsuncunun bazen çok geniş malümatlı bir kimse haline gelmesiyle,çok derin öğrenmenin çalışan rahiplerle daima tanımlanmasına pek gerek duyulmazken,kişisel beyan gücü,basit ve mutlak bir farklılık değildir.Tercihen,rahip ile efsuncu arasındaki farklılık,öğrenmenin nitelik bakımından iki ayrı haldeki içgüdüsüne müracaat edilerek saptanmalıdır.Hakimiyet altına almanın biçimlerini izah ederken M.Weber bu gerçeği detaylı olarak incelediğinden,burada sadece rahiplerin rasyonel terbiye ve itaatlerinin,karizmatik kâhinlerin farklı hazırlıklarından ayırt edilmesi gerektiğini belirtmekle yetinmektedir.Kâhinlerin sonraki hazırlıkları,irrasyonel araçların kullanılması ve yeniden doğuşun gaye edinilmesi suretiyle yetiştirilmenin kısmen farkına varılması ve kısmen de tamamıyla tecrübeye dayanan bilgiyle talim görmeleriyle inkişaf ettirilmiştir.Fakat bu durumda bile,bu iki zıt tip birbirine tesir edebilmektedir.

Öğretinin zaten ilerletilmiş olması,papazlığın aslî hususiyetlerinden biridir.Kânaatimizce,öğretinin göze çarpan alâmetleri olarak,rasyonel bir sistem mahiyetindeki dinî mefhumlarının gelişmesi, ve (burada bize göre en yüksek değer taşıyan) dinî ahlâğın sistematik ve farklı bir şekildeki tekâmülünün,vahiye bir mana katan uyumlu ve değişmez bir öğreti esası üzerine kurulmuş olmasıdır..Bu fenomenin çeşitli ve karışık tezahürlerini haklı çıkarmak uğruna; daima ve belirli normlarla,yer ile zamanlarla bağıntı kurularak ve özel sosyal gruplarla münasebet tesis edilerek;özel bir grubu teşkil eden şahısların mezheple ilgili sürekli fiil halinde uzmanlaşmış olmalarının papazlığın çok ehemmiyetli bir hususiyetini oluşturması maksatlarımıza daha uygundur..Metafiziğe ait görüşlerin ve özellikle dinî ahlâğın rasyonelleşmesi,tapınmadan yoksun olan büyücünün durumunda olduğu gibi,ekseriyetle papazların olmadığı bir tapınma halinin yokluğunu hisseder..Metafiziksel rasyonelleşmenin ve dinî bir ahlâğın her ikisinin de tam olarak gelişmesi; hür bir şekilde ve profesyonelce yetiştirilmiş papazlığı,tapınmayla ve ruhlara çare bulmayı da içeren pratik sorunlarla daima meşgul olmayı gerekli kılar..Zorlama veya niyaz vasıtasıyla özel bir Tanrı ya da kötü ruha tesir etmeye çabalamak çok anlaşılır bir soruysa da,cevabın bütünü başarısını ispatlamış methodla ilgilidir. Karizmasını muhafaza etmek mecburiyetinde olan büyücüde olduğundan daha fazlasını,büyük kudret sahibi kimse kendi yiğitliğiyle sürekli olarak ispatlamak zorundadır."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:28,28-29,30,32

sürdürdüğüne[75] dikkatleri çekmiş,karizmatik kudretini sürekli olarak ispatlamak zorunda bırakılan nebinin şahsiyetine duyulan güven vasıtasıyla bir inanç temeli üzerine kurulan ilâhî nizama duyulan itaatle de ruhî inancın büyüsel ahlâğını dönüşüme uğrattığını[76] savunmuştur.

75-"Tanrı ile insan üzerine kurulmuş artan ahlâkî talepler,dört gelişmeyle paraleldir.Birincisi,geniş ve uzmanlaşmış politik gruplar dahilinde artan mahiyet ile düzenli yaşama gücü sayesinde kanun yapma hakkında artan hak ile talepler.İkincisi,harici,devamlı ve düzenli bir evrendeki rasyonel anlayışın sahasının artmasıdır. (Bunun sebebi,hava şartlarına göre yönelinen ekonomik fiilde araştırılabilir.)Üçüncüsü,beşeri ilişkilerin her yeni tipinin teamüle uygun gelen kaideler yoluyla intizam altına alınmasının genelleşmesi,kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde bu kaidelere uymaya daha çok bağlı kalmalarıdır.Dördüncüsü ise,arkadaşlık,vasallık, memuriyetlik,hissedar ortaklığı,borçlanma vs., gibi verilmiş bir bir sözün güvenirliğinin sosyal ve ekonomik öneminin gelişmesi.Bu dört gelişme,temel olarak,bireylerin yükümlülükler evrimine olan ahlâkî bağlılıklarının önemli ölçüde artmasıyla,şahsın nasıl davranması gerektiğini tahmin edilir kılmasıyla yakından ilgilidir. Bu çok önemlidir.

Sosyal ve ahlâkî bir düzeni kendi tasarrufu altına alan böyle bir nizamın yaratıcısı kabul edilen anlayışta,Tanrı kendi takdiri ilâhisinin kesin içeriğine göre hükmünü sürdürmektedir.İlk olarak, harikülâde düzenliliği ve gayrî şahsî gücüyle,sistemin arkasında Tanrı'nın olduğu izlenimini uyandırır;nizâm dahilinde hâkimiyetini tesis ederek,amellerinin değerini takdir eder.Hiç şüphesiz,ilâhiliğin ötesindeki bu güç,çok farklı biçimler alabilmektedir."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:35-36

76-"Ruhların baskısı,bir mezhep yoluyla tebliğ edilen Tanrı zorlaması veya ibadetiyle yok olduğunda,ruhlara olan inanç Tanrı itikâdında rasyonelleşme haline geldiğinde,ruhî inancın büyüsel ahlâğı da bir dönüşüme maruz kalır.Bu yeniden yönelme,ilâhî olarak vaz'edilen normlara açıkça itaatsizlik gösterildiğinde,örnek davranış ölçülerini kendi hususi himayesinde barındıran Tanrı'nın ahlâkî hoşnutsuzluğuyla karşılaşacağı fikri vasıtasıyla gelişmiştir.. Düşmanlar tarafından zapta uğranıldığında veya başka belâlar bir topluluk içinde ortaya çıktığında,Tanrı'nın iradesizliğini sebep olarak görmek yerine;Tanrı'nın vesayeti altındaki yasalarını ihlâl eden inananlarına karşı duymuş olduğu öfkenin neden olduğuna inanılmıştır.Böylece,ortaya çıkan bazı zararlı gelişmelerden günahkâr grup sorumlu tutulmakta;Tanrı gözde kuluna kendi arzusunu açıklamakta,cezalandırmakta ve onu terbiye etmektedir..Bu kânaat,Tanrı kavramının evrensel sınırlarında ele alınan tüm anlaşılır tezahürlerinde ayrıntılı olarak yayılmış;sadece,büyünün günah sayılması fikriyle işlenen dinî ahlâk biçimlenmelerini büyüye karşı emirler olmaktan çıkarmıştır.Bundan böyle,Tanrı iradesine karşı her tecâvüz,vicdana yüklenilen ahlâkî bir günahkârlık olarak kabul edilerek,doğrudan doğacak sonuçlarından tamamıyla müstakil kılınmıştır. Belâlar,kişinin günah halinde bulunduğunun ilâhî birer işareti ve günahkârlığının sonuçları olarak insana musallat olduğundan;kurtuluşa eriştiren Tanrı tarafından kabul edilebilir davranış sayesinde,takvayla ancak fert azad olunmayı umabilir.Eski ahitteki kurtuşa erme fikri,somut uyumsuzluk taşıyan azat edinmenin ilk rasyonel manasını sürdüren sonuçlarına yol açmıştır.Böylece,her peygamber, Tanrı'nın gelmekte olan bitmek tükenmek bilmeyen öfkesiyle kendi kavminin nesilleriyle cedlerini kötü ve ahlâksız davranışlarına karşı uyarmış;tanıtlık olarak da,hiç bir surette ibadet nedir

../..

Bütün bunların,ilâhî emirleri tebliğle görevli nebiler[77] tarafından, karizmatik ispatlama yetenekleri sayesinde gerçekleştiğini açıklarken,

---

bilmeyen bir başka halkın esaretine maruz kalmalarına Tanrı'nın göz yumduğu gerçeğini göstermiştir.

İlk aşamalarında dinsel ahlâk,ekseriyetle farklı emir ve yasakların duygusal tesirinden ibaret olan,çok çeşitli motif ve hallerden kaynaklanan büyüsel perestişlikle ayırt edici özelliğini paylaşmaktaydı.Bu duygusal tesir,önemli ve önemsiz ihtiyaçlar arasındaki küçük farklılıktan ortaya çıkan,ahlâğın günah saydığı bir suçtu.Sonraları,bu ahlâkî kavramların sistemezasyonu birbirini takip ederek,rasyonel istekten,Tanrı'yı hoşnut edici fiilleri yapmanın sayesinde kendisi için şahsî harici hazları emniyet altına almaya, kişiyi yakalayıp düşüren ilâhilik karşıtı (şeytanî) güç birliği olarak günah fikrine sevk etmiştir..Çok çeşitli kavramların hemen hemen hudutsuz dizelerinde,tamamıyla büyüsel zanlarla tekrar ve tekrar kederlenilerek,ortaya çıkarılan fasılasız motivasyondan dolayı,hayatın kendine hâs örneğinin tahammül temeli olarak takva yüceliğini beraberinde getirmiştir.Şüphesiz,nadir olarak erişilen böyle bir yücelmeye,ancak rutinleşmiş din yoluyla zaman zaman keşfolunan aşırı derecedeki arınmayla nail olunur.Günah ve takva kavramları,bütünsel güçler halinde,benzer maddî özler yerine tasavvur edilmiş,büyüsel zanlar döngüsü içinde değişmeyip kalmıştır.Bu aşamada,faaliyette bulunan şahsın iyi veya kötü huyu;zehiri iyileştiren,bedenî ateş hallerinde tefsir edilmiştir."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:43-44

77-"Nebiler ve rahipler,dinî ahlâğın sistemezasyonu ve rasyonilazyonuna tahammül eden ikizlerdir.Fakat,dinî ahlâğın rasyonel evrimine azmettiren bir üçüncü önemli unsur daha vardır;nebi ve rahiplerin ahlâkî istikâmetteki tesirlerini araştırdığı,kendileri dışındaki bütün halk.Sosyolojinin bakış açısına göre,nebilik nedir?Nebi olarak,dinî akide veya ilâhî emirleri tebliğ görevinin fazileti sayesinde,karizmanın saf bireysel taşıyısı anlamını kast etmekteyiz. Daha eski vahyi bildiren dinin yeniden canlandırılması ile tamamıyla yeni kurtuluş çareleri getiren talepleriyle dinin kurucusu arasında kelimelerle tasvir edilecek fiilî veya tahminî köklü bir farklılık yoktur.Dinin canlandırılması ile yeni bir dinin kurulması olarak her iki nebi tipi birbirine içiçe karışmış bir vaziyettedir.Peygamber olmayan reformistlerin fiilleriyle dini bir cemaat teşekkül ettiğinden beri;yeni bir dinsel topluluğun oluşumunun nebiler tarafından verilen kuramsal bir vaazın eseri sayılmasına gerek kalmamıştır.

Burada diyebiliriz ki,kendi maksatlarımız bakımından,kişisel çağrı,nebiyi rahipten farklı kılan belirleyici bir özelliktir. Rahibin otorite talebi,kutsal bir gelenek dahilinde sunacağı kendi hizmeti tarafından gerçekleşirken;nebinin hakkı,şahsî vahye ve karizmaya dayanmaktadır.Tahminen,hiç bir nebinin rahip sınıfından çıkmamış olması bir rastlantı değildir.Rahibin,kendi hizmetinin tesiriyle kurtuluşa hazırlaması,nebiye göre açıkça farklıdır. Rahiplik,şahsî karizmayı icap ettirse bile,hiyerarşik vazife anlayışı,meşru yönetimi,kurtuluşun birlik halindeki teşebbüsüne katılan bir üyesi durumundaki rahibin üzerine yönelttiği de bir gerçektir.Nebi,şahsî hünerlerinin kuvvetiyle sadece kendi gücünü sarf etmekle,büyücüyü andırmaktadır.Büyücüden farklı olan tarafı, peygamber taleplerinin vahiyle sınırlandırılmış olması ve kendi görev mahiyetinin büyü yerine ilâhî öğreti veya emirlerden almış olmasıdır.Dış görünüş olarak,büyücü,ekseriyetle ve bazen de tek başına gaipten haber verme yönü itibarıyla zekâsını ustalıkla kullandığından farklılıklar çok belirsizdir.Bu aşamada,vahyin fonksiyonu,mütemadiyen gaipten haber verme ve rüya yorumlama şeklindedir." Max Weber : The Sociology of Religion syf:45,46,47

mevcut düzeni red etme[78] hakkını kendisinde gördüğü kehanetleriyle [79] ilahî kurtuluşu müjdelemekte[80],kanun yapımcısı olarak da hayatı tanzim etmekte[81], ilâhî emirleri tefsir eden ve halkla istişârede

---

78-"İptidai dönemlerde,önceden büyücüyle istişare etmeksizin yenilikler halka ait ilişkilerde benimsenmemiştir.Diğer taraftan,nebinin fiiliyatta büyü anlamını taşıyan karizmatik ispatlama yeteneğini kullanmaksızın kendi yetkisini tesis etmeyi başarması,sadece çok olağanüstü durumlarda olabilir.Yeni öğretinin taşıyıcıları fiiliyatta daima böyle bir onaylamaya gereksinim duyarlar.Sadece Hz.İsa'nın farkında olduğu Tanrı'nın tek başına imanıyla sevk ettiği Tanrı yolunun kendine has meşruiyeti gibi talebinin büt'insel temelinin, kendi içinde hissettiği büyüsel karizma olduğu bir an için bile olsa asla unutulmamalıdır.Şüphesiz,her şeyden daha fazla,bu bilinçli güç,peygamberler yolunda kendisini,düzeni red etme yetkisine muktedir kılmaktadır.Hristiyanlığın ilk havarilik dönemi sırasında ve gezginci peygamber tavrı edasıyla,karizmatik ispatlama değişmez bir fenomendi.Böyle nebiler,özel ruhî meharetlere,yegâne büyüsel veya vecit haline ait kâbiliyetlere muktedir olduklarını ispatlayan delile daima muhtaçtırlar."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:47

79-"Resuller,çoğu kez,büyüsel şifa ve fikrî istişare gibi gaipten haber veren kehânet gösterirler.Kehânette bulundukları,örneğin,eski ahitte özellikle de peygamberlere ait mesellerde,kayıtlarda çok sık bahsedildiği bir gerçektir."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:47

80-"İlâhî kurtuluşu,dinî veya her hangi bir konuyu türlü türlü sunan çeşitli tipteki nebileri farklı kılmak bizim görevimizdir.Şayet, kanun yapımcısıyla önemli bir şahsiyetin hukuğu sistematik olarak kanunlar halinde toplaması veya yeniden tertip etmesi kast ediliyorsa;tarihi dönemlerde bile nebiden kanun hükmünde kaide koyan bir kimse haline geçişin çok değişken olduğu anlaşılacaktır."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:49

81-"Kanun yapımcısı olarak bir nebi;yeni bir sosyal düzeni yaratmak maksadıyla değil de,tarafsız ve kendi çıkarını düşünmeyen bir hâkem olarak konuyu çözümlemek için,özellikle de aynı sosyal statüdeki kimselerin muhalif oldukları durumlarda,dıştaki gruptan emirle çağrılan İtalyan podesta'dan tamamıyla farklıdır.Diğer taraftan, kanun yapımcılar,daima olmasa da genellikle,sosyal gerginlik hallerinde tanıtlık yapmak için göreve çağrılırlar.Böyle bir eğilim,çoğunlukla tasarlanmış sosyal bir politikayı en erken uyarmaya önceden hazırlayan tek bir durumdaki özel tekrarlamalarla vukuu bulur. Yeni planlı politik şartlarına gereksinimini besleyen şartlardan birisi de,parasal servetin ve diğer katmanlardan yapılan köle borçlanmasının artmasının sonucunda savaşçı sınıfların ekonomik gelişmesine eklenilen ilâve unsur olarak da;ekonomik etkinlikleri vasıtasıyla servet iktisabına muktedir olan ve artık eski savaşçı asılzâdelere karşı mücadeleye girişen tüccar sınıfının yükselmesine rağmen,gerçekleşmemiş politik isteklerden hoşnutsuzluğun çıkmış olmasıdır.Yunanlı Solon,Chorondos vs., gibi aisymnete'nin işlevi, sınıflar arası çatışmalara çözüm getirmek ve ilâhî tasdiği emniyet altına almak maksadıyla ölümsüz geçerlilikteki yeni bir kutsal hukuğu ortaya koymaktır."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:49-50

bulunarak öğretisini yayan bir eğitmen[82] olarak müritlerini ve kendisine inanları bir dünya görüşü etrafında birleştirmeyi[83] gaye edinmektedir.

Sosyal olayların neden-sonuç ilişkisini,faaliyet tiplerinde anlama ve eyleme halinde yorumlayan M.Weber;karizma kavramıyla dinî grupların saf tiplerini bütün özellikleriyle inceleme yoluna gitmiştir. Bir dini veya mezhebi öğretileriyle birlikte,bunlara göre kalıplaştırılan bütün davranış biçimlerinin ve ilişki normlarının saf haliyle özelliklerini araştırmak isteyen M.Weber;bu maksatla karizma kavramını[84],söz konusu din veya mezhebin kurucusu etrafında toplanan ve ona sadakâtle bağlanan müritlerinin ikna kudreti anlamında da kullanmış; böylece de,bir faaliyet tipinin,nasıl meşrulaşarak,değer içerikli ve duygusal güdülerin tesiriyle davranışlara nüfuz ettiğini,kendi ilişki kalıplarını hâkim kıldığını açıklamaya yönelmiştir.

82-"Diğer taraftan,nebiyi eğitmen ahlâklarına bağlayan,özellikle de sosyal ahlâkların eğitimciliğiyle bağlantı kurulan geçiş haliyle ilgili çok çeşitli görünüşleri vardır.Böyle bir eğitmen;ilkel bilgeliğin yeni açıklaması veya tekrardan ele geçirilmesi kavramıyla dopdolu olan;etrafında müritler toplayabilen;sahsî konularda belirli şahsiyetlerle istişârede bulunan,halkla ilgili olaylarla bağlantı kurulan sorunlarda asılzâdelerle görüşen;nihaî gaye olarak ahlâkî düzenlemelerin belli bir şekil halini alarak nüfuz etmesiyle,hayatın ahlâkî yollarının genel biçimine anlam katan bir kimsedir."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:52

83-"Özel bir peygamber dininde ahlâğın üstünlüğü veya örnek alınacak tipin hâkimiyetini dikkate almaksızın;resul vahyi,hem peygamberin kendisini ve hem de müritlerini,hayata yönelik bilinçli bütünleşmeden ve anlamlı tavırdan kaynaklanan bir dünya görüşü etrafında birleşmelerini gerektirir.Resule göre,kişinin hayatı ve dünya, sosyal ve evrensel hadiseler;sistemleştirilmiş ve ahenkli kılınmış kesin bir anlamı içerir.Şayet,insanlığın yönelmek zorunda kaldığı davranışının manası kurtuluşu temin ediyorsa;sadece içerdiği bu anlamla bağıntı kurulmak suretiyle,hayat,birleştirilmiş ve bir mana katılmış örnek davranış olarak ele geçirilir.Artık,bu anlam yapısı,değişen biçimlere girerek,mantıken tamamıyla farklı olan cemaatlerde birleştirici güdüler haline gelerek kaynaşmayı sağlarlar.Tanımlamanın tamamı,mantıkî tutarlılık sayesinde değil,fiilî kıymet takdirleri yoluyla hâkim olur.Anlam bağı,başarının saha ve ölçülerindeki her hangi bir değişmeyi hiç dikkate almaksızın, hayatın tüm tezahürlerini sistemleştirme çabasına girmeye daima delâlet ederek;bireysel durumda varsayılan bir biçimlenmeye kesinlikle itibar edilmeksizin,fiilî davranış hayat istikâmeti şeklinde organize edilmiştir.Ayrıca,bu anlam bağı,her nasılsa bir anlamlılık ortaya koymaya meydan okunulan bir evren olarak,tamamına nizâm getirilmek istenilen,bu zorunluluğa göre derecelendirilmiş ve değer biçilmiş özel görünümlerdeki dünyaya ait önemli dinsel tanımlamaları da ihtiva etmektedir."
Max Weber : The Sociology of Religion syf: 58-59

84-Bknz.Max Weber : The Sociology of Religion syf:xxxv-xxxvi , 2 Dipnot:5,6,7, syf:

Kendi aralarında makâm ya da statü farklılaşmasının söz konusu olmadığı bu karizmatik gruba dahil olan bütün müritlerin aynı davranış tarzlarına,aynı maksatlarla ve benzerî haleti ruhiye içinde bağlanmalarının sonucunda,dinin azmettirici bir unsur gücüne(85) eriştiğine

---

85-"Hukuk kâidesinin hâkimiyeti,meşru nizâmın rasyonelleşmesi üzerine en önemli sınırlamalardan birini teşkil eden din tarafından kalıplaştırıldığından,ekonominin rasyonelleşmesini de şekillendirmektedir.Tam tersine,ahlâkî fikirler,kalıplaşmış büyüleri veya âdet edinilmiş normları sona erdirdiğinde;insan hayatının günlük nizâmında ve özellikle ekonomi sahasında,ani ve tedrici bir inkilâp vâki olacaktır.Şüphesiz,dinin her iki sahadaki nüfuzunun sınırlandırılmasının istendiğini kabul etmek zorundayız.Din,zühur ettiği andan itibaren,hayat uslûbunun ve ekonominin rasyonelleşmesi dönüşümüyle bağıntı kurduğu müddetçe;azmettirici bir unsur olduğu elbette bir hakikâttir.Ayrıca,yaşanılan ilişkilerde belirli imkânların çıkar burçları daima var oldukça;böyle bir ekonomik dönüşüm yönünde etkili zorlamalarda bile,din,hiç bir yerde kesin olarak iktisadî şartları hariç tutmamıştır.Bu gibi dönüşümü kapsayan çeşitli faktörlerin mukâyeseli sabit güçleriyle özetlenilen veya birbirlerine intibâk eden kendi hâl ve hareket tarzıyla belirtilen, her hangi bir genel formülü telâfuz etmek imkânsızdır.Ekonomik hayatın ihtiyaçları,kutsal emirlerin yeniden tefsir edilmesiyle veya atlanarak bertaraf olunmasıyla kendi beyannamelerini yaratarak;her iki usulde de ahlâkî yorum tarafından motive edilmiştir. Bazen biz de basit basit bir çarpıştırma yaparak,günah pişmankârlığı kefaretinin kiliseyi dışında tutan fiilî uygulaması ile lütfun karşılaştırmasında olduğu gibi,dinî uyarı ve yasakları amelî olarak çıkarırız.Bunun bir örneği,bütün imkânsızlığına rağmen, yetkisini kullanarak ilga ve iptal ettiğini hiç belli etmeksizin, men edilen aşırı faiz yasağından önemli ölçüde ıaşe temin edilmesiyle ilgili katolik kilisesindeki muafiyettir.Fakat,içerde saklı dinî inanç üzerine dayanan ahlâkî bir istikâmetteki dinsel yükümlülüklerin sistemleştirilmesi;esas itibarıyla özde saklı olan bir vaziyeti gösterir.Böyle sistemleştirme,dinsel kurtuluş gayesine çevrilen hayat örneğindeki anlamlı bütün ilişkileri düzenli şekilde hâsıl eden bireysel normların kalıplaştırılması yoluyla kültürel yapıya nüfuz eder.Üstelik,ruhanî dinsel imân,her hangi bir kutsal hukuğu tanımamasına rağmen;yalnızca,farklı durumlardaki davranışın çeşitli düsturlarını tasdik eden,düzene intibakte esnek ve hassas olan,içte kutsallaştırılmış dinî ifadeyi kabul etmiştir.Vücuda getirenlerin hayat örneğine dayanan dinî ifade,kalıplaşan fikir için güç sarfetmek yerine,buradan üretilen devrimci sonuçlardır. Fakat bu kudret ele geçirilince,bir bütün olarak sorunlar karmaşasının,içselliğin oldukça şiddetini arttırdığı ve içe yönelindiği bir hâl hilini alması pahasına da olsa,her şey tamamen değiştirilmek istenecektir.Dinî kaziye ve dünya gerçeği arasında zaten tabiatında var olan fikir ayrılığı azalmamakta,fakat artmaktadır.Toplumla ilgili ilişkilerin ve mevcudiyet ifade eden muhtevalarının sistemleştirilmesinin ve rasyonelleştirilmesinin artmasıyla;en yüksek iyiliğin meydana gelebilmesi için fenalığın gerekli olduğunu iddia ederek Tanrı'nın tedbirlerini haklı çıkaran felsefe yoluyla sağlanılan harici dengeler;dinî gereklere karşı hayatın belirli müstakil sahalarındaki mücadelenin yerine geçmiştir.Daha şiddetli dinî inanç,dünyaya daha büyük mesele sunar.Bazı temel ihtilâfları tahlil ederek,bu konuya açıklık getirelim.Dinsel ahlâklar,sosyal müesseselere çok farklı yollarla nüfuz ederler.Dinî ahlâkın kesin görünüşü; büyüye ve ayin kabilinden dinsel törene ve genel olarak dinin özellik belirten karakterine düşkünlüğün aşırılığı değil;fakat tercihen dünyaya karşı aldığı tavırdır.Kapsamlı olarak,dinî ahlâk,usul ve

../..

dikkatleri çeken M.Weber;karizmatik grubun davranış tarzının sonradan cemaate hâkim kılınacak kültürel değerlerinin de saf bir tipini ihtiva ettiğini vurgulamakla;belli bir faaliyet tarzının nasıl genelleştiğini ,sosyal olayların anlama ve davranma ilişkisi içerisinde nasıl gerçekçekleştiğini yorumlamak istemiştir.Böylece,bu saf,tek ideal tipin, müritlerin çabalarıyla halka halka yayılarak insanlar üzerinde zihnî bir insiyatifin kurulmasının sonucunda,belli bir faaliyet tipinin de genelleşmesiyle;din,karizmatik bir nedensellik özelliğine kavuşmaktadır.Kişinin davranışlarına anlama yoluyla ve bireysel motivasyon halinde nüfuz edilmesinin neticesinde,aynı zamanda belli bir iktisat ahlâkının da davranış biçimi halinde meşrulaştırıldığını savunan M.Weber'e göre;faaliyet tipinin normlarını karakterize eden iktisat ahlâkının özelliklerini taşıyan sınıfların çok değişmiş olmasına rağmen,özellikle de kalvinizmin hangi tabaka üzerinde müessir bir güce,yani karizmatik nedenselliğe muktedir bulunduğunu yorumlamak hiç de zor değildir.

Her mezhebin müritlerince telkin edilen mutluluk ve kurtuluş vaazlarının karizmatik bir nedenselliğe muktedir olarak genelleştirdikleri faaliyet tipi ile,bu mezhebi benimseyerek bireysel motivasyonunu dinî bir sadakât halinde pekiştiren önde gelen tabakanın sosyal yapısı arasında daima bir uygunluğun bulunduğunu açıkça savunan M.Weber;şövalye savaşçılar grubunun dinî temayülleriyle tüccarlar kesiminin dinsel özlemlerinin birbirinden çok farklı olduğunu özellikle belirtmiş;her tabakanın kendisine göre odaklaşan bir dünyaya bakış açısının önceden belirdiğini kabullenmekle birlikte;o sınıfın önemsenmeyen,değer verilmeyen faaliyet tipinin toplumda genelleşerek bütün fertlerde bireysel motivasyon özelliğinde yayılmasında,dinin karizmatik bir nedensellik gücünün bulunduğuna dikkatleri çekmiştir.

---

kaideye uygun olarak rasyonel düzene ve kâinata dinî görüş açısının girmesiyle dünyayı intizama sokar;dünyanın sosyal müesseseleriyle birlikte ahlâkî akımları, daha keskin ve daha kuralsal bir hale gelebilir.Dinî bir ahlâk,çok doğal durumuyla kalıplaşmış karakterden tamamen mahrum kalarak ve kutsal hukukla bağlantı kurarak, dünyanın reddine yönelerek gelişir.Gerçekten,sosyal tekâmülde kuvvetli bir dinamik faktör haline gelerek dünyaya doğru meyleden beşeri ilişkilere bu dinî ahlâğın nüfuz etmesiyle çok güçlenir.

Max Weber : The Sociology of Religion syf:207-208,209

B-MAX WEBER'İN SOSYOLOJİSİNDE BURJUVA SINIFININ ÖZELLİKLERİ :

Sosyal sınıfları,ekonomik güç dağılımı sonucunda piyasadan aldıkları paya göre gerçekleşen gruplaşmalar olarak yorumlayan Max Weber'e göre;burjuvazinin piyasanın gidişatını kendi lehine çevirerek daha fazla pazar şanslarına kavuşması;ancak,rasyonel işletme organizasyonu içerisinde gerçekleştirdiği rasyonel faaliyet tipiyle mümkündür. Rasyonel faaliyet tipi sayesinde,daha fazla çalışan istihdam etmek suretiyle edindiği parasal kaynakları rasyonel şekilde yatırım sermayesine dönüştürmesinin sonucunda,imalât tekniğine uyarladığı sürekli yeniliklerle verimliliğin en az kaynak kullanımıyla arttırılması, kazancın da en yüksek seviyesine çıkarılması sağlanır.(86) Bu nedenle burjuva sınıfı ancak rasyonel tipiyle var olabilir.Sadece,rasyonel piyasa mekanizması içinde sürekli yükselen rekâbet şartlarına karşı, işletmesine uyarladığı rasyonel teknolojisi ve rasyonel muhasebesi sayesinde arttırmakta olduğu teşebbüsünün verimliliği ile karşı koyarak şartları kendi lehine çevirebilir.Böylece,ekonomik güç dağılımının kendisine daha fazla pay çıkarmak yoluyla ayakta kalabilir.Sonuçta,M. Weber,batıdaki burjuva sınıfını,dinden ekonomiye,hukuktan teknolojiye vs., gibi hayatın her sahasına nüfuz eden,hükmeden rasyonelliğin bir ürünü saymış;burjuvaziyi de,rasyonel faaliyet tipiyle özdeş kılmış, karakterize etmiştir.

1-Burjuva Sınıfının Tanımı :

Her ne kadar,burjuva sınıfının bir tanımına M.Weber'in eserlerinde rastlamamış olsak bile(87) ; rasyonel faaliyet tipinde bulunan kimselerin,fiillerine neden olan ahlâkî düsturların eylemin anlam bağını teşkil etmek suretiyle tanımlanabileceği sonucuna varmamız mümkün

---

86-Bknz.Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalis
syf:21,22,23,24,26-27,39,39-40,51-52,53,58-59,68
Dipnot:70 syf:

87-"Max Weber'e uyulduğunda,muassır sınaî cemiyette şöylece sınıflar tefrik olunabilir:
a-İş vetiresinin mekanize edilmesi ve otomatlaşması nisbetinde bütün ücretli işçiler bir sınıftır.
b-Küçük burjuva zümresi ayrı bir sınıftır.
c-Mal mülk sahibi olmayan münevverler,meslekî bilgi ve kültür sahibi teknikerler,iktisadî müessesat müstahdemleri veya memurin tabakası emsâli,görülen bütün çeşitliliklerine rağmen bir sınıf telâkki olunabilirler.
ç-Mal ve mülk sahipleriyle imtiyazlılar zümresi."
Tahir Çağatay : Günün Sosyolojisine Giriş syf:118

dür.Tarihin her çağında ve her ülkede ticaret sermayesinin ve faiz kazançlarının muazzam birikimlere yol açmış olmasına rağmen,bunun genelleşen faaliyet tipiyle sonuçlanmamış olmasını;gerek servetin elde ediliş şeklinin ve gerekse de kullanılış tarzının rasyonel bir anlam içermemiş olmasıyla açıklayan M.Weber;modern haliyle burjuvaziyi, rasyonalizm kavramıyla âdeta özdeşleştirmiştir.(88) Ancak,kültürlerin kendi dinî durumlarını ortaya koyan rasyonelleşme süreci de,katı burjuva prensip ve idealleriyle kendisini yetiştirmiş bir kimsenin;paranın saklanarak elde tutulmasına ve geçmişten intikâl eden yeniliklere kapalı bir üretim tekniğinin korunmasına dayanan,kânaatkârlıkla şekillenen ihtiyaçların karşılanmasıyla sınırlandırılan geleneksel yapıyı red ederek,tüketim maksadıyla üretim anlayışının dışına çıkmasına bağlıdır.

> "Bir tür liberal aydınlanma sayesinde,kişinin kuşatıldığı geleneklerden kurtulma yeteneği,böyle bir iş adamının başarıları için en uygun temeli sunar." (89)

Nitekim,M.Weber'in,sadece din sosyolojisi sahasında değil, fakat bütün sosyoloji düşüncesinin temelinde;dinsel tasavvurlardaki irrasyonellikten rasyonelliğe geçişle birlikte,başlangıçta değer içerikli ve duygusal bağ motifli de olsa,rasyonel olmayan saiklerin terk edilerek yeni bir değer yönelmesine geçişin gerçekleştiği fikri,esas teşkil etmektedir.Bu rasyonelleşme sürecinde,paranın kazanılmasından, bütün şekilleriyle kullanılmasına;piyasa mekanizmasının kurulup işletilmesinden,defter tutma yöntemlerinin geliştirilerek faaliyetin devamlı denetim altında tutulmasına;rasyonel bir ilim anlayışına dayanan bilimsel araştırmalar temeli üzerine kurulmuş sürekli gelişen teknolojideki her yeniliğin üretimin yapısına uyarlanmasından,rasyonel hukuk anlayışının meşrulaşarak tüm ilişkileri bir düzen altına almasına varana kadar ;burjuvazinin bütün faaliyet biçimleri,başlangıçta değer içerikli ve duygusal bir saikli olarak görünse bile,maksada yönelik ussal seçimi ifade eden bir rasyonelleşme anlayışı içerisinde yorumlanmıştır.

Burjuva sınıfının faaliyet tipine etki eden unsurlar olarak, içten dinsel inanç ve ahlâkî yargılarla birlikte,dıştan da ekonomik

---

88-Bknz.Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:17-19 Dipnot:51 syf:

89-Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:70

yapıyı dikkate alan M.Weber;bunların etkinliklerini,bir yaşama biçimi ve bir düşünce tarzı olarak temel bütünlük şeklinde gördüğü rasyonellik esası açısından değerlendirmiştir.Bu değerlendirmede,ne ekonomik faaliyet daima ve doğrudan dinî inancın maddî bir sonucu olarak şekillenmekte;ne de,ekonomik yapı insanın dışında ve bağımsız bir şekilde değişerek,dinî inançları yeni bir yoruma uğratmaktadır.Bunların yerine ,yaşanan hayatın kökten ve bütünlük halinde rasyonelleşmesinin sonucunda,gerek ekonomik yapı ve gerekse de değer yönelmesi mahiyetindeki zihniyet dünyası bir bütün olarak rasyonel bir muhtevaya sahip olmuşlardır.Ancak,bu rasyonelleşme süreci,protestanlıkla dinden başlamış ve burjuvazinin bütün ekonomik faaliyetlerine bir imân anlamında nüfuz ederek,hayatının her sahasına bir mânâ kazandırmış iken;uhrevî asketikismi esas alan orta çağ katolikliği,değer içerikli rasyonel bir eylem tarzının genelleşmesine engel olmuş,kesinlikle meydan vermemiştir. Dünyevi asketikismin rasyonel ahlâğının da tıpkı orta çağ katolikliği gibi dünyaya meyletmeyi kesinlikle red etmiş(90) olmasını ısrarla belirten M.Weber;rasyonelleşmeyi,kültürlerin dinî durumlarını açıkla-

---

90-"Asketikismin temel değerlerinin bakışı açısından,bir bütün olarak dünya,ruhu mahvetmeye devam etmektedir.Geride kalan seçenek ise, istemekten vaz geçilerek,dünyanın dinî taleplere uydurulmasıdır. Netice olarak,dinî sadakâtin bir delili dünyanın kurumsal yapısında kalmaktan ibaretse,böylece dünyanın kaçınılmaz surette hiç değişmeksizin günahın doğuştan gelen tabii bir teknesi olarak muhakeme edilmesiyle;artık sofuluk,din uğruna dünya zevklerini feda etmek demek olan asketik mizacın ispatı ve dünyanın günahlarına karşı mümkün olan en büyük güçle savaşmak için mücadeleye davet etme halini almıştır.Aşağı vaziyetinde kalan dünya,yaratılan bir şey olarak kendi mevkine ayrılmaktadır.Bundan başka,dünyanın mallarına karşı her hangi bir hissî teslimiyet;ilâhî kurtuluşun nihai iyiliklerinin üzerinde toplanmasını ve sahip olunmasını tehlikeye atarak,günahlar ruhun bir alâmeti sayılmış ve yeniden doğuşu imkânsızlaştırmıştır.Bununla beraber,Tanrı tarafından yaratılan dünya, yaratıklarına karşı garezine rağmen hâkimiyet kendi içinde ifade edilmekte;kendi başına lütfun kesin ifadesi haline gelerek ve öylece kalarak,rasyonel ahlâkî tavrın anlamlarıyla kendisini ispatlamış birisinin emsalsiz dinî tarizması vasıtasıyla sadece ortam hazırlamaktadır.

Çilekeş sofu,kendi lütuf halinin ruhsatını,kesinlikle dünyadaki kendi davranışında keşfeder.Davranışın asketik ve mistik tarzları arasındaki zıtlık,resmedilemeyen dünyayı red etme ve dünyadan kaçma hallerinin tam olarak gösterilmesiyle açıklık kazanır.Çilekeş sofu,dünyevi asketikismi fiiliyata intikâl ettirerek dünyada faaliyet yapmak istediğinde,dünyanın manasıyla ilgili sorunları tasa etmemek için,böyle bir sorun sayılan,talihinden dolayı ahmakça neşelenerek belâya düşmemelidir.Bundan dolayı,hiç bir araz göstermeksizin dünyevi asketikism,tam olarak sebebi açıklanamayan,her beşeri ölçüden son derece uzak kalan ve güdülerine gelince de hiç anlaşılamayan kalvinist Tanrı itikâdının temeli üzerinden birbirine en fazla uyan gelişmesine erişir.Böylece,dünyevi çilekeşlik, mesleği hakkında sorgu etmeksizin ve arayıp bulmaksızın,dünyadaki mesleğinin fiilî uygulamasının anlamı hakkında araştırma yapmayı gerekli gören meslek erbabını tanımakla;bütün anlamıyla sorumlulu-

../..

yan bir kavram olarak dikkâte almıştır.

" Rasyonelleştirmenin süreçleri:Rasyonelleştirme,kültürlerin kendi dinî durumlarını niteleyen ana bir kavram olmasından dolayı,din sosyolojisinin bu gibi kültürel tanımlamalardan haberdar olmasını gerektirir.Rasyonelleştirme,ilk olarak,zihnî açıklığı,ayrıntılarıyla tanımlamayı ve düşüncelerin sistemleştirilmesini ifade eder.Fikirler, Weber'in nitelendirdiği şekilde,insanın dünyadaki maddî yönelmelerini meşrulaştıran ve şahsın çeşitli hedeflerine mânâ katan kavramlar yoluyla,kişinin kendisinin ve evrendeki yerinin ereksel anlamlarının kavramsallaştırılmasıyla husule getirilir.Böyle fikirler,daha geniş düzenlerle bağıntı halinde olan kişinin mevkini belirttiği gibi,evrensel ve ahlâki nizâmların doğa ötesi ve ilâhiyata ait kavramlarını da ifade eder.İkinci olarak rasyonelleştirme,kaide teşkil eden hâkimiyeti veya tedbirleri kapsamaktadır.Bu,fikirlerin tabiattaki düzene ait ilgilerinin beşeri faaliyetlerin hedefe yönelmeyi belirtmesinden,yani anlama-hedef kavramlarını içermesinden dolayıdır.Rasyonelleştirme,sırayla, beşeri faaliyetlerin aslî şekildeki hiyerarşik kontrolüne ve daha yüksek seviyedeki bu hiyerarşinin dayandığı kültürel safhaya işaret eder.Bu yüzden,bütün beşeri toplum şekillendirmeleri,kişiler üzerine ereksel 'talepler' yükleyen kaide teşkil eden kültürel bir nizâmla ilgi kurulur.Fakat,kişinin bu normatif düzenin doğasıyla ilgili anlayışının sabit olması yerine,muhtemel kaidesel nizâmların değişik farklılaştırmaları da vardır ve tek bir toplumun normatif düzen anlayışı dahi tarihi seyri içinde değişmektedir.Weber'in başlıca ilgisi,normatif düzenlerin olası farklılıktaki doğal durumlarını inceden inceye araştırmak,ve hayatın anlamının rasyonelleşmesi sorunlarına cevap vermeye teşebbüs ederken,bu doğallıkların meylini dikkâte almaktır. Böylece Weber'in rasyonelleşme mefhumu,deneye dayanmasalar dahi "mevcudiyeti olan" fikirlerle özel bir ilgi kurduğundan dolayı zihnîdir;fakat aynı zamanda da,hayattaki kendi davranışları konusunda insanlar üzerinde yükümlülükler koyduğu için ereksel veya kaideseldir. Üçüncüsü,rasyonelleşme süreci,sevk ettirici güdüsel bağlantı kavramını kapsar.Rasyonelleşme sürecinde fikirler,sadece sosyal ve davranış olarak örnek teşkil etmezler,fakat bu işaret edilen örneklerin yerine getirilmesi için gerekli olan güdüsel bağlantıların çeşit ile seviye-

---

ğun kişide olmadığını,Tanrı'nın takdirine kaldığını ifade eder. Meslek erbabı için,bu dünyadaki rasyonel faaliyetleri vasıtasıyla, nihai ehemmiyeti idrak olunamayan Tanrı iradesini şahsen tatbik mevkine koyması yeterlidir."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:167,172-173

lerini de ifade ederler.Her iki inancı kapsayan güdüsel bağlantılar, fikirlerin kavranmasına ait geçerlilik ciddiyetiyle irtibatı anlamındadır;fiilî bağlantı ise,bir kimsenin sahip çıktığı fikirlere kendisini adamaya gönüllü olduğu halini ifade eder.Burada rasyonelleşmenin ölçüsü,ilk olarak,evrenselliğin var olan bir kavramı yoluyla anlamı çıkarılan ve faaliyetini icra ettiği beşeri şartları içeren bir bütün olarak hayat için alınan örneğin veya proğramın sistemleştirilmesiyle ilgilidir."(91)

Rasyonelleşme sürecinin doğrudan yaşama tarzına intikâl etmesinin birdenbire gerçekleşmediğini;protestanların,seçilmişliğin yegâne alâmeti olarak ekonomik faaliyetlerdeki kazancı esas almasıyla,protestan asketik inancı ile burjuvazinin ahlâğı(92),karakteri ve faaliyet tipi arasında karizmatik bir nedenselliğin bulunduğunu savunan Max Weber;dinin irrasyonel asketikisminin ortadan kalkmasından sonra, bireysel özgürlüğün önemine,rasyonelleşme süreciyle olan yakın bağıntısına dikkatleri çekmiştir.Nitekim,faaliyetler üzerindeki kilise baskısının ve kınamasının kalkarak hürriyet ortamına kavuşulmasıyla birlikte,sadece bireysel güdüler geliştirilerek kişisel çıkarlar öncelik kazanmamış;fakat bununla birlikte,esas olarak,rasyonelliğin gerçek hayata intikâlini kolaylaştırmıştır.Böylece,kişilerin kâinat içerisinde yaratılan düzen dahilinde,nihai maksatlarının Tanrı şanını yüceltmek olması anlamında ifade edilebilen,örnek alınan karizmatik şahsiyete duygusal bir saikle bağlanılmasının sonucunda da olsa,değere yönelik kapitalist eylem tipi serbest kalarak itibar görmüştür.

91-Max Weber : The Sociology of Religion syf:xxxii - xxxiii

92-"Tipik burjuva ahlâkı,başlangıçtan beri bütün asketik mezheplerin ve gizli tarikatların ortak malı olmuştur ve bu güne kadar Amerika'daki mezheplerin uyguladığı ahlâk ilkelerinin eşidir.Örneğin, Metodistler şunları yasaklamışlardı.
1-Alış veriş sırasında gevezelik ve pazarlık
2-Gümrük vergisi henüz ödenmemiş emtianın ticareti
3-Yasaların saptadığından daha yüksek faiz istemek
4-Bu dünyada hazineler toplamak (yatırım sermayesini,nakdî servete dönüştürmek)
5-Ödeme gücünden emin olmadan borç almak
6-Her türlü lüks
Kişinin ahlâkî kusurları yüzünden,mezhebinden çıkarılması,ekonomik olarak kredisini,toplumsal olarak da konumunu yitirmesi demekti.. Deneyim göstermiştir ki,bazı hasletlerin gelişmesi için,kişinin kendi çevresinde saygınlık kazanması gerekliliğinden daha etkili bir yol yoktur.Dolayısıyla,mezhebin sürekli ve kendi haline bırakıcı ahlâk terbiyesi,kilisenin baskıcı disiplinine göre neyse,akılcı yetiştirme ve seçme de,emretmeye ve yasaklamaya göre odur..Püriten mezhepleri,en güçlü bireysel çıkar olan kişinin toplum içinde kendine olan saygısını iyi hasletleri geliştirme işinin hizmetine vermişlerdir.Böylece,bireysel güdüler ve kişisel çıkarlar da,burjuva püriten ahlâkının korunmasının ve yayılmasının hizmetine verilmiş olmaktadır." Max Weber : Sosyoloji Yazıları syf:268-269,262

Başlangıçta,rasyonel faaliyetlerin,sadece kişinin nihai olarak dinî bir maksadı taşıması halinde herkese açık bir hâle gelidiğini savunan M.Weber;faaliyet tipi içinde en azından kendi kendine karar verebilme özgürlüğüne kavuşan burjuvazinin,ekonomik hedeflerini tasarlamada ve bunlara ulaştıracak araçları seçmede matematiksel hesaba dayanarak karar vermesinde rasyonelliği benimseyerek geleneksel davranışı red ettiğini vurgulamıştır.Böylece,ekonomik kararlarının sonuçlarını,yine matematiksel olarak mantıklı bir şekilde muhakeme etmiş olmasında ve gelecekteki imkânlarını değerlendirmesinde;kendi işiyle ilgili kararları akla dayanarak,yine kendisinin vermesi hürriyetine kavuşmasının önemi üzerinde durmuştur.Geleneksel kabullenişlerden sıyrılarak,sadece özgürlük ortamı içinde gerçekleşebilen rasyonel faaliyet tipinde ussal kararlarıyla tamamıyla hür kılınan burjuvazi;hayatının nihaî gayesi ile dinî beklentileri arasında bir uyumun gerçekleşmesi sonucunda da;matematiksel hesaba göre,rasyonel kararlarla yürütülen bütün dünyevi faaliyetlerinde geleneksel bağlardan hür kılınarak, faaliyetlerinde maksada yönelik rasyonelleşme eğilimini kuvvetlendirmiştir.

2-Burjuva Sınıfının Yaşama Tarzı :

Burjuva sınıfının yaşama tarzını,protestan asketiklikle tanımlayan M.Weber;zamanının iş adamı tarafından yürütülen rasyonel eyleminin güdüsü olarak da,dinî bir görev anlamında yorumladığı meslek kavramını öne sürmekteydi.

> "Bu gün kapitalist ruhla dolu olan insanlar,kiliseye düşman olmasalar bile,kayıtsız kalma eğilimini taşımaktadırlar. Günümüzün kapitalist ruhu temsil eden kişilerine,hiç bitmek tükenmek bilmeyen fiillerinizin anlamı nedir,neden sahip olduğunuz şeylerle yetinmiyorsunuz da,tamamıyla dünyevi olan bir hayat görüşü içinde oldukça anlamsız görünmek zorunda kalıyorsunuz diye bir soru yöneltiğinde;muhtemelen en azından şunu diyeceklerdir, "çocuklarımızın ve torunlarımızın geleceğini temin ediyoruz." Kendilerine mahsus olmayan ve gelenekselliği savunan bir kimse için de tesirli olan bu güdüyle,sürekli çalışma sayesinde işlerinin hayatlarının bir parçası haline geldiği bir gerçektir..Almanya'da arasıra göze çarpan örnekleriyle,kapitalist müteşebbisin ideal tipinin, incelikle yükselmeyle arasında az veya çok hiç bir bağıntı yoktur.O,gösterişsiz ve gereksiz harcamalardan,gücünün verdiği bilinçli zevkten kaçındığı kadar sakınır;yüklendiği sosyal itibarın görünüşteki işaretleri fark edildiğinde bundan rahatsız olur.Diğer bir deyişle,çoğunun yaşama biçimi,kesin olarak asketik bir eğilimle ayırt edildiğinden;bizim için önemli olan bu olgunun tarihî anlamlılığının araştırılmasıdır. ..Ama en azından hiç şüphe götürmeyen derecede yeni olan bir bir şey vardı,dünyevi işlerde görevin yerine getirilmesinin değeri,kişinin ahlâkî eyleminin en yüksek biçimi olarak farz

../..

edebilmesi gibiydi.Bu değerlendirme,kaçınılmaz olarak, günlük dünyevi eylemlere dinî bir anlamlılık katmış,bu anlamdaki bir meslek kavramını ilk kez yaratmıştı.Bundan dolayı meslek kavramı,tüm protestan mezheplerinin ana dogmasını ifade eder..Meslekî çalışma,Tanrı tarafından tanzim edilen bir görev ya da tek görevdir." (93)

Burjuvaziyi,ücretli işçiyi de kullanarak en yüksek verime ulaşmak için,önce örnek aldığı dinî öncünün tesirinde kalınarak duygusal bir bağlılıkla ve sonra da sadece kazanç maksadına yönelik olarak rasyonel saiklerle gerçekleştirdiği faaliyet tipiyle karakterize eden; pazardan aldığı paya göre oluşan güç dağılımındaki gruplaşmalar şeklinde burjuva sınıfını yorumlayan M.Weber;teşebbüslerdeki meslekî itibar ve başarı azminin burjuvazinin bütün hayatını değiştirdiğini savunmuştur.Böylece,protestanlıkla,dindeki çile çekme tövbekârlığı,dünyevi faaliyetlere uhrevi bir anlam kazandırarak,karizmatik bir nedensellikle fertlere bireysel motifler şeklinde intikâl etmesiyle;ekonomik çaba sınırlarında da olsa gerçekleşen özgürlük ortamında saf haliyle rasyonel bir faaliyet tipinin genelleşerek meşruiyet kazandığını açıklamıştır.Protestan asketikismle,öncelikle,aynı kanaatkârlık imânıyla sınırlandırılmış olan şahsî-ailevî ihtiyaçları karşılayacak kısım kişisel gelirden ayrıldıktan sonra,geriye kalanın tamamen yatırım sermayesi olarak ekonomik faaliyetlere aktarılmasıyla;lüks harcamalardan ve israftan kaçınılarak tasarrufa yönelinmiş;sağlık için gerekli olandan fazla uykuya ve boş oturmaya karşı kesin bir tavır alınmıştır.

Tipik burjuva yaşantısının,dünyadan vaz geçmenin sonucunda fakirliğin faziletlerine inanarak hayırlarda bulunmayı kınayan;ödeme gücünün üzerinde borç almayı,ödemeyi geciktirmeyi,alış verişlerde pazarlık yapmayı,yatırım sermayesini nakdî servete dönüştürerek mülk yığmayı,her türlü lükse ve gereksiz harcamaya yönelmeyi men eden ahlâkî yargılarıyla;âdeta devrinin protestan mezheplerinin öğretilerinin ihtiva ettikleri ortak amaçları ile bir uyumun bulunduğunu savunan M.Weber;reformla rasyonelleşen din sayesinde,toplumda bir iş ve meslek olgusunun geliştiğini,tasarrufların yatırım sermayesine dönüşmesini zorunlu kıldığını belirtmiştir.Burjuva yaşantısının gelişen iş olgusunda,zamanı rasyonel bir şekilde değerlendirme,en az parayı kullanma kadar önem kazanmıştır.Düzenli ve disiplinli bir çalışma hayatında,iş dışında gezintiye gitmek,eğlenmek veya orta çağ insanını karakterize eden boş oturmak,tıpkı parayı elde bekletmenin sonucunda uğranılan zarar şeklinde yorumlanmıştır.Dakiklik,çalışkanlık,tutumluluk,burjuva yaşantısının tipik özellikleridir.

93-M.Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:70,71,80,84,85

Karizmatik iknâ kudretine sahip olan protestan dinî öncülere içten sadakâtle bağlanmayı ifade eden duygusal bir sâikle ve dünyevi meşgalesindeki başarısıyla ilâhî kurtuluşa varmayı içeren değere yönelik faaliyetiyle burjuvazinin,rasyonel asketikismi bir yaşama tarzı haline dönüştürerek;rasyonelliğin ve kişinin kendisine olan hâkimiyetinin bir ölçüsü demek olan başarıyı,dünyevi kazanca meyleden faaliyetinin Tanrı tarafından kutsanması olarak yorumladığını özellikle belirten M.Weber;böyle bir çilekeşlik anlayışının sadece protestanlıkta olduğunu(94) savunmuştur.

94-"..ilâhî kurtuluşun dünyevi dini,özellik belirten şekildeki asketik eğilimler tarafından azmettirilerek;olağan sonucu uygulanabilir rasyonalizm olmakla,rasyonel faaliyetin en geniş anlamda yorumlanmasını sağladığından;dıştan göründüğü şekildeki hayat tarzının yöntemli olarak düzen altına sokulmasını ziyadeleştirmekte;manastır hayatına ait cemaatler veya teokrasi yerine,rasyonel organizasyonun ve dünyaya ait sosyal sistemlerin kurulmasını azamileştirmektedir..Üstelik,asketik protestanlık yoluyla sadece batıda, rasyonel asketikismin dünya hayatı haline dönüştürülmesinde ileri adımlar atılmıştır..İslâmdaki dervişlerin dünyevi nizâmı,ilâhî mağfirete erişmek için tasarlanmış bir usule göre terbiye etmesine rağmen;bu tarz,bütün dönüşümleriyle birlikte,eninde sonunda kurtuluş için mutasavvufların mistik takibine yönelmiştir.İlâhî mağfiret için dervişlerin bu takibi,Hint ve İran kaynaklarından türetilerek;dinî coşkunlukla,ruhculukla ilgili veya farklı örneklerindeki tefekküre dalma hâliyle karakterize olunmasına rağmen;bizim kullandığımız özel kavram manasıyla "asketikismi" hiç ihtiva etmemektedir..Protestanların asketikismine hiç benzemeyen dervişlerin bu çilekeşliği;mesleğin dinî ahlâğı olarak,dervişlerin dine ait amelleri,kendi dünyevi meslekleriyle çok önemsiz bir bağıntıyı içerdiğinden;dünyevi meslekler tasarısı,nihayet,ilâhî mağfiretin tasarlanmış terbiyesine meyleden tamamen haricî bir ilişki vaziyetindeydi.Böyle olsa bile,ilâhî mağfiretin terbiyesi,kişinin meslekî davranışı üzerine doğrudan tesir etmektedir.Açıkçası,takva ehlinden biri olarak derviş,normal haliyle,dindar olmayan bir kimseye nazaran daha güvenilir olduğundan;İran veya Hindistan'a hicret etmiş sofu zerdüşt,dürüst ve hilesiz olmasını bildiren katı emre çok iyi tanımlanmış bağımlılığıyla muvaffakiyetli bir iş adamı haline gelebilirdi.Dinî kurtuluşa olan güveniyle dünyadaki mesleğin ahlâğı olarak,usul ve kaidesine göre işleyen tarzda bütünleşen hiç bozulmamış birlik;yalnızca asketik protestanlığın yarattığı birliktir.İlâveten,yaratık olarak bütün kendi kusurlarına rağmen, sadece protestan ahlâğındaki dünya;kati surette üstün olan Tanrı'nın isteğine göre yapılan rasyonel davranışla nail olduğu kendi görevlerinden biri vasıtasıyla obje haline gelerek birliğe ve dinî anlamlılığa sahiptir.Başarı,rasyonelliğe,kişinin kendisine olan hâkimiyetine itibar kazandırdığında,maksatlı davranış tarzı yalnızca dünyevi kazanca yönelmekle kalmaz;başarı,böyle davranış üzerine inen Tanrı takdisinin bir işareti gibi tefsir edilir.Bu,dünyevi asketikismin,başka hiç bir dinde bulunmayan ayırt edici sonuçlarından en mühimidir.Bu din,inananlarından,münzevi keşiş hâli gibi bekâr kalmalarını istemediği gibi,bütün şehvanî zevk ile sefalardan sakınılmasında ısrar etmiş;fakirliği red etmesine rağmen, çalışılarak kazanılmamış servet ile gelirden hazzederek vakti boşa harcamayı ve sömürüyü ihraç etmiş,ayrıca feodalliğe ait bütün kalıntıları iptal ederek servetin şatafatlı gösterişinden sakınılmasını mecbur kılmış;manastıra kapanarak hayattayken ölümün yaşanıldığı çilekeşliği red etmesine rağmen,sürekli tetikte kalarak,

../..

3-Burjuva Sınıfının Gelir ile Serveti :

Burjuva sınıfının sermaye birikimine kaynak teşkil eden gelirlerinin en önemlisi,serbest pazarda ücretli işçinin kullanılmasıyla ve rasyonel teknolojinin üretime uyarlanmasıyla gerçekleşen ekonomik hayatın ticarileşmesi eğilimi içinde sağladığı spekülatif kazançlarıdır.Ekonomik hayatın ticarileşmesi eğiliminde,önce,kentleşmeyle birlikte özel mülkiyetin de kurumsallaşması sayesinde tapu senediyle belgelenmek suretiyle yapılan arazî satışlarından elde edilen büyük spekülatif kazançlarla başlayan,fakat giderek bütün piyasalara yönelen spekülâtifhareketlerden yararlanarak elde etmiş olduğu kazançlarıdır. Nitekim,pazardaki gelişmelerin büyük ekonomik krizlerle sonuçlanarak gerçekleşmesine dayanan spekülâtif fırsatlar,yalnızca gayrî menkul satışlarıyla sınırlı kalmamış,hatta 1630'lu yıllardaki lâle buhranı bile önemli borsa hareketlerine neden olmuştur.Zira,lâle buhranı, Fransa'da J.Law (1671-1729) tarafından kurulan banka ve şirketlerin hisse senetlerinde önce görülmedik bir yükselişle başlayan ve sonra aniden düşmesinin neticesinde patlak vermiş,kısa zamanda diğer ülkelere de sıçrayarak burjuvaziye önemli spekülatif kazançlar sunmuştur.

Üretim yerlerinin ve tüketim pazarlarının odak noktalarındaki borsalar içinde toptan ticaret yapan burjuvazi,büyük yerleşim bölgelerinde de menkul kıymetler borsasını faal olarak işleterek,şirketlerinin hisse senet ve tahvillerini de satmak suretiyle,hem büyük kazançlar sağlamış ve hem de kolonilere yönelen önemli anonim şirketleri kurmak için gerekli olan sermaye birikimine kavuşmuştur.

Koloni bölgelerini ve ticaret merkezlerini kendi aralarında paylaşan burjuvazi,bu büyük anonim şirketler sayesinde deniz aşırı ülkelerin kaynaklarını işleterek kolonize etmek,dünya ölçeğinde gerçekleştirdiği ticaretini faal kılmak için gerekli olan sermaye birikimini,

---

hayat uslûbuna rasyonel şekilde hâkim olunmasını;dünyanın güzelliklerine,sanata veya her hangi bir kimsenin kendisine özgü (karamsar) ruh hallerine veya duygusallıklarına kişinin kendisini kaptırmasından kaçınılmasını talep etmiştir.Dünyevi asketikismin aşikâr ve değişmez tarzdaki gayesi,bütünüyle hayat örneğinin disipline edilmesi ve yöntemli teşkilâtlandırılmasıdır.Dünyevi asketikism,tipik olarak "meslek erbabı" ile tasvir edildiğinden,rasyonel teşkilâtlanma ve sosyal ilişkilerin kurumsallaşması bütünlüğünün sonuçlarıdır.:Protestanlığın dünyevi asketikismi,ilk olarak, kapitalistliğe ait bir hâli ortaya çıkarmakla;özellikle daha dindar ve ahlâkî bakımdan da çok katı kimseler için işlerinde meslekileşmelerinin yolunu açmıştır.Hepsinden ziyade,protestanlık,işteki başarıyı,hayatın rasyonel usulünün bir semeresi olarak yorumlamıştır."
Max Weber : The Sociology of Religion syf:177,181,181-182,220

hisse senetleri satışları yoluyla,aslında ticaretle pek bir alakâsı olmayan kimselerin çömleklerinde sakladıkları küçük,önemsiz sayılan tasarruflarını kendi işlerinde kullanmış,büyük kazançlar sağlamıştır. Kilise gelirlerini iltizam etmekten,manastırların mal varlıklarını toptan satın almalara kadar varan işlerden büyük spekülâtif kazançlar temin eden burjuvazi,özellikle de faiz karşılığı verdiği kredilerden elde etmiş olduğu kaynakları sermaye birikimine aktarmakta büyük hüner göstermiştir.

4-Burjuva Sınıfının Toplumsal İlişkileri :

Burjuva sınıfının toplumsal ilişkilerinin,yine,yaşama tarzının esasını teşkil eden protestan asketikliğin sınırları dahilinde gerçekleşmiş olduğunu;Tanrı takdisinin bir işareti olarak değerlendirilen ve maksada yönelik davranışında rasyonellik ile kişinin kendisine olan hâkimiyetinin bir sonucu sayılan başarının,bireyin çevresinde kazandığı saygınlığın temeli sayıldığını bilhassa vurgulayan M.Weber; şahsın yeteneklerini geliştiren ve kendisine olan özgüveni açığa çıkaran bu başarı azmiyle kazanılan toplumsal saygınlığın kaybedilmesi endişesinin,orta çağın evrensel kilise birliğinin kendisini o her şeyin üstünde kılan otoritesiyle kurmayı denediği bütün cebri baskı yöntemlerinden daha da etkili olduğunu savunarak;reformla birlikte dinî inancın azalmadığını,tam tersine,kilise vasıtasıyla uygulanmaya çalışılan dış baskının geçerliliğini kaybetmesi sonucunda,bireysel özgürlüğü de beraberinde getiren içsel kontrolü davranışlara hâkim kıldığını vurgulamıştır.

Böylece,bir protestan için yegâne bireysel çıkarın,kazançla özdeşleşen başarı ölçüsü üzerine kurulmuş olan toplumsalsaygınlığa erişilmesi ve korunması olduğunu;zira,ancak başarılı olduğu ve toplumsal statüsünü yükselttiği takdirde mukâdderatındaki seçilmişliğini hissedebilen ve çevresine de Tanrı'nın seçkin kullarından olduğunu ispatlayabilen müteşebbis burjuvanın bu bireysel güdüsünün,doğrudan protestan ahlâğını ifade ettiğini açıklayan Max Weber,

> "Teknik ve ekonomik organizasyon sahasındaki bu rasyonelleşme süreci,hiç kuşkusuz,modern burjuva toplumunun yaşam idealleri-nin önemli bir kısmını tayin eder.İnsanlığa maddî malları tedarik etmek için kullanılan rasyonel organizasyonun hizmetindeki emeği,şüphesiz,kapitalist ruhun temsilcilerine yaşam uğraşılarının en önemli maksatlarından biri haline getirmiştir..Bireysel kapitalist bir ekonominin temel karakteristiklerinden birisi de,keskin hesaplama temeli üzerine kurulan rasyonelleşmenin,basiretle ve ihtiyatlılıkla ekonomik başa-

../..

> rıya doğrudan yöneltmesi;kıt kânaat geçinerek var olan köylüye,lonca esnafının geleneksel ayrıcalıklarına ve politik fırsatlar ile irrasyonel spekülasyonlara yönelen maceracı kapitalizme tam manasıyla karşıdır." (95)

demekle;asketik protestan mezheplerinin zorunlu kıldığı bu ussal yaşama biçiminin,rasyonel eylem tipini uygulayarak var olan burjuva sınıfının bireyci ahlâkını,çıkarcı ekonomik güdülerini meşru ve hatta mukaddes kıldığını özellikle vurgulamıştır.

Rasyonel yaşama biçiminin dinî bir sâikle benimsenerek gerçekleşen bu yeni değer yönelmesinde,sadece geleneksellik terk edilmemiş;amaçlar arasında seçim yapma anlamındaki rasyonel ekonomik fiilde, kullanılacak ya da bu değişik amaçların gerçekleşmesiyle elde edilecek araçların seçimi esas alınmak suretiyle,ekonominin rasyonel organizasyonu öncelik kazanmıştır.Seçilen amaca göre yönlendirilen ekonomik fiilde,belirlenen maksada en uygun araçların kullanılmasını yasallaştıran rasyonel piyasa düzenlemesindeki ussallığın kapsamı,akit yapma özgürlüğüne ve pazarlanabilir malın çokluğuna bağlıdır.Ancak,pazarın her türlü geleneksel bağlılıklardan sıyrılarak,feodal düzenlemelerin de dışına çıkarak biçimsel bir ussallığa kavuşması için;sadece batıda ortaya çıkan paraya dayalı olarak yapılan rasyonel hesap tarzının bir sermaye muhasebesi haline dönüşerek;var olan ya da beklenilen pazar durumuna en uygun düşen üretim hedefinin gerçekleştirilmesinde kullanılan araçların değerlendirmesinin yapılması yoluyla teşebbüsün sürekli denetim altında tutulmasını gerektirir.

Şahısların hür iradelerini en iyi şekilde hâkim kılan özgürce yapılmış sözleşmeler veya varılan mutabakâtlar yoluyla işleyen rasyonel piyasa ekonomisinde;sermaye muhasebesi,teşebbüslerin çıkar çatışması sonunda oluşan fiyat olanaklarına ve değişik çıkarlar arasındaki uzlaşmalara göre gelişerek,kazançlılığın en ussal hesaplama şekli halini almıştır.Serbest şekilde belirlenen akitler veya özgürce varılan uzlaşmalar yoluyla gerçekleşen toplumsal ilişkilerde,değişim amacıyla piyasada rekâbet eden insanların daha fazla pay alabilmek için birbirleriyle giriştikleri mücadeleleri,paraya dayanan rasyonel sermaye muhasebesinin temelini teşkil ettiğinden;bu rekâbet ortamında, teşebbüsünü sürekli denetim altında tutabilen,üretim için temel girdi maddelerine sahip bulunan kişilerin,maddî mülkler üstündeki tasarruf hakkını sürekli genişletmelerinin sonucunda;piyasa koşullarını kendi leyhlerine işleterek,yeterince mülkü olmayanları rekâbetten dışlatır,

---

95-Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:75-76 , 76

kârlı iş fırsatlarına sadece kendisi yönelmek isteyerek fiyat savaşındaki gücünü arttırır.Kişisel çıkara göre işleyen toplumsal etkinliğin en rasyonel düzenlemesi demek olan serbest piyasada,menkûl veya gayrî menkûl şeklindeki maddî servetini yatırım sermayesi haline dönüştürerek,rasyonel teknolojiyi sürekli üretim faaliyetine uyarlayan bir kimse,ancak ayakta kalabilir.

Böylece,geliştirdiği üretim araçları,sayıca çok fazla miktardaki işçilerin hep birlikte ve vardiyalar halinde istihdamını zorunlu kılarak;teknik faktörler olarak güç kaynağının,birleştirilmiş bir denetim altında tuttuğu benzer türdeki pek çok işin aynı anda yapılmasını sağlamasıyla kurulan rasyonel bir işletmede;birbirini izleyen ve bütünleyen işin bütün süreçlerini sürekli gözetim ve denetim altında tutmasıyla teknik bakımdan erişilen rasyonel organizasyonunda;üretim araçları ve hammaddeler üzerine kurulan birleşik denetimin,emeğin katı bir disiplin altına alınmasının sonucunda ürünlerin niteliğinde bir standartlaşmaya gidilmesi;zaten,teknikî olarak,organize edilmiş bir grup halindeki işçileri üretim araçlarının mülkiyetinden ayrı kılmaktadır.Teşebbüsün rasyonel organizasyonunun teknikî özelliklerinin bir gereği olarak örgütlenmiş bir grup halindeki işçilerin üretim araçlarından yoksun kılınmalarıyla başlayan,burjuva sınıfının özgür iş gücünü üretim faaliyetinde bir ücret karşılığında sahiplenilerek istihdam etmesine,ilk olarak sadece batıda görülen ve 16.yüzyıldan itibaren genişleyerek ilerleyen piyasa sistemiyle tanımlanan bir ekonomide rastlanıldığını açıklayan M.Weber;bir taraftan özel pazar durumlarına yönelen katı yönetim biçiminin olağan üstü teknik özellikleri ve fiilî zaruretiyle,diğer taraftan ise,toplumdaki güç ilişkilerinin yapısı dolayısıyla;yönetimin işçileri seçme ve kullanma tarzının üzerinde yoğun bir denetim yetkisinin olmasıyla,daha yüksek bir ekonomik rasyonellik seviyesine erişildiğini savunmuştur.

Rasyonel teknolojiyi sürekli üretim yapısına uyarlamakla kalmayan,bununla birlikte özellikle de teşebbüsün tüm kaynakları üzerinde sınırsız bir denetim hakkını elinde bulundurarak,iş hayatında tecrübeli davranışları ve ussal kararlarıyla çevresine büyük bir güven telkin eden müteşebbis burjuvanın üstün bir kredi saygınlığına eriştiğini belirterek,tüm piyasa kazançlarını kendi tekeline aldığını açıklamıştır.Bütün ekonomik kaynakların müteşebbis burjuva kesimi tarafından sahiplenilmesini kolaylaştıran fonksiyonuyla sermaye muhasebesi, teşebbüsün teknik ve ticarî sırlarının korunmasını daima mümkün kılarak riskli işlerde sağladığı avantajla;mülk sahipliğinin verdiği güçle, emek piyasasında burjuvaziyi işçi grubuna karşı kesin olarak üstün

kılmıştır. Ayrıca, özgür işgücünün ve üretim araçlarının rasyonel bir teşebbüsün idaresi altında müteşebbis burjuvazi tarafından bir araya getirilerek istihdamının çok sıkı bir disiplini de beraberinde getirmiş olmasını, emeğin sahiplenilmesini zorunlu kılan bir diğer önemli sebep olarak görmüştür.

Burjuva sınıfının en önemli toplumsal ilişkisi olarak ve çevresinde kendi toplumsal saygınlığını teşkil eden başarısının fiili durumundaki rasyonel teşebbüsünde özgür emeği istihdam etmesinde biçimlendirici bir rol atfettiği rasyonel bürokrasinin; işletmedeki ilişkileri kişisellikten arındırarak tekdüzeliğe indirgemesinin sonucunda ortaya çıkan kurallara bağlılığın bütün görev ile yetki alanlarını belirlediğini savunmuştur. Müteşebbis burjuvazinin geliştirdiği rasyonel teşebbüsle birlikte, loncalardaki karşılıklı saygı ve bağlılığa dayanan kişisel ilişkiler tamamıyla ortadan kalkarak; yerine, ussal kurallar ve davranış normlarını hâkim kılan rasyonel bürokrasinin rutinleşmiş işleyişinin biçimlendirdiği; sadece görevleri kapsamında yetişmiş, atandığı statüsünden beklenilen rolleri üstlenmiş bir insan tipini yaratmasıyla; tüm ilişkilere resmî bir nitelik kazandırarak, yasal bir temel üzerine dayandırılmış olan ve kişisel olmayan bir düzene bağımlı kalınmasının sonucunda; bütün fiiller önceden ussal olarak belirlenmiş kurallar çerçevesinde yönetilerek, bir tür hayatının güvencesi konumuna getirilen memurun resmî görev statüsü daima yüceltilmiştir.

C-MAX WEBER'İN SOSYOLOJİSİNDE BURJUVA SINIFININ TEŞEKKÜLÜ :

Burjuva sınıfının teşekkülünü,doğrudan belli bir faaliyet tipinin meşrulaşarak genelleşmesinin sonucunda ortaya çıkan ekonomik güç dağılımıyla gerçekleşen gruplaşmalar halindeki fertlerin pazardaki şansları anlamında yorumlayan M.Weber;burjuva faaliyet tipinin meşrulaşarak genelleşmesini de,karizmatik bir fonksiyona muktedir bulunan ferdiyetlerin,başlangıçta var olan kültürel yapının ve zihniyet dünyasının dışında,fakat kendi iç âlemlerinde yarattıkları veya sonradan kuramsallaştırılan tek ideal tipi,çevresindeki insanlara da aktararak benimsetme kâbiliyeti sayesinde,kişilerin belli bir faaliyet tipine bağlanmaları şeklinde açıklamıştır.

Kişilerin,belli bir faaliyet tipine bağlanarak karizmatik nedenselliği bireysel motifler şekliyle anlayabilmesi de;duygusal bir sâikle,şahsî etkilenmeler veya taklit yoluyla,fakat gelip geçici özentiler dışında,fertlerin toplum içinde rasyonel hareket etmeyi esas alan üstün insanların karakterize ettikleri,yani karizmatik fonksiyona muktedir bulunan bu ender şahsiyetlerin sistemleştirdikleri düşünce tarzını,değer yargılarını,tavırlarını ve davranış biçimlerini doğru olarak kabul etmelerinin sonucunda sadakâtle bağlanarak,aynen uygulamalarına bağlıdır.Böylece,dindeki rasyonelleşme zihniyetinin fiiliyata intikâl etmesinin sonucunda,toplumun temeli olarak gördüğü kültürel yapı bir bütün olarak irrasyonel muhtevasını terk etmiş;karizmatik fonksiyona muktedir bulunan ferdiyetlerin,kişilerde bireysel motifleri uyandırarak,kendileriyle karakterize edilen belli bir faaliyet tipine içten bağlanılmasıyla,davranış tarzı değişmiş,tavırlar farklılaşmış, ve nihayet temelde irrasyonellikten rasyonelliğe doğru bir bütün halinde geçiş gerçekleşmiştir.

Yine de,bir mezhebin vaad ile amaçlarının belli bir tabakanın faaliyetleriyle ve beklentileriyle uyum içinde olması gerektiğinin önemi üzerinde duran M.Weber;toplumsal sınıflardaki köklü değişikliklerin dinî anlayışta da önemli farklılaşmalara neden olduğunu kabul etmekle birlikte;esasta,dinî tefsir anlamındaki farklılaşmanın uzun dönemde toplumun tabakalaşma yapısına,yani ekonomik güç dağılımına, faaliyet tiplerine,kısaca insanların hayat üslûplarına önemli etkilerde bulunduğunu savunmuştur.Dinin,ekonomik hayat üzerindeki bu etkisi, intikâl ettirilen geleneksel bir tipteki faaliyeti sürekli kılmak suretiyle kendi irrasyonel muhtevasını korumak isterken çok daha belirgindir :

"Mübadele usulüyle alış verişe dayanan bir ekonominin her türlü iktisadî rasyonelleşmesi,dinî hukuğun hâkimiyetiyle desteklenen ânaneler üzerinde dirençkırıcı bir tesirde bulunur.Sadece bu sebep yüzünden,rasyonel kazanç takibinin tipik hedefi sayılan para peşinde koşma,dinî bakımdan şüphe doludur."(96)

Başlangıçta,dinin,tabakaların sınıf çıkarlarıyla uyumlu bir muhtevayla doğduğu görüşünü benimseyen M.Weber;ekonomik sınıfın baskısı altında şekillenen,dinin telkin etmiş olduğu amaç ve vaadlerinin, bir sonraki kuşak tarafından her şeyin temeli anlamında yeniden yorumlandığını savunmuştur.Artık,o yeni yorumların dinsel ihtiyaçlara uygun bir özellik taşıdığını,zira ikinci kuşak tarafından diğer ilgi alanlarının meşruluğuna hep bu dinî muhtevayla tutarlı olması halinde cevaz verildiğini açıklayan M.Weber'e göre;burjuva sınıfının teşekkülü,dindeki irrasyonellikten rasyonelliğe kayış sonucunda,yani katolik asketikisminden kopularak kalvinist asketikisminin(97) topluma hâkim olma-

---

96-Max Weber : The Sociology of Religion syf:216

97-"Fakat,sistematik ve meşru bir yolda kazanılmış olan servet;kalvinist,baptist,quakers,pietist reformcular ve metodistler gibi protestan asketik gruplar arasında,ilâhî lütuf ve ihsan durumunun daima onaylanmış tek işaretidir.İnsanın bu durumlarda,servet ve diğer dünyevi malları kazandıktan sonra dinî bir vecibeymişcesine kati olarak reddetme mefhumuyla kuşkusuz ilgilenmekteyiz..Kalvinizmin ekonomik tesirlerinden en fazla dikkate değer olanı,geleneksel tarzdaki hayrı ortadan kaldırmış olmasıdır.İlk olarak,çeşitli şekillerdeki sadakayı yapısından attı.Birinci adım olarak,son zamanlardaki orta çağ kilisesindeki piskoposluk servetinin dağıtılmak üzere önceden tespit edilen kuralların tavsiyesiyle ve orta çağ hastanesinin kurumuyla hayır toplanmasının sistemleştirilmesine karşı çıkıldığından emin olabilirsiniz..Çeşitli şekillerdeki sadaka mefhumu,bir Hâsenât olarak,hristiyanlıktaki önemini hâlâ devam ettirmekteydi.Ahlâkî dinlerin sayısız hayır işleriyle uğraşan müesseseleri,uygulamada dilenciliğin yaratılmasını ve doğrudan beslenilmesini beraberinde getirmiş;bu anlamda hayır kurumları tamamen dikkâti çeken ayiniyle merhamete bir mânâ verilmesine vesile olmuşlardır..Kalvinizm,bütün bunlara bir son verdi;özellikle de, dilenciliğe sevk eden,kâr gayesi taşımayan yardımseverliğe karşı kesin tavrını takındı..Kalvinizmde,hiç keşfolunamayan Tanrı,eşitsiz servet şeklindeki lütuf ve ihsanını dağıtmak için çok iyi sebeplere mâliktir.Kalvinizm,bir insanın münhasıran kendi meslekî çalışmasıyla kendi kendisinin seçilmişliğini ispatlaması zannının önem ve baskısına kesinlikle son vermez.Bu sebeple,dilencilik yeminiyle yalvaran kişi,kardeşlik sevgisinin belli davranışlarını ihlâl ettiğinden,dilencilik açıkça lânetlenmiştir.Bütün protestan vaizlerinin,bir şahsın kâbiliyetli olduğu işi yapmayıp aylak durmasının, boş gezmesinin kaçınılmaz bir şekilde kendi hatasından kaynaklandığını farz ederek bir usûl takip etmeleri çok mühimdir.Fakat kalvinizm,yetim ve sakatlar gibi çalışamayan kimseler için hayrın sistemleştirilerek teşekkül ettirilmesinin Tanrı şanını daha da büyüteceği tarzında bir intiba uyandırmıştır..Fakirlerle,sadece tembellik hevesinin kırılması gayesine yöneltmek için ilgilenilmiştir.Bu gaye,İngiliz püritanlarının sosyal refah proğramlarında her yönüy-

../..

sıyla,burjuvaziyi karakterize eden faaliyet tipinin genelleşmesi yoluyla içten gerçekleşmiştir.Bu nedenle Max Weber,protestanlıktan önce burjuvazinin ve faaliyet tipinin bulunmadığını savunmamış[98] ;kalvinizmin amaç ve vaadlerine giden dinî çağrının,burjuva sınıfının ekonomik çabalarıyla tutarlılığını belirtmiş;fakat özellikle de kültürel

---

le görülmektedir..Hayırseverliğin dinî mânâsı bertaraf edileceğinden veya karşıt anlamdaki şekline bile dönüşeceğinden,hayır işleri mutlaka rasyonelleşmiş 'teşebbüs' haline gelecektir.Bu durum, aralarında uygunluk bulunan asketik ve rasyonelleşmiş dinler için geçerlidir."
Max Weber : The Sociology of Religion syf:148,220-221

98-"Kapitalizm ve hususile kapitalist zihniyet puritanismden daha eskidir ve diğer katolik protestan memleketlerde de ufak tefek farklarla beraber inkişaf etmiştir.Puriten memleketler zaman itibarile kapitalizmin tekâmül tarihine daha geç dahil olmakla beraber,diğer mezheplere mensup memleketleri geride bırakmışlardır.Şu kadar ki, kapitalist inkişafı hususile teşvik eden ve hatta ifrada kadar götürmüş olan mezhep ancak puritanism idi.Katolik ve Luther mezhepleri ise bazı bakımlardan kapitalist inkişafa daha ziyade mani olmak istidadını göstermişlerdir,fakat bu inkişaf nihayet ufak tefek değişikliklerle beraber her yerde tutunmaya ve yerleşmeye muvafak olmuştur.Diğer taraftan kapitalizmin inkişafı katolik ve Lutherci memleketlerde puriten ülkelere nazaran büsbütün farklı denebilecek bir insan tipini ve zihniyet tarzını ortaya çıkarmıştır..Bundan başka gerek katoliklikte ve gerek Luthercilikte kapitalizm hoş görülmesi için icap eden tevil imkânları aranmış ve bulunmuştur. Fakat bu,ehemmiyet itibarıyla ikinci derecede kalmış olan bir hadisedir;hakikâtte kapitalizm,katolik ve Luther mezheplerinin cari olduğu kültür sahalarında daha yavaş inkişaf edebilmiş ve farklı şekiller ortaya koymuştur.Kapitalizmi meydana getiren âmilin püritanism olduğunu zannetmek,fikrimizce Max Weber'i yanlış anlamak olur;esasen böyle bir iddianın fikir tarihi bakımından kabulüne de imkân yoktur.Kapitalizm,biraz yukarıda söylediğimiz gibi,garp kültürünün umumiyetle rasyonelleşmesi yolunda daha çok evvel ve daha geniş bir plân üzerinde ortaya çıkmıştır.Muhtelif mezhepleri kapitalizme yakınlıkları bakımından gözden geçirecek olursak,Luthercilığin bu yakınlıktan katoliklikten daha ileri bulunduğunu ve içlerinde kapitalizme en ziyade yaklaşabilen mezhebin püritanizm olduğunu anlarız.Mamafih,bu kültür sahaları kapitalizmle az çok yakın bir münasebet tesis etmişlerdir;bu münasebetler birbirlerine tabiaten benzemekle beraber,aralarında karakteristik vasıfları itibarile bazı farklar mevcuttur.Bu itibarla kapitalizme bilfiil hız vermiş olan âmili Luther ve katolik mezheplerinde değil,ancak puritanizmde aramak lâzımgelir.Fakat bu bakımdan püritanizmi de ancak diğer tarihî âmillere sonradan katılmış hızlandırıcı bir kuvvet mânasında almak mümkün olabilir;zira kapitalizmi asıl ortaya çıkarmış olan âmil her üç mezhebin de dışında kalmaktadır.Fakat Max Weber meseleyi ilk defa calvinist ahlâk ile kapitalist zihniyet arasında illiyet münasebeti bakımından mübalâğalı bir tarzda ileri sürdüğünden bu iddia kendi kusuru olmayarak yanlış anlaşılmış ve M.Weber'in güya kalvinismi kapitalismin babası olarak göstermek istediği zehabı hasıl olmuştur.Esasen Max Weber de,Ernst Troeltsch'in dediği gibi,kalvinizmin Cenevre'deki ilk iptidai şekliyle doğdoğrudan doğruya müessir olmadığını,bilâkis böyle bir tesiri ancak daha sonraları püriten kalvinizmin doğurmuş olduğunu belirtmiştir."
Alexander RÜSTOW : İktisat Tarihinde Mezhep Meseleleri
Çev.Sabri F. ÜLGENER İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası cilt:3 (3-4)
syf:405-407

temelin irrasyonellikten rasyonelliğe geçişle protestanlığın belirleyici etkisine dikkatleri çekerek,bunun,burjuvaziyi karakterize eden bir faaliyet şekli olan rasyonel sâiklerle kazanç emelinin bütün toplumu intikâl etmesinin önemi üzerinde durmuştur.

1-Kalvinist Asketikismle Rasyonelleşme :

Toplumun kültürel temelindeki rasyonelleşmenin,Jean Calvin'-in (1509-1564) kadercilik inancına dayanan asketik öğretisiyle özellikleri açıklanan dindeki rasyonelleşme ile başladığını savunan M.Weber; böylece,kalvinizmle sosyal faaliyetlerin anlam bağını ve iktisadî davranışların da motivasyonunu teşkil eden bir ideal tipin yaratıldığını kuramsal olarak öne sürmüştür:

"Hiç kuşkusuz,sunulan bu dinî fikirlerde,tarihî seyrinde en mükemmel haline nadiren rastlanılabilen,sadece ideal tiplerle açıklığa kavuşturulan kalıplar yoluyla ilerleyebiliriz.Zira,tarihî gerçekliğin kesin sınırlarının tazvir edilmesinin imkânsızlığı nedeniyle,yalnızca kavramsallaştırılan dinî fikirlerin en uyumlu ve en mantıklı biçimlerinin araştırmasını yapmak suretiyle özel önemlerini anlamayı ümit edebiliriz.Artık bir inanç haline gelen kalvinizm;Hollanda,İngiltere ve Fransa gibi en yüksek gelişmenin olduğu ülkelerde,16. ve 17. asırlarda görülen büyük politik ve kültürel çatışmaların odak noktasıydı. Kadercilik öğretisi,o sıralar ve genel olarak günümüzde bile kalvinist akidenin en dikkâte değer bir özelliğiydi..Bu gün bile her okumuş insan tarafından bilinmesi uzak bir ihtimâl olan kadercilik öğretisini ele almadan geçemeyiz.Kadercilik öğretisini,en iyi,hiç bir kiliseye bağlı olmayanların ve baptistlerin amentüsü şeklinde açıkça tekrarlanmış olunan 1647 Westminster imânının güvenilir kelimelerinin muhtevasından öğrenebiliriz..Tanrı'nın takdiriyle,Kendi şanının tezahürü uğruna,bazı insanlar ve melekler sonsuz hayatla mukadder kılınmış ve diğerlerine ise sonsuz ölüm yazılmıştır.İnsana mukadder kıldığı hayatı, Tanrı daha dünyayı kurmadan önce,kendi sonsuz ve değişmez niyetiyle, gizli maksadının ve mükemmel keyfinin iradesine göre..sadece kendi şanının inayeti için..yazmıştır.

Bütün yaratıkların içinde insanların sadece küçük bir kısmının,yalnızca Tanrı'nın şanına ve haşmetine araç olması anlamında, sonsuz Lütfu için seçilmiş olduğu gerçeği,şüphesiz Calvin için de muhtemeldi.Sadece Tanrı'nın kendisi hür olduğundan,hiç bir yasaya bağlı kalmadığının idrak edilmesinden bu yana;Tanrı'nın müstakil

hükmüne adaletin dünyevi ölçülerini uygulamak,anlamsız olduğu kadar Haşmetini de tahkir etmek demektir..Bizim bildiğimiz,yalnızca,insanlığın bir kısmının himaye görmüş,kalanının ise lânetlenmiş olarak kalacağıdır.Beşerî hüner veya günahkârlığa,bu kısmetinde kısmen de olsa bir rol atfedilmesi;ezelden beri bir karara bağlanmış Tanrı'nın mutlak hür iradesini,beşerî tesir yoluyla değişmeye mecbur etmek gibi imkânsız bir aykırılığa düşmek demektir..Gerçek bir püriten,mezara defnedilirken dahi dinsel ayinin bütün alâmetlerini tamamıyla red etmiş;bâtıl itikâde ve kurtuluş üzerine büyüsel ve kutsal güçlerin tesir ettiğini hiç güvenmediğini gstermek için de,ihtiyatlılıkla,en yakınlarını ve en değerlilerini,ilâhisiz ve ayinsiz olarak defnetmiştir.Zira,Tanrı'nın lânetlemeye niyetlendiği kimseler için,O'nun lütfuna nail olmayı sağlayan büyüsel bir araç olmadığı gibi,başka her hangi bir araç da yoktur..Her inanan,eninde sonunda "Ben,seçilmişlerden birimiyim ve lütfa nail olduğumdan nasıl emin olabilirim?" şeklinde bir soruya yönelecek ve bütün diğer ilgilerini terk edecektir.Calvin'in kendisi için,bu,bir sorun değildi.Calvin,kendisinin Tanrı'nın bir aracı olarak seçilmiş bulunduğunu hissettiğinden,kendi kurtuluşundan zaten emindi.

Lüther'in günahkârlıktan kurtulamayan kimselerin kendilerini Tanrı'ya teslim etmeleri halinde Lütfu vaad ettiği tövbekâr imanlarındaki alçakgönüllülüğün yerine;kapitalizmin kahramanlık çağından günümüze kadar gelen örneklerinin soyutlandığı katı püriten tüccarların arasında kendine güvenen azizlerin yetişmelerini yeniden keşfedebiliriz.Diğer taraftan,bu kendine güveni elde etmek için mücadeleli dünyevi faaliyet en uygun bir araç olarak sürekli telkin olunmuştur.Zira, sadece meslekî faaliyet dinî şüpheleri tamamıyla dağıtır ve lütfun kesinliğini temin eder..Azizin hayatı,sadece bir maksadın,ilâhî kurtuluşun üstünlüğüne yönelik olmasına rağmen;kesinlikle bu sebebe dayanarak,bu dünyada tam anlamıyla rasyonelleşti ve Tanrı'nın şanını dünya üzerinde arttırmaya hizmet etmek suretiyle tamamıyla hâkim oldu..Asketikismin her rasyonel tipine benzer olarak puriten de,özellikle duygulara karşı durmayı öğreterek,bir kimseyi,değişmeyen güdülerini sürdürmeyi ve davranmayı muktedir kılmaya çalışarak;kavramın psikolojik anlamdaki bu biçimselliğinde,kişiye bir şahsiyet kazandırmaya gayret sarf etti."(99)

Nitekim,bu ideal tip vasıtasıyla,kalvinist öğretilerin telkin ettiği hayat tarzı,bir önceki kültürel yapının normları tarafından red edilen ve günah sayılarak men edilen belli bir faaliyet tipini

---

99-Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:98,99,103,105,106,110,111-112,118,119

meşrulaştırmıştır.Bu sebeple,yaşama tarzının içeriğini teşkil eden kalvinist asketik inancı,sadece söz konusu bu ideal tipin benimsenerek halka intikâli vasıtasıyla maksada yönelik kazanç fiilinin anlam bağını ifade ederek sürekli kazanç takibini meşrulaştırmamış;bununla birlikte,toplumsal yapının şekillenmesini ve iktisadî organizasyonun oluşumunu sağlayan sosyal faaliyetlerin,gerçekleşen bu değer yönelmesine uygun olarak yeni bir içerik kazanmasında fonksiyonel bir rol de oynamıştır.Bütün iktisat ahlâkının ve ekonomik faaliyetlerin başlangıcı, babalarından kendilerine intikâl eden ticarî faaliyetin ve bunun dinî tefsirinin,ideal tip olarak benimsedikleri kuramsal şahsiyetin kendi değer yargılarını şekillendirerek özdeşleştirmesi neticesinde kutsal bir hâle gelmesiyle ortaya çıkmış;ticarî ve endüstriyel faaliyetlerin dinî tefekkürün sosyal hayattaki mücerret sahaları ve zaruri tezahürleri tarzında bir inancın toplumda yayılmasıyla da ilişkileri kurumsallaştırmıştır.(100)

100-"..kişisel olmayan ve ekonomik bakımdan rasyonelleşmiş (ahlâkî yönüyle irrasyonel olması sebebiyle) karakterdeki saf ticari ilişkiler;hiç de açıkça ifade edilmemesine rağmen,ahlâkî dinlerin çok güçlü tesiri altındadır.Hatta,bütünüyle köleliği ihtiva etse bile, insanın insanla olan her tür şahsî ilişkisi ahlâkî yargıların buyruğu altına girmekte ve ahlâkî olarak tanzim edilmektedir.İlişkilerin yapıları iştirak edenlerin bireysel isteklerine bağlı olduğu,hayırseverlik faziletinin tezahürleriuğruna böyle rasyonel ilişkiler feda edildiği için,bu doğrudur.Fakat,ekonomik yapının rasyonel farklılaşmasının ters orantılı seviyesiyle uygulanılan şahsî kontrolündeki,ekonomik bakımdan rasyonelleştirilen ilişkiler sahasında durum böyle değildir.Uygulamada veya prensipte dahi, bankadan faiz karşılığı borç alış verişinden ele geçirilen ipotekli alacak rehini olarak,tasarruf sahipleri ve faizle borç veren banka ipotekleri arasında veya devlet bonosu sahibi ile vergi ödeyen bir vatandaş arasında ortaya çıkan ilişkileri devam ettirici hiç bir düzenlemenin olması mümkün değildi.Hissedarlar ve fabrika işçileri arasında,tütün ithalâtçıları ile yabancı çiftlik işçileri arasında,ve sanayicilerin mülkiyetindeki fabrika veya kurum arazilerinde toprağın harfiyatından çıkarılan hammaddeleri kullanan sanayiciler ile madenciler arasında ortaya çıkan ilişkileri devam ettirici hiç bir düzenleme getirilememiştir.Sosyal kurumlara dayanan bir ekonominin maddî inkişafı,genel olarak kendi nesnel kurallarını takip eden piyasa ilişkilerinden kaynaklanır; piyasa kurallarına karşı bir serkeşlik,ekonomik başarısızlığı getirerek,uzun dönemde ekonomik çöküşe neden olur.Ekonomik bir yapının rasyonelleştirilmesi,tam olarak tartıştığımız anlamdaki maddîleşme süreçlerini de daima beraberinde getirmiş;özel şahıslara hayırsever yakarışları vasıtasıyla,nesnel rasyonel iş fiillerinin evrensel kontrolünü imkânsız kılmıştır.Kapitalizmin işlevsel bir hâle getirdiği maddî dünyası,böyle hayırsever bir yönelmeye tahammül etmemeyi kesinlikle belirtir.Kapitalist ekonomi dünyasının bu rasyonelleşmesinde,sadece belirli şahısların itaatsizliklerine ve güvensizliklerine karşı dinî hayırseverliğin icapları çökmemiş,bütün sistemlerde vukuu bulan,fakat hakikâtte kendi anlamını tamamen kaybetmiştir.Dinî ahlâklar,aslî dinsel ahlâkî normlarda bile kişinin iradesine bırakmayan temel muhakemeleri gereği, kişisel ilişkilerin olmadığı bir dünyaya karşı çıkmışlardır.Bu

../..

Kapitalist çağın temel ayırt edici özelliği,geçmiş dönemlerin zayıf belirtilerinden çok farklı bir şekilde,kâr gayesine rasyonel hareket tarzıyla ulaşma biçimini ihtiva eden çok güçlü bir iktisat ahlâkının ortaya çıkmış olmasıdır.(101) Yalnız başlangıçta,kapitalist iktisat ahlâğı veya kapitalist ferdin motivasyonu,sadece ticarî faaliyetleri kapsamakla beraber;ilimdeki gelişmeler,uygun coğrafî ve beşerî yapının yanısıra,teknikteki buluşların en kısa zamanda üretim sürecine uyarlanması sonunda kâr gayesine rasyonel kararlarla ulaşma emeli beynelminel bir saik olarak benimsenmiştir.Burjuvazinin,kapitalist faaliyet tipine bağlanmasının nedeni anlamındaki bu motivasyonu,sanayiye kendiliğinden hâkim olmuş;rasyonel düşünme,en az riskle alternatif seçimler özündeki kararlar alarak uygulama,kapitalist şahsiyetin en belirgin karakteri haline gelmiştir.Ancak,metodik olarak tasarlanan kazanç hedeflerine seçilen araçların rasyonel kullanılmasıyla ulaşılması anlamındaki kapitalist faaliyet tipinin toplum içinde genelleşerek burjuvazinin yükselebilmesi;her şeyden önce,kazanca yönelik çalışma hayatını red ederek münzevi kapanışın faziletlerine kendisini adayan,toplumun irrasyonel temelini karakterize eden katolik asketikisminin nüfuzunun kırılmasına bağlıdır.Daha açık bir deyimle,ücret ve

---

sebeple,papazlar daima,ananeliğin rollerinin değişmesini ilginç bulmuşlar ve onunla ilgilenmişler;bağlılığın şahsî olmayan ilişkilerine karşı patrikliği muhafaza etmişlerdir..Daha fazla dinî tefekkür,prensipte kendi karşıtının ekonomik rasyonalizm olduğunun farkındadır, dinin virtüözleri dünyayı reddetmeye,özellikle de dünyanın ekonomik fiillerini defetmeye daha meyyaldirler."
Max Weber : The Sociology of Religion syf:216-217

101-"Bu çağda keşiş,rasyonel yaşayan,metodik olarak çalışan ve rasyonel anlamdaki bir hedefe,yani gelecekteki hayatına yönelen bir insandı.Dua etmek uğruna sadece keşiş için saatin kongu çalar ve gün saatlere taksim edilirdi.Manastır cemaatinin ekonomik hayatı, daima rasyoneldi..Reform bu sisteme kati bir şekilde nüfuz etmiştir..Uhrevi asketikism sona ermiştir..Protestanlığın asketik öğretisi,dünyevi asketikisme uygun gelen bir ahlâk meydana getirmiştir..Yoksulluk gerekli değildir,ama zenginlik peşinde koşmada, insanı,pervasızca zevklere düşürerek baştan çıkarmamalıdır.Böylece,Sebastian Frank reformasyonunun ruhu, "manastır hayatından kaçma fikrine sahip olabilirsin,ama şimdi herkes kendi hayatında tam anlamıyla bir keşiş haline gelmelidir" şeklindeki kelimelerle özetlemesinde çok haklıdır..Bundan dolayı,doğruluk,dürüstlük en iyi bir yol olarak kabul edilmiş;ve böylece de,Quakerler,Baptistler,Methodistler arasında teşebbüsün,işin durmaksızın tekrar edilmesi olgusu,Tanrı'nın daima kendisini Gözettiği,Gördüğü hisiyatı üzerine kurulmuştur.Tanrıtanımaz bir günahkâr,zenginliğe giden yoldan birine girerek tevekkül edemez;onlar,ancak iş yapmak istedikleri zaman bize yönelirler;takva sahibi dindar bir kimse ise servete yönelen yolundan daima emindir."

Max Weber : General Economic History syf:365,366-367

fiyatları donduran,ticareti ve bütün ekonomik faaliyeti açıkça hor ve hâkir gören[102],ihtiyacı aşan üretimi mahallî sınırlar içinde kısıtlayan,faizi de men ederek[103] sonuçta mal-para dolaşımının yetersiz bir düzeyde gerçekleşmesine neden olan katolik iktisat ahlâkının terk edilmesini gerektirmektedir.

a-Orta Çağın Katolik Asketikisminden Kopuş :

Burjuvazinin kazanca yönelik rasyonel faaliyet tipini red eden ve toplumda irrasyonel bir kültürel temel teşekkül ettiren orta çağın evrensel kilise birliği akidesi;bütün insanların evrensel kültür bütünlüğü içinde benliklerinin eritilerek tek bir sistemin düşünce birliğinin ilâhî otoriteyle sağlanmasını;Tanrı ile insan arasında aracılık etme üstünlüğüne muktedir bulunan kilisenin doğmaları sınırlarında düşünmesine,konuşmasına ve davranmasına izin verilen kişinin bağımlılığı anlamındaki,tek tip insanla kaynaşmasının zorunlu kıldığı hoşgörüsüzlüğü ve taassubu ifade etmektedir.Orta çağ katolikliğinde, kültürleri ne olursa olsun bütün insanlara aynı kurtuluş müjdesini veren,Tanrı'nın yeryüzündeki ve göklerdeki varlık ile hâkimiyetini herkese tebliğ eden,bütün bu bilgileri de doğrudan Hz.İsa'dan edinmiş olan kilise,Tanrı tarafından seçilmiş olduğundan;cemaat halinde ilâhî kurtuluşa vesile olmak,hiç günahı barındırmayan kiliseye tam anlamıyla tâbii olmakla mümkündür.Kendisini seçilmiş halkın yerine koyan,ayinleriyle Tanrı'nın kutsallaştırmasının yegâne aracı sayan kilise;bütün insanları cemaat ruhu kalıbında imânda,düşünce ve fiilde birlik halinde davranmaya icbar eden yetkisiyle,öğretileri vahyin kudretine hâiz olan,bir Tanrı kentidir.

102-"..ticaret,şahsî veya nesnel sebepler dolayısıyla gereksiz sayılmalıdır..Spekülâtif ticaret veya bugünkü ifadesiyle aşırı kâr sağlama olgusu,bütün teferruatıyla yasaklanmıştır..Kilise hukuku,sevap ve günahlarıyla nüfuzu altına aldığı ekonomik hareketi imtihan etmekte;üretimi,tüketimi,dağıtım ve değişimi tamamıyla evrensel kilise birliği hukuğuna göre düzenlemekte;her şeyden önce,ekonomik hayat,ahlâkî düzenlemenin içinde mütalaa edilmektedir."
George O'brien : An Essay on Medieval Economic Teaching syf:151

103-"Borç veren tarafından taciz edilerek bizar gelen borçlu,taa ki canına kıyıncaya veya çocuklarını satarak köleleştirinceye kadar derin,derin üzüntüye gark olur.Bundan dolayı faiz,kilise otoriteleri tarafından yardımseverliğe,merhamete karşı işlenmiş bir günahmışcasına kınanmıştır..Aquinas,mukâbelede bulunur,borç para vermekten dolayı faiz almanın kendisi fazladan her hangi bir satılan şey olmadığı,açıkça eşitsizliğe meydan verdiği ve hele âdalete ters düştüğü için haksızlıktır..Bütün şekilleriyle faiz, yasaklanmıştır."

George O'brien : An Essay on Medieval Economic Teaching syf:171

Nitekim,peygamberle son bulan kutsal vahiyin kitaptan sonra kiliseye devredilerek Tanrı adına kanun vaz etme ve hüküm verme yetkisi tanınan,buna dayanarak cennetten arazi parsellemeye ve günahları bağışlamaya varıncaya kadar önemli ayrıcalıklarla donatıldığı katolik kilisesinin Tanrı ile insan arasındaki aracılık etme fonksiyonunun[104] bahşettiği olağanüstü güç sayesinde;insanların bütün hayatını aynı üslûpta tanzim etme ve yargılama imtiyazını elinde bulundurduğu,dolayısıyla hristiyanlığın kültürel yapı üzerinde sosyal bir işleve muktedir olduğu altın çağında kilise;bütün insanları birleştirici bağları uhrevi sâiklerle güçlü kalarak ferdiyet gücüne erişme hakkını insanın elinden almış;cemaat ruhunu güçlü kılmaktan başka hiç bir emeli olmadığından,birey olarak insanın yükselmesine,kendi kendine ferdî kararlar almasına,kısacası şahsiyetini teşekkül ettirerek,cemaat ruhunu değil de,aklını güçlü kılmasına imkân tanımamıştır.Bütün insanları, cemaat ruhuna bağlı kalarak kiliseye tâbii olmaya icbar eden,bunun

---

104-"Nerede olursa olsun,kurumsal lütuf,şu üç temel prensibi gerektirerek işler.Birincisi,ilâhî kurtuluş,lütfun idare yetkisine haiz olan özel bir kurum veya kilisedeki üyeden müstakil olarak ele geçirilemez.İkinci prensip,ilâhî lütfun taksimi,kurumun tesirli kararıyla olduğundan,rahibin şahsî karizmatik meziyetlerine bağlı değildir.Üçüncüsü,ilâhî kurtuluş ihtiyacı halindeki ferdin şahsî dinsel olan vasfı,dinî lütfun tanziminde hâkimiyeti olan kuruma göre tamamen ilgilenmeye değmez bir meseledir.Zira,ilâhî kurtuluş evrenseldir,dinî virtüözlük kabul edilebilir.Gerçekten virtüöz, diploma gerektiren bir meslek haline getirilen dinin içtenliği ve bu surette ilâhî kurtuluşlarının kesinliği hususuna şüpheyle bakar.Dinî vürtüözler,lütfun tanzimini yapan kurumsallaşmış kilisenin iktidar mevkine dayanmak yerine;kendi yardım görmemiş yetenekleriyle lütfa vasıl olmaya çalışan çabalayan,kendilerine mahsus Tanrı yolunda gitmelerini mutlaka şüpheyle karşılarlar.Bu nazariyede bütün insanlar,kendilerini kurtuluşa hazırlayan kilise tarafından tanzim olunan lütfa nail olma uğruna yeterli görülen Tanrı isteklerine riayet ederlerse,ilâhî kurtuluşu aramaya muktedir bulunurlar.Bundan dolayı,ahlâkî tamamlanmanın şahsî seviyesi, ortalama ölçüdeki beşerî yeteneklerle uyumlu olmalı,uygulamadaki anlamlarıyla her günüyle asgarî seviyedeki bir kimseye göre düzenlenmiş olmalıdır.Dinî virtüöz gibi,ahlâkî sahada daha başarılı olabilen bir kimse, buna uyarak,ilâveten kendi kurtuluşunu emniyet altına almalı,hayra muhtaç kalan kimseler arasında sonra taksim edilecek olan kurumun itibarı uğruna hayır işlerini çoğaltmalıdır.Tam olarak tanımladığımız bakış açısı,pek çok asırda her yönüyle geliştirilmesine rağmen,Büyük Gregory zamanından beri sabit olan,katolik kilisesinin karakteristik tutumudur ve lütfun bir müessesi olarak kendi hususi mizacını tayin eder.Bununla beraber,uygulamadaki katolik kilisesinin bakış açısı,nispî büyüsellik ile nispî ahlâkçılık ve Hz.İsa'ya yönelme arasında tereddütlü gidiş geliştir.Fiilî hayat tavrı,lütfun dağıtımını yapan karizmatik "şahıslar" ve "kurumlar" tarafından değişen derecelerde tesir görür."

Max Weber : The Sociology of Religion
syf:187-188

için mahkemeler kuran katolikler;ferde hâs düşünce şekillerinden kararlarına,faaliyet ile münasebetlerine varıncaya kadar bütün insanî özellikleri,vahyi ifade eden kilise öğretilerine uygunluğunun teminine çok büyük özen göstermişlerdir.(105) Böylece,insan her haliyle,bütün faaliyetleriyle,düşünceleriyle kendisini kiliseye ve vahiy kudretini taşıyan akidelerine uymak,uyarlamak zorunda bırakılarak;farklı her düşünce, değişik her faaliyet,cemaat ruhunu zedeleyici inançsızlık olarak tefsir edilerek kilise tarafından şiddetle men edilmiştir.(106)

105-"Nihayet,Roma katolikliği ve doğudaki hristiyan kiliselerinin benimsedikleri itikâde göre,fertlerin,en azından pratik hayatta dahi,Tanrı ile çok sıkı bağlantıları mevcuttur.Katolikizmdeki davranışın ahlâkî değer yargısı,takdirî ilâhî uğruna bağlantılı olarak niyet edilmelidir;bu niyet,saflıktan fazla ve farklılık taşımayan şahsiyetin,davranış tarzının bir ifadesi olmalıdır. Tercihen,her hangi bir özel faaliyette kendisine yol gösteren, rehberlik eden..şahsın zihnindeki niyetinin mahiyeti çok büyük bir önem taşır.Bu itikâd,mütemadiyen devam ettiği müddetçe,ruhanilik ahlâğındaki sofu şuurluluğunun yeniden doğuş için duyulan arzu ve şevkten dahi kaçınılmıştır.Bunun sonucunda,hayat tarzı, ahlâğın bu bakış açısına göre,farklı faaliyetlerin metodik olmayan ve çok yönlü silsilesi içinde hiç değişmemekte,olduğu gibi kalmaktadır.İyi vazifelerin ahlâkî bir sistemezasyonunun ikinci büyük şekli,ferdin faaliyetlerinde iz bırakacak güçte tesir eder.. Dinî sahada da,usule uygun bir şekilde ibadete tahsis edilen davranışlar,şahsiyetin bütün değer yargıları tarafından ayağı kaydırılmış,algılanan maddî dünyada tezâhür eden iyi vazifeler onların yerine kâim olmuştur.Benzerî ilke,sosyal faaliyetin bütün çeşitlerine uygulanmaktadır.Şayet onlar, "herkesin ortak insan tipi için duydukları sevgiyi" ,kendileri de tatbik ederek ispatlarlarsa,işti ancak o zaman,bu tür bir ahlâkî sistemasyon fazilet karizmasına muktedir olan aktörü gerekli kılar..Olumlu dinî liyâkatiyle bütün şahsiyet kalıbı ilâhî bir insan olarak;din tarafından icbar edilen her şeye genel bir yönelişteki kendi aşikâr varlığıyla;denilebilir ki,hayatın davranış modeli tamamen ve düzenli olarak dinî değerlerden zühur etmektedir..Bir dini bütün şahsiyet modeli,faziletteki terbiye vasıtasıyla kazanılmış olan ahlâkî ilkelerin bütününün tasavvur edilmesidir."
Max Weber : The Sociology of Religion syf:155-156

106-"Kapitalizmin kökenleri,insanın bütün faaliyetlerindeki dimağı üzerinde kilisenin nüfuz ve tesirini devam ettirdiği bir zamanda zühur etmiş;ve bundan dolayı da,sosyal ve ekonomik eylemler kilisenin tasarrufundaki bir nizam içinde dikkate alınmıştır.Kilisenin bu şümullü nüfuzu 15. asra kadar devam etmiş,ve her insan kiliseye bağlı kalmak mecburiyetini hissetmiş,hatta kendileri için tefekküre dalmaya yeltenerek ruhun yükseltilmesine teşebbüs etmek bile kilisenin insiyatifine bırakılmıştır..Tanrı'dan korkmayan, gönlünden dinî tahrik ve zorlamaları hissetmeyen bir kimse,işlediği günahkârlıklarının ve yaptığı kötülüklerinin cezasını çekecektir."

Werner Sombart : The Quintessence of Capitalism
syf:228-229

Zira,orta çağ katolikliğinin temeli,kitabın vahiy kudretini devralan,devam ettiren kiliseye ve öğretilerine tam anlamıyla tâbii olarak uhrevi hayatı tefekkür yoluyla bu dünyada yaşamak suretiyle cemaat ruhunu kendinde hâkim kılmak;cemaat ruhunun özümlenmiş ve kusursuz kılınmış saf tipini teşkil eden azizlerin mücerret şahsiyetlerini bu dünyadaki kendi tavırlarına,ilişki ve faaliyetlerine tam manasıyla uyarlamak;kendi nefsine zulmedercesine bu dünyadan koparak bütün hristiyanların günahlarından arındırılmasını niyaz etmek olduğundan;kilise,insanın kendi şahsî menfaatlerini gözeterek bu dünyaya yönelmeyi ve maksada yönelik rasyonel kararlar almayı,özellikle de bunu uygulayacak irade gücüne muktedir bulunmayı vs., dine mugayir bir hareket olarak tefsir etmişlerdir.Tavır ve faaliyet şekilleri itibarıyla cemaat ruhuna tâbii olmayı insanlara telkin eden katolikler; rasyonel hareket tarzının,sadece öbür dünyaya hazırlık için metodik olarak arttırılan ibadet ve münzevi hayatta uygulanmasını tasvip etmişlerdir.Hatta,kilisenin himayesindeki matematiksel bir üslûp içerisinde devamlı ve sistematik olarak münzevi hayattaki çilekeşliğin arttırılmasını müritlerine telkin eden katolikler;öbür dünyaya sadece münzevi odalarındaki yakarış ile ibadetlerini götürüleceğine inanmışlar;azizlera tâbii olunduğu ve yardımı niyaz edildiği nisbette ahırette gölgesinden istifade edebileceklerine itikât etmişlerdir.

Katolik hristiyanlığın güçlü cemaat ruhuyla,insanın kendi akıl ve iradesiyle yön verebileceği,gerçekleştirebileceği işleri,kişisel tavır ve ilişkileri dahi,kendisini aciz kılacak şekilde,doğrudan Tanrı'ya atfetmesi;toplumsal bağların dinî sâiklerle güçlü kılınması, zaten bilgi seviyesinin son derece düşük olduğu ve üretim yapısının da tamamıyla iklim şartlarına bağlı olduğu orta çağ toplumlarında, ister istemez insanlar "kişiyi yöneten ve sevk ettiren gizli güçlerin var olduğuna" inanmışlar;tabiat olaylarını hürâfelerle yorumlamak suretiyle sihir ve büyü hayatlarının korkulu rüyaları haline gelmiş; herşeyden vaz geçercesine münzevi hayat,böylece revaç bulmuştur.Orta çağın katolik papazları,cemaat ruhuna sadakâti pekiştirip,ruh ile beden birliğinde ruhun kutsiyetini ve beden üzerindeki mutlak üstünlük ile hâkimiyetini esas alarak geçici olan dünyanın itibarsızlığını, dünyevi faaliyetlerin ve fertçi temayül ile kazanç emellerinin değersizliğini,fâni olan bu dünyanın bakî olan ahırete tercihi şeklinde tefsir etmişler;kânaatkârlıkla şekillenen ve ihtiyacı aşan üretim çabasını,âdil fiyatla dondurulan kâr sâikini ,kardeşlik birliğini zedeleyen faiz işlemlerinin tamamını tefecilik olarak münafıklık şeklinde mütalaa etmek suretiyle,şiddetle karşı çıkmışlardır.

Tanrı'dan geldiğini iddia ettiği gücüyle,insanların bütün faaliyet ile tavırlarını,münasebetlerini vahiy kudretini taşıyan akideleri ile yönetmek,kontrol altında tutmak azminde olan katolik kilisesinin papazları,ile,dünyevi otoritenin temsilcisi sayılan İmparator arasındaki tarihin derinliklerinden süregelen sürtüşme; nihayet,Thomas Aquinas'a (1224-1274) gelinceye kadar kâfirlik damgasını yiyen ve eserleri manastırlara sokulmayan Aristotales'in (385-322) ay üstü ve ay altı mantığının,kâinatta Tanrı'dan başlamak üzere en düşük varlığa gelinceye kadar uzanan,tabî bir derecelendirme nizâmına felsefî bir temel teşkil edinceye kadar,bütün şiddetiyle devam etmiştir.Hristiyanlığın bu tabî derecelendirme sisteminde[107], Tanrı'dan

---

107-"Meselâ,Aquinas tarafından kati şekilde ifade edildiği gibi,bazı mertebelerle insanları derecelendirdiği akidesine göre;fertler arasında iffet yönünden doğal farklılıkların bulunduğunu,bunun, günahın her hangi bir eser veya tazyikinden bütün,bütün müstakil olduğunu ve bu tabii farklılıkların bu dünyadaki ve ahıretteki mukadderatının çeşitini tayin ettiğini ihtiva eden;ruhun kutsiyetini ve her şeyin özünü teşkil ettiğini savunan animistik itikâde bağlanan bu cemaat,ruha ve ahırete itibar etmekteydi.Troeltsch,bu hristiyan doktrinin formülasyonunun,Stoicism'de,esas altın çağındaki ilk hristiyanlıkta ve bütün beşeriyetin eşitliğini âsice genelleştirerek isteyen saadet ülkesinde tesis edilen görüntüsüyle olan farklılıkların;çok doğru bir şekilde,büyük bir ihtimamla göstermiştir.Mamafih,hristiyanlık aynı zamanda dünyadaki bütün dünyevi ilişkilerin muharrik gücünü metafizik yollardan tefsir etmiştir.Doğuştan olan aslî günahın,şahısta kaderin tecelli etmesinin veya dünyanın temel bir düalizminden türettiği fesatlığın bir sonucu olan;zorla cefa çekmeyi,çalıştırılmayı,düşmanlıkları ve dünyadaki bütün sınıf farklılıklarını,kast şeklindeki kalıtımsal tabakalaşmayı ortaya çıkaran beşeriyet,kınanmıştır.Çeşitli meslekler veya kaltımsal tabakalaşmalar Tanrı katında takdir edilmekte;bunların her biri,özel ve elzem bazı fonksiyonlarına atfettikleri Tanrı tarafından arzu edilen ve gayrî sahsî dünyevi nizâm tarafından tayin edilmekte olduğundan;farklı ahlâkî yükümlülükler her bir toplumsal durum üzerine intikâl etmektedir.Farklı meslekler ve kalıtımsal tabakalaşmalar,teorideki bu tipe göre,bir organizmanın unsurları biçimindeki kısımları olarak birbirine benzemektedirler.Böyle bir sosyal sistemden zühur eden iktidarın çeşitli ilişkileri,bu sebeple,ilâhî takdir sayılan otorite ilişkileriymişcesine dikkâte alınmalıdır.Bunlara göre,onlara karşı her hangi bir isyan veya ayaklanma ya da toplumda onlardan birisinin mevkine tekâbül eden daha yüksek bir hak talep etme,hayati de olsa, mukaddes nizâmı bozan,yaratıkların kendi kendilerine itibarlarını yükselten,kibir taşıyan bir anlam ifade ettiklerinden dolayı Tanrı'nın tekdirine ve takbihine müstehâktır.Dinin hüner sahibi asketik veya tefekküre dalmış tipi,bu gibi bir dünyevi nizâmdaki kendilerine hâs sorumlulukları daimakararlaştırmakta;bu özel fonksiyonları da,prensler,savaşçılar,hâkimler,zenaatkârlar ve rençberler arasında tahsis etmektedirler.Dinî hüner ile sorumluluk tahsisi,rahmet üzerine dağıldığı nizâmda,lüzumundan fazla olan hasenatın biriktirileceğini tasavvur eder.Bu gerçeği ifşaa ederek ve aslî hisiyatlarını düzelterek kendi kendisini mecbur eden fert faaliyette bulunacak ve kendisinin de bulunduğu dünya nizâmını tesis edecek,bu dünyada mutlu olarak hayatının karşılığını alacaktır."
Max Weber : The Sociology of Religion syf:232-233

sonra evrensel kilise birliği geliyor;üsttekilerin alttakilere mutlak üstünlüğünü ve hâkimiyetini esas alan mantığının bir neticesi olarak da;bütün siyasî birliklere,yani dünyevi yönetimi temsil eden imparatorluklara hükmederek,onların üzerinde bir mevki işgal ediyor,mutlak bir otoriteye sahip bulunuyordu.

Orta çağ katolikliğinin bu tabî derecelendirme nizâmında, Tanrı,Yaratıcılık ve İlmiyle bütün yarattıklarını insanların kendilerinden daha iyi tanımakta;en üstün akıl olma kudretiyle de bütün akıl shiplerine hükmetmektedir.Orta çağın katolik papazlarına göre,evreni sonsuz kudretiyle bilfiil yöneten,değişmez ebedî kanunuyla insanların bütün fiil ve tavırlarını imtihan eden Tanrı,o ölümsüz hukuğuyla bütün kanunların yegâne kaynağı olduğundan;yani,kanunların kökeni ve özü, Tanrı aklının yansımasından ibaret bulunduğundan;insana düşen görev, pratik aklın üstün akla olan intibakini gerçekleştirmek suretiyle,tüm kanunların o sonsuz kanuna uygun olarak "iyiyi yap,kötülükten ise men et" özündeki tabî kanunu tesis eden evrensel kilise birliğinin akidelerine,bu öğretileri insanların bütün davranış ve faaliyetlerine uyarlayarak tatbik eden papazlarına mutlak surette riayet etmektir. Zira,katolik öğretilerdeki dünya görüşünün odak noktasını teşkil eden Tanrı,mükemmel olarak ve her şeyi yerli yerince ölçüyle yaratmış olduğu kâinatı,aynı zamanda bilfiil idare etmek kudretiyle de mücehhez bulunduğundan;zaten kendiliğinden ahenkli ve nizâmlı olan kâinatta her şey hiç bir çatışmaya meydan vermeksizin işlemekte olduğundan;bu mükemmelliğin devamı da ancak,insanların itaat yoluyla tâbii olmaları sayesinde mümkündür.Böylece,her yaratık kendinden üstün olanlara itaat ve tam anlamıyla bağımlı kalırken,kendinden aşağı olanlara da hükmederse;kâinatın ahengi hiç değişmeksizin ve mükemmeliği de kesinlikle bozulmaksızın sürüp gider.

Sadece özgürlük ortamının mümkün kıldığı,bireyin kendi aklı ile karar vererek tatbik etme hakkını,hristiyanlığın bu ilâhî derecelendirme nizâmında kendinden üstün olan kimselere itaatsizlik şeklinde büyük bir suç ve büyük bir günah olarak gören katolikler;serfin senyöre olan şahsî tâbiiyetini,kadının kocasına kesin itaatkârlığını vs., ilâhî bir vecibe olarak tefsir etmişlerdir.Ancak,orta çağ katolik kilisesine göre,insanın bir diğer insana olan şahsî bağımlılığını karakterize eden efendi ile kölesi arasındaki her türlü ilişkiler,tek taraflı bir şekilde ahlâkî düzenlemeye tâbii olarak ve dinî bir tefsire uğrayarak normal sayılırken;gayrî menkûlü ipotek ederek borç para veren alacaklı ile mülk sahibi borçlu arasındaki münasebet,kayda bağlı olmayan ve sadece yeminle saklı tutulup,her çeşit faiz veya vade farkı

tefecilik(108) olarak yorumlanmıştır.Hilekârlı bir tölerans dahilinde kınanmakla yetinilen bu tür bir yorum;senet cirosu,tahvil tanzimi vs.,

108-"Tefeciliğin reddi,temel dinî ruh halinin ekonomi sahasındaki bir ifadesi olarak hiç durmaksızın kendisini göstermekte;uygulamada ise,bütün ahlâkî sistemlerin nizâm getirmek istedikleri hayata bir mânâ vermektedir.Tefeciliğe karşı böyle bir yasaklama,tamamen kusurludur,protestanlığın dışındadır,sadece saf olarak dünyaya intibak haline gelen dinsel ahlâklarda vardır..Hristiyanlıkta tefeciliğin yasaklanması,dinde yeni icad olunmuş değildir.Hz.İsa, Kitab-ı Mukaddesteki,risk taşımayan işlemlerinden dolayı alacaklıyı Tanrı'nın mükâfatlandırmayacağını bildiren,fakirlere faizl borç verilmesini yasaklayan uyarısını tasdik etmiştir.Bu ayetin, sonradan,yanlış tefsir edilmesi ve yanlış nakledilmesi,tefeciliğin men edilmesiyle sonuçlanan bir âdet halini almıştır..Tefeciliğin reddinin en aşırısı için aslî temel;kardeşler arasında tefeciliğin yapılmasının,şüphesiz olarak,toplumla ilgili yardımlaşmayı sağlayan mecburiyete karşı ciddi riayetsizlik sayılmasına uygun olarak;genellikle,her hangi bir şahsa yapılan ekonomik yardımın iptidai bir geleneğidir.Tefeciliğe karşı getirilen yasaklamanın hristiyanlıkta gittikçe artarak şiddetli bir hal aldığı bir hakikâtse de;kısmen çeşitli diğer motifler ve faktörler gereğince tamamen farklı koşullarda ele alınması gerekir.Tefeciliğin yasaklanması,materyalist tarih düşüncesinin gösterdiği gibi doğal bir ekonominin genel şartları altındaki kapital üzerinden payın yok olmasını yansıtmaz.Tam tersine,papayı da içine alan hristiyan kilisesi ve hizmetkârları,tam bir rızayla ve hiç tereddüt etmeksizin,doğal bir ekonominin iyi devresindeki tefeciliğe rıza göstermişlerdir.Kilise örgütünce dinî zulüm sayılan tefeci borçlanmanın ortaya çıkmasının ve bu esnada ulaşımın fiilî kapitalist şekillerinin henüz başlamakta olan gelişmesine özellikle okyanuslar arası ticaretteki sermayeyi kespetme eğilimindeki genişlemesine refakat ederek daimi bir şekilde kuvvetlendirmesi çok çarpıcıdır.Bundan dolayı,prensipte,ahlâkî rasyonelleşme ve ekonomilerin nüfuz sahası arasındaki rasyonelleşme süreci şeklindeki bir mücadele,neyi gerektirir?Gördüğümüz gibi,sadece 13.yüzyılda kilise, belirli değiştirilemez keyfiyetlerin baskısı altında,evvelce tanımladığımız tarzdaki yasaklamadan uzaklaşılmasını mecbur etmiştir.Tefeciliğe karşı dinî husûmetin altında yatan gerçek sebep, rasyonel kazanca yönelik teşebbüsün meşrulaşmasına karşı dinî ahlâğın hiç de anlaşılamayan tavrıyla ilgilidir.Servetin sahipliği üzerinde yüksek olumlu bir değerin olmadığı ilk dinlerde bile; saf haliyle iş teşebbüsleri,gerçekte daima muhalif hükümlerin itiraz konusuydular.Bu,savaşçı soyluların baskısı altında hâkim olan tarımsal ekonomileri kuşatan bir tavır da değildir.Yalnızca ticari açgözlülüğün bu olumsuz eleştirisi,nispî olarak daha gelişmiş ticarî ekonomilerde de ekseriyetle rastlanır ve gerçekten böyle ekonomilere karşı bilinçli itirazları canlandırır.Mübadele usulüyle alışverişe dayanan bir ekonominin her türlü iktisadî rasyonelleşmesi,dinî hukuğun hâkimiyetiyle desteklenen ananeler üzerinde direnç kırıcı bir tesirde bulunur.Sadece bu sebep yüzünden,rasyonel kazanç takibinin tipik hedefi sayılan para peşinde koşma,dinî bakımdan şüphe doludur.Netice olarak,Mısır'da görüldüğü haliyle,papaz her yerde doğal bir ekonominin himayesinden yana olmuş;tabii bir ekonomi aleyhine tesir etmeyen mükemmel koruma altındaki mevduat ve krediler için banka gibi bir yerde saklanılan şahsî ekonomik çıkarlara pek ses çıkarmamıştır."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:215-216

gibi borç-alacak ilişkilerinin uygulanmasını ve gelişmesini imkânsız kılmıştır.

Oysa,batıda şehirleşmeyle birlikte hızla gelişen deniz aşırı ticaretin ihtiva ettiği riskler ekonomik ilişkilerde sabit faiz oranına büyük tazyikte bulunmasına rağmen;kilise,teşebbüslerin veya deniz aşırı ticarete kendisini adayanların acil kredi ihtiyaçlarını borçlanma yoluyla değil de,ortaklık şekliyle tedarik etmelerini teşvik maksadıyla kesin tavrını takınmıştır.Fakat,açık denizlerde bol kazanç vaad eden ticaretin her türlü tehlikeleri kapsaması,bu sebeple,esasen o çağda elinde para tutan kimsenin bu tür bir teşebbüse ortak olmaya hiç hevesli gözükmemesi genişleyen ekonomik faaliyetlerde faizle borç almayı âdeta zorunlu kılmıştır.Max Weber'e göre,faizin kilise tarafından yasaklanması,sadece sermaye birikimi için gerekli olan malî kaynağı sınırlandırmamış;fakat bununla birlikte,para biriktirme sâikini büyük ölçüde baltalamıştır.Bu sebeple,faizin yasaklanması,fakirin köle durumuna düşmesine ve haksız kazanç elde edilmesine mani olmak gibi açıklanan pek çok gayelerle uygulanmış olmakla beraber;M.Weber'i esas ilgilendiren,faizin serbest bırakılması halinde,insanın dünyevi faaliyetlere yönelerek aşırı servet biriktirme arzusunun neticesindeTanrı'yı unutmaları,O'na gerektiği şekilde kul olma emelinin yok olması, Tanrı korkusunun yerini menfaatin almasıyla yardımseverliğin,fedakârlığın,ferağat ve kardeşliğin ortadan kalkması,cemaatin dayanışma ruhunun zedelenmesi,ibadete ayıracak zamanın kalmayışı vs., tarzındaki katolik ahlâğı,yani o çağın zihniyet dünyasıdır.

Böylece Max Weber,faiz yasağı gibi mücerret bir olguyla fazilgilenerek büyük önem vermemiş;faiz yasağının altında yatan ahlâkî normları birinci derecede incelemeye lâyık bulmuştur.Böylelikle de, gözle görülen somut olguların,davranışların toplumda tesir gördükleri zihniyet dünyasının kilişelleşmiş stillerini sosyolojisine temel almıştır.Nitekim,M.Weber'e göre,gerçekte faiz yasağı,katolik iktisat ahlâkının,dünyevi servet edinme,ihtiyacı aşan ekonomik faaliyette bulunma, para biriktirme ve bunun için de fertçi,akılcı hareket etme gibi bir düşünce tarzına ve faaliyet tipine muhalif bir tavır takınmasının,bu dünyayı red eden uhrevi asketikisminin açık bir neticesiydi veya bunun somut bir örneğiydi.Zira,katolik asketikismde,Tanrı,insanları kendisine ibadet etsinler diye yaratmıştı;ibadet ise,insanın sosyal faaliyetlerine ve ekonomik çabalarına intikâl etmeyen,sadece âyinlere düzenli olarak katılmaktan öte,tefekküre dalarak manastır hücrelerinde çile çekmekle,âdeta toprağın altında tüm hristiyan cemaatinin kurtuluşunu

niyaz etmekle sınırlandırılmıştı.

" Yüzeysel çözümlemesiyle ve geçerli olan izlenimleriyle bir kimse,katolikismin daha geniş kapsamdaki öteki dünyalığının,en yüksek idealleri olarak asketik karakterini ifade etmesinin sonucunda,taraftarlarına,bu dünyanın nimetlerine karşı daha fazla ilgisiz kalmalarını telkin ettiğini açıklamayı denemekle,farklılığı ortaya koyabilir..Daha sakin bir kimse olarak katolik,daha az bir kazanma dürtüsüne sahip bulunduğundan;çok cüzzi bir geliri sunsa dahi,mümkün olduğu kadar fazla emniyetli olan bir yaşama tarzını,kazanma onuru ve zengin olma şansını beraberinde getirecek bile olsa,riskli ve heyecanlı bir hayata daima tercih edecektir..İlk olarak,orta çağa hâkim olan gelenekle tam bir uyum içinde bulunan,örneğin,Thomas Aquinas'ın tasvir ettiği gibi,Tanrı istemiş bile olsa dünyadaki faaliyetin bedenle ilgili olduğu düşünülerek,inanç dünyasının kaçınılmaz bir şekilde doğal temelini teşkil etmesine rağmen,ahlâkî bakımdan yeme ve içme olarak kendi içinde kayıtsız kalınması gerektiği nasihat edilmekteydi..Bütün bunlardan başka,dinî anlamda meslek kavramının sonuçları,bundan derhal tesir gören dünyevi davranış hakkında çok farklı yorumları içermektedir.Katolik davranışla bir mukâyesinin yapılması halinde,reformasyonun tesirinin,meslek kavramı içinde organize edilen dünyevi işin ahlâkî öneminin ve dinsel yaptırım kudretinin çok büyük bir ölçüde arttırılmış olduğu görülür..Tamamen yüzeysel bir bakışta bile,hem katoliklikte ve hem de Luthercilikte ,dinsel hayat ile dünyevi faaliyet arasında derin bir ayrılığın bulunduğu derhal fark edilir..Nihaî sonuçları itibarıyla Lutherciliğin kesinlikle meydana getiremediği,kilise ve ayinleri vasıtasıyla erişilecek kurtuluşu kalvinizmin tamamıyla bünyesinden çıkarıp atması,katoliklik ile olan kesin belirleyici farklılığını ortaya koymaktadır..Diğer taraftan,kalvinizmin orta çağ asketikismle olan farklılığı gayet açıktır..Kalvinizm,metodik hayatı,katolikismde olduğu gibi manastır hücreleriyle sınırlamamıştır..Ayrıca,en önemli nokta olarak,kalvinizmde, azizlerin doğal hayattan farklı kılınan yaşamı,dünyanın dışında kurulan manastır cemaatlerinde değil,bu dünyanın içinde ve kurumlarında yer almaktadır.Ahıretteki kurtuluş uğruna bu dünyadaki tavrın rasyonelleşmesi,asketik protestanlığın meslek kavramının bir sonucudur..Aziz Paul'un, "çalışmayan yemesin" sözü,kayıtsız şartsız herkes için geçerlidir.Çalışmaya karşı isteksizlik,lütfun yokluğunun bir alâmetidir.. Thomas Aquinas,aziz Paul'un sözlerini yorumlamıştır..Çalışmayı,sadece insanın türsel yaşamının devamı uğruna tutmakta,fakat tek tek bireylerin bir meşgalesi olarak görmemektedir." (109)

109-Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:40,40-41,83,87,104-105,120,153-154

Dinî hayat içinde en yüce çalışmanın veya uğraşının,manastırın avlusunda veya inziva odalarında çile çekerek dua etmek olduğunu telkin ederek,maddî servetten uzaklaşıldığı ve açlık ile sefalet yoluyla nefsine hâkim olunduğu nisbette,Tanrı katında kurtuluşa ereceğini insanlara ısrarla nasihat eden katolik ahlâğının,bütün hayatı tanzim eden geleneksel hâkimiyeti altındaki meslekî tercih,ırsî bir mahiyete haiz olduğu gibi,pek de itibar edilmemekteydi.Ayrıca,kazanç temini gayesiyle yapılan her faaliyet,tasvip edilen meslekî gruplar içinde bir temel teşkil etmediği gibi;kişiyi Tanrı'dan uzaklaştıran bir faktör olarak dikkate alınmış olduğundan;ihtiyacı aşan ve mevcut nizâmı korumaktan öte gayret ile hedefleri içeren bütün ticarî alış veriş-ler,çalışma azmi,kazanç teminiyle yatırım sermayesinin teşekkülü vs., kilise tarafından açıkça kınanan uğraşılar arasındadır.Her ne kadar, burjuvaziye ve faaliyet tipinin tezahürlerine orta çağ katolik dünyasında rastlanılmış olunsa dahi,değer yargıları,tavır ile maksatları apaçık bir şekilde gayrî ahlâkî sayılarak men edilmiş,korunmak istenilen ilâhî nizamın dışına çıkan bir sapma olarak telakki olunmuştur.Bu arada,özellikle de,orta çağın katolik dünyasında yürütülen iktisadî faaliyetlerin,dinin mevcut nizâmın korunmasıyla ilgili telkinlerinin neticesinde nesiller boyu pek bir değişiklik göstermeyen geleneksel üretim organizasyonuna uygun olarak;tıpkı,uzvi bir bünye şeklinde mütalaa edilen toplumun bütün sınıflarının hiyerarşik bir bağımlılıkla sıralandığı ve her bir sınıfın Tanrı'nın takdiri ile atandığı için ilâhî bir kökenli olduğuna inanılan meslekî faaliyet içinde fertlere düşen en önemli görevin;intikâl yoluyla hazır bulduğu ve kabullendiği bu sosyal mevkiyi korumak ve görevlerini geleneksel yapıya sâdık kalarak icra etmek tarzındaki meslekî kararlılığın,M.Weber tarafından tespiti çok önemlidir.

Meslekî faaliyet içinde geleneksel yapıyı aşan her hangi bir yeniliği veya değişikliği ahlâkî açıdan sakıncalı gören orta çağın katolik zihniyet dünyasının en önemli karakteristik özelliği;dünyevi servet edinme konusunda çalışmaya verdiği değerin,ekonomik yapıyı statikleştirici ve işgücünü de baltalayıcı bir özelliğe sahip olmasıdır.Bunun belki de en önemli sebebi,mülkiyet edinme güdüsünün,servet içinde bunalan Vatikan papazlarının aksine,uhrevî bir tarzda erozyona uğratılmış olmasıdır.Bu ahlâkî düzenlemenin dinî temellerine göre, Tanrı bütün hayatı kendisine bağlamış,hristiyanlara uhrevi mükâfatın yollarını göstermiştir.Tanrı'nın gerçek mükâfatı,toprağın altında inananlarına kucak açmış beklemektedir.Buna nail olabilmek için, ibadetleri lâyıkıyla yapmakla birlikte,dinî ayinlere de düzenli olarak katılmak gerekir.Evrensel kilise birliği dahilindeki siyasî birlikler,

ruhban ve hukuk heyetleri tarafından fiyatların kontrol altında tutularak ayarlanmasına,narh rejiminin uygulanmasına tam anlamıyla katılmaktaydılar.Böylece fiyatlar,değişimde âdaletin âdeta bir ölçüsü haline gelerek,dinî buyruklarla sabit tutulmak istenmiş,akitlerle tespit edilmek zorunda kalınmıştır.Aynı anlayışla,işgücü karşılıkları dondurulmuş,ihtiyacı aşan üretim lüks sayılarak kınanmıştır.Bunun tabii bir sonucu olarak,orta çağ katolik kilise ahlâğı,iktisadî faaliyetleri kânaatkârlıkla şekillenen basit ihtiyaçların tatmini derecesinde devam ettirecek kadarki bir ticarî kârı kapsayan âdil fiyatın üzerinde tek bir malın dahi alınıp satılmasını men etmekle;serbest rekâbet piyasa ortamını doğuran her çeşit bireysel motivasyonu,rasyonel hareket tarzını,fertçi eğilimleri yok etmiştir.

Ancak,evrensel kilise birliğinin bütün siyasî yönetimler üzerinde bir mevki işgal eden ve bunlara hükmeden bir otorite haline gelmesinin felsefî dayanağını teşkil eden,dünyanın bütün evrenin merkezi olduğu şeklindeki telâkkisinin,ilimdeki gelişmelerle aksinin ispatlanarak prestijinin sarsılmasıyla;bütün işlerin ve faaliyetlerin maksadına yönelik bir şekilde rasyonel olarak tanzim eden devlet anlayışının doğmasını sağlayan ve düşünen insan anlayışını esas alan rasyonel bir zihniyet doğmaya başlamış;insanın bir diğer insan üzerindeki hâkimiyet ile üstünlüğünü karakterize eden "tebam" zihniyetini yıkmış;dinle kutsanmış bütün tâbiiyet bağları,sadakât yeminleri ilga edilerek,yerini bireyin yükselmesine bırakmıştır.

İnsanın hürlüğü,rasyonel davranışı hâkim kıldığı nisbette kendi kendine karar verme özelliğini,yani insanın kendisine olan güven duygusunu geliştirerek;bütün davranış ve faaliyetleri üzerinde zihnî bir insiyatif kuran papaz aramak zahmetinden kişiyi kurtarmış;böylece, asketik yönelme olarak,uhrevi tefekkürle cemaatin kanayan vicdanı olma tövbekârlığı yerini,dünyayı ve insanı tanıma merakına terk etmiş;insanın ve yaşanılan dünyanın tanınmasına yönelik bu şevk,kilisenin tüm inanç temellerini kökünden yıkarak Tanrı'nın aracısı olma güç ile prestijini de sarsmış;insanın Tanrı ile kendi içinde doğrudan irtibat kurması esas edinilmiştir.

Bu açıdan Max Weber,Tanrı ile insan arasında kilisenin aracılığını red eden ve vahiy kudretini taşıyan öğretilerini sadece kitaba tercih eden;bu akidelere tâbii kılınarak kutsal vahiyin kilise tarafından tefsirine ve merkezî kontrolüne hiç ihtiyaç hissetmeksizin,her bir insanın kendi kendisinin keşişi olduğu gönül dindarlığını ifade eden

mistizmin(110),protestanlık üzerindeki tesirlerini hiç inkâr etmemektedir.Her ne kadar,bütün hristiyan inançlarının Hâk olarak kabul edildiği dinî töleransın,mistik kökenli olduğu kesinlikle imâ edilmiyorsa da;protestanlar,kilisenin bir vahiy aracı olmadığında ve öğretilerinin de vahiy kudret ile vasfına kesinlikle haiz bulunmadığında ısrar etmişler;Tanrı ile kişi arasında,kendisi papa dahi olsa hiç bir şahsın bu-

110-"Dünyadaki mistik tefekküre dalmış haliyle tesirinin ayırt edici özelliği meteliksizlik,görüntüsü ise tevazûdur.Mistik,dünyadaki fiillerden hiç durmaksızın kaçmaya gayret sarfetmekle,hareketsizlik ve ruhânilik haliyle Tanrı'sına kavuşmak ister.Tam aksine, asketik,kendi tipine uyarak,her ne zaman faaliyette bulunsa,muhakkak kendisi Tanrı'nın bir aracı haline gelir.Bu muhâkemeyle,Tanrı'nın bir yaratığı olarak insan üzerinde farz kıldığı gerekli bir yükümlülük şeklinde düşünülen asketiğin alçakgönüllülüğü,daima sonucu şüpheli olan bir içtenliktir.Bu nedenle,dünyevi çilekeşin faaliyetindeki başarısı,eylemin başarısına bizzat katılan Tanrı'nın bir fiili,veya en azından asketiğin ve kendi âmeli üzerindeki ilâhî lütfun özel bir işareti sayılmaktadır.Fakat,içten gelen haliyle mistik,ilâhî kurtuluş yönüyle bir anlam ifade eden dünyadaki faaliyetine itibar ederek başarılı olmak istemez.Mistiğin kendisine göre,dünyadaki bu içten gelen tevâzuun himayesi,dünyanın tuzaklarına,felâketlerine düşmemek için kendi ruhunun bir niyazı olarak sonun yegâne kefaretidir.Genellikle,çok daha samimi haliyle mistik,dünyada kalmaya devam ederek,olması gerektiği şeklindeki tavrını ihlâl eder;ilâhî kurtuluş yönündeki mağrur aristokratik hisiyatına muhalif olarak dünyadan kopar,tefekküre dalarak kendi kendisini avutur.Asketiğe göre ise,ilâhî kurtuluşun kesinliği daima kendisini rasyonel faaliyetinde göstererek;eylemin manasıyla,maksat ile ifadesiyle bütünleşir;düstur ve kurallarıyla da içsel hâkimiyetini kurar.Tam tersine,mistiğe göre,her kim,ilâhî kurtuluş hâlini kişisel olarak kendisine tahsis ederek bilfiil sahip olmak isterse,bu kişisel şartın bir sonucu olarak ahlâk kurallarına karşı gelecektir.Kendi ilâhî kurtuluş ifadesi, her hangi bir çeşitteki faaliyetle değil,fakat kişisel şart dahilindeki özel durumuyla ilgili nitelik hâlidir.Mistik,davranışın bir kuralıyla sümûllü bir şekilde kendisini sınırlandırdığı intibaını vermez;davranışını hiç önemsemeksizin,yalnızca ilâhî kurtuşun kaçınılmazlığına kendisini adar.Aziz Paul,diğerleri arasında yaygınlaşan bu mistik tefekküre dalma akıbetine karşı mücadele etmiş;diğer şartlardaki pek çok davranış kurallarının terk edilerek ilâhî kurtuluşun mistik takibiyle bazen sonuç alınması nedeniyle etkisi kaybolmuştur.Bundan başka,asketiğe göre,Tanrı buyruğu,beşeri yaratıkların kayıtsız şartsız dünyanın hükmüne tâbii olarak dinî fazilet normlarına yönelmelerini,ve böylece,Kendi maksadına göre dünyanın devrim kâbilinden dönüşümünü yapmalarını emreder.Bu takdirde,asketik,yine kendi iç âleminden hâsıl olacak; manastırın münzevi hayatının hücresi,tıpkı dünyaya karşı mücadele halindeki bir aziz gibi,dünyevi meşakkâtinde vakii olacaktır. Fakat,kendi eylemine hâs yöntemli otomatik disiplinin yerini tutacak mahiyetteki,dünyanın ahlâkî rasyonel düzen ve taliminde olmasını daima talep edecektir..İlâhî kurtuluşun dünyevi dini de, tefekkür halindeki tezâhürleri tarafından azmettirilmesine rağmen, yakınında meydana gelen cismanî sosyal yapıyı kabul etmekte,hiç olmazsa tevâzuuyla nispî olarak kayıtsız kaldığı dünyayı tanımaktadır."

Max Weber : The Sociology of Religion syf:174,175,175-176

lunmayacağına,iltimas yapamayacağına inanarak doğrudan Tanrı'ya yönelmeyi esas almışlardır.

Böylece,insanın daima Tanrı'yla kendisinin yapayalnız kaldığının idraki sonucunda,Tanrı'ya uzanan yolda dünyevi servetin yegâne kıstas olarak dikkate alınmasıyla;bir başkasının iradesine göre değil, fakat kendi bildiği ve inandığı şekilde Tanrı'ya yönelinmesiyle;Tanrı'nın da ancak akıl sahiplerini seçmiş olduğunun kavranmasıyla;insanlar, bütün faaliyet ile düşüncelerini evrensel kilise birliğinin kalıplarına,vahiyin ilâhî kudretini ifade eden kilise öğretilerine uygun düşünmek mecburiyetinden kurtularak,akıl,kendisini kuşatan yasaklar bağını kırmıştır.Hiç bir yaşayan şahsa veya azizlerin ruhuna sığınmaksızın doğrudan Tanrı'ya dilediği şekilde yönelen insan,hiç bir kimsenin iradesine de tâbii olmamış,faaliyet ile davranışlarında aklına güvendiği nisbette başarıya ulaşacağından artık kesin olarak emin olmuştur. Sonunda, 'insan isterse başarır' vecizesi âdeta dimağlara kazınarak, ruhun kutsiyetini ve birliğini karakterize eden cemaat olarak değil, fakat tek tek birer birey olarak yükselme çabası kavranmıştır.

Bu arada,bütün insanların günahkârlık itibarıyla birbirinden farksız olduğunu,manastırların inziva odalarında kuru ekmek ve suyla çile çekerek yakarmak suretiyle,değil bütün hristiyan cemaatinin kurtuluşuna vesile olmayı,kişinin kendi ruhunu bile arındıramayacağına inanılmasıyla;kurtuluş hedefine ulaşma yolu da kendiliğinden değişmiş; inanca,azizlerin ruhuna,kilisenin bütün taltif ve ibareleriyle bağışlayıcı kudretine sığınmaksızın,ferdin doğrudan kendisinin Tanrı'ya yönelerek dua ve ibadetlerini dilediği şekilde yapma özgürlüğüne kavuşmasının sonucunda hristiyanlıkta rasyonelleşme başlamış;böylece toplumun kültürel temeli,irrasyonel muhtevasını aşarak rasyonelleşme eğilimi göstermiştir.

b-Kalvinist Tanrı İtikâdı :

Kapitalist faaliyet tipinin yegâne motifi olarak M.Weber'in kabul ettiği kalvinist meslek tefsiri;her biri diğeriyle uyum içinde olmasına,teolojik bütünlük halinde de anlam birliğini ifade etmesine rağmen;pek çok kişiye tuhaf gelen bir Tanrı itikâdı öğretisinden zühur etmiştir.İlâhî kurtuluşa,dünyevi faaliyetlerde hâkim kılınan rasyonelliği ve metodikliği içsel kontrolüyle devam ettiren bir şahsiyet temeli üzerindeki insanın bizzat kendisinin fiilleri vasıtasıyla erişileceğinin anlaşılması;dolayısıyla da,günah çıkarma,ilâhî lütfun tanzimi vs

gibi işlevleriyle orta çağ katolik kilisesinin Tanrı ile insan arasındaki aracılık etme kudretinin red edilmesinin benimsenmesi sonucunda, hayat tarzının ahlâkî olarak rasyonelleştiğini[111] ısrarla belirten Max Weber'in,kişilerin kapitalist davranış tarzlarına ve değer yargılarına motif olarak kabul ettiği bu kalvinist öğretilere göre , Yalnız ve Kâmil olan,her şeyden de üstün bulunan Tanrı,yaratmış olduğu dünyayı ülvi kudretiyle yönetmektedir.Böylece Tanrı,fertlerin bütün faaliyetlerine ilhâm yoluyla ayrı,ayrı nüfuz ederek insanlığın faal dimağına hâkim olmakta ve bütün bu akıl sahiplerini kendisine bağlamak suretiyle de,kişiyi,seçmiş olduğu o azizler zümresine dahil etmektedir.

Ancak,bütün insanların kaderini seçilmişler ve lânetlenmişler olarak ezelden çizen Tanrı;hiç bir insanın asla kendi iradesiyle tesir edemeyeceği,dua veya inziva odalarındaki nefsine ezasıyla ve her şeyden kendisini tecrit etmesiyle vs., kesinlikle değiştiremeye-

---

111-"Batıdaki katolik kilisesi emsalsiz kuvvetiyle,günah çıkartma ve kefaret bedeli tahsil etmelerinde benzeri olmayan sistemin tesiriyle Batı Avrupa'nın hristiyanlaştırılmasını sonuçlandırmış; Germen kavimlerine ait malî kefaret kavramıyla Roma hukuğunun tekniklerini bünyesinde uzlaştırmıştır..Günah çıkartma,bir insan tarafından Lütfun tanzim ile dağılımı,veya büyüsel kutsal ayin faziletine benzer şekildeki fiilen güç sarfederek yapılan çok büyük tarihi bir baskı Judaismde ve asketik protestantismde mevcut değildir.Bu tarihî tesir,hem judaismde ve hem de protestantizmdeki hayat tarzının ahlâkî olarak rasyonelleşmesinin inkişafına yardım etmiştir.Bu dinler,günahları terk ederek,günah çıkartma veya kilise (kurum) lütfuna nail olma gibi her hangi bir fırsatı sunmamaktadır..Bir kimsenin nihai kesinlikteki mağfireti ve lütfun devamlılık durumu;bütün diğer günahkâr insanların işledikleri günahlarda olduğu gibi,kurtuluşu mukadder olan suçlardan ayrılmış olmasına,bu belirli suçlarına rağmen;bir kimsenin Tanrı'yı kabul eden tavrı ve lütfun sırlı üstünlüğü üzerine kurulan ruhanî ilişkilerin akımıyla,bir şahsın bilgisi vasıtasıyla tedarik etmekte;kısacası,Tanrı mağfireti belli ve değişmez nitelikteki şahsiyetin üzerine kurulmaktadır..Puritenlerin tavırları hristiyan ahlâkı vasıtasıyla tanzim edilmekte;kadercilikteki aynı inanç çoğu kere,ahlâkî sertliği dinin özünden ziyade öğretilerine olan aşırı bağlılığı ve hayat tarzı için davranışların rasyonel planlamasını meydana getirmiştir..dünyevi asketikismin,Tanrı'yı hoşnut eden,meslekî faaliyetindeki ilâhî kurtuluş arayışını disiplin altına alması;püritenlerin kazanç hırsıyla dolu olan mizacındaki hüner ve kâbiliyetlerinin kaynağını ifade etmektedir.Önceden mukadder kılınan lütfun tutarlı öğretisi,bütün büyüsel,dinî ayinsel ve lütfun kurumsal tanziminin kökünden ve nihai olarak itibarının düşmesine delâlet ederek;Tanrı'nın müstakil iradesinin görünüşüne göre,bu itibardan düşme,tam berraklığıyla ve sürdürdüğü metanetiyle kadercilik akidesinin ortaya çıktığı her yerde fiilen vukuu bulmuştur."

Max Weber : The Sociology of Religion
syf:190,203,233

ceği mutlak iradesiyle,bütün insanları ezelî ve ebedî kurtuluş ya da günahkârlık hâliyle sonsuz ölümlüler olmak üzere iki büyük kesime daha insanı yaratmadan önce ayırmıştır.Tanrı'nın bu taksimatına hiç bir insan kendi istek ve iradesiyle tesir edemediği için;seçilmişlerin aslâ hâk etmedikleri zümrelerine dahil edilen fertler,sadece bu emareleri taşıdıkları ve çevresindekilere de hissettirdikleri nisbette yalnızlığının farkına varabilir,bu alâmetleri koruyarak devam ettirebilirler.Tanrı,aslâ idrak olunamayan ve hiç keşfedilemeyen âdaletiyle, yaratmış olduğu dünyada insanı,sadece kendi şanını teşhir ederek arttırması için yeryüzüne indirmiş;bunlardan hangilerini sonsuza kadar lânetlediğine ve hangilerini ise,seçilmişler zümresine katarak kurtuluşa erdirdiğine hiç itibar etmeksizin,hatta gâle dahi almaksızın, içlerinden bir kısmını seçerek Kendi şanını arttırmada memur kılmış; yeryüzü hâkimiyeti için bu seçilmiş kimseleri seferber etmiş;Kendi ilâhî buyruklarını ilham yoluyla bildirmek suretiyle bütün insanlığı hükümranlığı altına almak istemiştir.

İnsanın yaratılışı gereği günahkârlık bataklığına saplanmış olduğuna daha ezelden hükmeden Tanrı,içlerinden ancak bir kısmını aslâ hâk etmedikleri Lütfuna sadece bu maksatla mazhar kılmış;diğerlerini ise,lâyık oldukları günahkârlık ve ölüm çukuruna itmiştir.(112) Katı kadercilikle yorumlanan bu kalvinist öğretilerindeki Tanrı itikâdının bir sonucu olarak,inziva ödalarında nasıl yakarırsa yakarsın kesinlikle kendisini kurtaramayacağına inanan;seçilmişlerden olmanın veya lânetlenmişler olarak ezelî ölümlüler içinden sıyrılmanın ferdî istek ve iradesi arasında hiç bir bağlantının olmadığını kabul eden kalvinistler;seçilmişliğin emârelerine,sadece,Tanrı'nın insanlara yalnızca bu dünyada mukadder kıldığı nimetlerini ifşaa ederek nâil olacaklarına inanmışlardır.Zira,Tanrı,insanları mutlu olmaları için değil,fakat Kendi şanını arttırmaları için yaratmış olduğundan;O'nun mutlak üstünlüğünü hatırdan çıkartmayıp ve her şeyi kapsayan kesin hâkimiyetini de dikkâte alarak;her kalvinist,kendisini,Tanrı'nın bir aracı,daha doğrusu bir mutemedi gibi düşünerek;sadece O'nun nizâmına riayet edip, yeryüzündeki Tanrı hükümranlığının tesisine hizmet etmek suretiyle; yaratılış sebebi ve yegâne görevi olan Tanrı'nın şanını arttırmada kendisini bir araç gibi hissedecektir.

Her kalvinistin işini en yüce bir ibadet ve işyerini de yegâne ibadethâne olarak telâkki etmesiyle zühur eden Tanrı'nın yeryüzündeki şanının arttırılmasında ferdin aracılık etme fonksiyonu;pek

---

112-Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:98,99,103,105,106,110,111-112,118,119
Bknz.dipnot:99,syf:210

tabii olarak manastır hayatının tam olarak terk edilmesine sebep olmuştur.Ancak,Tanrıyla kendisini daima yapayalnız hissederek kilisenin bütün ibâre ve taltiflerini red eden ve doğrudan Tanrı'ya yönelmeyi şiar edinen her kalvinist tarafından,aynı ilâhî öğretilerin bir gereği olarak ve aynı ahlâk düsturlarının da teşvikiyle,her gün yürütülen meslekî faaliyetler ve kazanç arzusu,Tanrı'ya yönelmede yegâne mukaddes bir vasıta olarak kabul edilmiş olduğundan;tutumluluk içinde,aynı nefse ezâ tavrıyla yürütülen iktisadî faaliyet tipi,manastır sisteminin metod anlayışını bu farklı sahada,en az onun kadar katı kurallar içinde olmak üzere benimsenmesini zorunlu kılmıştır.Daima kendisini sofu bir hristiyan olarak kabul eden kalvinistler,zihninde ve kalbinde Tanrı'yı hissetmeyi[113],doğrudan O'nu tefekküre dalarak ve her şeyden

---

113-"Calvin'in Allah'ı artık İncil'in şefkatli 'baba'sı değildir;erişilmesi imkânsız bir mesafenin ötelerinde,hikmetine akıl sır ermez olan,kul'a yalnız ve yalnız azamet ve şânını anma ve yüceltmeyi emreden hâkim,mütehakkim tanrıdır.Bu yüce buyruk kul tarafından Allah'ın tembel,cezbeli müşahedesi yerine,hücre içinde olsun dışında olsun günün her dakikasına hakkını veren bir düzen ve intizam içinde çalışmak ve yaratmakla yerine getirebilirdi.İnsan, Tanrı'nın passif bir seyirci ve müşahedecisi değil,yeryüzünde O'nun irade ve buyruğunun faal,aktif bir âletidir;ve o haliyle dünyanın dışında değil,içinde ve ortasındadır.Dünya haz tarafı ile burada da en aşağı diğerlerindeki kadar kirli;fakat yine de Allah tarafından yaratılmış olmakla kul tarafından da aynı espri içinde işlenmek,şekil verilmek üzere insan eli ve iradesi önüne serili bir madde yığını! Kalvinist,Tanrı'ya içe dönük bir mürakebe yoluyla ulaşılıp varlığını O'nun varlığında eritme peşinde değildir. Bir bakıma,hikmetine akıl sır ermez olan takdirin ruh ve manasına inmeyi kendi boyunu aşan bir iddia sayıp,sadece çeğrıldığına inandığı işde (meslekte) Tanrı buyruğunu icra etmekten öte kutsal misyon tanımayan bir iş ve aksiyon adamı ile karşı karşıyayız.Tersi ile yüzleştirerek söylemek gerekirse:Her yerde ve her şeyde ilâhî takdirin mânâsını aramaktan ve belki o mânâ içinde varlığını eritip Hak'la bir olmaktan ötede bir gaye tanımayan doğulu münzevinin tam tersi bir insan..Kalvinist bir anlamda su katılmamış kaderci-dir.İlâhî takdirin kulluk yolunda kendine hangi sıfatı lâyık gördüğünü önceden sezinlemeye ve değiştirmeye gücü yetmeyeceğine inanmış bir kaderci! Gücünün yettiği tek şey şu:Kendi hareket ve davranışından giderek takdirin ne yolda tecelli etmiş olabileceğini sezinlemek,tecellinin o yoldan idrakine varmak! Ömür boyu hayırlı bir kul mu,yoksa iflâh olmaz bir günahkâr mı kalacak? Orası Tanrı'nın bileceği bir iş! Ama en azından,fiil ve hareketlerine Tanrı'nın emrettiği biçimi vermekle ve verdiği sürece ilâhî takdirin her halde kendine taa baştan 'seçilmiş' kul olmaktan başka bir sıfatı lâyık görmemiş olacağını rahatlıkla düşünebilir. Emredilen yaşama tarzı ise,dalgın bir inziva halinde içe kapanmakla veya feodal savruk bir yaşama düzeyinde döküm saçım günü gün etmek değil;hayır tam tersine,çağrıldığı görevde (meslekte) gösterişsiz,fakat her dakikaya hakkını veren disiplinli bir çalışma ile Tanrı'nın şanını yüceltmekten ibarettir..Ancak,savurma ve tüketme yanı bir tarafa,servetin bizzat kendisi metodik çalışma ve iş görmenin ve de nefsini ölçüsüz bir haz ve hırs taşkınlığından uzak tutmanın eseri olduğuna göre,Tanrı katında seçkin ve sevgili kul olmanın elle tutulur işareti sayılır."
Sabri F.ÜLGENER : Zihniyet ve Din
syf:41-42,42-43

vaz geçerek dua etmek şeklinde yorumlamamış;yine aynı şekilde,dünyevi şehvet ile zevklere dalmaksızın,disiplinsiz ve devamsız olan ve metodik tarzda arttırılmayan niyazlara da tam anlamıyla muhalif olmuşlardır.Ancak,devamlı ve disiplinli bir şekilde hayatı boyunca süren niyazlara Tanrı'nın itibar ettiğini ısrarla müdafaa ederek,katoliklerin tatbik ettikleri metodun benzerini benimseyen her kalvinist;aklıyla tespit etmiş olduğu isteklerini hedefler tarzında kendi kendisini yönlendirerek,sadece dua etmekle her şeye tevekkül ederek kendi kendisini âtıl kılmaz.Tanrı'nın kendisine yetki verdiğine inanarak,faaliyette bulunduğu nisbette dualarındaki niyazlarına nâil olacağını birbirlerine telkin eden kalvinistler;dua ederken azizlerin ruhundan şefaahat dilemediği gibi,onlara iltimas da etmez.Ancak,doğrudan kendisi, sadece elindeki İncil ile Tanrı'ya yönelerek seçilmiş olan azizlerden olmayı dilerken dahi,yardımını anmadığı azizlere gıpta içinde hürmet etmeyi de hiç ihmâl etmez.Bu nedenle,Tanrı'ya yönelmede azizlerin ruhundan istifade etmeyi bile red eden kalvinistler,katı kadercilik anlayışlarında,Tanrı'nın bir kulu seçmiş ya da lânetlemiş olmasında insana hiç bir irade gücü tanımamalarına rağmen,inancın da Tanrı'nın seçmesinde tek başına kesinlikle rol oynamadığını müdâfaa ederek; kişinin dünyevi servet edindiği ve bunu tekrar ekonomik faaliyetlerde kullanarak Tanrı'nın şanını yaymaya mazhar kılındıklarına,Tanrı krallığının kurulmasında dünyevi çabasıyla faal olduğu nisbette seçilmeye nâmzet olduklarına inanmışlardır.

Sadece kendisi için dua ederek,yalnızca kendi benliğinin kurtuluşuyla ilgilenerek;bütün hristiyanların günahlarını dehşet içinde ürpererek Tanrı'nın affetmesi için kendisini manastırın inziva odalarına kapattırmak suretiyle hücresinde çile çekmeyi red eden tüm kalvinistler;kiliseyi iş yerine nakletlerek Tanrı'yı her yerde hüküran kıldıklarına itikâd etmekteydiler.

Zira,hiç bir hristiyanın inançlarından veya inziva odalarındaki çilekeş dua ile ibadetlerinden dolayı seçilmişler zümresine katılarak kendi ruhunu bile kurtuluşa erdiremeyeceğine inanan kalvinistler; bu maksatla,ezelî ve ebedî kurtuluşa nâil olmak isteyen her hristiyanın,Tanrı'nın kendisini yer yüzünde hükümran kılmak ve şanını yüceltmek için yapmış olduğu çağrıya katılmaları gerektiğini telkin etmişlerdir.Çünkü,Tanrı,daha insanları yaratmadan önce hepsinin günahkâr olacaklarını mukadder kılmış olduğundan;günahkârlıklarından dolayı Tanrı katında kimsenin bir diğerinden farklı olmadığını ve bu mizaçları dolayısıyla eşit olarak yaratılan insanların tamamı (seçilmişler müstesna) Tanrı nimetlerinden öbür dünyada mahrum kalarak lânetlenmişler

ve sonsuz ölümlüler olarak itilmişlerdir.

Kaldı ki,sadece kişiye yönelen ve faaliyetlerine yansımak suretiyle başarısı ve mütevazı hayat üslûbu ölçüsünde seçilmişliğin emârelerini hisseden her kalvinist;bu seçilme lütfuyla Tanrı karşısında kendisini daima yapayalnız kaldığını idrak ederek;meslekî faaliyeti, doğrudan doğruya seçilmişliğin yegâne emâresi olarak kabul ettiği gibi, aynı zamanda da lütfun da bir göstergesi olarak dikkâte alır.Her ne kadar kalvinizmde,seçilmişlik,inanca doğrudan bağlı değilse de;inanç, seçilmişliğin bir faaliyet tarzıdır.Yani,kişi,faaliyetlerinde başarıya ulaştığı ve kalvinist müritlerinin de takdirine mazhar olduğu nisbette, Tanrı katında kendisini bir seçilmiş olarak hissedebilir.Ancak,seçilmişliğin gerektirdiği ahlâkî meziyetleri ve mütevazı hayat üslûbunu terk ederek zevk ile sefahata düşmesi halinde;Tanrı'nın şanını yeryüzündeki insanlara nimetleri yoluyla yücelterek,hükümranlığının tesisine kendisini adamada gevşeklik göstermesi veya lâkayt kalması durumunda,bu davranışları onun lânetlenmişler olarak ihracına neden olacaktır.

Beşeriyetin mutluluğu için değil,fakat sadece ve sadece Tanrı'nın şanını yeryüzünde yüceltmek için insanın yaratıldığına inanan kalvinist müritleri;yalnız Tanrı'nın mutlak üstünlüğünü her yerde hâkim kılmak maksadıyla,dünyevi faaliyetler ile ilâhî yönelişleri birleştirerek tezadlığı ortadan kaldırmışlardır.Böylece,Tanrı'nın şanı uğruna kendisini dünyevi faaliyetlere adama ve sadece kazanç elde edip bunu tekrardan faaliyetlerine katma,yani yatırım sermayesine aktarma, Tanrı'ya teslimiyetin en ulvi şekli olarak yorumlanmış;Tanrı'nın atadığı yeni mesleklerle taltif ettiği dünyevi faaliyetler vasıtasıyla, ilâhî buyruklara göre teşekkül ettirilen Tanrı'nın yeryüzündeki krallığının teşekkül ve idamesi arasında bir bağlantı kurulmuş;ve bu uğurdaki bütün dünyevi faaliyetler seçilmişliğin emâreleri olarak tefsir edilmiştir.

Tanrı'nın doğrudan kişiyle bağlantı kurması ve insanın da kendisini en üstün bir aracı ve yegâne mutemedi olarak hissetmek suretiyle kendisini Tanrı'ya adaması;O'na isyan etmesinin de,boyun eğmesinin de insanın elinde olmayan,doğrudan Tanrı tarafından daha yaratılmadan önce çizilmiş bulunan kaderinin,seçilmişliğin veya lânetlenmişliğin bir neticesi olduğuna kânaat getirilmesi sonucunda;hem münzevi hayat terk edilmiş,hem de fertçi temâyüller zühur ederek,faaliyetler kendiliğinden hareketlenmiştir.

Bu sebeple,Max Weber'in,kalvinizmi,burjuvaziye hâs faaliyet

tipinin meşrulaşmasında ferdin motivasyonu açısından yorumu;katolik münzevi pasifliğin tam karşıtı bir tarzdaki J.Calvin'in dünyevi olduğu kadar değer içerikli rasyonel sâikli olduğu nisbette,tesir altında kalınarak benimsendiği için duygusal mahiyette bir eylemdir.

" Günah bataklığına düşmesiyle insan,ilâhî kurtuluşa eriştiren ruhsal iyiyi elde edecek her türlü irade kâbiliyetini tam anlamıyla yitirmiştir..Dinî ilginin insanda değil,yine Tanrı'da odaklaşmış olmasına rağmen;Tanrı insanlar için var olmamış,fakat insanlar Tanrı'nın isteğiyle yaratılmışlardır..Canlılar âleminin hepsi,kapanamayan bir uçurumla Tanrı'dan ayrılmışlar;Kendi haşmetinin şanı uğruna aksi istikâmette bir hüküm vermediği müddetçe de,hepsi ebedî ölüme müstehâk olmuşlardır..Bu öğretinin aşırı derecedeki gayrî insanîliğinin haşmetli ahengine teslim olan bir neslin hayatı üzerinde doğurduğu sonuç; tek bir birey olarak benzeri görülmemiş bir iç yalnızlığının hissedilmesidir.Reformasyon çağında,insanların hayatındaki en önemli şey ebedî kurtuluşuydu;ezelden mukadder kılınmış kaderiyle karşılaşmak için,her insan kendi yolunu tek başına takip etmeye çabalamaktaydı.Hiç bir kimse onlara yardım edemezdi.Seçilmiş olan bir kimse,Tanrı'nın sözünü ancak kendi ruhunda hissedebileceği için de,hiç bir papaz insanlara yol gösteremezdi..İlâhî takdir öğretisinin,insanın genel dinî durumunun sonuçları bellidir.İlâhî kurtuluşu sağlayan kliseyi kalbinde kuran bir kalvinistin Tanrı'sıyla olan ilişkisi,derin bir ruhsal tecride sürüklenmiştir..Dinî konularda bireyi tamamıyla kendi sorumluluğuna bırakmış olmasına rağmen,kalvinizmde,birey ve ahlâk arasındaki bir çatışmaya rastlanmaz.Bu nedenle seçilmiş insanlar,Tanrı'nın görünmeyen kiliseleri olarak kalacaklardır..Kadercilik akidesinin olduğu yerde, seçilmişlere mensub olduğunu gösterin bir emârenin olup,olmadığı sorusunu sormak yerine..dine imân etmiş bir kimse olarak kendisini, Kutsal Ruhun bir teknesi veya İlâhî İradenin bir aracı gibi hissetmek suretiyle,lütfa nâil olduğundan emin olmalıdır..Oysa,katoliğe göre, günahlarını affetme yetkisine hâiz olan kilise,kendi yetersizliğini telâfi etmekteydi.Rahip de,değişim mücizesini gerçekleştiren takdisiyle sonsuz hayatın anahtarını kendi elinde tutan,sanki birbüyücüydü.. Keder ve nedâmet duygularıyla insan rahibe yöneldikçe;o,kefâret ve lütfa nâil olma ümidi,ve bundan dolayı da âzat olunma güvencesi dağıtır. Böylece,yalvarışına kulak verilmeyen ve yumuşama kabul etmeyen kendi kaderine mahkûm olmasının kalvinist üzerinde yarattığı korkunç gerilimden,rahip,katoliği kurtarır.Kalvinist için öyle arkadaşça telkinler ve insanca teselliler yoktur.Bir katolik veya hatta bir lutherist gibi, kalvinist,iradesizlik veya düşüncesizlik ile geçen saatleri uğruna

diğer saatlerinde iyilik dileyerek arttırmak suretiyle kefâret olunmasını ümit edece bir kimse değildir.Zira,kalvinizmin Tanrı'sı,inananlarından,bireysel iyi işler talep etmek yerine,iyi işlerin birleştirilmiş bir sistem halinde bir araya getirilmesini istemekteydi.Bu sistemde,beşerî katolikliktekı günah dönemi,tövbe,pişmanlık,kurtuluş,tekrar günahkârlık haline dönüş gibi bir döngüye yer yoktur.Ayrıca,dünyevi ceza yoluyla veya Lütfun tanzimini yapan kilisenin kutsal araçları vasıtasıyla,bir bütün olarak hayatı yararlı kılan her hangi bir dengeye alıştırılması söz konusu değildi.Böylece,kalvinizm sayesinde, sıradan insanın ahlâkî tavrı,plânsızlık ve sistemsizlik özelliğinden sıyrıldı,bir bütün olarak davranış ile tavır için uyumlu olan bir metodun idaresi altına girdi..Seçilmiş olma,hiç bir biçimde teolojik yetişme yoluyla sağlanamazdı..Artık kalvinist de,bir kilise cemaatinin üyesi olarak değil,sadece târikât mensubu olarak vardır..Bu târikâtte, fakir olmayı dilemek,hasta olmayı istemekten daha da beterdir."(114)

Böylece yeryüzünde Tanrı krallığını kurmaya azmeden kalvinistler için,ilâhî nizâmın en önemli karakteristik özelliğinin,inancın doğal düzen içinde dikkâte alınmasının mantıkî bir sonucu olarak;bu, Tanrı'nın yaratıp da sonradan kesinlikle karışmadığı (hristiyan inancına göre,değiştiremediği ve yok edemediği) doğal düzeni anlamak için, modern ilmî gelişmenin gerektirdiği ahlâkî motivasyon kendiliğinden alevlenmiş;dinsel âyinler ve bu dünyaya küskünlük içindeki münzevi hayat,bâtıl bir itikâd ve sofist bir sapıklık olarak yorumlanılarak, tam anlamıyla red edilmiştir.

Tanrı,mutlâk üstünlüğüyle,mukâddes olsun veya dünyevi faaliyetleri ihtiva etsin bütün yönelişleri Kendisine bağlamakta,şekillendirerek müşahhas bir hâle getirmektedir.Tanrı,sadece kendisine mahsus kıldığı özel bir yol ile,bu dünyada nimetlerini ifşaa edecek olan azizlerini seçerek görevlendirmek suretiyle Tanınmak istemiştir.Böylece,dinî yönelişler öz itibarıyla hristiyanlıktaki yerini korumuş, irrasyonellikten rasyonelliğe kayan benzeri davranış tarzları kısmen korunarak ahlâkî faziletin düstur edinilmiş olmasına rağmen;kutsal sayılan işler âdeta saha değiştirerek,dünyevi faaliyetler uhrevi bir mahiyet kazanmıştır.Zira,Tanrı,insanları sadece Kendi şanını yüceltmeleri için yaratmış;bu maksatla dünyevi faaliyetlerini tayin eden meslekî çabalarını Kendisine uzanan en yüce yol olarak ilham ederek, seçmiş olduğu her ferdi sanki Kendisine bir memur olarak atamıştır. Böylelikle,meslekî başarı,Tanrı'ya uzanan yolda seçilmişliğin bir

114-Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:99,102-103,104,106-107,109,110,113-114,117,129,145

icabı tarzında yorumlandığı gibi;daha üst mesleklere terfi etmek,Tanrı lütfuna daha yakın olmak şeklinde tefsir edilmek suretiyle;intikâl yoluyla sabit ve pasif statü zihniyeti ilga edilmiş,meslekî faaliyet vasıtasıyla kazanılan mobilite anlayışı topluma hâkim olmuştur.

Kalvinist Tanrı itikâdı sayesinde,orta çağın babadan evlâda tevarüs eden sabit ve pasif meslek olgusu çökmüş;yerini,çalışıp kazanmak suretiyle daha üst mesleklere yükselme çabası Tanrı katında seçilmişliğin emâreleri şeklinde düşünülerek dünyevi servet Tanrı'ya uzanan yolda uhrevi bir mahiyete kavuşmuştur.Ayrıca,kalvinizmin telkin ettiği bu Tanrı anlayışı sayesinde,ferdî haklar ve iktisadî,ticarî fiiller üzerindeki sınırlamalar tamamıyla kırılıp,ahlâkî değer anlayışları da değiştiğinden,burjuva sınıfı meziyetlerini geliştirerek,daha geniş fırsatlara kavuşarak yükselmeye başlamıştır.(115) Zira,seçilmişliğin emârelerinden olan metodik çalışma,tasarruf azmi,sâde ailevi hayat, şahsî serveti yatırım sermayesine dönüştürme arzusu,ekonomik itibara dayanan komşuluk ilişkileri vs., den her hangi birinde en küçük bir ihmâl veya yanlış davranışın,kendisinde bu emârelerin kaybolarak lânet-

---

115-"Fakat..yeni inanç ile yeni ticari sınıf arasındaki..bu birliğin baştan aşağı,asırlarca süren devamı daha ziyade rasyonel sebeplere bağlıdır.Reform gören inancın prensibleri ile burjuvazinin dinî ve ahlâkî menfaatleri arasında var olan ilişkiler vasıtasıyla bu rasyonel sebepler kısmen açıklanabilir,ve kısmen de,kalvinizmin yetenekleriyle,ticaretle endüstriyi ve böylece de burjuvaziyi mümkün olduğu kadar geliştiren meziyetleri üzerindeki ısrarları vasıtasıyla orta sınıfı teşekkül ettirmiş;değiştirilen dinsel inançların burjuvazinin arzularıyla birleşmesinin sonucunda,ekonomik grubun başarısının artmasında kalvinizm kesin bir rol oynamıştır.Birinci noktayı dikkâte alırsak,kalvinizmdeki kişi hakları ve sorumlulukları kavramı ile orta sınıfın menfaatlerinin bir uyum içinde yanyana getirilmesinin,birleştirilmesinin aslî bir önem taşıdığı fark edilecektir.Protestanlığın tarihinde,dinî,iktisadî ve ferdin hürriyetiyle ilgili politik doktrinleri arasında doğrudan,düz bir ilişki vardır.Montesqui'ya göre,İngiltere,Tanrı'ya kendini adamada olduğu kadar,ticaret ve hürriyette de kesin bir üstünlüğe sahiptir. "Bırakınız yapsınlar,bırakınız geçsinler" felsefesi ve politik liberalizmin ruhu,kalvinizmin en fazla tesir ettiği İsviçre,Hollanda,İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde çok fazla gelişmiştir.İkinci durumda ise,yeni inancı,yeni ekonomik faaliyeti doğuran ruh ile en ulvi bir noktada uyum içinde bir araya gelmesi sonucunda,artık hayatın faal tasviri üzerinde kuvvetle durulmaya başlanmıştır..Kalvinizmin telkin ettiği bu Tanrı inancı,yaratıcı ve lütuf sahibi faal bir hükümdardır;kişinin tefekküre dalarak rahat bir hâlde vaktini hebâ etmesini hiç hoş karşılamaz;ve kadercilik akidesine rağmen,yeni itikâd kişinin görevleri üzerindeki faaliyetin uyum içinde bulunmasını emreder. Fazilet içinde dürüstlükle yapılan faaliyet,gerçekte hiç şüphesiz cennetin yaratılması olmayabilir;ancak,bu tür davranış tarzı ilâhî lütfun kaçınılmaz bir sonucuymuşcasına dikkâte alınmak zorundadır."

H.Richard Niebuhr : The Social Sources of Denominationalism syf:94-95

lenmişler şeklinde anılmasına yol açacağına inanan kalvinistler;mukadderatındaki seçilmişliğinde insana hiç bir tercih hakkı tanımamış olmalarına rağmen;seçilmişliğin bu emârelerini fiiliyatta en katı uygunma biçimleriyle yaşamak suretiyle irade güçlerini kullanmayı,bunun için de rasyonel davranmayı esas edinmişler,en küçük bir ihmâlkârlığa dahi müsâmaha etmemişlerdir.

Aynı şekilde,bütün hristiyan inançlarını Hâk sayılması temâyülünü kolaylaştırdıklarından;Tanrı'nın istisnasız bütün insanları günahkârlık bataklığına atarak içlerinden sadece bir kısmın aslâ hâk etmedikleri seçilmişliğe mazhar kılmış,diğerlerini ise lâyık oldukları lânetlenmişler çukuruna itmiş bulunduğundan;bütün insanların günahkârlık itibarıyla eşit olduğunu,manastırın inziva odalarında kuru ekmek ve suyla dilencilik yeminleriyle çile çekerek yakarmak suretiyle,değil bütün hristiyan cemaatinin kurtuluşuna vesile olmayı,kendi ruhunu bile arındıramayacağını insanlara telkin eden kalvinistler;sadece dünyevi servetin arttırılarak Tanrı şanını yaymayı seçilmişliğin yegâne kıstası şeklinde mütalaa etmişler;inanca,azizlerin ruhuna,kilisenin bütün taltif ve ibarelerine,keşişlerin manastır hücrelerindeki nefse ezâlarına vs., kesinlikle hiç itibar etmemişlerdir.

Bütün hristiyan inançlarını sonunda Hâk olarak kabul eden kalvinistler;Hakkın da herkesin kendisine göre tefsir edebileceği ve yaşatabileceği İncil'den bulunması gerektiğine inanmışlar;Tanrı'nın yaratıcı kudretinin bir sonucu olarak,insanların kesinlikle değiştiremedikleri doğal düzenin varlığını kabul etmişlerdir.Kalvinizmin doğal düzen anlayışının varlığını ve nihayet bütün hristiyan inançlarının birer Hâk olarak muteberliğini kabul etmek suretiyle takdis etmesiyle; bir taraftan,dini dünyanın içine çekerken,diğer yandan da dünyayı dinin dışına çıkartarak;dinî inançlardaki töleransın insanların bütün tavırlarına hâkim olmasında etkin bir rol oynamış,Tanrı adına insan katline artık bir son verilmeye başlanmış;bütün bunların neticesinde de,tüm insanların sosyal faaliyet ve beşeri münasebetlerinde maksat ile tavırları dikkâte alınarak ,dinsel inançların eşitliği gözetilmiştir.

c-Kalvinist Meslek Anlayışı :

Bu inanç temelleri sonunda,her kalvinist,kendisini,Tanrı'nın kudretini ifşaa eden ve krallığını yeryüzünde hâkim kılarak hükümranlığını tesis eden bir aracı gibi hissederek;dünyevi faaliyeti ve mes-

lekî başarıyı O'nun yolunun yegâne göstergesi olarak kabul etmiştir. Manastır hayatını tam anlamıyla red etmiş olmasına,her hristiyan itikâdını makbul sayarak kişiyi tek olarak Tanrı'yla başbaşa bıraktığından kendisinden başka hiç bir kimsenin kendisine (seçilmişlil veya lânetlenmişlik kaderine) yardımının dokunamayacağını kabul etmesine rağmen; manastır sisteminin katı metod anlayışını,aynı çilekeşliği kendi nefsine de uyarlamak suretiyle tutumluluğu ve mütevazı hayatı düstur edinerek,dünyevi ve meslekî faaliyetlerini rasyonel bir tarzda tanzim etmiş;metodik hedef ile çalışma şekilleriyle en yüksek kazanç peşinde koşmayı,seçilmişliğin bir gereği ve dinî bir vecibe olarak kabul etmiştir. (116)

116-"Kalvinistin gözü ile Tanrı katında büyük günah,kazanılmış servetin üstüne yatmak,boş ve savruk yaşamaktır..Düzenli,metodik çalışmaya ara verdiği an,seçkin kul olmanın güvenini kaybetmek korkusu kalvinisti tuttuğu iş'de -kendi kendini sürekli yenileyen bir devam ve intizam içinde- yol almaya zorlayacaktı.Metodik-rasyonel davranış artık sırası geldikçe baş vurulacak ve arkasından el çekilecek inişli çıkışlı bir bir yaşama tertibi değil,bilâkis sürekli bir hayat düzenlenişi ve felsefesi halini almıştır.. Kalvinizm,disiplinli-rasyonel iş ve meslek ethos'u ile bir yandan modern burjuvazinin karakter çizgilerini yontup,şekillendirirken, öbür yandan aynı iş ve çalışma esprisi içinde eğitip yetiştirdiği emekçi tabanını sistemin hizmetine koşuyordu..Patronu ile,emekçisi ile,Tanrı rızasının ancak düzenli-rasyonel bir meslek çerçevesinde muntazam,aralıksız çalışma disiplini ve israfsız,gösterişsiz bir yaşama karşılığı elde edilebileceği inancı,henüz kıpırdama halindeki burjuva toplumuna,hem maddî yönüyle cihazlanma diye ortada bir şey yokken,moral cihazlanmayı getirmiş ve hizmete koşmuştu.Böylesi bir cihazlanmanın neticesini görebiliyoruz:bir tarafta nefsanî haz ve zevk cihetine kapalı bir tutum,daha doğrusu tutumluluk;diğer tarafta aralıksız metodik bir çalışma ve yaratma. İkisinin birleşiminden doğan şaşırtıcı sonuç ise şu:Durup dinlenmeden yaratılan servetin -israfa ve gösterişe giden yol kapalı olunca- önünde boş bulduğu yöne (tekrar yatırım ve üretime) kanallanışı ve sonunda belki mutaasıp kalvinistin hayalinden geçirmediği ve aslâ hoş görmeyeceği ölçüde madde birikimi:Kapital,işte kapitalizm..Riyazete dayalı dinlerde zirvenin (virtuose çevrenin) tutumu ve değer anlayışı farklıdır.Passif haliyle dünyadan kaçış yerini burada dünya ile dişediş bir hesaplaşmaya ve onu yerine göre aktif olarak yoğurup işlemeye bırakmıştır.Max Weber'e göre, ..riyazet (askese),insan yaradılışından hem kaba sevki tabiileri söküp atmaya yönelen,günün her dakikasına -velev ibadet kaydıylahakkını veren,metodik bir nefis mürakebesi,rasyonel yaşama biçiminin bir çeşit prototipidir..Çile ve ibadet,günlük yaşayışın hiç bir dalında görülmedik bir saat düzenlemesi ile intizama bağlanmış..riyazet artık dünya dışı bir arınma pratiği olmaktan çıkmış, manastır kapılarının açılması ile beraber düzenli yaşama ethos'u da kütle içine sarkıtılmış oluyordu.Bir manada artık herkes ömür boyu düzenli yaşama disiplinini sürdürecek bir rahip demekti.Sanki manastırın kapısı açılmış da o muntazam,saati saatine dakik ve ve düzenli iş görmeye alışmış insan günlük hayat içine salıverilmişti."

Sabri F.ÜLGENER : Zihniyet ve Din
syf:43,39-40

Kazanç emeliyle ve tasarruf azmiyle ifade bulan dünyevi faaliyetlerdeki bu kalvinist münzevi yorumun neticesinde;bir taraftan, ferdin hayat tarzı,aynı çilekeş eza tavrıyla ve bir cimriyi kıskandıracak ölçüdeki tutumluluğuyla tezâhür ederken;diğer taraftan da,kazanacağı her birim parayla ve meslekî faaliyetleri ölçüsünde kendisini Tanrı'ya daha yakın hissederek seçilmiş olmanın verdiği iç huzuru duymak azmiyle güç kazanan aynı ferdin çalışma yöntemi;akılcı seçimle risk ortamında kazancı en yükseğe çıkarma anlamındaki rasyonalizmi, bütün faaliyetlerine uyarlamak suretiyle,planlamış olduğu ekonomik hedeflere metodik bir tarzda,fakat sonsuz bir kâr hırsıyla şekillenmiştir.Tanrı'nın insanı daha yaratmadan önce ferdin kaderini çizerek bir kısmını Kendisine,şanını teşhir ederek yüceltmesi maksadıyla, seçmiş olmasında kişinin hiç bir rolünün olmayışı nedeniyle;birey ne kadar dua ederek kendisini manastırın inziva odalarına hapsettirerek bütün insanlığın günahları için yakararak tövbe etmeye kedisini adamak suretiyle bu dünyanın bütün meşgalelerinden kendisini tecrit ederse etsin;Tanrı'nın kendisi hakkında taa ezelden takdir ettiği mukadderatını değiştiremeyeceğini ve ruhunu da arındırarak kendisini bile kurtaramayacağını ısrarla telkin eden kalvinistlere göre;Tanrı'nın tasvip ettiği hayat tarzı ve yöneliş biçimi,sadece O'nun hükümranlığını yeryüzüne tahsisi şeklinde olup,hiç bir ferdin kendi şahsî değer yargılarıyla izah edilemediği gibi;kişisel menfaat hırslarıyla da uzaktan yakından bir ilgisi bulunmamaktadır.

Kaldı ki,hiç bir fert,ne kadar kazanç temin ederse etsin meslekî faaliyetleriyle[117] Tanrı'nın yeryüzüne indirmeyip gizli kıldığı

117-"..Tanrı'nın yarattıkları üzerindeki mutlak hâkimiyetine yönelen.. Bu teslimiyet,püritenizmdeki kadercilik akidesinin habercisidir. İlâhî takdir olarak cehennemde ezelî ve ebedî bir şekilde cezaya çarptırılmanın mukadder kılınmasının verdiği heyecanla harekete geçirildiği anda zühur etmiş olan kadercilik tasarısı..(dünyada) karşılığını vermeyi ve Tanrı'nın kâmil,mutlak hâkimiyetini ihtiva etmektedir..Kaderleri tarafından günah işlemeye mecbur tutulan insanların çok kuvvetli yakınmalarının,ve hayvanların da insan olarak yaratılmadıkları için yine aşırı şikâyetlenmelerinin Tanrı tarafından lânetlenmesi konusu,kalvinizmde çok açık bir kesinlikte özellikle beyân edilmiştir..Dünyevi asketikism,tıpkı radikal kalvinizmde olduğu gibi,din ile siyaset arasındaki ilişkilerden kaynaklanan meseleleri benzeri şekilde çözmeyi başarmış;günahkâr dünya üzerindeki Tanrı hâkimiyetini,dünyayı kontrol niyeti için, ..günahlarının kontrolü için,Tanrı'nın şanı uğruna,dinin kötü saydığı günahlarla,şerlerle mücadele ederek,kısaca sadece dinî niyetler şerefine gücünü kullandığı zaman,sahip olabildiği ahlâkî uygunluğun ihtişamıyla mesleğini icra edecektir."

Max Weber : The Sociology of Religion
syf:112,143,230,167,142

lütfunu arttırmayacağı,ancak O'nun murat ettiği kısmına nail olacağı için;kişinin kazançlarından dolayı kibirlenerek kendisine bir pay çıkarması,doğrudan seçilmişliğin emârelerini kaybetmesine yol açacaktır.Zira,insanın meslekî faaliyetleri doğrudan Tanrı tarafından atanmakta ve böylelikle kişi taltif edilmekte olduğundan,aslâ şahsî bir mahiyete hâiz değildir.Yalnız,Tanrı katında makbul olan asketik faaliyet tipi,sınırlı zaman içinde işçiyi en rasyonel kullanarak,metodik çalışma biçimine göre hedeflenen kazançları elde etmek olduğundan; para,bir vasıta olarak telâkki edilmiş,böylece kötülüklerinden kalvinist müritler korunmak istenmiştir.

Dünyadaki mukâdderatının rasyonalizmle kesinleştiğini idrak eden kalvinistler(118),zaman içinde para kazanmak için ve sadece Tanrıya güvenmenin verdiği kendinden emin tavrıyla,sert ve katı mizacıyla, bütün hayat tarzına rasyonalizmi yerleştirmiş olduklarından;paranın, yalnızca gelecek endişesiyle saklamak maksadıyla biriktirilmesini ve çömlekte saklanılmasını akıl dışı bulmuşlardır.Rasyonalizmle,eşitlik ve hürriyet arasında çok sıkı bir bağ tesis ederek,ferdin bütün ekonomik faaliyetlerini meşru saymışlardır.Bütün tavırlarında hür olan ve bunu eşitlik ilkesiyle hisseden ferdin,faaliyetlerini sadece akılcı seçimler anlamındaki rasyonellikle yeniden düzenleyebileceğini idrak etmesiyle,Max Weber'e göre,kalvinizm sayesinde çile çekme ve Tanrı'ya yönelme yolunun değişmesiyle toplumun irrasyonel bir temel içinden yükselen rasyonalizm doğrudan kişinin sorumluluk anlayışı üzerine kurulmuştur.Zira,kalvinizmle,Tanrı'nın ancak akıl sahiplerine hitap ettiğinin kabulüyle birlikte,manastır duvaları arasındaki çilekeş münzevi hayatla,değil bütün hristiyan cemaatinin,kişinin,kendisi keşiş dahi olsa,kendi ruhunu bile arındıramayacağı idrak edilmiş;yaratılışın mahiyeti ve insanın evrendeki yerinin sadece Tanrı şanını yüceltmek olduğuna inanılarak,seçilmişliğin emârelerine muktedir olunduğu nisbette bireye toplum içinde itibar edilmiştir.Böylece,dinî bir hedefe yönelik olarak,insanın iç dünyasında doğru kabul edilmesini ve faaliyet

---

118-"İnsanın,sadece Tanrı'nın kendisine vermiş olduğu işin bir vekili saydığı itikâdı sayesinde,bu zorluktan kaçınmayı araştıran kalvinizm;zevk ile sefahat içine düşmeyi kınamış;dünyadan kopmaksızın, işi şahsın dinî bir görevi,ibadetiymişcesine yorumlayan rasyonel disipliniyle birlikte,çalışmayı bir kat daha kabul etmiştir.Bu sistemin dışında teşekkül eden bizim "meslek" terimimiz;İncil'in protestan tercümesi sayesinde,sadece lisânın tesiriyle malümat sahibi olunmuştur.Kalvinizm,Tanrı'nın atadığı bir göreve nâil olurmuşcasına muteber kılınan mesleğin,mevkinin;rasyonel kapitalist prensibe göre devam ettirilen rasyonel faaliyet üzerine kurulu olduğunu beyan etmektedir.Dinî sorumluluk,servete meylettirmiş, servet ise Tanrı'nın lütfundan kaynaklandığından,tekrar edilmiştr. Max Weber : General Economic History syf:367

tipine bağlanılmasını temin eden bireysel motiflerin gücüyle meşrulaşan tasarruf olgusu ile meslekî faaliyet içindeki kazanç arzusu ve daha üst mesleklere yönelme hırsı,bu uğurda kendisine en güvenilir bir yol olarak rasyonalizmi bulmuştur.

Ancak,toplumun kültürel temelinde irrasyonellikten rasyonelliğe geçişin,özellikle kalvinizm yoluyla dindeki rasyonelleşme sonucunda başladığını savunan M.Weber'e göre;Lütherimzmle birlikte dinî bir muhteva kazanan kalvinizmin meslek anlayışıyla;kişinin,Tanrı'nın lütfunu bu dünyada insanlar arasında dağıtmak ve kulu öbür dünyada Tanrı'nın mağfiretine kavuşturmak şeklindeki kilisenin ilâhî aracılık vasfını ve insan hayatını temelden kendisine bağlayan kitap kudretindeki öğretilerini red etmesinin,kendisi doğrudan Tanrı'ya yönelerek nedâmet duygularıyla günahlarını terk etmek suretiyle affını bizzat kendisinin dilemiş olmasının sonucunda;asketikism de,irrasyonellikten rasyonelliğe kaymış,ayrıca fasit bir papazlar zümresini ve manastırların duvarlarını aşarak,yapılan her günkü işler anlamında sürekli uygulanan meslekî faaliyet şeklinde bütün hâlka intikâl ettidilmiş,böylece dünyevi işler dinsel bir muhteva kazanmıştır.Artık,kişinin her gün düzenli bir şekilde yürütmüş olduğu meslekî faaliyetinde kazanmış olduğu her başarı,Tanrı lütfunun açık bir işareti anlamıyla tefsir edilmesiyle birlikte;dünyevi servet,kişinin münzevi hayat üslûbunu kendi işinde yaşamasının bir karşılığı olarak doğrudan Tanrı tarafından verilmiş bir lütuf olarak kabul edilmiştir.

İnsanın birer birey olarak kendi ruhunu arındırma güç ile iradesine muktedir olduğunu,bunun için Hâk'ın doğrudan İncil'den aranması gerektiğini savunarak kilisenin her şeyin üzerindeki otoritesini açıkça red eden protestanlar;özellikle de,Tanrı'nın bu dünyada lütfunu dağıtma ayrıcalıklığına sahip olan kilisenin vahiy kudretini taşıyan öğretilerindeki,âdaletin ilâhî ve tabii kökenli olarak kendi uhdesinde kullanmış olduğu yargılama gücüne karşı çıkmışlar;kişinin, sadece meslekî faaliyetinde gösterdiği başarı nisbetinde Tanrı lütuf ile ihsanına bu dünyada kendi çabasıyla mazhar kılınacağına itikâd etmişlerdir.

Martin Luther'in (1483-1546) , İncil'i almancaya tercüme ederken "Beruf" kelimesini kullanmasıyla ve bunu çalışma sahasında hayatın görevi anlamında meslek şeklinde yorumlamasıyla;meslekî faaliyet dolayısıyla dünyevi meşgâleler doğrudan Tanrı tarafından atanmış ilâhî bir vecibe mânâsıyla tefsir edilmesinin,kapitalizmin ruhunu

yükselten dünyevi asketikisme temel teşkil etmediğini kabuletmekle birlikte[119];orta çağ katolikliğinin red etmiş olduğu dünyevi çabayı kapsamayan ve papazlar zümresinin dışına da çıkamayan manastır hayatının sınırları içerisindeki uhrevi asketikismden ayrılışın ve dindeki irrasyonellikten kopuşun başladığını söyleyen M.Weber'e göre;ilk hris-

---

119-"Almanca'daki meslek (Beruf) sözcüğü,İncil'in Lutherci tercümesinden türetilmiştir.Hayatın tek yoluymuşcasına ilâhileştirilerek makbul sayılan bir kimsenin dünyevi mesleğindeki tavrının müsbet takdiri,tam başlangıcındaki lütherizmin ana temasıydı.Fakat,lütherizmdeki iyi vazifeler,ruhun mağfireti için gerçek bir temel gibi düşünce tarzına nüfuz etmemiş;katolikizmde olduğu gibi,iyi vazifeler,asketik protestanlıkta gerçekleşen bir yeniden doğuşu tasdik için gerekli olan zihni temeli kuramamıştır..Kendi ekonomik olgusuyla hareket etmesi halinde sofu bir katolik,papanın öğüt ve yasaklarını çiğneyen veya ihlâl eden,sürekli devâm edegelen hareket tarzında kendini keşfeden bir kimse olarak bu sınırın eşiğinde olduğunu hisseder.Onun ekonomik davranışı sadece kânaatkârlık prensibi dahilinde günah çıkarmada olduğu gibi farkında olmaksızın işlenmiş olabilir;bu mümküncülük ahlâkı çerçevesinde de yalnızca gevşeklik esası dairesinde hoş görülebilmiştir.Bundan dolayı,iş hayatının kendisi tekdir ve takbih edilircesine dikkâte alınarak veya Tanrı katına giden yolda mutlak olmayan bir tarzda uygun görülmeyerek,kaçınılmaz bir kesinlikte kapsamına alınmıştır. Hayatın fiilî tarzı,değişen dereçelerde karizmatik fertler ve kurumlar vasıtasıyla lütuf ve inâyetin taksimine tesir etmekteyselerde;bu,inayet anlamındaki rahmet ve mağfiret şartlarına itimad edilerek gerçekleşmekteydi.Ayrıntılar burada ayine benzer bir rol oynamaktaydı ki,hakikâten ayinsel ve kurumsal lütuf çok güçlü bir cazibe sunmaktaydı.Nihayet,diğer faktör bazen çok mühim bir etkinliğe sahipti:kişi tarafından lütfun her güvenilir taksiminde, kurumdaki şahsî karizmatik istidatlarından veya kendi resmî statüsünden kaynaklanan selâhiyetine hiç ehemmiyet verilmese de; hatta lütfun taksimine görünüşteki ahlâkî taraf araya sıkıştırılsa dahi,kişiler üzerindeki ahlâkî zorlamalarıyla takât kesici net bir tesire sahipti.Lütfun ihsânı,daima,kurtuluş muhtaçlığındaki kişinin şahsî azatlığını geretirir.Bu sebeple,ilâhî kurtuluş, günahkârlık duygusuna tahammül etmedeki gücünü kolaylaştırmakta; kişinin tasarladığı ahlâkî temellere dayanan hayat üslûbunu geliştirme gerekliliğiyle de ekseriyette onu esirgemektedir.Günahlar,arasıra fırsat düştükçe yapılan dinsel uygulamalara bağlanarak veya birkaç dinsel ayinlerin icabı yapılarak daima kilise tarafından günahlarının affaugrayacağını bilmektedir.Günahlar fiillerde göze çarptığı müddetçe,buna karşı olarak,tazmin olunan kefaretler veya hissedilen pişmankârlıklar tarzında tesis edilen âmel ile hüccetlerin ortaya çıkması özellikle önemlidir.Böylece, çile çekme,tefekküre dalma veya ebedî olarak ibadete dalarak kendine hâkim olma ve dinî sadakâtini gösterme yoluyla meydana getirilmiş toplum şahsiyet örneği yerine,somut bireysel faaliyetlere bağlı bağlara itibar edilmiş;hayat örneğiyse hiç durmaksızın azmettirici olmuştur..Kısaca,moder insan,faaliyetlerinde modern iksat sisteminin rasyonel nizamıyla mümkün olduğu kadar sıkı bir uyum içinde bulunduğu zaman,kendi sorumluluklarını en iyi bir şekilde yerine getirir."

Max Weber : The Sociology of Religion
syf:198-199,188,251,235

tiyanlığın,dünyevi ihtirastan vaz geçerek hayatını çalışarak devam ettirmediğin müddetçe red edilenlerden olmaktan kurtulamazsın anlamındaki temelinden;kalvinizmle,münzevi hayatı kendi işinde yaşayarak tüm lüks olan masraflardan kaçarak ve dünyevi zevklere dalmaktan korunarak, meslekî faaliyetiyle Tanrı'nın gizli kalmış hazinelerini ifşaa etmek suretiyle O'nun şanını yeryüzünde yüceltmek imânındaki burjuva ahlâkına geçilmiştir.

Ancak,lutherizmde kişi,Tanrı tarafından lütuf ile ihsanına nail olması için belli bir mesleğe atandıktan sonra,ömür boyu o faaliyet şekline sâdık kalmalı ve önüne daha iyi fırsatlar çıksa dahi atandığı bu ilk görevinde sebat göstermelidir.Bir üst mesleğe dahi olsa geçmemeli,yükselmemeli,sadece bu ilk durumunu muhafaza etmelidir.Oysa, kalvinizmde,Tanrı,hayatı boyunca insanın karşısına birden çok meslek fırsatı çıkartmakta ve kişiye mesleğinde başarılı olmasını,bir üst mesleğe veya mertebeye yükselmesini kendi şanını arttırmak bir tutarak, meslekî ilerlemeyi âdeta yegâne bir ibadet tarzı olarak imân edenlere emretmektedir.

Jean Calvin'in bu meslek tefsiri,Tanrı'nın insana daha yüksek bir meslek veya daha verimli bir meşguliyet imkânı yaratmış olmasına rağmen;artık verimsiz sayılan daha alt seviyed ki eski mesleğinde sabit kalmasını veya değiştirmemekte ısrar etmesini;Tanrı'nın nimetlerini ifşaa etmede aciz kalmak,seçilmişliğin gerektirdiği kulluk borcu şeklindeki emârelerini ihmâl etmek vs., tarzında yorumlayarak,aylaklığın her türüne muhalif olmuştur.

Her kalvinistin,işini en yüce bir ibadet ve iş yerini de yegâne ibadethane olarak telâkki etmesiyle gerçekleşen Tanrı'nın yeryüzünde şanının arttırılmasındaki ferdin aracılık etme görevi;pek tabii olarak,belli bir zümreye hâs olan manastır hayatının tam olarak terk edilmesine sebep olmuştur.Ancak,Tanrıyla kendisini daima yapayalnız hissederek,doğrudan O'na yönelmeyi esas edinerek kilisenin bütün taltif ve ibarelerini red eden her bir kalvinist tarafından;her gün yürütülen meslekî faaliyet ve sürekli kazanç arzusu,Tanrı'ya yönelmede,Lütfuna nail olmada tek mukaddes bir vasıta olarak kabul edilmiştir.Bu inançla, tutumluluk içinde,aynı nefse ezâ tavrıyla yürütülen iktisadî faaliyet; manastır sisteminin metod anlayışını irrasyonellikten rasyonelliğe kaydırarak,bu farklı sahada,en az onun kadar katı kurallar içinde benimsenmesini zorunlu kılmıştır.

"..rasyonel ve sistematik bir tarzdaki kazanç takibi davranı-

nı,geçici olarak da olsa,çağdaş kapitalizmin ruhunu ifade etmek için kullanırsak;bu,bir taraftan kapitalist teşebbüste en doğru anlamını bulurken,diğer taraftan da,kapitalizmin ruhunu ortaya çıkaran en uygun güdüyü kapsadığı için,tarihî gerçek itibarıyla zihinsel tavrımızı haklı kılar..Bu bakımdan asketik protestanlığın yeni bir şey katması gerekmedi.Fakat,protestan asketiklik bu fikri çok güçlü bir şekilde derinleştirerek,kesin olarak tek başına tesirliliğini sağlayan gücü de yarattı.İşin,bir meslek olarak kavramsallaştırılması yoluyla psikolojik bir yaptırama kavuşması;son tahlilde,lütfa kesin olarak erişilmesinde,mesleğin,en mükemmel ve yegâne bir araç olarak kabul edilmesine neden oldu..Her türlü şart dahilinde,dünyevi görevlerin yerine getirilmesinin,Tanrı'yı hoşnut kılan tek yaşama biçimi olduğu tekrar ve tekrar kuvvetle vurgulanmaktadır.Tanrı'nın yegâne isteğinin sadece meslekî faaliyet olmasından dolayı,her meşru iş,Tanrı nazarında kesinlikle aynı değere hâizdir.Ahlâkî bakımdan dünyevi etkinliğin bu suretle haklı kılınması,reformasyonun,en önemli sonuçlarından birisiydi..Şayet Tanrı,kendi ruhunuza veya bir diğer kimseye zarar vermeksizin,bir başka usulle yasal olarak daha fazla kazanç sağlamanızı mümkün kılan bir yolu gösterdiği halde,siz,O'nunbu teklifini geri çeviriyorsanız;mesleğin amaçlarından birine apaçık bir şekilde karşı gelmek suretiyle,Tanrı'nın vekili olmayı,Tanrı'nın nimetlerini kabul ederek O'nun isteğine uymayı da red ediyorsunuz demektir.Zira,bedensel zevkler ve günahkârlık için değil,sadece Tanrı için zengin olmak gayesiyle çalışmak zorundasınız..Azizin hayatı,doğrudan ve tamamıyla doğaüstü bir maksada,kurtuluşa yönelik olmasına rağmen;bu sebep dolayısıyla, kesinlikle bu dünyada rasyonelleşmişti ve Tanrı'nın şanı yeryüzünde arttırma hizmet etme fikri tamamen kendisine hâkim olmuştu..Dinsel anlamda rasyonel bir hayat süren insanın,en seçkin haliyle,sadece ve sadece keşişin olması ve böyle de devam etmesi gerçeği,çok önemli bir husustur.Zira,asketikism,bireyi daha güçlü olarak kavramakla,en kutsal görevin dünyevi ahlâğın üstünlüğünü tam manasıyla sağlamak olduğuna ikna etmesiyle,kişinin günlük hayatın dışına sürüklenmesine açıkça katkıda bulunur..Öbür dünyanın hatırı için;bu dünyadaki tavrın rasyonelleştirilmesi,asketik protestanlığın meslek kavramının bir sonucudur. ..Mesleklerinde gayretli olmayanlar,gerektiğinde Tanrı'ya ayıracak zamanı da olmayan kimselerdir..Varlıklı olan da,çalışmadan yememelidir. ..Kişi,Tanrı'nın bir kere yerleştirdiği yerinde ve mesleğinde kalarak, dünyevi etkinliği,hayatında sebat ettiği bu durumun kabul ettirdiği sınırlar dahilinde olmalıdır..Bu nedenle,Lüther için meslek kavramı, geleneksel bir sınırlamada kaldı..Oysa,pratikte Tanrı,kendisine yardım eden kimseye yardım eder.Böylece kalviniste göre,kişi kendi kurtuluşu-

nu kendisi hazırlar veya daha doğru bir deyimle kurtuluşunun bilincini kendisi yaratır.Fakat bu yaratma..seçilmiş veya lânetlenmiş olarak yalvarışa kulak asmayan bir Tanrı inancıyla,sistematik bir kendi kendine hâkim olma seçeneği ile ayakta kalır..Hayatın kutsallaştırılan süreci,bundan dolayı nerdeyse ticarî bir işletme hüviyetine bürünmüştür..Tanrı'nın bir kimseyi işindeki başarısından dolayı seçerek kutsamasıyla,iş,tek başına asketik bir araç haline gelmiştir..Diğer taraftan,pişmanlığa sebep olan bir yöntemin yaratılmasıyla,ilâhî lütfa nâil olmayı bile,gerçekte bireyin rasyonel etkinliğinin bir konusu haline getirdi."(120)

Sadece kendisi için dua ederek,yalnızca kendi kurtuluşuyla ilgilenerek meslekî faaliyeti bir Tanrı yolu şeklinde tefsir eden kalvinistlerin sonsuz ölümlüler olarak gördüğü bütün insanlara çağrısı; kişi,yalnızca kendi mesleğinde yükselerek bu dünyada Tanrı lütfuna erişebilir,ancak münzevi hayatı işinde yaşadığı takdirde seçilmişliğin emârelerini taşıyabilir,anlamını ifade etmekteydi.O halde,eğer Tanrı'ya yaklaşmak istiyorsan,O'nun lütuf ve ihsanına nâil olmak istiyorsan; dünyevi faaliyetin içinde çilekeşliği ve münzevi hayatı yaşa,bu dünyada çalış ve mesleğinde yüksel,daha fazla servet ve para kazan,kazandıklarını biriktir ve yatırım sermayesi haline dönüştür ki,yeni servet ve kazançlar edinesin.Sen,ahıretini zaten kaybetmiş bir vaziyette yaratıldın,bunu idrak ederek,bâri hiç olmazsa bu dünyada Tanrı'nın lütuf ve ihsanını tad! Fakat,sadece işinde münzevi hayatı yaşadığın nisbette ve meslekî başarılarında daha üst mesleklere terfi ettiğin takdirde seçilmişliğin emârelerine muktedir olarak ruhunu arındırabilir ve Tanrı'nın seni kurtarmasına kavuşabilirsin!

Böylece,insan ne yapasa yapsın Tanrı'nın kendisi hakkında taa ezelden çizdiği mukâdderatının dışına çıkamayacağına kesinlikle inanan kalvinistler;seçilmişliğin emârelerinin özünü teşkil eden çilekeşliği ve münzevi hayatı kendi işinde yaşamak suretiyle,boş ve aylak oturarak başına geleceklere sabırla tevekkül etmek yerine;buna tam anlamıyla karşı çıkarak,dünyevi faaliyetlere yönelmişler;meslekî yükselmeleri,hem Tanrı lütfuna erişme ve hem de servet edinmeden kendisini yoksun kıldığı nisbette ruhunu arındırarak kurtuluşa nâil olma şeklinde tefsir etmişlerdir.

Kalvinizmin bu meslek anlayışının,zamanı ve krediyi para olarak değerlendiren ve hiç birini boşa harcamayan;gezintiye çıkmayı,

120-Max Weber : The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism syf:64-65,178,163,118,120-121,154,158,159,85,115,124

dansa ve eğlenceye zaman ayırmayı,o süre içinde kazanılacak paradan yoksun kalma ve itibar kaybetme mânâsında gören kalvinistler;devrinin ideal bir insan tipini karakterize eden burjuva ahlâkını kendi şahsî tavırlarında toplamaktaydılar.Çilekeşliğin ve münzevi hayat üslûbunun iş içerisindeki bu yorumuyla,ekonomik faaliyetler canlanmıştır.Zira, daha önceleri gününün belli bir zamanını disiplinli ve devamlı bir şekilde ibadete tahsis eden,bu süreyi metodik olarak arttıran insanlar;Tanrı lütfuna ancak meslekî faaliyetindeki başarı ile yükselmelerle erişileceği ve çilekeşlik anlamındaki münzevi hayat üslûbunu kendi işinde yaşadığı takdirde seçilmişliğin gerektirdiği emârelere sahip olunabileceği özündeki kalvinist öğretilere sâdık kalarak dünyevi faaliyetlere yönelmişlerdir.Hayatını düzenli bir şekilde disiplin altına alarak sıkı çalışmayla,tıpkı manastırdaki düzenli ve disiplinli ibadette olduğu gibi,Tanrı'nın lütuf ile ihsanına nâil olacaklarına inanmışlar;nefse hâkimiyetiyle düzenli olarak arttırılan inzivaya çekilmenin yerini,yine aynı nefse hâkimiyet azmiyle dünyevi zevklere karşı koyarak meslekî fiillere yönelme zarureti kendisini göstermiştir.Meslekî faaliyetlerinde rasyonel ve metodik davranarak Tanrı nimetlerini ifşaada olumlu neticeler alan bir kalvinist;seçilmiş olmanın gerektirdiği ferâgatı gösteremiyorsa;yani,bolluk içinde de olsa kânaatkârlık anlamında mütevazı bir şekilde yaşamayı itidal haline getirmemiş,servetin geri kalan büyük birkısmını,yine Tanrı şanını yaymak maksadıyla ekonomik faaliyetlerinde kullanmamışsa;ibadet mânâsında yorumlanan dünyevi faaliyetlerinde gevşemenin bir işareti olarak lüks tüketime yönelerek ahlâkî bir zaaf göstereceğinden,seçilmişlerden olamayacaktır.Bu nedenle,hiç bir kalvinist,Tanrı katında daha kendisi yaratılmadan önce çizilen kaderinde seçilmişlerden olup olmadığı kaygısını kesinlikle taşımadan;sadece aklını kullanarak,plânlı ve metodik davranarak,tüketiminde kânaatkârlıktan ve mütevazı hayat üslûbundan aslâ vaz geçmeyerek kendi kendisine hâkim olmasını öğrenmekte;bu içsel denetimiyle de,Tanrı'nın nimetlerini tüm insanlara tanıtarak,O'nun şanını yaymada kendisini bir aracı gibi hissetmekte,bir an dahi durak-samamaktadır.

d-Kalvinist Faiz Yorumu :

Kalvinist asketikismle toplumun kültürel temelindeki rasyonel leşme eğilimiyle burjuva faaliyet tipinin meşrulaşmasının sonucunda, ekonomik rasyonalizmin yerleşmeye başlamasında;üretim kapasitesinin hızla genişlemesinin gerektirdiği kredi talebindeki artışlarla gerçekleşen kalvinistlerin rasyonel faiz yorumunun çok önemli katkıları ol-

muştur.Böylece,önceden,sadece toplumsal statünün gerektirdiği gelenekselleşen alışkanlıkları karşılamak için,genel olarak lükse yönelik tüketim giderlerine sarf edilen nakdî borçlanmalar;kapitalist endüstrinin kurulmasıyla birlikte deniz aşırı ülkelere yapılan ticaretin yoğunlaşmasının ve bankacılık işlemlerinin de gelişmesinin sonucunda, para kullanım alanının genişleyerek değişmesi eğilimi içinde üretim sahasına kaymıştır.Burjuva faaliyet tipinin temelini,sermayenin serbest çe dolaşımı teşkil ettiğinden,ayrıca dünyevi faaliyetlerin Tanrı lütfuna ulaştıran yegâne yol olarak tefsir edildiğinden;paranın kullanılmasından iş sahalarına aktarılarak işletilmesine gelinceye kadar geçen süreç içinde,sermayenin bütün sınırlamalardan kurtarılması gerektiği sorunu ortaya çıkmıştır.

Protestanlara gelinceye kadar, "para,parayı doğurmaz" anlamındaki orta çağ katolikliğinin temel akidesiyle,bütün borçlanmalardan alınan vade farkı karşılığı şeklindeki faiz doğrudan tefecilikle tefsir edilmesine rağmen;J.Calvin'le birlikte,borç aldığı parayla kazanç temin ederek zenginleşen kimselerin paranın kullanım bedeli karşılığı olarak ödemiş oldukları faizin tefecilik olmadığı şeklinde bir kânaat topluma hâkim olmuştur.Bu nedenle,bütün faiz karşılığı borçlanmaların tefecilikle itham edilerek kınanmaması gerektiğini belirten J.Calvin; her ne kadar tefeciliği şiddetle yermiş,fakirlerin günlük iaşelerini temin maksadıyla aldıkları borçlardan dolayı verdikleri faizi tefec - likle yorumlayarak men etmişse de;genel olarak faizin tamamına karşı çıkmamıştır.(121) Ancak,J.Calvin,şayet bir kimse,borç aldığı parayı iktisadî veya ticarî faaliyetinde kullanmayıp,ihtiyaçtan dolayı almak zorunda kalmışsa ;bu tür borçlardan dolayı alınan bütün faizleri tefecilik sayıp,en katı tavrıyla kınamıştır.Bu konuda,Ahdi-Atik'te Tanrı-

---

121-"Calvin..bankerlerin meşguliyeti için aşırı bir töleransı telkin etmiştir.Faiz kanunlaştırılarak meşru kılınmış,resmî seviyesini aşmaması ve de ifrada kaçınılmaması şart koşulmuş;hatta maximum faiz oranı sabitken bile fakirlere verilen borçlardan dolayı faiz alınmaması mecbur edilmiş;aşırı rehincilik sonucu mahkeme yoluyla alacağın cebren tahsili men edilerek,borçlunun,borç verenden mümkün olduğu kadar fazla istifade ederek hasadını toplama mecburiyeti getirilmiş;kanuni olarak da olsa zorla almayı devam ettirdiği takdirde,fırsat düştükçe bunun affedilecek bir tavır içerisinde tekdire lâyık olan ve takbihi gerektiren bir tutummuşcasına uyarılması gerektiğine inanılmış;hiç bir kimsenin kendisi için komşusuna haksızlık ederek veya zulmederek ekonomik kazanç temin etmesi mazur görülmemiş;bu çeşit bir kargaşa içerisinde bir taraftan faize mani olmakla birlikte diğer taraftan faizle borç veren sofu dindarlara sıcak teselliilerde bulunularak faiz himaye edilmiş,göz yumulmuştur."
R.H.Tawney : Religion and The Rise of Capitalism
syf:115

nın men etmiş olduğu,insanların kendi aralarındaki faiz alıp-vermedeki vicdanî sınırı;yani,âdaleti bozmayacak dozacdaki ve kardeşliği rencide etmeyecek ya da kard ler arası hayırseverliği baltalamayacak tarzdaki faiz muamelesini,kendisine standart olarak kabul etmiştir.

> "Calvin'in çağdaş yorumu;borçlunun kendisine kredi vererek sağlamış olduğu sermayeden dolayı kazandığı kârın bir kısmını kredi aldığı kimseye vermesini gerektirmesine rağmen;aşırı faiz,eğer az para karşılığında borçludan çok yüksek bir bedel alarak kredi verenin zenginleşmesine ve borçlunun da emeğinin semeresini görememesine sebebiyet verdiği anda hatalıdır anlamını taşımaktadır." (122)

Böylece,Tanrı'nın,ödünç verilen parayı aşan,önceden tayin edilmiş her belirli farkı faiz olarak mütalaa etmediğini;kullanılış sahasıyla birlikte muhatabının sosyal mevkisinin Tanrı takdirinde çok önemli bir rol oynadığını beyan ederek kalvinistler;açık denizlerde ticaret yapmak için gözüpek taçirlere verilen borcun,o zamanın endüstrisi sayılan manüfaktür sahiplerine sermaye teşekkülü için açılan kredinin;borç alana gelecekte büyük kazançlar sağladığı ve servet şansını taşıdığı kadar;belki bundan daha fazla kaybedilme, geri alamama riskini de kapsadığından dolayı faiz alınmasının günah olmadığını açıkça savunabilmişlerdir.Yeter ki,hem borç alan ve hem de borç veren,önceden faiz oranını tespit ederken dahi,üretim veya ticaret vasıtasıyla Tanrı lütfunu teşhir maksadından,O'nun şanını tanıtma niyetinden,insanlara ahırette mahrum kalacakları Tanrı ihsanını nimetleriyle bahşetme emelinden bir an olsun bile ayrılmasınlar.

J.Calvin'in meslek motifi içinde yorumladığı(123);kullanılış sahasına,muhatabın sosyal mevki ve niyetine bakılmaksızın her faizin tefecilik sayılmayacağı,kınanmaması gerektiği şeklindeki esnek yorumu;

122-R.H.Tawney : Religion and The Rise of Capitalism syf:115

123-"Tefecilikle faizi birbirinden ayırarak faizi meşru kılmayı,kanunileştirmeyi;devlet tarafından tayin edilen,sabitleştirilen maximum oranını aşmamasını temin etmeyi tasarlayan bir çözüm yolu;tamamıyla tüccar sınıfların taleplerine uygundu ve bunun da üzerinde Calvin'in büyük ismi vasıtasıyla itibar gören bir kalkan durumunu aldı.O günün iş adamları,risalelerdeki sosyal reformculardan daha az hüner sahibi olduklarından;..müsâmaha edilen serbest pazarda, devlet kontrolünün teyidi ve yoğunluğu için arzuladığı talepleri vasıtasıyla,sermaye çok ağır bir öneme sahip olmuştur..Pek çok din adamı Calvin'in başlattığı gelenek üzerinde çalışmış,Bullinger tarafından geliştirilmiş..onlara zihinde kurulan tasarılara cevap verilmiş;toprakla sermaye birbirleriyle değiştirilebilir yatırımlar haline geldiğinden beri,faiz de ahlâkî olarak bir kiraymışcasına haklılık kazanmış,meşrulaşmış;fakat can alıcı özelliği,kısır paraya kaynak teşkil eden yazılı hukuğu kınaması değil,fakat ekonomideki hristiyan hayırseverliğin tıpkı diğerleri gibi işlek

../..

özellikle ticarî sahadaki iktisadî faaliyetlere büyük ölçüde finans kaynağı sağlamış,neticede tasarruf sahibi ile müteşebbis burjuvazi arasındaki uçurum kapatılmıştır.Böylece,rasyonel ve sistematik iktisadî faaliyetler ile fertçi sosyal ilişkiler bir taraftan dinî bir yorum içerisinde toplum tarafından benimsenerek ahlakî bir desteğe sahip olurken;diğer taraftan,bu dinî motif iktisdî serveti ve malî gücü de beraberinde getirmiştir.

Yalnız,1630'lu yıllara gelindiğinde,J.Calvin'in meslek motifiyle başlayan rasyonel ve metodik çalışma bir taraftan iktisadî faaliyetlere canlılık getirerek dünyanın çehresini değiştirirken;diğer yandan da,yavaş yavaş da olsa dünyevî faaliyetlerdeki dinî akideyi veya uhrevi hayattaki Tanrı'yı hoşnut kılma emelini zayıflatmış olduğundan;kalvinistler,değiştirdikleri dünyaya uygun dinsel bir yorum getirmek gerektiğinden artık söz etmeye başlayacaklardır.Zira,biçimlendirmek istedikleri dünya veya kültürel davranış normları,artan servetle dinî kalıbını kırmış,ayrıca dinin çizmiş olduğu bütün sınırları da aşmıştır.İktisadî faaliyetlerdeki sosyal ilişkilere dinî bir yorumun getirilmemesi halinde,dinî öğretilerin gelişen dünyanın ve değişen toplumun gerisinde kalması durumunda;insanların dini bir kenara itecekleri savunan kalvinistler;beşerî ve ilâhî hukuk tarafından faize tam manasıyla izin verilmesini;ancak yine de,bu vicdanî sınırın pek fazla istismar edilmemesi gerektiğini beyan etmişlerder.

2-Kalvinist Asketikismde Fertçilik :

Martin Luther'in (1483-1546),genel olarak kilise hukuğuna karşı çıkarak İncil'in insan faaliyetleri için yeterli bir rehber olduğu ve ruhban heyetinin de ahlâkî kurallar koyarak ferdin hayatını düzenlemesine gerek kalmadığı anlamındaki protostosundaki kadercilik akidesinin ve bunların muhtevasını teşkil eden Tanrı itikâdının gelişmiş bir öğretisi olan kalvinizm,bireycilik özelliğiyle de,lütherizmden ayrılmaktadır.Ferdin kurtuluş imânıyla,saadetiyle ve günahlarının affıyla nihai olarak ilgilenilmiş olan Lütherizmde,bütün bunlar tabii bir sonuç şeklinde tefsir edilmiş olmasına rağmen;kalvinizmde Tanrı'ya yönelen bireyin bütün şahsî özellikleri dikkâte alınarak insanın saf haliyle iç dünyasına inilmiştir.

Jean Calvin,sadece ve doğrudan doğruya akidelere dayanan ve bağımlı kılınan Tanrı inancını,doğmaların zihnî insiyatif ile hükümran-

---

görerek dikkâtleri çekmiş olmasıdır."
Thomas Wilson: A Discourse Upon Usury syf:156,169-170

lığını red etmiş;kitabın vahiy kudretini devam ettirme anlamını taşıyan bu akidelerin tamamını hristiyanlıktan ihraç ederek,yeni hayatın mutlaka inançtan doğması gerektiğinde ısrar ederek,Tanrı'ya yönelmeyi yaşanılan hayata intikâl ettirmiştir.Zira,din anlayışının odak noktasını,insanların mukaddes bir yaratık olduğu teması teşkil etmemiş,Tanrı'nın Şanı esas alınmış olduğundan;Tanrı şanının faaliyetleriyle yüceltilmesi birey olarak insanın dindeki gerçek durumunu göstermektedir. Böylece kalvinizm,bir taraftan imânla kişinin iç dünyasına inmekle birlikte,diğer taraftan da faaliyetleriyle Tanrı şanını yüceltmedeki etkinliğini esas alarak kişinin dünyevi çabalarına büyük bir önem vermektedir.

Kişinin bir başkasına hayır yaparak veya sadece kendi hayatındaki mutluluklarından dolayı hoşnut kalmayacağını,pasif bir şekilde sabredip kendisini toplumdan tecrit ederek yaşamasının doğru olmadığını ifade etmesiyle kalvinizm;insan hayatının bütünüyle mânâsının Tanrı şanını yücelterek işlere katılmayı kapsadığını,kişinin ruhanî olarak yükselmesinin de ancak ilâhî takdire nasip kılınan işlerde başarılı olmasına bağlı olduğunu telkin etmektedir.Uğraşarak çalışmalarıyla dünyanın fiilen ibâdete tahsis edilmesi görevini üstlenmekle birey; böylece dünyevi yaşamı içinde kendi benliğini kaybetmemekte,seçilme anlamındaki kurtuluşa erişmek için dünyevi çabalarıyla kendisine bir yol bulmaktadır.

Lutherizmde,inanç ve lütfun durumunun korunması gerektiği, bundan dolayı da çalışma ve hünerin ilk meslekî faaliyet içinde kalması öğütlenilmesine rağmen;kalvinizmde lütfun durumunun korunması en büyük bir günahkârlık olarak tefsir edilmiştir.Bireyin,meslekî faaliyeti sonucunda kavuştuğu lütfu kaybedeceğine hiç inanmayan,böylece seçilmişliğin emârelerini kaybedebileceği korkusuna hiç kapılmayan kalvinistler;Tanrı lütfunu sınırlama anlamını taşıyan,oluşum halindeki ilk meslekî faaliyetinde kişinin karar kılmasını,sebât etmesini gereksiz görmüşlerdir.Kendisinin seçilmiş olduğundan emin olarak mesleğinde sürekli ilerlemekle,bu dünyada Tanrı lütfuna kavuşacağına azmederek, Tanrı'nın takdirine göre toplumun ve dünyanın şekillenmesinde çaba göstermekte,kendisini daima hür hissetmiştir.Tanrı'nın lütfunu kaybetmek korkusuyla O'na bağlanmaya muhtaç olmamış;Tanrı şanını yeryüzünde kendisinin taşıdığını daima idrak ederek,meslekî faaliyetinde yükselmeyi esas edinmiştir.Bu nedenle,kalvinist görevinin Tanrı'nın gizli kalmış hazinelerini yeryüzünde ifşaa etmek olduğuna inanmıştır.

Böylece,reformla bireyin meslekî faaliyeti içinde Tanrı'ya

yönelmesiyle başlayan fertçilik eğilimi;kişiyi,sonu gelmeyen dünyevi çaba içerisine sürüklemekle birlikte,işinde kendisine önceden hedefler tespit ederek bunlara ulaşmada zamanını ve işgücünü rasyonel ve sistematik olarak kullanma yeteneğine de kavuşturmuştur.Bu larla birlikte, kalvinist asketikisminden yükselen fertçilik anlayışı,his ve heyecandan uzak olarak,sadece Tanrı'ya güvenerek bütün beşeri ilişkileri geri plâna iten,sadece,kendisinin önceden belirlediği işindeki hedef ile maksatlarla ilgilenen bir insan tipi yaratmıştır.Kaderinde iyimser ve rasyonel özelliğe sahip olan kalvinist fertçilik,günahkârlığın başının ezilip dünyanın lânetlenilerek kınanmasını da gerektirmekle birlikte, temelde kesin olarak seçilmişlik arzusunu taşımakta;bu maksatla da, Tanrı'nın yeryüzündeki hükümranlığının kurulmasında seçilmişlerin faaliyetlerini esas almaktadır.Ferdin itibarının,sadece Tanrı lütfunun bir ifadesi olarak seçilmişliğin emârelerini taşımasına bağlı olduğu, bu alâmetleri de ancak işinde münzevi hayatı yaşarken faaliyetlerinde yükselme hırs ve ihtirası hissetmekle muktedir olacağına inanan kalvinistlerin her biri,zihninde hangi en ileri faaliyette bulunurum da seçilmişlerden olurum sorusuna cevap aramış,yalnızca kendi kurtuluşuyla ilgilenmiştir.Artık o,yalnızca kendi başarısını düşünen,hiç bir kimseden medet ummayan ve hiç bir kişiye de karşılıksız yardım etmeyi düşünmeyen;hatta,bir insandan karşılıksız hayır niteliğinde bir yardım beklemeyi en büyük insanî zaaf olarak telâkki eden bir kimse haline gelmiştir.Çünkü,kalvinizmdeki hristiyanlığın temeli,insanın mukaddes bir yaratık olması değil,fakat doğrudan Tanrı şanı esas alınmış olduğundan;bir şahsın dinî açıdan sınanması,imtihan edilmesi,onun dünyevi faaliyetleriyle,Tanrı'nın yeryüzüne tahsis ettiği gizli hazinesini, nimetlerini elde etmek suretiyle ifşaa ederek şanını göstermesiyle, böylece Tanrı'yı methetmesiyle gerçekleşmektedir.

Tanrı katında seçimişliğin kriteri,dünyevi faaliyetler vasıtasıyla Tanrı nimetlerini elde etme gücü,yani meslekî faaliyetinin niteliği ve başarısı olduğundan;her kalvinist sadece kendisini düşünerek,bu Tanrı katındaki seçilmişlik pâyesini,Tanrı'sının kendi önüne çıkarmış olduğu meslekî fırsatları bir başkasının kapmasına meydan vermeksizin sahip çıkarak emârelerini elde etmek için;rasyonel hareket etmeli,plânlı ve ölçülü olmalı;fakat,hayat tarzında da kânaatkârlığı ve mütevazılığı esas alarak kendisine dâima içsel kontrolüyle hâkim olmalıdır.Böylece,kalvinist mesleğini seçmekle,daha yüksek işlere yönelmekle,Tanrı katındaki seçilmişlik kaderinin farkına varmaktadır. Bu inançla,Tanrı'nın ezelden çizmiş olduğu kaderine aklıyla vukuf olan her kalvinist,insanlığın ve dünyanın gidişatını Tanrı'nın takdirine

göre biçimlendirmek için can siperâne bir çaba sarf etmeyi;bu maksatla mesleğini başarıyla icra etmeyi,daha yüksek mesleklere talip olmayı dinî bir vecibe olarak yorumlamakta ve mukadderatında seçilmiş olmanın iç huzurunu hissetmektedir.

Dünyevi faaliyetlerin kalvinizmdeki bu dinî yorumu ve meslekî başarıların ve yükselmelerin bu ilâhî fonksiyonuyla;her şahıs,kendi seçilmişliğini kuvvetle isteyerek,faaliyetlerinde kendisinden başka hiç kimseyi düşünmeyerek,kalvinizmde bireycilik yükselmiştir.Kalvinizmle,kilisenin insan davranışlarını ve tavırlarını tanzim etme otoritesinin yıkılarak bireyin faaliyetlerinde tam anlamıyla hür olmasının sonucunda;zihninde kendi seçilmişliğinden başka bir şeyi düşünmeyen insan, kendi içsel kontrolünü kurmayı da başarmış;seçilmişliğin emârelerini taşıdığı sürece,bu dünyada Tanrı'nın lütfuna eriştiği nisbette ruhunun da arındığına inanmış;işinde münzevi hayatı yaşadığı müddetçe,Tanrı'nın kendisini kurtaracağından emin olmuştur.

3-Karizmatik Nedensellik Olarak Kalvinist İdeal Tipi :

Burjuvaziye hâs faaliyet tipinin toplumdaki fertlere intikâline mâni olan,sermayenin gelişmesine sınırlar çizen orta çağın katolik iktisat ahlâkının insanlar üzerinde zihnî bir insiyatif kurmuş olduğu zihniyet dünyası;karizmatik nedensellik gücüne muktedir olan ferdiyetlerin örnek tavırlarıyla çevreye aşıladıkları ve benimsettirdikleri belli bir ideal insan tipinin genelleşmesiyle ortadan kalkmıştır.Böylece,katolik asketikisminin irrasyonel bir muntevayı kapsayan; çalışmadaki kazanç sâikinin insanı Tanrı'dan uzaklaştıracağı,maddî servetin dünyaya bağımlılık anlamına gelerek kişiye ahireti unuttıracağı,ihtiyaca yeten çalışmanın ve âdalete uygun düşen fiyat ile ücret seviyesinin Tanrı katında makbul olduğu,Tanrı'nın lütfuna erişmek için kânaatkârlıkla tespit ettiği sabit ihtiyacına yeten faaliyette bulunarak arta kalan zamanının tamamını manastırlarda nefse eziyet edercesine ibadetle meşgul olmanın gerekliliği,yeniliğe ve değişmeye karşı çıkılarak itaat ve tâbiiyetin esas alındığı vs., anlamındaki akideleri ve bunları katı bir taassub içinde uygulayan kilise otoritesi;kalvinist ideal tipin bireysel motifler halinde kişinin iç dünyasına inerek değer yargılarını ve tavırlarını değiştirmesiyle geçerliliğini ve meşruluğunu kaybetmiştir.Kalvinist asketikismin telkin ettiği bu yepyeni ideal insan tipi;genelleşerek meşrulaşmasıyla birlikte,kendi ilişki normlarını da topluma hâkim kılmış;tüm davranış ile tavırlara nüfuz ederek kurumsallaşmasının sonucunda da süreklilik kazanmıştır.

a-Kalvinist İdeal Tipi :

Protestanlık,özelikle de kalvinizmin İngiltere'deki kolu olan püritenizm öyle bir ideal insan tipi çizmiştir ki;bu ideal insan, kendisinden başka diğer bütün insanları ahırette Tanrı'nın nimetlerinden mahrum kalacak olan günahkârlar olarak kabul etmekle birlikte; Tanrı'nın onlara lütfunu bu dünyada nasip kıldığına inanmış olduğundan ;kendisinin de,bir seçilmiş olarak,uhrevi kurtuluşunun,yani ilâhî affının,günahkâr olarak teşhir ettiği bu insanlara Tanrı nimetlerini tanıtarak boyun eğdirmesine,Tanrı'nın şanının yüceltilmesine bağlı olduğuna inanmaktadır.

Tanrı lütfuna,meslekî faaliyetlerindeki başarı ve terfileriyle erişebileceği,işinde münzevi hayatı yaşadığı nisbette ruhunu arındırarak seçilmişlerin,azizlerin arasına katılabileceği ve günahkârlıklarından kendi çabasıyla affa uğrayabileceği anlamındaki inancı;kalvinistin okyanuslara açılan gemisini,nakti servetini ve tüm mülkünü yatırım sermayesi haline dönüştürdüğü ticarethanesini veya manüfaktürünü,âdeta manastırların inziva odalarından biri haline getirmiştir.O,kilisesini, kendi kalbinde,kazanç peşinde koştuğu işyerinde inşaa etmiştir.

Tıpkı,gününün belli saatlerini Tanrı'ya yakarmaya tahsis eden,o orta çağın sofu katoliklerinin yemeden,içmeden ve her türlü zevklerden kendisini tecrit ederek,kendi nefsine işkence edercesine bu dua saatlerini matematiksel ve sistematik bir tarzda arttırması gibi;kalvinist de,aynı nefse ezâ tavrıyla kendisini işine adamış; çalışma saatlerini günlük düzenli olarak tespit etmiş;her gün kendisine ekonomik hedefler belirleyerek çalışmasını sistematik bir hızla metodik olarak arttırmış;kendisini Tanrı'nın bir mutemedi gibi görmüş olduğundan,teşebbüsünü malî açıdan kontrol altında tutabilmek için, önce rasyonel muhasebeyi işyerinde uygulamış ve bunu sürekli olarak geliştirmiştir.

"Sadece,tek yol ile, "dini dünyanın içine taşımakla birlikte, aynı zamanda dünyayı dinin dışında tutarak" kötülüklerden kaçabilmektedir.Teşebbüs,böylece kilisedeki ibâdet yeri atmosferiyle günlük çalışmaya telkin edilmiş;bütün şahısların enerjilerinin çalışma birliğinde nizâm altına girmesi desteklenmiştir..Metodist bundan dolayı kendi düsturumu dikkâte alacağım diyerek,işimde tembel olmayacağım, şevkli ve gayretli bir ruha sahip olacağım,her günü belli kısımlara taksim ederek Tanrı'ya olan kulluk borcumu ödeyeceğim ..Bundan dolayı

saat beşte kalkacağım..kendimi işime adayacağım,sık sık birkaç dakika gizlice dua edebilmek için kendime izin vereceğim.On saat kendi küçük işimle uğraşırken,kendi kendimi 10 shilling kazanmak üzere ayarlayacağım ve bunu büyük bir rahatlıkla gerçekleştireceğim..iş ahlâğını ve sürekli endüstrileşmeyi mecbur tutmasıyla püritan,meslekî faaliyetlerinde ve sosyal alışkanlıklarında plânlamayı arttırmıştır."(124)

Tembelliği,boş oturmayı ve verimsiz çalışmayı,Tanrı'nın şanını alçaltıcı bir davranış olarak en büyük bir günah saydığından; mesleğinde sürekli ilerlemeyi,daha iyi işlere talip olarak kazanabildiğince kazanmayı dinî bir vecibe olarak kabul etmiştir.İşindeki başarısının bir ölçüsü olan artan kârı,Tanrı lütfunun âdeta bir işareti olarak kabul etmesine rağmen;kendisi sadece seçilmiş olmayı arzu ettiğinden,yani Tanrı'nın lütfuna öbür dünyada mazhar olan azizlerin safına katılmayı istediğinden;bu dünyada lükse ve sefahata düşenlerin ahırette Tanrı'nın gazabına uğrayacağı anlamındaki katolik inancı özde tasdik ettiğinden;artan servet ve çoğalan maddî imkân içinde dahi olsa mütevazı bir hayat tarzından ayrılmamıştır.Kânaatkârlık içinde sınırlandırdığı şahsî ihtiyaçlarını tatmin ederek nefsine hâkim olmayı esas edinmiş;lüks tüketimi Tanrı'nın lânetlediği kimselerin belirtisi olarak korkutularak kendisini korumuştur.

Daimî ibadetgâhı olarak kabul ettiği işyerinde en yüksek verime ulaştığı ölçüde Tanrı'nın şanını ifşaa edebileceğine inanan,bu maksatla da Tanrı'yı her yerde hükümran kılmak isteyen kalvinistler; yenilikleri teşvik ederek ve üretime uyarlayarak rasyonel bir teknolojiyi uygulamışlardır.Böylece,daha önce tesadüflere kalan ve üretimin katı geleneksel yapısında bir türlü kendisine yer bulamayan her yeni icad,kalvinistlerin aslâ vaz geçemeyecekleri bir kazanç aracı hâline gelmiştir.Kalvinist normlar,çalışkan ve tutumlu,kazandığını yeniden yatırım sermayesine aktaran,gününün her saatini en verimli bir şekilde değerlendirebilmek için plânlayan,belirlediği ekonomik hedeflere rasyonel davranış tarzıyla ve seçime dayanan kararlarıyla ulaşma esnekliğine kavuşan,çalışmasını rasyonel olarak sistematik usulle yoğunlaştıran ve gerektiğinde yeni metodlar uygulayan,sürekli yenilikler peşinde koşan, hesabını bilen ve borcunu zamanında ödeyen,ekonomik başarısı sayesinde çevresinde itibar gören ideal bir insan tipini teşekkül ettirmiştir.

124-J.Warner Wellman : The Wesleyan Movement in the Industrial Revolution
syf:182-183,186-187

Max Weber'e göre,kalvinist değerlerin oluşturduğu,zamanın irrasyonel zihniyet yapısına karşı olan rasyonel nitelikleriyle bu ideal insan tipini[125] benimseyen ve karizmatik bir güce sahip olan bir grup insanın;yani kalvinist müritlerinin,örnek tavırlarıyla ve benimsedikleri hedeflere yönelik rasyonel davranış normlarını açıklayıcı ikna kâbiliyetleriyle,bu hayat üslûbu yavaş yavaş tavandan tabana doğru genişleyerek nüfuz etmeye başlamıştır.Böylece,insanların her günkü alışılmış davranışları mahiyet itibarıyla şeklini değiştirmiş, çok farklı hedeflere yönelmiştir.Hayatını kânaatkârlıkla belirlediği ihtiyacına yeten bir çalışmayla devam ettirmesi telkin edilen ve fakirliğiyle itibar gören belli bir kesimin bütün vaktini dua etmeye ayırmakla Tanrı'ya yönelen insanın yerini;işyerini yegâne ibadethane ve işini de mukâddes bir ibadet olarak telâkki eden ideal bir insan anlayışına bağlanan kalvinist müritlerin almasıyla;aynı uhrevi maksatla,dürüstlük içinde,aynı nefse ezâ tavrıyla meslekî faaliyet ve dünyevî çalışma önem kazanmış;kendisini işine adamış,ömrünün sonuna kadar bütün günlerini çalışma saatlerine ayırarak en rasyonel bir şekilde kullanmaya azmetmiş,kazancı ve serveti Tanrı lütfunun bir kıstası öneminde yorumlamış olan ideal bir insan tipi doğmuştur.

Böylece,ideal tip,tavandan tabana yayıldığı ölçüde karizmatik otoriteyi de beraberinde getirmiş;karizmatik nedenselliği taşıyan

---

125-"Metodist,her insan Tanrı'ya uzanan kendi hayatındaki her şeyini çok sıkı bir şekilde muhasebesini yaparak,kendisini sorumlu tutarsa;bunu sanki Tanrı'nın güvenilir bir mutemedi gibi faaliyette bulunması takip edeceğinden,Tanrı mutlaka onu gözetecektir şeklinde düşünülmekteydi.Bu sebeple,tam anlamıyla dinî değer yargılarını değiştiren insan,böylece mesleğinde başarıya ulaşmak zorunda olduğunu kabul etmiştir.Mamafih,bu refah,imânlarından dolayı Tanrı tarafından bir mükâfat ya da bir karşılık anlamını taşımıyorsa da; tam anlamıyla başarıya uygunsuz bir önem verilmiştir.Tam tersine, bir insan Tanrı'nın daha büyük bir mutemedliğine nâil olabilmek için,kendi hüner ile kâbiliyetlerini ispatlamış olduğundan,bu başarıyı elde etmektedir.Böylece,normal olarak,işte başarısızlığa uğramak,acımaya lâyık olmayan,kınanması gereken bir suç niteliğinde olduğundan;henüz teşebbüs başarısı inançlı bir mutemedlik çabasını gerektirmemiştir.İşinde başarılı olmak için,hristiyan ahlâğını ve ekonomisini dikkâte almak suretiyle her ikisinin de talep etmiş olduğu uzun ve çetin çalışma aynı öneme sahiptir.Tanrı kasası akidesi veya şahsî sorumluluk inancı,metodismde,insan ruhunun kurtuluşu ve dünyevi başarıyla,menfaatlerle görünüşte uygunsuz gibi olsa da bir bağ kurmuş bulunduğundan,çok büyük bir öneme kavuşmuştur..Şahsî sorumluluk,paranın mutemedliğinden çok fazla şeyi kapsamaktadır.Özellikle de,zamanı hakkını vererek kullanmayı gerektirmektedir..Oxford'taki günlerini,Wesley,kolayca tahmin edilemeyecek derecede çok katı ve sert bir disiplinle zamanını değerlendirmiştir.Zamanını ve parasını,tek bir yönetim içerisinde düşünerek,planlayarak aralarında bir bağ tesis etmiştir.Wesley,bir işadamının işinde her hangi bir serbest,boş zamanının olabilmesini imkânsız saymıştır."
E.D.Bebb : Nonconformity and Social and Economic Life syf:92-93

kalvinist vaad ile kurtuluş yolları bireysel motifler halinde kişiye intikâl ederek değer yargılarını ve tavırlarını değiştirdiği andan itibaren;insanların dünyaya bakış açısı,yaşama biçimi ve dolayısıyla faaliyet tarzları ile ilişki normları içerdikleri anlam bağı itibarıyla değişmiştir.Eskinin fakirlik yeminleri ve hayırseverlik anlamındaki karşılıksız yardımların yerini;rasyonel teknoloji ve her türlü yeniliği üretim yapısına uyarlayarak maksimum kazanca ulaşmak maksadıyla yapılan faaliyetin gerektirdiği,ekonomik menfaat düşüncesi, tutumluluk,dakiklik,çalışkanlık vs., almıştır.Seçilmişlik motifiyle başlayan fertçilik eğilimiyle şahsî kazanç ön plana geçmiş;böylece iktisadî yönüyle sosyal ilişkiler karşılıklı menfaat esası üzerine kurulmuştur.

b-Kalvinist İdeal Tipin Genelleşmesi :

Kalvinist asketikismin kuramsal olarak teşekkül ettirdiği devrinin bu ideal insan tipini karakterize eden her dinî lider (Calvin, Baxter,Wesley vs.,) kendi şahsında yaşatmış olduğu burjuva faaliyet tipinin anlam bağını,kendi davranış tarzları ve değer yargılarıyla, hadiseler karşısındaki tutumlarıyla olduğu gibi yansıtmaktadırlar. Liderlerin kendi ikna kudretiyle ve doğrudan müritleri vasıtasıyla rasyonel bir anlam taşıyan yeni kültürel değerlerin tavandan tabana doğru gerçekleşen intikâli sonucunda,kalvinist ideal tip,toplumda rağbet görerek insanların davranış tarzlarına nüfuz etmiş,fiiller üzerinde karizmatik bir insiyatif kurması yoluyla da müşahhas bir olgu haline gelmiştir.

"Din,zühur ettiği andan itibaren,hayat üslûbunun ve ekonominin rasyonelleşmesi dönüşümüyle bağıntı kurduğu müddetçe,azmettirici bir unsur olduğu elbette bir hâkikattır..Dinsel fikirlerin kavranılmış fiillerinin,nasıl merkezî bir hâle geldiği sorununun ciddî olarak göz önünde bulundurulmasıyla,dinin biçimlendirici tesiri imkân dahiline girer..Rasyonelleştirme,kültürlerin kendi dinî durumlarını niteleyen ana bir kavram olmasından dolayı,din sosyolojisinin bu gibi kültürel tanımlamalardan haberdar olması gerekir..Dinî kurtuluşa olan güveniyle dünyadaki mesleğinin ahlâğı olarak,usul ve kâidesine göre işleyen bir tarzda bütünleşen hiç bozulmamış birlik;yalnızca,asketik protestanlığın yarattığı birliktir.İlâveten,bir yaratık olarak bütün kendi kusurlarına rağmen,sadece protestan ahlâğındaki dünya;kati surette üstün olan Tanrı'nın isteğine göre yapılan rasyonel davranışla nâil olduğu kendi görevlerinden biri vasıtasıyla obje hâline gelerek,birliğe ve dinsel

anlamlılığa sahiptir.Başarı,rasyonelliğe,kişinin kendisine olan hâkimiyetine itibar kazandırdığında,maksatlı davranış tarzı yalnızca dünyevî kazanca yönelmekle kalmaz;başarı,böyle davranış üzerine inen Tanrı takdisinin bir işareti gibi tefsir edilir.Bu,dünyevi asketikismin başka hiç bir dinde bulunmayan ayırt edici sonuçlarından en mühimidir. Bu din,inananlarından,münzevî keşiş hâli gibi bekâr kalmalarını istemediği gibi,bütün şehvanî zevk ile sefalardan sakınılmasında ısrar etmiş ;fakirliği reddetmesine rağmen,çalışılarak kazanılmamış servet ile gelirden hazzederek vakti boşa harcamayı ve sömürüyü ihraç etmiş, ayrıca feodalliğe ait bütün kalıntıları iptal ederek servetin şatafatlı gösterişinden sakınılmasını mecbur kılmış;manastıra kapanarak hayattayken ölümün yaşanıldığı çilekeşliği red etmiş olmasına rağmen, sürekli tetikte kalarak,hayat üslûbuna rasyonel bir şekilde hâkim olunmasını;dünyanın güzelliklerine,sanata veya her hangi bir kimsenin kendisine özgü (karamsar) ruh hallerine veya duygusallıklarına kişinin kendisini kaptırmasından kaçınılmasını talep etmiştir.Dünyevi asketikisminin aşikâr ve değişmez tarzdaki gayesi,bütünüyle hayat örneğinin disipline edilmesi ve yöntemli teşkilâtlandırılmasıdır.Dünyevi asketikism,tipik olarak "meslek erbabı" ile tasvir edildiğinden;rasyonel teşkilâtlanma ve sosyal ilişkilerin kurumsallaşması bütünlüğünün sonuçlarıdır.

Rasyonelleşme sürecinde fikirler,sadece sosyal ve davranış olarak örnek teşkil etmezler,fakat bu işaret edilen örneklerin yerine getirilmesi için gerekli olan güdüsel bağlantıların çeşit ile seviyelerini de ifade ederler..asketik protestanlık yoluyla sadece batıda, rasyonel asketikismin dünya hayatı hâline dönüştürülmesinde ileri adımlar atılmıştır..Asketiğe göre,ilâhî kurtuluşun kesinliği daima kendisini rasyonel faaliyette göstererek;eylemin mânâsıyla,maksat ile ifadesiyle bütünleşir;düstur ve kurallarıyla da hâkimiyet kurar..lütfun kesin ifadesinin etkin belgelemesine ortam hazırlayan dünya nizâmında, çilekeşlik,kişinin tamamıyla rasyonel olması gerektiği bir meslek hâlini alarak,bireyin yerini tayin etmektedir.Sonuç olarak,servet edinme zevkinin yine men edildiği çilekeşliğin,meslekîiş gâilesi hâline gelerek ekonomik fiile bağlanmasıyla;rasyonelleştirilen ahlâkî icaplara sâdık kalınmış,çok iyi tanımlanan meşruiyetine de itaat edilmiştir. Böyle kazanca yönelik faaliyetin başarılı takibi,takva ehlinden olan bir kimsenin meşakkâtinin Tanrı tarafından kutsanmasının ve kendi ekonomik hayat modeliyle Tanrı'nın hoşnutluğunun bir tezâhürü gibi sayılarak,itibar edilmiştir..Çilekeş sofu,kendi lütuf hâlinin ruhsatını, kesinlikle dünyadaki kendi davranışında keşfeder..Böylece dünyevi

çilekeşlik,mesleği hakkında sorgu etmeksizin ve arayıp bulmaksızın, dünyadaki mesleğinin fiilî uygulamasının anlamı hakkında araştırma yapmayı gerekli gören meslek erbabını tanımakla;bütün anlamıyla sonucun kişiye ait olmadığını,Tanrı'nın takdirine kaldığını ifade eder.Meslek erbabı için,bu dünyadaki rasyonel faaliyetleri vasıtasıyla,nihai ehemmiyeti idrak olunamayan Tanrı iradesini şahsen tatbik mevkiine koymuş olması yeterlidir.

İlâhî kurtuluşun birbirleriyle en tutarlı tiplerini ihtiva eden din;kişilerin mutlaka üstlenecekleri ve hayat örneğiyle kendini ortaya koyacakları,kaçınılmaz bir şekildeki dinî kurtuluşa düşkünlük halini alır..Bilhassa,ölümden sonraki dirilişin şartları,arzulanan ve erişilmek istenilen belirli tarzdaki kurtuluş yoluyla uyumlu olarak ve bu anlamdaki kurtuluşun ruhsal vasfına göre değişerek;hayat tarzına dinî şekilde yapılan tesirle nüfuz edilir..ilâhî kurtuluş için yol arayan her hangi bir dinî grup,ortaya çıktığı andan itibaren,âmelî baskıları uygulamada en kuvvetli şansa muktedir olarak;dinsel güdülerin dışında,bütünü teşkil eden belirli değerlere yönelinerek fiilî davranışı düzene sokar..hayat tarzının dinî sistemezasyonu,durumun gerektirdiği şekilde,ekonomik davranış üzerinde müessir güç sarfettirecek kadar belirli sınırlamalarına da muktedirdir.Nihayet,dinî motivasyonların özellikle de ilâhî kurtuluş ümidinin;hayat tarzının gidişatı üzerine,bilhassa ekonomik davranış biçimine hiç bir surette güç kullanarak baskı yapma mecburiyetine ihtiyacı yoktur.Şimdiye kadar, çok önemli bir kapsamda zaten nüfuz etmişlerdir.

..ahlâkî bakımdan dinî öncü,Tanrı'lık vasfının doğaüstüneliğine sığınarak kendi öğretisini meşru kılma eğilimindedir;dünyanın dışında ve üstünde kâim olan bir veya daha fazla Tanrısal kavram, beşerî şartın yerini tayin eder ve ilâhîlik uğruna fikriyatını meşru kılar..Tanrı'yla aynı olduğu bazı şahsî bağlantısında muteber kılınmak istemekte,buna dayanarak da,ahlâkî bakımdan dinî öncü kendisini Tanrı'nın bir aracı olarak tasavvur etmekte;Tanrı'nın isteğine uyarak diğerleri için kurulan bir düzeni ilân etme görevini üstlenmektedir.Bununla beraber,şahsî olarak kendisinin kutsallaştırılmasına hiç de ihtiyaç duymamaktadır..Diğer taraftan,ahlâkî olarak dinî öncü,belirli zümrelerdeki şahıslar üzerine talepler yükleyerek,bu yolla sadece sahip oldukları elverişli duruma göre bunların yapılmalarını istemekle yetinmez, fakat bunun yerine kendi hükümlerinin bir görev anlayışıyla takibini şart koşar..Örnek alınan dinî öncü,şahsî meziyetlerinin daha yüksek seviyesiyle tanımlanan dinî anlamdaki bir şekillendirmesiyle,diğerleri

tarafından takip edilebilecek hayat yolu için bir model hazırlar..kâideseleşerek tesis edilmiş düzeni sona erdireceğini haber verme sorumluluğunu üstlenen ve bu ihlâlinin ahlâkça meşru kılındığını alenen söyleyen bir kimse olarak,bu gayesine uygun olarak yerleşmiş nizâma açık ve kesin bir şekilde muhalefet etmeye kendini adamış önemde hususiyeti olan şahsiyet üzerinde odaklaşmaktadır..dinî şahsiyetin rolü,karizmatik öncülüğün sadece bir örneği olmasından değil,bununla birlikte ilk esas modeli (prototip) olmasından ileri gelir.Rasyonelleşme sürecinin kavranmaya ait görünüşü olarak düzen anlayışlarının gelişmesiyle ilgili aydınlatıcı bir kavram olan karizma..sadece doğuştan gelen özel tabii kâbiliyetlerin tesiriyle .. bir şahısta meydana gelen Tanrı vergisi bir meziyet olduğundan bu isimlendirme tamamen yerindedir.

Dinî ahlâklar,sosyal müesseselere çok farklı yollarla nüfuz ederler.Dinî ahlâğın kesin görünüşü;büyüye ve ayin kabilinden dinsel törene veya genel olarak dinin özellik belirten karakterine düşkünlüğünün aşırılığı değil;fakat,tercihen nazarî olarak dünyaya karşı aldığı tavırdır..sistematik ve meşru bir yolda kazanılmış olan servet..protestan asketik gruplar arasında,ilâhî lütuf ve ihsan durumunun daima onaylanmış tek işaretidir..Kalvinizmin ekonomik tesirlerinden en fazla dikkâte değer olanı,geleneksel tarzdaki hayrı ortadan kaldırmış olmasıdır.İlk olarak,çeşitli şekillerdeki sadakayı yapısından attı.Birinci adım olarak,son zamanlardaki orta çağ kilisesindeki piskoposluk servetinin dağıtılmak üzere önceden tespit edilen kuralların tavsiyesiyle ve orta çağ hastanesinin kurumuyla hayır toplanmasının sistemleştirilmesine karşı çıkıldığından emin olabilirsiniz..Çeşitli şekillerdeki sadaka mefhumu,bir hâsenât olarak,hristiyanlıktaki önemini hâlâ devam ettirmekteydi.Ahlâkî dinlerin sayısız hayır işleriyle uğraşan müesseseleri,uygulamada dilenciliğin yaratılmasını ve doğrudan beslenmesini beraberinde getirmiş;bu anlamda hayır kurumları tamamen dikkâti çeken ayiniyle merhamete mânâ verilmesine vesile olmuşlardır..Kalvinizm, bütün bunlara bir son verdi,özellikle de dilenciliğe sevk eden,kâr gayesi taşımayan yardımseverliğe karşı kesin tavrını takındı.Kalvinizmde,keşfolunamayan Tanrı,eşitsiz servet şeklindeki lütuf ve ihsanını dağıtmak için,çok iyi sebeplere mâliktir.Kalvinizm,bir insanın münhasıran kendi meslekî çalışmasıyla kendi kendisinin seçilmişliğini ispatlaması zannının önem ve baskısına kesinlikle son vermez.Bu sebeple, yalvaran dilenci olarak kişi,kardeşlik sevgisinin belli davranışlarını ihlâl ettiğinden,dilencilik açıkça lânetlenmiştir.Bütün protestan vaizlerinin,bir şahsın kâbiliyetli olduğu işi yapmayıp aylak durmasının

,boş gezmesinin kaçınılmaz bir şekilde kişinin kendi hatasından kaynaklandığını farz eden bir usul takip etmeleri çok mühimdir..Protestanlığın dünyevi asketikismi,ilk olarak,kapitalistliğe ait bir hâli ortaya çıkarmakla;özellikle daha dindar ve ahlâkî bakımdan da çok katı kimseler için,işte meslekîleşmenin yolunu açmıştır.Hepsinden ziyade protestanlık,işteki başarıyı,hayatın rasyonel usûlünün bir semeresi olarak yorumlanmıştır." (126)

Karizmatik şahsiyetlerin kendi fikir ile değer yargılarını, davranış ve fiilleriyle toplumdaki diğer fertlere de benimsettirmek suretiyle genelleştirmelerinin sonucunda,kültürel değerlerin bu istikâmette belirerek kişiler üzerinde artık zihnî bir insiyatif kurmaya başladığını öne sürmekle M.Weber;rasyonel burjuva faaliyetinin,hangi maksatla olursa olsun,işinde kendisine hedefler belirleyerek,buna ulaştıracak araçları en akılcı seçimiyle birlikte verimli kullanılması anlamında süreklilik kazandırılmasıyla,faaliyetten sosyal sisteme yönelen bir yapının teşekkül ettiğini belirtmiştir.Böylece,kişiyi rasyonel burjuva faaliyetinde bulunmaya sevk ettiren güdüler;karizmatik ferdiyetlerin ikna gücüyle genelleşen davranış ile fiillerini anlamlı kılan değer yargılarının herkes tarafından benimsenmesiyle değişen kültürel değerlerin bireysel bir yorumu özelliğindedir.Kültürel muhtevanın,dinin irrasyonellik veya rasyonellik niteliğine göre bu iki şeklinden birinin özelliklerini kapsayacağını belirten M.Weber; sadece,vasıf ve kudret sahibi karizmatik ferdiyetlerden toplumdaki herkese yönelen fikir ve düşünce akımıyla,bunların benimsenmesi sonucunda;meşru kıldıkları faaliyet ile davranışların saikleri gücünü taşıdıkları nisbette,kültürel temeli değiştireceğini savunmuştur.

c-Burjuva Faaliyet Tarzına İntibak :

Kalvinist müritlerin fiiliyatta uygulamış oldukları davranış ile tavırlarından,faaliyet biçiminden kuramsal olarak teşekkül eden bu ideal tipe sadakâtle bağlanarak kendisini sofu bir hristiyan sayan reformistlerin;dinî telkinleriyle çevresindeki fertlerin iç dünyalarına inerek yeni bireysel motifleri uyandırmak suretiyle,insanların değer yargılarının ve tavırlarının değişmesi sonucunda,karizmatik bir nedensellik gücüne muktedir olduklarını savunan Max Weber;böylece toplumun irrasyonel bir nitelik taşıyan kültürel temelinde rasyonelli-

---

126-Max Weber : The Sociology of Religion
syf:XIII,XXXiii,XXXIV,XXXV-XXXVI,149-150,150-151,
167,172-173,174,177,181,207-208,209,220-221
232-233

ğe geçişin gerçekleştiğini belirtmiştir.Kalvinist ideal tipin şahıslar tarafından bir imân gücünde benimsenerek halka halka bütün topluma intikâli sonucunda gerçekleşen kültürel temeldeki bu rasyonelleşme temayülüyle;Tanrı'ya yönelmede kilise dogmalarına teslimiyet anlamındaki ruhban sınıfının her şeyi tanzim etme hegemonyasına bir son verilerek,Tanrı'ya birey olarak kendi iç dünyasında yönelen insan anlayışının hâkim olmasının sonucunda,toplumun dinden arınmasıyla gerçekleşen özgürlük ortamı içinde;daha önce tezahürlerine rastlanılan,kilise otoritelerince men edilerek kınanılan kazancı azamî kılmak için rasyonel seçimler anlamındaki burjuva faaliyet tipi ile bu dinî yöneliş arasında muhteva itibarıyla bir uygunluğun bulunduğunu tespit etmiştir.

Özellikle,kişinin kendisini insan hayatından tecrit ederek, inziva odalarında açlık ve susuzluk çekerek,sadece tefekkür ve ibadet yoluyla Tanrı'ya yönelme zihniyetinin terk edilmesinin neticesinde; bu şekildeki bir ibadetle hiç kimsenin ruhunu temizleyerek ilâhî kurtuluşa erişemeyeceğinin anlaşılmasıyla,dünyevi faaliyet dinî bir muhtevaya kavuşmuştur.Böylece,bir taraftan bütün insanların tek tipteki cemaat ruhu kalıbına girerek bütün faaliyet ile tavırlarının,düşünce ile inançlarının yeknesaklaştırılması red edilerek,toplumun dinden arınmasını temin etmek suretiyle,din,dünyanın dışına çıkarılırken; diğer taraftan da,daha önce horlanarak red edilen dünyevi faaliyetin sâiklerinden kazanç güdüsünün ve servet edinme tutkusunun imân gücünde ve birer ibadet şeklinde takdis edilmesiyle,din,bireyselleşerek dünyanın içine taşınmıştır.

Dinî ideallerin motive ettiği faaliyet tipinin kesin anlamını böylelikle kavrayan ve müspet olarak yorumladığı hedeflerine ulaşmak isteyen insan,artık dünyaya ait günlük işlerine tamamıyla kazanç maksadına göre yönelmek suretiyle;pratik davranışlar bir düzen altına alınarak sistemleştirilmiştir.Faaliyetleri kişilerce anlaşılır ve makul kılarak süreklilik kazandıran değerlerin toplumda benimsenmesiyle,kültürel bütünlük sağlanmıştır.Böylece,genelleşen faaliyet tarzının anlam bağını teşkil ederek,kişinin maksat ile araçlarıyla iş anlayışının rasyonelleşmesine neden olan kültürel temelin örnek edindiği hayat üslûbu içerisindeki bu dünyaya ait gayret ile tutkular;Tanrı'nın kurtuluş ile ihsanına erişilmesindeki ve uhrevi dünyanın kazanılmasındaki yönelişlerin odak noktası haline gelmiştir.Bu nedenle,her hangi bir dinin telkin ettiği hayat üslûbunu ortaya koyan kişilerin somut davranış ile tavırlarından,bunların nedenselliğini teşkil eden fikir ile değerlere varıncaya kadar etkisini tespit edebilmek için,öncelikle bu

dinin iktisat ahlâkının düsturlarını kesin olarak ortaya koymak gerektiğini belirten M.Weber;özellikle kurtuluşa erme ümit ile emeli şeklindeki dinî motivasyonun ekonomik davranışları nasıl yönlendirdiğini araştırmıştır.

Ancak,kurtuluşa erme ümidi,davranışların nihai gayesi haline gelmedikçe,dünyevi işler dinî bir muhtevaya sahip olarak ibadet anlamında kutsanamayacağı için;dindeki irrasyonellikten rasyonelliğe geçişi karakterize eden,dünyevi faaliyetlerin tasvip olunan iyi işlerden sayılarak;kişinin davranış ile işlerini sürekli kontrolden geçirmek suretiyle sistemleştirmesi gerçekleşmez.Zira,dünyevi işlerin dinî bir muhteva taşıdığına inanarak kazanç maksadıyla hayatını düzen altına alan rasyonalist bir kimse;sadece,irrasyonalist bir ahlâğı karakterize eden,bu dünyanın gelip geçici olduğu inancı içerisinde tembellik halindeki tefekkür ve mahrumiyeti yücelten bütün değerlerini terk ve red etmekle kalmaz;fakat bununla birlikte,Tanrı inayetine yalnızca işindeki başarılarıyla erişebileceğine inanmak suretiyle,faaliyetinin,kendisine sorumluluklar yüklediğini artık idrak eder.Ayrıca,orta çağ kilisesinin,dıştan cebrî usullerle kurmak istediği dinî kontrolü,kendi içinde,yalnızca faaliyetini sistemleştirmek suretiyle kurar.Böylece,Tanrı'yı içinde hissederek hiç bir kurum veya şahsın aracılığına muhtaç olmayan kalvinist,dünyevileşen idealleriyle kendisinin Tanrı'nın bir aracı olduğuna inanmasıyla;işinin gerektirdiği sorumluluk anlayışı ve disiplinli çalışma hayatı gibi tavır ile davranışlarına bağımlılığını; Tanrı'ya sadakâtin somutlaşmış bir ifadesi olarak yorumlamıştır.Daha çok kazanarak işinde gösterdiği başarıları ve mesleğinde katettiği mesafeyi,Tanrı lütfunun bir işareti olarak görmekle;iş hayatının zorunlu kıldığı sorumluluk ve disiplin anlayışı,imân gücünde bütün faaliyetlerini kuşatmıştır.Tanrı'nın kendisine uzanan yolu,kalvinistin anlam ve maksadını kazanç tutkusunda bulduğu,ilke ve prensipleriyle yönettiği rasyonelleşen faaliyet tipiyle dünyevileştiği için;dinin ahlâkî bir yükümlülük özelliğinde çalışma hayatıyla özdeşleşmesiyle,ekonomik davranış dinsel bir kutsiyet kazanmıştır.

Dindeki irrasyonellikten kopuşla gerçekleşen kültürel temeldeki rasyonelleşme süreci içerisinde;kazanca yönelik çalışmanın,iktisadî faaliyetlere aktarılacak servet yığmanın bir kutsiyet kazanmasıyla;kültürel değerlerle uyum içerisinde olan rasyonel iş hayatı meşrulaşarak,burjuva faaliyet tarzına intibak gerçekleşmiştir.Böylece,vakit nakittir anlayışının gelişerek tembelliğin ve aylaklığın maddî birer kayıp olduğu kaygısı kişilere hâkim olmuş;sadece,çalışkanlık ve dürüst-

lük hâlinde paranın ve zamanın akılcı kullanımıyla,servet edinmenin meşru olduğu anlaşılmıştır.Dakiklik,tutumluluk,çalışkanlık ve ölçülülük içinde önceden tasarlanarak belirlenen hedeflere erişmek gayesiyle, sistematik bir çalışmayla yürütülen rasyonel burjuva faaliyetinde kazanmak,insan hayatının yegâne gayesi haline gelmiş;çevresinde kendisine karşı güvensizlik doğuracak her hangi bir davranıştan kaçınarak, bütün yaşantısını ahlâkî prensiplerle donatmıştır.Özellikle de,geleneksel faaliyet tipi tam anlamıyla ortadan kalkarak,içerik itibarıyla olduğu kadar biçimsel bakımdan da,burjuva faaliyeti rasyonelleşmiştir.

> "Faaliyetin rasyonelleşmesi sürecinin en önemli görünüşünden biri,eski âdetle düşünülmeksizin kabul etmenin yerine,kişisel çıkara dayanan durumlara önceden tasarlanarak intibak edilmesinin esas alınmasıdır."(127)

Kalvinist değerlerin anlam bağını teşkil ettiği rasyonel burjuva faaliyetine intibakle;bütün işlerin sağlam hesap temeline ve gelişen muhasebe yöntemlerine dayalı olarak bir düzen altına alınması, sistemleştirilmesi gerçekleştirilmiş;her bir ekonomik eylem biriminin kendi yürüttüğü işiyle ilgili kararları kendisi alarak,belirlediği hedeflere kendisinin seçtiği araçlarla erişerek sağlanılan özgürlük ortamı içerisinde kurulan piyasanın,her türlü sınırlama,müdahale ve yasaklamalardan kurtulmasıyla mümkün olmuştur.

4-Burjuva Faaliyet Tarzının Meşrulaşması :

Karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen ve vücuda getiren, kültürel değerlerden ve kişilerin düşünceleri ile değer yargılarından teşekkül eden ideal tipin temsil ettiği zihniyetin hâkim kılınarak, buna uygun gelen karizmatik otoritenin tesis edilmesi,Max Weber'e göre;dinsel değerlerin oluşturduğu bu ideal insan tipini benimseyen öncüler,kendi şahsî yaşantısında yaşattığı söz konusu bu saf tipin bir bütün halindeki davranış tarzını,tavırlarını ve bunların sevk ettirici sâiklerini ifade eden değer yargılarını yansıtmak suretiyle; müritleri sayesinde bu saf tip yavaş yavaş toplumda rağbet görerek, insan-toplum-kültür arasında irtibatı sağlayarak faaliyet tarzlarına nüfuz etmesiyle gerçekleşmektedir.Bu küçük karizmatik grup,bir taraftan örnek davranışlarıyla yeni kültürel değerleri,ideal insan şahsiyet tipi özelliğinde çevresine aşılarken;diğer taraftan da,kendi şahsiyetine uygun kimseleri seçerek,söz konusu bu yeni karizmatik şahsiyet tipine devamlılık sağlamak peşindeydiler.Artık karizmatik otoritenin yeni

---

127-Max Weber:The Theory of Social and Economic Organization syf:123

liderleri,eskisi gibi kalıtım yoluyla babadan evlâda intikâl eden şekliyle değil,fakat kendi seçilmişlik emâresini gerçek anlamda taşıyan ve çevresine bu saf tipi benimsettirme yeteneğine,iknâ gücüne[128] sahip olan;kısaca,kendine hâs şahsî kâbiliyet ve vasıflarının dikkâte alındığı bir seçimle,yani demokratik usullerle seçilmekte,hür irade esas alınmaktadır.Böylece,şahsî kâbiliyetle birlikte,faaliyetlerinde başarı birinci derecede rol oynadığından,eski kültürel yapının yıkılıp yeni değerlerin aşılanmasında insan etkinliği esas işlevini oynamış ve bu sosyal fonksiyonunu da inkâr edilemeyecek bir kesinlikte göstermiştir.

Yegâne ibadethane olarak telakki edilen işyerindeki başarısı, gerek Tanrı katında ve gerekse de mukaddes cemaat içinde seçilmişliğin, itibar görmenin en önemli kıstası haline gelmesiyle;kalvinist mezheplere katılanların birinci hedefi eski geleneksel yapıyı ortadan kaldırmak,her türlü iltimasa,babadan evlâda intikâl eden imtiyazlıklara şiddetle karşı çıkarak,seçilme olgusunu esas almak olmuştur.Seçilme olgusunun tek işareti,dürüstlük içinde ekonomik başarı,kârlılık durumu vs., gibi müşahhas kriterler olduğundan,ekonomik faaliyetlerde rasyonellik belirleyici bir rol oynamış,metodik çalışma düzeni esas alınarak ussallık hayatın her sahasına nüfuz etmiştir.Artık kalvinist müritler,diğer

---

128-"Çevreye belli bir mesaj iletirken ortalama ve her şeyden önce kalifiye olmayan kişinin kolay anlayacağı ve ısınacağı sade,basit kıssa ve rümuzlarla seslenmesini bilen ve başaran yaklaşım o yolda ağır ve yüklü dogmalara kıyaslanamayacak bir etkinlik kazanıyor demektir..Dinin gerçek hayata etkisi incelenecekse,önce resmî dogmaları ile pratikte belki de kendi isteği hilâfına ..sürdürülen fiilî davranış türünü ayırmamız,sonrada zirvede 'virtuose' çevrenin (üstün vasıf ve yetenek sahiplerinin) sürdürdüğü inançlarla tabanda kütle inançlarını ayırt etmemiz gerekir.Üsttekilerin din anlayışı ve inançları gündelik yaşayış için ancak bir örnek vazifesini görür;iddiaları üst perdede talep ve iddialardır ve halleriyle gündelik ahlâka ölçü alınamazlar.İkisi arasındaki ilişki, bir dinden ötekine değişir..Ham ve işlenmemiş haldeki insan hamurundan zararlı hırsları,kaba sevki tabiileri atıp arınmanın yolu ve yöntemi her halde kütlenin üstünde elit (virtuose) tabakaya ağırlık tanımakla sürdürebilirdi.Dinin üst perdede iddiaları olsa olsa o yolda telkine en fazla yatkın kafa biçimine sahip bir çevre için yontulup şekillenmiş olacaktı.Kütle nazarında olağanüstü bir kuvvetle (charisma) donatılmış sayılan bu seçkin çevrenin kahramanları değişiktir..ilk hristiyanlığın passif martir'i ve arkasından kendini Tanrı'ya adamış hücre ve çile ehli (keşiş).. kalvinizmin sert ve müsamahasız riyâzetçisi vs.,Her biri için Allah'ın seçilmiş kulu sayılmanın güveni,tutulan yol ve yöntem hangisi ise orada ehliyetinin günü gününe inandırıcı delillerini vermekle mümkün;Hücre ve çile adamı ise dünya feragatını her haliyle göz önüne sererek..Tanrı'nın şanını ancak düzenli bir iş ve meslek çerçevesinde metodik çalışma ile yüceltmeyi mümkün gören bir riyâzet inançlısı ise,her gün dünya yüzüne bu inancın gözle görünür eserlerini sıralayarak! "
Sabri F. Ülgener : Zihniyet veDin syf:25,35,36-37

önemli hedefleri ile,yani rasyonel teknolojiyle maliyetleri en aza indirmek,sürekli ve sistematik olarak yürütülen çalışma hayatını tatbik ederek plânlanan belli ekonomik maksatlara yine belirlenen sürelerde ulaşmakla;rasyonel muhasebe sayesinde iktisadî başarısını görmek ve bütün faaliyetlerini böylelikle kontrol altına almakla; rasyonel bürokrasi kuralları vasıtasıyla akılcı davranış tarzını tüm olay ile ilişkilerine,karar ile çabalarına hâkim kılmakla,kapitalist şahsiyeti teşkil etmişlerdir.

İşyerinde rasyonel ve metodik çalışma hayatının,seçilme motifi ile teşekkül etmesiyle;verimlilik de teşebbüs yapısına girmiştir.Böylece,babadan evlâda intikâl eden,sabit ve kararlı meslek olgusu çökmüş;yerini dürüstlük,dakiklik,çalışkanlık,verimlilik,yaratıcılık vs., gibi bir takım şahsî niteliklerin yanında;tahsil seviyesi,meslekî kâbiliyet ile tecrübe,meslekî konum vs., gibi bir takım kişisel özellikler iş hayatında kıstas olarak dikkâte alınmaya başlamıştır.Zira, hiç bir insanın kendi hür iradesiyle Tanrı katında aslâ arındırılamayacağını,seçilmiş olamayacağını katı kadercilik itikâdıyla kabul eden kalvinistler;hiç bir kimsenin garanti edemediği ve kesinlikle kimin bu seçilmişler safına katıldığının bilinmediği Tanrı mağfiretinin emârelerine;her insanın dinsel bir mahiyet kazandırdığı dünyevi faaliyetlerinde metodik ve rasyonel çalışma tarzıyla ulaştığı başarısı ile tavırlarında tutumluluk ve dürüstlüğü nisbetinde ulaşmasında;Tanrı bütün insanlara eşit şans tanımış ve günahkârlıklarından dolayı hiç bir ayrım yapmamıştır.(129) Böylece,kalvinistin kaderci itikâdına göre,her insan eşittir ve eşit olduğunu hissederek dünyevi faaliyetle-

---

129-"Fakat,protestanlıkla demokratik usuller arasındaki karşılıklı ilişkilerde,protestanlıktaki dünyeviliğin kutsallaştırılması çok çarpıcı bir örnektir.Reformcuların kendisi de tıpkı demokrasinin bir şampiyonuymuşcasına..kutsallaştırılan dünyevilik uğruna yapılan bir uğraşı veya meslekî faaliyet,politikanın berraklığını engelleyememiş;ve en iyi düstur olan, "din ile politikanın birbirine karıştırılmamasını" kavrama mecburiyetini bilen halk tarafından sıs sık doğrulanarak dinî tahakküm red edilmiştir..Protestanlıkta var olan bu sosyal mahiyet,demokrasinin ibarelerini nasıl başlatmıştır?..seçilme akidesi,siyasî demokrasiye en önemli katkıyı sağlamıştır.Hatırladığımız kadarıyla,seçilmişlik akidesi,Kereminden dolayı Tanrı tarafından,lâyık olmadıkları halde bazı şahısların seçilmiş olunduğunun tasdikinden ibarettir.Bu itikâd,halk ile kral arasındaki temelden kaynaklanan farklılığı kırarak,ortadan kaldırmıştır.Zira,her iki kesimde Tanrı'nın önünde aynı mevkiye sahip olarak ayakta durmaktadır;hepsi de Tanrı aşkına lâyık olmayan günahkâr kimselerden olmalarına rağmen,hangi şekilde olursa olsun,hepsi de sevgi doludur.Bu eşitliğin yeni bir şekliydi..eşitlik bütün insanlığı kapsamına almaktaydı.Bundan dolayı da, kalıtımsal olarak geçen hiç bir ayrıcalık tanımadığı gibi;hiç bir grup diğerine oranla daha fazla oy verme,yetkili kılınma vs., gibi ayrıcalıklı haklara da lâyık değildir."
R.M.Brown : The Spirit of Protestantism syf:200-201

re yöneldiği ölçüde de hürdür.İnsanlar arasındaki eşitliği savunmasıyla,ferdin dünyevi faaliyetlere yönelmesi nisbetinde özgürlüğe ulaşacağını müritlerine telkin etmesiyle kalvinizm;insanın,kendi kendisine güven aşılamak suretiyle,rasyonel davranış tarzlarını tüm fiil ve münâsebetlerine hâkim kılmıştır.

Sadece kâr etmek maksadıyla,belirlediği hedeflere,seçtiği araçları en rasyonel bir şekilde kullanarak varması için,risk ile sorumluluğunu da üstlendiği bütün faaliyetlerinde hür kılınan burjuvazi;bütün sınırlama ile yasaklardan kurtulmuş ve kazanç motifiyle işleyen serbest pazar sayesinde de bir sınıf olarak yükselmiştir.Zira, rasyonel bürokrasinin gelişmesi sonucunda burjuvazinin ussal faaliyeti hukukî bir statüye kavuşarak firma bünyesinde sistemleştirilmiş; firma namı altındaki bu metodik çalışma düzeni içerisinde geliştirilen muhasebe yöntemleri sayesinde,hem işlerin sürekli kontrolü mümkün olmuş,hem de maliyetlerin kısılarak en ucuza üretme gayesine erişilmiştir.Burjuva faaliyet tarzı,toplumda ekseriyeti teşkil eden kişilerin düşünce ve fiillerindeki değişme sonucunda;buna neden olan,dinin bir taraftan dünyanın içine çekilerek kazanç tutkusuyla yönlendirilen dünyevi faaliyetler önünde engel olma zihniyeti terk edilirken;diğer taraftan da,dünyayı dinin dışına çıkartarak dinî tesir ve nüfuzundan tamamıyla arındırılan hukukî ve siyasî yapısının rasyonelleşmesiyle; ve nihayet,her bir ekonomik birimin kararlarında özgür olduğu ve de uygulama esnekliğine sahip bulunduğu piyasa organizasyonu dahilinde faaliyetlerin yürütülmesiyle,yasallaşarak meşruiyet kazanmıştır.

a-Karizmatik Otoritenin Teşekkülü :

Karizmatik otoritenin teşekkülü deyince,özellikle rasyonel burjuva faaliyetinin saf haliyle bütün özelliklerini karakterize eden ideal tipin toplumca benimsenerek genelleşmesinden sonra,kültürel değerlerin nedensellik gücüne erişerek bireysel güdüler halinde fertlere intikâl etmesiyle içten bağlanılan yeni faaliyet tarzının anlam bağına bağımlı kalarak sosyal ilişkilerin de mahiyet itibarıyla değişerek,ideal tipin yapısallaşması kast edilmektedir.Nedensellik gücüyle kültürel değerlerin,bunların somut toplumsal sonuçları özelliğindeki sosyal ilişkilerin,bir bütün olarak ideal insan tipi kalıbında kavramsallaştırılması,weber sosyolojisinde faaliyet kavramı içinde incelenmektedir.Faaliyet ise,içten veya dıştan gelen nedenlerle gerçekleşen fiilleri kapsadığı gibi;kişisel bir anlamı da içeren sosyallik ölçeğindeki bütün insan davranışlarını,belli olay ile konularla ilgili kesin-

leşmiş yargıları ifade eden tavırlarını da gerektirmektedir. Ancak, bu davranış ile tavırlarla ilgili olarak, diğer şahısları bağlayıcı bir nitelik taşımayan, yani sosyal bir yönü bulunmayan kişisel görüş ve yönelişler, sadece faaliyet tipinin saf hâlinden sapma ve ayrılmalar olarak değerlendirilerek, dikkâte alınmamaktadır.

İster, başlangıçta dinî tasavvurlardan yükselen değer sistemine uyumlu olarak olsun, isterse de, sadece belirlenen hedeflere zamanı iyi değerlendirerek ve araçların akılcı seçimini yaparak süreklilik kazandırılan ve bir düzen altına alınan çalışmalar özelliğini taşısın, hepsi tümüyle rasyonel faaliyet kapsamına dahil edilmiş; hedef belirlemeksizin, araçların rasyonel seçimini yapmaksızın ve zamanı gerektiği gibi değerlendirmeksizin yapılan işler irrasyonel olarak vasıflandırılarak, bütünüyle bunların kültürel temel tarafından sınırlandırıldığında ısrar edilmiştir. Kültürel temelin, bireylerin davranış ile tavırlarına nüfuz ederek faaliyetlerin mahiyetini teşkil etmek suretiyle sınırlandırması; özellikle maksat ile araçların seçimi ve kullanılması itibarıyla faaliyette bulunmayı anlamlı kılan, belli bir istikâmette yapılmasına devamlılık kazandıran sevk ettirici sâiklerin bütün kişiler tarafından benimsenmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Faaliyette bulunmayı anlamlı ve gerekli kılan, kişilerin iç dünyasına bireysel güdüler halinde nüfuz ederek belli bir yönde eylemde bulunmaya sevk ettiren bu kültürel değerler; uzunca bir süre alışkanlıklar halinde toplumdan kişiye nakledilen, hiç değiştirilemeksizin aynen uygulanan, gelenekselleşen bir faaliyet tarzını hâkim kıldıkları gibi; rasyonel burjuva faaliyetini temsil eden, başlangıçta dinî tasavvurlardan yükselen değerlerle uyumlu olarak zamanın ve araçların akılcı kullanılmasına icbar eden veya bu tasavvurlardan arınmış olarak maksadın da ussal seçimini içeren tümüyle rasyonel bir faaliyet tarzının nedenselliğini teşkil ederler.

Şahsın, kendinden pek bir şey katmaksızın, olduğu gibi korunarak kişiye intikâl ettirilen alışkanlıklar halindeki özelliğiyle ferde karar verme imkânı tanımayan geleneksel mahiyetteki faaliyet tipinde; kânaatkârlık imânıyla kazanç tutkusundan uzak kalınarak yürütülen işlerde teknik gelişme, yeniliklere açık olma, meslek değiştirme vs., gibi değişikliklere karşı çıkıldığı gibi; çok kuvvetli dayanışma duygusunu ve birlik şuurunu ihtiva eden davranış ve tavırlar geçmişten olduğu gibi aktarılan normlar tarafından kalıplaştırılmış olduğundan; zaten hiç rastlanılmayan akılcı seçime dayanan bireysel kararlardaki farklılıklar kesinlikle hiç hoş karşılanmamakta, pasif bir uyum halinde-

ki değişmezlik ve muhafazakârlık genel karakterini teşkil etmektedir. Kânaatkârlık,dayanışma ve yardımlaşma duygusu içinde bireysel farklılıkların olmadığı ve hiç de hoş karşılanmadığı geleneksel faaliyet tipi içindeki ilişkiler de;nesillere olduğu gibi intikâl ettirilen değerlerin karakterize etmiş olduğu saf tipe riâyetten başka bir mânâ taşımamaktadır.

Oysa,rasyonel burjuva faaliyeti,bütün bu geleneksellikten uzak kalarak,akılcı bir seçimi de içermekle birlikte;çalışmasının sonuçlarını dinî tasavvurlarıyla ahenk halinde tefsir etmek suretiyle, özellikle kazanç tutkusunu motive eden seçilmişlik kıstasıyla şekillenen kurtuluş emelinin bütün dinî tasavvurların odağı haline geldiği değere yönelik rasyonel faaliyetleri kapsadığı gibi;kazancı azamî kılacak bir plânlama içinde belirlediği hedeflere erişmede seçtiği araçları verimli olarak kullanma esasına dayanmasının sonucunda,sadece faaliyetindeki başarı tutkusunun kendisine yüklediği sorumluluklardan kaynaklanan,rekâbet içindeki beşerî kaybını telafî edici değerlerden başka bir anlayışı gerektirmeyen maksada yönelik rasyonel eylemleri de ihtiva etmektedir.Nihaî maksadına göre birbirinden ayrılan her iki rasyonel faaliyetin de kâide teşkil eden kesin prensipleri kapsamak suretiyle meşru bir düzene yönelme eğilimini taşıması sebebiyle;kişilerin benzeri beklentilere sahip olarak bir çıkar sağlamak düşüncesiyle ve mülk edinme içgüdüsüyle giriştikleri faaliyet sırasında kurdukları sosyal ilişkileri;kültürel değerler ile bunlara anlam kazandırarak benimseyen insanın davranış ve tavırlarının saf bir örneğini teşkil ettiği kadar,eylemin bağlayıcı kurallarını da içererek ideal tip anlayışını açıklamaktadır.

Karizmatik şahsiyetin tesirinde kalındığı için duygusal güdülü ve değer içerikli rasyonel burjuva faaliyetinin,çalışmalar sonucunda edinilen başarıların sadece benimsenilen değerlerin nihaî maksadına erişme tutkusu istikâmetinde gerçekleşmesi,anlaşılır kıldığı bu nihaî maksadıyla kişilerin kendi durumuyla ilgili amaca ait bilgilerin çok kuvvetli olması sebebiyle kararlarında tümüyle rasyonel olması için; belli bir değer sisteminin önceden benimsenerek bunun karakterize etmiş olduğu saf tipin zihnî insiyatifinin toplumdaki kişilere hâkim olması gerekmektedir.Çünkü, kazanç tutkusu,faaliyetin nihaî bir maksadını teşkil etmemekle,sadece bu değer sistemi içinde bir anlamı ifade etmektedir.Buradaki nihaî maksat,kazanç tutkusuyla genişlettiği iktisadî faaliyetlerinde edindiği başarılar vasıtasıyla Tanrı'nın ezelden seçmiş olduğu kullarından olmanın iç huzuruna varmaktır.Bu

nedenle,faaliyet ile nihaî maksat arasındaki ilişki,tek bir ideal tipin zihnî insiyatifini ifade eden değerler sisteminin toplumdaki ekseriyet tarafından benimsenmesini gerektirmektedir.İnsanlar arası bütün ilişkilerde bu nihaî maksada sevk ettiren dinî tasavvurlara uygun bir şekilde gerçekleşmekte;hemen herkes daha fazla servete mâlik olarak kendisini Tanrı'nın aracı olduğunu göstermek istediğinden,karşılıksız yardımlaşma zihniyeti ortadan kalkmakta,kazanç bütün toplumsal ilişkilerde itibar ile nüfuzun yegâne ölçüsü haline gelmektedir.

Değere yönelik rasyonel burjuva faaliyetinin meşrulaşmasında,önce olağanüstü güç ve yeteneklere muktedir olduğuna inanılan ferdiyetlerden müteşekkil karizmatik bir zümrenin tesiriyle,fakat inanç yoluyla toplumda ekseriyeti oluşturan kişilerin fikir ve kânaatleri değişmekte;sonra da,kişilerin dünyaya ve eşyaya bakış açıları değişerek benimsedikleri fikir ve değerler eylemin mânâsını anlaşılır kılmakta;bunun sonucunda insanlar peşinden gittikleri,bağlandıkları karizmatik zümrenin zihnî insiyatifi şeklindeki tesiri altına girmektedirler.Zira,vaad ve uyarıları ifade eden dinî tasavvurlar,peşinden gidilen karizmatik ferdiyetlerin davranış ile fiilleriyle kavranılması gereken bir anlamı teşkil etmekte;faaliyetin sevk ettirici nedenselliğini de oluşturan bu anlam sayesinde,meşru bir düzene yönelen grubun normları haline gelerek,eylemi yönlendiren bir güç,ahlâkî bir yükümlülük özelliğine kavuşmaktadır.

Rasyonelleşme sürecinin gerektirdiği;herkesin kendisinden üsttekine biat ederek sadakât ve teslimiyet yeminleriyle tâbii oldukları ruhanî ve dünyevi hiyerarşileri tanzim edip,kutsayarak ilâhî otoritesini hâkim kılan orta çağ katolikliğinin rutinleştirmiş olduğu günlük hayat anlayışının ve kurumsal yapısının yıkılması;ancak bu karizmatik ferdiyetler tarafından mümkün olmuştur.Yaşadıkları çağın düşünce kalıplarını aşan bu dahi insanlar,ikna kudretleri ve üstün yetenekleri sayesinde çevresindeki insanların kânaatlerini değiştirmek suretiyle;en yüce uğraşının manastır içindeki ayin ve çile görevleriyle ruhların arındırılması anlamındaki kutsal hizmetler olduğu,dünyevi meşgalelere veya maddî işlere ayrılan her vaktin kişiyi Tanrı'ya yönelten derin tefekkür ve teslimiyet halinden uzaklaştıran boş şeyler olduğu vs., şeklindeki irrasyonel anlayıştan tamamıyla kopulmuştur.

Bu nedenle başlangıçta karizma alışılagelmiş,rutinleşmiş günlük hayatın kalıplarından tamamıyla farklı ve karşısında olarak ortaya çıkmakta;örnek alınan ve peşinden gidilen ferdiyetlerin yaratıcı

dehası,üstün şahsiyetiyle kitleleri kendisine bağlayan ikna kudreti ve teşhislerinin de doğrulu sayesinde;karizmayı teşkil eden davranış ile tavırların kesin ifadelerini taşıyan temel düşünceler,toplumdaki herkesin benimseyerek savundukları ilkeler haline gelmektedir.Bundan dolayı, dehasıyla,karakter ve cesaretiyle,üstün nitelikleriyle insanların davranış ile fiillerine öncülük ederek mevcut tekdüzeleşmiş yapıları değiştirmeye azmetmiş karizmatik ferdiyetler;Tanrı tarafından mükemmel olarak yaratılan nizâm içindeki bütün mahlükların derecelendirilerek tasnif olunduğu,en aşağıdaki vasalından en üstteki vahiy kudretini devralan seçilmiş kilisesine varıncaya kadar herkesin birbirine tâbii kılındığı,kişilerin en üstteki kilisenin hükmü altına girmekle ve bunun için de sadece bulundukları mevkide kalmalarıyla kusursuz olarak yaratılan bu nizâmın muhafaza edilebileceğine inanıldığı orta çağ zihniyetine hiç sığmayan,kötü vasıflandırılarak ters düşen kimselerdir.

Başlangıçta,özellikle inanç yoluyla ve kişilere fikren bağlanma şeklinde kurulan karizmatik otoritenin,genel olarak meşruiyetin kaynağı olma niteliği ile doğrudan düzenle ilgisinin bulunduğunu açıklayan,geleneksel yapının ancak bu yolla aşılarak kültürel değişmenin gerçekleştiğini vurgulayan M.Weber;toplumdaki mevcut tekdüzeleştirilmiş ilişki düzenine ve kurumlarına karşı çıktığı için,bütün karizmatik ferdiyetlerin antigeleneksel ve devrimci mizacına dikkâtleri çekerek;J.Calvin,Baxter,Wesley vs., gibi reformistlerin açıkça ve bilinçli olarak karşı çıktıkları geleneksel bağlılığın yerine,kendi fikir ve ideallerinin Tanrı buyruğunun en doğru bir ifadesi olduğunda ısrar ederek,ahlâkî bir yönetimi talep ettiklerini belirtmiştir.Bu karizmatik liderlere bağlanan kimselerin kendilerini âdeta yeniden doğmuş gibi hissederek verilen mesajı kavrayabilmeleri için;nasihat ile uyarılarını dikkâtle dinleyip doğruluğuna inandıkları davranış ile fiillerini aynı hâlet-i ruhiye içinde tekrarlamak suretiyle tesirleri altına girerek yaptıkları her şeyi günlük hayatlarında bilinçli olarak tekrarlamaları gerekir.Böylece,bir davranışa anlam kazandıran yönelmelerin nedeni sayılan karizmatik ferdiyetlerin,bu faaliyet tarzını günlük hayatın içinde genelleştirmeye muktedir oldukları nisbette meşruiyetin fiilen kaynağı vasfına haiz olmaları sebebiyle;devrimci niteliğiyle denilebilir ki,genel olarak karizma,geçici bir durumdaki olayın doğal hali ve kesin mizacıdır.

Burada karizmatik otorite,örnek alınan saf tipe fikren bağlanılmasının bir sonucu olan,kâide teşkil eden kurumsallaşmış soyut tipi-

nin,toplumdaki ekseriyeti teşkil eden fertlerin iradelerine nüfuz ederek,benimsettirdiği faaliyet tarzındaki maksat ile davranış tarzı itibarıyla herkesi tesiri altına alması anlamını ihtiva etmektedir. Reformistlerin çizdiği soyut tipe kuvvetli bir inançla bağlanmak suretiyle genelleşen faaliyetle birlikte insanlar üzerinde kurulan bu zihnî insiyatif anlamındaki karizmatik otorite sayesinde;rasyonel burjuva faaliyetine süreklilik kazandıran motivasyonuyla,doğrudan alakâlı olan ve toplumun zihniyetini oluşturan;tavır ve fikirlerden müteşekkil değerler ve hatta inanç şekilleri gibi,faaliyet ile münasebetlerde varlık ile tesirleri açıkça fark edilmeyen zihin halleri ve tasavvurlar,weber sosyoloji kuramında çok büyük bir öneme sahip olmuştur.Zira,karizmatik ferdiyetlerin gelecek nesillere aktarılarak tarihe mal olmuş değer ve tasavvurlarıyla,yaptıkları icraatları sonucunda kurdukları veya biçim verdikleri kurumların yapısıyla gerçekleşen kültürel ve sosyal değişmenin temelinde;protestan ahlâkındaki rasyonel asketik zihniyetin günlük hayatın her kesitine nüfuz ederek üstünlük kurma temayülünün neticesinde meşruiyet kazanması olgusu bulunmaktadır.Protestan zihniyetinin inanç şekliyle,Tanrı ile insan arasındaki kilise ve ruhban heyetinin aracılık yetkisini red etmekle kendi kendisine güvenen insan anlayışını karakterize eden reformistler; mukadderatındaki seçilmişlik kıstasını teşkil eden dünyevi faaliyetlerinde katettiği başarı ve sağladığı kazanç nisbetinde kendisini doğrudan Tanrı'nın aracı olarak görmekle de;sadece aklını kullanarak karar almayı esas edindiklerinden,şahsî bağımlılık alışkanlığındaki geleneksel yapının dayandığı itaat ve tâbiiyet fikrine karşı çıkmışlardır.

Böylece,reformistlerin verdikleri mesajlarla davranışlar şekillendikten sonra faaliyetlerin de süreklilik kazanarak genelleşmesiyle birlikte,karizma geleneksel yapıyı yıkarak kurumsallaşma sürecine girmek suretiyle köklü bir değişimi gerçekleştirmiştir.Karizmatik otorite bu süreç içerisinde soyut tipi teşkil eden nitelikleriyle reformistlerin uygulamaları süreklilik kazanarak kurumsallaştığı için; sadakât yemini,değişmezlik ve kutsallık kabullenişi üzerine kurulan ananeye bağlanma haliyle geleneksel yapı tasdik edilmemiş;fakat,yaşanılan hayata kendilerince en gerçekçi yorumu getirmeleri nedeniyle,kendi fikir ile idealleri topluluğa aktarılmıştır.Bu nedenle,M.Weber için, karizmatik ferdiyetlerin kim oldukları,şahsiyetlerinin nasıl bir özellik gösterdiği,yaptıklarının veya teşekkül ettirdikleri soyut tipin doğruluk derecesi vs., gibi değerlendirmelerin hiç önemi yoktur. Fakat,araştırmaya değer bulduğu husus,topluma verdikleri mesaj itibarıyla fikir ve ideallerinin ne ölçüde fertlerin davranış ile tavırlarına

tesir ederek süreklilik kazandığı,temsil ettikleri soyut tipi ifade eden değerlerin herkesçe benimsenerek nasıl kurumsallaştığıdır.

Genel olarak bütün geleneksel yapıların sadece karizmatik ferdiyetlerin devrimci teşebbüsleri neticesinde ve kuvvetli bir inançla bağlanan toplumdaki fertlerin kânaatlerinin değişmesi yoluyla yıkıldığını belirten M.Weber;ilâhî iradenin ve nizâmının gerektirdiği tâbiiyet anlayışı üzerine kurulan geleneksel hâkimiyetteki,geçmişten intikâl eden alışkanlıklar mahiyetindeki örf ile âdetlerin pekiştirmiş olduğu itaat bağından yoksun olan karizmatik otoritenin;Tanrı vergisi olan şahsî kâbiliyet ile nitelikleriyle toplumdaki ekseriyetin saygı ve takdirini kazanmak suretiyle,geleneksel yapıyı yıkıp,ilk işlevini tamamladıktan sonra,yasal bir düzenlemeyi getirerek kurumlarını oluşturamadığı müddetçe,rasyonel hâkimiyeti tesis edemediği takdirde, devamlılık gösteremeyip yok olacağını veya geleneklere geri dönülerek etkisini kaybedeceğini vurgulamıştır.İtaat bağıyla kabulleniş yerine, kişinin kendi kendisine duyduğu güven hissinin gelişmesinin bir sonucu olan rasyonel seçim anlayışını ve ilerleme arzusunu esas alan,bunların yerleşmesini temin edecek olan rasyonel hâkimiyette;idare edilenlerle birlikte yönetenleri de hükmü altına alan yazılı hukuk prensipleri, meşruiyet kazanan otoritenin kaynağını teşkil ettiği için;ayrıca, rasyonel bürokrasiyle,yöneticilerin yetki ve sorumluluklarının sınırlarını kesin olarak tespit etmekte,yöneticilere de hukukî düzene uyma mecburiyetini getirmekte olduğundan,kurulan yönetim şahsilikten kesinlikle arındırılmıştır.

> "Çağdaş kapitalizmin doğuşu anında belli bir kişilik tipine gereksindiğini düşünüyordu.Bu kişilik tipini de,farkında olmadan kapitalist davranış biçimine uygun kişilik özelliklerinin gelişmesine yol açan bir dizi düşünceye inanmanın psikolojik sonucu olarak görüyordu..Karizmanın kurumsallaşması,özünde,ekonominin koşullarına yani günlük çalışma yaşamının geçerli ve sürekli rutinlerine uyum sağlamakla özdeştir..Weber bürokrasiyi rasyonellikle,rasyonelleşme sürecini de mekanikleşme,ilişkilerin kişisellikten çıkması ve boğucu tekdüze işleyişle özdeşleştirmektedir..Bürokrasi rasyonel bir özelliğe sahiptir;varlığına kurallar,araçlar, amaçlar,gerçekçilik egemendir.Bu nedenle,doğuşu ve yayılışı her yerde devrimsel sonuçlar yaratmıştır..Bu,rasyonalizmin gelişmesinin genelde yarattığı sonuçların aynısıdır.Bürokrasinin gelişmesi,rasyonel olmayan egemenlik yapılarını yıkmıştır."(130)

Böylece,yönetimde yetki ve sorumlulukların kayıt altına alınarak paylaşılması sonucunda kurulan rasyonel bürokrasi sayesinde; belirlenen amaçların gerçekleşmesi için yapılan düzenli çalışmalar

130-Max Weber : Sosyoloji Yazıları syf:64,55,51,216

görevler halinde kişiler arasında dağıtılmış olduğundan,nakdî ödeme esasına dayanan çalışma hayatında meslekî ihtisasa da yönelindiğinden; sıkı bir iş disiplinini gerektiren maksada yönelik rasyonel burjuva faaliyetinin meşruiyet kazanmasının ön koşulları yaratılmıştır. Rasyonel devlet sayesinde,başlangıçta dinî tasavvurlardaki değişiklikle genelleşen değere yönelik rasyonel burjuva faaliyetinde nihaî maksat olarak seçilmişlik emâresi yerine,şahsî menfaatlerin karşılanması suretiyle fayda temin etme maksadının esas alınmasıyla;kişisel hedeflerle mülk edinme içgüdüsü ve kazanç tutkusuyla süreklilik kazandırılan,bir düzen altına alınarak sistemleştirilen ekonomik davranışlarda güç ile yeteneklerin barışçıl bir şekilde kullanılmasıyla,rekâbetin zorunlu kıldığı baskıcı ortamında gerçek hüviyetine kavuşmuştur.Mülk edinme içgüdüsüyle kapitalist açgözlülük ve tamahkârlık,kazanç tutkusuyla bencil duygular,rasyonel burjuva faaliyetinin sınır tanımayan saikleri haline gelerek,çıkar çatışmalarını ekonomik davranış dahilindeki sosyal ilişkilerin bir tarzı haline getirmiştir.

Ancak,bir plan dahilinde belirlenen hedeflere ulaştıracak araçların en ussal seçimi ve en verimli kullanılması anlamında tanımladığı rasyonel faaliyetteki en ucuza mal etme prensibi,çıkar çatışmalarının ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi;rasyonel bir eylemin ekonomik sayılması için,mutlaka rasyonel bir teknolojinin benimsenip,geliştirilerek,bütün çalışmalara uyarlanması zaruretini de beraberinde getirmiştir.Böylece,yükselen burjuvaziye has kapitalist faaliyeti, sadece kazanç hırsı ve tamahkârlıkla doğrudan sınırlandırmayan M.Weber; deney ve analize bilinçli olarak yönelme de demek olan rasyonel teknoloji vasıtasıyla,yalnızca verimliliğin arttırılmayıp,ekonomik bir vakıa olan kıt kaynakların en uygun,alternatif seçimiyle yapılacak üretimde maliyet ile ürün miktarlarının sürekli olarak kıyaslanması zarureti sonucunda;mal-para akımının kontrölünü sağlayan muhasebe yöntemlerinin de geliştirilmiş olduğuna dikkâtleri çekmiştir.(131)

131-"Kapitalizme giden gelişmenin aşamaları şöyledir:(a)Müteşebbisler tarafından işgücünü ilerletmek vasıtasıyla kullanılan parasal sermayenin sonuca ulaştıracak şekilde tek elden etkili yönetimi; üretim araçlarının tahsisinin,el sanatları ve madencilikte olduğu gibi işçilerin omuzlarında devam etmesi gerçeğini hiçe sayarak; ürün kontrolü ve kredi genişletilmesinin tesiri yoluyla üretim süreçlerindeki idarî yeteneklerin yükseltilmesiyle ilgilidir.(b) Pazar bilgisinin ve böylelikle piyasa fırsatlarının tekelleştirilmesinden evvel,parasal sermayenin tek elden yönetimi temelindeki pazarlanan ürünlerin mâl edilmesi hakkı;esnaf birliği nizamnamesinin tekelci sisteminin zoruyla veya siyasî otorite vasıtasıyla bağışlanan ayrıcalıklar sayesinde mümkün olur.Böyle ayrıcalıklar, vadeli ödemeler veya faizli borçlanmalara karşılık olarak bağışlanmaktadır.(c)İşten çıkarılma sistemindeki bağımlılık ilişkisiy-

Hesaba dayalı olarak sürekli kontrol altında tutulan,alternatif seçim yoluyla belirlenen ürün miktarları hedefine en az maliyetle erişilen ve bütün bunların gerçekleşmesinin bir ön koşulu sayılan rasyonel teknolojiyi de içeren burjuva faaliyeti;sıkı bir disiplin altında teşebbüste çalışanların kurulu iş düzeninin kurallarına uymalarını;baskı ihtimalini de kapsayan güç kullanımının özel bir şeklini teşkil eden hiyerarşik otoritenin hükmü altına girmelerini ve dolayısıyla çalışma barışını güvence altına alan yegâne unsur;sadece batı kentlerindeki hukukî ve siyasî yapının gelişmesinin bir sonucu olan rasyonel devlet yönetimi anlayışının topluma hâkim olmasıdır.

Karizmatik ferdiyetlerin muktedir oldukları olağanüstü güç ile yetenekleri sayesinde,toplumdaki herkes tarafından belli değerlerin benimsenilerek ideallerinin paylaşıldığı,kuvvetli bir inançla bağlanılarak örnek alındığı bu saf tipin genelleşmesinin sonucunda; mevcut ilişki ve yapıların yıkılarak kendine uygun düşen ilişki ile fiillerin kurumsallaşmasıyla,karizmatik otoritenin rutinleşmesi demek olan,davranış ile tavırlardaki sürekliliği ve kişisellikten arınmayı sağlayan rasyonel yönetimin gelişmesi;maksada yönelik rasyonel burjuva faaliyetinin bireysel motivasyonunu teşkil eden,kazanç tutkusu ve mülk edinme sâiklerinin yol açtığı çıkar çatışmaları tarzındaki sosyal ilişkilerin uzlaşmayla korunması bakımından çok önemlidir.Zira,nasıl ki weber sosyolojisinde,sosyal faliyetlerin faili olan bireyin bu davranışta bulunmasına neden olan kişinin kendi bilinçli kararı;doğrudan ferdin değer yargıları ile fikirlerinden oluşan ve halet-i ruhiyesini ifade eden iç dünyasının eylemine anlam kazandırdığı,ayrıca toplumdaki bütün kişilerin mânâsını kavrayıp benimseyerek gelecek nesillere intikâl ettirdiği kültürel değerlerin bir ürünüyse;aynı şekil de,maksada yönelik rasyonel burjuva faaliyeti de,tavır ile fiillere

---

le ayakta kalan işçilerin kişisel disiplini,hammadde ile makinaları tedarik eden müteşebbisler tarafından yürütülmektedir.Özel bir durum olan içsel sanayilerin rasyonel tekelci teşekkülleri;ulusal maliyeler veya nüfusun istihdamıyla sağlanılan çıkarlar mahiyetindeki ayrıcalıkların bağışlanması temeli üzerine kurulur.Bundan dolayı,çalışmanın koşulları,kazanç temin etme fiilini mümkün kılan yukarda belirtilen kısımdaki yükümlülükle tanzim olunmaktadır. (d)Bütün beşerî olmayan üretim araçlarının müteşebbis şahıs tarafından kendine mâl edilmesi vasıtasıyla,üretim süreçlerindeki iş gücünün rasyonel uzmanlaşmasıyla atölyelerin gelişmesi(e)Kapitalist üretim organizasyonuna geçişin son aşaması;verimlilik süreçlerinin,taşımacılığın ve bütün bunların sermaye hesabı tutma temâyüllerinin makinalaşmasıdır.Tüm beşerî olmayan üretim araçları, sabit veya işletme sermayesi haline gelmekte,bütün işçiler de kontrol altında tutulmaktadır."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:258-259

nüfuz eden karizmatik düşüncenin yasallaşarak rutinleşmesinin bir sonucudur. Aksi takdirde, rasyonel burjuva faaliyet tarzı, karizmatik ferdiyetlerin ömürleriyle sınırlı kalırdı. Sonuçta, kalvinistin kendisini ilâhî kurtuluşa eriştiren meslekî faaliyetindeki başarısını sağlayan içsel katı denetimi, en uygun biçimselliğini rasyonel bürokrasinin gelişmesinde bularak; duygusal sâikli ve değer içerikli bir mahiyetteki rasyonel burjuva faaliyeti, bir yandan maksada yönelik ussal bir eylem haline dönşürken, diğer taraftan da rasyonel bürokrasi hem kapitalist teşebbüsün ve hem de modern devletlerin yapısını oluşturmaya başlamıştır.

b-Hukukî ve Siyasî Yapının İnkişafı :

Weber sosyoloji kuramında, meşruluk kazanan her otorite, emir ve yasaklamalarıyla sosyal hayata düzenlemeler getirmek suretiyle, kurulmak istenilen nizâmı teşekkül ettirir ve sosyal ilişkileri de tanzim eder. Meşru sistem, sadece karizmatik ferdiyetlerin ikna güçlerinin tesiriyle, öne sürdükleri yeniliklerin benimsenmesiyle değişerek teşekkül etmez; fakat bunlarla birlikte, bütün bu karizmatik yönelişler dinî, kültürel ve hatta politik sahadaki tıkanıklıklar veya buhranlar sonucunda bir anlam ifade ederek doğdukları için; dinî muhtevadan kopmayla gerçekleşen hukukî yapıdaki rasyonelleşme sürecini, önce yeni çıkardığı kanunlar ve mevcut yasalarda uyguladığı dönüşümlerle, karizmatik şahsiyetin meşru sistem üzerindeki tesir gücünü, kendi bireysel yönelme istikâmetini çözümleyen Max Weber; sonra da, hukuktaki rasyonelleşme sürecini, meşru sistemin gelişme merhalelerini tipleştirmek suretiyle, kilise hukukundan doğal hukuğa veya karizmatik hukuktan modern hukuğa geçiş haliyle incelemiştir. Böylece, karizmatik otoriteyi temsil eden ferdiyetin olağanüstü güç ile yeteneklerine inançla kişisel olarak bağlanılan ve de sınırlandırılan egemenliğin şahsî üstünlük hâli, rasyonel bir yönetime geçişle aşılarak; hukukî ve siyasî yapının inkişaf etmesinin bir sonucu olan, sürekli ve kalıcı bir düzene kavuşulmuştur. Dinî muhtevadan kopma anlamındaki hukukî, siyasî ve iktisadî sahadaki rasyonelleşme sürecinde olduğu gibi; dinî ahlâktaki rasyonelleşmeyi de, dini dünyanın içine çekerken dünyayı dinin dışına çıkartmak suretiyle katolik asketikisminden kalvinist asketikismine geçiş haliyle inceleyen Max Weber ; toplumsal temeldeki değişmenin, yalnızca, dinsel sâikle de olsa, her sahada dinî nüfuz ve biçimlendirmeden kopup kurtulmakla rasyonelleşme temâyülünün gerçekleşeceğini savunmuştur.(132)

132-"Kapitalizmi ortaya çıkaran son merci faktörü, sürekli rasyonel nitelikteki teşebbüs, rasyonel muhasebe, rasyonel teknoloji ve rasyonel hukuğun olmasına rağmen; sadece bunlarla da kalınmamakta,

../..

I-Karizmatik Kurumsallaşmanın Faaliyet Merkezi : Batı Kentleri

Her ne kadar,maksat ve yöntemleriyle rasyonel burjuva faaliyeti,dinsel tasavvurların değişmesi sonucunda gerçekleşen kültürel evrim özelliğindeki toplumsal temeldeki rasyonelleşme temayülü sayesinde genelleşmişse de;buna neden olan dünyevi faaliyet ve kazanç tutkusunun dinî bir muhtevaya kavuşarak benimsenmesiyle birlikte,dinin kendisi de cemaat ruhu kalıbından koparak dünyevi hukuktan tamamıyla ayrılmasıyla anlam kazanan bu iki taraflı rasyonelleşme eğilimi neticesinde;geleneksel yapıyı kıran karizmatik ferdiyetin düşünce ve idealleri-nin yasallaşmasına,yani dinî bir muhtevadan arınmış bir yapıdaki meşru sistemin teşekkül etmesine imkân sağlayan hukukî ve siyasî çevre şartları,çok önceden Avrupa kentlerinde oluşmaya başlamıştır.Nitekim, Asya toplumlarından tamamıyla farklı olarak,sadece Avrupa kentlerinde, özel mülkiyet ve verâset kurumlarının gelişmesine imkân sağlayan âdemi merkeziyet yönetiminin gerekli kıldığı savunma harcamalarının hem toplanılan vergiler yoluyla halktan karşılanması ve hem de bu harp gereçlerinin özel teşebbüs tarafından üretilmesi;sadece sanayi ve ticareti teşvik etmekle kalmamış;fakat bununla birlikte,burjuvaziye ayrıcalıklar tanıyan ferdî haklar mefhumunun kent yönetimine egemen olması neticesinde,bölünmez bir topluluk özelliğinde bir kent halkı teşekkül etmiş;bürokratik yapı da,savunma gereçlerinin üretimini üstlenen,ilişkilerini hukukî olarak düzenleyen burjuvazinin himayesinde ve ekonomik çabalarına uygun olarak oluşmuştur.

Savunma gereçleriyle birlikte bütün ihtiyaçların özel teşebbüsçe karşılanması,yöneticilerin kral tarafından tek buyruk şeklindeki atamayla değil de,fakat kent içindeki varlıklı kimselerce yürütülmesi veya seçilmesiyle;özellikle Asya toplumlarında olduğu gibi hükümdarlık hakkını Tanrı'dan aldığına inanılan ve iradesini de Tanrı buyruğunun tecellisi sayan merkezi bir otoritenin yarattığı bürokrasinin,ekonomik faaliyetler üzerinde geniş yetkilere sahip olarak,gerçek anlamda özel bir mülkü olmamasına rağmen tasarruf gücü bulunan bir zümre halini almasına,batı kentlerinde kesinlikle meydan verilmemiştir.Nitekim, Asya'nın çok geniş ekim alanlarında suyun ortaklaşa kullanma zorunluluğunun beraberinde getirmiş olduğu bayındırlık hizmetlerinin ancak

---

rasyonel ruh,genel olarak hayat üslûbunun rasyonelleşmesi ve rasyonel iktisat ahlâğı da bunları tamamlayan zaruri faktörler olmaktadır.Rasyonel bütün ahlâk ve ekonomik ilişkilerin başlangıcı;ananeciliği,mukaddes kılınan gelenekselliği sona erdirerek ortaya çıkmıştır.."
Max Weber : General Economic History syf: 354-355

merkezî bir hükümet tarafından yapılabilmesinin mümkün olduğu doğu ülkelerinde özel mülkiyet kurumlarının coğrafî ve iklim nedenleriyle oluşmadığını savunan K.Marx'la hemfikir olan M.Weber'de;bayındırlık hizmetleri sebiyle hâkim olan merkezî otoritenin gücünü din teşkil ettiği için,saltanat himâyesi ile buyruğu altındaki memuriyetin,kendi ihtişamını ifade eden askerî gücünün kaynağını din birliğinden aldığını,bu nedenlerle din kurallarının dünyevi hukuktan kesin bir şekilde ayrılmamış olması neticesinde,rasyonel devlet ile akılcı hukuğun doğmasına hiç fırsat tanınmadığını belirtmiştir.

Oysa,arazide mülkün hepsini veya tamamına yakın bir kısmını kendi uhdesinde toplamak suretiyle özel mülkiyet ve veraset kurumlarının yerleşmesine imkân tanımayan merkezî otoritenin güç ile itibarının birer ifadesi sayılan askerî birliklerin techizatı,memur ile subaylarının atamaları,yetkinin verilip geri alınması vs., gibi haklar,Asya ülkelerinde tek buyruk şeklinde gerçekleşirken;savunmasını,halktan topladığı vergiler yoluyla kendi kendisini techiz ederek yapan,ayrı bir hukukî statüye sahip olan batının bu kentlerinde ise;kendi mahkemeleriyle,idarî ve malî organlarıyla özerk bir yönetimin gerektirdiği ferdî hakları ve seçim anlayışını yerleştirmiş;doğuya hâkim olan nizâmın tamamıyla aksi istikâmetinde olan bir düzen kurulmuştur.Nüfuzlu ve sermaye sahibi müteşebbis ile el emeğinden başka hiç bir serveti olmayan işçilerin de aynı politik haklara sahip olarak eşitlik anlayışının benimsendiği;insanların tam bir serbestlik içinde istediği işte çalışma,sahip olduğu mal ile mülkü dilediği şekilde iktisap ve tasarruf edebilme özgürlüklerinin genişletildiği,ferdî haklar mefhumunu esas alan özerk yönetimiyle,ve kendisine hâs din kaidelerinden arındırılmış hukuk kurallarının uygulandığı mahkemeleriyle batı kentlerinin çok farklı bir özellik taşıdığını vurgulayan Max Weber;Çin veya Hindistan gibi halkının büyük bir çoğunluğu aynı sosyal grubu teşkil ederek birbirine bağlı olduğu ülkelerde dahi,böylesine bölünmez bir topluluk anlamında kentlerin mevcut olmadığını,böylesine bir politik birliği hiç gerçekleştiremediklerini belirtmiştir.

Batı kentlerinin ayırt edici bir özelliği olan,bölünmez toplu luk anlamındaki tek bir halkın teşekkül etmesi olgusu;imparatorların icra ettikleri Tanrı iradesini yansıtan mukaddes kudretinin,vasfının bulunduğuna dair topluma hâkim olan kânaatin tahrip olmasıyla başlayan mukavemet sayesinde;ilk olarak 726 yılında Bizans'ın İtalyasından ayrılarak kendi özerk yönetimini kuran Venedik'ten başlamak üzere,ana ticaret merkezleri konumunda olan diğer Cenova,Floransa,Hansa ve

Flemenk kentlerinin de idarî ve malî muhtariyetlerini kurarak,feodal bağımlılık ile sınırlamalardan kurtulmalarıyla gerçekleşen,yükselen kent cumhuriyetlerinin birer sonucudur.Nakit parayla yapılan ticaretin çok yoğun olduğu bu kent devletlerinde,güven ortamının tesisi için yapılan savunma organizasyonunun gerektirdiği gereçlerin özel teşebbüs üretimi sayesinde gerçekleşmiş olması;sadece kapitalist faaliyet tarzının yerleşmesini temin etmemiş;fakat bununla birlikte,bu masrafların karşılanması,vergiler yoluyla halktan toplanılan paralarla olduğu için, hem malî özerkliğin gerçekleşmesini sağlamış,hem de ekonomik sisteme bağımlı bir bürokratik yapıyı teşekkül ettirerek,vatandaşlık hakları mefhumunun gelişmesini kolaylaştırmıştır.

Böylece,burjuvazinin,başlangıçta,istediği yere serbestçe gidebilme,kazançlı gördüğü işe teşebbüs edebilme,dilediği kimseyle evlenebilme,edindiği mülkünü mirâs olarak varislerine bırakabilme vs., şeklindeki hürriyetlerini;kurdukları kentlerde yaşayan herkes için istemekle geliştirdikleri vatandaşlık hakları mefhumunun en önemlisinin özel mülkiyet haklarıyla ilgili olduğunu belirten Max Weber;batı kentlerini,doğudaki hisarlar içinde pazar yerleri,alış-veriş ve ticaret merkezleri olan kentlerden ayıran temel özelliğin;toprağın mülkiyetini elinde bulunduran senyörlere karşı şahsî bağımlılık ilişkisi içinde doğrudan üretici durumunda olan serflerin tasarruf yükümlülüğünü düzenleyen manoryal sistemin dışında kalan,fakat yine özel mülkiyet kurumunun içinden yükselen,kentte,genişleyen ekonomik faaliyetlerden edinilen yüksek kazançlarla özgürlük ve eşitlik vaad eden farklı bir hukuğun daha bulunması olduğunu vurgulamaktadır.

Nitekim,sadece tarımsal kesimle sınırlı kalan malikâne hukuğunun,ticaret ve sanayideki ilişkileri kapsamaması;ticarî gelişmelerin sonucunda doğal olarak ortaya çıkmış bulunan kentlerde ayrı bir hukuğun uygulanmasına neden olmuştur.Zaten,devletin dahilî birlikten mahrum kalması ve özerk bölgelerin bir araya gelmesiyle vücut bulması neticesinde;tüccarların güvenlik ihtiyaçlarından doğan kentlerde,şehre ait arazî mülkiyetine uyguladıkları hukuk ile kilisenin takdis ettiği hiyerarşik bir bağımlılığın gereği olarak toprağın serbestçe tasarrufunu imkânsız kılan manor çiftliklerinde tatbik edilegelen kaideler arasında temelden farklılıklar ortaya çıkmıştır.Şehre ait arazi mülkiyeti,hiç bir sınırlayıcı şart olmaksızın satılabilir ve ferağı edilebilir,her hangi bir engelle karşılaşmaksızın miras yoluyla varislerine intikâl edebilir,ve müstakilen kiraya verilebilir olmasına rağmen;ne manoryal sistemde ve ne de genellikle dine dayalı tek bir hukuğun

geçerli olduğu Asya ülkelerinde bu tam manasıyla mümkün olabilmekteydi.Yazılı olmayan örf ile âdet hukuğunun kurallarıyla işleyen derebeylik veya kilise mahkemeleri,burjuvazinin ihtilâflarına çözüm getiremediği ve ihtiyaçlarını da karşılamadığı gibi;tüccarların kendileri özgür kişiler olmalarına rağmen, "çocuğun hukukî statüsü annesine göre belirlenir" kâidesince pek çoğunun çocuğu hür sayılmayarak haksızlıklara maruz kaldıklarından;temel kişisel özgürlüklerin esas alındığı, kentte yaşayan herkes için uygulanılan ortak özel hukuğu ve müstakil mahkemeleriyle birlikte özerk bir yönetimi de kapsayan hukukî bir statünün hâkim kılındığı yeni bir özerk bölgeler olarak burjuva kentleri,senyör muhtariyet sahalarının hemen yanıbaşlarında yükselmeye başlamaktaydı.

Özgürlük,eşitlik ve barış,burjuvazinin kentlerde hâkim kıldığı hukukî statüsünün umdelerini teşkil ederek ticarî ve endüstriyel faaliyetlerinin vazgeçilmez önkoşulları haline gelmesiyle;kente gelip yerleşen herkes,aynı haklara sahip olarak hür sayılıyor,yasalar önünde eşit muamele görüyordu."Kent havası insanı özgür kılar" anlayışı içindeki serflerin,burjuva kentlerine akın etmeleriyle artan nüfus sebebiyle maddî alışverişlere dayanan kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen,varlığı ticarete ve sanayiye bağlı olan burjuvazinin eylemlerindeki bütün ihtilâfları çözen,daha seri ve daha güvenilir bir hukuğa ihtiyaç duymaları kaçınılmazdı.Kazanca yönelik ticarî ve sınaî çalışmaları hâkir görerek men eden,fiyatları da âdil fiyat ölçüsünde dondurma gayreti içinde bulunan zihniyet halindeki orta çağın geleneksel hukuğunun,sadece yemine dayalı olan ve ispatı Tanrı'nın takdirine bırakılan mahkeme usulleriyle meslekî faaliyetlerini yürütemeyeceğini anlayan burjuvaziler;kendi aralarında geçerli olan bir ticaret hukuku geliştirerek,içlerinden saygı duydukları varlıklı tacirleri veya bu sahada ihtisaslarına güvendikleri eşraftan ileri gelenleri ihtilflarına hâkem tayin etmek suretiyle,kentlerinde çok farklı bir hukuğu tatbik etmek zorunda kaldılar.

Kentteki burjuvalar arasında çıkan,varlıklı ve saygın bir kişiliğe sahip bulunan,ticarî ve meslekî bilgisi nedeniyle ihtilâfları çözmeye ehil ve vukuf olan,eşraftan ileri gelenlerinin teşkil ettiği veya kendi aralarından böyle kimseleri seçtiği 'honoratiore'lerin âdaletin teminini üzerine almasıyla;sadece ticarete dayalı ekonomik ilişkilerini düzenleyen karizmatik hukuğun gelişmesine neden olunmadı; fakat bununla birlikte,kamu hukuğunca tanınan mahkemeleriyle burjuva sınıfının kendi müstakil yargı gücüne de kavuşmasına yol açacak kent-

lerdeki hukukî statüsünü pekiştirdi,hâkimiyetini kuvvetlendirdi.Örneğin,İngiltere'de,hüküm verme resmî yoldan ancak bir şekilde mümkün olabilmekteydi.Böylece,bağımsız yargı gücü kamu otoritelerince tanınan ve bütün ihtilâfları çözmeye ehil bir yargıçlar zümresiyle işleyen burjuvazinin bu mahkemeleri sayesinde;herkesin hür ve eşit olduğu, mülk edinmeyle birlikte alış-satış,borç-alacak ile kira-devir vs., gibi akitlerin düzenlendiği;fiyat ile ücretlerin kişi iradesince serbestçe belirlenmesine imkân tanındığı;alış-verişlerde nakit paranın esas olmasına rağmen,ödemenin genellikle mal satışından sonra gerçekleşmesinin neticesinde bütün işlemlerde tapu,senet vs., gibi yazılı belgelerin geçerli olduğu;kentlerdeki bu hukuğun dinden bağımsız ve arınmış olarak ayrı bir şekilde gelişmesinin neticesinde,hukukta artık rasyonelleşme sürecine girildiğini belirten Max Weber;yine de,hristiyan kilise hukuğunun biçimsel olarak bile olsa,hukukî yapının rasyonelleşmesine katkıda bulunduğunu savunmuştur.

Özellikle,dinî ahlâk prensibi üzerine kurulan ve yargı gücünü bütün hristiyan cemaatine hâkim kılma emelinde olan kilise hukuğunun dünyevi hukuktan kesin olarak ayrılması halinde ancak kendi yasal güçlerine tam mânâsıyla kavuşacaklarını,siyasal iktidarlarını da gerektiği gibi kurabileceklerini anlayan kralların;geçmişte Roma'da uygulandığı haliyle din adamlarının dünyevi işlere karışmalarının yasaklanmasının sonucunda dünyevi hukuğun kilise ahlâğından bağımsız olarak gelişmesini benimsemeleriyle;hem hukuktaki rasyonelleşme eğilimi batıda çok erken başlamış ve hem de siyasal iktidar dinî yönetimden tam manasıyla ayrılabilmiştir.

Oysa,Asya toplumlarında din kurallarının dünyevi hukuktan kesin bir şekilde ayrılmamış olması nedeniyle dinî ve ahlâkî yükümlülükler,yasaklamalar dünyevi hukuğun daima ruhunu ifade ederek birbirine karışmış bir vaziyette olmasının sonucunda hukukun ussallaşmasına ve rasyonel devletin doğmasına hiç fırsat vermemişken;mahalli feodallere ve kilise otoritesine karşı ülke birliğini kurma azminde olan krallara Roma hukuğunu benimsettirmekle burjuvalar;hem senyörlerin mahalli iktidarlarını tamamıyla tasfiye etmişler;hem de kilise hukuğunun dünyevi hukuktan kesin bir şekilde ayrılmasını,din adamlarının dünyevi işlere karışmamasını ve de hüküm vermemesini temin etmek suretiyle,rasyonel hukuğun hâkimiyetini kolaylaştırmışlardır.

Böylece,bir taraftan mahallî muhtariyetlerin tasfiyesiyle sonuçlanacak merkezi otoritenin tesisiyle,siyasal alanda rasyonel devlet yönetimi oluşurken;diğer taraftan da,dünyevi hukuğun,dinsel

ahlâğın yargı ile tefsirlerinden tamamıyla kurtularak bağımsız gelişmesiyle hukukî sahada da rasyonelleşme eğilimi batı uygarlığına hâkim olmuştur.Zira,ilâhî güçlere atfedilen imparatorların iradesi kanun hükmünde uygulanmasına rağmen,bu gücün sadece halkın kendisine vermiş olduğu selâhiyetten kaynaklandığı fikrinin esas teşkil ettiği Roma hukuğunda;bütün insanlar için ortak bir tabii hukuğun bulunduğuna inanılmış;dinî ahlâğın nüfuz edemediği,hukukî bir şahsiyet olarak tanınan yurttaşların evlenme,mülk edinme,ticaret yapma,rey verme vs., gibi ferdî hürriyetlerine dokunulmadığı gibi;bilhassa özel mülkiyet kavramı üzerine derinlemesine araştırmalar yapılmıştı.Ayrıca,karizmatik otoritenin çok güçlü olduğu Roma hukuğunda,hukuğun yapımcısı ile uygulayıcısını birbirinden ayırmakla,ve sonradan siyasal iktidara bağlı bir hukukçular zümresini oluşturmakla biçimsel olarak hukuğun rasyonelleşmesine katkıda bulunulduğunu belirten Max Weber;özellikle de,dünyevi meşgale ve bütün ilişkilerinde dinî ahlâğın temeline bağımlı kalmak yerine,doğal hukuğun geçerliliğine inanmalarının önemi üzerinde durmuştur.

Rasyonel devlet anlamında bir yönetimin sadece batı dünyasında mevcut olmasının sebeplerini;konusunda uzmanlaşmış bir memurlar ve hukukçular zümresinin oluşarak,burjuvazinin işlerini tanzim ve kontrol edecek özellikte devlet dairelerinde istihdam edilmek suretiyle yetişmelerinde gören;ve özellikle de,Roma hukuğundaki resmî yargılama hakkı düşüncesiyle,hukuğun dinsel ahlâktan arındırma ilkesini olduğu gibi alınmasının sonucunda hukukî yapının rasyonelleşmesine imkân sağlanmasında bulan M.Weber;Roma hukuğunun bu sınırlar dahilinde de olsa yeniden canlandırılmasının,burjuvaziyi yükselterek modern kapitalizmi geliştirdiği kadar,köylü sınıfların da çöküşünü hazırladığını öne sürmüştür.Böylece,burjuva kentlerindeki hukuksal statüsünün yaygınlaşmasının da bir sonucu olan,uzmanlaşmış memurlar zümresi ve sürekli ussallaşma eğilimindeki hukukî yapısı üzerine kurulu olan bu rasyonel devlet anlayışı sayesinde;ne asya ülkelerinde görüldüğü gibi ekonomik faaliyeti kendine bağımlı kılarak engelleyen ve bunların üstünde bir hukukî ayrıcalığa sahip olarak burjuva sınıfının teşekkül etmesine hiç meydan vermeyen bürokratik bir tabaka yönetim üzerinde etkili olmuş;ne de ekonomik eylemin tamamına yakın bir kısmını kapsayan kendi kendine yeter üretimiyle köy hayatının ticaret ve sanayiyi geliştiremediği Çin'deki şekliyle,sadece karışıklık halinde ve hiç beklenmedik olaylarda bürokratik etkinin işlediğine rastlanılmıştır.

Özellikle de,kraliyet mahkemelerinin yarattığı bu yargıçlar zümresinin,meşru sistemin gelişmesini kontrol etmesi ve rüşvetle irti-

kâpa karşı kendi ulusal meşru kurumlarını savunmalarının sonucunda, Roma hukuğunun üniversiteler dışında hiç bir yerde kabul edilmediği, adlî mahkemelerdeki yargıçlar heyeti tarafından da hiç tatbik edilmediği İngiltere'de olduğu gibi;devlet yönetiminin yükselen burjuvazinin çıkarları doğrultusunda yayılmacı bir siyaset izlemesine imkân sağlayan bu rasyonel devlet anlayışı sayesinde;yetişen uzmanlaşmış memurlar zümresinin burjuvazinin faaliyetlerini yürütmesi maksadıyla istihdamı gerçekleşmiştir.Burjuvazinin ticarî ve sanayi faaliyetlerini yasal olarak tanzim etmek maksadıyla istihdam edilen uzmanlaşmış memurlar zümresinin devlet yönetiminde yerini almasıyla;bu resmî yargılama hakkı düşüncesinin bir gereği olarak her meşru sistemin kanuna tıpatıp uyan resmî bir dayanağının olması mecburiyetinin şart koşulmasıyla; burjuvazi,yasal olarak da faaliyetlerini hesaba dayalı bir şekilde belgelenerek yürütmek zorunda kalmıştır.

Ayrıca,iktidarlarını papadan bağımsız kılma ve kendi ülkesinin imparatoru olma maksadındaki kralların,evrensel kilise birliği akidesiyle bütün dünyevi otoriteleri kendisine bağlama itikâdındaki kiliseye karşı yürüttükleri yetki sorununda kullandıkları gerekçe olarak Roma hukuğunu benimsemeleri sonucunda;ülkede tek bir kamusal gücün bulunduğu ve iktidarın kralda toplanması kânaatine varılmasıyla; feodal düzendeki muhtariyet sahalarıyla parçalanmış siyasal yapıdan, otorite ve idarenin devlet tekelinde birleştiği,düzenli ordunun kurularak barış ve istikrarın sağlandığı merkezî devlet yönetimini hâkim kılmıştır.Ülke içindeki savaşların,mahallî çatışmaların ve güvensizlik halindeki kargaşa ortamının ancak merkezî otorite tarafından durdurularak,barış ve istikrarın yalnızca düzenli ordu vasıtasıyla sağlanması sırasında;devletin,herkesi kendi meşru otoritesine itaati mecbur etmek maksadıyla;yaygınlaşmış vaziyetteki bu karışıklık ortamını,kendi meşru şiddeti vasıtasıyla ortadan kaldırması sayesinde,otorite ve yönetimi kendi tekelinde birleştirdiğini belirten Max Weber'e göre;bütün bunları fiilen gerçekleştirmede kullanılacak düzenli ordunun tüm ihtiyaçları,sadece halktan toplanılan vergiler karşılığında finanse edildiği için;yönetimin bütün halkı kapsayacak özellikte olması zorunluluğunu doğurarak;kralın yüzünü bütün halka çevirmesine,temsilî yönetim organlarının teşekkülüne neden olmuştur.

Batı kentlerindeki gelişmelerin şehir topluluklarını politik bir özerkliğe kavuşturarak zirai feodalizmden burjuva toplumunun egemenliği olgusunu vurgulayan;burjuvaziyi yükselten bu rasyonelleşme sürecinde,bürokratik yapısı ve malî gücüyle batı devletinin rasyonel ve meşru sistemiyle çalışma organizasyonuna nasıl uyum sağladığını,

girişimcinin bütün işlerinin kapitalist bir ekonomi dahilinde düzenlenmesinde nasıl bir çatı işlevi gördüğünü açıklayan Max Weber;K.Marx'ın kapitalist sınıfın egemenliği sonucunda devletin ortaya çıktığı fikrinin tam aksi bir istikâmette eğilim göstererek;devletin rasyonelleşmesinin burjuvazinin sınıf olarak teşekkül etmesindeki,yükselmesindeki önemli rölünü ortaya koymuştur.Zira,burjuva.kentleri,hukukî ve siyasî yapının rasyonelleşmesi için gerekli olan özgürlük ortamını kendi bünyesinde barındırmaktaydı.

Devletleri,yöneticilerinin hangi gerekçeyle halktan yönetme yetkisini aldığı,yani egemenliğini yürütüş biçimine göre sınıflandıran Max Weber;modern devleti de,rasyonelleşme sürecinin bir ürünü olan yasal otoritenin rasyonel bürokrasi özelliğinde kurumsallaşması olarak tanımlamıştır.Rasyonel bürokrasinin,devlet işlemlerini yapacak ve kurallarını uygulayacak maaşlı bir bürokrat kadronun gerekli olması; bu personel masraflarını karşılayacak yeterli bir vergi tabanının piyasa ekonomisi koşulları tarafından yaratılmasını zorunlu kılar. Rasyonel devletin,tıpkı müteşebbis burjuvazinin kendi teşebbüsünde yerleştirmiş olduğu rasyonel bürokrasiyi uygulamadaki etkinliğine bağlı olduğunu söyleyen M.Weber;resmî işlerin nesnel bir şekilde yürütülmesi gerektiğini,bunun için de ussal olarak belirlenmiş kurallara ve kişisellikten arındırılmış objektif ilkelere ihtiyaç bulunduğunu belirtirken;kişisellikten arınmanın,ekonomik çıkara dayanan bütün piyasa ilişkilerinde de geçerli olduğunu savunmuştur. Önceden belirlenen akılcı kurallarla bürokrasi daha da makinalaştıkça; sevgi,nefret,bağlılık vs., gibi tüm kişisel ve duygusal davranış biçimlerini iş ilişkilerinden çıkartarak resmileştikçe;en kusursuz şekline erişeceğini açıklayan M.Weber;piyasa ekonomisi tarafından da talep edilen bürokrasinin,toplumsal yaşamın her sahasında uzmanlaşmayı arttıracağını ve verimliliği de yükselteceğini açıklamıştır.Diğer taraftan,rasyonel bürokrasinin devletin yapısında bir kez ortaya çıkmasıyla birlikte,kişisellikten arınma özelliğinin sonucu yasal düzene herkesin uyması zaruretini de beraberinde getirdiği için;feodal bağlılıkta kişisel sadakâtle sağlanılmak istenilen denetimin çok üzerinde bir kontrol ağı kurduğunu açıklarken;yalnızca batıda rastlanılan rasyonelleşme sürecinin ürünü olan,bu nedenle ussallığın mantığını içererek gerçek hayatta uygulanmasını sağlayan bürokrasinin;giderek kendi başına özerkleşme ve bağımsız gücünü arttırma eğilimini taşıdığını;kişi özgürlüğünü kısıtlayan bürokrasinin,rasyonel devlet ve özel teşebbüs - lerde işlerin sürekliliği,belgeye dayanırlılığı,sonuçların hızlı ve doğruluğu vs., gibi etkileriyle rasyonelliğin kendisi gibi gözüktüğünü savunmuştur.

II-Rasyonel Devlet ve Bürokrasi :

Siyasî sahada teşekkül eden mutlak monarşiler şeklindeki merkeziyetçi devletlerin gücünü ifade eden düzenli orduların yalnızca haktan toplanılan vergiler yoluyla idame edilmesine,aylığa bağlanmış bulunan geniş memurlar zümresinin maaşlarının da nakit olarak ödenmesine rağmen;toplanılan vergilerin büyük bir kısmının aynî vergiler mahiyetinde olması;siyasî gücün kaynağını oluşturan altın ile gümüş para şeklindeki servetin ülke içine akmasını temin etmek maksadıyla; devletin,sadece burjuva kentlerinde yoğunlaşan ekonomik faaliyeti yakından denetlemesine,mal-para dolaşımını fiilen örgütlemesine sevk etmiştir.Bütün bu sebeplerden dolayı,merkantilizmin esasının,kapitalist endüstrinin gelişmesine dayanan dış ticaretin üretim ve ihracatı teşvik edip,lükse yönelik mamul madde ithalatını daraltılmasıyla ilgili ekonomi politikalarıyla devletin vergi gelirlerinin münhasıran kapitalist teşebbüslerden ibaret olduğunu savunan Max Weber;devletin siyasî gücü,halkın vergi ödeme gücüne ve kapitalist teşebbüsün kârlılığına bağlı olduğu için,dış ilişkilerde daha çok mamul madde satmak ve ithalatı kısarak ham madde üzerinde yoğunlaştırmak suretiyle,iç üretimi genişleterek vergi gelirleri arttırılmak istendiğini belirtmiştir.Bundan başka,kıymetli madenlere sahip olan ülkeleri sömürgeleştirerek ve ülke içindeki madenleri en rasyonel bir şekilde işletmek suretiyle,sürekli daha çok altın ile gümüşün girişini sağlayarak ticaret dengesi hep leyhte tutulmak istenmiştir.

Merkantilist ekonomi politikalarıyla devlet ve kapitalist teşebbüslerin birleştiğini belirten M.Weber;daha önce hristiyan sevgisi üzerine kurulu olan istikrarlı sosyal ilişkilerin;özellikle,püritenizmle fakirliğin kişinin kendi tembelliğinden kaynaklanan ilâhî bir suç olarak yorumlanmasının sonucunda değişmesi sayesinde,faaliyetlerine imân katan burjuvaların malî güçlerinin çoğalarak ülkesindeki ve koloniyal bölgelerdeki maden tekellerini işletme imtiyazlarını ele geçirmelerine rağmen,merkantilizmin millilik vasfı dolayısıyla sınırlamalara maruz kaldıklarına dikkatleri çekmiştir.Özellikle,tüm insanların günahkâr oldukları ve imânın fiille ispatlanmasının gereksiz olduğu inancındaki bütün kalvinistlerin;günah işlemesi daha kendisi yaratılmadan önce mukadder kılınan bütün insanların Tanrı önünde günahkârlıklarından dolayı eşit olduğunu,ancak içlerinden bir kısmının hiç de hâk etmedikleri halde meslekî ilerlemesinin veya faaliyetinin bir sonucu olarak biriktirdiği dünyevi serveti sayesinde seçilmiş olabileceğini savunmalarıyla;halk ile kral arasındaki teba zihniyeti kökünden

yıkılmış,tebasına karşı hiç sorumlu olmamasına ve hiç bir kimsenin seçim ile tavsiyesine gerek duymamasına rağmen,kralın icraatına karşı yapılacak bir müdahalenin doğrudan Tanrı iradesine karışmak şeklindeki değerlendirmesine de artık bir son verilmiştir.Halk ile kral arasındaki farklılığın böylece ortadan kalkmasıyla birlikte yerleşen bütün insanların eşitliği fikri,ırsî olarak intikâl eden bütün statü ayrıcalıklarının varlığına son vermiş,meşruiyetini fiilen imkânsız kılmıştır.

Artık,arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinde olduğu kadar, yönetimde de insanları seçilmişler idare eder anlayışının kabul görmesiyle;kişinin,tahsil ve terbiyesiyle kendi kendisini yetiştirmiş olmasına,çalışma tarzıyla eriştiği ekonomik başarıları sonucunda sergilediği zihnî yeteneklerine bakılarak seçilme niteliklerini edinip edinmediği hakkında bir karara varılması şeklindeki seçilmişlik kıstasının önem kazanmasıyla;hem,siyasetin ilâhî temeli meşruluğunu yitirerek yerini halkın iradesi anlayışına terk etmiş;hem de,seçilme kıstasıyla birlikte demokratik bir yönetim tarzına kavuşularak,dinî nüfuz ve tesirden tamamıyla arındırılan siyasî yapısıyla yönetimde rasyonelleşme gerçekleşmiştir.Sivil idareyle askerî otoriteyi birbirinden ayırarak,krala bağlı bir bürokratik kadronun teşekkülüne imkân sağlayan Roma hukuğunun,yetki sorununa bir gerekçe olarak benimsenmesi sonucunda,dinsel tesir ve nüfuzdan tamamıyla arındırılan dünyevi hukuğun rasyonelleşmesine paralel olarak;siyasî yapıda da,bütün insanların Tanrı'nın huzurunda eşit oldukları,hiyerarşik bağımlılık içerisinde hiç bir kimsenin bir diğerine karşı üstünlük kurarak ayrıcalıklı bir statüye sahip olamayacağı,Tanrı katında hiç de hâk etmedikleri halde sadece kendi bireysel çabalarıyla dünyevi faaliyetlerinde sağladıkları başarılar sayesinde yönetme yetkisini kazanan seçilmişlerin bu selâhiyeti doğrudan halkın iradesinden aldığı kânaatin yerleşmesiyle;doğal hukuk hristiyan kurtuluş idealinin temel düşüncesi haline gelmiştir.

Zira,kilise ve devletin fiilen birbirinden tamamıyla ayrılmasına sebep olan ve dünyevi kurumların (özellikle de üniversitelerin) yükselmesini sağlayan doğal hukuk sayesinde;yalnızca elindeki İncil'i ile doğrudan Tanrı'ya yönelerek hiç bir kimsenin aracılığına sığınmayan kalvinistin,tek yüce görevin,veraset yoluyla Tanrı'dan yetki aldığı iddiasındaki kişilere veya aracılığını üstlendiği inancındaki kiliseye karşı değil de,doğrudan Tanrı için,O'nun şanını yeryüzünde ifşaa ederek nimetlerini insanlara göstermek maksadıyla yürüttüğü dünyevi faaliyetleri vasıtasıyla büyüklüğüne itaat etmek için olması gerektiğine inanmasıyla;kral ile halkı arasındaki ilişkilerin keyfî olarak düzenlenmesine,savaştan başka bir sonuç vermeyen otoritesinin

hâkimiyetine artık bir son verilmiş olmakla birlikte,seçilmişliğin emarelerini kazanmak gayesiyle rasyonel ve metodik çalışma tarzına intibâk edilmiştir.Böylelikle de,insanların refahını arttırarak mutluluğunu sağlamakla görevlendirilen hükümetlerin,doğrudan kişilerin kendi kaderlerini kendilerinin başarılı fiilleriyle tayin etmeleri fikrinin bir sonucu olarak,seçim yoluyla işbaşına getirilmeleriyle teşekkül eden rasyonel bir siyasî yapı ortaya çıkmıştır.

Batı Avrupa'daki aile karizması ve babadan evlâda ırsî olarak intikâl eden ve miras kabilinden olan patrimonyal idarenin aşılarak,yönetimin merkezileşmesi sonucunda ortaya çıkan modern devlet anlayışının gelişmesi Max Weber'in siyaset sosyolojisiyle ilgili olarak ele aldığı konuların odak noktasını teşkil ettiği için;diğer taraftan kurumsallaşmış yönüyle de,dinin dünyevileşmesi ve dünyanın da dinî tesir ile nüfuzundan kurtularak rasyonelleşmesiyle birlikte,kilise ile devletin birbirinden ayrılması sürecini de kapsamaktadır.Özellikle, batı Avrupa kentlerinde burjuvazinin kurduğu özerk yönetimlerin gelişmesine paralel olarak,bütün insanların eşit olduğu ve birinin diğerlerine karşı üstünlük kurması gücünün bulunmadığı anlamındaki dinsel inancın yerleşmesiyle birlikte,merkezî otoritenin rasyonel hukuğu da içine alarak meşru bir hâkimiyet kurması,modern devletin(133) doğmasına sebep olmuştur.

Modern devleti ortaya çıkartan önkoşullar,Max Weber'in meşru hâkimiyet kavramının ilk örneği özelliğindedir.Zira,M.Weber'e göre, modern devlet,yönetimle ilgili olan ve meşru düzene ait bulunan esas-

---

133-"Modern devletin biçimsel ana özellikleri şunlardır:Kanun yapma yetkisiyle idarî ve meşru düzeni değiştirme tasarrufuna mâlik olan devlet;yönetime ait personelin hukuken birliştirilmiş faalliğini teşkilâtlandırır,yasama gücüyle daima bir düzen getirerek faaliyetleri yönlendirir.Sadece devletin üyelerinde değil,çoğunluğu bu üyeliği doğuştan ele geçiren bütün vatandaşlarla birlikte yine de daha geniş bir kapsamda olan düzen haklarının bu sistemi, yönetimin başlangıcı olduğundandan,bütün faaliyetler devletin yasama hakkı sahasında vukuu bulur.Böylece devlet,bölgesel zeminle zorunlu olarak birlik oluşturur.İlâveten,günümüzde meşru sayılan gücün kullanılması,sadece devlet tarafından izin verilmesiyle veya bir düzen getirilmesiyle mümkündür.Nasıl ki,babaya kendi çocuklarını terbiye etmesi hakkı tanımışsa;aile reisinin bakî kalan bu biçimlendirici müstakil hâkimiyeti arasıra da olsa çocuklar ve köleler hakkında cevalandırma veya affetme yetkisini de ihtiva ederek güç kullanma hakkını vermişse;zorunlu olan yargılama hakkının ve teşkilâtının sürekliliğinin aslî bir özelliği gereği de,modern devlet güç kullanma yetkisini kendinde tekelleştirmiştir."

Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization syf:156

ların ancak kanun yapma gücüyle değiştirilebilmesi;kanun koyucu düzenlemeyle uyum içinde olan resmî işlerin yönetimiyle ilgili politik bir örgütün oluşması;idaresi altındaki kişilerin vatandaşlık statüsünü işleten doğumlarıyla başlayan ve yargılama gücüyle bütün ilişkileri üzerinde müessir olan bağlayıcı bir yönetimin egemenliği;kanunlaştırma statüsüne uygun olarak,kurduğu düzeni korumak maksadıyla hukuken teşkil ettiği hükümet vasıtasıyla güç kullanımını yasallaştırması gibi özelliklere sahip politik bir insan topluluğunu temsil etmeye muktedir olması halinde mevcut olmuştur.Kısaca,meşru düzen,bürokrasi,ülke sathındaki bütün insanları yargılama hakkı,yasallaştırmış olduğu güç kullanımını kendi tekelinde icra teşkilatı,modern devletin aslî karakterleridir.Batı uygarlığının en önemli çehresini teşkil eden modern devlet,yetkinin pratik yönetimi olarak kuralların biçimlendirdiği meşruiyet yoluyla tedrici olarak ortaya çıkmıştır.Böylece,kurallar sistemi meşru düzeni oluşturmakta,politik insan topluluğu da yegâne meşru düzen yaratıcısı olarak devlete riayet etmektedir.

Bütün diğer yönetim şekillerinde olduğu gibi,modern devletin yasal hâkimiyeti,halkın meşruiyetine duyduğu inanç üzerine kuruludur. Ancak,modern devletteki yasal düzenin meşruiyetine duyulan inanç; karizmatik otoritede olduğu gibi hususiyeti olan bir şahsiyetin kutsallığına duyulan hayranlık veya üstün meziyetlerine beslenilen sadakât hisleri şeklindeki inançtan,değer içerikli ve duygusal sâikli bir yönelmeden çok farklı bir niteliktedir.Zira,karizmatik ferdiyetin ölümü veya kâbiliyetlerinin mevcudiyetine karşı duyulan kuşku,hâkimiyetin meşruiyetine karşı duyulan inancı yıkarak ve eylemin anlam bağını ifade eden değer yönelmesinin haklılığını geçersiz kılarak yönetimin dayanağını kaybetmesine rağmen;modern devletin yasalarla teşkil ettiği düzen içerisinde yaptığı kanunlaştırmalarla fiilî hayata tesir gücü ölçüsünde kurduğu meşru hâkimiyeti,doğrudan hukuğun âdalete uygunluğu ilkesine dayanmaktadır.

Herhangi bir yasal normun,ancak usulüne göre doğru kanunlaştırmanın olması halinde yaratılabilip,değiştirildiği modern devletin meşru hâkimiyetinin dayanağını teşkil eden hukuğun doğruluğu ve âdalete uygunluğu ilkesi;özel mülkiyetin korunmasını temin eden yasanın faydasına duyulan inanç gibi belli amaçlara yönelik olmasına rağmen; modern devletin ve meşru nizamının faaliyet merkezini,politik topluluğun niyetleriyle veya meşruluğuna duyduğu inançtan kaynaklanan önyargılarıyla tanımlamak mümkün değildir.Zira,politik topluluğun inanarak peşinden gittiği gaye ve değerleri terk etmesi halinde devletin önemli

Nitekim,seçilmişliğin emârelerini kazanarak hayatında mutluluğa erişen insanın,hiç bir aracıya danışmaksızın,Tanrı'ya dilediği gibi doğrudan yönelmesi suretiyle,kişiye bizzat kendi kendisini kurtarma hürriyetini,yani din ve vicdan özgürlüğünü tanıyan doğal hukuk anlayışı içinde fert de;hiç bir kimsenin iradesine tâbii olmaksızın ve şahsî iznine de gerek duymaksızın,faaliyetlerini tanzim etmek,kârlı bulduğu işlere teşebbüs ederek servet edinmek hürriyetine sahip olduğu için;devlet,sadece bireyin emniyet ile hürriyetini sağlama anlamındaki özel mülkiyetini koruma faydası için mevcuttur.Zira,herkesin eşit olduğu,işindeki başarısı nisbetinde kendi kâderine hakim olma gücüne muktedir bulunduğu fertlerden müteşekkil halkın iradesine dayanan bu idare şeklinin yegâne gayesi,bireyin özel mülkiyetinin korunmasıdır.

Mülkiyet hakkını doğuran anlaşmanın,bu hakkın serbestçe kullanımını sağlayan siyasal iktidarın her türlü müdahale ve sınırlamalardan uzak kalarak korunması maksadıyla ortaya çıkan devleti yaratan sözleşmeden önce gelmesi gerektiğini ifade eden tabii hukuk anlayışının benimsenmesiyle;mülkiyetin serbestçe iktisap ile tasarrufu tabii bir hâk olarak esas alınmasına rağmen;bu hakkı koruma faydası üzerine kurulmuş olan devletin,yapay bir teşekkül olduğu ve mülkiyeti kullanma hürriyetinin gelişmesinin bir sonucu sayıldığı kânaati yerleşmiştir.Artık devleti yönetenlerin mutlak hâkimiyetine bir son verilerek iktisadî faaliyetlerin kontrol ve sınırlama uygulamaları meşruiyetini kaybediyor;bütün yasal kanunlar mülkiyet hakkını muhafaza eden bu sözleşme kapsamında vaz ediliyor;devleti doğuran bu sözleşme de,doğrudan kişilerin mülkiyet haklarını geliştiren rasyonel anlaşmanın muhtevası üzerine kuruluyordu.

Mülkiyet hakkını tabii bir hak olarak esas almasına rağmen, bütün insanların kanun önündeki eşitliğini temel edinmesiyle bu mülkiyet hakkından kaynaklanan her türlü ayrıcalıkları red eden tabii hukuk felsefesi;ilâhî hukuk ile tabiatın hukuğunu birbirinden ayırmak suretiyle,tabiat üstü ilâhî güçlerin yetki devriyle ilgili meşruiyetine bir son vermiş;Tanrı'nın irade tecellisi yerine,insanın akıl yoluyla bulabileceği ve hangi dinden,hangi kültürden olursa olsun herkesin itirazsız olarak kabul edebileceği,kişilerin kendi iradelerinin dışında gelişen ve herkesi de hükmü altına alan tabii kanunların nizâmını getirmiştir.Her hakkın menşeini,kişinin serbest iradesiyle isteyerek yaptığı anlaşma esası üzerine kuran doğal hukuk nizâmı sayesinde; kişisel bağımlılıktan doğan bütün mülkiyet ayrıcalıklarına ve siyasal iktidarın ekonomik faaliyetler üzerindeki hürriyeti sınırlayıcı her türlü kontrol ve müdahalelerine karşı olarak özel mülkiyet kurumunun

doğal bir hak niteliğinde meşruiyetini kazanmasıyla;bu anlaşmalar, fertlerin hür iradeleriyle yaptıkları sözleşmelerin fiilî esaslarından doğmak suretiyle yeni yasa şekillerini kapsadıkları için gelecekteki kanunlaştırmaları yönlendirerek fiilen düzenlemekle kalmamışlar;fakat, bu anlamda bir kanunun meşruluğunun,ancak serbest sözleşmeler vasıtasıyla gerçekleşen yasalaştırmaların akla uygunluğuyla mümkün olabileceği idealini de birlikte getirmişlerdir.

Ayrıca,doğal hukuğun aslî unsuru sayılan kişi hürriyetlerinin,mukâvele özgürlüğüyle hukukî bir statü kazanmasının neticesinde; fertlerin kendi aralarında isteyerek akttettikleri rasyonel sözleşme metinleri,doğal hukuğun evrensel temel prensiblerinin yorumu olarak değerlendirilerek;mülkiyet ve veraset kurumunun olduğu kadar rasyonel devlet anlayışının da gelişmesini sağlamıştır.Böylece,kişilerin hür iradeleriyle giriştikleri ekonomik faaliyetlerin dayandığı anlaşmaları tanzim eden ve bunların akla uygunluk yorumundan kaynaklanarak,insan ile fiili arasındaki bütün ilişkilerinde kitaba dayalı dinî tefsir ile nüfuzları kökünden bütünüyle ortadan kaldırarak;aklı esas almasıyla doğal hukuk;rasyonel devlet anlayışını geliştirdiği kadar,kazanç maksadıyla girişilen faaliyetlere konu olan mal-para dolaşımını da kapsamak üzere yapılan bütün ekonomik anlaşmalarda bireye ait mülkiyetin tasarruf ve iktisap özgürlüğünü güvence altına almasıyla da;özel mülkiyet ile veraset kurumlarını birer tabii ve medenî haklar olarak geliştirmiştir.

Burada rekâbet serbestisi,ekonomik anlaşmalar üzerine kurulan mülkiyet hakkının en yapıcı bir ögesi durumundadır.Zira,ancak rekâbet sayesinde,ekonomik faaliyetlerde rasyonel ve metodik çalışma tarzı süreklilik kazanarak üretim kaynaklarını faal ve verimli kullanmayan teşebbüsler piyasadan tasfiye edilebilirler.Ayrıca,en az maliyetle üretme gayreti içindeki bütün girişimciler,iç ve dış rekâbete karşı direnebilmek maksadıyla sürekli yeni buluş ve teknikleri faaliyetlerine uyarlayabilirler.Böylece,piyasada talep edilen miktarın yetersizliği nedeniyle kârlılık seviyesi düşük olan malların rekâbeti de olmayacağı için,rekâbet,piyasa mekanizmasının işleyişini düzenleyen en önemli ögesi özelliğindedir.Çünkü,sadece piyasadaki rekâbet yoluyla,tüketicilerin talep ettikleri malların fiyatları piyasada oluşmakta ve sürekli yeni tekniklerin üretim faaliyetine uyarlanması sonucunda fiyatlar maliyetine yaklaşarak,tüketici kesimle birlikte vergi tabanının oluşması mümkün olabilmektedir.

Rasyonel bürokratik teşkilât anlamındaki modern devletin

dayanağını,piyasanın tanzim edici fonksiyonuyla kurulan parasal ekonominin sağladığı güçlü bir vergi tabanının teşkil ettiğini belirten M. Weber;resmî yönetim işlerinin hatasız ve süratli bir şekilde yapılmasını gerçekleştiren,işinde uzmanlaşmış ücretli memurlar zümresiyle, hiyerarşik yapısı ve iş düzeniyle rasyonel bürokratik örgütlenmenin en başta kapitalist teşebbüsler tarafından talep edildiğini,modern büyük işletmelerin bu hususta birer örnek teşkil ettiğini savunmuştur. Piyasa ekonomisinin bir gereği olarak ortaya çıkan,kararlarda akılcılığa ve görevlerde belirlilik ile merkeziliğe dayanan rasyonel bürokrasideki dakiklik,belgeye dayanırlılık,düzenlilik sayesinde;ilişkilerde güvenilir kurallar hâkim kılındığı ölçüde,kişilere aldırmaksızın yürütülen bütün işlerde,hissî ve şahsî sâiklerle gerçekleşen us dışı unsurların olumsuzlukları tümüyle önlenmiş olur.

Modern devletin temelini teşkil eden rasyonel bürokrasinin, piyasa ekonomisinin bir gereği ve ürünü olarak ortaya çıkmasına,fikir ve değerleriyle birlikte bütün işleyiş tarzını da olduğu gibi benimsemesine rağmen,herhangi bir sınıf iktidarını temsil etmediğine ısrarla işaret eden M.Weber;rasyonel bürokrasinin,sınıf iktidarından olduğu kadar,kuruluş nedeni olarak gördüğü kapitalist sistemden de müstakil olarak işlediğini savunmuştur.Böylece,rasyonel bürokrasinin bağımsızlığı ve ekonomik sistemden ayrı fakat uyumlu özerk yapısıyla;yükselen bir sınıf olarak burjuvazinin çıkarlarına uygun bir gelişme göstermesi;sadece,kapitalist sınıfın ekonomik bakımdan güçlülüğünün bir sonucu olup,devleti bir sınıf iktidarına götürmemekte,bu anlamda ekonomik iktidar ile siyasal iktidarı birbirinden tamamıyla ayırmaktadır.

Batı medeniyetinde patrimonyal ve feodal mahallî idarelere karşı yürütülen mücadeleler sonunda ortaya çıkan modern devletlerin rasyonel bürokratik bu yapılanmasını diğerlerinden ayırt edici özelliği olarak dikkate alan M.Weber;meşrulaşan burjuva faaliyetleriyle halkın gelir seviyesinin yükselmesine paralel olarak merkezi bir vergi sisteminin süreklilik kazanmasıyla;hâkimiyet ile idareyi kendi bünyelerinde tekelleştiren hükümetlerin düzenli ordulara kavuştuklarını;kendi merkezi yönetiminde tekelleştirdiği kanunlaştırma ve güç kullanma meşruiyetiyle,yönetimle ilgili bütün görev ile işlevleri merkezî otoriteye dayanan uygulamalarıyla memurlar sınıfının rasyonel bürokratik organizasyonuna yöneldiklerini belirtmiştir.

Piyasanın düzenleyici fonksiyonu üzerine kurulan,parasal ekonominin bir gereği ve talep edilen bir sonucu olarak rasyonel bürok-

ratik yapılanmanın gerçekleşmesi;memurların hizmetlerinin karşılığını nakit olarak almalarını sağlayan istikrarlı bir vergi sistemini geliştirdiği gibi;işlerindeki süratliliği ve becerikliliğiyle güvenilir bir memurlar zümresinin oluşmasını kolaylaştıran yönetimle ilgili görevlerin yetki sıralamasına göre dağılarak genişlemesini de mümkün kılar. Rasyonelleşme süreci içinde bürokratik yapılanmayı da,işlerin tekdüzeliğiyle mekanikleştirilmesi ve ilişkilerin kişisellikten arındırılarak davranışların kurallaştırılması anlamında yorumlayan Max Weber;görevlerin uzmanlaşmış personel arasında dağılımı yöneticilerin kararlarında akılcılığı sağladığını,tüm iş yönetiminin de işlerin doğruluk,düzenlilik ve hızlılık esası üzerine kurularak gelişen iletişim araçlarından sonuna kadar yararlanıldığını önemle belirtmektedir.

Rasyonel bürokrasi anlamında işin nesnel olarak yürütülmesi; sevgi,nefret,kişisel bağlılık vs., gibi irrasyonel nedenlerle yapılan davranışlar yerine,kişisellikten tamamıyla arınmış olarak hesaplanabilir kuralların ilişkilere tümüyle hâkim olması,rasyonel yasal sistemin temelini teşkil ettiği gibi;serbest piyasada yürütülen bütün ekonomik çabaların hedeflenen amaca ulaştıran prensibini özetlediği kadar;piyasa koşullarınca belirlenen sınıf konumlarını da açıklar.Böylece,hukukî ve siyasî açıdan batının modern devleti rasyonel bürokrasisiyle,bir taraftan piyasa ekonomisi tarafından talep edilen özelliklerine kavuşurken;diğer taraftan da,örnek aldığı teşebbüslerle birlikte her kesimin piyasadaki şanslarının veya bütün ilişkilerinin yasal güvencesi haline gelerek,işlerin hem mekanik ve hem de virtüözce yürütülmesine zemin hazırlamıştır.

c-Piyasa ve Burjuvazinin Yükselmesi :

Doğal hukuk anlayışının beraberinde getirmiş olduğu,ekonomik ve sosyal yaşayışın her yerde ve her zaman tabii kanunların tesir ve hâkimiyeti altında kalarak,insanlar için en uygun düzenin kendiliğinden oluşacağı iyiniyeti ile;devletin bütün müdahale ve yönlendirmelerinin yararlı olmadığı fikri öne sürülmüş;serbest rekâbet içinde piyasada oluşan fiyatların bütün ekonomik ilişkileri otomatik olarak en faydalı bir şekilde belirlediği görüşü savunulmuştur.

"Değişimin herhangi bir maksadı için piyasa durumuyla,iştirakçilerini pazar mahalline göre hazırlıklı kılarak tavırlarını fiyatlara rekâbete yönelten uygunluk haliyle fark edilen para için değişimin tüm fırsatları kast edilmektedir.Piyasanın tanzimi;(1)değişim üzerindeki

geleneklere göre kabul edilmiş sınırlamalara veya geleneksel şartlara alıştırılan oluşum içindeki eylemde bulunan kişiler vasıtasıyla,geleneksel olarak,(2)Satılabilir belirli yararlara göre davranılmasının sosyal hoşnutsuzluğu vasıtasıyla,serbest rekâbet ve hür fiyat belirlemesiyle değişimin kesin maksatlarına uyulmasıyla,genel olarak da belirli şahıs grupları tarafından işe girişildiğinde,teamül yoluyla,(3)Değişim,serbest rekâbet üzerindeki,genel olarak da belirli şahıs grupları veya değişimin özel maksatları hakkındaki yasal sınırlayıcı kurallar vasıtasıyla hukukî olarak,(4)Her ne kadar,piyasa resmî bakımından serbest kılınsa bile,kararlı bir düzenleme hâlinin bulunduğu bu durumunda;şahsî çıkarların oynanmasından yükselen gönüllü eylem sayesinde yapılmaktadır.

Piyasanın meşru usulle tanzimi,fiyat ayarlaması yoluyla veya mülkiyet hakkının,kazanç seviyesinin,belirli özel şahıs gruplarına ait olan malların idare ve tasarruf haklarının el değiştirmesinin sınırlandırılmasıyla;değişim maksatlarının piyasa durumuna tesir ederek tertip edilmesidir.Böylece,tekelcilik kanunen teminat altına alınır veya ekonomik hürriyet üzerine meşru bir sınırlama getirilir.Ekonomik bakımdan rasyonel politikayla piyasaların tanzimi ise,biçimsel olarak pazar hürriyetinin gelişimiyle alakâlıdır ve satılabilir malların genişletilmesiyle tarihi bakımdan bağıntılıdır.Piyasa tanziminin aslî tarzları, kısmen geleneksel ve büyüsel şekilde,kısmen ise akrabalık bağıntılarıyla,sınıf ayrıcalıklarıyla,askeri ihtiyaçların baskısıyla,refah politikalarıyla zorla kabul ettirilmek suretiyle çok çeşitli olmasına rağmen; bir kısmı da hukuken birleştirilmiş grupların hâkim oldukları yetkilerle belirlenen çıkarlarının ve ihtiyaçlarının karşılanması yoluyla yapılmaktadır.(134)

Rasyonel tanzimde,pazarın geleneklerle belirlendiği geçmişteki durumunda olduğu gibi faaliyette bulunan kimselerin değişim üzerindeki sınırlamaları ve mübadele koşullarını tayin eden normlara alıştırılması gibi bir zorlukla karşılaşılmaktadır.Ayrıca,kendisini ticarete adamış bu kimselerin,sosyal hoşnutsuzluğa yol açan,satabilecekleri malların fiyatlarını mukavele usulüyle serbestçe belirlemeleri şeklindeki tavırlarıyla piyasayı düzenlemelerine de bir son verilmiştir.Kişiler arasında değiştirilen malların serbestçe rekâbetini önleyen ve pazar içindeki arz-talep kuvvetleriyle fiyatın kendiliğinden oluşmasına müdahale eden yasal sınırlamalarla yürütülen piyasa düzenlemesinin ortadan kalkmasıyla;satılabilir malların artmasına paralel olarak pazarın da gelişmesi sonucunda rasyonel piyasa düzenine kavuşulmuştur.

134- Max Weber:The Theory of Social and Economic Organization s:181-183

Piyasanın rasyonel düzenlemesi sayesinde,serbestçe ekonomik faaliyette bulunarak kârlı gördüğü malların alışverişinde yüksek kazançlar sağlayan çeşitli gruplar;pazardaki payının büyüklüğüne göre,maximum kâr hedefine uygun olarak piyasayı iradesiyle kontrol altına alabilmektedir.Ancak,yüksek kazanç temini maksadına uygun olduğu sürece,piyasa iradî olarak,sürekli ve yaygın bir şekilde,burjuvaziyi teşkil eden bu gruplar tarafından yönlendirilecektir.Böylece,ekonomik faaliyette bulunan grupların insiyatifiyle iradî olarak gerçekleşen piyasanın rasyonel düzenlemesi;ister istemez,alışveriş imkânlarının,gemi veya trenle yapılan taşımacılığın,üretim malları sanayiinin tümüyle belli bir grubun inhisarında yoğunlaşmasına neden olarak,kredi ve finans kaynaklarının bu eylemde bulunan kişilerce kullanılmasını kolaylaştıracaktır.

Piyasanın geleneksel değerlerden koparak,devletin tanzim edici müdahalelerine de maruz kalmaksızın,sadece pazara girerek ekonomik faaliyette bulunan grupların cesametiyle,en yüksek kazanç hedefine ulaşma gayretiyle rasyonel olarak iradî bir şekilde düzenlenmesi;paranın ve diğer k ynakların verimli kullanılmasını sağlayan rasyonel muhasebe yöntemlerinin geliştirilerek uygulanmasını gerektirir.Zira,rasyonel para muhasebesinin ekonomik faaliyetler üzerindeki kontrol edici işlevi sayesinde,şimdiki ve gelecekteki pazarın durumuna göre tüm üretken maksatların ekonomik değeri tam olarak hesaplanabilir.Ekonomik faaliyeti yönlendiren her tasarıdan beklenilen hedefin,ve faaliyetin bütünü dikkâte alınarak maliyet ile hâsılatın parasal mukâyesesi sonucunda da net kârının sayısal olarak değeri tahmin edilebilir. Ayrıca,paranın rasyonel muhasebesiyle,bütün ekonomik faaliyetin değerlendirilmesi sayesinde;satışa konu olan tüm malların ve diğer kıymetlerin ekonomik bir birim tarafından belli zaman aralıklarında kontrol ve mukâyesesi gerçekleşerek parasal denetim süreklilik kazanmıştır.Rasyonel muhasebe yöntemleriyle ekonomik faaliyetlerini sürekli kontrol altında tutan,kâr motifiyle girişeceği bütün tasarılarını piyasada oluşan fiyata göre planlayan müteşebbis burjuvazi;parasal sermayeyi kendi inhisarında yoğunlaştırarak,işgücünü daha da verimli kullanılmasını sağlamakla;genişleyen kredi imkânları ve üretim kontrolleri sayesinde,üretim süreçlerinde kaynakların sevk ve idaresini başaran bir kimse haline gelmiştir.

Nitekim,bir taraftan piyasalarında oluşan fiyatlarına göre üretim kaynaklarını hangi ölçüde ve nasıl kullanacağına karar verirken, diğer taraftan da tüketicinin eğilimini ve piyasanın gidişatını yakından tahmin ederek sunduğu kârdan daha fazla pay almak maksadıyla üretim tekniğini rasyonelleştirmek istemektedir.Malî işlemleri politik yapıya

da taşıyarak yatırımcının güvenliğinin sağlanmasıyla birlikte yeni teşebbüslerin finansal kaynakları artmış,sabit sermayeyle rasyonel kapitalist işletme haline dönüşmeleri sağlanmıştır.Piyasa mekanizmasındaki kazanç temin edici maksadının düzenleyici organizasyonuyla, ilk olarak sadece batı dünyasında,sabit sermayesiyle rasyonel kapitalist işletme temeli üzerinde kaynakların verimli dağılımı,üretimde rasyonel işbölümü ve ihtisaslaşmanın sonucunda en uygun faktör bileşimiyle yapılan üretim gerçekleşmiştir.Rasyonel kapitalist teşebbüs ise, gelir ödeme gücü modern yöntemlerle tutulan muhasebecilik ve düzenlenen bilançolarla belirlenen bir sermaye hesabıyla karakterize olduğundan;rasyonel sermaye muhasebesi,fizikî anlamdaki bütün üretim tahsisatlarını,hiç bir irrasyonel kısıtlama olmaksızın serbest bir piyasa mekanizmasını,güvenilir akılcı bir hukukî yapıyı,makinalaşmayı kapsayan rasyonel teknolojiyi,özgür işgücünü ve nihayet bütün ekonomik hayatın ticarileşmesini önkoşul olarak gerekli kılar.

I-Ekonomik Hayatın Ticarileşmesi :

"İhtiyaçların ne olduğuna hiç bakmaksızın,beşerî bir grubun gereksinimlerini endüstriyel olarak tedarik etmek için teşebbüs metoduyla icra ettiği her yerde kapitalizm mevcuttur.Daha özel bir deyimle, modern muhasebecilik metodları ve bilanço hesabına göre yapılan hesaplama yoluyla gelir yaratıcı gücüne karar verilen bir teşebbüs olarak rasyonel kapitalist kurum,her şeyden önce sermaye muhasebesi demektir. Günümüz kapitalizminin var oluşu için gerekli olan çok daha genel önkoşul;her günkü istekleri tedarik etmekle iştigal eden bütün büyük sanayi teşebbüslerine göre norm haline gelen rasyonel sermaye muhasebesinin varlığıdır.Tekrar edecek olursak,böyle bir muhasebe,ilk olarak,toprak, cihazlar,makina,aletler vs., gibi kendi kendini idare eden özel sanayi teşebbüslerindeki üretimin bütün fiziksel varlıklarının tahsisatını icap ettirir.İkinci olarak,kapitalizm,pazardaki alışveriş üzerinde irrasyonel sınırlamaların olmadığı serbest piyasa ortamını gerektirir. Piyasa üzerindeki böyle tahditler,sınıf karakteri taşıyarak;şayet hayatın kesin üslûbu belirli bir sınıf için nizâm altına konulmuş veya tüketim,sınıfhudutlarında standardize edilmişse;ya da kentlinin kendisine hâs mülkünde serbest bırakılmadığı,şövalye ile köylünün de sanayi ile meşgul olmadığı örneğinde olduğu gibi bir sınıf inhisarı mevcutsa; böyle durumlarda,ne serbest işgücü pazarından ne de mal piyasasının varlığından söz edilebilir.Üçüncüsü ise,kapitalist muhasebe,makinalaşmayı ifade eden,en geniş kapsamdaki hesaplamayı kolaylaştıran rasyonel teknolojiyi gerekli kılar.Rasyonel teknoloji,üretim ve ticaretin her ikisine,hareket eden mallarda olduğu gibi hazırlama masraflarına uygu-

lanır.Kapitalizmin dördüncü ayırt edici özelliği,güvenilir hukuktur. Sanayiye ait organizasyonun kapitalist tarzı,rasyonel olarak işliyorsa, mutlaka güvenilir karar vermeye ve doğru idare olunmaya bağlı kalınmalıdır.Ne yunan kent devleti (polis) çağı,ne Asya'nın babadan evlâda miras kâbilinden intikâl eden patrimonyal devleti,ne de batı memleketlerinde Stuart'ların düşüşü,bu koşulu yerine getirebilmiştir.Krala ait ucuz âdalet,getirdiği kraliyet lütfuyla,ekonomik hayatın tahmininde sürekli karışıklıklara yol açmıştır.Kapitalizmin beşinci görünüşü, serbest işgücüdür.Sadece,kanuni pozisyonlarında değil,fakat aynı zamanda ekonomik mecburiyet olarak var olan şahıslar;hiç bir sınırlayıcı şart olmaksızın,kendi işgüçlerini satabilmeliler.Şayet,yaşamak için bir sınıf olarak kendi işgücü hizmetini satmaya mecbur olan böyle bir mülksüzler tabakası yoksa,bu kapitalizmin özüne aykırıdır;aynı şekilde, el altında sadece köle emeği varsa,kapitalizmin gelişmesi imkânsızdır. Rasyonel kapitalist hesaplama,sadece serbest işgücü temeli üzerinde mümkündür;yalnızca resmî muhakemeyle gönüllü olarak çalışan işçilerin varlığı sebebiyle,fakat hakikâtte açlığın kamçısıyla içten gelen his altında kendi emeklerini sunarak,üretimdeki maliyetleri hiç de belirsizlik taşımaksızın,peşin olarak,mukaveleyle belirlenir.Altıncı ve son şart olarak,genel ifadesiyle ekonomik hayatın ticarileşmesiyle,ticari araçların teşebbüsteki hisse senet haklarını ve bununla birlikte mülkiyet zilyetliğini göstermesini kast etmekteyiz.Özetle,kapitalizm, yalnızca pazar fırsatları ve net gelir hesaplamaları temeli üzerindeki ihtiyaçların tedariki için davranmakla mümkün olur.Kapitalizmin diğer özelliklerine ekonomik hayatın ticarileşmesinin ilâvesiyle,spekülasyon diye anılan henüz hiç bahsetmediğimiz bir diğer önemli unsurun kuvvetlendirilmesini ihtiva eder.Spekülasyon,sadece mülkiyet ciro edilebilir kıymetli senet halini aldığında,gerçek manadaki önemine kavuşur.

Ticarileşme,ilk olarak teşebbüste gösterilen hisse senetlerin ortaya çıkmasını ve ikinci olarak da gelir hakları doğuran hisse senetlerinden özellikle devlet tahvilleri ile gayri menkul rehni borçlanması biçimindekileri kapsar.Böyle bir gelişme,yalnızca modern batı dünyasında vukuu bulmuştur.Modern ekonomik hayatta kredi araçlarının piyasaya sürülmesi,sermayenin rasyonel toplanmasını ifade eder.Bu konu,özellikle hisse senetleri çıkaran şirketlere aittir.Bu,gelişmenin iki farklı hattının en yüksek noktasını göstermektedir.İlk olarak,sermayenin hisselere ayrılması,gelirin önceden tahmin edilmesi kararını da beraberinde getirmiştir.Politik otorite,sınırlı sermaye toplamı üzerinde emniyetli hâkimiyet kurmayı veya sermayenin hesaba kattığı gelirin ne kadar olduğunu bilmeyi istemekle;böylece hisse senetleri çıkaran şirketin gelirlerini satmak veya kiralamak ister.Bu sistemin önemi,zorunlu

hukuk tarafından kaplanan olağan dışı devlet ihtiyaçlarının aslî şartları altında kalmak yerine,ekseriyetle faiz vermeksizin ve sık sık hiç geri ödemeksizin;iştirakçilerin gönüllü ekonomik çıkarlarını cezbedecek yardım talebinde bulunmalarıyla,borçların devlet tahvillerini satışa arz edilerek ödenmesi yoluna gidilmiştir.

Ekonomik yönden daha önemli bir diğer şirketleşme biçimi, ticari teşebbüsün malî maksatları için birleşmedir.Her ne kadar günümüzde endüstri sahasındaki şirketleşme biçiminin,hisse senetleri çıkaran teşebbüse doğru geliştiği çok iyi bilinmekteyse de;bu başlangıcından ileri gitmesi çok tedrici olmuştur.Bu gibi teşekküller,tek bir ticarethane kaynaklarını aşan bölge dahili bir özellikteki büyük teşebbüsler ile sömürge bölgesi içindeki taahhütler olmak üzere iki tipe ayrılmaktadır.Bölgeler arasındaki teşebbüsler,bireysel müteşebbisler tarafından finanse edilmemiş;özellikle 15. ve 16. asırlardaki kentlerin fiilleri sonucu tipik sayılan bazı gruplar tarafından sermayesi temin edilmiştir.Kentlerin kısmen kendi kendilerine bölgeler arası ticareti devam ettirmiş olmalarına rağmen;bir diğer durum olarak, kentin halkın önüne geçerek organize ettiği ticarî girişimdeki hisse senetlerine ayrılmış ortaklığı kendine doğru çekmiş olması,iktisat tarihi açısından çok önemlidir.Bu ortaklıklar,çok büyük derecede olmaktaydı.Kent,halka yöneldiğinde;şirket üzerinde zorlama uygulanılarak her bir sivil kimsenin girmesine müsaade edilmesini biçimlendirdiğinden;hisseli sermaye miktarı sınırsızdı.Sermaye ilk toplandığında yetersiz ve ilâve yardıma daima ihtiyaç duyulmakta;günümüzde olduğu gibi,hisse sahibinin sorumluluğu iştirakine göre sınırlı tutulmaktaydı. Bütün vatandaşların iştirak etmelerini zorunlu kılan,kentte daima maximum sınırdaki ferdî vergi mükellefinin yerleştirilmesi;çoğu kez vatandaşların,vergi ödeme gücüne veya kendi servetleri ile her bir sınıf için belirli bir kısımdaki sermayeyi ihtiyaten saklamalarına göre gruplar halinde düzenlenmesiyle yapılmıştır.Bundan farklı olarak,bireyin sermayedeki hissesi serbestçe devrolamazken,hisse senedi çıkaran modern yatırım şirketleri çoğu kez fesholunabilir.Bundan dolayı teşebbüs bütünüyle,hisse senedi çıkaran bir şirketin yalnızca olgunlaşmamış halini ifade etmektedir.Resmî denetleme,çalışma fiillerinin davranışı üzerinde yürütülmektedir.

Teşekküllerin yapısal bir sonucu olarak,şirket,sabit bir sermayenin olmasıyla ve kurum çalışanlarının durumları gereği modern mânâda sermaye hesabının tutulmasıyla kesin olarak tanımlanır.Hissedarlar sadece tacirlerden oluşmakta;iştirak etmekten memnuniyet duyan ve büyük kazanç temin eden,prensleri,meslek erbablarını,saray nedimeleri-

ni ve genel olarak çok iyi tanımlanmış haliyle bütün halkı kapsamaktadır.Kâr hissesinin dağıtımı,tamamen irrasyonel yolla yapılarak;hiç bir çeşitte ilerisi için ihtiyat ayrımına gidilmeksizin,sadece brüt gelirin pay edilmesine göre taksim olunmaktaydı.Kısımsal kontrolün kaldırılması ve modern hisse senetleri çıkaran şirkete kavuşulması çok gerekliydi.

Büyük kolonizasyon şirketleri,modern hisse senetleri çıkaran teşebbüslerin gelişmelerindeki bir diğer ön aşamadır.Modern sermaye hesabı tutulamadığı gibi,gerçi sonradan nisbeten yaygın muameleler süratle vukuu bulmuşsa da,hisse senetlerinin serbestçe devrolması da mümkün değildi.Genel olarak bilinen ve tanınan,sermayesini hisselere ayırabilen bu büyük başarılı şirketlerden,Avrupa'nın bütün kıtasal devletleri idareyi teslim almıştı.Denetleyici yeteneğiyle devletin kendisi pek çok iş faaliyetlerinin ayrıntılarını uzaktan ihtiva etmekteyse de;hisse senetleri çıkaran şirketler devlet tarafından yaratılmış,maksatları uğruna teşebbüse ayrıcalıklar bahşedilmiş,iş yatırımındaki ortaklık şartlarının genel olarak tanzim edilmesi karara bağlanmıştır.18. asra gelinceye kadar görülemeyen yıllık bilanço ve envanter hesabı âdetlere yaraşan bir şekilde tesis edilmiş,pek çok dehşetli iflâslara zorla kendi tasdiklerini kabul ettirmişlerdir.Devlet ihtiyaçlarının hisse senedi çıkaran şirketler yoluyla finansmanının yanında, devletin kendisinin ölçüleri vasıtasıyla doğrudan finansmanı da vardır. Bu,kaynakların rehinine mukabil mecburi borçlanmalarla ve önceden tahmin edilen gelirler karşılığında borçlanma belgesinin düzenlenmesiyle başlar.Orta çağ kentleri gayri menkûl mülkiyetlerini ve vergi güçlerini rehin ederek,bonolarla olağanüstü gelirleri emniyet altına almışlardır.Şayet bir kimse,orta çağın sonlarına yakın Alma kentinin malî muamelelerini anlamak isterse,bu zamanda hiç bir şeyin düzgün şekilde işleyen bütçenin ayrıntılarıyla ilgilenildiği kadar önemli olmadığını hatırda tutmalıdır.Belirli bir bölgeye ait lorda benzeyen kentte,günümüzde küçük bir ev halkında olduğu gibi haftadan haftaya yaşanır.Gelir dalgalanmalarına göre harcamalar anbean yeniden düzenlenmekteydi.Zirai vergilendirme aygıtı (emaneten idare) bütçe yapılmaksızın yönetim zorluğunun aşılmasına yardım etmiştir.Emaneten idare yoluyla zirai vergilendirme usulü,her yıl tahmin edilen hâsılat toplamını teminat altına almakla harcamalarının planlanmasına destek olmakla,yönetime bazı güvenceler sunmuştur.Böylece,zirai vergilendirme muamelesi,tıpkı malî rasyonelleşmenin göze çarpan bir aracı gibi,bazen ilk önce ve sonradan da sürekli olarak Avrupa devletleri tarafından kullanılmaya başlanmıştır.Savaş kararlarıyla devlet gelirlerinin azalmasını her zaman mümkün kılan bu muamele,dolayısıyla özel bir ehemmiyete haizdir.Vergilendirmenin rasyonel yönetimi,kendi hürriyetlerini kaybettikleri dönem sonrası

İtalyan kentlerinde başarılmıştır.İtalyan asılzadeleri birinci siyasî güç olarak,o sırada çifte kayıt usulünü kapsamasa da,derhal geçerli kıldıkları ticarî muhasebe prensibiyle uyumlu olarak kendi malî işlerini idare etmeye koyulmuşlardı.

Rasyonel yönetim biçimleri için ikinci hareket noktası olarak 'kontrol' kelimesiyle İngiliz Kraliyet hazinesi en son hatırlanılanı ve baki kalanıdır.Vadesi gelmiş devlet ödemeleri,bir çeşit müfettiş idare heyeti aygıtı vasıtasıyla hesaplanmakta,rakamlarla işlem görme yeteneğine gerek duyulmamaktaydı.Mamafih,düzenli olarak bütün malî işler,tüm hâsılat ile harcanan paraları kapsayan bir bütçenin yapılması yoluyla idare edilmiyorsa da,özel bir fon sistemi kullanılmaktaydı. Belirli hâsılatlar,yalnızca kesinlikle belirtilen harcama maksadı için,adlandırılmış ve para tahsis edilmiştir.Böyle bir işlemin nedeni, prense ait hâkimiyet ile vatandaşlar arasında bir mücadelenin olmasıdır.Vatandaşlar,prensler hakkında şüpheye düşmüşler ve elde olunan vergilerin yöneticilerin şahsî maksatları uğruna boş yere harcanmasına karşı,kendilerini sadece bu yolla koruyacaklarını düşünmüşlerdir.16. ve 17. asırlarda,prenslerin tekel politikalarında gözüken yöneticilerin malî işlemlerinin rasyonalizasyonu için mecburen biraz daha uğraşılmıştır.Kısmen kendi üzerlerine aldıkları ticari tekeller ve kısmen de ferağ ettikleri tekelci imtiyazlar,şüphesiz siyasî otoriteye yapılan dikkâte değer toplamdaki ödemeleri içermekteydi.Stuart döneminin her yeni sanayi ve kurumu,kral himayesindeki ayrıcalık maksadına ve bahşolunan bir tekel kararına bağlıdır.Kral özel izinle kurulan imtiyazlardan,önemli iratları emniyet altına almakla,parlementoya karşı mücadelesinde gerekli olan malî olanakları temin etmiştir.Fakat,malî gayelerle kurulan bu sanayi monopoller,parlementonun zaferinden sonra istisnasız yıkılmışlardır.Bu,bazı yazarların yaptıkları gibi,modern batı kapitalizminin,prenslerin monopolcü politikalarından gelişerek büyüdüklerine dair görüşlerinin nasıl yanlış olduğunu ispatlamaktadır.

Zira,kapitalist teşebbüsün kabul edilen özellikleri ve önkoşulları aşağıdaki gibidirmüteşebbis şahıs tarafından üretimin fizikî vasıtasına tahsisat,serbest piyasa,rasyonel teknoloji,rasyonel hukuk,özgür işgücü ve nihayet bütün bunları ifade eden ekonomik bakımdan hayatın ticarileşmesidir.İlâve motif olarak spekülasyon,mülkiyet serbestçe ciro edilen kıymetli kâğıt olarak ifade edildiğinden,çok mühim bir kudret haline gelmiştir.Spekülatif kazançların ilk gelişmesi, büyük ekonomik krizlerin ortaya çıkmasıyla göze çarpmaktadır.Büyük ticari merkezler,16. asırdan 18. asra gelinceye kadar değişim veya

borsa adıyla etrafa yayılan teşekküllerde ortaya çıkmıştır.Modern anlamda değişim muamelesi ilk olarak,mallar sebebiyle olmayan,ciro edilebilen ticarî senetler ve para sahasında gelişerek kendi doğal durumuna göre belirli bir ölçüye uydurulmuştur.Sadece 19. yüzyıl esnasında, yeterli ihtimamla sınıflandırılabilen bu mallar ilâve olunmuştur.Değişim muamelelerinin gelişimindeki yenilik;dağıtım tarihinden önce daha düşük bir fiyat üzerinden malların satın alınması görüşüyle satılması örneğinde olduğu gibi;vadeli işlemlerde veya spekülatif beklentilerde rasyonel işgörme sisteminin kurulmasıdır.Geçici lâle modası ve Misisipi şirketi gibi muhtemel bazı krizleri içine alan böyle meşguliyetlere bunda rastlanmaz.

Sadece modern batı dünyasında gerçekleşen ekonomik hayatın ticarileşmesi,ilk görünüş itibarıyla,teşebbüsün hisselerine paysenedi şeklinde katılmayı,faaliyetlerinden dolayı bir gelir elde etmeyi, özellikle de devlet tahvilleri ve gayrî menkûl rehin-ipotek işlemleriyle borçlanmayı ifade etmektedir.Her ne kadar,kazançların halk arasında taksim edilmesini sağlayan Roma'nın "publicani" işlevindeki hisse senetleri bunun ilk habercisiyse de;bu olağanüstü icraatı,Roma ihtiyaçlarının karşılanmasında hiç bir önemli rolü olmaması ve ekonomi hayatını da değiştirmemesi nedeniyle bütünden ayrı tutmak gerekmektedir. Modern ekonomik hayatın en ayırt edici özelliğini gösteren ve sermayenin de rasyonel birikimini sağlayan,şirketlerin çıkardıkları hisse senetleri yoluyla basılı kredi araçlarının yaygınlık kazanmasıyla;hem küçük tasarruf sahiplerinin ümit ettikleri gelir maksadıyla hiç gerçekleştiremedikleri teşebbüslere katılarak sermayenin toplanması temin edilmekte;hem de devletin kendisine hâs şartları altındaki olağandışı ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla zorlayıcı hukuk tarafından kabul ettirilen,genellikle faizsiz ve hiç geri ödeme yapılmaksızın tahvilât yoluyla yaptığı borçlanmaya katılanlara dünya çapında ekonomik çıkarlar sağlanmasıyla,teşvik edilmesi mümkün olmaktadır.Günümüz endüstri sahasında çok iyi tanınan,hisse senetleri çıkaran büyük şirketlerin tedrici olarak gelişmelerinin başlaması;15. ve 16. yüzyıllardaki burjuva kentlerinde finans gruplarının yürüttüğü işlerde görülmekle birlikte;modern hisse senet şirketleri esas olarak koloni işletmelirinin büyümesinin bir sonucudur.

Bölgeler arası ticarete devam eden burjuva kentlerinin öneminin,hisse senetleri şeklinde ticarî teşebbüsleri organize etmelerinden ileri geldiğini belirten M.Weber'e göre;kentin halka daha cezbedici bir hale gelmesiyle,şirket üzerinde içten gelen bir zorlamanın

uygulanması sonucunda her vatandaşın iştirakinin uygun görülmesiyle, hisseli sermayenin miktarı sınırsız ölçüde artmış;toplanan sermayenin girişilen işlere nisbetle sürekli olarak yetersiz kalması sonucunda, ilâve katılmalarla gerçekleşen yardımlara ihtiyaç hissedildiğinden, bu maksatla sorumluluğun iştirak olunan hisseyle sınırlandırılması kuralı nedeniyle,hissedarlar serbestçe sermaye devri yapamadıkları için yatırımlar çoğu kez yarıda kalmıştır.Özellikle,demir ve kumaş ticareti sahasında hisse senedi çıkaran şirketlerin yürüttükleri düzenlemeleriyle,teşebbüsün sabit sermayeden ve modern anlamdaki bir sermaye hesabından yoksun olmasına rağmen,işçilerin birlik halinde teşkilâtlanmalarının sonucunda;katılanlara büyük kârlar sunan hissedarlık,sadece tüccarları kapsamamakta,prensleri,meslek sahiplerini, yargıçları ve genel olarak tanımlanmış haliyle bütün halkı içine aldığı için,büyük miktarda nakit sermaye toplanmıştır.Ancak,hiç bir ihtiyat akçesi ayrılmaksızın irrasyonel bir şekilde hâsılat üzerinden kâr paylarının bölüşülmesinin başarılmasına rağmen;bütünüyle bürokratik bir kontrole gerek duyulduğundan,yapısal olarak modern anlamdaki hisse senet şirketlerine çok yaklaşılmıştır.

Hisselerin serbestçe dolaşımının mümkün olmasına rağmen, şirketlerin hâlâ modern sermaye hesabından yoksun olmaları,alışverişlerin nispî olarak sürekli genişlemesine engel olmayacaktır.Ancak,kıtasal Avrupa'nın büyük devletleri,hisse senedi devirlerindeki tertipleriyle meşhur olan başarılı şirketlerin yönetimlerini ele geçirince; hem işletmenin malî denetimini sağlamak maksadıyla,hem de 18. yüzyılda sık sık görülen korkunç iflâslarla karşı karşıya kalmamak için;yıllık bilanço ve envanter,düzenlenerek yapılan hâsılat hesabını şirketlere yerleştirmişlerder.Devletin artan finans ihtiyaçlarının miktarını kendisinin belirlediği hisse senedi çıkaran şirketlerden karşılaması; ülke kaynaklarının işletilmesi taahhüdüyle mecburi borç verme ve bir gelir beklemeksizin basılı belgelerle borçlanma usulünün başlamasına sebep olmuştur.Orta çağ kentlerindeki burjuvalar,olağanüstü gelirlerini senetlerle emniyet altına alırlar,sabit mülkiyet ve vergi ödeme güçlerini böylece taahhüt ederlerdi.Bu yıllık tahsisatlar,çeşitli sınırlamalarla,basılı kredi araçlarının malî operasyonlara imkân sağladıkları ölçüde,modern İngiliz devlet tahvilâtının ilk habercisi olmuşlardır.

Büyük koloni şirketleri,modern hisse senedi çıkaran şirketlerin gelişme aşamasının bir diğer başlangıç noktası olmuştur.Modern anlamda bir anonim şirket olmasalar dahi,Hollanda ve İngiltere'nin

Doğu Hindistan şirketlerinin önemi çok büyüktür.Flemenk (Hollanda) ülkesinin eyaletlerindeki vatandaşların rekâbeti nedeniyle,Doğu Hindistan şirketlerinin bölüşülen sermayesinin yükselmesine yol açarak bütün hisse senetlerinin tek bir kent tarafından satın alınması uygun görülmeyince;şirket gemilerinin güvenle seyretmelerini sağladığı ve ülkenin deniz ulaşımından yararlanmasına izin verdiği için Federasyon şeklindeki hükümet teşebbüslerin yönetimine katılarak en büyük hissedar haline gelmiştir.Böylece,şirketlerin kazançlarına fiilen ortak olan ve yükselen burjuvazinin girişimlerine uluslar arası sahada bir güvence sunan bütün Avrupa devletlerinin,kendi bölgesi dışında kalan uçsuz bucaksız ülkelerin kaynaklarının sömürülmesinden ve köle ticaretinden elde ettikleri kazancın modern kapitalizmin gelişmesindeki önemine işaret eden Max Weber;koloni kaynaklarını kendi tekellerinde işleten,pazara sunulan malları alıp götürme hak ile imtiyazına sahip olan bu şirketlerin,bu ürünleri kendi ülkesine nakletmek suretiyle sağladıkları taşımacılık kârlarının kapitalist birikimdeki payının çok büyük olduğunu savunmuştur.Ancak,feodal tipteki İspanya ve Portekiz kolonilerine rağmen,kapitalist özellikteki İngiliz ve Hollanda koloni şirketlerinin yönetimindeki büyük çiftliklerin,maden kaynaklarının çok ucuz işgücüyle işletilmesinden sağlanılan ürünlerin nakliyle satışından elde edilen kazançlardan oluşan birikimine bir güvence sunan devletin,özellikle 18. yüzyılda yoğunlaşan köle ticaretine müsamaha etmesiyle;koloni çiftliklerindeki katı disiplin altında merhametsizce çalıştırılmasında takip edilen usullerin aynen tatbik edilmesi sonucunda,her bir köleden yılda yaklaşık 15-20 pount'luk iş kârı sağlanmıştır.

Koloni ticaretinin (hammadde,maden,köle ticareti vs.,) servet birikimini aşırı miktarda genişletmiş olduğunu bir gerçek olarak kabul etmesine rağmen,M.Weber;koloni politikasının sadece sömürü üzerine kurulması nedeniyle,piyasa fiilleri vasıtasıyla gelir temini maksadına yönelik olmadığı,ücretli işgücü organizasyonunu da hiç içermediği için, Werner Sombart'ın (1863-1941) görüşlerinin aksini savunmuştur.Kolonilerin kapitalist metodla sömürülmesine son verilmesinin,ahlâkî nedenlerle hristiyanlığın köle ticaretine karşı kesin tavrını almasıyla,kölelik sisteminin çökmesinin aynı anda vukuu bulduğunu belirten M.Weber; kapitalist birikimine kaynak teşkil eden büyük kârların özellikle taşımacılık kârlarından geldiğini göstermiştir.

Zira,sömürgecilik,her ne kadar burada sadece daha eski olan koloni politikasının çok fazla ayırt edici özellik belirten görünümle-

ri ifade ediyorsa da;modern kapitalizmin açılması için Avrupa dışındaki büyük bölgelerin kazanılmasının ve sömürülmesinin öneminin araştırılmasıyla alâkalıdır.Avrupalı devletler tarafından kolonilerin ele geçirilmesi,Avrupadaki herkesin muazzam miktardaki serveti kazanmasına yol göstermiştir.Bu birikimin vasıtası,sömürgelerden mal alma hakkını tanıyan ve nihayet ana ülke ile koloni arasındaki taşımacılık kârlarını sunan;hem koloni ürünlerinin ve hem de sömürge pazarlarının tekelleştirilmesidir.Özellikle,1651 İngiliz kabotaj hakkı yasasıyla taşımacılık güvence altına alınmıştır.Bu birikim,ayrım yapmaksızın ve bütün ülkeler tarafından kuvvet yoluyla muhafaza altına alınmıştır.Devlet, kolonilerden direkt olarak menfaat temin ettiği gibi,kendisine hâs vekaletleri yoluyla veya bu bölgeleri kiralamak suretiyle idare de etmekte,karşılık olarak şirketlere ödemede bulunmaktaydı.Sömürgeciliğin iki ana tipi,İspanya ve Portekizdeki kolonilerde görülen feodal biçim;Hollanda ve İngiltere'ye ait olan kapitalist tarzdır.Kapitalist tarzdaki koloniler düzenli olarak büyük çiftliklerde gelişmiştir.İşgücü ise,yerli halktan sağlanmaktadır.Köle emeğinin kazançlılığı;büyük çiftliklerdeki sıkı disipline,kölenin merhametsizce aşırı çalıştırılmasına,kendilerini idame ettiremediğinden beri kölelerin fasılasız olarak ithal edilmesine,ve son olarak tarımın çıkarcı istismarına dayandırılmıştır.

Kolonilerin kapitalist metodla sömürülmesinin sonu,kölelik sisteminin ilgasıyla aynı zamanda vukuu bulmuştur.Yalnızca bazı hususlarda koloni istismarının sonu,ahlâkî güdüler vasıtasıyla vukuu bulmuştur.Kölelikle,inatla ve daima aynı tarzda mücadele eden tek hristiyan mezhebi,sadece Quaker'lerdir;ne kalvinistler,ne katolikler,ve ne de diğer dinsel gruplar,devamlı olarak ve hiç durmaksızın köleliğin kaldırılmasını savunabilmişlerdir.Puritenlerin,her çeşitteki feodalizme karşı,geleneksel nefretiyle biçimlenen kısmıyla dinî saik,yine önemli bir rol oynamıştır.Çünkü,gözle görünen gerçek,16.asırdan 18. asra gelinceye kadarki dönemdeki köleliğin,Avrupa'nın ekonomik organizasyonunda istihdamına göre,sağladığı servet birikimindeki payı bakımından çok fazla bir değer ifade etmediğidir.Ayrıca,köleliğin geniş miktarda tahsisatçılar kesimini yaratmış olmasına rağmen;sanayi ve ekonomik hayatın kapitalist organizasyonundaki gelişmesine sebep olmasında,çok küçük bir ölçüde katkıda bulunmaktadır.

Kapitalist organizasyonun gelişmesinde köle emeğinin istihdamı yerine taşımacılık kazançlarının büyüklüğünün üzerinde duran Max Weber;özellikle de 18. yüzyıla gelindiğinde,toptan ticaretin perakende

alış-verişten tamamıyla ayrılarak bir işkolu branşında tüccar kesimin ortadan çıkmasıyla,ilk olarak yeni ticaret usullerini geliştirmiş olduğuna dikkâtleri çekmiştir.Geliştirilen müzayede usulüyle,alıcı ve satıcının hiç bir yerde karşılaşmaksızın,açık denizlerde gemiyle yapılan sevkiyat ticaretinin kurumsallaşması sonucunda;spekülatif maksatla, talebin yükselmesi üzerine girişilen toptan ticarette,ödemeler teslimat sırasında süratle ve güvenle yapılmakta,önceden görülmeksizin alınması kararlaştırılan ürünler belirli standartlara ayrılarak derecelendirilmekte,ve nihayet ucuz yerden alıp pahalı yerlere nakledilerek yapılan toptan ticarette spekülatif kazançlardan daha çok pay almak için,piyasayı yakından gözlemlemek gerekmektedir.

Toptan ticaretin ilerlemesinden dolayı;böyle bir âdet başarılmış,hususi olarak spekülasyonla ilgili ticaret icra edilmiş,zorunlu önkoşul olan yeterli bir haber hizmeti ile uygun bir ticarî organizasyonun görüntüsü tamamlanmıştır.Bir kurum olarak gazeteciliğin ticari hizmetlere katılması,şaşılacak surette geç olmuştur.Bir kuruluş olarak gazetecilik,kapitalizmin ürünü değildir.İlk olarak siyasî haberlerle birlikte ortaya çıkan gazetecilik,sonradan bütün ayrıntılarıyla dünyadaki her çeşit merak uyandıran haberlere esasen yönelmiştir.Böylece, reklâmcılık,gazetecilikteki yolunu çok geç hazırlamıştır.Ticarî organizasyon sahasında,demir yolları dönemine girilmeden önce,en azından prensib olarak hiç bir şey değişmemiştir.18.asırda okyanus gemileri, orta çağın sonlarındaki Venediğin durumuna göre,çok daha az büyüklükteki tonajına (ihraç ettiği suyun ağırlığına) ulaşmıştır.Sayılarının daha büyük olduğu ve savaş gemilerinin cesametinin arttığı bir gerçektir.Bu,daima tüccar gemilerinin çoğaltılması ve büyültülmesi için,bir uyarıcıyı sağlamışsa da,tahta yapı çağında bir işi sonuna kadar götürmeye sevk edememiştir.

Taşımacılık kârları sayesinde genişleyen toptan ticaret,16. yüzyıldan başlamak üzere 18. yüzyıla gelinceye kadar borsa namıyla tanınan büyük ticaret merkezlerini mübadelenin mihrakı haline getirmekle;para ve servet muamelelerini geliştirmiş,spekülasyon saikiyle hisse senetlerinin dolaşımını hızlandırmış;satış usulleriyle,malların asgarî ölçüde de olsa standartlaştırmasıyla değişim ekonomisi aşamasına geçilmiştir.Ancak,demiryollarının inkişafıyla,orta çağdan bu yana deniz ulaşımı mahiyetindeki ticarî organizasyon,demir çağını da başlatmak suretiyle,ekonomik hayatı bütünüyle ticarileştirmiştir."(135)

II-Endüstri Tekniğinin Gelişmesi :

135-Max Weber : General Economic History syf:275-278,279-285,292-296

Modern kapitalizmin ayırt edici niteliklerini ortaya çıkaran, çalışmanın disiplinli bir şekilde yürütülmesi anlamındaki devrimini simgeleyen endüstri tekniğinin gelişmesi,kömür ve demirin üretimdeki zaferiyle kesinleşmiştir.Zira,teknoloji ile üretim imkânlarını geçmişten gelen bütün sınırlamalarından kurtaran kömür ve demirin üretim sahasındaki üstünlüğüyle;hayvan gücü ve bitki yetistirilmesi üzerine kurulan endüstriye artık bir son verilerek,sanayinin günümüze kadarki gelişmesi gerçekleşmiştir.Demirin ve kömürün sanayideki yerini alma sayesinde,üretimi insan gücünün organik sınırlamalarından kurtaran buhar makinalarıyla ve üretim tekniğindeki her yeni icatla üretim süreçlerinin makinalaşması sonucunda;işgücü her geçen gün kesif bir şekilde makina temposunun denetimi altına girmiş,el emeği maharetleri yerini standardizasyona terk etmiştir.Böylece,rasyonelleşen bilimin üretim tekniğiyle birleşmesiyle,üretim de,geçmişten korunarak olduğu gibi intikâl eden geleneksel yöntemleri ilkelleştirerek tümüyle kendisini kurtarmış;rasyonelleşen bilimin ve rasyonel tavrın ekonomik hayattaki hâkimiyeti yoluyla,işgücünden sistematik bir şekilde istifade edilmesi mümkün olmuştur.Çünkü,fabrikalaşmayı,buhar gücü ve çalışmanın makinalaşması şeklinde tanımlayan Max Weber;üretim süreçlerinin makinalaşması yoluyla,çalışma disiplininin sağlandığını,mülkiyetin işyerinde toplandığını,insangücünün organik sınırlamasının aşılarak hammadde ve diğer sermaye kaynaklarını elinde toplayan müteşebbisin,makinanın çalışma gücünün denetimindeki ücretli işçiyi istihdam ettiğini belirtmiştir.

" Gelişmenin önemi,kavranılan şu üç sonucuyla,tam olarak tasvir edilmektedir.İlk olarak,kömür ve demir,teknoloji ile üretim imkânlarını,canlı materyallerin tabiatında var olan vasıflarının sınırlamalarından kurtarmış;zamanımıza gelinceye kadar sanayi de,hayvan gücüne veya bitki büyümesine daha fazla dayanmaksızın ilerlemiştir.Böylece demir,kapitalizmin gelişmesinde en önemli faktör haline gelmiştir. Böyle bir gelişme olmaksızın kapitalist sistem veya Avrupa ne hâle gelirdi,bunu hiç bilemeyiz.İkincisi ise,buhar makinasının üretimi, beşeri işgücünün bünyevi sınırlamalarından kurtarması yoluyla ,üretim süreçlerinin makinalaşmasıdır.Fakat,üretim süreçlerinin makinalaştırılması daima ve her yerde terk olunan el emeğinin kesin sonunu ortaya çıkarmış;her yeni icat da,makinanın denetiminde nisbeten daha az işgücünün istihdamıyla,el emeği çalışanının yoğun bir şekilde işten çıkarılmasına delâlet etmiştir.Son olarak,rasyonelleşen bilimle birleşen gelişmekte olan teknoloji sayesinde,malların üretimi,kaltımla devralınan bütün gelenek bağlarından özgür kılınmış;rasyonel teknoloji de,serbestçe yayılan bilginin hâkimiyeti altına girmiştir.

Yakın zamanlarda kurulmuş bulunan kömür ve demir sanayilerinin ürünleri için,pazardaki talebinin iki büyük kaynağı olarak,savaş ve lüks,askeri yönetim ile saray ihtiyaçları ortaya çıkmıştır.Sanayi ürünlerinin tüketicisi haline gelen askerî idare;ordu disiplinini, kuvvetlerin rasyonalizasyonunu ve bütün askerî tekniği daha fazla ilerlettiği içindir ki,büyük paralı orduların gelişmesini kapsamıştır. Kara ordusuna ilâveten deniz filosunun varlığı,savaş gemilerinin cesâmetini arttıran faktörlerden biri olarak,sanayi için bir pazar yaratmıştır.W.Sombart'ın belirttiği gibi,savaş uğruna yapılan yoğun hazırlıkların belli ölçülere uydurulması,kesin şartlar arasında modern kapitalizmin gelişmesine tesir etmiştir.Bu tesir,genelleştirilmemelidir.Üstelik batıda bile,kapitalist olmayan bir hat takip edilerek, askeri idarenin kendi atölyeleri,silâh ve savaş teçhizatı fabrikaları vasıtasıyla karşılanan askerî ihtiyaçlar,artan bir genişleme genişleme kapisitesine ulaşmakta ve kapitalizmin kendisine paralel bir gelişme kat etmektedir.Özellikle,kraliyet ailesi ve yüksek sosyal sınıflar tarafından yapılan harcamalar,belirli miktardaki sanayide çok güçlü bir uyarım meydana getirmiştir.

Kapitalizme hız kazandıran kesin sâik,sadece tek bir kaynaktan,yoğun pazar talebinden yükselmiştir.Talebin demokratikleştirilmesi yoluyla,yalnızca küçük bir kısım olarak lüks mallar sanayinde tekrar ortaya çıkabilmiş olan pazar talebi;özellikle bütün üretim sınırları boyunca yüksek sınıfların lüks mallar ihtiyacını ikâme etmiştir.Bu olgu,fiyat rekâbetiyle karakterize olunabilir.16. ve 17. asırlardaki büyük fiyat devrimi,ucuzlayan üretim ve düşen fiyat vasıtasıyla,kâr arayışının özellikle kapitalist eğilimi için güçlü bir manivela kudreti tedarik etmiştir.Bu devrim,büyük denizaşırı keşiflerin sonucunda, doğru olarak,kıymetli metallerin içeriye akışının sürekliliğine hamledilmiştir.Zirai ürünlerin yaklaşık olarak dünya çapında fiyatlarının düzenlenmesi durumunda,mahsulün pazar için üretimine geçilmesine mümkün kılar.Tarımsal mahsul,sanayi ürünlerinin fiyatlarının yönüyle tamamen ayrı istikâmettedir.Genellikle,sanayi ürün fiyatının sabit kalması veya nisbeten küçük yükseliş göstermesi nedeniyle,tarımsal mahsul fiyatıyla mukayese edildiğinde,gerçekten düşmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu nispî çöküş,sadece teknoloji ve ekonomiye kayış vasıtasıyla sanayi üretimini mümkün kılmakta;ucuzlayan üretimin tekrarı yoluyla artan kâr istikâmetindeki bir baskıya gayret sarf olunmaktadır.Böylece,gelişmeyi, hemen kapitalist düzenin kurulması takip etmemekte,fiyatların aksi yöndeki düşüşü izlemekte,nispî fiyat azalışının ardından kapitalizm ortaya çıkmaktadır.Rasyonel teknolojiye ve maliyet bağıntısındaki

düşen fiyatlar görüşüyle ekonomik ilişkilere yönelen eğilim,17. asırda telâşlı bir icat kovalamacasını yaratmıştır.Dönemin bütün mücitleri, ucuzlayan üretim hedefiyle üstünlük kurmakta;enerjinin kaynağı olarak fasılasız devinim tasarımı,her yönüyle bu evrensel hareketin pek çok amaçlarından sadece birini teşkil etmektedir.İcatla bağıntılı olarak olumlu bir yenilik,ilk olarak rasyonel ihtira beraati kanunudur.Hukuğun bu patent kaidesinin güdüleyici tesiri olmaksızın,modern kapitalizmin gelişmesi için hayati önem taşıyan,18. asırdaki tekstil sanayi sahasındaki icatların olması kâbil değildir." (136)

Bu nedenle,modern kapitalizmin gelişmesinin aşamalarını belirleyen özelliklerinin,özellikle,İngiltere'deki endüstri tekniğindeki ilerlemeleriyle belirlendiğini belirten M.Weber;fabrikalaşmanın başlangıçta bedenî çalışmasıyla,satın aldığı hammadde ve diğer malzemeleriyle,işlettiği sermayesiyle sadece müteşebbise ait olduğu bir mülkiyet ilişkisi içinde ortaya çıktığını;üretimin genişlemesi sonucunda lüks ihtiyaçların artmasıyla tüketim çağına geçildiğini savunmuştur.Ayrıca, kapitalizmi geliştiren yegâne kuvvetin pazardaki yoğun talep kaynağının üretimdeki genişlemelere hız kazandırarak talebin halka yönelmesiyle;yüksek sınıfların lüks malları ihtiyacını karşılayan küçük ölçekli endüstrilerin halk için üretim yapar bir hâle gelmeleriyle,piyasadaki rekâbet olgusunu açıklayan M.Weber;denizaşırı ülkelerin keşifleriyle değerli madenlerin aşırı miktarda içeriye girmesine atfettiği 16. ve 17. yüzyıllardaki fiyat devrimiyle de,en yüksek kâr arayışı içinde olan müteşebbislerin bu hedeflerine ancak ucuz üretim ve düşük fiyat yoluyla erişebileceklerini anladıklarını belirtmiştir.Müteşebbisi, üretimdeki genişlemelere güdüleyen kazanç tutkusunu azaltmaksızın ucuza üretim yoluyla fiyatlardaki düşüşe imkân sağlayan endüstri tekniğindeki bu heyecanlı meşguliyet sayesinde 17. yüzyılda icadlar ve yenilikler çağı ortaya çıkmıştır.Bu dönemin bütün mücitleri,ucuzlattırdıkları üretim nesneleriyle âdeta ekonomiyi kendi idareleri altına almışlar; sürekli hareketi sağlayan enerji gücünün üretim süreçlerine uygulanarak insan takâtinin sınırlarının aşılması,başlıca tasarımlarını oluşturmuştur.

Böylece,batı kapitalizminin en belirgin özelliklerinden biri olduğu kadar,kendisinin de ortaya çıkmasına neden olan unsurun,işgücünün rasyonel organizasyonu olduğunu belirten Max Weber;endüstri tekniğinin ilerlemesinin sonucunda oluşan işgücünün rasyonel organizasyonuna batıdan başka hiç bir kültürde rastlanmadığını;ayrıca,ekonomik hayatın ticarileşmesi yoluyla iç ile dış ekonomik faaliyetin ve bunla-

136-Max Weber : General Economic History syf:305-306,307-312

rı motive eden iktisat ahlâkının bir bütün teşkil ederek,işgücünün rasyonel organizasyonunun bu temel üzerinden yükselmesinin mümkün olabileceğini savunmuştur.Nihayet,ticarî prensibin bir iktisat ahlâğı özelliğinde faaliyetlere nüfuz etmesinin sayesinde,geleneksel yapının ekonomik durgunluğu çözülerek tümüyle ortadan kalkmış;ilk olarak sadece batı dünyasında mevcut olan işgücünün müteşebbis organizasyonu kurumsallaşmıştır.

III-Kapitalist Ruhun Tekâmülü :

"Batı kapitalizminin ve bunun sebeplerinin kendisine hâs özelliklerini ayırt ederek bir kere daha bütün olarak tasvir edilecek olunursa,aşağıdaki faktörler önem kazanacaktır.İlk olarak bu kurum, başka hiç bir yerde önceden var olmayan,işin rasyonel organizasyonunu tek başına meydana getirmiştir.Her yerde ve daima ticaret yapılagelmiştir.Taş devrini araştırdığımızda dahi,ticaretin kalıntılarına rastlayabiliriz.Aynı şekilde,çok başkalaşmış çağ ve kültürlerde savaş maliyetine,devlet katkısına,zirai çalışmaya vs., rastlamak mümkünse de; işin rasyonel organizasyonu başka hiç bir yerde görülmemiştir.Batı kapitalizminin ikinci ayırt edici özelliği,içe ait ekonomi ile dışardaki ekonomi arasındaki engelin ortadan kaldırılarak,dahilî ve haricî ahlâkların aşılmasıyla;bu temel üzerine kurulan işin organizasyonunu da beraberinde getirecek olan ticarî prensip,içerdeki ekonomiye nüfuz etmiştir.Son olarak,her yerde daima karşılaşabileceğimiz,iptidai ekonominin durağanlığının kırılıp dağılmasıyla,başka hiç bir yerde görülemeyen işin müteşebbis düzenlemesi,yalnızca batı dünyasında tanınmaktadır.

Ahlâkî farklılıkları aşan ticarî prensibin üstünlüğüyle,işin rasyonel ve müteşebbis organizasyonunun dahilî ekonomide kurulması yönündeki bu gelişmenin sadece kıta Avrupasında vukuu bulmasının sebebi;kendisine mahsus genel kültürel evriminin özel görünümlerinden anlaşılabilir.Meslekî bir yönetimiyle,uzmanlaşmış memurlar zümresiyle ve vatandaşlık kavramı üzerine tesis ettiği objektif hukuğuyla modern anlamdaki devleti,yalnızca batı tanımaktaydı.Hukuk ilmi uzmanları tarafından yapılmış ve rasyonel şekilde yorumlanarak tatbik edilmiş olan rasyonel hukuk kâidesi,yalnızca batıda bilinmekteydi;sadece batıda bu kentler özel anlamlarıyla tekrar tesis edilmek istendiğinden, vatandaşlık kavramları (Roma vatandaşlığı,yurttaş,burjuva),sadece ve sadece Avrupa'da tanınmaktaydı.Ayrıca,yalnızca batı;günümüzdeki kelime anlamıyla,bilime sahipti.Hayatın nihai sorunları üzerinde yansıyan

ilâhiyat,felsefe,muhtemelen Avrupa'lı tarafından ulaşılamayan bir derinlikte bile olan,Çin'li ve Hindistan'lı tarafından bilinmekteyse de;bu medeniyetlerde rasyonel bilim ve bununla bağlantılı olarak da rasyonel teknoloji meçhul bir şey olarak kalmıştır.Nihayet,batı medeniyeti,hayat tarzındaki rasyonel ahlâğıyla ayrıca farklılık göstermektedir.Büyü ve dine her yerde raztlanmaktadır;fakat kesin bir şekilde rasyonalizme sevk etme mecburiyetini sonuna kadar sürdürmede,hayatın düzen altına alınmasını sağlayan dinsel bir temele,yine hususi olarak sadece batı uygarlığında tesadüf edilmektedir." (137)

Piyasa mekanizması içinde,bir taraftan işgücünün rasyonel organizasyonuyla çalışma hayatı disiplin altına alınarak süreklilik kazanırken,diğer taraftan da en az maliyet ve düşük fiyat anlayışıyla endüstri tekniğinin ilerlemesinden yararlanan burjuvazinin sermaye sahibi olarak yükselmesiyle modern kapitalizmin gelişimini,nüfusun salt sayısal çoğalışı veya sadece kıymetli madenlerin girişiyle servet artışı olarak dikkate almayan M.Weber;ekonominin rasyonel organizasyonunun gereklerinden olan sürekli işleyen rasyonel teşebbüsü,rasyonel teknolojisi ile hukukî yapısını hâkim kılıp yürütecek olan müteşebbisiyle,bürokratıyla,ücretli işçisiyle vs., genel olarak hayatın rasyonel davranış tarzının benimsenilmesinin,rasyonel ekonomik ahlâğın kararlara egemen olmasının önemi üzerinde durmuştur.

Nitekim,her ekonomik çağın kendisine mahsus yasaları olduğu fikriyle,nüfus artışlarının ekonomik temelde bir değişime neden olmadığı temasındaki K.Marx'ın görüşlerine kesinlikle katılmayan M.Weber'e göre;18. yüzyılın başından 19. yüzyılın sonuna kadar hem batıda ve hem de Çin'de nüfusun çok hızlı artmasına rağmen;artan nüfusun tamamı köylü kesimle kaynaşmış ve hamal dışında bir işçi sınıfı oluşmamış olan Çin'de kapitalizm,ileri değil geriye gitmiştir.Oysa,batı Avrupa'da nüfus artışı,ekonominin rasyonel organizasyonundaki küçük miktardaki işgücünün sayısını bir hayli genişleterek kapitalizmin gelişmesine gerçekten katkıda bulunmuştur.

"Batı kapitalizminin evriminde nüfus artışının,çok önemli bir unsur olarak dikkate alınması yaygın bir hatadır.Bu görüşe karşı, K.Marx,genel bir tarzdaki nüfus kanununu savunmanın imkânsızlığını ortaya koymakla beraber,mevcut durumuyla doğrulanan,her ekonomik devrin kendisine has nüfus yasasının olduğunu iddia etmiştir.Batıdaki nüfus artışının gelişimi,18. yüzyıldan 19. yüzyılın sonuna kadar çok hızlı bir yükseliş göstermiştir.Aynı dönemde,Çin'deki kaçınılamayan

137-Max Weber : General Economic History syf:312-313,313-314

abartmalarıyla kabullenilen 60,70 milyondan 400 milyona ulaşan nüfus artışının en azından eşit orandaki yükselişi ile batıdaki tahmini artışı birbirine uymaktadır.Bu gerçeğe rağmen,Çin'de kapitalizm geri kalmış,ilerlememiştir.Çin'deki nüfus artışı,batıdakine oranla farklı sınıflaşmalarda vukuu bulmuştur.Nüfus artışı,Çin'i,küçük köylülerin oğul verdiği bir yer haline getirmiş;batıdaki proletaryaya uyan bir sınıfın çoğalması,sadece hamalların istihdamını mümkün kılan yabancı pazarın sahasını içine almıştır. (Hamal,esasen bir hindistan deyimidir ve bir klanın yakını olmayı veya sadık bir üyesi bulunmayı ifade eder.) Avrupa'da nüfusun gelişmesi,küçük nüfuslu bir sistem işgücünün gerektirdiği emniyeti sağlayamayacağından,gerçekten kapitalizmin gelişmesine yardım etmiş;fakat bizzat kendisi kapitalizmin gelişmesine asla sebep olmamıştır.

Kıymetli madenlerin ülkeye akması,W.Sombart'ın öne sürdüğü gibi,kapitalizmin doğmasının ana sebebi olarak dikkate alınamaz. Avrupa'dan 1530 sonrasında vukuu bulduğu gibi,kıymetli madenlerin arzındaki bir artışın fiyatları tamamen değiştirerek yükselteceği; ve diğer uygun şartlar mevcutken,işgücü organizasyonunun kesin şekli, gelişmenin sürecinde ortaya çıktığı zaman,ilerleme,büyük miktarlardaki nakit paranın belirli gruplara akması yoluyla uyarılacağı,elbette doğrudur.Fakat,Hindistan'ın durumu,böyle kıymetli madenler ithalatının tek başına kapitalizmi beraberinde getirmediğini tanıtlamıştır.Roma hâkimiyeti devresindeki Hindistan'da dahili malların değişimine giren, bazen yılda 25 milyon sestertii olmak üzere kıymetli madenlerin çokluğu,ticarî kapitalizmi çok önemsiz bir oranda yükseltmiştir.Daha büyük miktardaki kıymetli metalin Rajah'ın istifiyle zail olması yerine; nakde çevrilerek rasyonel kapitalist özellikteki teşebbüsün,kıymetli madenlerin içeriye akmasıyla meydana gelen eğilimiyle işgücü sisteminin vaziyetine tamamen dayandığını göstermektedir.Amerika'nın keşfiyle, altın ve gümüş ilk olarak İspanya'ya akmış olmasına karşın,ülkeye giren kıymetli madenlere nisbette kapitalist büyüme geri kalmıştır.Akabinde, bir taraftan,bazı ülkelerde kurdukları mahallî idarelere baskı yapılmış ve İspanyol asılzadelerin ticarî çıkarları yok edilmiş;diğer taraftan da,para,askerî maksatlar için kullanılmıştır.Netice olarak,kıymetli madenler İspanya'yı bir baştan öte başa sel gibi akıp geçerken,güç belâ ekonomisine tesir etmiş;15. asırda zaten kapitalizmi besleyen iş ilişkilerinde bir dönüşüm süreci geçiren diğer ülkelerin verimini arttırmıştır.

Bundan dolayı,ne nüfus gelişimi ve ne de kıymetli madenler

ithalatı,batı kapitalizminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.Kapitalist büyümenin harici koşullarının birincisi,tercihen coğrafî niteliklidir. Çin ve Hindistan'da,kesinlikle ülkenin denizden uzak bölgeleriyle ilgili olarak maliyet giderlerinin müthiş masraflı olması,kapitalist sistemin bünyesinde ticarî meşguliyeti yoluyla kârlar edinen ve ticarî sermayeyi kullanan durumdaki sınıflar için ister istemez ciddi engel - ler teşkil ederken;kapalı bir deniz olarak Akdenizin mevkindeki Avrupayı birbirine bağlayan bereketleri nehirleri vasıtasıyla,uluslar arası ticaretinin leyhte büyümesine yararlı yardımlar sunmuştur.Fakat,bu faktör üzerinde aşırı durmamak gerekir.Antik medeniyet,göze çarpacak bir şekilde deniz kıyılarında kurulmuştu.Antikte henüz bir kapitalizm doğmamış olsa bile,şiddetli kasırgalarıyla Çin sularına karşıt olarak, Avrupa'ya çok elverişli ticarî fırsatlar sunan Akdenize bu özelliğin - den dolayı minnettarız.Oysa,kapitalist büyümenin modern dönemleri Floransa,Cenova veya Venedikte çok daha belirgindir.Batıda kapitalizm, deniz ticaretine merkez olan kentlerde değil,ülkenin iç kısmındaki endüstri kentlerinde doğmuştur." (138)

Amerika'nın keşfinden sonra İspanya'ya akan altın ve gümüş gibi madenlerin,askeri maksatlar için harcanması ve hiç bir tacrî güdüyü teşvik etmemesi nedeniyle,burjuvazinin yükselmesi anlamını içeren kapitalizmin gelişmesinin,bu ülkede sadece kıymetli madenlerin giriş-çıkışına bağımlı kalmasının,kapitalist bir organizasyonunun teşekkülüne yol açmadığını belirten Max Weber;askerî ihtiyaçlar,üretim için gerekli bir şart olan talep baskısını doğurmuş olsa bile,kapitaliz min ortaya çıkmasının geleneksellikten kurtulma şartına bağlı olduğunu açıkça ifade etmiştir.

"Her ne kadar,bu sıfatla olmasa bile,batı ordularının hususî ihtiyaçlarındaki özel durum gereği,askerî ihtiyaçlar daima lüks talep- ler yaratarak kolaylık sağlamıştır.Pek çok durumlarda,askerî ihtiyaç- lar,Fransa'da küçük işkollarında ve pek çok Alman prenslerinin idare sahalarında ikâmete mecbur tutulan işçiler örneğinde olduğu gibi, irrasyonel oluşumların artmasını başlatmıştır.Kapitalizmi ortaya çıkaran son merci faktörü,sürekli rasyonel nitelikteki teşebbüs,rasyonel muhasebe,rasyonel teknoloji ve rasyonel hukuğun olmasına rağmen;sadece bunlarla da kalınmamakta,rasyonel ruh,genel olarak hayat üslubunun rasyonelleşmesi ve rasyonel iktisat ahlâğı da bunları tamamlayan zarurî faktörler olmaktadır.Rasyonel bütün ahlâk ve ekonomik ilişkilerin başlangıcı,ananeciliği,mukaddes kılınan gelenekselliği sona erdirerek ortaya çıkmış;cedlerinin başarısızlığa uğradıkları ticaret ve sanayi

138-Max Weber : General Economic History syf:352-354

meşgalelerine dayanmıştır.Bu ananeye bağlılık,günümüze kadar gelememiştir;sadece,geçmişte bir insan ömrü süresince de olsa,belirli bir toprak parçasının mukaveleyle ekip biçildiği Silezya'da,gayretlerini arttırmada ikna olur ümidiyle,zirai işçilerin ücretlerinin iki misline çıkartılması hiç bir sonuç vermemiştir.Bu yarım çalışmasıyla,öncesine göre bir günlük ücreti hak ettiğinden,basit olarak çalışma gayretini yarıya düşürmüştür.Çok kullanılan yollardan sapılarak yaratılan bu kâbiliyetsizlik ve isteksizlik hâli,gelenekselliğin idamesine sevk etmiştir.

İlkel geleneksellik,iki halin köklü bir şekilde kuvvetlendirilmesi yoluyla müptelâ olmaktadır.İlk olarak,maddî alakâlar,gelenekselliğin idamesiyle bağıntılı olmalıdır.Çin'deki örneğe gelince,tıpkı orta çağ Avrupasına benzer şekilde,belirli yolların değiştirilmesine, taşımacılığın daha akılcı fikirlerinin veya rotalarının ortaya konmasına teşebbüs edilir,bazı memuriyetlerde maaştan ayrı gelir temin edilmesine (bahşiş) gözdağı verilirken;modern çağlarda batıda,demir yolları çok ilerlemişti.Memuriyetlerin böyle hususi alakaları,arazî sahibi ve tüccarların iane vermeleri,kesin olarak rasyonelleşme yönündeki temayülü sınırlandırmıştır.Sihre ait temeller,hâlâ ticaret üzerinde çok güçlü bir tesire muktedir olduğundan,doğaüstü belâlardan korkulduğundan;tesis edilmiş hayat üslûbunda herhangi bir değişmeye yeltenme, derin bir nefretle karşılanmaktadır.Genel olarak,ekonomik müsaadeye kadar verilen her karar,bundaki karşı koymayı gizlemesine rağmen; gelenekselliğin geçerliliği,endişeye düşülen büyüsel usullerin kudretine olan umumî bir kânaat üzerine kuruludur.Büyü,teknoloji ekonomik ilişkilerin kalıbını ihtiva eder.Çin'de demir yolları ve fabrikanın inşasına törenle başlanmasına girişildiğinde;fala bakma ve bazı işaretlerle gaipten sonuç çıkarma silsilesiyle mücadele edilmiştir.Demiryolları ve fabrikaların inşası,dağlar,ormanlıklar,nehirler ve mezarlık tepeleri üzerindeki bazı yapıların iskânını gerektirir,usulüne göre basiretli kullanma,kapitalist ruhun mesnedini tahrip etmez.

Geleneksel engeller,tek başına ekonomik tahrikler yoluyla aşılmamaktadır.Rasyonalistlik ve kapitalistlik çağıyla ilgili fikrimiz, daha güçlü ekonomik ilgilerle tanımlanmakta,diğer dönemleri ise saçma görmektedir;modern kapitalizmin ruhu,şarka ait tacir örneğinde olduğu gibi çok güçlü ekonomik tahriklere hükmetmemektedir.Rasyonalist ekonomik hayat fikrinden uzak kalan,muhtemelen en güçlü düzenlemenin olduğu Cortez ve Pizzaro'da olduğu gibi,bu sıfatla ekonomik ilgiyi serbest hale getirme,yalnızca irrasyonel sonuçları ortaya çıkarmıştır.Şayet,

ekonomik alakâdaki tahrik evrensel ise,ilişkilerin rasyonelleştirilmesi ve rasyonel bir şekilde islâh edilerek bu biçim hükmünde sürdürülmesi,kapitalist teşebbüs niteliğindeki rasyonel kurumların vücuda getirilmesi,çok dikkate değer bir meşgaledir.

Nihai sonuç,modern kapitalizmin özü,bir ülke dahilinde araştırılan hususi bir durumdur.Doğu ve klasik antik,hâkim olan farklı bir devlet teorisiyle ve kapitalizme karşı çok güçlü saldırganlıklarıyla modern kapitalizmden ayrıdır.Klâsik ekonomik ahlâğın özellikleri,muhtemelen iptidai Argonizm'den alınmış olan ticarete ait eski hükmü hâkim kılmıştır:kişi,Tanrı'yı hoşnut etmeyen günahsızlık durumuyla davranmalıdır.Bu izah tarzı,15. asra gelinceye kadar geçerli kılındı, ilk olarak,Floransa'da değişen ekonomik ilişkilerin baskısıyla,biraz tadil tadil edilmesiyle ağır ağır sona erdi"(139)

Denizaşırı ticarete imkân sağlayan kent merkezlerindeki endüstriyel gelişmenin sebebini,doğrudan doğruya burjuva zihniyetinin meşrulaşmasıyla birlikte gelişen piyasa mekanizmasının kurulması olgusuyla açıklayan Max Weber;böylece,piyasa organizasyonu dışında ortaya çıkan ne atıl nüfus artışı ve ne de kıymetli maden girişinin tek başına burjuvaziyi oluşturamadığı gibi,yükselmesini temin eden ekonomik organizasyonunu da kuramadığını savunmuştur.Batı için sadece lüks mallara duyulan talebi arttırması bakımından bir önem ifade eden askerî ihtiyaçların,ekonomiyi organize eden militarist bir sınıfı teşekkül ettiremediğini ve bürokratik bir yapıyı da bütünüyle temsil etmediğini açıklayan M.Weber;burjuva zihniyetinin meşruiyetinin ilk işaretlerini,tüm ekonomik ahlâk ile ilişkilerde geleneksellikten kopma yönünde bir temayülün toplum tarafından benimsenmesinde görmektedir. Batıdaki rasyonelleşme süreci de,büyüye karşı duyulan korkunun yarattığı potansiyel boşluğu dolduran geleneğin kutsallığı kabullenişinin yıkılmasından sonra başlamıştır.

"Kadim kilisenin,hristiyanlığın başlangıcında ruhanî sırları ve yaradılışın gizemlerini bilme iddiasındaki gnostiklere karşı mücadelesi;asketik dinlerin yayılması örneğinde olduğu gibi,kilisedeki öncüleri iyice anlaşılarak önünü alma hedefiyle,aydınlar aristokrasisine karşı giriştiği savaşın yanında hiç kalır.Kilisenin aydınlar aristokrasisine karşı giriştiği bu mücadelesi,çoğunluğun arasında hristiyanlığın başarılı olması ve bundan dolayı da,genel halk arasında mümkün olan en büyük kapsamda büyünün sindirilmesi durumu bakımından hayatî bir öneme hâizdir.Hâkikatte,günümüze gelinceye kadar büyünün

139-Max Weber : General Economic History syf:354,357,

hakkından tamamıyla gelindiğini söylemek mümkün değilse bile;hristiyanlık,büyünün bir kısmını küfür kabilinden,bazılarını ise şeytanî vasfından dolayı kınamıştır.

Büyüye dikkât edilmesine dair bu gelişmenin başlangıcı, Süleyman'ın mesellerinde daima rastlanılan ve Mısırlı peygambere ait metinlerde de bu suretle vasıflandırılan görüşlerle alakâlı olarak, eski musevi ahlâklarındaki geçmişinde keşfolunur.Fakat,Mısır'a ait ahlâkların en mühim emirleri,kalbin kutsallaştırılmasıyla bir kimse işlediği günahları gizlemede başarılı olarak ölüme hazırlanabildiğinde bir değer ifade etmemekte,ölümün muhakemesini yanıltmakta ve böylece cennet gibi bir yere girmektedir.Musevi ahlâğı,böyle safsata karıştıran kehanetleri en az hristiyanlık kadar tanımamaktadır.Hristiyan kilisesine ait aşai rabbani ayin takdisi hakikatte büyünün kutsal bir biçime girmesini tasfiye etmiş olmasına rağmen;Mısır'a ait dinin ihtiva ettiği nihai hükümden kaçınılması gibi bazı anlamlara bağlı değildir.Bir kimse,dinin hayat üzerindeki tesirini araştırmak istediğinde,dinin ibadet,tören ve ayinlerine ait öğretileri ile bunun hakikat üzerindeki fiilî muamele tarzını birbirinden ayırmalı;muhtemelen dinin iradesine muhalif olan,bu dünyaya veya ahırete itibarî değerinden çok fazla önem verilmesiyle karşılaşacaktır.

Dinin hayat üzerindeki tesirinin araştırılmasında,dini ahlâkî bakımdan tamamlayan öncülerin dinsel yönelişleri ile yığınların bağlandıkları din arasında bir ayrım yapmak daima gereklidir.En yükseği talep etmelerine rağmen,günlük ahlâğa yön vermede başarısız kalan öncülerin dini,her günkü mutad hayata bir örnek teşkil etmesi bakımından anlamlıdır.Öncüler ile yığınlar arasındaki ilişki,farklı dinlerde başka türlüdür.Katolikismde,dinî öncülerin istekleri,rahip sınıfından olmayan kimselerin görevleri boyunca korunduğu kadar ahenkli birliğine itibar etmektir.Gerçekten,mükemmel hristiyanın münzevi bir kimse olmasına rağmen,biçimlendirmeye hak kazanmış bazı ehliyetleri tasavvur edilen en mükemmel sonuçları sunsa bile,keşişin hayat üslubu herkes için gerekli değildir.Bu kaynaşmanın üstünlüğü,Budizmdeki gibi hizipleşmiş şekilde olmayan ahlâklarıdır.Buna rağmen,münzevi kimsenin ahlâğı ile çoğunluğun ahlâğı arasındaki farklılık,dinî manada en fazla hürmete lâyık şahısların dünyadan çekilmelerini ve ayrı bir cemaati kurmalarını ifade eder.Hristiyanlık,yalnızca dinlerin tarihinde sık sık tekrar eden bu fenomenlerden ibaret değildir,asketikismin kudretli tesiriyle gösterildiği gibi,kararlaştırılmış bir hayatın muntazaman idamesinin başarılmısını ifade eder.Asketikism daima bu anlamda iyi

netice vermektedir.Tibet örneğinin gösterdiği gibi,büyük başarılar düzenli hayat üslubunun asketik olarak azmettirilmesini mümkün kılar. Ülke,ezeli ve ebedi bir liyakat mizacıyla mahkûm edilir görünmesine rağmen,dinî sebeplerle evlenmeme çilekeşliğinin cemaati;Lhassa'da muazzam tefsir çalışmalarını başarmış,ülkeyi budizmin dinî öğretileriyle doyurmuştur.Benzer fenomen,ortaçağın sonunda da mevcuttur.Bu çağda keşiş,rasyonel yaşayan,metodik olarak çalışan ve rasyonel anlamdaki bir hedefe,yani gelecekteki hayatına yönelen bir insandı.Dua etmek uğruna sadece keşiş için saatin kongu çalar ve gün saatlere taksim edilirdi.Manastır cemaatlerinin ekonomik hayatı daima rasyoneldi. Keşişler,orta çağın başlarında kısmen ruhban sınıfı olarak techiz olunmuş;deniz aşırı teşebbüslerde kilise azalarının istihdamının mümkün kılınmasıyla,resmen memuriyet makamına atanmak için girişilen mücadelelerin onları yoksun bırakmasıyla,Venedik ve Cenova dükalarının hâkimiyetiyle yıkılmıştır.

Fakat,hayatın rasyonel tarzı,manastırların tesir sahasını sınırlamaya devam etmektedir.Hakikâten,Frankiskan hareketi,manastır sisteminde dünya işleriyle meşgul olan kimselerin müesseseleri vasıtasıyla manastır hayatını dünyevileştirmeye teşebbüs etmiş;fakat günah çıkarma müessesesi böyle bir genişleme önünde engel teşkil etmiştir. Kilise,günah çıkarma hücresi veya günah işlemekten dolayı hissedilen pişmanlığı belirten davranış nizamıyla orta çağ Avrupasını ehlileştirmiş;fakat,günah çıkartma mecrasıyla orta çağın insanları için kendilerini dertten kurtarmayı mümkün kılmasının karşılığında,insanlar,kendilerini cezalandırmasında taahhüt altına girmişler,kilisenin öğretileriyle günahtan şuurlu olarak kurtulmak niyetiyle var olmuşlardır.Böylece,hayatın nizamlı idaresinin birlik ve kuvveti gerçekten dağılmıştır. Hayatın nizamlı idaresindeki insan tabiatına vardığı vukufla kilise, bireyin çok sıkı ahlâkî şahsiyet bütünlüğü gerçeğini hesaba katmamış; fakat günah çıkartma itirafkârlığında ve günahkârlıktan dolayı duyulan pişmankârlığında uyarılma telkinini sebatle kabul ve tasdik etmesine rağmen;adaletli adaletsiz lütfunu saçarak,güçlü olmakla birlikte ahlâken de gerilemeye başlamıştır.

Reform,bu sistemi kati bir şekilde sona erdirmiştir.Lutheran reformasyonun mânâsı demek olan,ikilik prensibine ait ahlâkların,evrensel olarak muteber kılınan ahlâk ile hususi şekilde virtüözlerin,yani dinî ahlâğı tamamlayan öncü kimselerin,yararına yapılan kanunlaştırmaların yok olmasıyla uhrevi çilekeşliğe artık bir son verilmiştir. Önceden manastıra katılan müsamahasız dinsel karakterler,şimdi dinleri-

ni dünyadaki hayatlarında tatbik etmekteydiler.Protestanlığın dünyevi asketik öğretileri dahilindeki böyle bir çilekeşlik,kendine uygun düşen bir ahlâk sistemi yaratmıştır.Dinî nedenle evlenmeme yemini istenmemiş;evlilik,sadece çocukların rasyonel yetişmesinin sürekliliği için savunulmuştur.Yoksulluğun gerek görülmemesine rağmen,zenginlik peşinde koşmada,kişiyi dünyayı umursamayan zevkler içine düşürerek baştan çıkarmamalıdır.Böylece,Sebastian Frank,reformasyonun ruhunu, "manastır hayatından kaçma fikrine sahip olabilirsin,ama şimdi herkes kendi hayatında her hususta bir keşiş haline gelmelidir" şeklindeki kelimelerle özetlemesinde çok haklıdır.Asketik idealin bu dönüşümünün şümullü önemi,protestan çilekeş sofuluğun klasik ölçülerine uyan ülkelerde,günümüze kadar takip edilmiştir.Bu dönüşüm,dinî mezhepleri ithal eden Amerika'da bilhassa fark edilebilir.Her ne kadar,devlet ile din birbirinden ayrılmışsa da,hâlâ,15. asrın sonundan 20. asra gelinceye kadar hiç bir banker veya hekim,hangi dinî cemaate mensup olduğu sorulmaksızın ikâmet edemez veya çevresiyle ilişki kuramazdı.İyi veya kötü,kendi muhtemel müşterisi de,dinî durumuna bağlıydı.Bir mezhebe kabul edilmesi,kişinin ahlâkî tavrının çok titiz soruşturulmasıyla koşullandırılmıştır.Bir mezhepte üyeliğe giriş,musevinin dahilî ve haricî ayrımını tanımaksızın,ahlâkî düsturlar kişinin iş onurunu ve itimada layık olma halini temin etmekte,başarılarını garantilemektedir. Bundan dolayı,doğruluk,dürüstlük en iyi bir yol olarak kabul edilmiş; ve böylece de,Quakerler,Baptistler,Methodistler arasında teşebbüsün, işin hiç durmaksızın tekrar edilmesi olgusu,Tanrı'nın daima kendisini Gözettiği,Gördüğü hisiyatı üzerine kurulmuştur.Tanrıtanımaz bir günahkâr,zenginliğe giden yoldan birine girerek tevekkül etmez;onlar,ancak iş yapmak istedikleri zaman bize yönelirler;takva sahibi dindar bir kimse ise,servete yönelen yolundan emindir.Servet edinerek elbette takva yolunda yürünmez ama,orjinal şekildeki bilinemezliğiyle ve zihinde hiç tasarlanmamış sonuçlarıyla dindarlığın birliğini ifade eder

Servet kazanılmasının takvanın vasfı olmakla müşgül bir duruma sevk ettiği gerçekse de,orta çağ manastırlarının hiç durmaksızın yıkıma uğramasıyla bütün yönleriyle benzeri bir şekilde ortaya çıkmış; dinî hayır müessesesi servet kazanmayı başlatmış;servet lütfun bir ifadesi sayılmış,bu da (dünya hayatının) yeniden tertip edilmesini zaruri kılmıştır.İnsanın,sadece Tanrı'nın kendisine vermiş olduğu işin bir vekili saydığı itikadı sayesinde,bu zorluktan kaçınmayı araştıran kalvinizm;zevk ile sefahat içine düşmeyi kınamış;dünyadan kopmaksızın,işi şahsın dinî görevi,ibadetiymişcesine yorumlayan rasyonel disipliniyle birlikte,çalışmayı bir kat daha kabul etmiştir.Bu siste-

min dışında teşekkül eden bizim meslek terimimiz;İncil'in protestan tercümesi sayesinde,sadece lisanın tesiriyle malümat sahibi olunmuştur. Tanrı'nın atadığı bir göreve nail olurmuşcasına muteber kılınan mesleğin,rasyonel kapitalist prensibe göre devam ettirilen rasyonel fiil üzerine kurulu olduğunu beyan etmektedir.Burada sonuncu analizde belirtilen husus,puritenler ve Stuartlar arasındaki zıtlığın temelini teşkil etmektedir.Her ikisinin fikirleri doğrudan kapitalist sayılsa bile, kral maiyetinde gözde zümresi haline gelen,savaş borçları,emaneten idare ve hizmetlerin kiralanması gibi,irrasyonel ve illegal meşguliyetlere kendisini adaması nedeniyle musevi,karakteristik tarzda puriten için karşıt olduğu her şeyin cisimleşmiş şeklidir.

Günümüzden tamamıyla farklı bir gerçeği tasvir etmesi bakımından,şimdi bize anlaşılamaz gelen kilise örgütüne ait talim ve terbiyenin bütün bir hayat kapsamında hâkim olduğu bir çağda;meslek kavramının bu ilerlemesi modern teşebbüse ve aynı zamanda endüstri çalışanlarına inanılmaz mükemmellikte temiz bir vicdan sunmuş;mesleğe olan bağlılıklarının bir karşılığı olan ücretleriyle başkasının hesabına çalışmışlar,kapitalizmden dolayı merhametsiz sömürüsündeki birlikte çalışmalarıyla ezelî ve ebedî mağfireti ümit etmişlerder.Katolik ve lütheran kiliseler, daima kilise örgütünün idaresini tanımış ve tatbik etmişlerdir.Fakat,protestan asketik cemaatlerde Aşai Rabbani ayinine müsaade edilmesi,iş onuruyla yine bir tutulan ahlâkî liyâkat üzerine şart koşulmasına rağmen;hiç bir kişinin araştıramadığı şahsın imanına nüfuz edilebilmiştir.Böyle bir kudret,başka hiç bir kilise veya dinde mevcut olmayan kapitalistleşen bireylerin üretimi uğruna,farkında olmaksızın teşekkülü tasfiye etmiş;buna nisbetle,Rönesans'ın kapitalizm için yaptığı katkı,çok önemsiz kalmıştır.Pratisyenleri,kendilerini teknik sorunlarla meşgul etmişler,ve deneyle uğraşanları birinci sırayı almıştır.Sanat ve madencilik deneyiminden,bilimde idareyi ele almışlardır.

Her ne kadar,Rönesans'ın dünya görüşü,yöneticilerin politikalarını geniş bir ölçüde belirlemişse de;yine de,Reformasyonun yeniliklerinde olduğu gibi kişinin maneviyatını değiştirebilecek özellikte olmamıştır.Takriben,16.yüzyıl ve hatta 17.yüzyıl başlangıcındaki bütün büyük bilimsel icadlar,katolikizmin mazideki temeline karşı yürütülmüştür.Copernicus'un bir katolik olmasına rağmen,Luther ve Melanchtan icadlarını red etmemişlerdi.Bilimsel ilerleme ve protestanlığın şüphe götürmez bir şekilde aynı olması bir zorunluluk değildir.Hakikaten, katolik kilisesi bilimsel ilerlemeleri tıkamış olmasına rağmen;protestanlığın asketik mezhepleri günlük hayatın maddî icaplarını ihtiva

ettiği bir durum haricinde,bilimle hiç bir şey yapmaya muktedir olmamışlardır.Diğer tarafta,protestanlığın,teknolojik ve ekonomik hizmetteki bilime özel bir yardımı olmuştur."(140)

Katolik ahlağın tipik olarak karşı koyduğu ve sonradan lütheran anlayışının takip ettiği;her kapitalist eğilime,kapitalist ekonomi içindeki kişisel olmayan bütün ilişkilere karşı duyduğu nefret ve zıtlık,kendi ahlâğının temelini teşkil etmektedir.Zira,kilisenin ve hükmünün dışında kalan beşeri ilişkiler anlamındaki kişisel olmayan ilişkiler;öğretilerin günlük hayata nüfuzuyla tam manasıyla engellenerek,faaliyeti ihtiva eden bütün tavır ile davranışlar ahlâkî bir muhteva özelliğinde değişmek suretiyle kişiselleştirilmiştir.Efendi ile kölesi arasındaki şahsî bağımlılık ilişkisi Tanrı iradesinin tecellisi sayılarak ahlâkî nizam dahilinde derhal tasvip edilmiş olmasına rağmen; felsefî olarak,evrenin zihin ve madde olarak iki prensipten meydana geldiği görüşünü savunan düalizmin,ruhun bedene olan mutlak hâkimiyeti fikrinin ahlâkî yargıları gereği kişisel olmayan menfaat ilişkilerine girerek kazanç maksadının güdülmesini haklı bulmamışlardır.

Bu anlamdaki düalizmin değişik bir yorumu olarak judaismdeki kurulmuş cemaatin azası olmayan veya korunan kardeşliğe mensub bulunmayan yabancılara karşı,kişisel olmayan menfaat ilişkilerine girerek kazanç maksadının güdülmesini affedilir sayan ifadesini,kesinlikle batıdaki rasyonel kapitalist faaliyetin ahlâkî motivasyonunu teşkil edemeyeceğini vurgulayan M.Weber;bunun olsa olsa toplumdışı kapitalizmi temsil ettiğini savunmuştur.Modern ekonomik yapıyı teşkil eden geniş müteşebbis burjuva sınıfının başlangıçta çoğunluğu protestanlardan oluşan kimselerden meydana gelmesi sebebiyle,judaismin rasyonel kapitalizme olan katkılarının;inanlarının elzenaatları teşkilâtının dışında kalmaları nedeniyle para işlerine girerek büyük sermaye sahibi olmalarından dolayı değil de;hristiyanlığın büyüden bağımsız ve karşı olarak serbestçe gelişmesine zemin hazırladığı için,büyük bir önem taşıdığını belirtmiştir.Zira,büyüyle ilgili batıl inançlar tarafından eli ayağı bağlanan insanların bulunduğu herhangi bir toplumda;ekonomik bir grubun ortaya çıkarak,rasyonel faaliyet tipinin ahlâkî yükümlülüklerini kendi hayat tarzında yaşaması ve modern kapitalizmin gelişmesi kesinlikle beklenilemez.

Büyü gücünün manen yıkılması sonucunda rasyonel davranış ile tavırların toplumda benimsenmesi suretiyle gelenekselliğin kutsal

---

140-Max Weber : General Economic History syf:357-369

kıldığı değerler birikiminin çözülmesi,kısaca dinî tasavvur ile fikrî kânaatlerin değişikliğe uğrayarak rasyonel hayat tarzının kurulması; weber sosyoloji kuramının ilgi alanını teşkil eden,hüner sahibi karizmatik ferdiyetlerin sosyal güçleriyle mümkün olmaktadır.Bu bakımdan, toplumda çoğunluğu oluşturan kesimin geçmişten intikâl ettiği şekliyle dinî ahlâğın olduğu gibi uygulanarak koruma gayretleri ile;sadece günlük hayat için yeni bir örnek olması yönüyle anlamlı olan yüksek idealleriyle tasavvurların değişmesine neden olduğu kadar kendine uygun bir ahlâğı da içeren karizmatik ferdiyetlerin sosyal fonksiyonları arasındaki çekişmeye,mücadeleye bütün dinlerde,hemen her çağda rastlanılmaktadır.

Ancak,modern kapitalizmin insan tipini temsil eden günümüzün vazife ve iş adamı burjuvazinin faaliyetlerine ahlâkî bir motivasyon oluşturan dünyevi asketikismin güçlü tesiriyle açıklanan;dünya iş ile emellerini terk halindeki dinî kapanıştan,sonsuz kazanç tutkusu özlemiyle planladığı ekonomik hedeflere metodik çalışma usulüyle her gününü değerlendiren dinsel bir moral gücüne geçiş,yalnızca reformasyonun kalvinist tasavvuruyla mümkün olmuştur.Reformasyonla,karizmatik ferdiyetlerin idealleri,çoğunluğun tasavvurları halini alarak dinsel ahlâktaki iki farklılık veya tezad ortadan kalkmıştır.Katolik asketikismi karakterize eden dünyayı terk halindeki aylaklığın cazibesi yok olmuş; fakirliğin gerekli görülen bir Tanrı lütfu olduğu kânaati yerini,insanın kendi suçu anlayışına bırakmış;manastır içindeki dinî hayat,kazanç tutkusu özlemindeki ekonomik teşebbüs içinde vazife anlayışıyla Tanrı'ya yönelme itikâdının gücü karşısında sona ermiştir.Reformasyonla, kazanç tutkusu haliyle servet biriktirme insanın kendisini Tanrı'ya adaması anlamındaki dinî bir muhtevayı içermesiyle toplumda düşülen çıkmazdan kurtulunmuş;orta çağın manastır sistemi çökerek,dinî meslek anlayışı servete,servet de Tanrı lütfuna kişiyi eriştirerek,yeni bir hayat tarzının doğmasına neden olmuştur.

Böylece,burjuva sınıfının faaliyet tipini karakterize eden kapitalist ruhun,protestan ahlâğından doğduğunu öne süren Max Weber; herhangi bir türdeki kazanç peşinde koşmayla,planlanan ekonomik hedeflere rasyonel kararlarla ulaşma şeklinde tanımlanan maksada yönelik girişimler niteliğindeki kapitalist faaliyetle olan farkını kesin bir şekilde belirtmekle,modern kapitalizmin ayırt edici özelliğini araştırmıştır.Kazanç tutkusu özlemiyle servet sahibi olmak,hemen her yerde ve her çağda insanlardan bir kısmının vazgeçilmez arzuları halinde daima var olmuşsa da;bu,hiç bir zaman kapitalist faaliyet tipine dönüş-

memiş,barışçıl yollardan ekonomik hayatın değişerek ticaret için yapılan üretimin organizasyonuna yönelinmemiş,yani özgür işgücünün istihdamını sağlayan piyasa mekanizması yoluyla rasyonel munasebe tekniklerini geliştiren ve işgücünü disiplinize eden rasyonel bir teşebbüsü oluşturamamıştır.Burjuva faaliyetlerini organize eden modern kapitalizmi,merkantilist fiil biçimiyle tanımlayan Max Weber;kazanç tutkusuyla yürütülen ticarî işlerin muazzam servetleri yarattığı Babil'de,eski Mısır ve Roma'da vs., kesinlikle ekonominin rasyonel organizasyonuna yol açmamasına rağmen;sadece batıda yükselen kapitalist faaliyetin akde dayalı özgür işgücünün rasyonel örgütlenmesiyle uyumlu bir şekilde emeğin istihdamını rutinleştiren çalışma biçimiyle maksada yönelik rasyonel fiili mümkün kılan ve rasyonel yöntemleri (muhasebe,teknoloji, hukuk vs.,) içeren kapitalist teşebbüsün süreklilik kazanan fonksiyonel tesirini doğrudan protestan ahlâğıyla değişen zihniyet dünyasının tasvirleriyle açıklamıştır.Çünkü,kazancın düzenleyici tesiriyle işleyen piyasa organizasyonu içindeki kapitalist teşebbüsün rasyonelliği; işgücünün disiplinli yönetimine ve sermaye yatırımının finansmanına dayanmaktadır.Rasyonel teşebbüsün bu iki özelliği,geleneksel tipteki ekonomik faaliyetle hiç bir benzerlik göstermemektedir.Nitekim,yöntem ve araçlarıyla yeniliğe kapalı bir vaziyetteki kalıcılığı simgeleyen geleneksel tipteki ekonomik bir faaliyette,sadece kânaatkârlıkla sınırlandırılan ihtiyaçların tatmini gayesiyle yapılan üretimin kapasitesi durağan olduğundan,ancak işgücünün daha yoğun bir şekilde kullanılması yoluyla verimlilik arttırılabilmektedir.

Oysa,tüketim için yapılan üretimin,durağanlığıyla tanımladığı geleneksel tipteki ekonomik faaliyetin tersine;sadece kazanç temini maksadıyla sürekli olarak genişletilen üretimle sağlanılan malların satışı ve toplanan paranın tekrar üretime aktarılarak yatırımı işlevine dayanan kapitalist faaliyet ise;ekonomik verimliliği yükselten ve üretimdeki genişlemeleri hızlandıran yatırımları içeren sermaye arttırımın düzenlenmesine ve bütün bunların sayesinde de işgücünün rasyonel istihdamının yükseltilmesine dayanmaktadır.Servetin sürekli olarak biriktirilmesi,kişinin sadece kendi maddî refahının arttırılması ile sosyal mevkii ile iktidarının yükseltilmesi gibi bir arzuya yönelik olduğundan,rasyonel burjuva faaliyetindeki kazanç tutkusu insan hayatının yegâne amacı haline gelmiş,tüketim için yapılan geleneksel tipteki üretimin kısıtlamaları tümüyle aşılmıştır.Dünyevi meşgale ile saadetlerinden kaçmayı Tanrı'ya yönelme itikâdı gücünde benimseyen,kazanca yönelik her türlü maddî çabayı kınayan dinsel bir tasavvurdan;yatırım sermayesine dönüştürülecek olan servetin birikimine neden olduğu kadar,

ekonominin rasyonel organizasyonuyla gerçekleşen kapitalist teşebbüsün bütünüyle işlemesini sağlamakla birlikte,ilişkilerini hukukî açıdan akitlerle düzenleyen,bilim ve teknikteki her türlü yeniliklere açık olarak gelişmeyi üretim süreçlerine uygulayan hedef ile araçlarıyla bambaşka bir faaliyet tipini meşrulaştıran zihniyet haline geçişi vurgularken M.Weber;toplumsal temeldeki değişimi,geleneksel leşen ahlâk anlayışından kopulmasıyla gerçekleşen,olağanüstü bir olgu niteliğindeki,kişinin kendi kendini yönetme arzusunun sonucunda Tanrı'ya dilediği şekilde yönelme özgürlüğüyle açıklamaktadır.

Özellikle,reformasyonla toplumca benimsenen meslek anlayışında saklı olan puritenizmin dünyevi asketikisminin,ferdin kazanç maksadıyla giriştiği maddî işlerine ahlâkî bir nedensellik oluşturduğu kadar;kişinin nail olduğu dünyevi işlerindeki görevinde yüklendiği ahlâkî sorumluluklar sayesinde,ekonomik faaliyetinde başarısına gölge düşürecek bütün sapmalardan (lüks tüketim,ihtiyaç fazlası harcama, zevk ile sefahata düşme zaafları vs.,) da korumakla;burjuvaziyi, rasyonel kapitalizmin gelişmesiyle uyumlu bir şekilde kendi hayat tarzındaki karakteriyle yükselterek sermaye birikiminin gerçekleşmesini temin etmiştir.Batıdaki dinî tasavvurların uhrevi asketikisminden dünyevi asketikisme geçiş haliyle tanımlanan değişimine rağmen,esas olarak dindeki telakkilerin insanların fiil ile davranışları üzerinde ahlâkî bir nedensellik ve yükümlülüğü oluşturması fikrini ısrarla savunan Max Weber;katolik asketikismin muteber kıldığı yegâne dinî edim olarak manastır hayatının bütün vecibelerinin insanların günlük yaşantıları üzerinde kilise aracılığıyla dıştan hâkimiyet kurulması üstünlüğüne son verilmesine rağmen;kiliseyle birlikte bütün azizlerin, ruhban heyetinin aracılığını red ederek kişinin doğrudan kendisini Tanrı'ya yönelme özgürlüğüyle ifade bulan protestanlığın meslek çağrısıyla;kilisenin dışardan baskıyla kurmak istediği,yargı gücüyle hukukî statü kazandırdığı bu kontrolü,doğrudan Tanrı'ya yönelme özgürlüğüne kavuşan insanlar kendi içlerinde daha yoğun bir şekilde hissetmişler; tövbe pişmankârlığıyla girdiği manastır hayatının dua nöbetlerini, kendi işyerindeki çalışma hayatına hâkim kılmışlardır.

Her ne kadar meslek kavramı Luther'in öğretisinden ortaya çıkmışsa da,Tanrı'nın atadığı meslekte kişiye ilerleme hakkını tanıması,hatta işindeki yükselmesini ilâhî bir lütuf olarak görmesiyle,başarıyı şart koşmasıyla kalvinizm ve diğer kollarının mutlak kadercilik inancı kişiyi tembelliğe ve aylaklığa sürüklememiş;tam tersine,insanlardan bir kısmı,daha yaratılmadan önce,hiç bir niyazına bakılmaksızın

doğrudan Tanrı tarafından seçilerek lânetliler olmaktan korunmuş; kişilerin birey olarak Tanrı iradesi karşısındaki birer iç yalnızlığı sonucu dünyevi meşgaleleriyle kendisini Tanrı'nın yeryüzündeki birer mutemedi gibi hissederek,tutumlu ve rasyonel olmaya yönelmesiyle, burjuvaziyi bir sınıf özelliğinde oluşturan ve yükselten kapitalist ruh doğmuştur.Böylece,Tanrı'ya yönelişte inancın âmelle ispatlanması zarureti manastır sisteminin dışına çıkarak;seçilen bir kimsenin seçilmişliğini gösteren alâmetin,dua ile niyaz halindeki dünyayı terk sonucu aylaklığı ve fakirliği değil de,dünyevi faaliyetlerindeki kazancıyla ölçülen başarısı,davranışlarındaki tutumluluğu kapsamındaki meslekî yükselişinin dinî bir muhtevaya erişmesiyle;artık kişinin kendi kendine hâkim olma karakterinin gelişmesine uygun olarak ekonomik girişimindeki kazanç tutkusu,hayatındaki servet biriktirme emeli ahlâkî olarak takdis edilmiş;kınalınan,kazanç maksadıyla dünyevi meşgaleler olmamış,sadece lükse kaçan aşırı harcamalar,zevk ile sefahat,fakirlik olmuştur.

Özet olarak kalvinizm,burjuva sınıfına ahlâkî bir güç vermiş, dinsel bir muhteva kazandırdığı dünyevi faaliyetlerde asketik bir iç kontrolü hâkim kılmış olduğundan;müteşebbis burjuvazi de,kendi bireysel faaliyetlerindeki bu iç denetim zorunluluğunun bir gereği olarak teşebbüsünde uyguladığı rasyonel bürokrasi sayesinde,sadece işgücü üzerinde kesin olarak bir yönetim otoritesini kurmakla kalmamış,bununla birlikte paraya dayalı olarak geliştirdiği rasyonel muhasebe teknikleri vasıtasıyla da,kazanç maksatlı işletmesini bütünüyle denetim altında tutmayı başarmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARL MARX İLE MAX WEBER'İN SOSYOLOJİLERİNİN MUKAYESESİ

A-TOPLUMSAL TEMELDEKİ DEĞİŞME SÜRECİNDE BURJUVAZİ

İnsan fiillerinin motifi ve sosyal yapıyla olan ilişkileri konusundaki farklı yorumlarına rağmen;hem K.Marx ve hem de M.Weber burjuva sınıfının oluşumunu toplumun temelindeki değişme sürecinde ele almışlardır.Ancak,insandan bağımsız olarak gelişen toplumun maddî temeli,ya da diğer bir deyişle insanın tabiatla arasındaki fiilî etkileyiş tarzını belirleyen teknolojinin ortaya çıkardığı üretim sürecindeki bireylerin kendi aralarında girdikleri ilişkiler biçimi doğayla aynı kanunlara bağımlı kalarak kendi doğal-tarihsel seyriyle toplumsal temeli teşkil ettiğini savunan K.Marx;her ne kadar ahlâkî hüküm ile dinî tasavvurların ve düşünce tarzının bir sınıf ideolojisini temsil ederek kişilerin fiillerine kesin olarak hakim olduğunu kabul etmiş olsa dahi;bütün bunların üst yapı olarak,önceden teşekkül etmiş bulunan ekonomik ilişkiler kapsamındaki temeli yansıttığını;bu ekonomik temelden ve sınıf ilişkilerinden bağımsız olarak hiç bir manevî tasavvur ve düşünce tarzının vücuda gelemeyeceğini ısrarla savunarak, din ve zihniyet dünyasının bu maddî temeli değiştiremeyeceğini,yön veremeyeceğini belirtmiştir.Oysa,bilhassa kalvinist asketikismle ifade edilen protestan ahlâğıyla irrasyonel dinî zihniyetten rasyonel tasavvurlara yönelişin sonucunda kültürel temelin bütünüyle değişerek maksada yönelik rasyonel faaliyetin meşrulaşması nedeniyle burjuva sınıfının teşekkül ettiğini savunan M.Weber;dünyevî hayatın dinî bir mahiyet kazanarak disiplinize edilmesi zaruretiyle de bir bütün olarak toplum hayatının rasyonelleştiğini açıklamıştır.

1-K.Marx'ta Ekonomik Temelin Değişmesi :

Doğal-tarihsel seyri içindeki yabancılaşma sürecinin en son aşamasındaki burjuva toplumunun ekonomik temelini oluşturan,maddî malların üretimi sırasında insanların kendi aralarında zorunlu olarak girdikleri kalıplaşmış,yani üretimin teknik muhtevası tarafından belirlenmiş üretim ilişkilerinin;ürünün egemenliği altına giren insanın insan tarafından sömürülmesi esası üzerine kurulması nedeniyle ekonomik baskı ve bağımlılık sistemine dayandığını ısrarla savunan K.Marx;çeşitli sosyal grupların üretimdeki yerlerini belirleyerek kişilerin toplumsal varlığını karakterize eden bu üretim ilişkilerinin ayırt edici özelliklerinin de;üretim araçlarının özel mülkiyet biçimi ile bu mülkiyet tarzına göre gerçekleşen çıktı ürünün sınıflar arasındaki dağılım şeklini içerdiğini belirtmiştir.

Ekonomik baskı ve bağımlılığa maruz kalarak kendi toplumsal varlığı değersizleşmiş,kendi elinden çıkmış ürünün hakimiyeti altına girerek de kendi öz doğasına yabancılaşmış bir haldeki insanın,kendi istek ile iradesinden tamamıyla bağımsız olarak var olan bu maddî ilişkileri;üretim araçlarının özel mülkiyetini sürekli olarak kendi uhdesinde yoğunlaştıran burjuvaziyi üstün bir mevkiye getirerek,kurulan bu bağımlılık sisteminde işgücünden başka satacak metası olmayan ücretli işçiyi ekonomik bakımdan sermayedara tâbii kılmak süretiyle; mübadele gayesiyle kurulan iş sürecinde bir araya gelerek üretimde bulunan kişilerin bilincini sınıf şuuru kapsamında doğrudan belirlediğini açıklamak istemiştir.

Üretim sırasında insanlar arasında kurulan ilişkilerin bütün münasebetlerin temeli olduğu ve diğer tüm ilişkileri sınıf şuuru niteliğinde belirlediği varsayımıyla;insan bilincinden bağımsız olan bu nesnel ilişkilerin toplumun ekonomik yapısını oluşturduğunu;üretimin teknik muhtevasını teşkil eden maddî üretici güçlerin gelişme aşaması tarafından tayin olunan ve buna uygun düşen (ekonomik) üretim ilişkileri temeli üzerinden hukukî,siyasî bir üst yapının yükseldiğini ve bunların muhtevasını teşkil eden manevî mahiyetteki ideolojik (dinî,ahlâkî,fikrî vs.,) bir egemenliğin tesis edildiğini savunmuştur.

Böylece,üretim araçlarının niteliğine,yani üretici güçlerin gelişme derecesine bağlı olan toplumun ekonomik ilişkilerinin,bu teknik muhtevanın geçirdiği aşamalara göre değişerek sosyal dönüşümü kaçınılmaz kıldığı iddiasıyla K.Marx;üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin uygunluğu yasasıyla bütün toplumların tarihini ve gelişme nedenini açıklamak istemiştir.Belli bir üretim tarzına bağlı olan toplumun gelişebilmesi için üretim güç ile ilişkilerinin birbirine uygun düşmelerini zorunlu görmüştür.Aksi takdirde,iş aletinin devrimci atılımıyla değişen üretici güçlerinin ilerlemesi halinde,toplumsal dönüşümün kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır.Çünkü,hukukî,siyasî ve ideolojik üst yapıyı yansıtarak doğrudan belirleyen üretim ilişkilerinin, toplumsal dönüşümün devrimci ögesi durumundaki üretim güçleriyle olan çelişkili bağlantısında;ilk olarak iş aleti değişerek toplumun üretim yapısını kökten yıkarak eski üretim tarzının bünyesinde tezatlıklara neden olmuştur.Daima,üretim güç ile ilişkilerinin çözülmez bir birlik teşkil ettiği teorisiyle;çelişkilerinin aşılmasının ve üretim güçlerinin muhtevasına uygun olarak yeniden bu birliğin kurulmasının kaçınılmaz olduğunu,bu toplumsal ögelerin tekrardan uyumlu bir şekilde birleşmesinin zorunlu olduğunu savunmuştur.

Toplumun temelinin,üretim güç ile ilişkilerinin uygunluklarıyla oluşan ve çelişkiye düşmesi halinde değişmeye zorlanan bu ekonomik yapıdan teşekkül ettiğini savunan K.Marx'a göre;burjuva sınıfı, feodal toplum içinde gelişen üretimin maddî muhtevasının sonucunda geçilen ekonomik temele bağımlı kalarak vücuda gelmiştir.Burjuva sınıfının ekonomik temele bağımlılığı,aynı zamanda,özel mülkiyetle toprağın kazanç konusu haline gelmesinin ötesinde feodal yapıda sahibiyle bireyselleşmesi sonucunda üzerinde fiilen ve zora dayalı olarak angaryaya çalışan kimselerin şahsî bağımlılıklarının kalkarak özgür,ücretli işçiler haline gelmesi anlamını taşır.Zira,zenginliğin tek kaynağı emek olduğu için,burjuva sınıfının parasal serveti ve sermaye birikimi,ancak ücretli işçinin artı-değerle sömürülmesi yoluyla gerçekleşir.

Feodal üretim ilişkileri içinde özel mülkiyetin ihtiva etmiş olduğu toprağın insanlar üzerindeki kendilerine yabancılaşmış egemenliğinin ortadan kalkmasıyla birlikte;özel mülkiyetin kökeni olan toprak mülkiyetini,üretim araçlarının gelişerek özel mülkiyet sürecini muhteva itibarıyla değiştirmesinin sonucunda basit bir meta durumuna düşürmüş;böylece sermaye özel mülkiyet içindeki mutlak üstünlüğünü kurmaya yönelmiştir.Ancak,feodal mülkiyet ilişkileri içinde zora dayalı angarya çalışmasıyla kendi emeğine yabancılaşan insan;özel mülkiyetin bu gelişme sürecinde sermayenin üstünlüğü ele geçirmesiyle birlikte emek ile sermayenin birbirinden ayrılması nedeniyle;işçi ne kadar çok meta üretirse o kadar yoksul duruma düşerek kendisi ucuz bir meta haline gelir.

Üretim araçlarından kopma süreci içerisinde parasal servetin sürekli belli bir sınıfın tekelinde toplanmasıyla birlikte insanların değeri düşerek,meta yığınından ibaret olan nesneler birikiminin değeri artar.İşçi,ürettiği ürünün tamamına sahip çıkamamakla,sürekli azalan kısmıyla yetinmeye zorlanmakla;ne kadar çok üretirse o kadar az üründen pay alarak sermaye birikimi,burjuva sınıfının tekelinde, fakat üretim araçlarından kopan sınıfların mülksüzleştirilmeleri yoluyla gerçekleşir.İster parasal servet halinde olsun,isterse de sermaye birikimi niteliğini taşısın,sermaye;doğrudan işçinin kendi emek ürününe yabancı kalmasının sonucunda sefalete düşerek yabancı kalmasının sonucunda sefalete düşerek zenginliğin burjuvazinin tekelinde toplanmasıyla teşekkül etmiştir.

Feodal bünye içinde,zora dayalı angaryayla çalışan serf, üretim araçlarından kopma süreci içinde ekonomik temelin değişmesiy-

le birlikte özgür,ücretli işçi durumuna gelmesine rağmen,yine ürettiği ürünün giderek azalan kısmıyla yetinmeye zorlanmakla kendi emeğine yabancılaşmasıyla,üretilen metalar yığınının sürekli burjuvazi sahip çıkmıştır.Burjuvazi,mal yığma ve kazanma hırsıyla,işçinin ihtiyaçlarını fizikî hayatının en zorunlu ve en yoksul bir şekilde sürdürmesine yetecek kadar bir ücreti hesaplarken;kendisi de,en az işçi kadar kendisini yoksunluklar içinde bırakarak bütün varlığıyla hayatını sermayenin birikmesine adar.

Zira,burjuvaziyi kâr hırsıyla mal yığmaya sevk ettiren dinamizm,üretim faaliyetinde bilfiil uzaklaşmış olmasına rağmen üretilen üründe pay sahibi olmasının sonucunda,üretmenin kendisi olan insanın doğasına yabancı kalması olgusudur.İnsana dek her şeyi yaratan emek,aynı zamanda da insan kişiliğinin özünü de teşkil ettiğinden,işten fiilen uzak kalarak burjuvazi kendi kendisinden ayrılma aşamasının en son safhasını ifade etmektedir.Yabancılaşma olgusunun hem sonucu ve hem de somut bir delili olan burjuvazinin özel mülk edinme arzusu;insanda olması gereken bütün duyguları körelterek,ilişkilerini ve faaliyet tarzlarını nesnelleştirmiştir.

Böylelikle,burjuvazi olarak kendi doğasından kopan ve emekçi olarak da ürettiği nisbette yoksullaşarak kendisine yabancılaşan insanların kendi aralarındaki bütün ilişkileri nesneler arasındaki ilişkiler şekline girer.Üretim araçlarının özel mülkiyetiyle birbirinden ayrılmış ve kendi doğasına yabancılaşmış insanların üretim ilişkileri nesneler arası ilişkiler haline gelirken,nesneler de toplumsal bir nitelik kazanır.Nesneler içlerinde maddeleşen insan emeğinin miktarları oranında toplumsal bir nitelik taşıdıklarından,üretim ilişkileri de ancak metalar arasında ilişki olduğu müddetçe gerçekleştiğinden;burjuvazinin üretim faaliyeti,toplumsal bir güç metalar arası ilişkilerde yabancılaşmış emeğin nisbeti oranında yoğunlaşır.

Ekonomik temelde,üretim araçlarından kopma süreci içerisinde ve yabancılaşma olgusuyla,insanlar arasındaki üretim ilişkilerinin doğrudan kişisel ilişkiler halindeki şahsî bağımlılık kalıbından,metalara toplumsal bir güç atfedilmesiyle nesneler arası ilişkiler hüviyetine bürünmesinin sonucunda ücretli işçiler halinde ekonomik bağımlılık biçimine geçilmesiyle;feodal toplum içinde burjuva sınıfının teşekkül ettiğini savunan K.Marx;üretim güçlerindeki gelişme sonucunda yeni üretim araçlarının özel mülkiyetiyle geçilen yabancılaşma olgusunun aşamasında insanın iradesinin,düşünce ile arzularının rol

oynamadığını belirtmiştir.Böylece,ekonomik temel,üretim araçlarının özel mülkiyeti sonucunda gerçekleşen ve üretim güçlerindeki gelişmelere bağımlı kılınan insanların kendi aralarındaki ilişkilerinin,şahsî bağımlılık kalıbı içinde veya nesnelleşerek ekonomik bağımlılık anlamında yorumlanmıştır.

> "Toplumsal ilişkiler,üretici güçlere sıkı sıkıya bağlıdırlar.Yeni üretici güçler sağlamak için insanlar,kendi üretim biçimlerini değiştirirler;kendi üretim biçimlerini değiştirmek,hayatlarını kazanma yollarını değiştirmek için de,bütün toplumsal ilişkilerini değiştirirler.El değirmeni size feodal beyli toplumu verir;buharlı değirmen ise,sınaî kapitalistli toplumu.Toplumsal ilişkilerini maddî üretkenliklerine uygun olarak kuran aynı insanlar, toplumsal ilişkilerine uygun olarak da,ilkeler,düşünceler ve kategoriler üretirler.Bu düşünceler,bu kategoriler tıpkı ifade ettikleri ilişkiler gibi,ölümlüdürler.Bunlar tarihsel ve geçici ürünlerdir.Üretici güçlerde,sürekli büyüme;toplumsal ilişkilerde,sürekli oluşma hareketi vardır; değişmez olan tek şey,hareketin soyutlanmasıdır..İnsanların maddî ilişkileri,tüm ilişkilerinin temelidir.Bu maddî ilişkiler,maddî ve bireysel eylemlerin içinde gerçekleştiği zorunlu biçimlerden ibarettirler." (1)

Ekonomik temeldeki,doğrudan şahsî bağımlılık ilişki kalıbından,insanların birbirleriyle olan toplumsal ilişkilerinin metalar şeklinde nesnelleştirilmesine sebep olan üretimde homojenleştirilen hür insan emeğinin ücretli işçi niteliğine dönüşmesi;önce iş aletinden başlayan ilerlemelerle üretim güçlerinin gelişmesine,yeni üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran burjuva sınıfının teşekkül etmesine,ve üründe yabancılaşmış emeğin nisbetini yükselterek sermaye birikiminin yoğunlaşmasına bağlıdır.Kısaca,ekonomik temeldeki bu değişmeye bağımlı kalarak burjuvazi feodal toplum içinde teşekkül etmiştir.

Ancak,üretim güçleri ile burjuva sınıfının teşekkülüyle ilgili marxist hipotezin çelişkilerini burada tekrarlamaksızın diyebiliriz ki;ekonomik temeldeki değişme,iş aletinin devrimci gelişmesine bağımlı kılınmışken,iş aletinin insan iradesinden bağımsız olarak nasıl ortaya çıktığı,özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla birlikte neden iş aletinin gelişmesinin durması gerektiği vs., tarzındaki köken sorununa hiç değinilmemiştir.Ayrıca,ekonomik temelin,iş aleti kapsamındaki üretim tekniğinden üretim ilişkileri sınırlarındaki insanların sosyal münasebet ile faaliyetlerini kuşatan tek yönlü ve tek nedenli değişmesi genelleştirilmiştir.

1-K.Marx , Felsefenin Sefaleti ANKARA 1975 syf:115-116,189

Ekonomik temelin,üretim güçleri muhtevasındaki kökensizliğinin yanında üretim ilişkileri kapsamındaki kapalı bir mahallî ekonomiden dünya pazarına geçiş üzerine kurulan,fakat birbirleriyle kopuk bir haldeki safhalarıyla ilgili,hiç bir bağlantı sağlayıcı açıklayıcı bilgi verilmemiştir.Nitekim,11.yüzyıldan itibaren köy ile kentin birbirinden ayrılması,tüccarların bir sınıf özelliğinde oluşması,sermaye birikimiyle ticarette dünya pazarı ölçeğine ulaşılması vs., gibi safhaları hakkında hiç bir bağlantılı açıklama yoktur.

Zira,nasıl olmuştur da,çok iptidai üretim araçlarıyla ve basit bir işbölümü içinde çok geri üretim tekniğiyle,ihtiyaca yeten ve kânaatkarlıkla şekillenen üretim kapasitesinden;geniş pazar için değil,fakat tüketim için üretim yapan ve senyöre şahsî bağımlılık içinde kalan,malikâne ihtiyaçlarıyla sınırlandırılan dışarıya büyük ölçüde kapalı mahallî bir ekonomik yapıdan;şahsî bağımlılığın gerektirdiği,senyörün özel mülkünde görülen çiftlikteki cebrî iş hizmetinden,yani K.Marx'ın kendi deyimiyle toprağın henüz meta dahi olmadığı angarya ekonomisinden;siyasî alanda ise,bir senyörün her türlü yetkileriyle donatıldığı mahallî özerk yönetiminden;kısaca,feodal toplum içindeki ekonomik temelden;nasıl olmuştur da,uluslar arası ticarette dünya pazarı ölçeğinde gerçekleştirilen meta üretimine,hür iş akdine ve özgür piyasa mekanizmasına imkân tanıyan siyasî birliğe,yani burjuvaziyi teşekkül ettiren ekonomik temele geçilmiştir?

Ayrıca,ne olmuştur da,tarihin hemen her anında rastlanılan ve pek çok devirlerinde o muazzam servetleri yığan tüccarlar,geçmişte bir türlü gerçekleştiremedikleri sosyal değişmede fonksiyonel bir rol oynayarak kapitalist teşebbüsü teşekkül ettirmiş,dünya ölçeğindeki pazarlarda ticaret yapmış ve sınai bir kapitalist haline gelmişlerdir?

Bu arada,11. yüzyıldaki sosyal değişmelerle,17.yüzyıldaki ekonomik yapılanma arasında bir bağ kurulmamış;kökenini ve nasıl teşekkül ettiğini bir türlü tarihi olgularla açıklamadığı burjuva sınıfının nasıl mevcudiyetini artan malî gücüne paralel olarak koruduğu ve nasıl 17.yüzyıla kadar gelerek kıtalar arası ticarete geçildiğinden hiç bahsetmemiştir.Bundan başka,ne olmuştur da,16.yüzyıla gelindiğinde 11.yüzyılın burjuvazisi tarihin hemen her anında rastlanılan bir tacir olma özelliğini aşarak,kapitalist anlamda müteşebbis kesimin ilk temsilcileri arasına katılmıştır?

Özellikle,bütün bu olguları sadece parasal servetin birikimiyle açıklamış olmasına rağmen,burjuvazinin sınıf naline gelmesinde

de pazarın teşekkülünü zorunlu kılmışken;servetin belli bir tek sınıfın tekelinde toplanarak toplumun diğer kesimlerinin yabancılaşma olgusuyla sefaletinin artmasını gerekli görmesi bir çelişkiye yol açmıştır.Zira,ikinci şart birinci şartın gerçekleşmisini imkânsızlaştırmıştır,yani pazarın dünya ölçeğinde genişlemesi ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Çünkü,belli bir tek sınıfın dışında herkesin mülksüzleşerek ücretli işçi haliyle sefalete düşmesi,bu sefaletin yabancılaşmış emekle yoğunlaşması;bir pazarın teşekkülü için gerekli olan talep faktörünü ortadan kaldırmaktadır.Alıcısı olmayan bir pazar kesinlikle teşekkül edemeyeceğinden;ne köylülerin mülksüzleşmeleri,bu sahadaki üretim araçlarının özel mülkiyetini kendi inhisarında toplayan çiftçileri kâr hırsıyla harekete geçirecektir;ne de,yine mülksüzleşerek ücretli durumuna düşen ve büyük bir kısmı işsiz gezen proleterlerin emek gücü, ekonomik temelin muhtevası özelliğini taşıyacaklardır.

2-M.Weber'de Kültürel Temelde Değişme :

Kültürel yönelmeleri anlamak suretiyle belli bir faaliyet tipinin genelleşmesinin sonucunda toplumun kültürel temelinin değişmesiyle burjuva sınıfının teşekkül ettiğini savunan Max Weber'in sosyoloji kuramında kültürel temel,karizmatik bir nedenselliği taşıyan dinin vaad ile uyarılarının rasyonel bir muhtevaya kavuşmasıyla irrasyonellikten koparak rasyonelleşme sürecine girilmiştir.Mitekim,kilisenin insan davranışlarına tesir eden yegâne unsur olduğu,kişilerin bütün düşünce ile faaliyetlerinin kitabın vahiy kudret ile vasfını devralan ve devam ettiren öğretilerine uygunluğunun yargı gücüyle titizlikle temin edildiği ve belki de en önemlisi vaaz kürsüsü dışında hiç bir kitle iletişim aracının olmadığı orta çağın katolik zihniyet dünyasında;kazanca yönelik bütün dünyevi çalışma ve ticaretin kınanıp,bütün çeşitleriyle faizin tefecilik olarak tefsir edilmesinin sonucunda men edilmesi suretiyle sadece insanın düşünmesini değil,fakat sermayenin de teşekkülünü tehdit eden,kendisine bağımlı kılan evrensel kilise birliğinin irrasyonel bir muhteva taşıyan bütün akideleri;toplumun değerler birikimi niteliğindeki kültürel temelinde;hangi saikle olursa olsun,tespit ettiği hedeflere rasyonel kararlarla varma serbestliği anlamındaki burjuvaziye has faaliyet tipinin herkes tarafından benimsenilerek bir düzen ilişkisi özelliğinde kurumsallaşmasına müsamaha etmemiştir.Ayrıca,insanların ilâhî bir hiyerarşik nizam içerisindeki tabiyetini imân anlamında telkin ederek;üsttekilerin mutlak

hâkimiyet ile otoritesini,alttakilerin ise itaat halindeki teslimiyetini takdis eden orta çağın katolik kilisesi;yekvücut olarak Tanrı'yla bütünleşmenin cemaat ruhunu pekiştiren kilise akidelerine olan riayetle mümkün olacağını da telkin ederek ve bunu siyasî birliklerin üzerindeki otoritesiyle temin ederek;insanın birey olarak yükselmesini ve rasyonel kararlar almasını sağlayan özgürlük ortamını yok etmekle, bireysel hürriyetlerin tekâmülüyle ortaya çıkacak olan bütün fertçi eğilimleri de engellemiştir.

İnsanın kilise öğretilerine tâbiiyetiyle irrasyonel bir muhteva taşıyan toplumun kültürel temeli;M.Weber'e göre,protestan reformunun kalvinist koluyla,kilise akidelirinin kitabın vahiy kudret ile vasfının devamı sayılmayacağı,inancın bu dogmalara bağımlı kalınarak ispatlanamayacağı,kişinin kilisenin aracılığına hiç ihtiyaç hissetmeksizin doğrudan Tanrı'ya sadece kendisi için yönelebileceği,Tanrı'ya yönelmenin tek şeklinin de işinde münzevi hayatı yaşamak suretiyle O'nun şanını bu dünyada teşhir etmek olduğu vs., anlamındaki reformuyla;dindeki irrasyonellikten rasyonelliğe geçişin gerçekleşerek toplumun kültürel temeli içinde burjuva faaliyet tipini meşru kılan,hayatın her sahasına nüfuz eden bir rasyonelleşme eğilimi topluma hâkim olmuştur.Katoliklerin,sadece ruhban sınıfına hâs olan ve hesaba dayalı olarak metodik bir şekilde arttırılan manastır odalarındaki münzevi hayatın riyazet şeklini aynen benimseyen kalvinistler tarafından, toplumdaki bütün insanları kapsayacak anlamda işinde yaşamalarının sonucunda dindeki irrasyonellikten kopulduğunu belirten Max Weber'e göre;temelde,dinden başlayan bu rasyonelleşme eğilimi içerisinde inancın kilise akidelerince şekillendirilme özelliğindeki bağımlılığının ortadan kalkarak,Hâk'ın herkesin kendisine göre tefsir edebileceği ve yaşatabileceği doğrudan İncil'den aranması gerektiği anlamındaki protestan reformuyla;bütün hristiyan inançlarının hâk sayılmasıyla sonuçlanacak dinsel hayattaki töleransın kendiliğinden insanlara hâkim olmasının neticesinde;sosyal faaliyet içinde ve insanlar arasındaki bütün münasebetlerde dinden arınma temayülü gerçekleşerek,bütün kararlarda rasyonellik ve davranışlarda da akla dayalı olarak belirlenen kuralcılık eğilimi topluma hâkim olmuştur.

Toplumun kültürel temelindeki bu rasyonelleşme eğiliminin beraberinde getirmiş olduğu,hatta üzerinden yükselttiği özgürlük ortamının önemini böylece vurgulayan M.Weber;kazanca yönelik rasyonel kararlarla gerçekleşen burjuva faaliyetinin,ancak kâr motifiyle düzenlenen piyasa mekanizmasından kaynaklanabileceğini belirtmiştir.Piyasa

mekanizması içinde burjuvazinin başarılı olabilmesi sadece faaliyetini hesaba dayalı olarak yürütmesine,pazarın durum ile gelişmesini yakından takip ederek kendisine hedefler belirlemesine bağlı olduğundan; ekonomik çabasındakipara hareketlerini rasyonel muhasebeyle kontrol etmesini gerekli kılmaktadır.Paranın rasyonel muhasebeyle denetimi ve yönlendirilmesiyle gerçekleşen ekonomik rasyonalizm;piyasanın bugünkü veya tahmin edilebilen gelecekteki durumuna göre bütün üretim hedeflerini rasyonel kararlarla değerlendirilmesini ifade etmektedir.Ayrıca, ekonomik faaliyetin yönünün ve beklenilen gelişmesinin sayısal olarak genel bir plan dahilinde tasarlanılmasını;belirlenen ekonomik hedeflere erişmek için girişilen bütün ekonomik çabaların sonuçlarını bir bütün halinde gösteren,hâsılat ile maliyetin oranlanması yoluyla net kârın parasal değerini ortaya koyan rasyonel muhasebe teknikleri vasıtasıyla,özellikle bilanço analizleri sayesinde,teşebbüsteki bütün malların ve diğer varlıkların parasal kıymetlerinin peryodik olarak denetim altında tutulmasını da kapsamaktadır.

Riski en aza indirmek için hedef ile araçların en akılcı bir şekildeki seçimini ifade eden ekonomik rasyonalizmin bütün iktisadî faaliyetlere rakamsal olarak para değeri şeklinde intibakiyle;burjuvaziye özgü kapitalist faaliyet tipine devamlılık kazandıran ve uzun süreli planlama yapma imkânını tanıyan organizasyon yapısının da teşekkül etmesiyle;teşebbüste kullanılan bütün işgücü ve diğer kaynaklar,plânlanan nihai hedeflere yönelik olarak kârı maximize etmek için teksif edilmekte;faaliyette seçilen bütün araçlar bu nihai maksada uygunluk ve yararlılık açısından sürekli rasyonel bir şekilde değerlendirilmektedir.Ekonomik rasyonalizmle burjuva faaliyet tipindeki değere yönelik nihai gayenin terk edilerek yerini doğrudan kâr motifinin almasıyla,aynı zamanda maksada yönelik faaliyet tipine geçildiğini belirten Max Weber'e göre;üretilen bütün mallarda ve girişilen tüm ekonomik çabalarda kazanç gayesini gerçekleştirmek için seçilen araçların kullanılması anlamını taşıyan kâr motifi;burjuva sınıfının, piyasa durumundan kendi çıkarları doğrultusunda yararlanması ve pay alması saikiyle gerçekleşmektedir.Burjuvaziye piyasadaki fırsatlardan daha fazla pay almasını sağlayan ve kazancı maximum kılan,para hareketlerinin kontrolünde ve varlıkların rakamsal olarak ifadesinde rasyonel muhasebenin önemli bir şeklini teşkil eden sermaye hesabıyla teşebbüsün,kâr fırsatlarının ve ve kazanca yönelik faaliyetlerdeki etkinliklerinin parasal değerlendirmesi ve teyidi mümkün olmaktadır.

Teşebbüsündeki rasyonel muhasebesiyle üretim kapasitesini

belirleyen ve parayı rasyonel bir şekilde kullanan burjuvazi;üretimde istihdam edecek kaynakları maksada uygun bir şekilde seçer,fiyatların değişmesini önceden tahmin ederek veya yön vererek en fazla kazanç sunan piyasaya girer veya yaratılmasına katkıda bulunur.Böylece,giriler piyasadaki gelecekteki beklentiler dikkate alınarak seçilen mal çeşitinin tespit edilen miktardaki üretiminde rasyonelleşmenin sonucunda; zaten işbölümü sayesinde uzmanlaşmış işgücü ile rasyonel teknoloji yoluyla sermaye birikimini yoğunlaştırarak masraflarını asgariye indirilmesi tasarlanmaktadır.Ulaştırma kazançlarının yüksekliğiyle rasyonelleştirilen dağıtım mekanizmasının yaratmış olduğu geniş bir tüccarlar zümresi vasıtasıyla,üretilen ürünler tüketiciye ulaştırılmak istenmektedir.

B-TOPLUMSAL TEMELDEN BURJUVA FAALİYETİNİN YÜKSELMESİNDE FERDİN ROLÜ

Burjuva sınıfının teşekkülünü sağlayan toplumsal temelin değişmesini doğa yasalarının bir gereği sayarak bunda insanın istek ve iradesine hiç rol tanımaksızın toplumun maddî hayatının gelişen üretim teknikleri nedeniyle kendiliğinden değiştiği,ve insandan bağımsız olarak değişen maddî hayatın kalıplaştırdığı bu ekonomik alt yapının,insanın duygu ve düşüncelerini,inanç ile değerlerini,bütün ilişki ve eylemlerini yabancılaşma olgusuyla belirleyerek insanın zihnî hayatını aksettirdiği kuramıyla sentetik bir insan anlayışını esas alan K.Marx;sadece,feodalitenin ekonomik temelini yıkarak yerini,kazanç için üretim ve serbest ticarete dayalı ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılan üretim araçlarının gelişmesinin sonucunda,topluluğun yeniden sınıflara bölünerek ekonomik güce muktedir olan burjuva sınıfının müşterek bir şuura ererek giriştiği siyasal mücadelesiyle sınırlı kalmak kaydıyla ve ekonomik temeli yansıtmak koşuluyla insan unsuruna yer vermiştir.

Doğadan topluma ve toplumdan da insana doğru tek yönlü bir şekilde gerçekleşen doğal-tarihsel evrim modelinde,insana,ancak dış çevre şartlarının değişerek kişiyi de değiştirdiği nisbette sınıf şuuru kapsamında onu devrimci kılarak,koşulları belirlenmiş bu sınıf mücadelesinde bilinçlendiği oranda bir etkinlik tanıyan K.Marx'ın sosyolojisi karşısında;karizmatik ferdiyetlerin ikna gücü ve bireysel yetenekleri sayesinde insanların fikir ve değerlerinin değişerek,bir anlam ifade eden rasyonel faaliyet tarzının meşrulaşması neticesinde burjuva zihniyetinin toplumdaki ekseriyet tarafından benimsenmesiyle burjuvazinin bir sınıf özelliğinde teşekkül ettiğini savunan M.Weber'in sosyolojisinde ise;irrasyonel dinî tasavvurların terk edilerek rasyonel zihniyetin meşrulaşmasında,insanın iç dünyasından dış çevreye doğru yönelen bir kültürel değişme süreci esas alındığından;olağanüstü güçleri ve üstün şahsiyetleriyle büyük ikna kabiliyetlerine muktedir olan karizmatik ferdiyetlerin örnek alınması yoluyla benimsenilen bu davranış ile tavırları sayesinde,burjuvaziyi oluşturan rasyonel faaliyet tipi herkes için bir anlam ifade etmiş,yaygılasarak genelleşmiş ve meşruiyet kazanmıştır.

1-K.Marx'ta Sentetik İnsan :

K.Marx'ın sosyolojisinde,insanlar arasında üretim araçlarının özel mülkiyetinden doğan tasarruf hakkına göre kurulan üretim ilişkileri,temel bir ilişki olarak,diğer bütün sosyal münasebetleri

teşekkül ettirir ve kendisine uygun düşen hukukî-siyasî-ideolojik üst yapısını şekillendirirken;ürünün kime ait olacağını belirleyen üretim araçlarının mülkiyet biçimini de kapsayan bütün ekonomik ilişkilerin (üretim-dağılım),başlangıçta doğrudan doğruya maddî üretim güçlerinin gelişme ile değişmesine bağımlı kılınması;burjuva sınıfının teşekkül etmesiyle ilgili olarak,toplumun oluşum ile gelişme nedenine ait herşeyin,yeni bir üretim âletini ortaya çıkararak üretim ve mübadele yapısını değiştirmesine bağlı kalmak suretiyle insanlara egemen olan yeni bir ilişkiler sistemiyle açıklamıştır.

Bu yeni iş âletinin ortaya çıkarak,üretim ve dağılım ilişkilerinden müteşekkil bütün ekonomik ilişkileri kökünden değiştirmesinin sonucunda;artık bir tarafta,kilise doğmaları ve bunun ahlâkî buyruklarıyla korunmak istenilen ilişkiler ve yapılardan oluşan tutucu nitelikte hiç dayanağı kalmamış köhne bir üst yapı geçmiştin intikâl eden kurumlarıyla toplumda ayakta kalmaya çalışırken;diğer tarafta, toplumun ekonomik temelinde bu yeni üretim âletinin özel mülkiyetini elinde bulundurarak iktisadî bir güce ulaşan burjuva sınıfının bireycilik ve yararcılık ahlâğıyla hâkim kılmak istediği üretim ve değişim biçimini de içeren yeni bir bağımlılık sistemi,feodal bünyenin bağrında fakat bu cemaati parçalayacak bir özellikte yükselmekteydi.

Bütün bu olup bitenlerin nedenini,insanı şekillendiren dış koşulların kişilerin istek ve iradesinden bağımsız olarak değişmesine, yani üretici güçlerin ileriye doğru gelişerek hâkim olan ekonomik ilişkileri geride bırakmasının sonucunda bu yapı ve müesseseleri değişmeye zorlamasına bağlayan K.Marx;artık üretici güçlerin gelişmesinin önünde engel halini alan feodal ilişkilerin yıkılarak,teknik ilerlemeyi hızlandıran burjuva bağımlılık sisteminin kurulmasını,böylelikle kapitalist üretim tarzının oluşmasını,üretim ilişkileri ile üretim güçlerinin niteliği arasındaki zorunlu uygunluk yasasıyla şart görmektedir.

İş âletinin mükemmelleşmesiyle başlayan üretici güçlerin devrimci gelişmesiyle kendi safında yeni bir sınıf olan burjuvaziyi oluşturmasında;üretim araçlarının özel mülkiyetine ve kullanma hakkına muktedir olarak dilediği şekilde tasarruf edebilme gücüne erişen burjuva sınıfının maddî ihtiyaçları gidermek gayesiyle nesneler aracılığıyla girdiği ekonomik ilişkilerin bütün sosyal münasebetleri belirlemisinde,insana hiç bir rol tanımayan ve bunlara tesir edici faallik gücü ile karar yeteneği vermeyen;sadece dış koşullar tarafından şekillenerek bilinçlendiği nisbette kişiyi etkin kılan sentetik bir

insan anlayışıyla toplumun değişme nedeninde bireye hiç sosyal güç vermeyen K.Marx;yabancılaşma teorisiyle de,bireysel çıkarcılığı ve faydacılık mantığıyla davranan burjuva sınıfı mensubunun,ürünün egemenliği altına girerek meta dolaşım yasalarına bağımlı kalmasının sonucunda insanı araç durumuna düşürmek suretiyle değersiz kılarak kendi doğal halinden koptuğunu,artık ekonomik kategorilerinin belirlediği yapay bir varlık durumuna geldiğini,insanî tabiatine da yabancılaştığını ısrarla vurgulamıştır.

Özellikle,burjuvaziye has kapitalist üretim tarzında,eşya edinme yegane bir amaç durumuna gelerek kişinin toplumdaki yer ile durumunu belirleyen tek ölçü olarak kabul edilmesiyle insanlar sahib oldukları eşyaya göre değerlendirildikleri için eşyanın kölesi olmuşlar;sermaye birikimi ücretli işçilerin sömürülerek mülksüzleştirilmeleri kökenine dayandığı için de,üreticinin emeğini ürününe yabancılaştırmakta ve meta herkesi hükümranlığı altına alan dışsal bir güç haline dönüşerek,insanın özü demek olan toplumsal ilişkilerin bütününde mala olağanüstü bir kıymet atfederek insanı araç durumunda sömürülmeye lâyık şekilde değersiz kılmaktadır.

Burjuvanın faaliyet biçimini karakterize eden,toplumsal emek gücüyle üretilen malların değiştirilmesi sırasında kendi nesnel özelliklerini aşarak fetişist bir güce erişmeleri;yani,insanlar arasındaki bütün üretim ilişkilerini tek başına tayin etme kudretini taşımaları; aynı zamanda yabancılaşma olgusunun son safhasını ve ekonomik yönünü de ortaya koymaktadır.Bu yabancılaşma olgusuyla,üretim araçlarının özel mülkiyetini elinde bulunduran burjuvazi,insanî özünü teşkil eden işten fiilen uzaklaşılmasının sonucunda kendi doğasından da kopmuştur. Burjuva faaliyetinin dinamizmini ifade eden,özel mülkiyetin bir sonucu olarak üretim araçlarından kopma süreci içinde mülksüzleşerek ürettiği ürüne tamamen sahip çıkamamayı kapsayan yabancılaşma olgusuyla insan kendi kendisine yabancılaşmıştır.

Üretim araçlarındaki özel mülkiyetin ve toplumun sınıflara ayrılmasının sonucu olan yabancılaşma olgusu,burjuva faaliyet biçiminin zorunlu nedenini,gerçek anlamdaysa dinamizmini teşkil etmektedir. Oysa,K.Marx'a göre,yabancılaşmayla kendi doğasından kopmaksızın herkesin üretimden ihtiyacına yeten bir miktarda pay aldığı komünal bir toplulukta insanlar iyidir,sevgi ve şefkat doludur,yardımsever ve barışcıldır.İnsanın bütün bu kendisine has olan ve özünde saklı bulunan vasıfları doğrudan doğruya onun sosyal bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır.Ürettiği her ürünü,toprak ile üretimde kullandığı ve

kendisini hayvanlıktan ayıran iş âletini ortaklaşa kullanma hasleti; onun insan olmasını sağladığı bencillikten arınmış,ilk maddî malların üretim tarzını yansıtan bilinç ve düşünce şekilleriyle uyum halinde olan davranış normlarıydı.

K.Marx'a göre,insan,ilk toplum tipi komünal mülkiyet tarzında böyle bir toplumsal hayatı yaşamıştı.İlk iş âletinden olan taşın balta şeklinde işlenmesiyle elde edilen top kaması,ortaklaşa kullanıldığından evrensel bir niteliğe sahipti,hiç de farklılık göstermiyordu. Her insan,aynı iş âletine sahip olduğundan özel mülkiyet yoktu,özel mülkiyetin insanda kendi kendisine yabancılaşmış şekillerinden olan aile yoktu,ve insanın insan tarafından sömürülmesine de hiç rastlanmıyordu.İnsanın insan tarafından sömürülmediği sınıfsız komünal toplumda,sömürünün zihinde yansıması ve yabancılaşma ürünü vs., diye nitelendirdiği dinî tahakküm ve ahlâkî yargıların mutlak üstünlüğü olmadığı gibi,sınıflar arası sömürünün arttırılarak devamında bir baskı aracı olarak nitelendirdiği devlete veya her hangi bir otoriteye de hiç gerek duyulmuyordu.Çünkü,herkes her yönüyle eşitti,hiç kimse kimseden hiç bir şekilde farklılık göstermiyordu.

K.Marx'a göre,insanın iradesinin dışında ilerleyen tarihî gelişme içinde,iş âletinin farklılık kazanarak mükemmelleşmesi sonucunda üretici güçlerin gelişerek devrimci bir nitelik kazanmasıyla; komünal topluluğun temel ekonomik kanunu olan ürünleri hep birlikte elde etme mecburiyetini ortadan kaldırmış;insanlar farklı niteliklerdeki iş âletine sahip olarak özel mülkiyet bütün şekilleriyle topluma hakim olmuştur.İş âletinin gelişmesinin belirlediği üretim araçlarının özel mülkiyeti,belirli kişilerin üretim araçlarını kendinde toplayıp; bütün insan kitlelerini şahsî bağımlılıktan,hür fakat ekonomik bir bağımlılığa sürükleyerek;burjuvaziyi daha ilk baştan bencil ve tamahkâr bir hâle getirerek,onu kendi insanî doğasından koparmak suretiyle meta değişim yasalarına tâbii kılmış;emekçiyi de,ürettiği üründen ayırarak onu sefalete düşürmesiyle insan olarak kendi kendisine yabancılaştırmıştır.

Bu nedenle,burjuva faaliyet biçiminin tek dinamizmi olan yabancılaşma olgusu içerisinde,insanın kontrol edemediği ve iradesinden bağımsız olarak giriştiği sosyal ilişkilerini,faaliyet biçimlerini kalıplaştırarak insanlara egemen kılan;iş âletinin devrimci gelişmesinin belirlediği doğrudan doğruya maddî malların üretim tarzıdır.Zira, maddî malların üretim tarzı,o toplum tipindeki insanların faaliyet biçimlerini,ilişki kalıplarını ve sınıf şuuru muhtevasındaki duygu ve

düşüncelerini;doğrudan üretim tekniğinin gelişmişlik seviyesine göre ve insanın iradesinden bağımsız olarak gelişen üretim güçlerinin muhtevasına uygun gelece bir özellikte şekillendirir ve tayin eder.

> "Bir toplum belli bir gelişme dönemini yaşar ve geride bırakır ve belli bir aşamadan bir diğerine geçer geçmez,bir takım başka kanunlarla da yönetilmeye başlar..Üretim gücünün geçirdiği gelişme ile birlikte ilişkiler ve şartlar değişir, bunlarla bir arada bunları düzenleyip yöneten kanunlar da değişikliğe uğrarlar..Marx,toplumsal hareketi,kendileri yalnız insanların irade,bilinç ve fikir ve niyetlerinden bağımsız olmakla kalmayan,aksine,onların irade,bilinç ve düşüncelerini etkileyip belirleyen yasaların yönettiği bir doğal-tarihsel süreç olarak görür..Bunun sonucu olarak da,Marx'ın bir tek derdi vardır:toplumsal ilişkilerin ve şartların belli ve kesin bir sıra izlemek zorunda olduklarını..kendisine hareket ve dayanak noktaları görevini görecek vakıaları yakalayıp saptamak."(2)

Böylece,K.Marx,insanı insan yapan duygu,düşünce,idrak,bilinç ve inanç çeşitleriyle birlikte,faaliyet biçimini ve ilişki şekillerini,üretim güç ile ilişkileri kalıbında homojenleştirerek toplumsallaştırmaktadır.İnsanın dışında,üretim güçlerinin niteliğini belirlediği ekonomik temelde gerçekleşen değişme;yabancılaşma olgusundaki aşamasıyla insanların iç dünyasına nüfuz ederek sınıf şuuru kapsamında bütün düşünce tarzlarını,faaliyet biçimlerini,yani ekonomik çabalarındaki ilişki kalıplarını kökten değiştirmektedir.

İnsanın bütün faaliyet ile ilişki normlarını,zihinsel ürünlerini ve iç dünyalarını,kısaca insana ait ne varsa tamamını yabancılaşma olgusuyla dıştan içe doğru bir şekilde tayin eden ekonomik temelde;iş âletinin devrimci bir atılımıyla nitelik kazanan,işbölümüyle şekillenen,emekçinin ürettiği ürünün tamamına sahip çıkamamasının sonucunda sefalete düşmesiyle ve ızdıraplarıyla açıklanan,burjuvaziye has faaliyet biçiminin dinamizmini teşkil eden bu yabancılaşmanın sosyal motivasyonuyla,sınıflar vasıtasıyla gayrî iradî olarak mülkiyet ilişkilerini değişmeye zorlamaktadır.Böylece,burjuvaziyi teşekkül ettiren ekonomik temelin değişmesinde,üretim tekniğinin gelişmesinde, insanların iradeleri,istek ve arzuları hiç bir rol oynamamakta,değişen ekonomik ilişkilerin hakim kıldığı yasalara bağımlı kalarak ürünün egemenliği altına girmektedirler.

Üretim güçlerindeki gelişmenin tayin ettiği ve muhtevasını üretim ilişkilerinin teşkil ettiği ekonomik temel;beraberinde yaşat-

---

2 -K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:48-49,47

tığı sınıf şuuru kapsamında tek bir şahıs olarak insanın bütün özellik lerini,karakter ve davranış normlarını,faaliyet biçimlerini,ilişki kalıplarını kendisine bağımlı kılarak şekillendirmekle kalmamaktadır. Fakat,aynı zamanda da,üretimin toplumsal niteliğine rağmen bölüşümün hâlâ özel mülkiyet imtiyazlıkları içinde gerçekleşmesinin sonucunda; ürünü toplumsal işbölümü aşamasında üreten emekçiler;kendi ürettikleri ürünlerine,üretim çabasında (bilfiil) bulunmayan ve sadece üretim araçları mülkiyetine sahip olan burjuva sınıfı tarafından el konulmasıyla;ürettikleri ürüne,üretim faaliyetinde sarf ettikleri emeğe yabancılaşarak,insan olarak kendi öz doğalarından kopmaktadırlar.Bu arada,elinin emeğiyle ürettiği ürününe tümüyle sahip çıkamamasının sonucunda,üretimin artmasına paralel olarak sefaleti de artar;hayatın türlü zevklerinden mahrum kalarak emeği,yarattığı toplumsal zenginlikleri kendisinin karşısına karşıt bir güç şeklinde çıkar.

Diğer taraftan,proleter sınıfın hep birlikte toplumsal çalışması sonucunda ürettiği ürüne kendisi hiç emek sarf etmeksizin el koyan burjuvazi ise;bizzat insanı yaratan işten ayrı kaldığı,emeğine yabancı kaldığı için bütün insanî özünü,doğasını tamamıyla kaybetmiştir.Artık o,iş âletinin özel mülkiyetine sahip olmanın verdiği güçle, yani üretim araçlarının özel mülkiyetiyle,

> "Herkes,onda kendi bencil gereksinmesinin doyumunu bulmak için,öteki insanları egemenlik altına alan yabancı bir özsel güç yaratma ardında koşar.Nesneler yığını ile birlikte,demek ki,yabancı varlıkların insanın uyruğu bulunduğu egemenliği de büyür ve her yeni ürün,bu karşılıklı aldatma ve karşılıklı soygunu daha da pekiştirir.İnsan, insan olarak bir o kadar yoksullaşır,düşman varlığa egemen olmak için bir o kadar paraya gereksinme duyar,ve parasının erkliği de üretim hacmi ile tastamam ters orantılı olarak düşer,yani paranın erkliği arttığı ölçüde onun yoksulluğu da artar..insanın toplumsal özünün evrensel sömürüsü,..cennet ile bir bağ,insan yüreğinin rahibe açık olan bir köşesidir." (3)

Üretim tekniğindeki gelişmelerle değişen ekonomik temelin niteliğine uygun olarak yeni bir safhasına geçilen yabancılaşma sonucunda;dıştan içe doğru gerçekleşen,yani üretim tekniğinden insanın duygu ve düşünce mahiyetindeki iç dünyasına yönelen bütün ilişkilerinde kendi insanî doğasına yabancı kılan güç,paradır.Böylece,burjuvazi, insanî doğasını yabancılaşma ölçüsünde kaybetmiş;doğal özüne yabancılaştığı ölçüdede paraya tutsak olmuştur. 'Gözle görülür ilâhı' haline getirdiği para,burjuvaziyi sadece kâr saikiyle hareket eden,bencil menfaatperest ve servet düşkünü bir kimse haline getirmiştir.

---

3 -K.Marx , 1844 Elyazmaları ANKARA 1976 syf:206-207

K.Marx'a göre,üretim tekniğinde insanın iradesi dışında gerçekleşen değişmenin sonucunda ekonomik temel değişir;değişen ekonomik temel devrimci bir nitelik taşıyan üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran devrimci bir sınıfı eski toplum içinde teşekkül ettirmekle;yabancılaşma sürecinde gerçekleşen bu aşamada,ekonomik temele uygun düşen faaliyet biçimini sınıf şuuru kapsamındaki ilişki kalıplarını insanlara hakim kılarak kişinin iç dünyasına inilir,düşünce tarzını değiştirir ve bilincini belirler.Böylece,toplumsal temelde burjuva faaliyet tarzının dinamizmi;insanın kendi istek ve iradesinin dışında olan,fakat bütün insanların bilincini sınıf şuuru tarzında teşekkül ettirerek tüm ilişkilerini kalıplaşmış normlar şeklinde tayin etmek suretiyle kişiyi sentetik bir insan haline getiren süreç;tarihi gelişme içerisinde kendinden önceki sınıfların emek güçlerini de ihtiva eden yabancılaşma olgusudur.

Kişileri,sentetik insan özelliğinde belli ilişki kalıpları içinde faaliyette bulunmalarını zorunlu kılan neden;kesinlikle şahsî olmayıp,sosyal bir nitelik taşıyan ve toplumsal varlığın sınıf şuuru tarzında doğrudan şahısların bilinçlerine tesir ederik bütün tavırlarına hakim olan ekonomik temeldeki bu yabancılaşmadan yükselir.Nitekim ,bu ekonomik temel üzerinden,sınıfı temsil eden her bir ferdin,kendi aralarında ortak menfaatlerinin olduğu bilincine vararak fizyolojik bir özellikte ve karşı sınıfa duyulan hasmane tavır ile eylemleriyle psikolojik bir özellikte kaynaklanan sınıf şuuru;kişilerin diğer sosyal sınıflara karşı olan münasebetlerini tayin etmekte ve kalıplaştırmaktadır.İnsanlık tarihini,sınıf mücadeleleri tarihi olarak yorumlayan K.Marx;insanların kendi aralarındaki bütün münasebetlerini de sınıf mücadeleleri kapsamında dikkate almıştır.

Ekonomik temelin değişmesiyle gerçekleşen burjuva faaliyet biçiminin egemen olmasının sonucunda şahısların ayrı sınıflar halinde ortak sınıf şuuruna ererek bir araya gelmelerini sağlayan,bütün ilişkilerini de sınıflar arası mücadeleler şeklinde tayin eden tek dinamizm olan yabancılaşma olgusunun doğal-tarihsel seyriyle;doğrudan doğruya kişilerin içinde yaşadıkları toplum tipinin veya bağlı kaldıkları üretim tarzının zorunlu kıldığı,aynı sınıftan olan şahısların aynı istek ile maksatlara sahip olarak hareket etmeleridir.Kısaca, K.Marx'a göre,aynı sınıftaki şahısların farkına vardıkları menfaat birliği,beraberinde davranış birliğini de getirerek insanlar arasındaki bütün ilişkileri tayin etmektedir.Sınıf durumlarının şekillendirdiği menfaat birliği,bir sınıfın çıkarlarının ancak karşı sınıf mensublarını zarara uğratarak veya sömürülerine son verip kazançları-

nı azaltarak gerçekleşeceği için;ayrıca her kapitalist,rekabet gücünü ancak daha fazla artı değere sahip çıkarak elde edeceğini bildiğinden;sınıflar arası mücadeleler kapsamına sığdırdığı bütün sosyal ve beşeri ilişkileri uzlaşmaz bir nitelik taşımak suretiyle sınıf savaşları biçiminde tezahür etmektedir.

2-M.Weber'de Karizmatik İnsan :

K.Marx'ta doğal-tarihsel bir süreç içinde insanın istek ve iradesinden bağımsız olarak birinden diğerine geçişler şeklinde üretim güçlerinin gelişmesiyle teşekkül eden ekonomik temeldeki üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurmasıyla;feodal mülkiyet ilişkilerinin egemen olduğu bir sosyo-ekonomik yapı içinde burjuva sınıfı ortaya çıkmış;metaların fetişistlik gücüyle son aşamasına geçilen yabancılaşma olgusu ile de ekonomik temeldeki değişme,faaliyet biçimi ve ilişki kalıpları halinde sınıf şuuru muhtevasında insanı kuşatarak;kişilerin iradesini,düşüncesini,davranış ile tavırlarıyla birlikte sömürünün insan zihnindeki yansıması diye nitelendirdiği inançlarını,ahlâklarını, değer yönelmelerini,sanatsal etkinliklerini vs., doğrudan şekillendirerek sentetik,yani dış çevrenin belirlediği bir insan anlayışını sosyoloji kuramına esas almıştır.

Oysa,Max Weber'in sosyoloji kuramında,başlangıçta kültürel yapının ve ekonomik organizasyonun dışında,ve hatta karşıt olarak; insanları cezbedici niteliklere muktedir olan,Tanrı'dan geldiğine inanılan olağanüstü güçleriyle ve üstün şahsiyet özellikleriyle büyük ikna gücüne sahip bulunan ferdiyetlerin;karizmatik otoriteleri sayesinde,kendi değer yargılarını,tavırlarını ve davranış biçimlerini çevresindeki kişilere benimsettirmek suretiyle insanın içinden dış çevreye,ekonomik yapılanmaya yönelen bir kültürel değişme süreci esas alınmıştır.Şahsî sosyal fonksiyonu anlamında yorumlamış olduğumuz karizmatik kişilik yapısına sahip olan bir grup insan vasıtasıyla; örnek alınan ferdiyetin karakterize etmiş olduğu ideal tipin kapsadığı ve genelleştirilme eğilimindeki faaliyetin saf şekli;şahsiyeti kusursuz kılınmış ve sonradan abartılmış nitelikleriyle liderlerine olan sadakâtin bir ifadesiymişcesine içten bağlanılarak bütün hayatına aksettirilmiştir.Aynı zamanda da,bu karizmatik grubun faaliyet tipini doğru kabul ederek kendisine örnek alan çevredeki diğer insanların gönülden sadakâtleri sonucunda,dinî öncünün hayata aksettirdiği tavır ile davranışları,nihai doğruluk taşıyan prensipler halinde kesinleşerek,kendilerini takip edenler,örnek alanlar için cezbedici bir güç

özelliğine kavuşmuştur.Bu nedenle,karizmatik güç sayesinde ferdin iç dünyasından başlayan ve kültürel değerleri anlama yoluyla genelleşen faaliyet tipinin meşrulaşmasının sonucunda ekonomik yapılanmayla sonuçlanan kültürel değişme yorumundaki Weber sosyoloji kuramında; karizmatik grubun temsil ettiği üst zümreden başlamak üzere tabana kadar intikâl eden bir değerler akımı ve intibaki konu edinildiği için;daima,bireysel etkinlikleri çok önemsiz olmasına rağmen,teşkil ettikleri toplulukla ülkenin zihniyet dünyasını karakterize eden geride kalan sessiz bir insan kalabalığının varlığı gereklidir.Toplumun üst zümresini teşkil eden grubun karizmatik fonksiyonunun,kalvinizmdeki dünyevi asketikismle ruhun arındırılması anlamındaki Tanrı'nın kurtarmasıyla ilgili ferdiyetin seçilmişlik inancından kaynaklandığını belirten M.Weber;kilise otoritesine ve öğretilerine değil,fakat yaşayan ferdiyetin değer yargılarına ve tavırlarının içerdikleri mânâya bağlanılmasının sonucunda gerçekleşen karizmatik otoritesiyle;burjuvaziye hâs faaliyet tipi,sürekli tekrarlanarak genelleşmekte,toplumun kalabalık kesimine inme temayülüyle yaygınlaşarak meşrulaşmaktadır. Böylece,kalabalığa intikâl ettiği nisbette meşrulaşan burjuva faaliyet tipinin gerekli kıldığı karizmatik otoriteyle kişiler üzerinde zihnî bir insiyatif kurulmasının sonucunda dinde rasyonelleşme eğilimi başlamış;karizmatik ferdiyetin ikna kudreti ve üstün şahsiyetiyle değişen zihniyet dünyasıyla Tanrı'ya yönelme de yeni bir üslûp kazanmıştır.

Zira,kilise öğretilerine tâbiiyetinin ve ruhban sınıfının hiyerarşik yapısındaki üsttekilere itaatinin sonucunda,akıl yerine dogmaları davranışlarına hâkim kılan orta çağ keşişlerine mahsus olan katolik asketikismin tersine;münzevi hayatı işinde yaşayan ve asketikismi toplumdaki bütün insanlara şamil kılan kalvinistler;Tanrı'yı ancak yeryüzünde hâkim kıldıkları nisbette seçilmişlerden olduğu inancına sahip olmuşlar ve kendileri de Tanrı'nın bir mutemedi sıfatıyla dünyevi faaliyetlere yönelmişlerdir.Kalvinistin hesaba dayalı faaliyet tipinin kalabalığa intikâl ederek dinde başlayan irrasyonellikten rasyonelliğe geçiş sürecindeki kişilerde görülen kazanç ihtiraslarının altında,başlangıçta kesinlikle ekonomik bir motifin bulunmadığına işaret eden M.Weber'e göre;ferdiyetin karizmatik fonksiyonuyla,Tanrı aşkının gerektirdiği münzevi hayat,bütün insanları kapsayacak genişlikte bir yorum değişikliğine uğramış;hesaba dayanırlılık,dakiklik,tutumluluk,dürüstlük,kararlardaki rasyonellik vs., gibi burjuva ahlâkını iş içerisinde hâkim kılmıştır.

J.Calvin,R.Baxter,J.Wesley vs., gibi dinî liderlerin şahsında

saf faaliyetin özellikleri karakterize edilen burjuva ideal tipin, karizmatik bir grubun sosyal fonksiyonuyla,yani üstteki zümrenin etkili olan ikna kâbiliyetleriyle kalabalığı teşkil eden kişilerin, davranışlarını değiştirmesinde faal bir rol oynayarak dünyevi faaliyetlere yönelmelerini teşvik etmiştir.Karizmatik ferdiyetin bütün davranış tarzları,tavırları dinî bir muhteva içererek 'doğru' kabul edildiğinden;Tanrı'ya olan sadakâtlerinin bir ifadesi inancıyla örnek alınmış ve benimsenmiştir.Karizmatik ferdiyetin bütün davranışları dikkâtle gözlemlenerek,Tanrı'nın kurtuluşuna ancak örnek olarak müceh-hez kıldığı dinî öncünün davranışlarının aynısını sürekli tekrarlaması halinde erişeşebileceğini idrak etmesinin sonucunda,tek ideal tip, kalabalık zümreye intikâl eden,benimsenilen bir değer yönelmesi özelliğine ererek,toplumun zihniyet dünyası değişmeye başlamıştır.Max Weber'e göre,karizmatik ferdiyetin tesir nde kalan bir şahıs,bu örnek değer yargılarını,davranış tarzlarını ve tavırlarını benimserken, gelip geçici olarak doğrudan o ferdin tavırlarını taklit etmemekte; fakat bir ideal olarak intibak ederek kurallarını prensipler katılığında bütün faaliyetlerine uyarlamayı,tatbik etmeyi esas almaktadır. Bu sebeple,weber sosyolojisinde dinî temelin kuramsal tasvirlerinden karakter yapısına süzülen ideal tip analizi,bütün faaliyetlerin kurallaştırılarak tekrarlanılmasını;faaliyetlerin özel bir türünün seçilerek,bununla ilgili davranış tarzlarının ve değer yargılarının belirli bir ideal tipten kaynaklanarak hedef ile saik anlamında kurallaştırılmasının neticesinde kesin prensibler edinilmesini;bunları,bütün hayatındaki davranış ile münasebetlerine hâkim kılmasını ifade etmektedir.

İnsanın inançlarıyla,düşünce ile karakter yapısıyla ve bütün bunların müşahhas bir ifadesi olan faaliyet biçimiyle,kültürel yapıya nüfuz ettiği nisbette doğrudan bir irtibat kurulmak istenmiş;karizmatik ferdiyetin tesirinde kalarak,tavırları itibarıyla değişen insanın şahsiyet yapısı genelleştirilerek toplum içinde tekdüzeleştirimiş ve değişen kültürel bünyenin saf bir birimi olarak telakki edilmiştir. Karizmatik grup tarafından yaşatılan ve yayılan ideal tipin değer yargılarını kişinin benimseyerek faaliyetlerinde müessir bir zihnî güç halinde müşahhaslaştırması;daha genel bir ifadeyle,insanın anlama yeteneğinin gelişmesi;kişinin bazı alışkanlıklarından feragat etmesini makul kılan ve yeni tavırların da intibakini kolaylaştıran anlama kapasitesine bağlıdır.

Teolojik motiflerle yeni alışkanlıkları edinerek ve geçmişteki hayat tarzını terk etmek suretiyle,başlangıçta kalabalığın ve kültürel yapının dışında,fakat elit zümrenin içinde yaratılan ideal

tipin örnek tavırlarının kapsadığı saf karakter özellikleri,karizmatik grubun çabalarıyla toplumun bütün kesimlerine yönelmesiyle kültürel değerler anlamını kazanmaktadır.Karizmatik gruptaki ferdiyetlerin ikna gücüyle ve somutlaştırdığı örnek tavırlarıyla gerçekleşen bu insandan insana doğru yayılan zihnî telkinlerin sayesinde kendi öz değer yargılarını değiştiren insan,artık faaliyetlerinin muhteva ve istikâmetini değiştirme zaruretini hissedecek,değişen zihnî yapısı ile tavırlarını ve davranış biçimlerini uyumlu bir hale getirecektir. Faaliyetlerini kendi zihnî yapısıyla uyumlaştırdığı bir intizam dahilinde yürütmesinin sonucunda,kişi hayat tarzını tamamıyla değiştirmekte;şahsiyet yapısına yeni motif ile hedeflerin uyarlanmasıyla, sonuç ve tesirleriyle yerini bir başka faaliyet tipine terk etmektedir.

Kilise öğretileri ve otoritesi yerine,karizmatik ferdiyetin karakterize ettiği inanç tarzına,faaliyet tipine insanın bağlanmasıyla; Avrupa'da asırlarca öncesinden başlayarak 16. yüzyıl içinde de en katı ve çatışmalı bir şekilde devam ettirdiği hristiyanlığın sosyal hayat üzerindeki mutlak insiyatifi,aynı temel üzerinden yükselerek doğaüstü nizam ile dünyevi faaliyet arasında bir bağ kurarak yeni bir yoruma uğramak suretiyle daha kesin bir şekilde devam etmiştir.Faaliyetlerin hedef ile saikleri toplum içinde teolojik bir nitelikte kavranarak kabul görmüştür.Kültürel değerleri içererek kabul gören bu faaliyet tipi,hemen arkasından kendi insiyatif üslûbunu da beraberinde getirmiştir.Özellikle,dua etmenin nitelik ve tarzı da değişmiş;bütün hristiyan âleminin günahlarını affettirmek için kendisini çile odalarına hapsettirerek bedenini harap edercesine tespih çekmek ve açlıkla ruhunu arındırmak yerine;sadece kendi seçilmişliğini ve kurtuluşunu düşünerek;seçilmişliğin kilise öğretileriyle hiç bir ilgisinin bulunmadığına ve Tanrı lütfunu kilise aracılığıyla değil,meslekî faaliyetlerindeki başarısıyla erişeceğini,ancak içinde münzevi hayatı ve çilekeşliği yaşatmak suretiyle Tanrı katında kurtuluşa erişeceğini anlamıştır. Bütün inançların Hâk sayılarak inanç özgürlüğünün topluma hâkim olmasıyla,hesaba dayalı faaliyet tipi için ussal kararlar alma anlamındaki rasyonelleşme sürecinin zorunlu kıldığı özgürlük ortamı kendiliğinden yerleşmiştir.

C-TOPLUMSAL TEMELDE BURJUVA FAALİYETİNİN NEDENSELLİĞİ

Toplumsal temeldeki değişmenin neticesinde zorunlu bir hale gelen iş olgusuna veya meşrulaşan faaliyet tipine kişilerin içten bağlanmasıyla burjuva sınıfının teşekkül ettiğini savunan K.Marx ve M. Weber;kişilerin neden bu faaliyet biçimini benimseyip kendi davranış ile tavırlarını değiştirdikleri,hangi motivasyonların tesirinde kalarak zihnen bağlandıkları burjuva faaliyetine nasıl süreklilik kazandırdıkları konusunda birbirinden ayrıldıkları gibi;bu temel toplumsal değişmede çevreyle insan arasındaki ilişkinin seyrinde de tamamen birbirine zıt olan görüşlere sahiptirler.

Nitekim,insanın dışında toplumun maddî üretim yönteminde başlayan ekonomik temeldeki değişmenin zorunlu kıldığı ve kişiyi sınıf bilinci içinde kendi doğal benliğinden koparark yabancılaşma olgusuyla insana yöneldiği anatemasıyla K.Marx;toplumun çıkarlarına ters düştüğü için irrasyonel gördüğü burjuva faaliyet tarzını bencil çıkarlar ve kâr tamahkârlığı içinde kişiliğinin ve ilişkilerinin nesnelleşmesi neticesinde insanın amaç olmaktan çıkarak araç durumuna düşürülmesi suretiyle değersizleştirilmesi ve insanın kendi elinden çıkmış ürünün bütün insanlar üzerinde hakimiyet kurması olarak yorumlarken;rasyonelleşme süreciyle insanın iç dünyasından başlayan,değişen kültürel değerler yoluyla topluma yönelen bir anlayışı benimseyen M.Weber ise; katolik asketikisminden kalvinist asketikismine geçişle dinî tasavvurlarda başlayan rasyonelleşme süreciyle,bir taraftan din,dünyevi faaliyetlere ahlâkî bir muhteva teşkil ederek dünyanın içine çekilmek suretiyle kazanç saikiyle girişilen teşebbüslere engel olma zihniyeti terk edilirken,diğer taraftan da,dünyayı dinin dışına çıkartarak hukukî ve siyasî yapının rasyonelleşmesiyle beraber,ekonomik organizasyonun da,her bir ekonomik birimin hesaba dayalı olarak uyguladığı kararlarında tamamıyla özgür olduğu bütün faaliyetlerinin serbest piyasa mekanizmasına göre tanzim edilerek rasyonelleştiğini savunmuştur.

1-K.Marx'ta Yabancılaşma Olgusu :

Tabiattaki değişmelere bağımlı kalarak toplumun maddî üretim güçlerinin yapısallaştırmış olduğu üretim ilişkileri,insanların fizyolojik ihtiyaçlarının tesiriyle ve ortak çıkarlarını fark etmeleri sonucunda,kişileri belli bir sınıf şuuruna kavuşturarak davranışlarını kalıplaştırıcağını ve ilişkilerini de belirleyeceğini savunan K.Marx; burjuva toplumunda sadece kârı arttırarak mülk biriktirmek amacıyla

girişilen rekabet ortamı içerisinde gerçekleştirilen üretim çabasında insanın amaç olmaktan çıkarak araç durumuna düştüğünü öne sürmüştür.

Tabiattan topluma ve sosyal sistemden de insana doğru dıştan zorunlu olarak gerçekleşen bu diyalektik evrim sürecinde;üretici güçlerin gelişmesiyle zaten ekonomik dayanağını kaybetmiş bir vaziyetteki feodal bünyenin ilişki ve müesseselerini yıkan burjuvazinin;değişen üretim ilişkilerine bağımlı kalmasının sonucunda eşyaya tapınılacak karakterde olağanüstü değer ile önem atfederek kendi bireyselliğini nesnede aramasını,servet biriktirme ve mal yığma azmiyle duyduğu kazanç hırsının daima faaliyetlerine rehber olmasını,bu gayelerle de insanları araç olarak kullanıp emeklerini sömürmesini,kendisinin fiilen işten koparak insanî doğasına yabancılaşmasıyla açıklayan K.Marx; artık işbölümü ve özel mülkiyetin etkisiyle parçalanan toplumda,kendinden kopan ve insanî özüne yabancılaşan burjuvazinin faaliyetleri kendisi tarafından yönetilmemekte,kendisi üstünde mutlak bir hakimiyet kurarak bütün ilişkilerini nesnelleştirmektedir.

Böylece,insanın kendi kendisini bütün zenginliklerin kaynağı ve yegane yaratıcısı olarak değil de,birer nesne olarak algıladığı burjuva toplumunda;herkes birbirlerine gayri sahsi olan ilişkilerle bağlandıkları için,mülkiyete dayalı olarak kurulan bu ilişkilerde, insanın kendi elinden çıkmış olan ürün kişi üzerinde mutlak bir hakimiyet kurmakta;değişim yasalarıyla insanı boyunduruğu altına alan meta,burjuvaziyi de insan olmayan bir hale getirerek kendi insanlığına yabancılaştırmakta;insan olmasının gerektirdiği bütün sosyal ve beşeri münasebetlerini sınıf şuuru kapsamında kendine bağımlı kılarak belirleyen tüm ekonomik ilişkilerini nesneler arası ilişkiler haline dönüştürmektedir.Artık,yabancılaşma olgusuyla kalıplaştırılan kişi iradesinin tam manasıyla ilişkilere hakim olduğu sözleşme serbestisiyle burjuvazi,kendi bireysel çıkarlarını yasallaştırmaktadır.

> "Mukavele sistemi hukuk sistemi içinde gelişmiş olsun olmasın,bir mukavele şeklinde olan bu hukukî ilişki,kendisinde ekonomik ilişkinin yansıdığı,bir irade ilişkisidir.Bu hukuk veya irade ilişkisinin muhtevasını belirleyen,bizzat ekonomik ilişkinin kendisidir.Kişiler burada birbirleri için ancak malların temsilcileri ve dolayısıyla mal sahipleri olarak mevcutturlar.Arastırmamız ilerledikçe,ekonomi sahnesine çıkan karakterlerin,genel olarak,bunların arasında var olan ekonomik ilişkilerin kişilik kazanmasından,kişileşmesinden başka bir şey olmadıklarını göreceğiz..İnsanların kendi toplumsal üretim süreçlerinde bir diğerinden kopuk atomlar halinde yer almaları ve dolayısıyla aralarındaki üretim ilişkilerinin kendi kontrol ve bilinçli bireysel hareketlerinden bağımsız maddî bir şekil alışı,önce emek ürünlerinin genel olarak mal şekline bürünmeleri olgusunda kendisini gösterir.

..Toplumsal kudret bu yoldan özel kişinin özel kudreti haline gelir..Servet biriktirme hırsı tabiatı itibarıyla sınırsızdır." (4)

Sermayenin değerine değer katarak,keskin rekabet ortamında ayakta kalma endişesiyle daha fazla emeği sömürme mecburiyetinde olan burjuvazinin;bu zorunlulukla,çalışma süresini arttırıp ücretleri düşürerek mülksüzleştirdiği doğrudan üretici durumundaki herkesi liberal bağımlılık altına sokmasını;burjuva toplumundaki işbölümü ve özel mülkiyet biçimine uygun olarak son aşamasına girmiş bulunan yabancılaşma olgusunun,insan ilişkilerini kişiselsizleştirmesi sonucunda,burjuvanın,bütün toplumsal faaliyetlerinde bu gayri şahsî olan dışsal güçlerin esiri olmasına bağlayan K.Marx;ancak özel mülkiyetin ortadan kaldırılması halinde yok olacak bu dışsal güçleri aşması durumunda,yani ürünün insan üzerinde hakimiyet kurarak kişiselleşmiş sermaye durumuna getirdiği burjuvaziyi meta değişim yasalarına bağımlı kılan insanın dışında olmasına rağmen bireye hükmeden bu yabancı güçlerden kurtulduğu takdirde;zorunluluk alanından çıkıp gerçek özgürlüğün yaşanmasının sonucunda ekonomik baskı ve bağımlılığın sona ererek,bireysel ilişkilerini insanların karşısına yabancılaşmış birer güç olarak çıkaran, bireylerin bilinçli olarak yürüttükleri faaliyetlerini ve girdikleri bütün ilişkilerini belirleyen bu dışsal güçlerin hakimiyetine de son verileceğini savunmuştur.

Muazzam bir mal yığınıyla zenginliğin sürekli olarak azalan bir sınıfın tekelinde yoğunlaşacağı kapitalist üretim tarzında,burjuvazi,üretmek istediği her ürünü üretmesine,maddî üretimde olduğu kadar bunun bir yansıması özelliğindeki zihin etkinlerinde de büyük uygarlıkları yaratmasına rağmen;bilinçli olarak girdiği toplumsal ilişkileri ile tüm faaliyetlerinin kendi iradesinden bağımsız olarak işleyen yasalara bağımlı kaldığını;işten fiilen ayrı kalmasına karşın ürünün tamamına sahip çıkmasıyla,insanı hayvanlıktan ayıran işe yabancılaşmış,doğal özünden kopmak suretiyle insanın kendi elinden çıkmış olan metaya,paraya,sermayeye esir olmuş olduğunu açıklamıştır.

Üretim ve mübadele araçlarını geliştirip,devesa ekonomik kaynakları işleterek büyük servetler yığarken burjuvazi,artık kendi emrinde sandığı bu araçların hizmetine girmiş;başkalarının emeğine sahip çıkarak kendine mal ettiği ürünü mübadele etmek için üretilen metaya,paranın o herşeyi mümkün kılan gayri şahsî gücü vasıtasıyla bağımlı kalmıştır.

4-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:147,158,208-209

Böylece,kendi doğasından kopan insanın üretim çabaları kendisinin dışında olmasına rağmen kendisine hükmeden üstün bir güç haline gelerek bütün ilişkilerini nesnelleştirmiş;kişilerin insanlar ve doğayla olan ilişkileri,kendi özgür arzu ve iradelerinin dışına çıkarak metaların değişim yasalarına tâbii olmuştur.Sonuçta da,herkes meta seviyesine düşerek insanın insana ve kendi insanî muhtevasına yabancı kalmasına neden olunmuş,toplumsal düzen insanın kişiliğini sınıf bilinci niteliğinde homojenleştirerek davranışlarını ve bütün ilişkilerini kalıplaştırmıştır.

İnsanların bütün ilişkilerinin metaların değişim yasaları tarafından tayin edilmesi ve bağımlı kılınması anlamını ifade eden kişiliğin nesnelleşerek sınıf şuuru özelliğinde homojenleşmesi;kişinin kendi üretmiş olduğu metaya olağanüstü değerler atfederek kendi toplumsal varlığını nesnede araması ve artık sadece meta için var olması,yaşaması;tabiatla girişilen madde değişiminde bağımlı kalınan insana uygun olmayan ve yakışmayan maddî çevre şartlarının;sadece üretim eyleminin türünü belirlemekle kalmayıp,onu özgür insan özelliğinden uzaklaştırarak biçimlendirilen insan kimliğinde sınırlandıran evrimin, tarihi gelişmesinin bir sonucudur.

Bu tarihî evrimi içinde maddî malların üretim biçimini teşkil ederek toplumun ekonomik temelini karakterize eden iş âletinin niteliği;sadece insanın tabiat üzerindeki egemenliğini pekiştirmekle kalmamış,bununla birlikte,işgücünün bağımlı olduğu toplumsal şartları yaratmak suretiyle ortaya çıkan bağımlılıkların mahiyetini de açıklayarak;nesnelleşmiş insan ilişkilerinin hangi meta değişim yasalarına bağlı kalarak gerçekleştiğini göstermektedir.

Ancak,hangi ekonomik çağda olursa olsun bütün insanlar ihtiyaçlarını karşılamak ve hayatını devam ettirmek maksadıyla giriştikleri ekonomik çabada aynı savaşı sürdürme bilincini taşıdıklarından;iş âletinin niteliğine göre gelişen üretim güçleri sayesinde tabiat üzerindeki egemenlik sahası genişlediği nisbette,doğal zorunluluk alanı da büyüyerek,insanların kendi aralarındaki bağımlılık ilişkileri genişleyecektir.Nitekim,üretim güçlerindeki gelişmeye uygun olarak hâkim kılınan üretim ilişkilerinin gerektirdiği bağımlılıklar sonucunda; ücretli işçi,üretimde daha fazla verimli olarak ne kadar çok meta üretirse,ürettiği üründen o kadar çok yoksun kalmasının neticesinde fakirleşerek kendisini ucuz bir meta durumuna düşüreceği,üretime fiilen katılmayan burjuvazinin daha da zenginleşmesine neden olacağı için;işçinin emeği kendisinin dışında,kendisinden bağımsız ve yabancı

bir güç şeklinde karşısına çıkarak sefaletine yol açmaktadır.

Burjuva sınıfının teşekkülünü,üretimde daha fazla yabancılaşmış emeğe sahip çıkarak sermaye birikiminin diğer sınıfların mülksüzleştirilmeleri vasıtasıyla gerçekleştiğini savunan K.Marx;işi, insan olmanın yegane nedeni ve özgürlüğe ulaşmanın tek aslî ögesi olarak gördüğü için;burjuvazinin bütün toplumsal koşullarını ve diğer insanlarla olan bütün ilişkilerini sadece iş ile açıklamıştır.

İnsanın ihtiyaç duyduğu ürünleri bizzat kendisinin üretmeye başlamasıyla hayvanlıktan ayrıldığı görüşü üzerine kurulan K.Marx'ın sosyolojisine göre;işten fiilen ayrı kalmasının sonucunda insanî özünden kopan burjuvazi böylece insan olarak kendi kendisine yabancılaşmış;sermayenin egemenliği altına şahsen kendisi de girerek ne kadar az tüketir ve hayatın zevklerinden uzaklaşırsa o kadar çok biriktirme imkânına kavuşacağını idrak etmesinin sonucunda artık kendinden geçerek varlığını sermayenin mevcudiyetine adamış;daha fazla yabancılaşmış emeğe sahip çıkmak maksadıyla sermayenin tek varlık nedeni olan ücretli işçi üzerindeki sömürüsünü yoğunlaştırmıştır.Artık,kişilerin ihtiyaçlarını karşılayarak insanın mutluluğu için yapılması gereken üretim faaliyetinde insan amaç olmaktan çıkmış;ücretli işçinin ürününe el konulması yoluyla mülksüzleştirilerek,üretim aracından koparılarak toplumsal servetin burjuvazide toplanması amacına erişilmesinde araç durumuna düşürülmüştür.

Bağımlı olduğu faaliyet biçimiyle insanı araç olarak kullanan burjuvazi,kişiliğinin nesnelleşmesi sonucunda bütün ilişkilerinin kökenini metanın değişim ilişkisi teşkil etmiş;insanın doğal özüne yakışmayan bencil çıkarlar,kazanç hırsı ve paraya olan tutkunluk,mal yığma tamahkârlığı burjuvazinin mizacı haline gelmiştir.Böylece,kendi ürettiği metaya bağımlı kalan insan,nesneye olağanüstü güçler atfederek kendisine yabancılaşmış;insanı araç haline getirerek faaliyet biçimiyle ilişkilerini metanın değişim yasalarına bağımlı kılmıştır.Zira ,kendi emeğiyle ürettiği metaya bağımlı kalmakla,bütün güç ile yeteneklerini nesneye aktarmanın karşılığında kendisini değersiz ve verimsiz kılmış,kendi yarattığı nesneye olağanüstü güçler atfederek kendi insanî doğasından kopmuştur.Artık,varlığını nesneye bağımlı kıldığından,tavır ve davranışlarıyla,faaliyet tarzı ve ilişkileriyle tam mânasıyla nesnelleşmiş olduğundan;metaların değişim ilişkileri insanın bütün ilişkilerini ve karakterini sınıf bilinci kapsamında gerçekleşmesine neden olmuştur.

Burjuva toplumunda üretim ilişkilerinin temelini teşkil eden ve kendisine bağımlı kılan metaların değişim yasaları,burjuvaziyi sahip olduğu sermayeden en yüksek kârı temin etmeye ve bunları sürekli biriktirerek yeniden sermayesine katmaya sevk etmektedir.Zira, kendi kendisine yabancılaşarak insanî doğasından kopan burjuvazi için üretimin amacı insanların ihtiyaçlarının karşılanması aracılığıyla karşılıklı zenginliklerin yaratılması değildir.Tam tersine,üretimde çalışanı araç olarak kullanarak yabancılaşmış emeğe sürekli sahip çıkma eğilimiyle,olağanüstü güçler atfettiği paraya olan bağımlılığının tabî bir sonucudur.

Para sayesinde insan olarak yapamadığını gerçekleştirebileceğini,birey olarak da yetersiz kaldığı şeyleri başarabileceğini anlayan burjuvazi için para;değişim yasalarına bağımlı kalarak oluşan bütün ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda düzenleyebilme gücüne kavuşturan;kendisine insanî bir hayat sunarak ve tabiat üzerinde etkide bulunma gücünü vererek burjuvaziyi insanî yaşama ve doğaya bağlayan ,toplumu kendi çıkarları doğrultusunda ve kendisi için kullanma ayrıcalığını tanımak suretiyle toplumu kendisine bağımlı kılan bağların bağı özelliğindedir.Tutunduğu sosyal mevkî ve prestiji,ancak sahip olduğu parayı sermayesine katarak daha fazla insanı kendisi için fedakârlığa zorlayıp,onlardan yararlanma duygusu içinde bağımlılık ilişkisini genişletmekle koruyabileceğini bilen burjuvazi;sonuçta egemenliği altına aldığı insanlardan yararlanma duygusuyla artık kişiliği nesnelleşerek insan hayatını değersiz kılmıştır.

Ancak,keskin rekabet ortamında yüksek sermaye birikimi küçük sermaye sahiplerini yıkıma uğratarak mülksüzleştireceği için;kendi kişisel beceri ve yetenekleriyle değil,sadece sermaye sahibi olduğu için paranın bu gücüne muktedir olan burjuvazinin bizzat kendisi de böylece sermayenin egemenliği altına girmiş olur.Zira,makinalaşmayla daha fazla sabit sermaye kullanarak gerçekleşen sermaye birikimi yükseldiği ölçüde,emeğin üretimde kullanım oranının dolayısıyla artı değerin düşmesinin sonucunda ortaya çıkan azalan kâr oranıyla tasfiye olunan küçük sermayedarlardan olmak istemeyen her burjuvazi,sermayenin egemenliği altına girerek kişiliği sınıf ilişkileriyle koşullandırılmış olur. Kişileşmiş bir sermaye olarak burjuvazi faaliyet tarzıyla insanî doğasına yabancılaşmasının sonucunda sermayenin dolaşım yasalarına bağımlı kalır.Sürekli daha fazla kâr temin etmek maksadıyla yürüttüğü faaliyet tarzının yegane güdüsü,artı değeri yoğunlaştırarak değerine değer katmak suretiyle daha fazla işgücünü istihdam ederek yabancılaşmış emeği-

ne sahip çıkmaktır.Böylece,malda saklı olan ve satışıyla ortaya çıkacak olan artı değerin değerlenmesiyle daha fazla kazançla birlikte yatırılan sermayenin büyüyerek yeniden birikimi gerçekleşir.

Sermaye birikimiyle değerin büyümesi faaliyet tarzının yegane hedefi olarak daha fazla miktarda paraya sahip olmak maksadıyla; üretimde istihdam ettiği işgücünü kendi denetimi altına alarak üretim araçlarını gerektiği gibi kullanmasını temin etmek suretiyle emekten mümkün olduğu nisbette fazla yararlanması;kendi kişileşmiş,irade ve bilinçle yönlendirilen bir sermaye olarak davranmasının,bu yasalara bağımlı kalmasının bir sonucudur.Artık o,sermayenin ruhudur.Böylece, kişiliği nesnelleşmiş,ilişkileri metanın değişim yasalarınca belirlenmiş,kalıplaştırılmış olan burjuvazinin faaliyet biçimi ve davranış tarzları,irade ve bilinci,fikir ile düşünceleri tamamıyla değişen ekonomik temelin yabancılaşmış birer ürünleri olarak kendisi üzerinde egemenlik kurmaktadır.Zira,bir taraftan gelişen üretim güçleriyle tabiat üzerinde daha fazla etkili olarak kendisine en elverişli olan üretim koşullarını yaratan insanlar,diğer taraftan da bunlara uygun düşen üretim ilişkileriyle birbirleri üzerinde ekonomik baskı kurmalarının sonucunda yapısallaşan ilişki kalıplarıyla doğaya bağımlı kalmışlar;kendi ürettiği metaya olağanüstü değerler atfederek ve kendi toplumsal varlığını metayla özdeşleştirerek hem kendisine ve hem de tabiata karşı yabancılaşmışlardır.Artık,bütün davranış ile kararları,meta değişim yasalarına bağımlı kalan ve insanı araç olarak kullanan,çalışanların yeteneklerini körelttiği gibi zihnî gelişmesini de engelleyen bencil tavırlar ve tamahkâr hesaplar özelliğini taşıdığından,insan olarak burjuvazi gerçek anlamdaki özgürlüğünden ayrı kalmış, kendi doğasından da kopmuştur.

Burjuvazinin,bencillik ve kazanç açlığı sebebiyle herkesi bağımlılık ilişkisine sokmasını,çalışanların emeğini sömürerek onların mülksüzleşmeleri yoluyla yaydığı sefalet üzerine sermaye birikimini gerçekleştirmesini;insan olarak kendi kendisine yabancılaşarak meta ve paradan oluşan nesne dünyasının değer kazanmasıyla açıklayan K.Marx ;artık insanlar arasındaki ilişkilerin sadece nesneler tarafından kurulduğunu,bütün sosyal münasebetleri belirleyen ekonomik ilişkilerin nesneler arası ilişkiler haline geldiğini belirterek;insan-doğa özdeşliğinin bozulmasının sonucunda bütün ilişkilerin tersine çevrildiğini, yani insanın kendi kendisine yabancılaşmasının zirvesine çıktığı paraya tutkunluk sayesinde,insanın kendi nitelikleriyle yarattığı ürün, paranın bir eseriymişcesine görünmeye başladığı için;insan kendi iradesini,tesir gücünü ve diğer insanlarla olan bütün ilişkilerini ken-

dinden ve diğer kişilerden bağımsız bir kudretmişcesine görerek ister istemez doğrudan paranın cazibesine kapıldığını,insanı yöneten kör iktisadî yasaların boyunduruğu altına girerek sermayenin hükmüne tâbii olduğunu ısrarla savunmuştur.

İnsan üretim faaliyetinde bulunduğu için hayvanlıktan ayrılmış,kişiliğinin bir ifadesi demek olan işinde kendi toplumsal varlığını nesnelleştirdiği nisbette bir nesneler dünyası yaratarak kendi emeğiyle bizzat kendisini yaratmış olmasına rağmen;özgürce gerçekleştirilen üretim sevinci yerine,zorunluluktan doğan baskı içindeki çalışma mecburiyetiyle uğrattığı mahrumiyetliklerle,işçiyi sömürdüğü ölçüde ayakta kalabilen burjuvazinin,insanı yaratan işe,yani emeğe yabancı kalması sebebiyle doğrudan insan olarak kendisine düşman kesilmesinin sonucunda birey olarak insanal toplumdan tamamıyla soyutlanmış olduğunu iddia etmekle;özel mülkiyet rejiminin insanları kendi aralarında bir karşıtlık ve çatışma içine sürükleyerek insanı kendi öz doğasından ayırdığı bu yabancılaşma sürecinin en son aşamasına girildiğini,bütün insanî bağların koparılıp kişilerin birbirlerini karşılıklı bağımlılık ilişkisine sokarak zenginlik tamahkârlığıyla toplumun bölündüğünü,düşman sınıflara ayrıldığını açıklamak istemiştir.

Artık,üretimin amacı da,toplumun çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde insanların ihtiyaçlarının karşılanması yoluyla yaratılan karşılıklı zenginliğin arttırılarak insanî yeteneklerin geliştirilmesi olmamakta;kendi öz doğasından kopup yabancılaşan burjuvazinin sömürü ve bencil zevk isteğiyle bitip tükenmek bilmeyen kâr hırsı bütün insanlık değerlerin yerine geçmektedir.Sermaye biriktirmek ve kâr sağlamak maksadıyla organize ettiği üretimdeki yabancılaşmış emeğe sahip çıkarak kendi toplumsal varlığının bilincine eren burjuvaziye kişilik ve karakter kazandıran kudreti artık kendi özsel güçleri,yetenekleri olmamakta;başkalarının emek ürünü demek olan çalışma araçlarının özel mülkiyetini elinde bulundurmasının sonucunda paylaşımdan daima büyük hak kazanarak bencil ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle doğrudan üretici durumundaki bütün çalışanları egemenliği altına almasını sağlayacak yabancı bir güç niteliğindeki para,burjuvazinin tek gücü haline gelmektedir.

Böylece,kendi bencil ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle çalışan insanları kendi egemenliği altına almasını sağlayan bu insana yabancılaşmış para gücü sayesinde burjuvazi herkesi kendisi için fedakârlıkta bulunmaya mecbur eden bağımlılık ilişkisine girmeye zorlayan

evrensel sömürü düzenindeki ekonomik baskı ağını kurarken;bizzat kendisi de ürünün hakimiyeti altına girerek kendi toplumsal varlığını belirleyen ve gücünü teşkil eden paranın tutsağı haline gelir.Özel mülkiyet rejimiyle,emeğin,yabancılaşmış emek hüviyetine bürünerek, özgür etkinlik niteliğiyle insanlar arasındaki beşerî bağları tesis etme fonksiyonunu yitirmesinin sonucunda;kişilerin bütün sosyal ilişkileri insanî değerleri içermekten uzak olan meta dolaşım yasalarına bağımlı kalarak maddîleşmiş;nesneler arasındaki değişim ilişkileri doğrudan yabancılaşmış emek yoluyla insanların bütün sosyal münasebetlerini temelden belirlemek suretiyle,burjuvazinin tüm niyet ile girişimlerinden doğan ekonomik ilişkilerini yansıtan ilişkilerini kalıplaştırarak bir meta değişim ilişkisi haline getirmiştir.

Toplumsal ilişkilerin maddileşmesi nedeniyle insanlık değerlerine yabancı kalmasının sonucunda ortaya çıkan mala tapınma anlamındaki meta fetişizmiyle,ürünün kişiler üzerinde mutlak hakimiyet kurmasını,bencil ihtiyaçların ve bireysel çıkarların insanlar arasındaki yegane bağı oluşturmasını;sadece,insanları kendi emek ürünlerinden yoksunlaştırarak onları sefaletin içine iten kâr hırsıyla açıklayan K.Marx;insanı hayvanlıktan ayıran iş yeteneğinden kopan burjuvazinin bütün davranış ile münasebetlerinin meta dolaşım yasalarına bağımlı kaldığını,sermayenin bir ruhu haline gelerek kişileşmiş bir sermaye olduğunu belirtmiştir.

Sermayenin yasası da,insan için değil de kâr maksadıyla yapılan üretimin olması nedeniyle gerçekleştirilen muazzam mal yığını şeklindeki burjuva zenginliği,kitlelerin yoksullaştırılması ve emekçilerin mülksüzleştirilmesi kökeni üzerine kurulu olduğundan;yaratıcı emeğin yerini bağımlı emeğe terk ettiği burjuva toplumunda insan da üretim aracı konumuna düşürülerek değersizleşmiş;keskin rekabet ortamında düşen kârların karşısında piyasada tutunma zorunluluğu içindeki burjuvazi,yutulma tehlikesiyle veya bunları yıkıma uğratma tutkusuyla sömürüyü arttırarak sermayeye bağımlı kalmış,kendisi de ürünün egemenliği altına girerek ekonominin yasalarına teslim olmuştur.

Böylece,insanın kendi elinden çıkmış metaya tapınma mahiyetindeki bağlılığıyla ürünün egemenliği altına giren burjuvazinin, insanı hayvanlıktan ayıran ve insanlık değerlerini yaratan işten fiilen kopmasının sonucunda,kendi doğasına yabancılaşarak bencillik duygularıyla girdiği tüm ilişkilerinde özel çıkar maksadı açığa çıkarak fiil haline dönüşür.Artık,insan araç durumuna itilerek bütün insanî

bağların yerini özel çıkar ilişkilerinin almasıyla toplumsal ilişkiler nesnelerin değişim yasalarına tâbii kaldığı için;yapılan üretimin gayesi de,insanların ihtiyaçlarını tatmin ederek karşılıklı zenginliklerin çoğaltılması yoluyla insanın refah ile mutluluğu olmaktan çıkmış,emekçiyi kendi emeğinin ürününden yoksun kılıp mülksüzleştirmeye sürükleyen sonsuz kâr tamahkârlığı,servet edinme hırsı vs., gibi paranın hükümranlığını kuvvetlendiren ve insanı kendine yabancılaştıran maksatlar esas alınarak insanlıktan kopulmuştur.Burjuva toplumundaki dolaysız üretici durumundaki herkesin,yabancılaşmış emek nedeniyle sömürülerek emeğinin ürününden yoksun bırakıldığı nisbette mülksüzleştirilmesinden doğan sefalete maruz kalmaları,burjuvazinin özel çıkar güdüsüyle paraya tutsaklığının ve metaya tapınması sebebiyle de sermayenin hükmü altına girmesinin bir karşılığı olduğu için;bu toplumsal yabancılaşmanın,her şeyin Tanrı iradesiyle tecelli ettiği hükmüyle ezilmişlere boyun eğmesi ve sabrı telkin eden dinî yabancılaşmayı da beraberinde getirdiğini iddia eden K.Marx;bütün dinlerin,fiilî hayatlarında insanları egemenliği altına alan dışsal güçlerin (para,meta, sermaye gibi) insan zihnindeki yansımasından başka bir şey olmadığını öne sürerek,dinin bu toplumsal bağımlılığı ve yabancılaşmayı pekiştirdiğini savunmuştur.

Çünkü,âdeta tabiat kanunlarında olduğu gibi kendisini sermayenin birikim kanununa (artı değerle kârı azamî kılma) bağımlı kılan burjuvazi;sürekli ve kesintisiz olarak sürdürdüğü üretim sürecinde emeğin istismarını daimî kılan ve ağırlaştıran yeni mülkiyet ilişkilerini egemen kılmakla,sadece malı ve artı değeri yaratmakla kalmaz; bağımlı kaldığı nesneler arası değişim ilişkilerinin bir ifadesi olan toplumsal münasebetlerin insan zihnindeki yansımasından başka bir şey olmayan,kesinlikle fiilî davranış ile ilişkileri belirlemeyen din dünyasını da yaratmış olur.

Burjuvaziye has üretim biçiminin zorunlu kıldığı mülkiyet ilişkilerine bağımlı kalan ücretli işçiler de,kendi iradelerinden bağımsız bir şekilde maddî temeller üzerinde yükselen üretim şartları dahilinde faaliyette bulunarak,düşünüp hissederek kendini nesneye adamakla;sermayenin egemenliği altında kişiliği nesnelleşen burjuvazinin insanî doğasından koparak yoğunlaştırdığı baskı ve bağımlılığı ifade eden yabancılaşmanın bu son aşamasında,ezilmişliğin yarattığı hayalî bir yansıma anlamındaki dine sarılmakta,bir teselli bulmaktadır.

Üretim biçimindeki yabancılaşmanın ürünü olan din,burjuva

üretim ilişkilerine bağımlı olarak sonradan insan zihnindeki yansıma şekillerinden ibaret olduğu için;nasıl ki,

> "Din alanında insan kendi kafasının yarattığı şeylerin hükmü altında ise,kapitalist üretimde de kendi eliyle yarattığı şeylerin hükmü altında bulunur..Romalı köle,sahibine zincirlerle bağlıydı;ücretli işçi görünmeyen iplerle bağlıdır..Kapitalist,ancak kişileşmiş sermaye olduğu ölçüde ve sürece,bir tarihsel değere sahiptir..kişileşmiş sermaye olduğu sürece ve ölçüde kapitalisti harekete getiren şey, kullanım değeri ve zevk elde etmek değil,değişim değeri ve bunun çoğalmasını sağlamaktır..Kapitalistin kendi geçici varlığı,ancak kapitalist üretim biçiminin geçici zorunluluğunun yarattığı ve ona bağlı bir zorunluluktur..Kapitalist, sırf,sermayenin kişileşmiş şekli olarak,saygı değer bir kişidir.O..mutlak bir zenginleşme hırsının tutsağıdır.Ancak, ..(bu) kapitalistte,kendisinin sadece bir çarkı olduğu toplumsal mekanizmanın sonucu ve eseridir..kapitalistin iş ve eylemleri sırf ve sadece onun kişiliğinde irade ve bilinçle donanmış sermayenin fonksiyonu olduğu sürece,onun kendi özel tüketimi,kendisi için kendi birikmiş sermayesi üzerinden yapılmış hırsızlık gibi bir şey olur..Birikim,sömürülen beşeri malzemenin kitlesi ile birlikte,aynı zamanda,kapitalistin dolaylı ve dolaysız hakîmiyetinin artması,büyümesi demektir." (5)

2-M.Weber'de Rasyonelleşme Süreci :

Toplumun kültürel temelindeki değişmeyi ifade eden rasyonelleşme süreci,irrasyonel bir özellik taşıyan orta çağın katolikliğinden kopularak dinden bağımsızlaşmayı,hesaba dayalı ve kazanç tutkusuyla yürütülen dünyevi işlerin protestanlığın değerleriyle ahenk içinde olmasının sonucunda dindeki rasyonelleşmeyi kapsamaktadır.Böylece, toplumun kültürel temelinin mahiyetini teşkil eden rasyonelleşme süreci,zihnî aydınlanmayı ve fikirlerin ayrıntılarıyla tanımlanarak sistemleştirilmesini ifade ettiği ölçüde;kişilerin düşünce ile fiilleriyle bütün hayatını tanzim etme idealini temsil eden cemaat ruhu kalıbından çıkan dinin bireyselleşerek toplumun dinden arınması yoluyla gerçekleşen özgürlük ortamı içinde dünyevileşen idealleriyle;kişileri faaliyete bağlayan birer unsur haline gelerek erişmek istedikleri hedeflerinin kültürel anlam bağını teşkil etmektedir.Nihayet rasyonelleşme süreci,dünyevileşen idealleriyle rasyonel burjuva faaliyetinin genelleşerek meşrulaşmasından sonra beynelminel bir mahiyet kazanarak dinsel maksadını kaybetmiş;uhrevi saiklerle ve rasyonel davranış tarzıyla baş tacı edilen maddeci hedefler bir süre sonra kendisine uygun gelen bir zihniyeti de hâkim kılmıştır.Artık,onun,Tanrı inayetinin meslekî başarısındaki tecellisine,seçilmişlik arzusuyla dünyevi faali-

---

5 -K.Marx , Kapital I/2 ANKARA 1974 syf:384-385,312,340-341

yetlere nefse eza tavrıyla yönelmesine,kısaca dinî nasihate hiç ihtiyacı yoktur.

Rasyonelleşme süreci,kitabın vahiy kudretini temsil eden evrensel kilise birliği akidelirini yargı gücüyle tatbik eden ruhban sınıfının aracılık fonksiyonunu red ederek kişiler üzerindeki insiyatifinin kırılmasıyla gerçekleşen toplumun dinden arınması sürecinin bir ifadesi olduğu gibi;kişinin ölürken dahi hiç bir aracıya ihtiyaç duymaksızın doğrudan Tanrı'ya kendisinin dilediği şekilde yönelmesinin bütün çeşitlerini birer Hâk olarak kabul eden anlayışının (dinsel töleransın) topluma hâkim olmasıyla gerçekleşen bu özgürlük ortamı içinde,gerekli görülen dinî kontrolün dahi bir diğer kişiyi bağlamaksızın şahsın kendi içinde kurmak istemesinin bir sonucudur.Protestanlığı oluşturan değerlerin âdeta bir simgesi haline gelen,düşünce ve fiillerinden dolayı kişileri Tanrı adına yargılayanlar iyi birer hristiyan değildirler kânaatinin çoğunluk tarafından savunulması, zaten bilimdeki buluşlarla sarsılan ve mantıkîliğini kaybeden orta çağ zihniyetinin sonunu getirmiştir.Bu nedenle,rasyonelleşme sürecinin belki de en önemli özelliği,kitabın vahiy kudretini ihtiva ettiğine inanılan kilise dogmalarının herkesi bağlayıcı kutsiyeti red edilmek suretiyle;hem cemaat ruhu kalıbındaki tek tip insanla kaynaşmanın gerekli kıldığı vicdanî sorumluluk anlamındaki bütün hristiyanların günahlarından dolayı tövbe dileyerek ve ibret alarak Tanrı'ya yönelme uslûbu terk edilmiş;hem de gerçekleşen özgürlük ortamına rağmen,dış dünyayla olan ilişkisini makul kılmak maksadıyla insanlar,üstün şahsiyetli karizmatik ferdiyetlerin davranış ile tavırlarını benimsemiş, fikir ve ideallerini savunmuşlardır.

Ayrıca,rasyonelleşme süreciyle,öbür dünyayı kurtarmak gayesiyle,ruhî yükseliş özelliğindeki tefekkür zihniyeti,ile,yaşanılan bu dünyanın geçici ve boş olduğunu idrak ettiğini hem Tanrı'ya göstermek ve hem de kendisine hâkim kılmak için sarıldığı inziva ibadet anlayışına dayanan hayat üslûbu tamamıyla terk edilmiştir.İnziva mazeretiyle yüceltilen bu aylaklık ve başıbozukluk dinî davranışta mahiyet itibarıyla ayrılıp,artık kınanmaya başlanmasıyla;meslekî faaliyetine Tanrı'nın yerleştirdiği ve dünyevi çalışmalarındaki başarıları sonucunda mesleğindeki ilerlemesini Tanrı'nın istediği şeklindeki imânıyla, çalışma hayatı kutsiyet kazanmıştır.

Nitekim,kendisini Tanrı ile insan arasında aracı olarak gören orta çağ katolikliğinin ruhban sınıfının yaptığı telkinlerine

göre;cennete sadece,yaşlı papazlar,yaşlı sakatlar,gece gündüz mihrabın önünde sürünen sakat zenginler,yıpranmış cüppelerine sarınmış dünyasından vaz geçerek kendisini Tanrı'ya adamış din düşkünleri,çıplak tenlerine giydikleri eskimiş hırkalarıyla pecmürde bir vaziyette diyar diyar yalnızca dolaşan dilenciler,üstleri başları yara bere içinde aç ve sefil soğukta titreyerek bir köşede ölmeye niyetlenmiş dilencilik yemini içmiş fakirler vb., girer.Bütün din dışı ögeleri birer sapıklık olarak kendisine çevrilmiş tehdit şeklinde gören orta çağın ruhban sınıfı;çalışmayı,ancak zihnin tehlikeli yönlere meyletmesine mani olmak ve el işleriyle uğraşanlara sabrı telkin etmek gayesiyle mazur görmüş;halka,daima sabrı,itidali,alicenaplık ve tevazuyu nasihat ettiklerinden,kânaatkârlıkla sınırlandırılan ihtiyaçların asgarî seviyede karşılanmasına yetecek miktadaki üretim faaliyeti esas alınmış olmakla beraber;ihtiyacı aşan çalışma,ancak din adamlarını bütün dünyevî gailelerden kurtararak daha iyi dua etmesini sağlamak maksat ve hizmetini taşıması halinde 'hoşnut olunmayan bir günahsızlık hali olarak' görülmüştür.Zira,dua edenler bütün hristiyanlık âleminin ruhunu arındırmak maksadıyla çile çekiyor;savaşanlar kendisine sığınan insanların bu dünyadaki güvenliğini temin ediyor;en altta kalan çalışanlar ise,sadakât yeminini bozan asi vasalı temsil ediyordu.

İnsanlar arasındaki tâbiiyet bağına ilâhî düzeniyle kutsiyet kazandıran orta çağ katolikliğince yüceltilen manastır hayatının hiç sonu gelmeyen açlık,mahrumiyetlik ve tefekkürlerle dalınan kişinin kendi nefsi üzerindeki melek ile şeytanın mücadeleleriyle zaten ihmal edilmiş,büyük bir kısmıyla hâkir görülmüş olan üretim faaliyetinin; tabii afetlere,açlık ve iklime bağımlı olarak iptidai bir teknikle yürütülmüş olması,elde olunan ürünün büyük bir kısmının feodallere ait olması,toplumda kıtlık ve hastalıklara neden olmuştur.Kıtlık,yetersiz beslenme,kötü barınma sonunda yayılan salgın hastalıklar,toplumda hâkim olan güvensizlik ortamı,genç ve orta yaşta görülen ani ölümler; zaten bir türlü uyum sağlayamadıkları bu dünyada,insanları yöneten ve sevk ettiren gizli görünmeyen güçlerin varlığına inandırmış;insanın günlük işleri rüyalara göre şekil almış,sürekli tehir edilmiş;her şeyde ruhanî güçlere çok büyük önem atfedilerek işaretleri aranmıştır. Özetle,insan kendi kendisini idare edememekte,doğaüstü güçlere körükörüne mutlak anlamda teslim olmaktadır.

Böylece,insanın insana olan tâbiiyeti sadakât ve teslimiyet özelliğinde ruhanî bir mahiyet taşımak suretiyle,birer sanrı âleminde gezen kişilerin âdeta ilâhî bir sırra vukuf olmuşcasına tefsir edilen

cezbe hallerini yadırgayan ve yadsıyan ahlâkî normların henüz geçerli olmadığı bu çağda;şeytanlar ve azizler günlük hayatın hemen her kesitine nüfuz ederek cenk ediyor;ani ve akıldışı tahriklerle bir işe girişilmeden önce mutlaka istihareye yatma,rüyasını görerek ilâhî tasdiğin işaretlerini arama,âdet haline geliyordu.Böylesine güvensizlik ve de belirsizlik ortamında,en iyi yaşama yarını hiç düşünmeden,kesintisiz olarak bütün ömründe bu dünyayı terk halindeki kânaatkârlık olduğundan, 'bu günkü ihtiyacımız olan ekmek ve suyu bizden esirgeme' duası gerçek bir yakarışı ifade etmekteydi.

Günlük meşgaleler içinde zamanın hiç bir ehemmiyeti olmadığı gibi,hesaba dayalı bir faaliyette söz konusu değildi.Rakamlar sadece insanları etkilemek için sembolik olarak kullanıldığından,gerçeği ifade etmekten çok uzaktılar.Zaman,sadece manastırlarda nefse eza gayesiyle aritmetik olarak arttırılan dua ile ibadetlerde bir mânâ taşımaktaydı.Dinî hayatın sadece manastırlar içindeki inziva odalarında yaşanabileceğini,dünyevi bütün meşgalelerin kişiyi bu anlamdaki bir yaşamdan uzaklaştırarak Tanrı'yı unutturacağını savunan orta çağın katolikliği;üstün olanların alttakiler üzerindeki hâkimiyetini tam mânâsıyla karakterize eden,itaat ve sadakâti esas alan hiyerarşik nizâmındaki mükemmelliğe,ancak nesillere intikâl eden değer ve alışkanlıkların sürdürülerek,yenilik ve değişikliklere karşı çıkılarak erişileceği savunulmuştur.Böylece,orta çağın meslek hayatı,babadan evlâda intikâl eden bir faaliyet içerisinde,iptidai bir teknoloji ve alışılmış usullerle yürütüldüğünden,gelişmelere ve yeniliklere kapalı, sadece ihtiyaçların karşılanmasına yeten bir sınırlılıktaki gelenekçi bir yapıdaydı.

Protestanlıkla,kişinin ne kadar bütün dünyevi meşgale ile zevklerinden kendisini uzak tutarak,vaktini sadece öbür dünya için çile çekerek ibadet etmeye tahsis etse bile,ruhunu arındıramayacağı şeklindeki bir inancın toplumda rağbet bulmasıyla;daha önceden hor görülerek men edilen dünyevi faaliyetler,kazanç tutkusu,servet biriktirme düşkünlüğü vs., dinsel bir mahiyet kazanmıştır.Özellikle,bir başkasının adamı olma,ilâhî hiyerarşik düzenleme içerisinde belli bir zümrenin üstünlüğüne tâbii olarak iradesi ve hükmü altına girme,insanı sevk ettiren ve yöneten gizli güçlerin hâkimiyetine inanarak azizlerin ruhundan medet umma,şatafatlı ayinlerle ve manastırdaki riyazî usullerle ruhu kurtarma çırpınışları vs., gibi kişinin kendi kendine karar verme yeteneğini yok eden,zihnî gelişmesini de engelleyen fikir ve değerler ortadan kalkmıştır.Dinî hayatı manastır içindeki ibadetle

sınırlayan,daha fazla kilise,manastır inşa etmeyi ve ayinler için içini süslemeyi yegâne uğraşı olarak gören ruhban sınıfının sadece bu sahadaki gelişmeyi teşvik etmesi yerine;işyerini Tanrı'nın bir mabedi sayan,meslekî ilerleme ve kazançlarıyla Tanrı'nın lütfuna erişeceğine inanan,bu suretle seçilmiş olmanın iç huzuruna eren bir anlayışın benimsenmesiyle,ekonomik faaliyetler canlılık kazanmıştır.

Bu nedenle,toplumun dinden arınması anlamındaki rasyonelleşme sürecinde,ilk önce dinî tasavvurlardan başlayan zihnî değişmenin sonucunda kişinin eşyaya ve dünyaya bakış açısı değişmiştir.Kültürel temel,toplumun dinî durumuna göre tasnif edildiği için;rasyonelleşme, fikirlerin düşünce itibarıyla açıklığa kavuşturulmasını ve kesin tanımlamasının yapılarak sistemleştirilmesini gerekli kılmıştır.Zira, burjuva faaliyet tipi ile davranış biçimlerinin bu fikir ve değerlerin toplumda genelleşmesinin bir sonucu olduğunu savunan Max Weber'e göre; kişilerin faaliyetlerinin kültürel anlam bağını teşkil ederek maksatlarını meşrulaştıran bu fikir ve değer yönelişlerin anlaşılmasıyla ve benimsenmesiyle gerçekleşen rasyonelleşme süreci,kural teşkil eden kontrolü ve zorlayıcı tedbirleri de gerekli kılmaktadır.Nitekim,fikir ve değerler,sadece sosyal ile beşeri davranışların anlamlarını ifade ederek ve mânâlarını da makul kılarak kurallaşan kültürel temeli yaratmakla kalmazlar;fakat bununla beraber,kişiyi o faaliyet tipine içten bağlanmasını temin eden ve maksadını da bir tutku halinde benimseten özelliğiyle,şahısların sosyallik taşıyan bütün tavır ile davranışlarının motivasyonunu da oluştururlar.Böylece,fikir ve değerler anlaşılır kıldıkları faaliyetlerin anlamları ile benimsettirdikleri maksatlarıyla rasyonelleşme sürecinin gerektirdiği,bu faaliyet tipine süreklilik kazandıran motivasyonu sayesinde,kişinin iç dünyasına nüfuz ederek bağlanmasını temin ederler.

Faaliyet tipine bağlanmayı sağlayan ve tutku haline dönüşen bütün inançları kapsayan sevk ettirici nitelikteki bu güdüler sayesinde,fikir ve değerlerin anlamları,fiiliyatta geçerlilik kazanarak kişilerin davranış ile tavırları üzerinde müessir bir güç haline gelirler. Faaliyetlerin nedenselliğini teşkil eden ve kültürel temeli vücuda getiren bu fikir ve değerlerin genelleştirdikleri;maksat,araç ve yöntemleriyle faaliyet içinde ferdin benimsediği davranış ile tavırlarını karakterize de eden ideal tip vasıtasıyla;somut eylemleriyle insanı, meşrulaşan ağı halindeki toplumu,tüm kişileri kuşatan bağlayıcı ve sevk ettirici nitelikleriyle kültürel bünyeyi bir bütün olarak ve birleşmiş bir vaziyette tahlil eden M.Weber;genelleşen faaliyet tipine göre kültürel temelin rasyonel veya irrasyonel bir muhtevayı içereceği-

ni,kültürel yapıdaki irrasyonellikten rasyonelliğe geçişin sadece dinî tasavvurlardaki değişiklikle gerçekleşen özgürlük ortamıyla mümkün olabileceğini savunmuştur.

Dinî tasavvurların fertlerin kânaatlerine tesir ederek toplumsal ilişki normlarını ve kültürel yapıyı değiştirmesini;bu dünyanın ve maddî hayatın değersizliği,ruhî yaşamın üstünlüğü fikri neticesinde nefsini çile çekerek ıslah etmek maksadıyla,bütün dünyevi meşgalelerden koparak kendini Tanrı'ya adamayı ifade eden uhrevi asketikisminden;özellikle kalvinizmin Tanrı krallığını bu dünyada kurma idealiyle meslekî başarısını ve kazancını seçilmişliğin emaresi sayan kıstasıyla,ekonomik faaliyetleri içinde Tanrı'ya yönelmeyi esas alan ahlâğıyla,dünyevi asketikisme geçiş veya uhrevi asketikisme karşı üstünlük sağlaması halinde inceleyen M.Weber;böylelikle,yeniliklere kapalı olan, mevcut değerler düzenini ve ilişkiler tarzının korunmasını hedef alan, mesleği değiştirmeyi dahi tasvip etmeyen,her şeyin toplumdan kişinin kendisine intikâl ettiği şekliyle kabullenilerek,düşünülmeksizin aynen tatbik edilmesine dayanan gelenekçi bir yapıdan;bireyin hür iradesinin ve kendi kendine karar verebilme yeteneğinin esas alındığı,bilimi ve aklı her şeye egemen kılarak değiştirmeye yönelindiği rasyonel bir anlayışa geçişin gerçekleştiğini vurgulamıştır.

Bu rasyonelleşme sürecinde,bütün geleneksel yapıların sadece karizmatik ferdiyetlerin devrimci teşebbüsleri neticesinde,kuvvetli bir inanç ve sevgiyle bağlanan toplumdaki ekseriyeti oluşturan fertlerin fikir ve değerlerinin değişmesi yoluyla yıkıldığını belirten Max Weber;karizmatik düşünceyi içeren yasallaşmaya gidilerek rasyonel bir yönetime geçişin gerçekleşmemesi halinde,tekrar geriye dönülerek,gerçek mahiyetini kaybedeceğini,yeniden ananeviliğin hâkim olacağını açıklamıştır.M.Weber'in sosyoloji kuramında,meşruluk kazanan her otorite, emir ve yasaklamalarıyla sosyal hayata düzenlemeler getirmek suretiyle, kurulmak istenilen nizâmı teşekkül ettirir ve sosyal ilişkileri tanzim eder.Meşru sistem,sadece karizmatik ferdiyetlerin ikna güçlerinin tesiriyle,öne sürdükleri yeniliklerin benimsenmesiyle,kendinden beklenilenleri gerçekleştirmesiyle değişerek teşekkül etmez;fakat bunlarla birlikte,bütün bu karizmatik yönelişler dinî,kültürel ve hatta politik sahadaki tıkanıklıklar sonucunda bir anlam ifade ederek doğdukları için;dinsel muhtevadan kopmayla gerçekleşen hukukî yapıdaki rasyonelleşme sürecini,önce yeni çıkardığı kanunlar ve mevcut yasalarda uyguladığı dönüşümlerle karizmatik şahsiyetin meşru sistem üzerindeki tesir gücünü,karizmatik yönelme istikâmetini tahlil eden M.Weber;sonra da hukuktaki rasyonelleşme sürecini meşru sistemin gelişme merhalelerini

tipleştirmek suretiyle,kutsal hukukun biçimsel rasyonellik niteliğine de değindikten sonra,doğal ve modern hukuk safhalarını incelemiştir.

Özetle,dinsel muhtevadan kopma anlamındaki hukukî,siyasî, iktisadî sahadaki rasyonelleşme sürecinde olduğu gibi;dinî ahlâktaki rasyonelleşmeyi de,dini dünyanın içine çekerken dünyayı dinin dışına çıkartmak suretiyle katolik asketikisminden kalvinist asketikismine geçiş haliyle inceleyen Max Weber;toplumsal temeldeki değişmenin, ancak her sahada dinî tesir ve biçimlendirme işlevinden kopup kurtulmakla rasyonelleşme yönünde gerçekleşeceğini savunmuştur.Bu nedenle, toplumsal temeldeki rasyonelleşme süreci,dinî tasavvurlardaki değişmeyle başlar,bireysel özgürlüğü temin ettiği nisbette de diğer sahalara nüfuz ederek yayılmasını kolaylaştırır.

D-Toplumsal Temeldeki Değişmenin Metodolojisi :

1-K.Marx'ta Tek Nedenli Diyalektik Dışsallık :

Toplumun ekonomik temelini,madde alış-verişi şeklinde tabiattaki ürünleri ele alış biçimindeki değişmelere bağımlı kılan;bu üretim süreci içinde insanın metanın değişimiyle sınırlandırdığı bütün ilişkilerini,bu münasebetlerin sınıf bilinci tarzında kollektifleştirdiği kişinin karakter özelliklerini,düşünce şekillerini,tutkularıyla bir anlam kazanan bütün faaliyetlerini bu maddî temeldeki gelişmelere göre açıklayan K.Marx;böylece,tabiattan topluma,toplumdan da insana yönelen evrim sürecinde insanın doğa ve toplumla aynı yasalara bağımlı olduğunu;tabiattaki gelişmelerin toplumu,toplumdaki ilerlemelerin de insanı değiştirdiğini savunduğu için,kullandığı metod,tek nedenli, diyalektik ve dışsal bir özelliktedir.

— Tek Nedenlilik :

Feodal mülkiyet ilişkilerinin yürürlükte olduğu bir sırada,manorların hemen yanıbaşında kentlerin yükselmesiyle para muamelelerinin yaygınlaşması sonucunda bütün kişisel sadakât ve tabiyet bağlarının yıkıma uğradığını;senyörlerin artan lüks harcamalarını artık ilkel hale gelen üretim aletleri ve kalıplaştırılmış demode yöntemlerle karşılamak için zorlanan,çok büyük baskılara maruz kalan serflerin,kentlerdeki özgürlük ve ücretli iş havasına kapılarak toplu bir şekilde manorları terk etmesiyle feodal yapının ekonomik temelinin çöktüğünü belirten K.Marx;gelişen üretim güçlerini teşkil eden iş âletlerini kendi mülkiyetinde toplayan,istihdam ettiği emeğin sömürüsüyle yoğunlaştıran burjuvazinin böylece teşekkül ettiğini öne sürmekle; tabiattaki gelişmeler sonucunda toplumu değiştiren tek faktörün üretim tekniği olduğunda,üretim güçlerine uygun düşen ilişkilerin yeni bağımlılıklar getirerek kişiyi kendi kendisine yabancılaştırmasının neticesinde insanı değiştiren tek unsurun da toplumun ekonomik temelinin (üretim ilişkilerinin) olduğunda ısrar etmiştir.

Böylece,ilk olarak,üretim tekniğini karakterize eden iş âletinin devrimci nitelikteki gelişmesiyle üretim ve değişim biçimi değişikliğe uğrayarak toplumun yeni ekonomik temeli,yani alt yapısını teşkil eden bütün ekonomik ilişkileri oluşmaya başlar.Üretim araçları mülkiyetine göre gerçekleşen ürünlerin pay ediliş tarzıyla birlikte, bu ekonomik temele uygun düşen sınıflar ortaya çıkar.

Toplumun ekonomik temelini karakterize eden üretim aracı mülkiyetini elinde bulunduran her egemen sınıf,zenginlik ve servetini

ancak kendi yararına bağımlılık ilişkisi içinde sürekli fedakârlığa zorladığı çalışan sınıfların emeğini sömürmek suretiyle koruyup arttırabileceği için;sadece meta değişimi sırasında sosyal ilişkiye girerek toplumsal varlığını nesnelleştiren burjuvazi de,üretim süreci içinde işten fiilen ayrı kalmasının sonucunda insanlık doğasından kopup yabancılaşmış,bizzat kendisi sermayenin egemenliği altına girerek mal değişim yasalarına kendi öz benliğini teslim etmiştir.Böylece,değişen ekonomik temelin hakim kıldığı üretim süreci içinde ücretli işçi ürettiği üründen yoksun kalması neticesinde ürününe,emeğine ve kendi kendisine yabancı kalarak mülksüzleştirilmiş,üretim araçlarından koparılarak burjuvaziye ekonomik bakımdan bağımlı bir hâle getirilmiştir.

Üretim tekniğinin değiştirdiği toplumun ekonomik temelinin bir ifadesi olan üretim ilişkilerine bağımlı kalarak kendi doğalarına yabancılaşan insanlar,ancak belirli bir sınıfın temsilcisi olduğu için sınıf bilinci kapsamındaki bir kişiliğe sahip olurlar.Varlığını sermayenin birikimine adayan burjuvazi de,kendi kişiliğini nesnelleştirerek toplumsal varlığını metada aradığı için,bütün davranış ve tutumlarıyla ,düşünce ve tutkularıyla değişim kanunlarına tâbii olur.Kişileri kendi çıkarlarına âlet olarak kullanmasının sonucunda insanı değersiz kılıp, sosyal mevki ve prestijini sadece metayla,parayla gerçekleştirdiğinin bilinci içinde burjuvazi nesneye olağanüstü güçler atfetmiş,kendisini bağımlı kılarak sermayenin egemenliği altına girmiştir.

Teknikten topluma,toplumu biçimlendiren ekonomik temelden de insana yabancılaşma olgusuyla yönelen bu tek nedenli değişme modelinde K.Marx;üretim araçlarından koparılma süreci içinde bütün çalışmaların mülksüzleştirilmesi yoluyla burjuvazinin ticaretten elde ettiği parasal servetinin sermaye haline dönüşmesinin mümkün olduğu şeklinde genel bir fikre ulaşmıştır.Ancak,bu genel fikir,kendisinin yaşadığı 18. yüzyıl İngiltere'sinde müşahade etmiş olduğu,yaşanılan somut olayların genelleştirilerek tarihin bütün dönemlerindeki her topluma uyarlama gayret ile teşebbüsünün bir sonucu olduğu için,tümden gelimci bir nitelik taşımaktadır.Böylece,sosyal realiteyi bütünüyle kapsamayan bu kânaatiyle K.Marx,sadece teknik ilerlemelere bağımlı kaldığı ekonomik temeli tek nedenmişcesine kabul etmiştir.

> "..Bu tarih anlayışı,temel olarak gerçek üretim sürecinin gelişmesine dayanır,ve bu görüş,yaşamın doğrudan maddî üretiminden hareket eder;o,insan ilişkilerinin biçimini bu üretim tarzına bağlı,ve üretim tarzı tarafından,yani değişik evrelerinde burjuva toplumu demek istiyorum,meydana getirilmiş olarak bütün tarihin temeli olarak kavrar..Üretim sürecinin insan tarafından denetimi yerine,insana egemen olduğu bir top-

lum durumuna ait bulundukları üzerlerine silinmez harflerle damgalanmış bulunan bu formüller burjuva anlayışına,tıpkı üretken emek olarak,doğanın yüklediği apaçık zorunluluk olarak görünür..Teknoloji,insanın doğayı ele alış biçimini,hayatını sürdürmek için başvurduğu üretim sürecini açıklayarak,toplumsal ilişkilerinin oluşum biçimini ve bu ilişkilerden doğan kavramları ve düşünce biçimlerini ortaya koyuyor. Bu maddî temeli hesaba katmayan din tarihleri bile,eleştirici bir tarih sayılmaz..bütün sınıflar içinde,maddî bir kurtuluştan umutlarını kesen,bunun karşılığında manevî bir kurtuluş (onları tam bir umutsuzluktan koruyabilecek bilinç alanında bir teselli) arayan belli bir sayıda insan bulunması gerekiyordu..Dış dünyanın insan üzerindeki yansıları..bu manevî kurtuluş..onun beyninde ifadesini bulur,ve orada duygular,düşünceler,içgüdüler,istemler,kısacası düşüncel eğilimler biçiminde yansırlar ve bu biçimde düşüncel güçler haline gelirler..Dinin hayalî yaratıklarının bu dünyadaki özlerini inceleyerek bulmak,aslında,tersinden giderek,hayatın gerçek ilişkilerinden hareket ederek,bu ilişkilerin kutsallaştırılmış şekillerini bulmaktan çok daha kolaydır.Bu sonuncu yöntem, biricik materyalist ve dolayısıyla biricik bilimsel yöntemdir." (6)

——Diyalektiklik :

Feodal toplumun ekonomik temelinin üretim tekniğindeki değişmelere bağımlı kalarak çökmesinin sonucunda bölüşüm biçimine göre teşekkül eden burjuva sınıfının hâlen yürürlükte olan ve dayanağını kaybetmiş bulunan feodal üretim ilişkileriyle çelişkiye düşerek, feodal sınıfa ve bunun ideolojik üst yapısına kutsal bir nitelik kazandıran,yargı gücüne kaynak teşkil ederek egemenliğini pekiştirmesinin ötesinde sömürüsünü ilâhî takdirin tecellisi sayan kilise otoritesine karşı giriştiği devrimci mücadelesinde feodal hâkimiyetine son vermesini;sürekli değişime uğrayan tabiattaki olayların bağımlı oldukları yasalara göre açıklayan K.Marx;değişimin,çelişkilerin artmasıyla toplumun karşıt gruplara ayrılmasının sonucunda keskinleşen sınıf mücadelelerindeki karşılıklı etkilemeler yoluyla zorunlu olduğunu savunmuştur.

"Burjuvazi ve proletarya,her ikisi de,ekonomik koşulların, daha doğrusu,üretim biçiminin değişmesi sonucunda oluşmuşlardı.Bu değişme,ilkin lonca tezgâhından manüfaktüre,manüfaktürden de makineler kullanan,su buharı ile işleyen ve bu iki sınıfı geliştirmiş olan büyük sanayiye geçiştir.. Burjuvazi tarafından temsil edilen üretici güçler,feodal toprak sahipleri ve lonca ustaları tarafından temsil edilen üretim düzenine karşı geldiler." (7)

Üretim düzenindeki değişimin bu zorunluluğu,kentlerde burju-

6-K.Marx-F.Engels , Din Üzerine ANKARA 1976 syf:73-74,136,200-201

7-K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:256-257

va sınıfının mülkiyetinde ortaya çıkan yeni üretici güçlerin hızla gelişerek feodal mülkiyet ilişkilerini geride bırakacak bir özellikte üretim tekniğinin nicel bir değişikliğe uğramasıyla başlattığı evrimin bir sonucudur.Zira,üretim sürecinin nicel bir değişikliğe uğrayıp gelişmesiyle birlikte feodal yapının ekonomik temeli (serf emeği ve aynî mübadele) yıkıma uğrayarak mevcut mülkiyet ilişkileri dayanağını kaybetmiş;sadece bir yansımadan ibaret olan ve yargı gücü ile çaresizlik halindeki iman tesellisini ifade eden üst yapısıyla burjuva sınıfına karşı eski egemenliğini devam ettirme gayretine girişilmiştir.Feodal toplum içinde gelişen üretici güçlerin safında yer alan burjuva sınıfının,artık dayanağını kaybederek çağın gerisinde kalmış mevcut mülkiyet ilişkilerini devam ettirmek mecburiyetinde olan feodal sınıfa karşı mücadelesi;doğanın diyalektiğinde olduğu gibi,gelişmeye neden olan nesne içindeki çelişkiyle başlayan zıtların mücadelesindeki nicel değişikliklerin evrimi nitel değişmelerin devrimiyle son bulacağı için; burjuvazinin temsil ettiği üretici güçlerin (yani,mülkiyetindeki istihsal araçlarının) karakterine uygun düşen üretim ilişkilerinin egemen kılınması demek olan burjuva demokratik devrimiyle son bulacaktır.

Nitekim,tabiatta karşılıklı etkilemeler yoluyla nesnenin içinde başlayan çelişki sonucunda yavaş ilerleyen nicel değişmelerdeki evrimin,ani nitel değişmelerin devrimiyle son bulmasını sağlayan nesnedeki bu karşıt güçlerin çatışmalarını gerekli kıldığı için;parasal servet ve sermaye sahibi olarak toplumun değişen ekonomik temelinin temsilcisi sayılan burjuva sınıfı;para işlemleriyle aynî mübadeleyi yıkarak,kentlerinde özgürlük ve daha iyi bir hayat teminatıyla ücretli işçiyi yaratarak,feodal mülkiyet ilişkilerini de yok etmiştir.

> "Hristiyanlık,ortaçağda,feodalite geliştikçe,tam bir feodal hiyerarşi ile birlikte feodaliteye uygun düşen bir din haline dönüştü..Ortaçağ,bütün öteki ideoloji biçimlerini: felsefeyi,siyaseti,hukuk bilimini,tanrıbilimin bir eki haline getirmiş,bunları tanrıbilimin birer altbölümü yapmıştı.Böylece her toplumsal ve siyasal hareketi tanrıbilimsel bir biçim almaya zorluyordu;büyük bir fırtına koparmak için, yığınların yalnızca dinle beslenen kafasına kendi öz çıkarlarını dinsel bir kisve altında sunmak gerekiyordu..Burjuvazinin modern egemenliğini kuranlar,burjuva sınırlamalarının dışında herhangi bir sınırlama tanımıyorlardı..Kilisenin insanların zihinleri üzerinde kurduğu diktatörlük yıkıldı.. ve 18. yüzyıl materyalizminin yolunu hazırladı..diyalektik, ..,doğada ortaya çıkan evrim süreçleri,genel olarak iç bağıntılar ve bir araştırma alanından ötekine geçiş için benzeşimler ve bununla birlikte açıklama yöntemleri verir..Ama doğa için doğru olan,bu yüzden de tarihsel bir gelişme süreci olarak kabul edilen şey,bütün dalları içinde toplum tarihi ve insansal (ve tanrısal) şeyleri işleyen bilimlerin tümü için de doğrudur..Öyleyse,burada da,tıpkı doğa alanında

olduğu gibi,gerçek zincirlenişleri açığa çıkararak,yüzeysel, yapma zincirlenişleri dıştalamak söz konusuydu;bu iş de,sonu sonuna,insan toplumunun tarihinde egemen yasalar olarak kendilerini kabul ettiren genel hareket yasalarını bulmaya dayanıyordu,.Materyalist anlayışa göre,tarihte,egemen etken,sonunda,maddî yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir..toplumsal yapı çerçevesinde,emek üretgenliği gitgide artar;ve onunla birlikte,özel mülkiyet ve değişim,servetler arasındaki eşitsizlik,başkasının emek gücünden yararlanabilme olanağı,sonuç olarak,sınıflar arasındaki karşıtlıkların temeli de gelişir.." (8)

Burjuva sınıfının,ücretli işçinin ürününe sürekli el konularak yabancılaşmış emeğin arttırılması yoluyla sermaye haline dönüşmüş parasal servetin,diğer sınıfların mülksüzleşerek sefalete düşmeleri pahasına kendi tasarrufunda toplanmasını temin eden üretim ilişkilerini hakim kılmasıyla,gelişen burjuva toplumu içinde yeni bağımlılık ilişkileri kurulmaya başlar.Burjuvazi,kendi mülkiyet ilişkilerini daimî kılmak maksadıyla,önce bireysel özgürlük ve eşitlik idealleriyle kurduğu kendi kentlerinde merkezî idareyi ve özel mülkiyeti esas alan Roma Hukukunu yeniden yürürlüğe koymakla;sadece ekonomik ilişkilerini en akılcı bir şekilde düzenlemekle kalmamışlar;kralın iradesini Tanrı buyruğu kabul eden anlayışı da hâkim kılmak suretiyle bütün feodal sınırlamaları devletin gücünü kullanarak yok etmişlerdir.Ayrıca ,burjuva sınıfı,feodal sınıfın yargı gücüne hukukî kaynak teşkil eden kilise dogmalarına karşı protestanlıkla kendi maddî hayatını yansıtan bir dinin yayılmasını sağlamakla;hem feodal toplumu bütün üst yapısıyla birlikte yok etmiş,hem de kendi üst yapısını kurmuştur.

——Dışsallık :

Feodal toplum içinde üretici güçlerin uzun süren bir evrimden geçerek mahiyetinin değişmesiyle birlikte kendisine uygun düşen üretim ve tüketim biçimini de beraberinde getirerek burjuva sınıfının teşekkül ettiğine dair K.Marx'ın diyalektik metodu;tamamıyla insanın dışında ve kişilerin istek ile iradesinden bağımsız olarak önceki nesillerin enerjilerini de kapsamak suretiyle üretim tekniğindeki gelişmelere bağımlı kalarak değişen,ürünlerin üretiş biçimini ve mübadele ediş tarzını ifade eden toplumun ekonomik temelinin değişmesinin sonucunda;sosyal olay ve ilişkilerin bağımlı oldukları bütün kanunları değiştirerek,bir ilişkiler düzeninden başka bir ilişkiler düzenine geçildiğini;en sonunda da,insanın bizzat kendisinin yeni bir bağımlılık ilişkisi içinde karakter ve iradesiyle,faaliyet ve tutkularıyla değiştiğini öne sürerek genelleştirmektedir.

---

8 -K.Marx-F.Engels , Seçme Yapıtlar (3) ANKARA 1979 syf:454,51,73,444,445,446,231

Böylece,kişilerin istek ile iradesinden,tutku ile düşüncelerinden tamamıyla müstakil olarak insanın dışında gerçekleşen toplumun ekonomik temelindeki değişmeler,zorunlu kıldıkları ilişki kalıpları sayesinde;insanların karakterlerini teşekkül ettirmekte,düşüncelerini şekillendirmekte,faaliyet tarzlarını da kökünden değiştirmekte olduğundan;kısacası,dış çevreden başlayan doğal-tarihsel süreç içinde en sonunda insanın iç dünyasıyla birlikte kendisini değiştirdiği için, K.Marx'ın diyalektik yöntemi dışsal bir özellik taşımaktadır.

> "..toplum tarihinde,etkin olanlar,yalnız,bilince sahip,düşünüp taşınarak ya da tutku ile hareket eden ve belirli erekleri izleyen insanlardır;hiç bir şey bilinçli bir maksat olmadan,istenen bir erek bulunmadan meydana gelmez.Ama bu ayrım,tarihsel araştırma bakımından,özellikle çağlar ve olaylar tek başlarına ele alındıklarında ne kadar önemli olursa olsun,tarihin akışının genel iç yasaların hükmü altında olduğu gerçeğinde hiç bir değişiklik yapmaz..sayısız bireysel irade ve eylemlerin çatışmaları,tarihsel alanda, bilinçsiz doğa alanında hüküm sürmekte olana tıpatıp benzer bir durum yaratır..İrade,tutku ile ya da düşünme ile belirlenir.Ama,kendileri de doğrudan tutkuyu ya da düşünmeyi belirleyen araçlar çok değişik niteliktedir.Bunlar,gerek dış nesneler,gerek ülküsel nitelikte güdüler,yani hırs,gerçek ve adalet düşkünlüğü,kişisel kin ya da her çeşitten salt kişisel hevesler olabilirler.Ama bir yandan tarih üzerinde etkide olan çok sayıda,bireysel iradenin,çoğunlukla niyetlenilen sonuçlardan büsbütün başka sonuçlara (sık sık doğrudan karşıt sonuçlara) götürdüklerini,ve dolayısıyla,bunların güdülerinin,varılan sonal sonuç bakımından ancak ikincil bir önemleri olduklarını gördük.Öte yandan,bu güdülerin de arkasında gizli olan devindirici güçlerin neler olduğunu ve etkin insanların beyinlerinde hangi tarihsel nedenlerin bu güdülere dönüştüğünü kendi kendine sorabilir insan." (9)

Zira,ilk önce insanın iç dünyasını karakterize eden kişinin şahsiyet yapısı her hangi bir motivasyonun tesirinde kalarak değiştikten sonra sosyal ve beşeri ilişki şekilleriyle birlikte faaliyet biçimleri değişme eğilimi göstermemiş;tam tersine,ürünü üretiş ve mübadele ediş biçimindeki değişme evrimine bağımlı olarak geçilen yabancılaşma olgusundaki son aşamayla,doğal-tarihsel bir süreç içinde önce üretim yapısı değişikliğe uğrayarak maddî çevre koşulları eski toplum tipinin bünyesinde teşekkül etmiş;üretim biçimindeki bu değişmeye bağımlı kalarak ürünlerin paylaşım tarzları köklü bir değişikliğe uğradığı için burjuvazi ve ücretli işçi oluşmuş;kişiler sadece ürünlerin mübadalesi sırasında ve bu gayeyle sosyal ilişkilere girdikleri,ve buna dayanarak bütün münasebetlerini düzenledikleri için tüm ilişkileri temelden değişmiş;nihayet,bütün ilişkileri metanın değişim yasalarına bağımlı kalan insan,kendi öz doğasından kopup kendisine yabancılaşmak suretiy-

9 -K.Marx-F.Engels , A.g.e., syf:445,446

le sermayenin kanunlarına tâbii olmuş,kişiliği bu bağımlılık ilişkisinin bir ifadesi haline gelerek iç dünyası değişen dış çevre koşulları tarafından şekillendirilmiştir.

Böylece,dış çevre şartlarının evrimine bağımlı kalarak üretim güçlerinin gelişme aşamasına göre teşekkül eden sosyal sınıfların karakterize ettikleri her toplum biçiminin kendisine hâs kanunlarının olmasına rağmen;genelde,hâkim sınıfların çalışanların ürününe el koyarak mülksüzleştirilmeleri sonucu üretim araçlarından koparılma süreci-bütün toplum tiplerini ihtiva ettiğini öne süren K.Marx'a göre;üretim güçünün geçirdiği gelişmeyle birlikte dış çevre şartları kendisine uygun kıldıkları ilişki kalıplarını da değiştirerek,gayrî iradî olarak insanlara hâkim olan iktisadî kanunların (yukardaki genel muhtevasını muhafaza ederek) değişmesine neden olurlar.

Üretim biçiminin hakim kıldığı ekonomik kanunlara bağımlı olarak yürüttüğü faaliyet tarzıyla kendi öz doğasından kopan burjuvazi;kendisine sosyal prestij sunan ve bizzat yapamadığı şeyleri gerçekleştirme gücünü veren parasal servetini emeğin sömürülmesi yoluyla sermayeye dönüştürme gayreti içinde bulunarak,körükörüne sermayenin egemenliği altına girer.Diğer sınıfların mülksüzleştirilmesi suretiyle hayatını sermayenin varlığına adayarak kendi kendisine yabancılaşmış olur.Böylece,gayrî iradî olarak,insandan bağımsız şekilde değişen ekonomik temel,yabancılaşma olgusundaki bu son aşamasıyla burjuvazinin kendisini de değiştirerek,insanın düşünce,davranış,tutku ve bilinciyle bizzat kendisini de değiştirmektedir.Zira,

> "Marx,toplumsal hareketi,kendileri yalnız insanların irade, bilinç ve fikir ve niyetlerinden bağımsız olmakla kalmayan, aksine,onların irade,bilinç ve düşüncelerini etkileyip,belirleyen yasaların yönettiği bir doğal-tarihsel süreç olarak görür." (10)

Ancak,şayet kapitalist toplumun üretim güçleri feodal toplumun bünyesinde ortaya çıkmışsa,böylece burjuva sınıfı ilk kapitalist şahsiyeti,sınıfı temsil etmekteyse;bu takdirde,burjuva sınıfını aynı yabancılaşma olgusu içinde ortaya çıkartan iş âleti ne olmuştur?Zira, mağdemki burjuva sınıfının olduğu kadar bütün sosyal sınıfların ortaya çıkmasının yegane sebebi,yabancılaşma olgusuyla üretim araçlarına sahip olan bir sınıfın üretim faaliyetlerine doğrudan katılmaksızın insanî özünü kaybederek çalışanları mülksüzleştirmesidir;ve sadece, üretim güçlerinin muhtevasını teşkil eden iş âletinin özel mülkiyetine

---

10-K.Marx , Kapital I/I ANKARA 1974 syf:47

göre toplum sınıflara ayrılmaktadır;o halde,hangi iş âleti burjuva sınıfını feodal topluluğun bağrında teşekkül ettirmiştir?

Eğer,burjuva sınıfını ortaya çıkaran üretim araçlarının devrimci ögesi olan iş âleti,kapitalist sınıfı teşekkül ettiren iş âleti buharlı değirmenden ayrı ise;bu takdirde,tarihte beş değil,altı,yedi ve belki de daha fazla toplum tipi vardır.Bu durumda,kapitalist üretim tarzının,feodal yapının içinde başlayan üretici güçlerin gelişmesi sonucunda ortaya çıkmadığı anlamında bir neticeye ulaşılır ki;bu da,sosyal değişmenin tabiattaki evrim yasalarına bağımlılığını ifade eden zıtların mücadelesi,maddî hayatın din ve zihniyet dünyasını belirleyerek yansıtması,sınıfların mücadelesi vs., vs., gibi teorileri,gerçeği kapsamayan,sosyal olay ile olguları açıklamayan bir sürü hayalî varsayımlar haline getirir.

Teorinin uygulanması halinde ise,bu diyalektik yorum gereği, ilk kapitalist şahsın temsilcisi sayılan burjuvaziye 18. yüzyıldan önce rastlamamış olmamız gerekirdi.Zira,mağdem ki materyalist diyalektiğe göre toplumun sınıflara ayrılmasının tek sebebi ve yegane kriteri ,iş âletinin muhtevasını teşkil ettiği üretim araçlarına sahip olma ya da olmama durumudur;o halde,kapitalist üretim tarzının muhtevasını teşkil eden iş âleti buharlı değirmenin icadından önce,ne kapitalist şahsın ilk temsilcisi burjuvaziye,ne kapitalist üretim ilişkileri sınırları dahilindeki sosyal münasebetlere ve ekonomik faaliyetlere, ve ne de bu yabancılaşma olgusu içindeki ücretli işçiye hiç rastlamamış olmamız gerekirdi.

2-M.Weber'de Tek Nedenli Karizmatik İçsellik :

Protestan hareketinin dinî öncülerini karizmatik şahsiyete muktedir bulunan kişiler olarak değerlendirmekle,batıda gelenekçi toplum tipinin tamamıyla yıkılarak rasyonelliğin ve metodik çalışma esaslarının hayatın her sahasına nüfuz ettiğini savunan Max Weber; böylece,katolik asketikisminden kopularak dünyevi asketikismin tüm faaliyetlerin anlam bağını teşkil etmesiyle ulaşmış olduğu nedensellik gücünü,karizmatik nitelikleriyle toplumdaki herkese benimseten protestan öncülerin,devrimci hareketleri sonucunda irrasyonel bir mahiyetteki eski toplumsal düzeni kökünden değiştirmelerinin,doğrudan doğruya eylemin içermiş olduğu değer yönelmesini özgürce ve hür iradesiyle içsel olarak benimseyen şahısların kendi etkinlikleriyle mümkün olduğunu savunmuştur.Şu halde,cemaat ruhundan bireyciliğe;pasif itaatkârlığı simgeleyen dilencilik yemininden,edinilen kazançları yatırım

sermayesi haline dönüştürerek seçilmişlerden olma hisiyat ile itibarını anlama coşkusuna;dinî hayatın toplumun olağan yapısından ve insan doğasının kaçınılmaz dürtülerinden tamamıyla farklı ve hatta tezat teşkil ettiğini simgelemek üzere yapılan bakirelik andından,dünyayı Tanrı yolunun bakir metası haline getirerek âdeta lütfun hor görülen bir aracı kılmasının sonucunda;kilisenin hiyerarşik atamasına giren belli bir zümrenin kendisini herkesten tecrit ederek manastırın bir hücresinde çektiği çilekeş zikirleriyle hristiyan cemaatinin ilâhî kurtuluşunu niyaz eden anlayışından,toplumdaki herkesi kapsayan ve insanın bütün faaliyetlerine nüfuz ederek hayatın her sahasında kendisini hissettiren bir dünyevi asketikismine geçişi ifade eden rasyonelleşme süreci;karizmatik dinî öncüler tarafından başarılan, insanın kendi iç dünyasına inilerek benimsetilen kültürel bir değişme sonucunda gerçekleşerek,burjuva sınıfını teşekkül ettirmiştir.

— Tek Nedenlilik :

Coğrafi çevrenin,nüfus hareketlerinin,üretim tekniğindeki ani değişikliklerin,parasal servetin muazzam boyutlara ulaşmasının, ülkeler itibarıyla tek tek çözümlemesini bütün ayrıntılarıyla araştıran Max Weber;Çin'de,Hindistan'da,Mısır'da,Asya'da ve hatta modern Avrupa'nın rasyonel hukuğunun temeli olarak gördüğü Roma İmparatorluğu döneminde burjuva sınıfının neden teşekkül edemediğini,ve genelleşmesi gereken kapitalist faaliyet tipinin bir düzen ilişkisi haline gelerek neden bir kapitalist organizasyon tipini oluşturamadığını;yalnızca kalvinist asketikismle başlayan rasyonelleşme sürecinin bu ülkelerde rastlanmadığı gerçeğini tespit etmek suretiyle açıklamak istemiştir.

Burjuva sınıfının hayat tarzını karakterize eden kalvinist asketikismin,kazanç maksadı güden eylemin içermiş olduğu değer yönelmesinin anlam bağını da açıklamasıyla;insanların,neden bu faaliyet tipine yöneldiklerinin yorumlanabileceğini savunan Max Weber;bireysel motivasyonla kişinin iç dünyasında haklılık kazanan ve hatta zorunlu görülen rasyonel davranış tarzının sadece güdüsüne bakılarak faaliyetin anlamının kavranabileceğini izah etmiştir.Böylece,parasal hesaba dayanan,seçilen hedefe en uygun araçları kullanarak varılması hedeflenen, teşebbüsteki tüm çalışmaların ve mal ile nakit akışının kesin denetimini zorunlu kılan,kişisellikten arınmış,kuralcı rasyonel burjuva faaliyetinin dahi;içermiş olduğu anlam bağı itibarıyla gerçekte ruhi bir fenomen olduğunu ısrarla vurgulayan Max Weber;dinî fikirlerin kavranılmış fiillerinin nasıl merkezi bir hale geldiğini hadiselerle

göstermek suretiyle,dinin biçimlendirici tesirini ön plana çıkarmıştır.

Nitekim,orta çağ katolik kilisesinin üstlendiği Tanrısal aracılık fonksiyonuna ve vahiy kudretini taşıyan öğretisinin ilâhî otoritesine karşı özellikle mücadele eden,bilimdeki her gelişmeyi bu itikâdı sarsmada kullanmaktan çekinmeyen protestanlığın devrimci dinî öncülerinin;sadece elindeki İncil vasıtasıyla yöneldiği Tanrı'nın taleplerini kendi bireysel faaliyetinde yaşatmalarının,evrensel kilise birliğinin siyasî otoritelerin baskı gücüyle dıştan cebren kurmak istedikleri kontrolün daha ağırını ve daha zalimcesini kendi içsel denetimiyle kurmalarının sonucunda;seçilmişliğin,ilâhî kurtuluşun bütün emârelerini kendi bireysel rasyonel faaliyetinde görerek,kazanç maksatlı eyleminin mânâ ile maksadıyla âdeta bütünleşerek,fiilini başarılı kılacak bütün düstur ve kurallarını kendi davranışları üzerinde hakim kılar.Böylece,kalvinist asketikismin,burjuva hayat tarzı ve rasyonel eyleminin de anlamı haline gelerek tek nedensellik gücüne eriştiğini savunan M.Weber;genel olarak da,dinin dünyaya karşı almış olduğu tavrının,kültürlerin rasyonelliğin hangi aşamasında kaldığını belirleyen yegâne unsur olduğunu iddia etmiştir.

— Karizmatiklilik :

Rasyonelleşmenin,sadece kültürlerin kendi dinî durumlarını belirleyen ana bir kavram olmadığını;fakat bununla birlikte,esas olarak hayat tarzının sistemezasyonunu kapsayan fiil ile münasebetlerin bir düzen ilişkisi özelliğinde kurumsallaşarak toplumun genel görünüşünü tasvir ettiğini savunan M.Weber;irrasyonel mahiyetteki dinî bir anlayışı barındıran geleneksel bir yapının,ancak karizmatik şahsiyetlerin devrimci darbeleriyle yıkılabileceğini açıklamak istemiştir. Zira,rasyonelleşme sürecinde savunulan fikirlerin,sadece sosyal ve davranış olarak örnek teşkil etmediklerini,fakat benimsenilen bu örneklerin yerine getirilmesi için gerekli olan güdüsel bağları da kapsadıklarını belirten M.Weber;dinde rasyonelleşmeyi başlatacak olan dinî şahsiyetin rolünün,karizmatik öncülüğün sadece bir örneği olmasından değil;bununla birlikte davranış ile tavırları itibarıyla diğer insanlara telkin edilecek ilk esas modeli,yani kendi deyimiyle prototipi olmasından ileri geldiğini söylemiştir.

Böylece,geleneksel yapı dahilinde kaideselleşerek tesis edilmiş düzeni sona erdireceğini haber verme sorumluluğunu üstlenen ve bu ihlâlinin meşru kılındığını açıkça söyleyen bir kimse olarak karizmatik şahsiyetin etkinliği;bu gayesine uygun olarak,yerleşmiş

nizâma açık ve kesin bir şekilde muhalefet etmeye kendini adamış önemdeki devrimci bir karakteri üzerinde odaklaşmaktadır.Bu devrimci etkinliğiyle dinî öncü,şahsî meziyetlerinin daha yüksek seviyesiyle tanımlanan dinî anlamdaki bir şekillendirmesiyle,toplumdaki diğer şahıslar tarafından takip edilebilecek hayat yolu için kusursuz bir model hazırlar.Her ne kadar bu örnek davranış veya yolun herkesçe itibar edilen ölçüsü,her hangi bir sosyal topluluk üzerinde bağlayıcı bir güçtedir.Ayrıca,ahlâkî olarak dinî öncü,belirli zümrelerdeki şahıslar üzerine talepler yükleyerek,bu yolla sadece sahip oldukları elverişli duruma göre bunların yapılmalarını istemekle yetinmez,daha da ileri giderek,kendi hükümlerinin bir görev anlayışıyla takibini şart koşar.

Zira,ilâhî kurtuluşu kendi davranışlarıyla temin ettiği vaadindeki dinî öncü;Tanrıyla aynı olduğu bazı şahsî bağlantısında muteber kılınmak istemesine;buna dayanarak da ahlâkî bakımdan kendisini daima Tanrı'nın bir aracı olarak tasavvur etmesine;Tanrı'nın övdüğü ve uygun bulduğu insan tipini sadece kendisinin somut olarak karakterize ettiğini bildirerek,Tanrı'nın isteğine uyarak insanlar için kurulacak bir düzeni ilân etme görevini üstlenmesine rağmen;şahsî olarak kendisin n diğer insanlardan farklı olmadığını,sadece örnek alınmasını gerektiğini söylemektedir.Böylece,ahlâkî bakımdan dinî öncü, Tanrı'lık vasfının doğaüstü üstünlüğüne sığınarak kendi öğretisini meşru kılma eğilimindedir.Çünkü,dünyanın dışında ve üstünde olarak her şeye hükmeden Tanrı,beşeri şartın yerini tayin etmekte ve ilâhilik uğruna kendi fikriyatını meşru kılmaktadır.

— İçsellik :

Karizmatik bir şahsiyete sahip olan dinî öncüye göre,kişinin hayatı ve dünya,sosyal ve evrensel hadiseler;sistemleştirilmiş ve ahenkli kılınmış bir anlamı içerir.Şayet,insanlığın yönelmek zorunda kaldığı davranışının mânâsı kurtuluşu temin ediyorsa;sadece içerdiği bu anlamla bağıntı kurulmak suretiyle,hayat,birleştirilmiş ve bir anlam katılmış örnek davranış olarak ele geçirilir.Artık bu anlam yapısı,değişen biçimlere girerek,tamamıyla farklı olan kişilerde sevk ettirici güdüler haline gelerek,belli bir faaliyet tipinin benimsenmesini sağlarlar.Böylece,dinî öncünün örnek davranışlarında,ilâhî kurtuluşa giden yolu gören insanın,bu suretle din tarafından bazı fiillerde bulunmaya azmettirilmesinde;eylemin anlam bağını içeren hayat örneğinin telkin ettiği dünyaya ait günlük işlere yönelme azusu büyük bir rol oynar.

Ayrıca,hayat tarzının dinî sistemezasyonu,durumun gerektirdiği şekilde,ekonomik davranış üzerinde müessir güç sarfettirecek kadar,belirli sınırlamalarına da muktedirdir.Zira,dinî motivasyonların ,özellikle de ilâhî kurtuluş ümidinin;hayat tarzının gidişatı üzerine, bilhassa ekonomik davranış biçimine hiç bir surette güç kullanarak dışardan baskı yapma mecburiyetine ihtiyacı yoktur.Zaten,ilâhî kurtuluşun birbirleriyle en tutarlı tiplerini ihtiva eden din,kişilerin mutlaka gönülden üstlenecekleri ve hayat örneğini samimi olarak benimseyecekleri,kaçınılmaz bir şekilde erişilmek istenilen ilâhî kurtuluş ümidinin bir tarzı haline gelmiştir.Özellikle de,ölümden sonraki dirilişin şartları,arzulanan ve erişilmek istenilen belirli tarzdaki kurtuluş yoluyla uyumlu olarak ve bu anlamdaki ilâhî kurtuluşun ruhî vasfına göre değişerek;hayat tarzına,dinî bir şekilde,fakat fertlerin kânaatleri yoluyla içten bir tesirle nüfuz edilir.

Artık,lütfun kesin ifadesinin etkin belgelenmesine ortam hazırlayan dünya nizâmında,çilekeşlik,kişinin tamamıyla rasyonel olması gerektiği bir meslek halini alarak,bireyin yerini tayin etmektedir.Sonuç olarak,servet edinme zevkinin yine men edildiği çilekeşliğin,meslekî iş gailesi haline gelerek ekonomik fiile bağlanmasıyla; rasyonelleştirilen ahlâkî icaplara sadık kalınmış,çok iyi tanımlanan meşruiyetine de itaat edilmiştir.Böyle kazanca yönelik faaliyetin başarılı takibi,takva ehlinden olan bir kimsenin meşakkatinin Tanrı tarafından kutsanmasının ve kendi ekonomik hayat modeliyle Tanrı'nın hoşnutluğunun bir tezahürü gibi sayılarak,itibar edilmiştir.

S O N U Ç :

Burjuva sınıfının teşekkülü olgusunu,gerek K.Marx'ın ve gerekse de M.Weber toplumsal temeldeki değişmenin sonucu olarak görmüş olmalarına rağmen;doğanın,insandan ve tüm fiil ile etkinliklerinden bağımsız olarak diyalektik bir gelişmesi neticesinde aynı yasalara bağımlı kalan toplumun da değiştiği yorumundaki bir tür nedensizlik fikrini savunan K.Marx'ta,din;ancak,değişen toplumsal temelin hâkim kıldığı eylem ve ilişkiler kalıbıyla insanı kendi doğasına yabancılaştırmasının bir ürünü olarak,bütün bir yapıyı aksettiren bir özellik taşımaktadır.Belli bir faaliyet biçiminin başlamasında,bunun bir düzen ilişkisi halinde süreklilik kazanarak kurumsallaşmasında dine hiç bir rol tanımamasına rağmen;ekonomik temelin hâkim kıldığı ilişki normlarını insanlara kabul ettirmede,ve bu çıkar ilişkilerini sürdürmede, dine çok büyük önem veren K.Marx;ekonomik yapının değişmesiyle birlikte,insanlar arası ilişkileri kutsayan dinî anlayışın da değişerek, yerini yeni ilişkiler muhtevasına uygun düşen bir inanca terk edeceğini savunmuştur.Nitekim,orta çağ dini,şahsî bağımlılığı takdis etmiş, böylece serfin senyöre olan kişisel tâbiiyeti Tanrı katında cennetle müjdelenmiştir.Aynı şekilde,burjuvanın kazanç tamahkârlığı,insanı kâr güdüsünün basit bir aracı haline dönüştürme bencilliği,daha çok mal üretme düşkünlüğü uğruna insanı eğitimsiz ve sağlıksız kılma hesaba düşkünlüğü;kalvinist kadercilikte,Tanrı lütfuna erme şeklinde yorumlanarak,seçilmişliğin bir kanıtı olarak değerlendirilmiştir.

Max Weber,Karl Marx'ın yukardaki bu kuramını baş aşağı etmiştir.Her şeyden önce ilk hristiyanlık,ezilen sınıfların maruz kaldıkları haksızlık ve zulümleri hiç tasdik etmemiş,bütün insanların eşitliği anlayışı üzerine kurularak köleliğin kaldırılmasını emretmiş,ancak özgürlüğüne kavuşamayan ve bundan kendisini kurtaramayan kimselere cenneti müjdelemiştir.İnsan davranışlarının,doğanın gelişmesine dayanan toplumsal yasaların değişmesine bağımlı kalarak ilişkilerin kurulması fikrini tamamıyla red eden Max Weber;tam tersine,ideal tip yaklaşımıyla,karizmatik yeteneğe muktedir olan şahsiyetin örnek tavırlarıyla çevresine yaptığı tesirler sonucunda belli bir değer yönelmesini meşrulaştırdığını ve bir düzen ilişkisi haline dönüştürerek kurumsallaştırdığını savunmuştur.Böylece,karizmatik etkinliğe muktedir bulunan protestan dinî öncülerin çabalarıyla,tesir altında kalınarak benimsendiği için duygusal sâikli olan ve örnek alınan üstün şahsiyetin tavırlarının belirli değer yargılarına dayanması sebebiyle de değer yönelmesi sonucunu doğuran kapitalist fiilin nedenselliğini doğrudan doğruya

dinî anlayışlar teşkil etmektedir.

Aynı şekilde,karizmatik otoritenin oluşması demek olan rasyonel bürokrasinin,gerek burjuvazinin teşebbüsünde bütün işleri katı denetimi altına almasında ve gerekse de dışa açılan ekonomide zorunlu olarak devletin resmî muamelesinden geçen ticaretin daimi kontrol altında tutmasında;kalvinist müridin dinsel baskıyı veya riyazete dayanan münzevi hayatı kendi işinde tesis etme inancına dayalı tavrının bir sonucu olduğunu belirten Max Weber;burjuva faaliyet tipinin kurumsallaşarak tüm ilişkilerini yasal düzene göre tanzim etmesiyle birlikte,içermiş olduğu dinsel kurtuluş ümidi anlamındaki güdüsünü kaybetmiş,doğrudan rasyonel saikli ve maksada yönelik bir fiil halini almıştır.Bu durum,K.Marx'ın kuramıyla kıyaslandığında,din,yerleşen ilişkileri sürdürmede ve korumada sonradan insanların davranışları üzerinde üstünlük kurmamakta;tam tersine bir seyir takip ederek,Max Weber'in sosyoloji teorisinde geleneksel yapının kırılmasında biçimlendirici bir fonksiyon üstlenen din,burjuva faaliyet tipinin rasyonel bürokrasi yapısında kurumsallaşmasıyla birlikte nedenselliğini kaybederek;insanlar arası ilişkiler dinden soyutlanmakta,hukukî ve siyasî yapı ise tamamıyla dinden arındırılmaktadır.

Burjuva sınıfının,gerek buharın üretim tekniğine uyarlanmasından ve gerekse de kalvinist asketikismin protestan ülkelerde yayılmasından çok önce teşekkül etmeye başlamış olması;her iki unsurun da tek başına nedensellik fonksiyonunu içermediği kânaatine varılmıştır. Ancak,deney ve gözlemi esas alan akılcı bilime dayalı rasyonel teknolojiyi de kapsayan batıdaki rasyonelleşme sürecinde,geleneksel yapının ortadan kalkmasıyla başlayan kültürel gelişme,hiç kuşkusuz,daha önce tezahürlerine rastlanılan burjuvazinin bir sınıf halinde yükselmesini sağlamıştır.Özellikle,kalvinist asketikismdeki dünyevi meşgalesinde yaşanılan münzevi hayatta başarının seçilmişliğin yegâne emaresi olarak toplumsal statüyü oluşturmasıyla;içsel dinî denetimini,sermaye muhasebesi sayesinde girişimindeki tüm mal ve para akışını kontrol altında tutma azmiyle kurduğu rasyonel bürokrasinin kesin hâkimiyetiyle işine taşımasıyla;burjuvaziye has zihniyet dünyası kurumsallaşmış;insanların kitle üretimini yapan büyük ölçekli sanayi kollarında çalışma mecburiyetinin yaygınlaşarak,rasyonel bürokrasinin kurallaştırmış olduğu davranış tarzları,bir hayat üslûbu olarak yaşamın her kesitine nüfuz etmiştir.

Konuya bu açıdan bakınca,marxist kuramdaki iş aletinin özel

mülkiyetiyle,kişinin ürettiği ürününe olağanüstü güçler atfederek kendisine hâkim kılan ve kendi insanî özünü dışlayarak ekonomik yasalara bağımlı kalan bir insan anlayışının benzerine;karizmatik otoritenin rasyonel bürokrasi özelliğinde kurumsallaşmaya başlamasından itibaren,weberci sosyoloji kuramında da görmek mümkündür.Böylece, geleneksel yapıyı yıkan kültürel değerlerin benimsetilmesinde gerçekten şahsî bir fonksiyonu olan ve devrimci bir nitelik taşıyan karizmatik insan anlayışı artık terk edilmiş;yerini,eylemin içerdiği anlam bağının toplumdaki herkes tarafından benimsendikten sonra, meşrulaşmaya yöneldiği andan itibaren kurulan düzen ilişkisinde; rasyonel bürokrasinin davranış ve fiiller üzerinde kurduğu bu hiç aşılamayan hâkimiyetinin sonucunda;bireyin,yaratıcılığı büyük ölçüde körelmiş,mücadele azmi kaybolmuş,rutinleşmiş iş hayatında belirli şeyleri sürekli tekrarlamaya mahkûm olmuş bir insan anlayışına terk etmiştir.Artık,o,devrimci değil,kuralcıdır.

K A Y N A K L A R :

ANDRESKİ S. — Max Weber on Capitalism,Bureaucracy and Religion London-1983

ARON R. — Sosyolojik Düşüncenin Evreleri Çev:Korkmaz Alemdar Ankara-1989

BEBB E.D. — Nonconformity and Social and Economic Life 1660-1800 Some Problems of the Present as They Apparent in the Past Philadelphia-1980

BROWN R.M. — The Spirit of Protestantism London-1979

CALVİN J. — Institutes of Chirtian Religion Philadelphia-1969

ÇAĞATAY T. — Kapitalist İçtimai Nizam ve Bugünkü Durumu Ankara-1958

ÇAĞATAY T. — Günün Sosyolojisine Giriş Ankara-1968

DAVENPORT A. — İngiliz Harsı ve Fikir Hareketleri (I) İstanbul-1947

ENGELS F. — Ailenin,Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni Çev:Kenan Somer Ankara-1976

ENGELS F. — Almanyada Köylü Savaşı Çev:Şerif Hulusi Kurbanoğlu İstanbul-1967

ENGELS F. — Anti-Duhring Bay Eugen Duhring Bilimi Altüst Ediyor Çev:Kenan Somer Ankara-1977

ENGELS F. — Doğanın Diyalektiği Çev:Arif Gelen Ankara-1977

ENGELS F. — İngiliz İşçi Hareketi Çev:Şemsi İlkin İstanbul-1976

ENGELS F. — İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu Çev:Oktay Emre İstanbul-1974

ENGELS F. — Komünizmin İlkeleri Çev:Selâhaddin Sözer İstanbul-1976

ENGELS F. — Konut Sorunu Çev:Mehmet Şimşek Ankara-1974

ENGELS F. — Köylüler Savaşı Çev:Okay Gönensin İstanbul-1978

ENGELS F. — Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu Çev:Orhan Suda İstanbul-1975

ENGELS F. Marx'ın Kapitali Üzerine
Çev:Ahmet Yurdaer İstanbul-1975

ERKAL E.M. Sosyoloji (Toplumbilimi)
Ankara-1984

ERKAL E.M. Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme
Ankara-1984

FANFANİ A. Catholicism,Protestantism and Capitalism
New York-1972

FREYER H. İçtimai Nazariyeler Tarihi
Çev:Tahir Çağatay Ankara-1977

GRASS N.S.B. Ekonomik Sosyolojiye Giriş
Çev:Niyazi Berkes Ankara-1941

KESSLER G. İçtimai Siyaset
Çev:Orhan Tuna İstanbul-1945

KURTKAN A. Sosyal Sınıflar ve Gelir Seviyesi
İstanbul-1964

LENİN V.İ. Devlet ve Devrim
Çev:Mehmet Kaya İstanbul-1976

LENİN V.İ. Emperyalizm,Kapitalizmin En Yüksek Aşaması
Çev:Cemal Süreyya Ankara-1979

LENİN V.İ. Felsefe Defterleri
Çev:Ulay Nutku İstanbul-1975

LENİN V.İ. İşçiler Nasıl Sömürülüyor?
Çev:Mahmut Demir İstanbul-1977

LENİN V.İ. Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü
Çev:Muzaffer Erdost Ankara-1977

LENİN V.İ. Kültür ve Kültür İhtilâli Üzerine
Çev:Ali Sepetçi İstanbul-1976

LENİN V.İ. Proletarya Kültürü
Çev:R.Nadiye Çobanoğlu İstanbul-1976

LENİN V.İ. Marxizmin üç Temel Parçası ve Üç Temel Kaynağı
Çev:Ahmet Ünal Ankara-1976

LOWİTH K. Max Weber and Karl Marx
London-1983

MARX K. Kapital (I.Cilt,1.Kitab)
Çev:Mehmet Selik Ankara-1974

MARX K. Kapital (I.Cilt,2.Cilt)
Çev:Mehmet Selik Ankara-1974

MARX K. Kapital (2.Cilt)
Çev:Alaattin Bilgi Ankara-1976

MARX K. Kapital (3.Cilt)
Çev:Alaattin Bilgi Ankara-1976

MARX K. Kapitalist Rant Üzerine
Çev:Seyhan Erdoğdu Ankara-1976

MARX K. Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri
Çev:Mihri Belli Ankara-1977

MARX K. Köln (Komünistleri) Davası Üzerine Açıklamalar
Çev:Erdoğan Ateş İstanbul-1977

MARX K. Kugelman'a Mektuplar
Çev:İ.Hakkı Gün İstanbul-1975

MARX K. Louis Bonaparte'in Onsekiz Brumaire'i
Çev:Sevim Belli Ankara-1976

MARX K. Marx'ın Toplum Kuramı
Çev:Özer Ozankaya Ankara-1971

MARX K. Partizan Savaşı
Çev:R.Nadiye Çobanoğlu İstanbul-1977

MARX K. 1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe
Çev:Kenan Somer Ankara-1976

MARX K. Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı
Çev:Sevim Belli Ankara-1970

MARX K. Felsefenin Sefaleti
Çev:Ahmet Kardam Ankara-1975

MARX K. Fransa'da İçsavaş
Çev:Dağlar Arda İstanbul-1976

MARX K. Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850
Çev:Sevim Belli Ankara-1976

MARX K. Grundrisse
Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma
Çev:Sevan Nişanyan İstanbul-1979

MARX K. Kadın ve Marxizm
Çev:Ömer Ufuk İstanbul-1975

MARX K. Sosyoloji ve Felsefe
Çev:Margoş Ardeşes İstanbul-1975

MARX K. Türkiye Üzerine (Şark Meselesi)
Çev:Selâhattin Hilav-Atilla Tokatlı İstanbul-1974

MARX K. Ücretli Emek ve Sermaye
Çev:Orhan Suda İstanbul-1974

MARX K. Ücret,Fiyat ve Kâr
Çev:Celal Karakaya İstanbul-1979

MARX K. Yahudi Meselesi
Çev:Niyazi Berkes Ankara-1968

MARX K. - ENGELS F. Komünist Manifesto
Çev:Süleyman Arslan Ankara-1976

MARX K. - ENGELS F. Kutsal Aile
Ya Da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi
Bruno Bauer ve Hempalarına Karşı
Çev:Kenan Somer Ankara-1976

MARX K. - ENGELS F. Nüfus Sorunu ve Malthus
Çev:Oya Yaylalı Ankara-1976

MARX K. - ENGELS F. Paris Komünü Üzerine
Çev:Kenan Somer Ankara-1977

MARX K. - ENGELS F. Politika ve Felsefe
Çev:Tektaş Ağaoğlu İstanbul-1971

MARX K. - ENGELS F. Sanat ve Edebiyat Üzerine
Çev:Murat Belge İstanbul-1980

MARX K. - ENGELS F. Seçme Yapıtlar (I)
Çev:Muzaffer Erdost Ankara-1976

MARX K. - ENGELS F. Seçme Yapıtlar (II)
Çev:Muzaffer Erdost Ankara-1977

MARX K. - ENGELS F. Seçme Yapıtlar (III)
Çev:Muzaffer Erdost Ankara-1979

MARX K. - ENGELS F. Devlet ve Hukuk Üzerine
Çev:Rona Serozan İstanbul-1977

MARX K. - ENGELS F. Alman İdeolojisi Feuerbach
Çev:Sevim Belli Ankara-1976

MARX K. - ENGELS F. Anarşizm ve Anarko-Sendikalizm
Çev:Sevim Belli Ankara-1979

MARX K. - ENGELS F. Din Üzerine
Çev:Güvenç Kaya Ankara-1976

MARX K. - ENGELS F. Doğu Sorunu (Türkiye)
Çev:Yurdakul Fincanlı Ankara-1977

MARX K. - ENGELS F. Düşünceler Aforizmalar
Çev:Nuri Sel İstanbul-1975

MARX K. - ENGELS F. Felsefe İncelemeleri
Çev:Cem Eroğul Ankara-1974

MARX F. - ENGELS F. Gotha ve Efrut Proğramlarının Eleştirisi
Çev:Mehmet Kabagil Ankara-1976

MARX K. - ENGELS F. Siyaset ve Felsefe
Çev:Tektaş Ayanoğlu İstanbul-1978

MARX K - ENGELS F. Sömürgecilik Üzerine
Çev:Selâhaddin Hilav İstanbul-1974

MARX K. - ENGELS F. Doğu Sorunu (Türkiye)
Çev:Fincancı Yurdakul Ankara-1977

MARX K. - ENGELS F. - LENİN V.İ. — Marxist Felsefe Yazıları
Çev:Mesut Odman İstanbul-1976

MARX K. - ENGELS F. - LENİN V.İ. — Sendikalar Üzerine
Çev:Engin Karaoğlu İstanbul-1975

MARX K. - ENGELS F. - LENİN V.İ. — Bilimsel Sosyalizm Üzerine
Çev:Hasan Solukçu Ankara-1977

MARX K. - ENGELS F. - LENİN V.İ. — Evrensel Çelişki ve Tarihsel Maddecilik
Çev:Mehmet Yurtçan İstanbul-1975

MARX K. - ENGELS F. - LENİN V.İ. — İşçi Sınıfı Partisi Üzerine
Çev:Arif Gelen Ankara-1979

MARX K. - ENGELS F. - LENİN V.İ. — Kadın ve Aile
Çev:Öner Ünalan Ankara-1979

MARX K. - ENGELS F. - LENİN V.İ. — Paris Komünü Üzerine
Çev:Kenan Somer Ankara-1976

MARX K. - ENGELS F. - LENİN V.İ. — Proletarya Diktatörlüğü Üzerine
Çev:Kenan Somer İstanbul-1975

NİEBUHR H.R. — The Social Sources of Denominationlism
New York-1975

O'BRİEN G. — An Essay on Medieval Economic Teaching
New York-1967

OLLMAN B. — Alienation
Marx's Conception of Man in Capitalist Society
London-1971

ÖZLEM D. — Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji
İstanbul-1980

PASCAL R. — The Social Basis of German Reformation
New York-1971

RÜSTOW A. — "Devrimizin Vazife ve İşadamının mazisi ve İstikbali"
İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası
Cilt:5,Sayı:2,İstanbul-1944

SAN C. — Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi
Ankara-1971

STALİN J. — Anarşizm mi? Sosyalizm mi?
Çev:Muzaffer E.Kabagil Ankara-1974

STALİN J. — 1929 Kapitalizmin Büyük Bunalımı ve Sovyet Ekonomisi
Çev:Beşir Erdoğan Ankara-1976

STALİN J. Diyalektik Materyalizm ve Tarihsel Materyalizm
Çev:Hasan Zafer İstanbul-1978

TOPÇUOĞLU H. Hukuk Sosyolojisi (I)
Ankara-1963

TOPÇUOĞLU H. "Max Weber'de Hukukî Düşüncenin Kategorileri ve Yeni Hukuk Normlarının Teşekkül Tarzları"
E.HİRSCH'e Armağan Kitabının İçinde syf:199-260
Ankara-1976

TROELTSCH E. The Social Teaching of the Christian Churches Vol.:1-2
Tr.:Olive Wyon Chicago-1981

ÜLGENER S.F. İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyeti Dünyası
İstanbul-1981

ÜLGENER S.F. "İktisadî Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri"
İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası Cilt:2,Sayı:3-4
İstanbul-Nisan/Temmuz-1941

ÜLGENER S.F. Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din
İslâm,Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı
İstanbul-1981

ÜLGENER S.F. Zihniyet,Aydınlar ve İzmler
Ankara-1983

WELLMAN J.W. The Wesleyan Movement in the Industrial Revolution
New York-1967

WEBER M. Sosyoloji Yazıları
Ed.H.H.Gerth-C.W.Mills Çev:Taha Parla İstanbul-1987

WEBER M. General Economic History
Illinois-1950

WEBER M. The Theory of Social and Economic Organization
Illinois-1947

WEBER M. The Sociology of Religion
Boston-1964

WEBER M. The Protestan Ethic and The Spirit of Capitalism
London-1984

WEBER M. Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu
Çev:A.Aruoba İstanbul-1985

WEBER M. Economy and Society Vol.2
Ed.G.Roth-C.Wittich Losangeles-1978

WİLSON T. Discourse Upon Usury
Ed.R.H.Tawney London-1962